

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅL
ØKONOMI OG HANDEL

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE:
H. HERTEL .: EMIL MEYER .: O. B. MUUS .: N. NEERGAARD
MARCUS RUBIN

REDAKTØR

ADOLPH JENSEN

42

TREDJE RÆKKES TOLVTE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
MDCCCIV

DEN SAMLEDE RÆKKES TO OG FYRRETYVENDE BIND

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

INDHOLD.

	Side
Oprettelse af Husmandsbrug ved Statens Hjælp. Af <i>H. Waage</i>	1
Begrebet Kapital. Af <i>L. V. Birck</i>	35
Udvandring. Af <i>Adolph Jensen</i>	65
En nordisk Toldunion. Af <i>J. Smitt</i>	113
Om Handelsstandens Gennemsnitsindtægt. Af <i>Jens Warming</i>	143
Islands Bankforhold. Af <i>Axel Nielsen</i>	164
Japans Finansvæsen. Af <i>Adolph Jensen</i>	176
Tysk og dansk Arbejderforsikring. Af <i>Aage Sørensen</i>	209
Andelsbevægelsen i Irland. Af <i>Erik Givskov</i>	238
Kapitalrenten. Af <i>Frantz Pio</i>	259
Den zünftige Haandværker. Af <i>R. Berg</i>	286
Om Alderdomsunderstøttelsen i Danmark. Af <i>Niels Westergaard</i>	321
Oversigt over den danske Litteratur om Alderdoms- understøttelses-Spørgsmaalet	359
Achille Loria. Af <i>Einar Einarsen</i>	362
Nogle Tal om ledige Lejligheder i København og andre Byer. Af <i>Adolph Jensen</i>	401
Nogle Bemærkninger om Kapitalrenten. Af <i>Edv. Ph. Mackeprang</i>	411
Japans Bankvæsen. Af <i>Axel Nielsen</i>	414
Tvangsvoldgift paa New Zealand. Af <i>Sv. Trier</i>	433
En Omændring af de statsvidenskabelige Eksaminer. Af <i>Will. Scharling</i>	460
Prisbevægelsens Hoveddata i de sidste 30 Aar. Af <i>Edv. Ph. Mackeprang</i>	470
Trustens Organisations- og Financieringsformer. Af <i>L. V. Birck</i>	513

	Side
Træk af de tyske Enkeltstaters Forfatningsforhold.	
Af <i>K. A. Wieth Knudsen</i>	551
Krise-Litteratur. Af <i>Emil Meyer</i>	568
En nordisk Toldforening. Af <i>Will. Scharling</i>	580

Bog anmeldelser:

Leo Petritsch: Zur Lehre von der Ueberwälzung der Steuern. (<i>E. Meyer</i>).....	91
Th. H. Engelbrecht: Die geographische Verteilung der Getreidepreise. I. Nordamerika. (<i>Henrik Pedersen</i>). Strafferetsplejen i Aarene 1897—1900. Udg. af Statens Statistiske Bureau. (<i>H. Westergaard</i>).....	94
A. N. Kiær: Nye Bidrag til Belysning af Frugtbarheds- forholdene inden Ægteskabet i Norge. — T. A. Coghlan: The decline in the birth-rate of New South Wales. (<i>H. Westergaard</i>).....	98
G. Cassel: The nature and necessity of interest, (<i>Laurits V. Birck</i>).....	188
Fernando Linderberg: Kristendommen og den sociale Ud- vikling. I. Oldtidens sociale Tilstande og Kristendom- mens Gennembrud. (<i>A. Hk.</i>).....	191
D. O. Kinsman: The income tax in the commonwealth of the United States. (<i>Adolph Jensen</i>).....	194
C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. (<i>R. Berg</i>).....	286
E. Martin Saint-Léon: Le compagnonnage. (<i>R. B.</i>).....	305
Gustav Bang: Det danske Samfund i Skildringer og Tal. (<i>Adolph Jensen</i>).....	308
G. R. Snellmann: Undersökning af tobaksindustrien i Fin- land. — Meddelanden från k. kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. — Arbejdsmarkedet. Udg. af det norske statistiske Centralbureau. (<i>A. J.</i>).....	311
Johann v. Komorzynski: Die nationalökonomische Lehre vom Credit, (<i>Laurits V. Birck</i>).....	422
Report on wholesale and retail prices in the United King- dom in 1902, (<i>Edv. Ph. Mackeprang</i>).....	429
Bernhard Harms: Deutsche Arbeitskammern, (<i>Cordt Trap</i>).....	430
William Scharling: Værdilærens Udvikling 1871—1900. Grænseværdilæren. (<i>H. Westergaard</i>).....	503
Hages Haandbog i Handelsvidenskab. Anden Udgave ved Michael Koefoed og Emil Meyer. (<i>Jens Warming</i>)..	506
Laurits V. Birck: Bidrag til en Teori om de økonomiske Perioder. — Laurits V. Birck: 1869—1902. — Einar	

	Side
Einarsen: Gode og daarlige Tider. — Frantz Pio: Økonomiske Depressioner. — Jens Warming: Gode og daarlige Tider. (<i>Emil Meyer</i>).....	568
Daniel Crick: Le procès du libre-échange en Angleterre. — C. A. Vince: Mr. Chamberlains proposals, what they mean and what we shal gain by them. — A. J. Balfour: Economic notes on insular free trade. (<i>Laurits V. Birck</i>).....	603
Kapitelstakster i ældre og nyere Tid. Udg. af Statens Statistiske Bureau. (<i>Axel Nielsen</i>).....	609
I. P. Trap: Kongeriget Danmark. 3die Udg. Indledende Beskrivelse af Danmark, Redigeret af Michael Koefoed og H. Weitemeyer (<i>Will. Scharling</i>).....	612
E Schwiedland: Ziele und Wege einer Heimarbeitsgesetzgebung. (<i>Adolph Jensen</i>).....	617
William Scharling: Handels- og Toldpolitik. (<i>H. Westergaard</i>).....	620
Max Jørgens: Finanzielle Trustgesellschaften. (<i>L. V. Birck</i>).....	620

Litteratur-Notitser:

Adolph Damaschke: Aufgaben der Gemeindepolitik. — A. Peschke Køedt: En nordisk Toldunion. — N. Dahlhoff og Alfred Th. Jørgensen: Hvor findes Hjælpen? — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.....	101
Jul. H. West: Hie Europa! Hie Amerika! Aus dem Lande der krassen Utilität. — Fernando Linderberg: Fyrt Krapotkin og den ideelle Anarkisme. — Ekonomiska Samfundet i Finland: Föredrag och förhandlingar.....	195
Karl Bücher: Die Entstehung der Volkswirtschaft. — C. Nyrop: Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 1879—1904. — R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904. — G. H. Holmberg: Kooperationen bland de jordbrukande klasserna. — Henning Elmquist: Mindre, egentliga mekaniska verkstäder samt vissa specialverkstäder.....	511
Edw. A. Pratt: The organization of agriculture. — Ekonomiska Samfundet i Finland: Föredrag och förhandlingar. — Svensk »Nationalekonomiska föreningens» Forhandlingar. — Key-Åberg: Sveriges industri och utförsel. — En nordisk Toldförbindelse.....	621

	Side
Notitser:	
Detailpriser i København og Stockholm	103
Danske Aktieselskaber	105
Forenings-Statistik	108
Forsikring mod Arbejdsløshed. (<i>H. W.</i>).....	109
Dampskibe og Sejlskibe	110
Verdens Hoved-Havne.....	112
Skandinaverne i Nord-Amerika.....	197
Foreningen »De danske Atlanterhavssøer«. (<i>H. H.</i>)....	202
Et Folks Udgiftsbudget.....	205
Londons Folketal	314
Afstanden mellem Hjem og Arbejdssted	316
Kampen mellem Elektricitet og Gas	317
Fattigunderstøttede i Danmark	318
Fransk-italiensk Traktat om Arbejderlovgivning	623
Tyendeholdet i de forskellige Erhvervsklasser	628

Nationaløkonomisk Forening:

Diskussion om Oprettelse af Husmandsbrug ved Statens Hjælp	31
Diskussion om Udvandrings-Spørgsmaalet.....	87
Diskussion om Arbejderforsikrings-Spørgsmaalet.....	235
Diskussion om Trust-Spørgsmaalet	549
Generalforsamling.....	632

Oprettelse af Husmandsbrug ved Statens Hjælp.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening d. 21. Januar 1904.

Af

Cand. jur. H. Waage.

Det er en Kendsgærning, der vil blive indrømmet af de fleste, at det lille Landbrug her i Landet i vore Dage har et afgjort Forspring for det store. Dette gælder ikke alene Bøndergaardene, det gælder ogsaa Husmandsbrugene. For en 30 Aar siden eller længere tilbage i Tiden blev Husmandsbrugene vistnok gennemgaaende ret tarvelig drevne, men heri er der nu foregaaet en stor Forandring, og efterhaanden som Oplysningen hos Landbefolkningen stiger og særlig den faglige Dannelse bliver spredt i videre Kredse, vil Husmandsbruget sikkert komme til at spille en stedse større Rolle i vort Landbrug.

Hovedaarsagen til, at Husmandsbruget saaledes kommer i Forgrunden, ligger deri, at den intensive Drift, der maa være Løsenet ved Landbrugsproduktionen i Danmark i vor Tid, bedst gennemføres ved Husmandsbruget, hvor Arbejdet saa godt som udelukkende udføres af Husmanden selv og hans Familie, og hvor Appellen til Selvinteressen derfor maa virke anderledes

end paa de større Landbrug, der for en væsentlig Del maa dyrkes ved fremmed Arbejdskraft. Paa den anden Side er en Forøgelse af Husmandsbrugenes Antal ingenlunde ensbetydende med en Tilbagevenden til forældede Arbejdsmetoder, thi gennem Andelsvirksomheden, der som bekendt har vundet en stor Udbredelse paa Landet og sikkert har en endnu større Fremtid for sig, vil Husmanden kunne tilegne sig de fleste Fordele ved Stordriften. Det er disse to Ting, den intensive Jorddyrkning og Andelsbevægelsen, der gør, at en bestemt Sum af økonomisk Velvære nu kan opnaas ved Dyrkning af et langt mindre Areal end tidligere.

Det er ikke min Hensigt her at gaa nærmere ind paa disse Forhold, der jo er vel kendte. Jeg ønsker derimod ud fra de Kendsgerninger, jeg har nævnt, at rejse det Spørgsmaal, om det ikke vilde være en sund og fornuftig Agrarpolitik, om Staten traf særlige Foranstaltninger for at fremkalde Oprettelsen af Husmandsbrug og særlig saa store Brug, at Brugerens kan leve alene af sit Arbejde paa Ejendommen. Grunden til, at en saa stor Del af Landbefolkningens Fødselsoverskud i de sidste Decennier er vandret bort fra Landet til Købstæderne eller til Udlandet, ligger sikkert for en stor Del i Vanskeligheden ved at faa Jord at dyrke paa nogenlunde rimelige Vilkaar. Der er vel ogsaa andre Aarsager, men jeg tror dog, at dette er Hovedaarsagen, og det vilde utvivlsomt være til Gavn for hele Samfundet, om man kunde forandre dette Forhold ved at skaffe den besiddelsesløse Del af Landbefolkningen en lettere Adgang til Jorden. Jeg tror ikke, at dette naas blot ved at følge *laissez faire*-Principet.

Ser man nemlig paa den sidste officielle Statistik (fra 1895) over Landejendommenes Størrelse og sammenligner man denne med den tilsvarende Statistik fra 1873, saa ser man, at Antallet af Huslodder og smaa Bøndergaarde, hvortil jeg regner Ejendomme fra 2 Skp. til 2 Tdr. Hartkorn, i de 22 Aar kun er steget med 2650 og deres Hartkornstilliggende kun med 3175 Tdr. I samme Tidsrum er Antallet af jordløse Huse og Huse med et Tilliggende af under 2 Skp. Hartkorn i Landdistrikterne steget med omtrent 29000 Stk. En stor Del af disse Huse, navnlig Huse ved Jernbanestationer, bebos nu ganske vist af Folk, der ikke kan henregnes til Landbefolkningen i snævrere Forstand, fordi de ikke ernærer sig af Landbrug; men selv om man for Sammenligningens Skyld trækker saadanne Huse fra, saa tør man dog sikkert rolig paastaa, at Antallet af jordløse Huse og Huse med under 2 Skp. Hartkorn paa Landet i de 22 Aar, vi her taler om, er vokset meget mere end Tallet paa Ejendomme med fra 2 Skp. til 2 Tdr. Hartkorn. I de 9 Aar, der er hengaaet, siden den sidste Opgørelse fandt Sted, er der næppe foregaaet nogen større Forandring i dette Forhold, om jeg end er tilbøjelig til at tro, at de større Huslodders og Smaagaardenes Antal er steget forholdsvis stærkere end i de foregaaende Perioder, for hvilke Opgørelse foreligger.

At Tallet paa de jordløse eller saa godt som jordløse Huse paa Landet er vokset saa meget mere end Tallet paa Huse med Jord og Smaagaarde, er sikkert ikke heldigt, og Spørgsmaalet om Indgriben fra Statens Side for at fremkalde Forandring i dette Forhold lader sig derfor ikke afvise. Spørgsmaalet er blevet rejst

allerede for adskillige Aar siden, og i Begyndelsen af Halvfemserne blev der paa Rigsdagen fremsat flere private Lovforslag, sigtende til at fremme Oprettelsen af Husmandsbrug.

Intet af disse Lovforslag blev dog gennemført, men Spørgsmaalet var imidlertid blevet mere og mere brændende, og i Rigsdagssamlingen 18⁹³/₉₄ blev der vedtaget et Lovforslag om Nedsættelsen af en Landbokommission, der bl. a. fik den Opgave »at udrede en Plan, hvorefter der paa gunstige Vilkaar kan tilvejebringes Jordlodder for Landarbejdere«. Loven blev stadfæstet d. 13/₄ 1894, og den Kommission, der derefter blev nedsat, afgav i Aaret 1896 en Betænkning om denne Sag. Paa Grundlag af denne Betænkning forelagde Regeringen i Rigsdagssamlingen 18⁹⁶/₉₇ et Lovforslag om Tilvejebringelse af Jordlodder for Landarbejdere. Dette Forslags Vandring gennem Rigsdagen blev imidlertid temmelig besværlig, og først i den 3dje Samling lykkedes det at gennemføre Forslaget, der blev stadfæstet som Lov d. 24/₃ 1899.

Loven af 1899 er i de væsentligste Punkter overensstemmende med det Forslag, der blev fremsat af Landbokommissionens Flertal. Loven gaar som bekendt ud paa Oprettelsen af smaa Selvejerbrug. Det er kun Landarbejdere i stræng Forstand, der har Adgang til at faa Jord; vedkommende Ansøger skal være 25 Aar gammel og have ernæret sig ved almindeligt Landbrugsarbejde for andre i de sidste 5 Aar; han maa endvidere godtgøre at raade over de Midler, han behøver for at komme i Besiddelse af en Huslod 2: $\frac{1}{10}$ af Ejendommens Værdi. Det bliver vedkommendes egen Sag at skaffe sig Jord, og der er ingen

Adgang til Ekspropriation af Jord til Huslodder. Naar han opfylder de lovbestemte Betingelser, kan den Kommission, der i hver Amtsraadskreds er nedsat til at medvirke ved Lovens Gennemførelse, bevilge ham et Laan af Statskassen paa $\frac{9}{10}$ af Ejendommens Værdi. Værdien af Ejendommen maa som Regel ikke overstige 4000 Kr., og Laanets Maksimumsbeløb bliver altsaa normalt 3600 Kr. Hvor den paagældende Egns Jordpriser er særlig høje, kan Landbrugsministeriet dog tillade, at der oprettes Husmandsbrug af en højere Værdi, saa at Statslaanet kan stige i samme Forhold. Laanet forrentes med 3 pCt. aarlig og henstaar afdragsfrit i de første 5 Aar; derefter forrentes og afdrages Laanets halve Beløb med 4 pCt. aarlig, medens den anden Halvdel fremdeles henstaar uden Afdrag, indtil den første Halvdel er afdraget, og Restgælden forrentes og afdrages saa med $3\frac{1}{2}$ pCt. aarlig.

Under de Forhandlinger, der førte til Loven, saavel i Landbokommissionen som paa Rigsdagen, var der stærkt delte Meninger om, hvad Opgaven egentlig gik ud paa. Der var Enighed om det ønskelige i at kunne bevare den Befolkning, der er født paa Landet og opvokset ved Landbrugsarbejdet, paa Landet, og saavidt muligt afholde den fra at rejse til Byerne eller Udlandet, men det var uklart, om det var Formaalet væsentlig at skaffe Arbejdskraft til de større Landbrug eller at skabe Husmandsbrug af en saadan Størrelse, at Brugerne kunde leve selvstændig paa dem uden at være nødtte til at søge Fortjeneste ved Arbejde hos andre. Den første Synsmaade, at Formaalet væsentlig var at skaffe Arbejdskraft til de større Landbrug, fandtes selvfølgelig fortrinsvis hos det større Landbrugs

Repræsentanter. Det er jo ret forstaaeligt, at disse Folk navnlig betragtede Sagen fra et Arbejdsgiverstandpunkt, og det maa jo ogsaa indrømmes, at det har en ikke ringe økonomisk Betydning ogsaa for Samfundet som Helhed, at Landejendomsbesidderne ikke savner den fornødne Arbejdskraft. Men det forekommer mig rigtignok urimeligt at forlange, at Staten skal ofre noget for at skaffe de større Landejendomsbesiddere bedre og tilstrækkeligere Arbejdskraft end de har; hvis Landejendomsbesidderne anser det for et godt Middel hertil at skaffe deres Arbejdere Jord, kan de jo selv udlægge Huslodder, hvad der sikkert ogsaa er sket flere Steder. Det andet Synspunkt, der kom frem under Forhandlingerne, at Lodderne fortrinsvis burde være saa store, at Brugerne kunde leve alene af sit Arbejde paa Ejendommen, forfægtedes naturligvis fortrinsvis af dem, der socialt staar Husmændene og Landarbejderne nærmest, og de af os, der hverken er Arbejdsgivere eller Arbejdere i Landbruget, vil sikkert have mest Sympati for denne Synsmaade.

Naar man nu vil spørge, om Loven af 24. Marts 1899 er særlig præget af en af de to Synsmaader, der gjorde sig gældende ved dens Tilblivelse, maa man imidlertid svare nej. Loven af 1899 er et Kompromis mellem de to Anskuelser. Paa den ene Side er Jordlodderne nemlig større end de behøver at være, hvis Formaålet væsentligt var at skaffe de større Landejendomsbesiddere Arbejdskraft; men paa den anden Side er de for smaa til, at Husmanden kan leve alene af sit Arbejde paa Lodden uden at være henvist til at søge Arbejde hos andre. Det kan nok forekomme, at en særlig dygtig Husmand, der enten forstaar og

har Lejlighed til at dyrke en Del af Lodden mere havemæssig, eller som særlig har lagt sig efter Fjerkræavl, Frøavl, Biavl eller lign., kan leve udelukkende af sit Arbejde paa Lodden; det vil imidlertid i al Fald foreløbig blive en Undtagelse, den almindelige Gennemsnitshusmand kan ikke leve paa en saadan Lod, uden at han tillige har Adgang til Fortjeneste andetsteds. Der er selvfølgelig heller ingen Ulykke i, at en Husmand er nødt til delvis at søge Fortjeneste ved Arbejde hos andre; hans Stilling er jo alligevel meget gunstigere end den jordløse Landarbejders, og mange Landarbejdere vil vistnok ogsaa være bedre tjente med en mindre Lod end med en større, der kræver hele deres Arbejdskraft. Men en saadan Husmands Stilling bliver en væsentlig anden end den helt selvstændige Husmands, og naar det anses for Hovedopgaven særlig at oprette Husmandsbrug, hvor Brugerne kan leve alene af Ejendommen, kan Loven af 1899 ikke anses for tilfredsstillende paa dette Punkt.

Loven af 1899 traadte i Kraft d. $\frac{1}{10}$ 1899, og de første Husmandsbrug, der oprettedes i Henhold til Lovens Bestemmelser, oprettedes i Aaret 1900. I de 3 afsluttede Finansaar, hvori Loven har virket, Finansaarene 19^{00/01}, 19^{01/02} og 19^{02/03} er der i Følge Statistisk Aarbog for 1903 oprettet henholdsvis 209, 247 og 367 Brug, ialt 823. Benyttelsen af Loven har været stadig stigende, men Loven er dog ikke paa langt nær blevet benyttet i det Omfang, som man tænkte sig, da den blev behandlet paa Rigsdagen. Af det Beløb, der af Statskassen kan anvendes til Udlaan til Oprettelsen af Husmandsbrug, 2 Millioner Kr. aarlig i 5 Aar, altsaa 10 Millioner Kr., er der i de 3 Finansaar, jeg nævnte,

kun udlaant c. 2,850000 Kr., eller gennemsnitlig c. 950,000 Kr. aarlig, altsaa ikke en Gang Halvdelen af det aarlig bevilgede Beløb. Naar man vil spørge om Grundene til, at Loven er blevet saa forholdsvis lidt benyttet, navnlig i den første Tid, saa er det vel ikke saa let at give et ganske bestemt Svar, men jeg antager, at der var flere Grunde, der virkede sammen. For det første den kendte Tilbøjelighed til at stille sig lidt skeptisk overfor det nye og se Tiden an, og hertil kom saa det, at den socialdemokratiske Presse til en vis Grad havde bragt Loven i Miskredit; den Gang, da Landbokommissionens Betænkning kom, kaldte man Husene for »Slavehuse« og lign.; senere blev Udtalelserne fra socialdemokratisk Side betydelig mere afdæmpede, og efterat Loven er traadt i Kraft, er der ikke fra Socialdemokratiets Side gjort noget Forsøg paa at afholde Landarbejderne fra at benytte Loven. Alligevel tror jeg nok, at de tidligere stærke Angreb i Socialistpressen har haft nogen Indflydelse paa Lovens Benyttelse; jeg tror, at de har haft nogen Del i, at der i Lovens første Tid flere Steder fandtes rent ud fantastiske Forestillinger om, hvad Loven gik ud paa. Jeg har saaledes truffet en Landarbejder, der mente, at han var tvungen til at gøre Hoveri paa Herregaarden, naar han fik Statslaan efter Loven. En anden Grund til, at Loven i den første Tid blev saa lidt benyttet, er vel nok den, at Konjunkturerne for Haandværk og Industri var betydelig gunstigere, da Loven udkom, og at Indvandringen fra Landet til Byerne den Gang endnu stod i fuldt Flor; senere er dette Forhold jo væsentlig forandret. I Finansaaret 19⁰³/₀₄ vil der blive oprettet c. 600 nye Husmandsbrug efter Loven, og for næste Fi-

nansaar er der efter de foreliggende Oplysninger indkommet Andragender fra 574 Landarbejdere.

Udover Tallene paa de i Henhold til Loven oprettede Husmandsbrug og de Summer, som Statskassen har laant i dem, foreligger der ikke nogen Statistik til Belysning af Lovens Virkninger. Loven har jo kun virket i 3 à 4 Aar, og det ligger i Sagens Natur, at de socialøkonomiske Virkninger af Loven først ville kunne vise sig efter en Del Aars Forløb. Der er heller ikke tilvejebragt Oplysninger om Driftsforholdene paa vedkommende Husmandsbrug, om Besætningerne er forøgede og lign., og det forekommer mig ogsaa tvivlsomt, om man vilde høste noget Udbytte af en Driftsstatistik for disse Ejendomme alene, da Driftsforholdene nødvendigvis maa være væsentlig de samme som ved andre Husmandsbrug af lignende Størrelse. Hvis man imidlertid vil have en særlig Driftsstatistik for disse Brug, vil det sikkert være rigtigst at vente nogle Aar endnu; Virkningerne af den mere intensive Husmandsdrift kan jo først vise sig lidt efter lidt, og det saa meget mere, som en stor Del af Brugene sikkert er oprettede paa ret tarvelig Jord, der først efterhaanden kan blive bragt i bedre Kultur. Hvad der har mest Interesse er selvfølgelig Spørgsmaalet, om Husmændene kan klare sig og betale deres Renter til Statskassen; i den Henseende synes der imidlertid foreløbig ikke at være større Vanskeligheder, men det maa jo ogsaa erindres, at de senere Aar have været meget gunstige for Landbruget med gode Priser paa Smør og Flæsk. Staten har maattet overtage 2 af Brugene, hvoraf det ene er solgt med Tab. Det vilde jo være meget sangvinsk at tro, at Staten overhovedet skulde kunne

slippe for Tab, da Behæftelsen omfatter $\frac{9}{10}$ af Ejendommens Værdi; paa den anden Side maa det dog sikkert erkendes, at den Værdiansættelse, der skal foretages efter Loven, rammer Ejendommens virkelige Værdi i langt højere Grad end det er Tilfældet med Vurderinger, foretagne efter Reglerne i Loven af 19. Marts 1869 om Udlaan af umyndiges Midler eller de forskellige Kreditforeningers Vurderinger, og hvis man vil sammenligne Statskassens Risiko med Kreditforeningernes, maa der naturligvis tages tilbørligt Hensyn hertil.

I Loven af 1899 er det bestemt, at Loven skal underkastes Revision inden 5 Aar efter dens Ikrafttræden, og i Henhold til denne Bestemmelse er der, som bekendt, nu for Rigsdagen fremsat Forslag til en ny Lov, der skal afløse Loven af 1899, og ligesom denne kun er bestemt til at gælde i 5 Aar. Det nye Lovforslag er paa alle væsentlige Punkter bygget paa Loven af 1899. Der foreslaas dog den Forandring, at Maksimumsbeløbet for Husenes Værdi forhøjes til 5000 Kr., en Forhøjelse, der sikkert vil være Landarbejderne kærkommen, men som iøvrigt ikke vil medføre nogen principiel Forandring af Forholdene, da denne Forhøjelse er for lille til at kunne bringe nogen Forandring i Husmændenes Stilling. Den almindelige Gennemsnitshusmand vil nemlig heller ikke kunne leve selvstændig paa en Lod til 5000 Kr. Værdi; skal fuld Selvstændighed være Formaalet, maa man op til en Værdi af 6 à 7000 Kr. En anden Forandring, der foreslaas, er en Udvidelse af Begrebet »Landarbejder«, saaledes at det ikke blot som hidtil kommer til at omfatte dem, der have arbejdet for andre, men ogsaa

dem, der tidligere have været Fæstere, Forpagtere eller Lejere af Husmandsbrug. Jeg tror forøvrigt ikke, at denne Udvidelse vil faa synderlig Betydning i Praxis. Endelig er det foreslaaet, at en Del af de Laan, der gives Landarbejderne, skal tilvejebringes gennem Kreditforeninger, en Bestemmelse, der forøvrigt kun faar Betydning for Statskassen, da det foreslaas, at Husmanden som hidtil kun skal svare 3 pCt. i Rente, og Staten saa maa tilskyde et Beløb til Dækning af den højere Rente, som Kreditforeningerne skal have. De andre Forandringer, der foreslaas, er kun Smaaating, og dem skal jeg derfor ikke komme ind paa.

Det er jo ganske naturligt, at Regeringen har ment at burde blive staaende paa det Grundlag, der er skabt ved Loven af 1899. For det første har denne Lov kun været i Virksomhed i saa faa Aar, at man næppe kan fælde nogen sikker Dom om dens Virkninger allerede nu, og dernæst maa det jo indrømmes, at Tilvejebringelsen af et andet Grundlag vilde kræve adskillige Forarbejder, som der ikke har været tilstrækkelig Anledning til at sætte i Gang, da det hele Spørgsmaal for faa Aar siden var til grundig Behandling i Landbokommissionen. Desuden skal den nye Lov ligesom den gamle kun gælde i 5 Aar, og i Løbet af disse Aar vil der jo være Tid til at overveje Sagen paany.

At Statsmagten imidlertid i en nærmere Fremtid vil blive nødt til at underkaste det hele Spørgsmaal en ny Overvejelse fra Grunden af, nærer jeg for mit Vedkommende ingen Tvivl om. Jeg tror ganske vist, at Loven af 1899 har gjort en Del Gavn, og jeg haaber, at det samme maa blive Tilfældet med den nye

Lov, men jeg kan ikke anse disse Love for det rette Svar paa det Spørgsmaal, hvorledes man paa den hensigtsmæssigste Maade kan skaffe den ubemidlede Befolkning paa Landet let Adgang til Jorden. Der maa efter min Anskuelse andre Forholdsregler til for at løse det Spørgsmaal.

Der er nemlig adskillige Mangler ved Loven af 1899. For det første det, at Landarbejderen selv maa skaffe sig Jorden; han faar den i Reglen ved at købe en Parcel af en Gaardmand eller større Ejendomsbesidder, men en saadan enkelt Parcel, der tages ud af en Gaard, betales som oftest uforholdsmæssig dyrt. Selv om Parcellen tages af Gaardens tarveligste Jord, og det er sikkert det almindelige, bliver Parcellen let dyrere end den burde. Denne Maade at skaffe sig Jord paa vil altid med Nødvendighed blive dyr, thi Sælgerens Driftsudgifter formindskes i Reglen ikke, fordi han afhænder Parcellen, og for at blive holdt skadesløs for Afsavnet af Jorden, maa han derfor have en forholdsvis høj Købesum. I enkelte Tilfælde forekommer det naturligvis ogsaa, at en større Ejendom udstykkes til Husmandsbrug af en eller anden Spekulant; en saadan Sælger vilde jævnlig kunne sælge Jorden billigere end en Gaardmand, der kun sælger en Parcel af sin Gaard, og endda kunne tjene ved Spekulationen, men jeg nærer ingen Tvivl om, at Jordprisen ogsaa i disse Tilfælde gennemgaaende er opskruet, og at vedkommende Landarbejdere derfor let kan blive et Bytte for Spekulanter og Ejendoms-kommissionærer. Grunden til, at Huslodderne betales forholdsvis meget højere end de større Landejendomme, ligger nok for en Del i, at en saadan Ejendom ved

intensiv Drift kan give et forholdsvis langt større Udbytte end den større Ejendom, men det skyldes som bekendt ogsaa den Omstændighed, at der er mange flere, der kan købe Huslodder, og den større Efter-spørgse¹ efter disse Lodder forhøjer naturligvis Jordprisen. Naar Staten nu bestemmer, at saa og saa mange Landarbejdere, der vil købe Huslodder, kan faa Statslaan, svarende til $\frac{9}{10}$ af Ejendommens Værdi, vil en saadan Foranstaltning med Nødvendighed have Tendens til at bevirke en Forhøjelse af Jordpriserne, thi der tilføres herved Markedet en Efterspørgsel, som man tidligere ikke behøvede at regne med. En og anden kunde maaske mene, at det billige Statslaan, som Husmanden faar, et 3 $\frac{0}{10}$ Laan, vil kunne opveje den dyrere Jordpris. En saadan Opfattelse er imidlertid efter mit Skøn en Illusion; jeg er tværtimod tilbøjelig til at tro, at den lave Rentefod ligeledes driver Jordprisen op. Naar man køber Jord, er den Købesum, der betales, jo en afledet Størrelse, nemlig den kapitaliserede Værdi af det Beløb, som Køberen mener at kunne betale aarlig for Jordens Benyttelse. Hvis f. Eks. en Husmand mener at kunne betale 120 Kr. aarlig for Besiddelsen af en Huslod, vil Købesummen blive 3000 Kr., naar der kapitaliseres efter en Rentefod af 4 $\frac{0}{10}$. Saafremt en lavere Rentefod lægges til Grund for Kapitaliseringen, kan Køberen uden at komme til kort godt betale en større Købesum for Jorden selv med tilbørlig Hensyntagen til, at han faar en større Sum at amortisere. Jeg tror derfor, at den lave Rentefod af de Laan, som Statskassen giver i Henhold til Loven af 1899, i al Fald kun til Dels kommer Husmanden til Gode, idet den gør ham tilbøjelig til at

betale mere for Jorden, men jeg erkender villig, at det er vanskeligt, maaske umuligt, positivt at godtgøre, at Forholdet er saaledes. Hvad jeg her har anført om de sandsynlige Virkninger af den lave Rentefod, kan jeg jo heller ikke støtte paa nogen Statistik, jeg grunder det kun paa en almindelig Betragtning over den Maade, hvorpaa Købestømmer for faste Ejendomme blive til i det praktiske Liv, og jeg tror, at Folk, der i Praksis er fortrolige med Køb og Salg af faste Ejendomme, vil give mig Ret i min Opfattelse.

En anden Mangel ved Loven af 1899 er, at den kun aabner Adgang til Oprettelse af Brug af en vis bestemt Størrelse. Der er i Virkeligheden Trang til at faa Huslodder af forskellige Størrelser. De fleste dygtige Landarbejdere ønsker saa store Lodder, at de kan leve alene af Loddens Drift, men hertil kræves jo, som jeg før sagde, Lodder, der er betydelig større end dem, Loven omhandler. Jeg anser det ogsaa for det ubetinget rigtigste, at man fortrinsvis gør Huslodderne saa store, at Husmanden kan leve alene af Lodden; men det vilde dog være urigtigt at afskære Oprettelsen af mindre Lodder; thi for det første er det jo ikke enhver Landarbejder, der kan blive en dygtig Husmand, som alene lever af sit Brug; mange vil i Virkeligheden være bedre tjente med en mindre Lod, hvis Dyrkning kun lægger Beslag paa en Del af deres Tid, saa at de i den øvrige Tid kan arbejde for andre. Dernæst maa man huske paa, at Overtagelsen af en større Huslod kræver en større Kapital, og hvis man, som der for Øjeblikket er en kendelig Tendens til, alene vilde lægge Vægt paa Oprettelsen af de større

Lodder, vilde man komme til at udelukke de mange, hvis Kapital kun rækker til den mindre Lod.

Haandværkere og industrielle Arbejdere, der er ganske udelukkede fra at komme ind under Loven af 1899, burde ogsaa have Adgang til Huslodder. Disse Folk vilde ofte kunne være udmærket tjente med at faa en Huslod, som de kunde passe ved Siden af deres Fag, men Lodden kan selvfølgelig ikke blive ret stor, da de ellers maatte forsømme deres Hovedbeskæftigelse.

Endelig er der den Mangel ved Loven af 1899, at den medfører en uforholdsmæssig Begunstigelse af den enkelte, og at den stiller betydelige Krav til Statskassen, uden at Staten dog i Længden kan opnaa at skaffe den arbejdende Befolkning paa Landet let Adgang til Jorden. Det er en meget stor Begunstigelse, at disse Husmænd kan faa et Prioritetslaan paa $\frac{9}{10}$ af Ejendommens Værdi til en Rente af kun 3 $\frac{1}{2}$ %. Jeg gjorde før opmærksom paa, at det i bedste Fald er tvivlsomt, om denne Begunstigelse virkelig kommer Husmanden selv til gode, men dette gør jo kun Sagen værre. Og selv om man vil gaa ud fra — og det gør Loven naturligvis — at Begunstigelsen kommer Husmanden fuldtud til gode, saa bliver det dog kun den første Ejer, der faar Fordelen, den næste maa give fuldt Vederlag derfor i Form af en højere Købesum for Ejendommen. Den Begunstigelse, Staten giver, faar altsaa kun Betydning for den enkelte, men ingen varig Virkning. Og denne Begunstigelse af den enkelte koster Staten en hel Del Penge, thi Staten kan ikke selv laane Penge til en Rente af 3 $\frac{1}{2}$ % aarlig, og for at tilvejebringe den Kapital, der udkræves til Oprettelsen af disse Husmandsbrug, maa Staten derfor tilskyde et

vist Beløb aarlig. Jeg skal indrømme, at Beløbet ikke er saa overvældende stort, men naar man tager Hensyn til, at der egentlig ikke opnaas noget ved at lade Staten give disse Penge ud, saa var det dog bedre, om man ordnede Sagen paa en anden Maade. Hertil kommer endvidere, at Statskassens Risiko ved Udlaanet er temmelig stor, og at man derfor maa være forberedt paa i al Fald nogle Tab. Det er de to Ting, jeg her har fremdraget, den store Begunstigelse af den enkelte Husmand og det finansielle Offer fra Statens Side, der er en væsentlig Hindring for at opfylde Ønsket om større Lodder, saalænge man vil blive paa det Grundlag, som Loven af 1899 har skabt. Thi hvis man vil gøre Lodderne større uden samtidig at forhøje det Beløb, der aarlig kan anvendes til Udlaan, vil der kun kunne oprettes et mindre Antal Brug, og den hele Foranstaltning vil altsaa komme et langt færre Antal Personer til gode, samtidig med at den Begunstigelse, den enkelte faar, bliver meget større end nu. Og hvis man samtidig med at gøre Lodderne større vil forhøje forholdsvis det Beløb, som Staten kan laane ud, saa vil man ganske vist kunne hjælpe det samme Antal Personer som hidtil, men den uforholdsmæssig store Begunstigelse af den enkelte vil til Gengæld medføre en betydelig større Udgift for Statskassen. Foranstaltninger fra Statens Side til Fremme af sociale Formaal bør overhovedet ikke have Karakteren af direkte Gaver til enkelte Personer, og det betænkelige ved den Slags Foranstaltninger maa nødvendigvis blive større, jo mere der gives til den enkelte.

De Mangler ved Loven af 1899, som jeg her har nævnt, og som gaar igen i det Lovforslag, der nu er

blevet forelagt Rigsdagen, gør, at disse Love efter min Opfattelse ikke kan bruges som Grundlag, saasnt der bliver Spørgsmaal om i større Udstrækning at skaffe Landarbejderne lettere Adgang til at faa Jord. Dette kan overhovedet ikke naas, saalænge man fastholder det Hovedprincip, at de Landarbejdere, der hjælpes, skal være Selvejere. Vil man videre frem, maa man gøre Staten eller Kommunen til Ejer af Jorden og indføre offentligt Fæste i Stedet for Selveje.

Jeg er fuldstændig paa det rene med, at det ikke vil blive nogen let Sag at vinde Indgang for Tanken om at indføre offentligt Fæste. Allerede det, at man bryder med de gængse Forestillinger om, at Jorden helst maa være Privatejendomsret undergIVEN, vil frastøde mange; det smager ligesom af Socialisme, skønt det offentlige Fæste jo i Virkeligheden ikke har det mindste med Socialismen at gøre, da det ikke berører den private Drift. Ordet Fæste har endvidere en uheldig Klang i mange Landboeres Øren, idet det minder om det gamle Fæsteforhold til en privat Godejjer, og skønt det offentlige Fæste efter Sagens Natur maa blive et ganske andet Forhold, er denne Navnelighed egnet til at berede Tanken Vanskeligheder. Muligvis kunde det være hensigtsmæssigt at finde en anden Betegnelse, men jeg tror ikke, at det vil blive let, og Ordet »Fæste« er desuden et ægte dansk Ord, som det vilde være Synd at kaste bort. Endelig er der den Vanskelighed til Stede, at det er en udbredt Tro ogsaa hos Folk, der godt kan se den private Jordejendomsrets svage Sider, at Selvejet er den Besiddelsesform, der ubetinget maa foretrækkes fra Produktionens Synspunkt. Det var jo den Opfattelse, der

var den raadende i forrige Aarhundrede, da man bestræbte sig for at indføre Selvejendom i Stedet for det gamle private Fæste. Hvis denne Opfattelse var rigtig, kunde det naturligvis nok have sine Betænkeligheder at forlade Selvejprincipet. Jeg tror imidlertid ikke, at Erfaringen har bekræftet denne Anskuelse; i al Fald er det en Kendsgerning, at mangfoldige Landejendomme, der kommer til Tvangsauktion, er i en overordentlig daarlig Forfatning, og det turde ogsaa være indlysende, at i de mange Tilfælde, hvor en Selvejer har købt sin Ejendom dyrt og har svært ved at klare sig, der vil han ikke have synderlig Opfordring til at indføre Driftsforbedringer, som han maaske ikke faar nogetsomhelst Udbytte af, ligesom han i Reglen vil mangle Driftskapital til at foretage Forbedringer. Hvor Konjunkturerne er opadgaaende og Ejendommenes Værdi stigende, vil Forholdet maaske stille sig anderledes, men her kan det dog være et Spørgsmaal, om ikke netop de gunstige Konjunkturer virker som en Sovepude for Selvejeren, saa at han slaar sig til Ro med, at han nok kan klare sig med den Drift han har, og derfor undlader at indføre Driftsforbedringer. Jeg tror i al Fald, at det selv fra et blot Produktionssynspunkt vilde være en altfor indgaaende Paastand at hævde, at Selveje har ubetinget Fortrin for Fæste; i det højeste kan man paastaa, at der er visse Former af Fæste, der i denne Henseende staar tilbage for Selveje. Der er imidlertid en Fæsteform, med hvilket dette ikke er Tilfældet, nemlig Arvefæstet; jeg nærer ingen Tvivl om, at man ved denne Fæsteform kan fremme Landbrugsproduktionen ligesaa godt som ved Selveje. Ved Arvefæste tænker jeg selvfølgelig paa Arvefæste uden

Ret til at sælge og pantsætte; Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte er jo i Virkeligheden det samme som Selveje.

Til syvende og sidst er det jo imidlertid kun Erfaringen, der kan afgøre, om det offentlige Fæste kan fremme Produktionen ligesaa godt som Selvejet, og jeg vilde derfor anse det for meget ønskeligt, om der kunde blive gjort et Forsøg med denne Form for Jordbesiddelse. Man kunde f. Eks. gaa den Vej at bemyndige de Kommunalbestyrelser, der vilde interessere sig for Oprettelsen af Husmandsbrug, til at opkøbe større Ejendomme og udstykke dem til Huslodder. Der er ingen Tvivl om, at man uden synderlig Vanskelighed vil kunne opkøbe adskillige større Ejendomme for en rimelig Pris, og at man saa vil kunne udstykke dem i mindre Parceller, der kunne bortfæstes for saa høje Afgifter, at man faar tilstrækkeligt baade til Forrentning og til en nogenlunde hurtig Amortisation af Købesummen og den Kapital, der behøves til at indrette Bygninger paa Parcellerne. Det vil selvfølgelig være af stor Vigtighed at paase, at de Ejendomme, der opkøbes til Udstykning, ikke betales for dyrt, men naar man gør Kommunerne pekuniært interesserede i Sagen, bliver der næppe saa megen Fare herfor; hvis man imidlertid ønsker større Garantier mod, at der betales opskruede Priser, kunde man ogsaa nedsætte Taksationskommissioner, der skulde approbere hvert Salg, inden det endelig afsluttes. De Brug, der oprettes paa Ejendommen, skulde saa bortfæstes; det er næppe nødvendigt at foreskrive ensartede Former for Fæsteforholdet alle Vegne; jeg for mit Vedkommende vilde foretrække Arvefæste, saaledes at Afgiften fast-

sættes periodisk, f. Eks. for et Tidsrum af 5 Aar ad Gangen, første Gang ved kontraktmæssig Overenskomst mellem Kommunalbestyrelsen og Brugeren, senere enten ved Overenskomst eller i fornødent Fald ved Taksation. Ved saadanne Taksationer maatte man selvfølgelig paase, at Brugeren selv kommer til at nyde godt af de Forbedringer, han har foretaget med Hensyn til Jordens Drift. Det kan naturligvis af og til være ret vanskeligt at afgøre, om en Stigning af Jordværdien skyldes Brugers eget Arbejde eller Samfundsforholdene, men jeg tror dog ikke, at disse Vanskeligheder vil vise sig uovervindelige i Praksis. Hvad man maatte forlange af den paagældende Fæster var, at han selv forsynede Ejendommen med Besætning og Inventarium, og at han stillede Sikkerhed for et Aars Afgift. Endvidere maatte han naturligvis vedligeholde Bygningerne paa normal Maade. Derimod vilde det ikke være nødvendigt at foreskrive særlige Regler for Ejendommens Drift, og jeg vilde anse det for heldigst, om der blev indrømmet Brugeren fuld Frihed i denne Henseende. Hvis der var Tale om et Brugsforhold, der kun var stiftet paa Tid, kunde der naturligvis være Spørgsmaal om særlige Regler, sigtende til at forhindre, at Brugeren udpinte Jorden og lign., men ved Arvefæste er den Slags Regler ikke nødvendige; thi vedkommende Arvefæster har i Virkeligheden samme Stilling som en Selvejer, kun at han ikke faar nogen Fordel af Jordrentens Stigning, medens han paa den anden Side heller ikke er udsat for at blive økonomisk ruineret ved dens Nedgang. Hans Interesse i at holde Ejendommen i god Drift og ved Flid og Dygtighed at faa det mest mulige Udbytte af den, er den samme som Selvejerens;

ja, jeg skulde være tilbøjelig til at tro, at den ofte vil være større, netop fordi han véd, at hans økonomiske Eksistens kun afhænger af hans egen Flid og Dygtighed.

Der kunde naturligvis ogsaa være Tale om at genoptage det gamle Livsfæste, og jeg vilde ikke finde det rigtigt at afskære Muligheden for at genindsføre det, hvis vedkommende Brugere maatte foretrække det. Der er imidlertid den Ulempe ved Livsfæste, at man maa forlange en Indfæstningssum ved Brugsforholdets Stiftelse, og Betalingen af denne Sum formindsker jo Brugerens Driftskapital. Paa den anden Side maa Afgiften for hele Brugstiden fastsættes en Gang for alle, og dette medfører, at saalænge Forholdet varer, vil en Stigning af Jordrenten komme Fæsteren til Gode, medens han omvendt maa betale den fulde Afgift, selv om Jordrenten gaar ned. Endvidere er der den Ulempe ved Livsfæsteforholdet, at dets Varighed er ganske ubestemt, en Ulempe, hvorpaa der kun til Dels kan raades Bod ved Regler, som dem vi har i Loven af 19. Februar 1861. Af disse Grunde foretrækker jeg langt Arvefæste, men saa længe man kun befinder sig paa Forsøgets Omraade, vilde det som sagt næppe være rigtigt at afskære Muligheden for Livsfæste, hvis nogen vilde foretrække denne Brugsform.

Der kunde vel ogsaa være Tale om andre Former, og jeg skal særlig nævne, at der selvfølgelig ikke er noget til Hinder for, at Brugsforholdet indskrænkes til alene at omfatte Jorden, medens Bygningerne opføres for Brugerens egen Regning. Vi har en særlig Form for Fæste, der kun sjældnen forekommer her i Landet, men dog ikke er ganske ukendt. Vi har ikke paa dansk

nogen Benævnelse for denne Form af Fæste; med en fra Romerretten hentet Betegnelse plejer man at kalde dette Forhold Superficiærfæste. Denne Form kræver naturligvis, at vedkommende Bruger ejer en noget større Kapital, thi selv om han kan laane en Del af den Kapital, der behøves til Bygningernes Opførelse, saa vil han jo dog som Regel ikke kunne laane den hele Sum. Hvis der imidlertid er Brugere, der ønsker selv at være Ejere af Bygningerne, bør der aabnes dem Adgang dertil, og jeg kunde nok tænke mig, at denne Fæsteform, hvorefter Brugeren selv ejer Bygningerne, kunde tiltale mange; thi det er sikkert nok, at der hos en Del af Landbefolkningen er en Sky overfor Fæste, det blev fornylig sagt paa Rigsdagen, at for den jævne Mand paa Landet staar Fæste som noget ringere end Eje, selv om vedkommende saakaldte Ejere i Virkeligheden ikke ejer noget, fordi alt er pantsat til den fulde Værdi. Hvis man derfor kom ind paa denne Form for Fæste, er det ikke umuligt, at det, at Fæsteren selv ejer Bygningerne, kunde bidrage en Del til, at Fæsteforholdet vilde stige i det almindelige Omdømme. Det kunde vel ogsaa være økonomisk fordelagtigere, om Bygningerne opførtes ved privat Foranstaltning, thi det vil jævnlig forekomme, at en Kommune kommer til at bygge noget dyrere end den private.

Det er en Selvfølge, at jeg her kun ganske løselig kan skitsere det Retsforhold, der vilde opstaa, naar man først har godkendt Principet om Samfundseje i Stedet for privat Eje af Jorden, det vilde kræve en meget omhyggelig Overvejelse i det enkelte at fastsætte Retsreglerne. Jeg skal nu anføre de Fordele,

man vilde opnaa ved at antage dette Princip fremfor det Selvejeprincip, der er fulgt i Loven af 1899 og det nye Lovforslag.

For det første vilde man opnaa, at den Værdistigning af Jorden, der fremkommer, naar et større Jordbrug udstykkes i Parceller, forbeholdes det Offentlige, ligesom den yderligere Stigning af Jordrenten i Tidens Løb ligeledes kommer Samfundet til gode. Som Forholdene nu er, tilfalder denne Værdistigning udelukkende private Personer, og dette medfører, at de følgende Slægtled maa overtage Jorden med en stedse stigende Prioritetsgæld. Dernæst kan man ved den planmæssige Udstykning gennemgaaende skaffe Landarbejderne bedre Jord end nu, hvor de ofte maa lade sig nøje med tarvelige og afsides liggende Jordlodder. Det er i Virkeligheden, som jeg før sagde, en væsentlig Mangel ved Loven af 1899, at det helt og holdent er overladt til Landarbejderne selv at skaffe sig Jordlodderne, og det kan af og til give Anledning til ligefrem Svindel; jeg har i al Fald set Eksempler herpaa.

Naar Staten faar den fulde Afgift af Jorden og ikke som nu ved Loven af 1899 forærer en Del af den bort, er der heller ingen Grund til at indskrænke Kredsen af de Personer, der kunne faa Gavn af disse Foranstaltninger, paa den Maade som det er sket i Loven af 1899. Enhver, der ønsker en saadan Huslod, og som ejer de Midler, der behøves til at overtage Ejendommen, bør have Adgang dertil, og hvis man ad denne Vej kunde standse Indvandringen fra Landet til Købstæderne og muligvis opnaa, at nogle af dem, der tidligere er indvandrede til Købstæderne, vendte tilbage til Landet igen og slog sig ned der, vilde dette jo

være en stor Fordel for hele Samfundet og særlig ogsaa for Købstædernes Arbejderbefolkning, idet den haarde Kamp om Arbejdet i de daarlige Tider vilde blive mildnet en Del. Med Hensyn til Loddernes Størrelse vil man ogsaa kunne lempe sig efter Vedkommendes Ønske, saasnart man blot fastholder det Hovedprincip, at hver Bruger maa betale fuld Afgift for Brugen af Jorden. Det hele Spørgsmaal om, hvor store Lodderne bør være, kan jo i Virkeligheden ikke ret godt afgøres ved reglementariske Bestemmelser. Jeg vilde finde det rigtigst, at der blev givet saa megen Frihed som muligt med Hensyn til den nærmere Ordning af dette Spørgsmaal.

Hvad Sagens finansielle Side angaar, saa tror jeg ikke, at Staten direkte behøver at ofre noget, da der næppe kan være Tvivl om, at den Afgift, der kan faas af de udstykkede Parceller, vil være tilstrækkelig baade til Forrentning og Amortisation. Der maa jo imidlertid skaffes Kapital til Veje, men heller ikke her er det nødvendigt, at Staten direkte engagerer sig; det er jo af mange Grunde ønskeligt, at Statsgælden ikke forøges mere end strængt nødvendigt. Hvorvidt imidlertid de bestaaende Kreditinstitutioner er tilstrækkelige, er dog vistnok et Spørgsmaal. Hvis man anser det for heldigt til Sagens Gennemførelse at kunne drage Nytte af den lavere Rentefod paa de udenlandske Pengemarkeder, kunde man paakalde den Statshypotekbank, der flere Gange har været paatænkt, og som i denne Forbindelse i hvert Fald vilde være bedre paa sin Plads end hvis man blot vil bruge den til at skaffe vore Kreditforeningsobligationer en højere Kurs; thi det er ganske vist for Grundejerne en stor Behagelig-

hed at faa Prioritetslaan til lavest mulig Rente, men Adgangen til Jorden lettes ingenlunde ved Foranstaltninger, der trykker Prioritetsrenten ned, da den lavere Rente kun vil medføre, at den følgende Ejer kommer til at betale en forholdsvis højere Pris for Ejendommen. Selv om man imidlertid kunde faa en Statshypotekbank, saa vilde den ikke være tilstrækkelig til at skaffe hele den fornødne Kapital, thi gennem Statshypotekbanken kan man kun tilvejebringe den Del af Kapitalen, for hvilken der kan skaffes den fineste Sikkerhed; Resten maa derimod skaffes paa anden Maade og kan kun faas til en højere Rente. Jeg nærer imidlertid ingen Tvivl om, at man uden synderlig Vanskelighed vil kunne tilvejebringe ogsaa den Kapital, for hvilken der kun kan bydes sekundær Sikkerhed; thi vel er der en Mulighed for, at der ved et større Prisfald paa Landbrugsprodukter kan indtræde en Krise, der kunde gøre det vanskeligt for Fæsterne at udrede de Afgifter, gennem hvilke den laante Kapital skal forrentes og tilbagebetales. Men paa den anden Side viser Erfaringerne fra tidligere Kriser, at Besidderne af de smaa Ejendomme er de mest modstandsdygtige, og det kan derfor ikke anses for en ubegrundet Optimisme, naar man tror, at denne Erfaring ogsaa vil bekræfte sig i Fremtiden. Det ligger i Sagens Natur, at en Krise, der fremkaldes ved et Prisfald paa Landbrugsprodukter, nødvendigvis maa ramme den store Landbruger ganske anderledes end den lille; thi den store Landbrugers økonomiske Eksistens er væsentlig grundet paa Formuebesiddelse, og Forrentningsspørgsmaalet spiller derfor en ganske anden Rolle for ham end for den lille Landbruger.

Jeg har nærmest tænkt mig, at det vilde være rigtigst at lade Kommunen alene blive Ejer af den Jord, der indkøbes til Bortfæstning, men der kunde naturligvis ogsaa være Spørgsmaal om at indrømme Staten en Andelsret med Hensyn til Jorden, navnlig hvis der paakaldes Medvirkning fra Statens Side til Ordningen af Pengespørgsmaalet. Dette Spørgsmaal, om Kommunen eller Staten skal være Ejer af Jorden, forekommer mig imidlertid ganske underordnet. Derimod er det naturligvis af Vigtighed at komme paa det rene med, om der vil være Kommuner, der er villige til at gøre Forsøget med Udstykning af større Ejendomme til Husmandsbrug. Jeg tror, at Sogneraadene i flere Henseender har gode Betingelser for at kunne yde deres Medvirkning til en Ordning af Sagen, men paa den anden Side vilde det sikkert ikke være rigtigst at tvinge Kommunerne til at gøre Forsøget. Jeg kan imidlertid ikke godt tænke mig andet end at der nok vil være Sogneraad, der kunne føle Interesse for denne Sag, og vil være villige til at vove Forsøget, og da der foreløbig kun kan blive Tale om Forsøg paa at oprette den Slags Husmandsbrug, er det jo tilstrækkeligt, naar et enkelt Sogneraad hist og her vil begynde at løse Opgaven. Der findes sikkert nok hos adskillige Sogneraad en Modvilje mod, at der oprettes flere Husmandsbrug i Kommunen, fordi dette let vil medføre en Stigning af Kommunens Udgifter til Skolevæsen, Fattigvæsen og Alderdomsunderstøttelse. Denne Modvilje gælder imidlertid nærmest de ganske smaa Brug, hvis Besiddere som Regel kun svare en ganske lille Skat, medens de ofte stille store Krav til Kommunens Kasse. Naar man derimod gør Brugene en Del større og særlig

stiler henimod, at de kan blive saa store, at Husmanden kan leve udelukkende af sit Arbejde ved sin egen Bedrift, forandres Sagen en hel Del, thi Husmænd, der sidder paa saadanne Brug, vil kun rent undtagelsesvis falde Fattigvæsenet til Byrde eller stille Krav om Alderdomsunderstøttelse. Derimod vil de jo nok tynge paa Skolebudgettet, men som Modvægt herimod kunde Staten maaske passende give et ekstraordinært Tilskud til Skolevæsenet i de Kommuner, som gjorde Forsøg paa at oprette Husmandsbrug. Det kunde naturligvis ogsaa tænkes, at der var Kommuner, der kunde føle sig fristede til at oprette Husmandsbrug ved Udsigten til, at Kommunen i Tidens Løb kan faa Indtægter gennem Fæsteafgifterne, men det maa jo rigtignok indrømmes, at denne Udsigt ligger en Del ud i Fremtiden, idet den først kan blive til Virkelighed efterhaanden som Gælden paa Brugene amortiseres. Skulde det derfor vise sig, at der ikke var Kommunalbestyrelser, som vilde gøre Forsøget, maatte Staten tage Sagen i sin Haand gennem Kommissioner som dem, vi kender fra Loven af 1899.

Mod de Planer, jeg her har udviklet, vil en eller anden maaske indvende, at deres Gennemførelse let vilde medføre, at Jordprisen blev drevet i Vejret, og at Jorden altsaa kun kunde faas til en saa høj Pris, at der ikke kunde paaregnes nogen synderlig Rentestigning ved Udparcellering. Saalænge der kun er Tale om enkelte Forsøg i den Retning, jeg her har antydnet, tror jeg nu ikke, at der vilde være nogen stor Fare derfor, men hvis de første Forsøg lykkes, og der i større Stil bliver Tale om Udstykning til Husmandsbrug paa denne Maade, saa indrømmer jeg, at Følgen

let vil blive en saadan Prisstigning paa Jorden, at Sagens yderligere Udvikling vilde blive vanskeliggjort. Jeg erkender derfor, at en Jordrentebeskatning med Tiden vil blive et uundværligt Supplement til saadanne Foranstaltninger som dem, jeg her har gjort mig til Talsmand for. Vi ser her det hele Spørgsmaals store Rækkevidde, idet vi møder de Forslag, der er fremsat af Stuart Mill og Henry George. Tanken om en Jordrentebeskatning har vistnok ikke faa Tilhængere her i Landet, skønt Spørgsmaalet foreløbig ikke just har været synderlig fremme i den offentlige Diskussion. Jeg skal ogsaa villig erkende, at dette Spørgsmaal har store Vanskeligheder. Herved tænker jeg dog ikke særlig paa den Vanskelighed, der kan foreligge, naar man skal afgøre, om en fast Ejendoms Stigning i Værdi skyldes Arbejde eller Samfundsforholdene, altsaa Vanskeligheden ved at faa den rene Jordrente frem. Denne Vanskelighed er unægtelig til Stede, og den er til Stede i højere Grad ved Landejendomme end ved Byeendomme, men som jeg før sagde, da jeg talte om Arvefæstet, er Vanskeligheden sikkert større for den, der betragter Spørgsmaalet rent teoretisk, end for den praktiske Vurderingsmand. Den Vurdering, der her skal foretages, er til syvende og sidst ikke vanskeligere end mange andre Vurderinger, der maa foretages i Skatteforhold. Vanskeligheden ved Forslag om Beskatning af den stigende Jordrente ligger derimod paa et andet Punkt. Naar en saadan Beskatning skal bruges ikke blot som en hensigtsmæssig fiskal Foranstaltning, men som en Løftestang for en social Reform, maatte Skatten være meget stor, den maatte helst, saaledes som Stuart Mill har foreslaaet det, om-

fatte en fuldstændig Konfiskation af Jordrentens Tilvækst. En blot delvis Beskatning af den stigende Jordrente vilde ganske vist være bedre end ingen, men det er indlysende, at Skattens Virkninger i socialøkonomisk Henseende vil blive større, jo større den er, og naar man først i Principet har godkendt, at Jordrentens Tilvækst bør tilhøre Samfundet, er det i Virkeligheden umuligt at begrunde, hvorfor man alligevel skulde forære private Personer nogen Del deraf. Tænker man sig nu gennemført en fuldstændig Konfiskation af den stigende Jordrente, og viser det sig saa, at Samfundet befinder sig vel ved en saadan Foranstaltning, saa vil man i Tidens Løb med Nødvendighed komme til at røre ogsaa ved den fra Fortiden eksisterende Jordrente. Thi naar ingen ny Jordrente kan overgaa i privat Eje, og den gamle Jordrente altsaa fikseres til det Beløb, den udgør, da Konfiskationen af Jordrentens Tilvækst indføres, saa vil det Tidspunkt snart komme, da man vil betragte private Personers Ret til at oppebære Jordrente som et forældet Privilegium, og de ældre Rettigheder vil derfor sikkert ogsaa blive overførte til det Offentlige, om end der maa findes Former, hvorunder man paa en eller anden Maade kan affinde sig med dem, der til den Tid er Indehavere af Retten. Hvis man derfor nu vil indføre en klækkelig Beskatning eller en fuldstændig Konfiskation af den stigende Jordrente, saa vil en saadan Foranstaltning i Tidens Løb uundgaelig føre til en fuldstændig Afskaffelse af den private Jordejendomsret. Det er denne Konsekvens, der efter min Opfattelse indeholder den største Vanskelighed for Virkeliggørelsen af Tanken om en Jordrentebeskatning og afholder mange fra

overhovedet at beskæftige sig med den; thi det er endnu en indgroet Forestilling, at den private Jordejendomsret ikke alene er en nyttig og hensigtsmæssig Indretning, men en uundværlig Bestanddel af en Samfundsordning, der bygger paa Individualismen og den frie Konkurrence. Dette er ganske vist en Misforstaaelse, men paa den anden Side maa det jo indrømmes, at et Samfund, hvor privat Jordeje ikke eksisterer, vilde blive væsentlig forskelligt fra det nuværende. Vel vil der ogsaa i et saadant Samfund kunne eksistere Formuebesiddelse ligesom nu, men da Formuebesiddelsen kun omfatter de ved Arbejdet frembragte Genstande, vil den ikke kunne spille den dominerende Rolle eller medføre en saadan økonomisk Magtstilling som nu. I et Samfund, hvor privat Jordejendomsret ikke findes, maa derfor en af Hovedsiderne af det økonomiske Liv i Nutiden, nemlig Bestræbelsen for at erhverve Formuebesiddelse, hvoraf man kan leve uden Arbejde, nødvendigvis blive trængt i Baggrunden. Paa den anden Side er selvfølgelig et Samfund, der udelukker privat Jordejendomsret, men iøvrigt bygger paa Privatejendomsretten til Arbejdsproduktet, en diametral Mod sætning til den saakaldte socialistiske Fremtidsstat.

Hvor vanskeligt Spørgsmaalet om en Jordrente beskætning altsaa end er, saa tror jeg dog ikke, at dette Spørgsmaal i Længden kan skydes til Side, og det vil næppe vare ret mange Aar, inden vi herhjemme kommer til at underkaste dette Spørgsmaal en grundig Overvejelse. Hvad der efter min Anskuelse vil bidrage en Del hertil, er netop det, at Staten gennem Loven af $24/3$ 1899 har anerkendt, at der bør træffes Foranstaltninger til at skaffe Arbejderklassen paa Landet

Jord. Men Anerkendelsen af, at der paahviler Staten en saadan Forpligtelse vil i Tidens Løb med Nødvendighed føre ud over de Foranstaltninger, som denne Lov har indført, thi hvor heldbringende Loven end kan være for dem, der nyder godt af den, saa vil den, som jeg tidligere har sagt, kun kunne hjælpe de faa, hvorimod de mange maa staa udenfor. Det Spørgsmaal, der foreligger, Spørgsmaalet om at skaffe Landarbejderne Jord at dyrke og egne Hjem, vil altsaa med Nødvendighed komme frem igen, indtil det er løst. Det forekommer mig, at dette Spørgsmaal i sin Grund er af samme Beskaffenhed som de Spørgsmaal, der forelaa, da man begyndte paa Landboreformerne i Slutningen af det 18de Aarhundrede, og en heldig Løsning af Spørgsmaalet vil sikkert faa samme Betydning for Samfundsudviklingen i det 20de Aarhundrede, som Landboreformerne for 100 Aar siden har haft for Udviklingen i det 19de. En økonomisk velstillet agerdyrkende Befolkning vil til alle Tider være det sundeste Grundlag for en Nations Liv, og det maa derfor haabes, at Lovgivningsmagten vil evne at se tilstrækkelig stort paa den Opgave, der her foreligger.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Landstingsmand, Godsejer Chr. Rottbøll: Der havde jo, som ogsaa af Indlederen fremhævet, været delte Meninger om det rette Formaal med Loven af 1899, og det var ikke helt urigtigt, naar man havde sagt, at Loven var bleven et Kompromis mellem disse Anskuelser. Men naar de, der forlangte, at Loven

skulde skabe selvstændige Husmænd, gjorde gældende, at hertil var Lodderne for smaa, var dette dog vist nok en Misforstaaelse. Efter Talerens Anskuelse kunde en Mand, der arbejder for andre, men ved Siden heraf har en Huslod paa 4—5 Td. Ld., meget godt være »selvstændig«, idet han som oftest vil kunne vælge sit Arbejdssted. Hvis man gjorde Lodderne større, vilde man komme til at stille for store Fordringer til Arbejdernes Kapital. Ved Driften af disse smaa Landbrug laa Hovedvægten paa den paagældendes eget Arbejde og personlige Dygtighed. Det var en Fejl at tro, at Selvstændigheden voksede med Loddens Størrelse; tværtimod, jo mere Jord en saadan Mand fik, des mere afhængig blev han af andres Hjælp (Hestekraft o. l.). — Naar der var klaget over, at Huslodderne var for dyre, troede Taleren ikke, at denne Klage var berettiget. Der var et stort Tilbud af Huslodder, og i det hele taget var det store Landbrug for Tiden saa lidt rentabelt, at det gerne solgte baade Ud- og Indlodder til Husmandsbrug. — Klagen over, at Loven ikke kom Landhaandværkerne og Industriarbejderne paa Landet til Gode, var uberettiget; man havde villet hjælpe Landarbejderne til Jord, ikke de industrielle Arbejdere; desuden var det ikke sikkert, at Haandværkerne og Industriarbejderne var saa vel skikkede til at drive Jordbrug, at ikke Lovens Udvidelse til at omfatte dem vilde være ensbetydende med en Risiko for Staten. — Naar Indlederen havde rejst det Spørgsmaal, om ikke den Vej, man var kommen ind paa, burde forlades, fordi den ikke førte vidt nok, vilde Taleren gøre gældende, at dette kun vilde være tilraadeligt, hvis Loven af 1899 havde vist sig som et helt mislykket Forsøg; men det var jo aldeles ikke Tilfældet. Det vilde være overordentlig farligt nu at gøre Springet over i et nyt Forsøg, saaledes som Indlederen havde antydnet ved sit Forslag om offentlig Fæste. Et Forsøg af den nævnte Art vilde desuden paa Forhaand have meget imod sig. Tænkte man sig det realiseret i Form af kommunalt Fæste, vilde der herved stilles Kommunerne en stor og vanskelig Opgave, der ikke vilde blive mindre vanskelig, hvis vi fik almindelig og lige Valgret i Kommunerne. Hertil kom, at der ikke blandt Landbefolkningen var nogen gunstig Stemning for Fæste — efter Talerens

Mening med Rette, thi Selveje havde erfaringsmæssigt vist sig som den hensigtsmæssigste Besiddelsesform.

Godsforvalter S. Berthelsen havde med største Glæde hørt Indlederen fremsætte sine klare, vidtrækkende Reformtanker, men ved Siden heraf havde det været Taleren en Skuffelse at høre Loven af 1899 karakteriseret som god. De Folk, der leve paa Landet og se Loven udført i Praksis, maatte erkende, at den har virket slet. Det havde vist sig, at det ikke er Landarbejderne, der søger Jord, men Jordejerne, der søger Mænd, der vil skrive under paa, at de vil købe Jordlodder paa, snart sagt, hvilkeshelst Betingelser. Kommissionerne, der skulle virke retledende, havde ikke den nødvendige Autoritet til at hindre alskens Optrækkeri og Omgaaen af Lovens Betingelser. Det turde siges, at om end Loven maaske i Begyndelsen virkede efter sin Bestemmelse, vilde den ikke i Fremtiden komme Landarbejderne til Gode. Der var nemlig det mærkelige ved Loven, at den havde bevirket en Stigning i Jordprisen, ikke alene for dem, der faa disse Lodder, men overhovedet for enhver, der køber. — Taleren paaskønnede derfor i høj Grad Indlederens modige Forsøg paa at bringe noget andet i Forslag. Fæste var ikke saa daarlig en Brugsform som Akademikerne mente; det var heller ikke saa ilde anset i Landarbejderbefolkningen. Offentligt Fæste havde Talerens fulde Sympati, vel og mærke naar det ordnedes saaledes, at Gavemomentet faldt bort. Vilde man en virkelig social Reform, maatte man komme bort fra at give Gave, og det kunde ske ved at frfalde Kravet om Amortisation. Hvorfor amortisere? Den simple Løsning af Spørgsmaalet var at give en Mand et Stykke Jord og lade ham forrente Købesummen. Herved var der ingen Risiko: Grundværdien for Husejendomme vilde bestandig være stigende.

Cand. jur. Chr. Schmidth: Loven af 1899 var jo kun blevet lidet benyttet, og Grunden hertil maatte søges i, at Landarbejderne ikke var tilstrækkelig forberedte, de havde i Almindelighed ikke den fornødne Kapital. En af de gode Sider ved Loven var det da, efter Talerens Mening, at den indeholdt en Spore for Landarbejderne til at spare.

Generaltolddirektør Rubin stillede sig lidt tvivlende overfor en Udtalelse af Indlederen om, at

det ikke kom »Statshusmændene« til Gode, at de fik Laanet til den lave Rentefod (3 pCt.). Det var vel muligt, at Købesummen blev noget højere, naar Laanet ydedes til 3 pCt., end hvis der skulde svares 4 pCt., men sandsynligt var det dog, at i hvert Fald en Del af Rentedifferencen kom Laaneren til Gode.

Indlederen indrømmede dette sidste, men han fastholdt, støttende sig til Eksempler fra Praksis, at der var en Tendens til at skrue Jordprisen op i Anledning af det af Staten ydede billige Laan. Overfor Godsejer Rottbølls Udtalelser om det uheldige i at komme ind paa nye Forsøg, før man havde vundet fuld Klarhed over, hvorvidt Loven af 1899 virkede tilfredsstillende, hævdede Taleren, at det var nødvendigt i Tide at overveje, ad hvilken Vej man vil søge at naa frem, naar det viste sig, at den gældende Lov ikke førte tilstrækkelig vidt.

Begrebet Kapital.*)

Af

Dr. L. V. Birck.

I. Kapitalen i daglig Tale.

Den Fejl, vi vanskeligst undgaar i vor Tænken, er den, at samme Ordlyd ikke overalt i Tankerækken har nøjagtig samme Indhold, men undergaar, os selv uafvidende, en Begrebsforskydning. Fejlen hidrører fra Mangel paa en koncis, udtømmende og alt andet udelukkende Definition af de Begreber, vi operere med. Vi kommer da til at anvende samme tekniske Ord til at dække Begreber, der ingenlunde er identiske.

Det er naturligt, at Økonomien lider under denne Art logiske Forsyndelser; vor Videnskab har jo funden sine Begreber i det praktiske Liv og sine tekniske Terminer i Børs og i Bod, og Forretningslivet har nu ikke Brug for udtømmende Definitioner.

Tag Ordet Kapital, og De vil af Forretningsmænd faa lige saa mange Forklaringer som der er Folk, De spørger. De fleste vilde vel fortælle, at Kapital er Indbegrebet af alt, hvad man ejer og har af materiel Rigdom, og altsaa anvende Ordet enstydig med Formue. Vore nye Skattelove begaar f. Eks. denne Forveksling; de har indført en Skat, som kaldes Formueskat, uden at

*) Denne Afhandling er i noget forkortet Form givet som Proveforelæsning ved Konkurrencen for den statsvidenskabelige Docentpost ved Københavns Universitet.

være det; hvis Hensigten havde været at ramme Skatteevnen, for saa vidt denne giver sig Udtryk i Besiddelse, vilde Lovene ikke have unddraget Bøger, Bohave, Malerier o. lgn. fra Skattepligten; Hensigten med den saakaldte Formueskat er imidlertid den, at tillægsbeskatte Indtægter, der ikke hidrører fra eget Arbejde, og man indskrænker sig derfor til at beskatte Indtægts Kilde, de indtægtgivende Formuede, med en ekstra Skat, der saaledes er en Kapital- og ikke en Formueskat.

En anden vil, med Udelukkelse af andre Formuede, betegne sine Obligationer og Aktier som Kapital; den Skat, der i Systemerne kaldes en Kapitalskat, vil ofte kun være en Skat paa Papirformuen.

En tredje mener med sin Kapital Maskiner og Fabriker med Udelukkelse af Varelager, en fjerde tager disse med; en Landmand vil ikke blot pege paa sin Besætning og sine Bygninger, men ogsaa paa Jorden, naar han taler om, hvor megen Kapital han har staaende i sin Ejendom; Bankmanden vil kalde rede Penge for Kapital, og endelig er der maaske dem, der vil pege paa Hjernen og Armmuskelen og sige, at det er »al min Kapital«.

Sprogbrugen er da saa forskellig, at vi, naar vi som Teoretikere skal behandle Begrebet Kapital, maa gaa frem med største Forsigtighed; det vil derfor ikke undre, at Behandlingen af Kapitalbegrebet i den økonomiske Teori ofte har været utilfredsstillende.

II. Kapitalen i Teorien.

Uden at ville give en Fremstilling af Teoriens og Begrebets Historie (den kan De læse Dem til i de fleste

større tyske Systemværker, f. Eks. hos v. Böhm-Bawerk), skal jeg blot henpege paa, at Ordet Kapital i sin Oprindelse — hvad Ordlyden ogsaa vil vise — betyder Hovedstol i Modsætning til Rente; Kapital er da først bleven anvendt som Udtryk for udlaante Formue dele uden Hensyn til, hvilken Brug Laantager har gjort deraf; for saa vidt som Laan Middelalderen igennem oftest optages i Forbrugsøjemed, vil man forstaa den afvisende Holdning, kanonisk Ret indtog overfor Rentetagen.

Da »Kapitalismens Tidsalder« i Midten af det 18. Aarhundrede bryder frem, bliver Redskabet til Kapital, d. v. s. den Samfundsrigdom, der medvirker i Produktionens Tjeneste, løsrives ud af en almindelig Opfattelse af Rigdom, og fører saa at sige en selvstændig Tilværelse uafhængig af og ligestillet med Mennesket; selv Fysiokrater som Turgot indrømmer Kapitalen en Stilling som et selvstændigt indtægtgivende Medium.

Den liberale Økonomi forefinder ved sin Fremstaaen Kapitalen som en selvstændig Medvirker i Produktionen, sidestillet med den menneskelige Arbejds-kraft og Jorden. Med de tekniske Fremskridt stiger Kapitalens Betydning i Livet og følgelig ogsaa i Teorien; ja, man næsten overvurderer Kapitalens Betydning, en Overvurdering, der hos Socialisterne og særlig Marx naar Toppunktet. Som denne Forfatter i sin Metode er en spidsfindig, middelalderlig Skolastiker, er han i sit Grundsyn en ikke mindre middelalderlig Mystiker; han overdriever Kapitalens selvstændige Tilværelse i den Grad, at han saa at sige gør Kapitalen til et overmenneskeligt, tænkende Væsen; som Zola i »la bête humaine« udruster Lokomotivet med stærke menneske-

lige Egenskaber og Lidenskaber, gør Karl Marx Kapitalen til et tænkende og villende, alt beherskende og magtskygt Uhyre, der en Kronos lig æder sine egne Børn.

Baade liberale og socialistiske Forfattere giver da Kapitalen en stor Plads i Systemet. De se nu — maaske uden at forstaa det — Dualismen i Kapitalens Natur; paa den ene Side er den teknisk set en Hjælper i Produktionen, paa den anden Side er Kapitalens Maal at give sin Besidder Indtægt; den samme Dobbeltthed som i Kapitalens Maal viser sig i dens Opstaaen; teknisk set, er den skabt ved Arbejde, set fra Ejerens Standpunkt ved Opsparing, d. e. Ikke-Forbrug. Alt efter som de økonomiske Forfattere ser Sagen fra et Ejerstandpunkt eller fra et Samfundsstandpunkt, og efter som de ser paa Kapitalens Genesis eller paa Kapitalens Funktion, formulerer de da deres Definitioner.

a) Ser vi paa Kapitalens tekniske Opgaver, finder vi følgende Definition: Kapital er den Del af menneskelig Rigdom, der er sat til Side for fremtidig Produktion (Stuart Mill). Denne Forklaring spalter sig i tvende, alt efter som man vil sondre mellem en direkte og en indirekte Medvirkning fra Kapitalens Side. Naar v. Böhm-Bawerk taler om social Kapital, mener han kun de Goder, der teknisk erstatter menneskeligt Arbejde, de saakaldte Produktionsgoder; særlig kommer denne Indskrænken af Kapitalens Begreb til kun at omfatte »Produktionsgoder« frem hos Wallrass. Böhm-Bawerk kan efter sin egen Teori om den forlængede Produktionsperiodes større Produktivitet ikke holde sig sin egen Definition efterrette-

lig. Jevons mener derimod, at Kapitalens Opgave ikke saa meget er den, at være arbejds sparende, som den, at forlænge Produktionen og at sætte os i Stand til »at vente«, medens Produktionsprocessen staar paa; han ser derfor som den vigtigste Bestanddel af Kapitalen de færdige Forbrugsgoder, der blandt andet i Produktionstiden underholder Arbejderne. De fleste engelske og tyske Økonomer ansér baade Produktions- og Konsumgoder for Kapital, idet som Maccullock udtrykker det: Kapitalen har den dobbelte Opgave, at lette Produktionen og at underholde Arbejderne.

b) Ser vi derimod paa Kapitalens privat-økonomiske Opgave: uden Anstrengelse at skabe Indtægt for sin Ejer, lyder Definitionen: Kapital er ethvert indtægtgivende Medium. Atter her spaltes Definitionen sig, idet man med Klasikerne kun giver Kapitalnavnet til alle reelle Goder og Komplexer af Goder, som skaffer deres Besiddere Indtægt uden selv i økonomisk Forstand at blive fortæret, eller med Macleod kalder ethvert indtægtgivende Medium for Kapital, hvad enten det er reelle Goder eller en blot og bar Retstitel (et Adkomstbrev, hvorefter der tilfalder Besidderen en vis Indtægt). Draget ud i en noget misforstaaet Konsekvens fører dette til at kalde Kredit for Kapital, en Fejl, hvorpaa f. Eks. Macleod baade som økonomisk Teoretiker og som Forretningsmand har lidt Skibbrud.

c) Ser vi paa Kapitalens tekniske Opstaaen, lyder Definitionen: Kapital er ophobet Arbejde, en Definition, der gør alle producerede Goder til Kapital. Denne Definition stammer fra Smiths Forsøg

paa i Arbejdet at finde den oprindelige Værdisubstans, der kan genfindes i alle Goder; for at gøre Rede for den Værdiforøgelse, Kapitalens Medvirken nødvendigjorde, maatte Kapitalen sættes i en vis Relation til Arbejdet, der gjorde Kapital og Arbejdet til kommensurable Størrelser, Det er paa denne Fortolkning af Kapitalbegrebet, at Karl Marx opbygger sin mystiske Kapitallære.

d) Ser vi endelig paa Kapitalens privatøkonomiske Opstaaen — ved Opsparen fra Kapital-ejerens Side — faa vi følgende Definition: Kapital er de med den udsatte Nydelses Offer ophobede Rigdomme, hvis Maal er fremtidigt Forbrug. Knies er en af de Økonomer af den ældre Skole, der har lagt Vægt paa den fremtidige Forbrugshensigt som karaktérgivende; medens Læren om Forventningens og den udsatte Nydelses-Offet findes hos Abstinenteoretikerne.

e) Endelig kan man betragte Kapitalen med den før-liberale Periodes Øjne og se paa Kapitalen som udlaant og ikke i Ejers Besiddelse. Her vilde da Definitionen lyde: Kapital er Summen af fremlaante Formuede, for Afsavnet af hvilke der betales Rente. Forsaavidt de udlaante Midler er fortærede af Laantager, vil der da ikke være et reelt Ækvivalent til Laanekapitalen, der da kun vil være en Adkomst til at faa en vis Sum af de Goder, Debitor maatte komme i Besiddelse af.

f) Et Forsøg paa at faa en fælles og alt omfattende Definition findes antydningssvis hos Wallras og hos Marshall, naar de i det karaktérgivende ved Kapital ser Ejers Hensigt med Anvendelsen. Kapital bliver

da alle de Goder, der enten efter deres egen Natur eller deres Ejers Hensigt ikke anvendes til øjeblikkelig Forbrug, enten de nu anvendes i et Erhvervs Tjeneste eller Forbruget blot udsættes. Kapitalen bliver forsaa-vidt Indbegrebet af fremtidige Goder.

Med disse 6 Definitioner af Kapital er Rækken ikke udtømt, idet man indenfor enhver af disse kan tænke sig Underafdelinger eller Modulationer, alt efter som Forfatteren vil understrege den ene eller den anden af Kapitalens Egenskaber.

Man vil se, at de 6 opregnede Definitioner ingelunde dækker samme Begreb: Der er Rigdom, som er »sat til Side til fremtidig Produktion« uden at være »ophobet Arbejde«; der er »ophobet Arbejde«, som ikke er »indtægtgivende Medium«; der er mangt et »indtægtgivende Medium«, som ikke er »Rigdomme ophobede med fremtidig Forbrug for Øjet«.

Ikke blot har hver Forfatter sin Definition, men selv om han begynder med at give en Definition af Kapitalbegrebet, hvad næsten alle gør, saa fastholder han det ikke igennem Systemet; man kan maaske finde alle de her opregnede Definitioner i al Fald underforstaaede hos alle Forfattere. Taler de om Produktion, er det Kapitalens tekniske og produktive Egenskaber, der staar dem for Øje; i Værdilæren vil de dvæle ved det ophobede Arbejde og i Læren om Fordelingen ved Kapitalens Egenskab af indtægtgivende Medium med Udelukkelse af de andre Egenskaber, og i Læren om Omsætningsmidlerne vil de have Laanekapitalen for Øje, medens de ved Forklaringen af Rentens Natur enten vil lægge Vægt paa Kapitalens Evne til at forøge Arbejdets Produktivitet, eller de vil understrege

Kapitalen som Indbegrebet af fremtidige Goder i Modsætning til Nutidsgoder. De tekniske Terminer dækker da ikke samme Begrebsindhold; dette forskydes, alt efter i hvilken Sammenhæng man behandler Kapitalbegrebet. Hertil kommer, at Forfatterne indfører særlige Underafdelinger af Kapital, privat og social Kapital, cirkulende og fast, fri og bunden Kapital, Løn-, Maskin- og Varekapitalen og det aldeles misvisende Bankudtryk: disponibel Kapital.

III. En Analyses Nødvendighed.

For at vinde Klarhed over dette, vor Videnskabs vanskeligste Emne, maa den moderne Økonomi ved en Analyse fra Grunden finde, hvilke økonomiske Egenskaber de forskellige Goder har, opløse den samlede Rigdom, der staar til vor Raadighed, og give sine egne Definitioner. Oftest vil vi komme til samme Resultater som, men undertiden til andre Resultater end de ældre Forfattere. En saadan Prøvelse fra Grunden af er fra Tid til anden nødvendig, ikke saameget fordi de ældre Økonomer ikke raader over det Erfaringsmateriale, vi andre bygger paa, men væsentlig fordi de tekniske og sociale Forhold er andre nu end blot for 50 Aar siden. Pengeøkonomien er afløst af Kreditøkonomien, Driftsherren og Kapitalisten er ikke blot blevne strengt adskilte, men hele den industrielle Produktion drives ikke paa enkelt Mands, men paa sociale Grubbers Vegne (de sammensluttete Aktieselskaber, hvor Driftsleder er en Funktionær med Embedsmands Karakter, hvor de, der har indskudt Kapitalen, staar som Tredjemand overfor Selskabet, snarere med en Laangivers end med en Driftsherres Stilling, interesseret i Udbyttet men

ikke i, hvorledes dette opstaar o. s. v.). Og en Økonom er baade i de Fænomener, han undersøger, i sin Betragtning og i de Sider, han behandler, og dem, han negligerer afhængig ikke blot af sin Tids Betragtningssmaaade, men ogsaa af de økonomiske Forhold, hvori han lever.

Det er mere end et Tilfælde, at det er Englænderne, der understreger Jordrenten som en særlig Indtægt, al den Stund denne Indtægt i England jo aabenbarer sig nogenlunde tydelig i den udbredte Forpagtningsafgift, eller at det blev just omkring Revolutions- og Napoleonskrigene, at Malthus' Overbefolkningslære saa Dagens Lys, eller at den herskende Økonomi betragter Samfundet fra Børsrampen og Storhandlerens Skrivepult. Ligeledes har Karl Marx' Lære om Kapitalens og Produktionens Koncentrering i et faatalligt Plutokratis Hænder som Baggrund baade Dampmaskinens Fortrin og Mangler. En ung Profet, der kender den elektriske Motor, vil maaske spaa os en Fremtid, hvor Produktionen er midtpunktflyende og ikke midtpunktsøgende. Den fri Konkurrences hidsige Forkæmpere kendte ikke »Trusten«; at den liberale Økonomi er frihandlersk, skyldes, at den havde oplevet Toldforholdene i Merkantilismens Overdrev o. s. v. Af alle disse Grunde maa Økonomien skifte Indhold med de skiftende Tider, og maa fra Tid til anden omjustere sine Begreber.

Vi skulde ved en Undersøgelse ab ovo udfinde, hvad vi bør kalde Kapital, udaf de mange forskellige Goder, hvoraf menneskelig Rigdom er sammensat.

IV. Hvad der ikke er Kapital.

Vi maa begynde med at definere Rigdom som Indbegrebet af de til vor Raadighed staaende materielle Goder, og da Kapital er en vis Del af vor Rigdom, maa vi straks afvise dem, der medregner Menneskets Genius og Arbejdsevne til Kapitalen.

Mennesket staar paa den ene Side som vor Virkens Formaal, ikke som Middel, og samtidig som det handlende Subjekt, hvis Virkens Genstand er de ydre og materielle Ting. Det er vor Virkens Genstand, Tingene med disses Egenskaber, vi omhandler, naar vi taler om hele eller Dele af vor Rigdom, i Modsætning til Mennesket og dets Egenskaber. At en større Dygtighed og Afpasningsevne letter os Tilegnelsen og Omdannelsen af Tingene, er rigtigt, men saa gør Sundhed, saa gør en særlig ren Luft, og dog er dette ikke Rigdom. Vi maa for at kunne bruge et Begreb, give det en Begrænsning, hellere for snæver end for vid.

Vender vi os til de fysiske Goder, hvoraf vor Rigdom bestaar, kan vi dele dem i 4 Kategorier: a) Alle de Forbrugsgoder, Forraad af Fødemidler, Klæder og Bohave, Luksusvarer, Malerier, Smykker, Lystkøretøjer og Luksusdyr, som er i sidste Forbrugers Besiddelse og som altsaa ikke længere er Genstand for Omsætning (de private Forraad); b) Forbrugsgoder, i hel eller halvfærdig Tilstand, som enten er hos Producenten eller i de handlendes Varelagre (Konsumfonden); c) alle de Redskaber og andre Varer, hvis Endemaal ikke er direkte at tilfredsstille Menneskets Fornødenheder, og som i hel eller halvfærdig Tilstand befinder sig i Producenternes eller de handlendes Varelagre (Produktionsfonden); d) de

Produktionsmidler, der befinder sig hos Producenten og er medvirkende i Produktionen (produktiv Kapital). Vi deler altsaa alle Goder i to Grupper: Konsumgoder og Produktionsgoder, og sonderer for hver af Grupperne atter imellem, om Varerne befinder sig paa deres Endestation henholdsvis hos Forbrugerne og Producenterne eller i Lagrene. Regner vi Jord med som et Produktionsmiddel, vil man i de to store Varegrupper og deres to Underafdelinger finde alle de fysiske Goder, der tilsammen udgør vor materielle Rigdom.

De Forbrugsgoder, som befinder sig hos dem, der vil forbruge dem, er gaaet ud af den økonomiske Om sætning; de har naaet deres yderste Bestemmelse, og hvorledes Forbrugeren konsumerer dem, unddrager sig den økonomiske Forsken. Med Adam Smith udelukker vi derfor denne store Varegruppe fra Kategorien Kapital.

Det er en betydelig Del af den sociale Rigdom vi saaledes eliminerer af vor Undersøgelse, idet jo hele Arbejderklassen og en stor Del af Middelstanden har sin Formue anbragt i Husgeraad etc.

V. De to Fonds.

Forbrugsgoderne konsumeres, idet de tilfredsstiller menneskelig Attraa, enten nu Forbruget strækker sig over en kortere Tid som ved Fødemidler eller over en længere Periode som ved Klæder, Husgeraad, Lystvogne, Smykker, Malerier og Beboelseshuse, Forbruget af disse sidste kan jo strække sig over et Par Menneskealdrer, idet de, samtidig med at de successivt opslides, stadig afkaster Nytte, tilfredsstillende vor Trang til Husrum.

Alle disse Konsumfondens Varer har (bortset fra Monopolprisen) deres Værdi bestemt efter deres Produktionsomkostninger, idet vi dog maa huske — som det er fremstillet i Værdilæren — at der for en given Vare er lige saa mange Produktionsomkostninger som der er Produktionsmængder, og at det er Efterspørgselsens Omfang og Styrke, saaledes som denne er bestemt af Attraa og Indkomstfordeling, der er afgørende for, hvilke af de mange mulige Produktionsomkostninger der bliver de prisbestemmende.

Produktionsfonden omfatter alle de Varer, hvis Maal ikke er direkte og umiddelbart Forbrug, men som i økonomisk Forstand skal tilintetgøres, idet Arbejdet ved deres Hjælp skaber Forbrugsgoder. Hertil hører Maskiner, Redskaber af enhver Art, Nyttedyr, Transportmidler som Skibe og Vogne, samt ubenyttede Fabriksbygninger, Værksteder og Lagerrum, endvidere Hjælpe midler i Produktionen saasom Kul, Olie, Farvestoffer osv. Kort sagt alle Varer, hvis Maal ikke er direkte Tilfredstillelse af individuel eller kollektiv Trang, saalænge de endnu ikke er faktisk medvirkende i Produktionen.

Ogsaa Produktionsfondens Varer faar deres Værdi sat — kan vi unøjagtigt sige — efter deres Produktionsomkostninger, idet blandt mange mulige Omkostninger de er blevne de samfunds nødvendige og prisbestemmende, som Efterspørgslen har udpeget. Denne Efterspørgsel virker iøvrigt gennem en Efterspørgselspris, der enten sættes under Hensyn til det ved Produktionsvarernes Anvendelse sparede Arbejde eller under Hensyn til Værdien af de Varer, der produceres ved Hjælp af Produktionsmidlerne.

Baade Konsum- og Produktionsfondens Varer har da det tilfælles, at man over en Bank — selvfølgelig med Efterspørgslens Indvirken in mente — kan sige, at deres Værdi sættes efter Anstrængelsen og Ofrene ved at frembringe dem, in casu: deres Produktionsomkostninger.

Yderligere har de to Fonds Varer det tilfælles, at de befinder sig i Omsætningen og er de handlendes Varekapital.

De i de tvende Varefond værende Varer kan befinde sig paa alle Produktionens Stadier som Raavarer, Halvfabrikater samt færdige Varer.

Tag en enkelt Konsumvare som Drikkevand; man vil se, at Vandstanden i Reservoirerne paa samme Tid af Døgnet i Reglen vil være den samme; men det er ikke det samme Vand der er deri; fra Reservoirerne løber det fuldt færdige Drikkevand ud til Forbrugerne og erstattes af Tilløb fra Kilderne, hvor Drikkevandet findes som Raavare, og hvorfra det ved Anvendelse af Kapital og Arbejde føres hen til Filtrene (nu er det Halvfabrikat); efter at have passeret Filtrene er det omdannet til den færdige Vare, Drikkevand. Som med Drikkevand saa gaar det med alle andre Varer; Varefondene kan da sammenlignes med to Bassiner, hvorfra Varerne strømmer ud til henholdsvis Forbrugere og Producenter, medens Varefondene til Gengæld faar Tilløb af de Varer, som i Produktionsprocessen kontinuerligt omdannes fra Raastoffer til Halvfabrikater og igen til færdige Varer.

Saalænge Varerne ligge i de tvende Fond, kan de hverken tilfredsstille menneskelig Attraa eller arbejde i Produktionens Tjeneste. Konsumfondens Varer maa

købes af Forbrugerne, og har da naaet deres Endemaal, medens Produktionsfondens Varer maa købes af Producenterne og omdannes til anvendt Kapital.

a) Vi har da her liggende i Producenternes eller de handlendes Lagre Forbrugsvarerne og Produktionsmidlerne, b) begge er endnu i Omsætningen, c) begge har (under Efterspørgslens Pres) deres Værdi bestemt under Hensyn til Produktionsomkostningerne, d) begge modtager Forøgelse ved stadige Tilløb og forringes ved stadige Afløb og e) begge venter paa at afsættes for at indgaa i Forbruget eller i Produktionen.

Et Fællesnavn for disse tvende Varefond har vi i »Varekapitalen«. Som Karl Marx har paapeget, kan de i Omsætningen værende Varer, der jo endnu ikke har faaet deres endelige Anvendelse, ikke selv skabe det Udbytte, deres Besiddere faktisk faar. Forsaavidt den Del af den sociale Rigdom, der bestaar i Varerne, giver Rente, maa de til Renten svarende Goder være skabte udenfor og uafhængig af Varekapitalen, nemlig af Arbejdet forenet med den anvendte produktive Kapital. Som uanvendt Kapital kunde man kalde Varekapitalen, der jo kan bruges efter Erhververens Skøn paa mange Maader, for cirkulerende og fri, vel ogsaa disponibel Kapital. Udtrykket »disponibel Kapital« er dog misvisende, fordi det er et Bankudtryk, der uden at angive noget om den reelle Varekapitals Størrelse blot udsiger, at Bankerne er villige til at give Kredit, enten det nu er fordi Kreditens Fjeder er udspændt, eller der til den tilbudte Kredit virkelig svarer en Varemængde, der søger Afsætning.

Medens Konsumfondens Varer gaar ind i For-

bruget — for der at omdannes til menneskelig Energi — omdannes (oftest ved Anvendelse af Arbejde) Produktionsfondens Varer til fast og produktiv Kapital, der er bunden i en vis Produktions Tjeneste og først som saadan kan være produktiv.

I Konsumfonden rummes alles, altsaa ogsaa Arbejdernes Underhold, den Del af Konsumfonden, der anvendes hertil, er identisk med St. Mills Lønningsfond. Af Konsumfonden betales altsaa Arbejderne i den Tid, Produktionen staar paa. Da Arbejderne nu ikke selv er Ejere af den til deres Underhold svarende Del i Konsumfonden, maa Ejerne deraf (3: den kapitalejende Klasse) forstrække dem med disse Varer og kræver derfor en Afgift, Renten, der indeholdes i Arbejdslønnen, ligesom Ejerne af Produktionsfondens Varer forlanger en Rente, der tillægges disse Varers Produktionsudgifter.

VI. Den produktive Kapital.

Under Begrebet »fast Kapital« omfatter vi alle de Komplexer af materielle Goder, der arbejder direkte med i Produktionens Tjeneste og som saadanne er en produktiv Faktor i Lighed med Arbejdet. — Vi maa nu give fast Kapital et noget videre Indhold, end man ofte gør, idet Kriteriet for, om Kapital er fast eller ej, ikke bør være, om Produktionsgoderne fysisk er flyttelige, men om de er fastgjort og anvendt i Produktionen eller ej. Med andre Ord, naar Produktionsgodet har forladt Handelsmandens Lager og er købt af den, der vil anvende det i Frembringelsen af andre Varer, bliver det til anvendt og fast Kapital, enten det nu ved Anvendelsen af Arbejde er føjet sammen med andre

Produktionsgoder eller ikke. Saaledes maa vi kalde Høvlen i den lille Snedkers Besiddelse for fast og anvendt Kapital, idet Høvlen jo er bleven effektiv Hjælper i Produktionen. Naar Maskinen er indsat i Fabriken, Redskaber i Værkstedet, Murstenen indføjjet i Avlsbygninger, er den faste Kapital opstaaet. Naar Lokomotivet er købt af Jernbaneselskabet og indføjjet i dets rullende Materiel, er det ligesaa godt som Banelegemet fast og anvendt Kapital; naar Skibet har forladt Værftet og overgaaet til Rederen, er det fast Kapital. Al fast Kapital kan atter dekomponeres, opløses i sine Bestanddele — de Varer, hvoraf den oprindelig er sammensat, om end med større eller mindre Ofre; ofte vil en saadan Tilbageførelse af fast Kapital til Handelsvarer være ledsaget af Værditab. En Spade kan lettere gøres til fri Vare end en Fabrik o. s. v.

Sammenfatter vi da alle de Produktionsmidler, der i mere eller mindre sammensat Tilstand, faktisk er i Produktionens Tjeneste, har vi den faste, produktive Kapital, og det er ene denne Kapital, vi kan sidestille med Arbejdet som en produktiv Faktor.

Under denne Kategori maa vi regne ikke blot Landbrugets Bygninger og Besætninger, men ogsaa al dyrket Jord. For det første er der i dyrket Jord paa-viselige Kapitaldele, der i vore Dage spiller en hel anden Rolle, end da Ricardo skrev sin Jordrentelære; men selv om vi henpeger paa Jordens oprindelige Egenskaber, vil Forskellen mellem Jord og anden Kapital vise sig at være meget ringe; Jord var ganske vist til fra Arilds Tid, det er Fabrikanlæget ikke; men et

givet Jordstykke eksisterer ikke altid med just de produktive Evner, det har i Øjeblikket.

Selv hvor ikke Rydning og Dræning var nødvendige for at gøre Jorden brugbar, krævede Jordens Dykning som Forudsætning i al Fald Tilegnelsens Arbejde; der vil nu ogsaa være andre Kapitaldele, i hvis Opstaaen Tilegnelsens Arbejde har haft den største Andel. Iøvrigt er Spørgsmaalet om Produktionsgodets Opstaaen jo kun af historisk Interesse; om en Fabrik er opbygget eller opført af Aander som et Aladdins Palads, er os for saa vidt ligegyldigt; hvad vi ser paa, er vedkommende Produktionsgodes Funktion samt dets Varighed. Dyret Jord og Fabriken er i samme Grad Midler til at frembringe økonomiske Goder. Med Hensyn til Varigheden, da er Jordens Ydeevne for det første ikke uforgængelig, og Jorden staar paa Grund af økonomiske Forhold i samme Fare som en Fabrik for at miste sin Værdi. Desforuden spiller denne Jordens tilsyneladende Uforgængelighed en betydelig mindre Rolle, end man skulde tro, al den Stund Muligheder, der ligger 100 Aar frem i Tiden, er ret værdiløse. Wicksell opgør f. Eks. at naar et Hus, der kan bestaa 50 Aar, er 90,000 Kr. værd, vil det samme Hus, hvis det kan bestaa i 100 Aar, være 99,000 Kr. værd, og kan det bestaa i 200 Aar, kun 100,000 Kr. værd i Øjeblikket, idet Nyttedelser eller Indtægter, der ligger ud over vore Børnebørns Tid, ingen Betydning har for os.

Da vi tilmed i en Landejendom i Drift vil have megen Vanskelighed ved at angive, hvad der er Jordens naturlige Egenskaber, der ikke skyldes menneskeligt Arbejde, saa vil det være rigtigst at behandle al dyrket

Jord som fast Kapital og sidestille en Gaard og et Fabrik anlæg.

Man kan ikke indvende, at Naturkræfterne særlig virker i Produktionen ved Jorden; i Dampmaskinen er jo ogsaa Naturkræfterne saa at sige tilstede i kondenseret Tilstand.

Medens Værdien af Varekapitalen er sat under Hensyn til Produktionsomkostningerne, har Jord og fast Kapital det tilfælle, at Værdien deraf sættes uden Hensyn til Produktionsomkostningerne, men ene paa-virkes af det sandsynlige økonomiske Udbytte, udtrykt i Penge. Det Øjeblik, Produktionsfondens Varer bliver fast Kapital, indgaar de ikke blot en indbyrdes Forbindelse, men kommer til at virke under bestemte, ganske vist tilfældige, men ikke des mindre særlige naturlige og økonomiske Forhold. Den samme Mængde af ensartede Produktionsgoder vil ikke, anbragt i to forskellige Bedrifter, give samme Udbytte. Naturlige Forhold, saasom Stedets særlige Egenskaber, let Adgang til Drivkraft, gode Transportmidler eller økonomiske Forhold, saasom Kundekredsens Nærhed og Størrelse, Ændringer i Efterspørgselens Retning og en særlig Fabrikationsmaade vil gøre, at Udbyttet med samme sociale Anlægsomkostninger ikke vil være det samme i to Bedrifter. Den faste Kapital forenes da med de Forhold, hvorunder den kommer til at virke, og bliver sammen med disse til en Bedrift, en Forretning, hvis Værdi maa sættes efter hvilket Pengeudbytte denne kan give og hvor længe den kan give det.

Det er denne med en Bedrift sammenvoksede faste Kapital, der er produktiv, eller om man vil, der gør Menneskets Arbejde mere produktivt. Den anvendte

og faste Kapital skaber da ene det sociale Surplus, hvoraf ikke blot Rente betales til Varekapitalen, men ogsaa Monopol- og Differentialrenten tages. Denne den faste og anvendte Kapital kan vi kalde den produktive og tekniske Kapital, i Modsætning til Varekapitalen, der ikke selv teknisk skaber den Indtægt, Ejeren faar.

Hvorledes Surplus'et fordeles mellem den tekniske Kapital, Varekapitalen og de andre Deltagere i dette Overskud, der fremkommer udover, hvad Arbejdet selv kunde frembringe, ligger det udenfor nærværende Afhandlings Opgave at forklare.

Vi sammenfatter da under Begrebet »fast og produktiv Kapital«, alle de i Produktionen faktisk virkende Midler, forsaavidt de ere sammenknyttede i en teknisk Enhed, uden Hensyn til, om de opslides over en længere eller kortere Periode, medens de producerer andre Varer til Erstatning, og uden Hensyn til, om de er fysisk flyttelige eller ej.

I den faste Kapital er der ligesom i Varekapitalen — siden den er materiel — Elementer, givne af Naturen, omdannede ved menneskeligt Arbejde, der forsaavidt kan siges at være ophobet, inkarneret deri. Den vilde ikke være skabt, uden visse Personer havde afholdt sig fra at forbruge, og forsaavidt er Kapitalen ogsaa et Resultat af menneskelig Forudseenhed og Abs-tinens. Men hvad der gør den faste Kapital teknisk produktiv — og forskellig fra Nydelsesgoder — er ikke Arbejdet, der ligger deri, heller ikke Renteelementet, men menneskeligt Geni, der er ophobet i den tekniske Kapital.

En amerikansk Forfatter gør opmærksom paa, at

hvis man ødelagde Verdens Kapital, vilde den snart blive genskabt, men hvis man med et kunde lade Forglemmelse gro over vort Kendskab til Naturlovene og de deraf fremgaaede Opfindelser, vilde Menneskeheden maaske for Aarhundreder falde tilbage i primitive Tilstande. Det menneskelige Geni og Opfindelsesevnen er den tekniske Kapitals vigtigste Bestanddel, og er faktisk bunden og accumuleret i samme Grad som Naturkræfterne i Kapitalen og i højere Grad med Arbejdet.

VII. Privat Kapital.

Naar vi taler om den virkelige Rigdom, Mennesket raader over, har vi da foruden de Forbrugsgoder, der er naaede hen til Forbrugers Besiddelse, de to Fond, der danner Varekapitalen, samt den faste produktive Kapital. Saa længe den faste Kapital har en ringe Betydning, er let at sammensætte og let at opløse, vil man endnu tillægge denne Værdi efter dens Frembringelsesomkostninger. Hvor den derimod er betydende, vanskelig at sammensætte og vanskelig at opløse, og forbunden med de Forhold, hvorunder den virker, vil den, som sagt, ene blive bedømt efter sin Egenskab af indtægtgivende Medium. Men først naar der skabes et Middel, hvorved Besiddelsen over den faste Kapital gøres mobil og bliver Handelsvare, kan den bedømmes udelukkende og nøjagtigt efter sit Udbytte; denne Mobilering sker ved Aktien, og Obligationen, der muliggør en økonomisk Splittelse af teknisk sammenhængende Formue dele.

Aktien og Obligationen har kun Betydning for sin Ejer i Egenskab af indtægtgivende Medium, den tekniske Produktionsproces vedkommer ikke Aktionæren;

faar han blot sit Udbytte, har han ingen Interesse i, hvorledes dette er fremkommen, og følgelig heller ikke i, med hvilke Udgifter den virkende faste Kapital er bleven skabt.

Udbyttets Størrelse, Art, Sikkerhed og Varighed er alt, hvad han bør spørge om; ved at købe Aktien, køber han kun en Retstitel, i Kraft af hvilken han i en vis Periode faar en vis aarlig Indtægt. Aktien og Obligationen bliver forsaavidt mere ensartede end de efter en formel og juridisk Betragtning vil være, idet begge Adkomstbreve giver Adgang til en aarlig Indtægt uden personlig Anstrengelse; er Udbyttet fast og fortrinsvis garanteret, taler vi om en Obligation, er Udbyttet svingende og sekundært, foreligger der en Aktie og Udbyttet kaldes Dividende.

Man kan ikke indvende, at der i Aktiedividenden er et blandet Rente- og Profitelement, og at Obligationens Udbytte ene er Rente, thi som jeg har vist andet Steds er der ogsaa i Obligationens Udbytte Profitelementer. En Panteobligation i Landejendomme vil lige saa ofte have sit reelle Tilsvarende i kapitaliseret Difentialrente og Profit som i reel indskudt Kapital.

Her melder sig nu Middelalderens Opfattelse af Kapital som udlaante Formuede; Laangiverens Ret vil være en Ret til et vist aarligt Udbytte; denne Ret vurderes ikke efter om der er reel produktiv Kapital hos Debitor, men ene efter om han er i Stand til at svare til sine Forpligtelser, hvorledes han end bliver sat i Stand dertil; kan han det, er det ligegyldigt om han oprindeligt har faaet det hele eller det halve af Hovedstolens Paalydende.

Vi staar med andre Ord overfor en Forvandling — nemlig fra social Kapital til privat Kapital. Kapitalen betragtes ikke af den private Besidder efter dens tekniske Karakter, men ene som udbyttegivende Medium, og det ikke efter dens tekniske Udbytte, som flerfoldiggørende Produktiviteten af menneskelig Arbejdskraft, men efter det økonomiske Udbytte udtrykt i Penge, han i Kraft af sin Retstitel efter de økonomiske Fordelingsregler kan faa som sin Andel af det sociale Surplus. Ejer taber Interessen for Kapitalens reelle Indhold; den har for ham kun Værdi, fordi den uden Anstrængelse giver ham en Indtægt. Idet Tyngdepunktet skifter om og Kapitalens privatøkonomiske Funktion, at give Udbytte for Ejer, kommer i Forgrunden, medens dens sociale Funktion, at producere Varer, helt svinder hen, sammenstillen han den ved den faste Kapital erhvervede Indtægt med alle andre Indtægter, der ligeledes er erhvervede uden personlig Anstrængelse, selv om de ogsaa har en forskelligartet Opstaaen.

Det Øjeblik jeg ud af min Løn eller min Profit vil afstaa en vis Del til en anden Mand, er denne villig til at gøre det samme Offer for at erhverve denne Adgang til Indtægt, som hvis der i min Indtægt kun var et rent Renteelement. En Persons Forpligtelse til at betale mig Udbytte vurderer jeg — under Betingelse af samme Sikkerhed — lige højt, enten han har brugt de oprindelige laante Penge til produktive Anlæg eller til personligt Forbrug. Hvis Regeringen giver mig Ret til at opkræve Bompenge af alle Passagere paa Østergade, vil denne

Ret være mig lige saa værdifuld som Retten til at faa det samme Udbytte af en Fabrik. Hvis en Ejendom, hvori der kommer en Forretning, af den Grund giver en større Indtægt end hidindtil, er jeg villig til at sætte Penge i denne Ejendom udover hvad den har kostet at opføre, blot Indtægten er garanteret mig.

Privatmanden vil da bedømme alle Indtægter ens uden Hensyn til, om de skyldes fast Kapital eller er Ækvivalent for Afsavnet af alle de reelle Goder, der er sat ind i et Foretagende, eller om Indtægten kun opstaar ved, at en anden Person maa afgive noget af sin Arbejdsfortjeneste; om det er egentlig Rente, Profit eller Arbejdsløn eller de forskellige Monopolrenter, det er Indtægtnyderen ligegyldigt, blot Indtægtens Størrelse, Varighed og Sikkerhed er den samme. Privatmanden vil da bedømme de mest forskelligartede reelle Kapitaler saa vel som Skyldbreve og Monopolrettigheder ens, nemlig under Hensyn til det Udbytte, de synes ham at garantere.

Nu er Udbyttet, der jo strækker sig over en længere Periode, en Række fremtidige Ydelser; for at vurdere disse, maa man føre dem tilbage til nutidig Værdi; dette sker ved et Afdrag, hvori Forskellen imellem Samfundets Vurdering af nutidige, til Raadighed staaende Goder og fremtidige, alt-saa først efterhaanden til Raadighed kommende Goder finder sit Udtryk.

Denne Betragtning fører os til at definere Kapital i sin private Forstand som Summen af fremtidige Goder, reducerede til nutidige Værdier.

Under Hensyn til den normale Rentefod vil da Ejer kapitalisere sin Indtægt og give Indtægtskilden — enten det er reel Kapital eller et Adkomstbrev — Værdi efter Indtægts Sikkerhed, Varighed og Størrelse. Herigennem har vi funden den Værdi, hvorefter Kapitalrettighederne skifter Hænder i Omsætningen.

VIII. Privat Kapital som retlig Kategori.

Vi har da social Rigdom som Kollektiv for den faste og produktive tekniske og faste Kapital, og Varekapitalens to Fonds. Skal vi undersøge de økonomiske Problemer, maa vi operere med dette Begreb.

Vi maa ikke lade os vildlede af Begrebet »privat Kapital«, der jo kun for den enkelte Besidder betyder de indtægtgivende Medier og som rettelig defineres som Summen af disse Fremtidsindtægter, reduceret til nutidige Værdier, og hvis Værd kan findes ved at multiplicere Indtægten med en Faktor, hvis Størrelse er en Funktion af Normalrenten; om denne er afhængig af Grænsekapitalens Produktivitet eller af Samfundets forskellige Vurdering af nutidige og fremtidige Goder, er i denne Sammenhæng ligegyldigt.

Den private Kapitals Størrelse er da intet sandt Udtryk for Samfundets Rigdom; den udsiger kun, at visse lykkelige Besiddere kan paaregne saa og saa stor Indtægt, men om denne skabes af vedkommende Indtægtskilde selv eller blot betyder en Overføring af Rigdom fra en Klasse til en anden, ved man paa Forhaand ikke.

Og saameget har den Splittelse i Besiddelse af teknisk sammenhørende Ejendele, som Aktiens og Obligationens Sejersgang har muliggjort, bevirket, at al permanent Udbytte nu bliver vurderet som selvstændig Kapital, d. v. s. Retten til dette Udbytte bliver Genstand for Omsætning. Den Del af den private Kapital, der uden at svare til reelt eksisterende Goder, men kun til muligt Udbytte, er (bortset fra Jordrenten) kommen til Eksistens i den sidste Menneskealder, — om end meget af Udbyttet eksisterede i Forvejen; De vil alene af den Grund se, at den Vækst i Europas Nationalformuer, som Statistikerne opgør, ikke behøver at være ensbetydende med en virkelig Rigdomsforøgelse.

I vor Forsken maa vi da holde Kategorien: social og reel Kapital ude fra Privatkapitalen. Det er den første vi skal undersøge, naar vi vil forstaa de økonomiske Processer i vort Samfund. Den sociale Kapital er fysisk paaapegelige Goder, den private Kapital er noget andet, nemlig de privates uden personlig Anstrængelse erhvervede Indtægter, som er kapitaliserede; o: reducerede til nutidige Værdier.

Vi behøver nu ikke mere at strides om, til hvilken Kategori de forskellige Goder henhører: en Fabrik er ligesom Husmandens Spade socialt set den tekniske og produktive Kapital; og for Ejeren privat Kapital. Et Beboelseshus er for sin Ejer privat Kapital, socialt set hører det til Konsumfondets Varer og er et Konsumgode, hvis Forbrug strækker sig over lang Tid.

Et Automobil er, endnu da, et Konsumgode; hvis det er i privat Besiddelse, er det end ikke set

fra Ejers Standpunkt Kapital; en Jernbanevogn tilhører, saalænge den staar paa Fabriken, Produktionsfonden, staaende paa Banelinjen, er den produktiv fast Kapital og altid i privat Forstand Kapital.

Et Varelager er ikke fast Kapital, men tilhører et af de tvende Fonds, der samlede udgør Varekapitalen, for Ejeren er det privat Kapital. En kgl. Obligation er socialt set intet, for den private er den privat Kapital i sin Egenskab af privat Indtægtskilde. Et af det offentlige drevet Vandværk er socialt set produktiv fast Kapital; da det intet Udbytte giver sin Ejer, er det ikke privat Kapital. Londons Vandværk, der ejes af et Aktieselskab, er derimod et indtægtgivende Medium og som saadan privat Kapital. I en socialistisk Stat vilde den sociale og reelle Kapital spille samme Rolle som nu, men den private Kapital vilde være forsvunden. Hvis Staten solgte Ejendomsskylden mod til Gengæld at faa en tilsvarende Del af sin Gæld udslettet, vilde Ejendomsskylden — uden at være social Kapital — være privat Kapital. Saalænge der eksisterer private Indtægter, der — uden Hensyn til hvorledes de end opstaar — tilfalder Nyderen uden personligt Arbejde eller er større end det Ækvivalent for hans Arbejde, vil der — forudsat at Retten til disse Indtægter kan omsættes, uafhængig af Nyderens Person — eksistere privat Kapital. Denne bliver da ikke en økonomisk men en retlig Kategori, fordi dens Eksistens er betinget af visse Retstilstande, men ikke af økonomiske og tekniske Tilstande.

Det er igennem den faste Kapitals Vurdering efter dens Udbytte og ikke efter dens Fremstillelses-

Omkostninger, at vi er naaet til denne Saltomortale i vor Betragtning af Kapitalen, en Overgang i Tankegangen som for ret at forklares vilde kræve en Søren Kirkegaards dialektiske Evne.

Retten og Adgangen til den aarlige Indtægt skilles da helt ud fra selve det materielle Gode, der er Indtægtens Aarsag. Et tydeligt Eksempel finder vi i de moderne Trustpapirer: de amerikanske Jernbanesammenslutninger udsteder f. Eks. de tre Papirer, Obligationer, Præferenceaktier og Stamaktier; medens Obligationerne svare til den urørlige Del af den faste Kapital (Bygninger og Banelegeme), svare Præferenceaktierne til det rullende Materiel, medens Stamaktierne ikke har noget Ækvivalent i reelle Goder, men faar sit Udbytte af Selskabets Indtægt udover Forrentningen af den faste Kapital. Ved Morgan-trusten svarer endda Præferenceaktierne kun til Patentrettigheder. I disse Selskabers Aktier har vi en Form for Kapital i sin private Forstand som indtægtgivende Formuedel, der paaviselig kun er kapitaliseret Udbytte, men aldrig har haft sit tilsvarende hverken i reelle Kapitalgoder eller i reelle Varer.

Den reelle Kapital bliver da som Genstand for Handel afklædt sine fysiske og tekniske Egenskaber og forvandles til privat Kapital, og den fælles Egenskab, der bliver tilbage som Kategoriens Kendetegn, er da kun Evnen til at give Udbytte, og det er denne Evne, der bliver det værdidannende Substans ved Omsætning af den faste Kapital. Det gaar her med Kapitalen som med de enkelte Varer; saalænge disse sidste ikke har naaet Forbrugeren, bortabstraherer vi fra alle deres fysiske Egenskaber og for-

vandler dem til Værdier; først i Forbrugerens Hænder kommer de fysiske Egenskaber atter til deres Ret.

Det er ganske interessant, at Forretningslivet har haft en Forstaaelse heraf, førend den teoretiske Økonomi har forstaaet den private Kapitals ejendommelige Art. Engelske Blade taler ofte ikke om et Aktieselskabs Kapital, men om dets Kapitalisation; dette er jo netop det rette Ord, hvad vi i privat Forstand taler om, er jo ikke Kapitalen, men kun Kapitalisationen af Udbyttet.

IX. Resumé.

Vi skal nu resumere:

Vi har paavist, hvor mange forskellige Tydninger Ordet Kapital har i daglig Tale; i Teorien har man ligeledes givet forskellige Definitioner, alt efter som man ser paa Kapitalen i det sociale Sammenhæng eller fra et Ejerstandpunkt, og igen, efter som man betragter Kapitalens Funktion eller dens Opstaaen.

Efter først at have udelukket menneskelig Dygtighed og Arbejdsevne fra Begrebet Rigdom, undersøger vi de til vor Raadighed staaende fysiske Goder; disse kan deles i fire Grupper, hvoraf vi straks i vor Søgen efter, hvad der er Kapital, kan eliminere alle de Forbrugsgoder, som er kommen Forbrugeren i Hænde og hermed er ude af Omsætningen.

De tre resterende Grupper er Produktionsfonden, Konsumfonden og den faste Kapital; Konsumfonden, Indbegrebet af de Varer, der direkte tilfredsstiller menneskelig Fornødenhed, samt Produktions-

fonden, Indbegrebet af de Varer, hvis Maal ikke er direkte Forbrug, men at producere andre Varer, medens de selv økonomisk tilintetgøres — disse to Varefond, som endnu for at opfylde deres Bestemmelse og afkaste social Nytte maa afhændes til henholdsvis Forbruger og Producent, kan vi sammenfatte under Fællesbegrebet »Varekapital«; denne frembringer imidlertid ikke selv det Udbytte, den giver sin Indehaver, men kan fremskaffe dette i sin Egenskab af udlaaante eller forskudsvist givne Formuede, hvoraf Modtageren paa Grund af Forskellen mellem Vurderingen af nutidige og fremtidige Goder er villig at betale en Rente, indeholdt i Arbejdslønnen — for Konsumfondens Vedkommende — eller tilslaaet Produktionsprisen — for Produktionsfondens Vedkommende.

Den egentlige produktive Medhjælper i Produktionen er den faste Kapital, hvori Produktionsmidlerne er sat i indbyrdes Forbindelse til Virken i Produktionens Tjeneste, og det er denne faste Kapital, hvori dyrket Jord maa regnes, der skaber det sociale Surplus, hvoraf alle Indtægter ud over Arbejdsløn tages.

Medens Varefondens Goder bedømmes efter deres Produktionsudgifter, vurderes den faste Kapital, fordi den indgaar i Bedriften, uadskillelig fra de Forhold, hvorunder den virker, ene efter sit Udbytte og dettes Art, Størrelse, Varighed og Sikkerhed.

Herigennem sker der nu en Metamorphose; særlig efter at Aktien og Obligationen har mægtet at splitte Besiddelsen af teknisk forbundne Goder, afklæder Ejeren sin Dom over fast Kapital som Han-

delsvare denne alle dens fysiske Egenskaber og som fælles Egenskab, der forener alle Arter af fast Kapital, fastholdes kun Evnen til at give Udbytte. For- saavidt en varende, mere eller mindre sikker Indtægt opstaar for private ad anden Vej (ved Overførelse f. Eks. af den enes fortjente Indtægt til en anden), ligestilles denne Indtægt med den faste Kapitals Udbytte. Dette Udbytte, der altsaa bestaar af en Række fremtidige Ydelser, reduceres til nutidige Værdier og kapitaliseres: den Adkomst, i Kraft af hvilken Indtægtnyder har sin Indtægt uden Anstrængelser, bliver da til Privatkapital — eller, om man vil, til »Kapitalisationen«.

Den sociale og produktive Kapital er da den faste Kapital i sin vide Forstand; Varefondene er social Rigdom, men ikke social Kapital, da de ikke selv skaber deres Afkast. Kapitalisation af Udbytte er hverken social Kapital eller social Rigdom, men i Egenskab af indtægtgivende Medium privat Kapital — en retlig, ikke en økonomisk Kategori.

Udvandring.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 3. December 1903.

Af

Adolph Jensen.

Ved et af denne Forenings aller første Møder, det var i Aaret 1873, altsaa nu for 30 Aar siden, var Forhandlingsæmnet det samme som i Aften. Udvandringen var dengang et ret aktuelt Spørgsmaal, og Meningerne om Udvandringens nationaløkonomiske Betydning var stærkt delte. I den Tid, der ligger mellem hint Møde og dette, har jo det herskende økonomiske Grundsyn svinget stærkt, ja næsten svinget alle Kompassets Streger rundt. Det er derfor ikke urimeligt, at Nationaløkonomisk Forening atter tager dette vigtige Samfundsspørgsmaal op til Behandling; dets Betydning er saa vist ikke blevet ringere i den forløbne Menne-skealder.

Forhandlingen i 1873 indledes af nuværende Konferensraad Falbe Hansen, som med Rette gjorde gældende, at om end Udvandringen allerede dengang ikke var noget nyt, var der dog et nyt Moment deri, naar man sammenlignede med Fortiden. I tidligere Aarhundreder var det samlede Masser, ofte hele Nationer,

der udvandrede; den moderne individuelle Udvandring begyndte først at tage Fart fra Tiden omkring Midten af det 19de Aarhundrede og havde netop for 30 Aar siden naaet et foreløbigt Kulminationspunkt. Naar vi nu se tilbage paa hin Tid, kan vi vel i en og anden Henseende paapege Karakterforandringer i Udvandringsbevægelsen (hvad jeg senere skal komme tilbage til), men Hovedforskellen mellem da og nu er den rent kvantitative: det aarlige Antal af Udvandrere fra Evropa er gennem en Bølgebevægelse i 30 Aar steget til mere end det dobbelte, altsaa steget langt stærkere end den samtidige Befolkningsforøgelse.

Evropa bebos for Øjeblikket af noget over 400 Millioner Mennesker. I denne Befolkning fødes der aarlig paa det nærmeste 15 Millioner Børn; der dør aarlig omtrent 10 Mill. Mennesker, saa at der vilde kunne paaregnes en aarlig Befolkningstilvækst af 5 Millioner, dersom der ingen Udvandring fandt Sted. Men Antallet af dem, der drog til oversøiske Lande, naaede i 1902 en Million, d. v. s. at Udvandringen opslugte en Femtedel af det naturlige Fødselsoverskud. Aldrig før har den oversøiske Udvandring kunnet maales med et syvciffret Tal. Der har været stærke Svingninger alt efter Tidernes vekslende økonomiske Forhold, men først i Fjor naaedes Millionen; i Aar vil den sandsynligvis være overskredet. Efter den svenske Statistiker G. Sundbärg (Statistisk Tidskrift 1902 Nr. 3) anføres en Oversigt over den samlede oversøiske Udvandring fra Evropa siden Begyndelsen af det 19de Aarhundrede:

Udvandringen fra Evropa til oversøiske Lande:

gennemsnitlig aarl.ig	1801—20...	10000	1877...	210000	1890...	750000
	1821—30...	20000	1878...	235000	1891...	881000
	1831—40...	75000	1879...	335000	1892...	746000
	1841—50...	250000	1880...	545000	1893...	723000
	1851—60...	350000	1881...	702000	1894...	450000
	1861—70...	345000	1882...	760000	1895...	637000
			1883...	742000	1896...	610000
	1871.....	390000	1884...	608000	1897...	499000
	1872.....	490000	1885...	545000	1898...	474000
	1873.....	490000	1886...	601000	1899...	560000
	1874.....	370000	1887...	758000	1900...	656000
	1875.....	275000	1888...	877000	1901...	798000
	1876.....	240000	1889...	798000	1902...	1,000000

Selv et flygtigt Blik paa disse Tal vil være tilstrækkeligt til at lære os, at denne Befolkningsbevægelse foregaar i meget stærke Svingninger, men man vil, ved at se nøjere til, opdage, at der er en Art Lovmæssighed i disse Svingninger. Betragter man Tallene for de sidste 30 Aar, vil man finde fire Bølgetoppe i Nærheden af de runde Aarstal (1871, 1882, 1888—91 og 1902) og tre Bølgedale omtrent midt i de mellemliggende Tiaar (1877, 1885, 1894—98). Det er som om Tital-Systemet paa en eller anden mystisk Maade beherskede denne Bevægelse. (Jeg erindrer her om, at det samme er blevet paavist for de økonomiske Krisers Vedkommende, uden at jeg dog tør erklære mig som Tilhænger af en saadan Titals-Teori). Trods Svingningerne op og ned, er Hovedbevægelsen i det hele opadgaende.

I Udvandringsbevægelsen deltager alle Evropas Nationer, om end med meget forskellig Styrke. Det er bekendt, at Fransk mændene er i høj Grad utilbøjelige til at forlade deres Fædreland, og det samme

gælder Belgierne og nutildags ogsaa Hollænderne. Men hos alle andre evropæiske Folkeslag er Udvandrerstrømmen for Tiden stigende fra Aar til Aar. Hvis man imidlertid vil sammenligne Emigrantskaren fra 1902 med den, der forlod Evropa 30 Aar tidligere, vil man finde store Forskelligheder i S sammensætningen efter Nationaliteter. Af Skandinaver (herunder Finner) udvandrede i 1872 noget over 30000, i 1902 henved dobbelt saa mange, af Tyskere i 1872 omtrent 130000, i 1902 ikke en Fjerdedel af dette Antal; Englændere, Skotter og Irer, tagne som Helhed, finde vi i de to Aar repræsenterede med omtrent samme Tal, noget over 200000. Antallet af Udvandrere fra Rusland er steget fra 5—6000 til over 50000. Men Hovedforskellen falder paa to store Lande, som saa at sige slet ikke var med i Bevægelsen for 30 Aar siden, men nu levere et meget betydeligt Kontingent. For det første Østrig-Ungarn. Endnu i 1878 udvandrede herfra kun 6000 Mennesker, men fra Begyndelsen af Firserne tog Bevægelsen Fart, der udvandrede da aarlig 30—40000; i 1890 havde Tallet omtrent naaet 80000, i 1902 var det 170000. Det andet Land er Italien. I 1872 kom kun et Par Tusinde Italienere til Nordamerika, og den samlede italienske Udvandring oversteg næppe 10000 Personer, men i 1902 opgjordes den til 350000. De to sidst nævnte Lande, Østrig-Ungarn og Italien, levere altsaa nu over Halvdelen af Evropas hele Udvandrerkontingent, for 30 Aar siden næppe en Tyvendedel.

Antallet af Udvandrere i 1902 fra de vigtigste evropæiske Lande opgør Sundbärg saaledes:

Den oversøiske Udvandring i Aaret 1902:

Italien	35000
Østrig-Ungarn.....	17000
England.....	137000
Rusland	53000
Irland.....	42000
Spanien *).....	35000
Sverige	34000
Tyskland	32000
Skotland	26000
Norge.....	20000
Portugal *).....	20000
Finland	19000
Danmark	7000
Frankrig	5000
Schweiz	5000
Nederlandene *).....	2000
Belgien *)	1000

I Forhold til de paagældende Landes Folketal har Italien den betydeligste Udvandring, idet omtrent 11 pro mille af Befolkningen udvandrede i 1902. Derefter følger Irland og Norge med 9—10 pro mille, Finland og Sverige med 6—7, Skotland med 5—6, England med 4—5, Østrig-Ungarn med 3—4 pro mille. Udvandringen fra Danmark androg i 1902 omtrent $2\frac{3}{4}$ p. m. af Befolkningen, fra Schweiz $1\frac{1}{2}$, fra Tyskland godt $\frac{1}{2}$ og fra Rusland knap $\frac{1}{2}$ p. m.

Det vil ses, at Udvandringen fra Danmark hverken absolut eller i Forhold til Landets Befolkning spiller nogen særdeles stor Rolle, naar man sammenligner med Forholdene i det øvrige Evropa. Der har da ogsaa været Tider, hvor Udvanderstrømmen fra vort Land var langt større end nu. Før Midten af det 19de Aarhundrede var Udvandringen fra Danmark af ganske

*) Tallet gælder Aaret 1901.

underordnet Betydning, og det er i Grunden først i de sidste 40 Aar, at Bevægelsen har naaet et saadant Omfang, at den har haft Krav paa Opmærksomhed fra et nationaløkonomisk Synspunkt. I 1871 udvandrede fra Danmark omtrent 4000 Personer; i 1873 var Tallet steget til over 7000, derefter daler det regelmæssigt indtil 1876—77, da det var under 2000 aarlig; men nu begynder en ny Stigning, der kulminerer i 1882 med hen imod 12000 Udvandrere; saa atter en jævn Nedgang til Firsernes Midte (godt 4000); derefter følger en Opgangsperiode indtil 1890—92, da Udvandrertallet var over 10000 eller næsten lige saa højt som i 1882; fra 1892 gaar det atter nedad, indtil der fra Lavpunktet i 1897—98 (godt 2000) begynder en ny Opgangsperiode, hvori vi for Øjeblikket befinder os.

Til nærmere Oplysning anføres Antallet af oversøiske Udvandrere fra Danmark for hvert Aar siden 1871:

Udvandringen fra Danmark til oversøiske Lande:

Aar	Aar	Aar	Aar
1871... 3906	1879.. 3068	1887... 8801	1895... 3607
1872... 6893	1880.. 5403	1888... 8659	1896... 2876
1873... 7200	1881.. 7985	1889... 8967	1897... 2260
1874... 3322	1882.. 11614	1890... 10298	1898... 2340
1875... 3202	1883.. 8375	1891... 10382	1899... 2799
1876... 1581	1884.. 6307	1892... 10422	1900... 3570
1877... 1877	1885.. 4346	1893... 9150	1901... 4657
1878... 2972	1886.. 6263	1894... 4105	1902... 6823

At Bevægelsen for Danmarks Vedkommende har svinget i Takt med den almindelige Strømning ude i den store Verden, ses af følgende Sammenstilling af Tidspunkterne for Udvandrerstømmens Maksima og Minima:

Maksima		Minima	
Danmark	Evropa	Danmark	Evropa
1873	1871	1876	1877
1882	1882	1885	1885
1892	1888—91	1897	1894—98
(1902)	(1902)		

Vi have hidtil holdt os til en enkelt bestemt Side af Befolkningens Omflytnings-Bevægelse, den oversøiske Udvandring, altsaa Udvandringen fra evropæiske Lande til Amerika og Australien. Men i Sammenhæng hermed burde man undersøge dels Udvandringen til Asien og Afrika, dels Omflytningen mellem de evropæiske Lande indbyrdes, og endelig Indvandringen til evropæiske Lande fra fremmede Verdensdele. Om disse Punkter er det imidlertid ikke muligt at faa blot nogenlunde brugbare Oplysninger for de enkelte Aar. Men man kan paa Grundlag af Folketællingerne i Forbindelse med Oplysningerne om Antallet af Fødsler og Dødsfald danne sig almindelige Oversigter over Resultatet af Vandringerne i længere (i Almindelighed 10aarige) Perioder. Saadanne Beregninger, foretagne af Sundbärg, give til Resultat, at Evropa som Helhed i Perioden 1891—1900 aarlig har mistet omtrent $1\frac{1}{2}$ Million Mennesker eller $1\frac{1}{4}$ pro mille af sin Befolkning ved Vandring. Dette Tal er altsaa Netto-Resultatet af Omflytningen (Udvandring \div Indvandring).*) Udvandringen fra Evropa til Asien og Afrika anslaa Sundbärg til omtrent en Fjerdedel af den oversøiske Udvandring,

*) For Danmarks Vedkommende har Overskudsudvandringen i de 11 Aar 1890—1900 udgjort 40700 eller 3700 i aarligt Gennemsnit. Da den oversøiske Udvandring alene udgjorde 62000 eller i aarligt Gennemsnit 5600, har der altsaa fundet en ganske betydelig Indvandring Sted (jfr. nærmere i det følgende).

og man naar saaledes for Evropa som Helhed i Halvfemserne til følgende Balance:

Gennemsnitlig aarlig Udvandring til Amerika og Australien	623,000
— — — — — Asien og Afrika	156,000
Tilsammen . . .	779,000
Netto-Udvandringen udgjorde gsntl. aarlig . . .	497,000
Altsaa gsntl. aarlig Indvandring til Evropa fra fremmede Verdensdele	282,000

Denne Indvandring til Evropa af over $\frac{1}{4}$ Million aarlig er naturligvis for største Delen Tilbagevandring af Folk, der ere udvandrede i tidligere Aar, og vi have her, saa vidt det kan skønnes, at gøre med en Bevægelse, der er i stærk Vækst. Trods Mangelen af sikre talmæssige Data er der Grund til at tro, at man i vor Tid ikke i samme Grad som før udvandrer for Livet; mange tilbringe kun en kortere eller længere Tid hinsides Havet, hvorpaa de vende tilbage til Hjemlandet, hvad enten det nu er, fordi den nye Verden ikke har vist sig saa gæstmild som de haabede, eller det er for at nyde Frugterne af deres Arbejde i Moderlandet.

I Forbindelse hermed skal jeg nævne, at Vandrearbejderne i senere Tid begynde at spille en Rolle selv i Udvandringen til oversøiske Lande. Ligesom vi her i Danmark benytte polske Arbejdere i vore Roemarker, saaledes deltager f. Eks. store Skarer af Italienerne i den argentinske Hvedehøst. Om dette Forhold har Dr. A. Fraenkel nylig givet en Række interessante Meddelelser i Bladet »Børsen«. Det oplyses her, at Indvandringen til Argentina er størst i Aarets sidste Kvartal, naar Hvedehøsten i den nordlige Del af Lan-

det begynder. Hveden modnes senere mod Syd, og de italienske Høstarbejdere kunne saaledes tage flere Høsthyrer i samme Aar. Naar der ikke er mere at tjene, drage de tilbage til Hjemlandet, en Bevægelse, der tydeligt spores i Udvandringstallene for Aarets 2det Kvartal.

Selv om nu, som vi have set, en Del af Udvandrerne vende tilbage til Hjemlandet efter kortere eller længere Tids Forløb, er det dog den største Part af dem, der forbliver i det nye Hjem hinsides Verdenshavet, og det Spørgsmaal er da ganske nærliggende, hvorledes hele denne Bevægelse bør vurderes fra et nationaløkonomisk Synspunkt.

Som de fleste praktisk-økonomiske Problemer er Udvandringsspørgsmaalet imidlertid overordentlig sammensat og derfor vanskeligt at behandle i sin Almindelighed, naar man vil naa blot lidt videre end til Overfladen. Jeg behøver i saa Henseende kun at nævne den Side af Sagen, der ligger aller nærmest for, nemlig Udvandringens Indflydelse paa Folkemængden i Udvandringslandet. Som før nævnt udgjorde den oversøiske Udvandring fra Danmark i de 11 Aar, der ligge mellem de to sidst afholdte Folketællinger, omtrent 62000. Har denne Udvandring da bevirket, at Folketallet 1901 blev 62000 lavere, end det vilde have været, hvis de 62000 var bleven hjemme? Det er ikke sandsynligt, thi Udvandrerne har maaske givet Plads for en Indvandring fra Nabolandene, f. Eks. fra Sverige, som delvis vilde være udebleven, dersom vore Arbejdere og Tjenestefolk alle var forbleven i Landet. Antallet af her i Landet levende, udenfor Danmark fødte Personer udgjorde i 1890 og 1901 henholdsvis 72400 og

81800. Selv med en moderat anslaaet Dødelighedsprocent maa de 72400 Udlændinge fra 1890 i Løbet af 11 Aar være gaaet ned til ca. 60,000, saa at Indvandringen af fremmede altsaa maa have udgjort ca. 22000 eller ca. 2000 aarlig. [22000 er netop Forskellen mellem den oversøiske Udvandring (62000) og Udvandringsoverskuddet (40000); altsaa maa Udvandringen af danske til ikke-oversøiske Lande have været omtrent af samme Størrelse som Tilbagevandringen af her i Landet fødte Personer.]

Imidlertid, selv om man ikke nøjagtigt kan angive Størrelsen af det effektive Folketab ved Udvandringen, er det dog givet, at der er et saadant Tab, og at det ingenlunde er ubetydeligt. Om denne Formindskelse af Folkemængden er et Tab i økonomisk Forstand, det er et Spørgsmaal, som jeg senere skal vende tilbage til. Først et Par Bemærkninger om Udvandringens Indflydelse paa Befolkningens Gruppering efter Køn og Alder.

Det er en bekendt Sag, at der i alle evropæiske Lande findes flere Kvinder end Mænd; i Danmark er saaledes for Tiden Forholdet det, at af hver 1000 Personer er kun de 487 Mænd, de 513 Kvinder. Dette Misforhold skærpes ved Udvandringen, idet det langt overvejende er Mænd, der drage over Havet. Af de oversøiske Udvandrere fra Danmark i det sidste Aar var saaledes ca. 4300 Mænd og kun 2500 Kvinder. Hvad Indvandringen angaar, synes for Danmarks Vedkommende Kvindekønnet at være i Overvægt, idet den fremmedfødte Befolkning i 1901 bestod af 36000 Mænd, men 46000 Kvinder. Altsaa, naar der udvandrer 100 Mænd, udvandrer der kun ca. 60 Kvinder; naar der

indvandrer 100 Mænd, indvandrer der derimod 126 Kvinder. Det er blevet paastaet, at Naturen selv regulerer dette Misforhold gennem et relativt voksende Antal Drengefødsler, men jeg tror ikke, at denne Paa-stand er holdbar; i hvert Fald stadfæstes dens Rigtig-hed ikke af Statistiken for vort Lands Vedkommende. Kvindernes Overtal er i stadig Vækst, idet der for hver 1000 Personer for 40 Aar siden fandtes 504 Kvinder, for 20 Aar siden 509 og nu, som allerede nævnt, 513.

Hvad Aldersfordelingen angaar, er det ligeledes almindelig kendt, at det fortrinsvis er voksne Personer i den arbejdsdygtige Alder, der udvandre. Som et Eksempel til at illustrere Forholdet, tager jeg atter den oversøiske Udvandring fra Danmark i det sidst forløbne Aar (1902). Af 10000 her i Landet boende Personer af hver af nedennævnte Aldersklasser og af hvert Køn udvandrede følgende Antal:

	Mænd	Kvinder
0—15 Aar.....	13	12
15—20 —	73	37
20—30 —	116	50
30—40 —	32	20
40—60 —	11	8
over 60 —	5	5

Udvandringen af unge Mænd mellem 20 og 30 Aar var altsaa forholdsvis 9 Gange saa stor som Udvandringen af Børn under 15 Aar og 23 Gange saa stor som af gamle Mænd over 60 Aar. Udvandringen bevirker altsaa en forholdsvis Svækkelse af de mest arbejdsdygtige Aldersklasser, en forholdsvis Forøgelse af Aldersklasserne paa Fløjene, Børnene og de gamle.

En nærmere Paavisning og Maaling af Udvandringens Indflydelse paa dette Punkt er udelukket, fordi andre Aarsager, navnlig den med Tiderne vekslende Dødelighed, ligeledes paavirker Befolkningens Alders-Sammensætning — i øvrigt almindeligvis i samme Retning som Udvandringen.

Udvandringens umiddelbare Virkninger er altsaa disse tre:

- 1) Formindskelse af Folketallet.
- 2) Forøgelse af Kvindernes relative Overtal.
- 3) Svækkelse af de arbejdsdygtige Aldersklasser i Forhold til Børn og gamle.

En elementær Betragtning af Forholdet vil vistnok straks dømme alle disse tre Virkninger til at være af det onde; og jeg tror, det er rigtigt. Ganske vist kan der ikke gives et almengyldigt Svar paa Spørgsmaalet, om den kunstige Formindskelse af Folkemængden er til Gavn eller til Skade for Samfundet. De praktiske Englændere have jo til Tider udfoldet endog meget energiske Anstrængelser for at befordre og organisere Udvandringen, men jeg tror dog, det kan siges, at Motiverne som oftest have været lige saa meget af politisk som af økonomisk Natur: man har for enhver Pris villet kolonisere. Der kan vel ogsaa nævnes Eksempler paa, at Udvandring har været ligefrem en økonomisk Nødvendighed, fordi Forholdene i Hjemlandet var i den Grad elendige, at der maatte en saadan kunstig Formindskelse af Folkemængden til for at gøre dem blot taalelige; Tanken ledes her straks hen paa Irland. Men i de fleste Lande med en normal økonomisk og social Udvikling betragter man den Be-

folkningsformindskelse, der hidføres ved Udvandring, som et økonomisk Krafttab. Denne Opfattelse har man f. Eks. almindeligvis i Tyskland, hvor Udvandringen navnlig for en Snes Aar siden antog ret truende Dimensioner. Og den samme Opfattelse gøres nu for Tiden med stor Styrke gældende i vore skandinaviske Nabolande. Fra Sverige, hvis Udvandrerantal i 1898 var 9000, men i 1902 omtrent 4 Gange saa stort, og hvor man for Aaret 1903 venter, at Udvandringen vil naa den hidtil ukendte Højde af halvhundrede Tusinde, høres der som et Nødskrig, hvori interesserede Folk af det mest forskelligartede økonomiske Grundsyn deltagere. »Intet bør forsømmes, som kan bidrage til at hæmme den nu alt for stærke Udvandring.«^{*)} »Udvandringens Formindskelse er et Livsspørgsmaal for det svenske Folk; herpaa beror vort være eller ikke være«^{**)}. Og ikke mindre ængstes man i Norge ved at se Udvandrer-tallet stige fra 5000 i 1897 til det firedobbelte i 1902, medens det for 1903 synes at skulle naa op imod 30000. Denne »sørgelig store Udvandrerstrøm«^{***)} angriber naturligvis det tyndt befolkede Norge langt mere føleligt end en flere Gange mindre Udvandring angriber den produktive Kraft i vort Land. Men alligevel tror jeg, at vi her hjemme ser en Smule for roligt paa Sagen, og navnlig er vi vist for tilbøjelige til at give den Betragtning Medhold, at Udvandringen i Tider, hvor mange Hænder er ledige, virker som en »gavnlig Aareladning«, der kun har til Følge, at de tilbageblivende faar bedre Plads til at røre sig.

*) Professor Fahlbeck i »Statsvetenskaplig Tidskrift« 1903 Nr. 4.

**) G. H. von Koch i »Social Tidskrift« 1903 Nr. 10.

***) Professor Morgenstjerne i »Farmand« 1903 Nr. 44.

Denne sidste Opfattelse er ikke nogen Lægmands-Opfattelse. Den er videnskabelig begrundet og bunder i den Grundbetragtning, at Befolkningstilvæksten i Arbejderklassen er for stærk til, at Produktionens Udvildelse kan holde Skridt dermed, saa at der altid maa være overflødig Arbejdskraft. Det Tab, Landet lider ved at en Mand udvandrer, erstattes derfor straks ved at der bliver Plads for en anden. Ved selve Bortgangen af en Værdi skabes der altsaa en ny Værdi.

Jeg underkender ikke Relativitetens Betydning i Værldernes Verden, men jeg tvivler om, at den Forudsætning, hvorpaa det nævnte Ræsonnement bygger, holder Stik i vore Dage. Forudsætningen er jo i Virkeligheden den, at der er permanent Overbefolkning, eller at der vilde være det, hvis der ikke foregik en Udvandring. Men det staar i hvert Fald for mig som mere end tvivlsomt, om der rettelig kan tales om egentlig Overbefolkning i en Tid, da Landets Hovederhverv klager højlydt over Arbejdermangel. Man forveksler let de to Ting: Overbefolkning og Arbejdsløshed. Overfor en virkelig Overbefolkning kan Udvandringen selvfølgelig være et virksomt Middel, men i Almindelighed ikke overfor Arbejdsløshed. En stærk Udvandring kan i det højeste rent øjeblikkelig lindre Arbejdsløsheden, men i Længden ikke. Det ligger i, at Arbejdsløsheden som oftest skyldes ganske andre Aarsager, end at der er for mange Mennesker i Landet. Den periodiske, fra Tid til Tid stærkt vekslende Arbejdsløshed, som særlig optræder i Byerne, i den industrielle Arbejderbefolkning, er en direkte Følge af Svingningerne i de almindelige økonomiske Konjunkturer; og hvis der i daarlige Tider foregaar Udvandring

i større Omfang, vil Følgen blive, at der kommer til at mangle Arbejdskraft, naar Tiderne atter bliver bedre. Saa er der ved Siden af den periodiske en Arbejdsløshed, der er vedvarende, og som for saa vidt med nogen Føje kunde betegnes som Overbefolkning; det er dog ikke en almindelig, en absolut Overbefolkning, men en relativ. Den skyldes Opdriften i Samfundet. I Almindelighed kan det siges, at de erhvervsmæssige Vandrings Hovedretning er bort fra Materien: fra Landbrug til Industri og Handel, fra materiel til immateriel Virksomhed. Naar man kalder denne Bevægelse Opdrift, er det sikkert med Rette — ikke fordi det er et lavere Arbejde at pløje, saa og høste end at bruge Hammer og Sav, eller fordi det er mindre hæderfuldt at virke med Haanden end med Hovedet, men fordi det kulturelt set er en Vinding, jo flere Mennesker der kan undværes fra det første Arbejde til det sidste. Denne opadgaaende sociale Bevægelse er altid for stærk i Forhold til de samtidige erhvervsmæssige Omdannelser; der presses for stærkt paa fra neden, og derved fremkommer en vedvarende Arbejdsløshed — om man vil en Art »social Overbefolkning«, der i Almindelighed gør sig des stærkere gældende, jo højere man kommer op i Samfundet. Men jeg ser ikke, at Udvandringen vil være i Stand til at afbøde de hermed forbundne Ulæmpen i nogen væsentlig Grad. Jeg ser ikke rettere, end at hvis den Mand, der udvandr, er en nationaløkonomisk Værdi, maa hans Bortgang være ensbetydende med et nationaløkonomisk Tab, der ikke erstattes ved at en anden muligvis indtager hans Plads; thi Samfundet har under normale Forhold Brug for dem begge, og Samfundet har haft

sine Udlæg for at opføde, opdrage og oplære dem begge.

Hvor stort dette Udlæg er, har man som bekendt gjort Forsøg paa at beregne. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa disse Beregninger, der selvfølgelig frembyder store Vanskeligheder. Jeg skal kun nævne, at Ernst Engels bekendte Vurdering af en voksen Arbejders Kapitalværdi til 750 Thaler (for 30 Aar siden) senere er bleven stærkt kritiseret. Ved Benyttelse af andre Metoder er man kommen til højere Værdier. En af Engels Kritikere (Becker) gør gældende, at Udvandrerens nationaløkonomiske Værdi ikke bør beregnes paa Grundlag af Produktionsomkostningerne, men ved en Maaling af Forskellen mellem den paagældendes fremtidige økonomiske Ydelser og hans fremtidige Forbrug. En tredje Metode (repræsenteret af Jannasch) gaar ud fra Udvandrerens Aarsindtægt, som kapitaliseres og fradrages den samlede Nationalformue. Helt hen i det blaa kan Engels Vurderinger dog ikke have været; Resultaterne bekræftes i det væsentlige af lignende Beregninger af Englænderne Chadwick og Farr, medens ganske vist Franskmanden Rochard er kommen til noget lavere Tal. Til Gengæld er Kiær i Norge, paa Grundlag af et omfattende eksakt Materiale, naaet til Værdier, der falder godt i Traad med Engels: for en 15aarig Arbejder ca. 3000, for en 20aarig Mand med Middeldannelse 9 à 10000 Kr. og for en 25aarig Mand med højere Dannelse ca. 20000 Kr. Jeg skal endelig nævne, at Svenskeren Palme har ført denne Art af Beregninger noget videre, idet han under Hensyntagen til de nødvendige Leveomkostninger og til den sandsynlige Dødelighed har

bestemt en Arbejders Værdi, udtrykt ved hans Gæld til og Fordring paa Samfundet, ved forskellige Alders-trin. Anvendt paa Danmarks Udvandring vil disse forskellige Beregninger alle give til Resultat et aarligt Tab af mellem 5 og 10 Millioner Kroner (heri selvfølgelig ikke medregnet de upersonlige Værdier, som Penge o. l., Udvandrerne tage med sig).

Jeg har nævnt disse Vurderinger af Udvandrerne Kapitalværdi for en Ordens Skyld og fordi der fra mange Sider er lagt en Del Vægt paa dem. Men jeg tror iøvrigt, at enhver saadan Vurdering er omsonst; det Resultat man naar til, vil, hvad enten man bruger den ene eller den anden Metode, komme til at ligge langt fra Sandheden, langt under Beløbet af det virkelige Tab. Denne Opfattelse er ganske subjektiv, og jeg kan ikke støtte den paa noget andet end den i øvrigt lige saa subjektive Fornemmelse, at de Folk, der udvandre, i Almindelighed sét ikke er Gennemsnitsmennesker. Sandt nok, der er en hel Del Slyngler og Dagdrivere iblandt, men ikke nær saa mange som man almindeligvis forestiller sig, og Hovedparten er ganske sikkert Folk, der i Evner og Energi staar over Flertallet — hvorfor skulde de ellers udvandre og de andre blive tilbage? Men naar det er Tilfældet, bliver en talmæssig Vurdering af Tabet urimelig. Engels Ræsonnement, at Udvandrerens Værdi er lig »Produktionsomkostningerne«, forslaaer ikke, og det samme maa siges om de mere rationelle Metoder, der kapitaliserer og medregner den fremtidige potentielle Arbejdsydelse, som Samfundet gaar glip af, ved at Manden udvandrer, thi her maa der regnes med Normalværdier,

der ikke tør bringes i Anvendelse overfor Mennesker, der kan og vil mere end de fleste.

Ved Siden af det direkte økonomiske Krafttab volder Udvandringen særlige sociale Ulæmper, fordi det — som før nævnt — overvejende er Mænd, der drage bort. Der kan næppe være Tvivl om, at Kvindernes stigende Overtal gør det vanskeligere for disse at klare Kampen for Tilværelsen. Chancen for Giftermaal bliver mindre, og et forholdsvis stigende Antal Kvinder henvises til at søge Brødet ved erhvervsmæssigt Arbejde. Man vil maaske sige, at heri er der ingen Ulykke, tværtimod. Og helt urigtig er vel heller ikke den Opfattelse, at hver bortdragende Mand giver Plads for en erhvervssøgende Kvinde. Men det maa dog ikke overses, at om end Kvinderne nutildags bedre end før forstaa at passe sig ind i Erhvervs-Arbejdet, er der langt igen, før Partiet kan siges at være nogenlunde lige. I det hele og store er Kvindearbejde og Mandsarbejde to forskellige Sphærer, og Kvinderne føle i langt højere Grad end Mændene Ulæmperne ved at være mange om Budet.

At dette Forhold maa forværres i samme Grad som Kvindernes Overtal forøges ved Mændenes Udvandring, har hidtil været lidet paaagtet; saa vidt vides er det kun i England, at man i Praksis har søgt at hidføre et talmæssigt Ligevægtsforhold mellem Kønnene. I Overensstemmelse med den i England gængse Opfattelse af hele Udvandringsspørgsmaalet er de herhen hørende Bestræbelser, f. Eks. den af »British Womens Emigration Association» udfoldede Virksomhed gaaet ud paa at befordre Udvandringen af Kvinder, ikke at hæmme Udvandringen af Mænd. I Litteraturen

er Spørgsmaalet i nyeste Tid bl. a. behandlet af Dr. Rauber, Professor ved Universitetet i Dorpat. Denne Mand, der med Iver har kastet sig over det videnskabelige Studium af Nutidens og Fortidens Kvinde-spørgsmaal, har bl. a. godtgjort, at de gamle Amazone-Myter rettelig er at opfatte som en Art Statsromaner, hvori Oldtidens Sociologer eller Socialpolitikere gav de overtallige Kvinder Anvisning paa at udvandre skarevis og grundlægge særlige Kvindesamfund. Dr. Rauber optager nu i Alvor Ideen; han tænker sig, at den fortsatte Udvandring af Mænd vil tvinge Kvinderne til at danne moderne Amazone-Samfund, ikke just kriger-ske Horder som dem, der berettes om i Myterne, men fredelige Landbrugs-Kolonier, beliggende fjærnt fra det utaknemmelige Moderland, hvis Beskyttelse han iøvrigt paakalder overfor Kvinde-Kolonierne. Som man ser, ret dristige Fantasier, der her nærmest er berørt for Kuriositetens Skyld.

Ogsaa den Forstyrrelse i Aldersfordelingen, der fremkaldes ved, at det overvejende er de unge, voksne Mennesker der udvandre, maa fra en vis Side set henregnes til Udvandringens Skyggesider. Den hele Befolkningsbevægelse i det 19de Aarhundrede er gaaet i Retning af at svække de arbejdsdygtige Aldersklasser i Forhold til Helheden. Den Nedgang i Dødeligheden, der er en Følge af forbedret Hygiejne, virksommere Bekæmpelse af Epidemier, sundere Levevis, højnet Kultur paa Livets mangfoldige Omraader, den er først og fremmest kommen Barnealderen og Oldingealderen til Gode, i forholdsvis mindre Grad de mellemliggende Aldersklasser. Imellem 20 og 70 Aar var for hundrede Aar siden 563 af hver 1000 Mænd, nu kun 512. Men

hele den Økonomi med Menneskeliv, der har bevirket denne Forskydning, er, selv om den selvfølgelig maa fylde os med Tilfredshed, fra et materielt Synspunkt set ikke god Økonomi. Jo flere Børn og gamle et Samfund har at sørge for, des mere og des bedre maa der arbejdes af de Aldersklasser, der kan arbejde. Og har den arbejdsdygtige Part af Samfundet en større Forsørgelsesbyrde nu end for hundrede Aar siden, kan vi forudsige, at denne Byrde yderligere vil vokse i kommende Tider, ikke mindst fordi de socialpolitiske Bestræbelser vil virke i samme Retning. Vi søger gennem Lov og Sædvane at begrænse Børnearbejdet, og vi søger gennem humane Foranstaltninger som Alderdomsunderstøttelse o. l. at gøre de sidste Aar af Menneskelivet mindre opslidende. Samtidig med at Styrken paa Fløjene vokser, indsnævres altsaa Grænserne for den egentlige Arbejdssalder. Dette er alt sammen saare godt; og lykkeligvis er Rigdommen stegen i endnu højere Grad end Forsørgelsesbyrden. Men ved en økonomisk Betragtning af Udvandringens Virkninger er det dog værd at mærke sig, at den Tendens hen imod en Forøgelse af Forsørgelsesbyrden, der allerede er til Stede i Forvejen, yderligere øges ved at det overvejende er de arbejdsdygtige der drager bort.

Naar man saaledes igennem en Betragtning af de direkte Virkninger af Udvandringen, for saa vidt de giver sig til Kende i Befolkningens Tal og Sammensætning, kommer til et lidet trøstefuldt Resultat, maa det erindres, at Sagen ogsaa har andre Sider, hvorfra den maa bedømmes.

I aandelig Henseende er det selvfølgelig af største

Betydning, at Nationerne blandes ved Vandring mellem Landene. Det Folk, der murer sig inde, maa nødvendigvis gaa glip af en Part af det almindelige Kulturfremskridt. Ligesom det er en Fordel for os Danske, at der her i Landet lever over 80000 Mennesker, der er født i Udlandet, maa det, kulturelt set, være en Fordel, der ikke let kan vurderes for højt, at der uden for vort Lands Grænser findes Danske i Hundredtusindvis: alene i Nordamerika 155000, i Tyskland 21000 (foruden de 132000 dansktalende tyske Statsborgere i Slesvig og Holsten), i Australien og Ny Zealand 8000, i Sverige 5000, i England 4000, i Norge 4000, i Argentina 1500 o. s. v. En stor Del af disse Udvandrede vedligeholder jo en stadig Forbindelse med Hjemmet, og det personlige Samkvem med Hjemlandet er aabenbart langt stærkere nu end før. Foruden de henimod 7000 egentlige Udvandrere fra Danmark til oversøiske Lande, befordredes i 1902 efter Udvandringskontrakt ikke mindre end 2600 Personer, der efter Opgivelserne om sidste Opholdssted maa antages for største Delen at have været danske Amerikanere med deres i Amerika fødte Børn, som have været i midlertidigt Besøg i Danmark. Alt dette betyder en stadig, aandeligt befrugtende Tankeudveksling med Beboerne af andre Himmelstrøg, en gensidig Paavirkning og Belæring, der utvivlsomt er til Gavn for alle Parter.

I det hele taget maa man, hvis man vil naa til en rigtig Vurdering af Udvandringens Betydning, ikke se Sagen for snævert. Jeg tror, at de foregaaende Betragtninger i det hele er rigtige, men de er i høj Grad ensidige. Synspunktet har været ikke blot et national-økonomisk, men tillige et ensidig nationalt. Dette

Synspunkt er fuldstændig berettiget, men det er ikke det eneste berettigede. Vi har spurgt om Udvandringens Virkninger, og har søgt Svaret i en Undersøgelse af Forholdene i det Land, hvorfra Udvandringen sker. Men vil vi have fuld Besked, maa vi tillige søge Svaret paa den anden Side af Verdenshavet. Havde den evropæiske Udvandring ikke været, vilde der formodentlig nu have levet 9 Millioner Mennesker paa de Forenede Staters Territorium, men Folkemængden er nu 9 Gange saa stor, 81 Millioner. Og de Forenede Stater er jo endda langt fra det eneste nye Land, der befolkningsmæssigt og kulturelt er bygget op ved Udvandring fra Evropa; for ikke at tale om tidligere Aarhundreders Kolonisering af Sydamerika o. s. v. behøver jeg kun at minde om Nutidens Udvandring til Argentina og Australien. Vi er tilbøjelige til at betragte Nordamerika som Rejsemaalet for det langt overvejende Antal Udvandrere, fordi Skandinaverne næsten udelukkende søger derhen. Men de fleste andre evropæiske Nationer spreder deres Udvandring mere end vi Nordboere; det gælder baade Tyskerne og Østrigerne, endnu mere Englænderne, hvoraf kun de 3 Femtedelege gaar til de Forenede Stater, for ikke at tale om de sydevropæiske Folk: Italienerne f. Eks. sender Hovedmassen af deres Udvandrere til Argentina og andre sydamerikanske Lande (tidligere navnlig til Brasilien). Hvor mange Evropæere der i de sidste Par Aar efter Krigens Afslutning er gaaet til Sydafrika, har jeg ikke kunnet faa oplyst, men det synes at være et meget betydeligt Antal, og navnlig skal den nye, af politiske Aarsager fremkaldte finske Udvandringsbevægelse i ikke ringe Omfang have sat sig Sydafrika som Maal.

Hvorom alting er, Hovedresultatet af Udvandringen er i Tidernes Løb, at der er opstaaet en Række nye Lande, delvis eller for største Delen befolkede med Mennesker af evropæisk Herkomst og saaledes indtagne i Ringen af den evropæiske Civilisation. Disse nye Lande betragter vi oftest, og navnlig i nyeste Tid, som Europas Konkurrenter paa det økonomiske Omraade. Men hvor sandt det end er, at Evropa f. Eks. ved at kolonisere Amerika har paaført sig selv en enorm Konkurrence, først paa Landbrugsproduktionens og nu paa Industriens Omraade, maa vi jo dog erkende, at vi slet ikke vilde kunne undvære denne Konkurrent. Det er vanskeligt at forestille sig, hvordan Europas Økonomi vilde se ud, hvis »de nye Lande« ikke eksisterede; men saa meget tør nok siges, at vi vilde ikke være rigere, vi vilde være fattigere.

Ikke saa meget her hjemme, men des mere ude omkring i de store evropæiske Lande, navnlig i England og Tyskland, er »den amerikanske Fare« blevet et Slagord, der sikkert fra et Forretningssynspunkt har sin fulde Berettigelse. Men denne »Fare«, der, naar alt kommer til alt, er skabt ved Udvandringen, maa i Virkeligheden erkendes at være en Lykke, naar man ser tilstrækkelig stort paa Sagen.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Professor N. C. Frederiksen ansaa Udvandringen for et af de største Goder, den moderne Udvikling havde bragt Menneskeheden, og naar der klagedes over den stærke Udvandring fra Norge og Sverige, var dette kun et Vidnesbyrd om, hvor langt man i de nævnte Lande endnu stod tilbage med Hensyn til den rette

Forstaaelse af, hvad der tjente Menneskene bedst. Erfaringen viste jo, at Udvandrerne som Regel kom godt frem i de nye Lande, langt bedre end hjemme — og det var dog først og fremmest herpaa det kom an. Det var derfor snæversynet og galt at ville fraraade eller endog hindre Folk i at følge deres Lyst og Trang til at udvandre. Ganske særlig for Nordboerne var det en Lykke, at saa mange Mennesker drog til Amerika, hvor baade det beslægtede Sprog og mange ydre Livsforhold gjorde det let for dem at finde sig tilrette. Ogsaa for Hjemlandet var Udvandringen et stort Gode, hvad Taleren nærmere paaviste ved Henviisning til forskellige Nationers Historie. Det vigtigste var Aanden i Nationen — at alle stræbe fremad; og denne Tænkemaade fremmedes ved Udvandringen. Naturligvis var der ogsaa visse Ulæmper forbundne med en stærk Udvandring, saaledes — som af Indlederen nævnt — Kvindernes stigende Overtal; bedst om Kvinderne fulgte med Strømmen. Talerens Grundopfattelse var den, at hvad der var til Held for de enkelte Mennesker, det var ogsaa bedst for Samfundet som Helhed, og det maatte ikke paa nogen Maade hindres.

Generaltolddirektør Rubin: Udvandringen havde utvivlsomt bragt megen Lykke, deri havde Professor Frederiksen Ret; og man kunde — som af Indlederen udtalt — ikke godt tænke sig Verden uden de nye Lande, der skyldte Udvandringen fra Evropa deres Tilblivelse og hele betydningsfulde Stilling i Verdensøkonomien. Men alt dette udelukkede ikke, at det kunde være frugtbringende at undersøge, hvordan Udvandringen virkede punktuelt; og selv om en saadan Undersøgelse, f. Eks. med Hensyn til Udvandringens Virkninger ligeoverfor Befolkningsforholdene i Hjemlandet, gav et mindre gunstigt Resultat, kunde man meget godt fastholde det optimistiske Syn paa Sagen i dens Helhed. — Hvad særlig Udvandringen fra Danmark angik, fandt Taleren iøvrigt, at de af Indlederen anførte Tal rent numerisk ikke havde nogen særdeles stor Betydning. Der var naturligvis Lande (f. Eks. Italien) hvor Udvandringen var saa betydelig, at den maatte fremkalde virkelige Forstyrrelser i Befolkningsforholdene; men naar der fra Danmark udvandrede ca. 6000 Mennesker om Aaret, betød dette kun et Tab af $2\frac{1}{2}$ pro mille af Befolkningen, hvad der

svarede til Forskellen mellem Dødeligheden fra forholdsvis kort Tid siden og nu. (Alene indenfor Tiaaret 1893—1902 var Forskellen mellem Minimums- og Maksimumsaaret i Antallet af døde 6205). Paa samme Maade med Hensyn til den Forskydning, Udvandringen bevirkede i det talmæssige Forhold mellem Kønnene. Som bekendt fødtes der flere Drenge end Piger; naar nu Fødselshyppigheden aftog, saaledes som i vor Tid, og samtidig Dødeligheden aftog stærkere for Kvinder end for Mænd (hvad der som bekendt ligeledes er Tilfældet), vilde Kvindernes Overtal skærpes — et Forhold man ikke let fandt paa at reflektere over, og dog kunde den relative Forøgelse af Kvindernes Tal ad disse Veje meget let blive lige saa stor som den relative Forøgelse, der skyldtes Udvandringsbevægelsen.

Konferensraad Falbe Hansen tillagde i det hele taget ikke Udvandringen fra Danmark stor Betydning. Rent talmæssigt var den jo endog langt mindre nu end for 10 eller 20 Aar siden. Men der var visse Sider ved Udvandringen, som efter Talerens Mening ikke var blevet tilstrækkeligt fremhævet, saaledes navnlig dens sociale Virkninger. Det var jo især Smaa-kaarsfolk der udvandrede, og Udvandringen havde i det hele den Tendens at hæve de smaa og trykke de store. Udvandring i større Omfang trykkede Jordrenten, derfor klagede de, der have Kapital i Jorden. Iøvrigt var Taleren enig med Professor Frederiksen i, at Udvandringen betegnede et uhyre socialt Fremskridt. Et Land som Frankrig, hvor der fødtes faa Børn, og hvorfra ingen udvandrede, vilde i Tidens Løb komme til at staa mere og mere tilbage; den ringe Befolkningstilvækst svækkede Folkets Energi og Handlekraft. Modsætningen hertil var England, hvor der fødtes mange Børn, og hvorfra man udvandrede Skarevis. Fremtiden tilhørte de Folk, der — som Englænderne — gjorde sig Jorden underdanig.

Indlederen erklærede sig enig med dem, der som Professor Frederiksen betegnede Udvandringen som en Bevægelse, der i det hele og store havde bragt Menneskeheden Lykke, en Opfattelse Taleren ogsaa havde givet Udtryk i Slutningen af sit Indledningsforedrag. Naar dette iøvrigt fortrinsvis havde fremhævet en Række Ulæmpes ved Udvandringen, laa det i, at Taleren overfor det store og omfattende Æmne

havde været nødt til at begrænse sig, og han havde da valgt at give en Analyse af Udvandringens umiddelbare sociale og økonomiske Virkninger for det Land og det Folk, hvorfra der udvandrede. At tage særlig denne Side af Sagen frem til Behandling var saa meget mere betimeligt, som man ofte herhjemme hørte den Anskuelse blive gjort gældende, at Udvandringen var et gavnligt Middel mod Arbejdsløshed — en Opfattelse, hvis Uholdbarhed Taleren havde paavist udførligt i det indledende Foredrag.

Boganmeldelser.

LEO PETRITSCH. **Zur Lehre von der Ueberwälzung der Steuern**, mit besonderer Beziehung auf den Börsenverkehr, Graz 1903. Leuschner & Lubensky. (85 S.).

Bogens Opgave er en Undersøgelse af Virkningerne af Skatter paa Omsætningen af faste Ejendomme og paa Terminsomsætninger saavel i Varer som Effekter (Børs-skat). Forf. polemiserer mod de Finansteoretikere, der er tilbøjelige til at negligere Spørgsmaalet om Skatters Overvæltning. Idet han søger Aarsagen til den ikke ualmindelige Ligegyldighed overfor dette Spørgsmaal, finder han hos en Række Nationaløkonomer en Mangel paa Interesse for, hvorledes de enkelte Skatteydere belastes, idet alle Skatteydere betragtes og behandles som en Enhed; men desuden mener han, at de almindelige Overvæltningsteorier føles som ufrugtbare, fordi de i Stedet for at behandle de enkelte Skatter søger at opstille almindelige Principer, hvorved man ledes ind paa altfor vidt drevne Generaliseringer. I Modsætning dertil lægger Petritsch Vægt paa, at man maa tage den enkelte Skat for sig og ved Spørgsmaalet om dens Overvæltning maa se paa alle de økonomiske Foreteelser, som dens Paalæg giver Anledning til.

Det særegne ved de Skatter, han særlig behandler, er, at de optræder som en Omsætningshindring. Tager man først Skatten paa Omsætning af faste Ejendomme, er dens Hovedvirkning den, at den hindrer enhver Om-

sætning, hvor Forskellen mellem Sælgers og Købers Vurdering ikke er større end Skattens Beløb. Man kan om denne Skat ikke fastslaa, at Afgiften i det enkelte konkrete Salgstilfælde bæres enten af den nuværende Køber eller Sælger; men den Omstændighed, at der paalægges en Skat, som vanskeliggør og fordyrer Afsætningen af faste Ejendomme, forringer i al Almindelighed de faste Ejendommers Værdi. Skatten virker altsaa i det Øjeblik, den paalægges, som en Konfiskation paa lignende Maade som en fast Grundskat, kun med den Forskel, at en fast Grundskats kapitaliserede Værdi nøje kan beregnes. Det, som Petritsch aabenbart særlig vil have frem, er, at den Konfiskation, som Omsætningsskatten foraarsager, i national-økonomisk Henseende er af uheldigere Natur end den, der fremkommer ved en Grundskat, fordi det Medium, hvorigennem Resultatet naas, er en Hindring af Omsætninger, der vilde være økonomisk fordelagtige.

I Petritschs Behandling af Børsskatteerne gør sig et lignende Synspunkt gældende. Efter en Analyse af Vareterminshandelen fastslaaer han, at dennes Betydning bestaar i at holde Varernes Prissvingninger indenfor visse Grænser, og at den er i Stand til at gøre dette, fordi Omkostningernes ringe Størrelse gør det muligt at udnytte enhver fremtidig Konjunktur. Enhver nok saa ringe Begivenhed, som er egnet til at faa Indflydelse paa Størrelsen af det fremtidige Forraad af en Vare eller af den fremtidige Efterspørgsel efter den, kan derfor gennem Terminsspekulationen allerede finde sit konkrete Udtryk i den nuværende Prisdannelse. Alle, der har Interesse i Prisstabiliteten, har altsaa Fordel af Terminshandelen. Dette gælder baade Producenter og Konsumenter. Hele det økonomiske Liv vinder i Sikkerhed, og Kapitaldannelsen fremmes. Skatten paa Terminsforretninger har imidlertid væsentlig den Betydning, at den forøger Omkostningerne. Resultatet bliver derfor, at Udsigten til mindre Prissvingninger ikke fremkalder Indgreb af Terminsspekulationen, fordi Fortjenesten ikke er stor nok til at dække Omkost-

ningerne. De virkelige Prissvingninger bliver altsaa større, end de vilde være, hvis Skatten ikke eksisterede. Skatten hviler altsaa ikke paa Terminsspekulanten, som undlader at gøre de Forretninger, hvor Prisforskellen ikke er stor nok til ogsaa at give Erstatning for Skatteudlægget, men den hviler paa det økonomiske Samfund, som ikke faar den fulde Nytte af Terminsforretningerne. I Forbigaaende bemærker Forf., at hans Udvikling gælder den legitime Terminsspekulation og ikke det Børsspil, der drives af ukyndige »outsiders«. Disse Outsiders foretager aldeles ikke nogen Beregning hverken af Omkostninger eller Fortjeneste, og netop derfor er det ganske uholdbart, naar man har villet betragte Skatten som et Middel til at holde dem borte fra Terminsforretningerne. Gaar man fra Vareterminshandelen over til Børshandelen i Papirer, maa Betydningen af denne hovedsagelig søges i, at den gør Omsætningen af Papirer let og forbunden med faa Omkostninger. Den letter Anlægget af Kapital, og den har derfor Tendens til ikke alene at regulere Kapitalanlæg i Papirer, men til at højne Papirernes Kurs og altsaa trykke Rentefoden. I samme Grad som Børsomsætningen gøres besværligere og bekosteligere gennem Beskatning, maa Papirernes Pris synke og Rentefoden stige. For de Papirer, der emitteres under en bestaaende Omsætningsskat, maa det siges, at Skatten bæres af Emitterterne, idet den trykker Papirernes Emissionskurs.

I finanstoretisk Henseende kan der særlig mod Forfatterens Kritik af andre Overvæltningsteorier gøres den Indvending, at han ikke tilstrækkeligt skelner mellem de almindelige økonomiske Virkninger af en Skat og det egenlige Overvæltningsspørgsmaal, d. v. s. Spørgsmaalet om, hvilke Personer der bærer Udgiften af det Beløb, som indgaar i Statskassen. Et Eksempel paa Forskellen mellem de to Ting kan hentes fra en Finanstold. Den væltes i Almindelighed over paa Varens Forbrugere, som betaler den gennem den forhøjede Pris paa Varen. Hvis Tolden imidlertid er tilstrækkelig høj, kan den virke pro-

hibitivt, saa at Forbruget ophører. Dette kan for en Mængde Personer, som tvinges bort fra et muligvis nyttigt og økonomisk heldigt Forbrug, betyde en Nedgang i hele deres økonomiske Velfærd. Men man kan ikke sige, at en Skat, som slet ikke betales, væltes over paa disse Personer. Om en almindelig Indkomstskat maa man sige, at den med enkelte Undtagelser — saasom i Henseende til Funktionærer, hvis Løn muligvis forhøjes i Anledning af Skatten — hviler paa de Personer, der udreder den, og altsaa ikke væltes over paa andre. Men dette udelukker ikke, at en Indkomstskat gennem den Indflydelse, den kan have paa de paagældende Personers Forbrug, Kapitaldannelse o. s. v., ogsaa medfører Virkninger af økonomisk Betydning for andre Dele af Samfundet. Imidlertid er selvfølgelig en Undersøgelse af alle en Skats økonomiske Virkninger ligesaa betydningsfuld baade i videnskabelig og praktisk Henseende som en Undersøgelse af det specifikke Overvæltningsspørgsmaal, og her har Forfatteren Ret i, at man ikke kan nøjes med almindelige Formler, men maa undersøge hver enkelt Skats Virkninger. Hans Udvikling af de skadelige Følger af de af ham behandlede Omsætningsskatter er helt igennem baaret af et meget optimistisk Syn paa den frie Omsætnings Velsignelser, men selv hvor han heri gaar videre, end man kan følge ham, kan man give ham Ret i hans Advarsler mod at bruge Omsætningshindringer, der er af den Art, at de kan ramme ganske andre Steder end dem, man sigter efter.

E. Meyer.

TH. H. ENGELBRECHT. **Die geographische Verteilung der Getreidepreise. I. Nordamerika.** Berlin 1903. Poul Parey. [VI + 108 S.].

Det er første Del af et stort anlagt Værk, hvis Op-gave det skal være at give en samlet Fremstilling af Kornpriserne og deres Bevægelse i de sidste 40 Aar.

Forfatteren bruger Titlen »geografisk Fordeling« og antyder dermed Bogens Grundtanke: at udsondre visse geografisk samhørende Egne af Jorden og undersøge Kornprisernes samtidige Stand eller Højde inden for disse. Den næste Opgave bliver da den, at studere Vekselvirkningen mellem de forskellige Prishøjder og se, hvorledes Prisbevægelsen har været bestemt ved den.

For nu at holde sig oven Vande i den Uendelighed af Prisnoteringer fra Jordens forskellige Egne, som det er nødvendigt at arbejde med, har Forf. benyttet sig af et Hjælpemiddel, der yder et godt Overblik og en udmærket Støtte for Anskuelsen: Prishøjde svarer til Lufttrykkets Størrelse, til Barometerstand, Barometerhøjde. Han udsøger sig saa de Steder, der har samme Prishøjde og forbinder dem. Der fremkommer derved en Kurve, »Isotime« — Ligepris-Kurve —, som svarer til Isobaren, Ligetrykskurven, paa det meteorologiske Vejrkort. Steder med lavest Pris danner et Prisminimum, Steder med høje Priser et Prismaksimum. I denne Anvendelse af meteorologiske Begreber paa Prisstatistiken ligger det, der, saa vidt jeg ved, er Værkets Ejendommelighed. Det er lykkedes Forf. ved Hjælp af sin Metode at konstruere en Række let orienterende »Priskort« over de Forenede Stater, og det vil blive interessant at se, hvorvidt Materialet fra andre Egne af Jorden vil føje sig lige saa godt ind under denne Fremstillingsform. Forf. har tegnet Priskort for 8 Varer: Hvede, Rug, Byg, Havre, Majs, Boghvede, Kartofler og Hø. For hver Vare er tegnet 3 Kort, der angiver Isotimernes Forløb i Tiaarene 1871—80, 1881—90, 1891—1900. Hveden, f. Eks., har sit Prisminimum i og omkring Nebraska, et Prismaksimum falder i de nordøstlige Kyststater, et andet i Syd-Carolina. Den nærmere Betragtning af Isotimernes Forløb i de nævnte Tiaar fører til visse almindelige Sætninger, af hvilke nogle af de vigtigste er disse: Prisminimumet holder sig temmelig konstant paa samme Sted fra Tiaar til Tiaar; Isotimerne rykker længere bort fra hverandre — paa Grund af for-

mindskede Transportomkostninger; baade i Prisminimet og Prismaksimet har der fundet en Prisnedgang Sted. Men det viser sig, at Nedgangen, baade absolut og relativt set, er større i dette end i hint. Der har fundet en Udligning Sted i Prisniveauet.

Ved sine Priskort vil Forf. altsaa vise os den samtidige Situation, medens den sædvanlige Kurve gengiver Bevægelsen i Tid: Tidskurven viser os Prisbevægelsens Forløb, dens Svingninger op og ned; den siger os, hvorvidt der paa et givet Tidspunkt har fundet en Prisforstyrrelse Sted, men hvorfra Aarsagen kommer, det oplyser den i og for sig intet om. Det er Studiet af Priskortet, der skal gøre os Tidskurvens Forløb forstaaeligt. Det vil blive morsomt at se, hvorledes Forf. i Værkets følgende Dele i det enkelte kan gennemføre den i sig selv meget interessante Opgave, han har stillet sig.

Henrik Pedersen.

Strafferetsplejen i Aarene 1897—1900. (Statistisk Tabelværk, Femte Række, Litra B, Nr. 4). Udgivet af STATENS STATISTISKE BUREAU. Kbhvn. 1903.

Det er ikke Skik og Brug at anmelde Statistisk Tabelværk i dette Tidsskrift, og det vilde maaske ogsaa føre for vidt overfor en saa frodig Produktion. Og særlig vil man være tilbøjelig til at forbigaa de brune Hæfter, der behandle Retsplejen, og som ikke uden Grund har haft Ord for at være kedelige. Men her er der god Opfordring til at gøre en Undtagelse, thi det ovennævnte Hæfte betegner et Kæmpeskridt fremad, idet det meddeler de første Resultater af en paabegyndt Individualstatistik over Forbryderne, og derfor aabner Muligheden for at faa et ganske andet Indblik i Kriminalforholdene end man tidligere kunde faa, da man vel kunde faa noget at vide om Retssagerne, men meget lidet om Forbryderne. Det nu indførte Kortregister vil efterhaanden afgive et

Materiale, som kan faa Tænderne til at løbe i Vand paa en Statistiker, og allerede nu er der adskillige Ting at se af stor social Interesse. Et Kortregister indeholder som ethvert Fremskridt i Tekniken selvfølgelig en stor Fristelse til at pinde Materialet ud, saaledes som den østerrigske Politiker Taaffe træffende udtrykte det, da man fik den elektriske Tællemaskine i Gang: at nu kunde man da faa at vide »hvormange ugifte Skrædersvende der løb om med grøn Paraply«. Men denne Fristelse er man lykkelig undgaaet; Materialet er udnyttet med stort Maadehold, ja man kunde næsten sige for stort, idet man savner en Del Inddelinger af Stoffet, dels for at sammenligne med ældre Tal, dels for at sammenholde de forskellige Tabeller; særlig vilde jeg have ønsket Aldersinddelingerne noget mere udførte. En sammenlignende Bearbejdelse af Straffeanstalternes Beretninger vilde ogsaa være paa sin Plads. Men det er jo Fordelen ved et Kortregister, at en saadan mere indgaaende Bearbejdelse kan foregaa senere, efterhaanden som man kommer paa det rene med, hvad det er for Punkter, man ønsker belyste.

Hovedinteressen knytter sig sikkert til det Spørgsmaal, hvor mange Personer der hvert Aar kommer ind i de Domfældtes Sphære, og hvor stor Risikoen er for Tilbagefald. Af 100 straffede Mænd blev ikke mindre end 7 paany straffede i samme Kalenderaar, 8 i det følgende og 7 i de følgende to Kalenderaar tilsammen. Da der ogsaa dør og udvandrer en Del af de straffede Personer, kan man sige, at efter 3—4 Aars Forløb vil omtrent en Fjerdedel af Forbryderne være faldne tilbage, forsaavidt de leve. Særlig findes Tilbagefaldene i den københavnske Befolkning, de ere hyppigere for unge end for gamle, hyppigere for Ejendomsforbrydelser end for Voldsforbrydelser og atter hyppigere her end for Sædelighedsforbrydelser. Om Virkningen af Straffens Art er det derimod vanskeliggere allerede nu at udtale sig.

En Del af Tabellerne betragte Aaret som Enhed, saaledes, at man spørger hvormange Personer der ere

blevne straffede i det paagældende Aar uden Hensyn til, hvor mange Gange de have været straffede i tidligere Kalenderaar. En Bearbejdelse af disse Tal viser ved Sammenligning med Folketællingen 1901, under tilbørligt Hensyn til Alderen, at der er forholdsvis faa gifte Mænd blandt Forbryderne. København optræder som sædvanlig med et forholdsvis langt større Antal Domfældelser end den øvrige Del af Landet, og særlig lægger man ligesom i tidligere Oversigter Mærke til det store Antal unge Mænd: henved 2 pCt. af de unge Mænd i 18—20 Aars Alderen i København ere aarlig komne i Konflikt med Loven. Et saadant Tal peger paa et vidtrækkende socialt Problem baade med Hensyn til Behandlingen af Forbrydelserne og deres Forebyggelse.

Jeg skal slutte denne lille Anmeldelse med Ønsket om, at de brune Hæfter herefter maa komme til at høre til de mest læste og mest benyttede Dele af Statistisk Tabelværk.

H. Westergaard.

A. N. KLÆR. **Nye Bidrag til Belysning af Frugtbarhedsforholdene inden Ægteskabet i Norge.** Christiania 1902.

T. A. COGHLAN. **The decline in the birth-rate of New South Wales** and other phenomena of child-birth. Sydney 1903.

De to nævnte Forfattere, der begge arbejde med rastløs Flid, høre til vore mest fortjente Statistikere; deres Arbejder have altid Krav paa Opmærksomhed, og ikke mindst, naar det som her gælder et af Nutidens brændende Spørgsmaal: Fødselshyppigheden.

Kiærs Undersøgelse gaar først og fremmest ud paa at faa Metoderne uddybede og berigtigede. Saalænge det kun drejer sig om at se paa Spørgsmaalet om Fødselshyppigheden i dets yderste Omrids, behøver man ikke at skænke Metoderne synderlig Opmærksomhed; man kan lade sig nøje med ganske elementære Beregninger, f. Eks.

ved blot at sætte Antallet af Fødsler i Forhold til den gennemsnitlige Folkemængde eller til Antallet af Ægteskaber, stiftede i samme Periode, eller til Antallet af gifte Kvinder i en vis Alder. Men dette strækker ikke til, naar man vil have noget nærmere at vide. Da melder det Spørgsmaal sig f. Eks., hvor mange Fødsler der ere posthume, hvilken Indflydelse Ud- og Indvandring har, o. s. v. — for ikke at tale om det vigtige Problem, hvor mange legitime Børn, der ere »halvægte«, undfangne inden Vielsen. Følgen af alle saadanne Overvejelser bliver en Række Beregninger og Korrektioner, for hvilke Kiær gør omhyggelig Rede, idet han fremdrager nye og gamle Oplysninger, deriblandt den fortjente norske Socialstatistiker Eilert Sundts Undersøgelser fra Halvtredserne angaaende Sædelighedstilstanden i Norge.

For at gøre Tæller og Nævner homogene i de Brøker, der skal angive Frugtbarheden indenfor Ægteskabet, foreslaar Kiær at gaa ud fra Antallet af gifte Kvinder ved Udgangen af et Aar og spørge, hvormange af disse der i det Øjeblik ere frugtsommelige, eller for at udvide Iagttagelserne over Fødslerne fra at strække sig over 3 Fjerdingaar til at gælde et helt Aar, hvor stor Sandsynligheden er for at en gift Kvinde skal være frugtsommelig eller blive det i de næste 3 Maaneder.

Idet han derefter tumler med de mange forskellige Forhold, der gribe forstyrrende ind i disse Iagttagelser, naar han til Slutning frem til en interessant Frugtbarhedstavle for gifte Kvinder.

Som Biprodukter kan anføres nogle ligesaa interessante Oplysninger om de »halvægte« Fødsler. Efter Sundts Undersøgelser, der bekræftes ved senere Data (fra 1870), skulde $\frac{2}{5}$ af de ægteviede Par have faaet Børn inden Vielsen, eller i Løbet af de første 8 Maaneder efter den. Endvidere en Sammenligning over Frugtbarheden hos Nygifte og Kvinder, der have været gifte i nogen Tid; det viser sig, at den førstnævnte er størst, og at Forskellen er større, jo højere man kommer op i

Aldersklasserne. Endelig en Sammenligning af Frugtbarheden til forskellige Tidspunkter fra 1835 til 1890. Fødselshyppigheden har holdt sig væsentlig konstant, dog med en Antydning i nedadgaaende Retning i Aarene omkring 1890. Det vil senere vise sig, om man for Norge kan paapege en fortsat Bevægelse i denne Retning, saaledes som det afgjort har vist sig for Danmark i de sidste Aaringer.

Det er paa dette sidste Punkt, at Coghlan retter sine Undersøgelser vedrørende New South Wales. Naar man tænker paa de overordentlig gunstige Sundhedstilstande hos vore Antipoder, og paa de store Udviklingsmuligheder der findes i Australien, kunde man vente en meget stærk naturlig Befolkningstilvækst. Dette er dog ikke Tilfældet. I hele Australasien tilsammen var Dødelighedskvotienten i 1902 kun 12 p. m., men da Fødselshyppigheden kun var $26\frac{1}{2}$ p. m., bliver den naturlige Befolkningsforøgelse ikke paafaldende. Omtrent samme Tal gælde for The Commonwealth alene. I den sidste Tid har New Zealand haft Overskudsindvandring, medens Fastlandets Ind- og Udvandring omtrent balancerer, og dette vil atter sige, at der kan gaa et halvhundrede Aar inden the Commonwealth, der nu tæller knap 4 Millioner, har samlet 8 Millioner Mennesker indenfor sit uhyre Omraade. Som et Vidnesbyrd om, hvor stærkt Fødselshyppigheden er taget af fra Guldgravningens Dage til nu, kan anføres, at medens man ved Folketællingen i 1901 i N. S. Wales fandt, at Kvinder, der vare blevne gift i 25—30 Aars Alderen, i 1851—55 i Gennemsnit havde haft 6,8 Børn, saa var Børnetallet for dem, der var blevne gift i samme Alder 1876—80 kun 5,4. Af 1000 Kvinder under 45 Aar, som havde haft 3 Børn, fødtes i 1891 268 Børn, i 1900 kun 197.

Disse mægtige Forskydninger i Fødselshyppigheden i vore Dage er et Fænomen, man maa regne med i Befolkningsspørgsmaalet, og Leroy-Beaulieu bliver herefter næppe den eneste Nationaløkonom, der, ligesom de gamle

Merkantilister, kommer til at spekulere over, hvorledes man skal faa Fødselsprocenten til at stige.

Ligesom Kiærs Afhandling frembyder ogsaa Coghlands adskilligt af teoretisk Interesse. Drengеоoverskuddet naar sit Maksimum, naar Moderen er i Alderen omkring 25, og synker derefter langsomt. Mere uklare bliver Forholdene, naar man spørger om, hvad Indflydelse Faderens Alder har. Der kræves i det hele her en stor Mængde Inddelinger for at kunne drage paalidelige Slutninger, saaledes som man f. Eks. har prøvet det i Sachsen.

Ligesom i Norge er der et stort Antal »halvægte« Fødsler. Over en Fjerdedel af Ægteskaberne føre inden 9 Maaneder til en Fødsel; af Førstefødslerne er henad $\frac{1}{3}$ halvægte, og til dette Tal kommer et lignende Antal uægte fødte, saa at man i store Træk kan sige, at af alle førstefødte Børn er kun Halvdelen undfanget efter Vielsen.

H. Westergaard.

Litteratur-Notitser.

— Adolf Damaschke: Aufgaben der Gemeindepolitik (anmeldt i dette Tidsskrift 1902 Side 200) er nu udkommen i femte Oplag. Medens Rammen og Ordningen er den samme som i foregaaende Udgave, er Stoffet væsentlig forøget, og alle de forskellige Afsnit er ført op til Dato (d. e. Efteraaret 1903). Hvad enten man deler Forfatterens Grundsyn paa den moderne Kommunalpolitik (Damaschke er Formand for »Bund der Deutschen Bodenreformer«), eller man finder hans Krav for vidtgaaende, vil man med Udbytte læse hans vel skrevne Bog, der tillige gør god Tjeneste som en systematisk ordnet Materialsamling til den brogede Mangfoldighed af aktuelle Spørgsmaal indenfor den kommunale Virksomheds Rammer.

— En nordisk Toldunion. Under denne Titel har Hr. A. Peschcke Køedt udgivet en Artikel-Serie, der samtidig publiceredes i »Aftonbladet«, »Verdens Gang«, »Göteborg Handels- och Sjöfarts-Tidning« og »Berlingske Tidende«.

— N. Dalhoff og Alfred Th. Jørgensen: Hvor findes Hjælpen? Saaledes lyder Titelen paa en af Stefansforeningens Sekretariat udgivet lille Bog, der indeholder en Oversigt over godgørende Foreninger og Institutioner, Legater m. m. Selv om Oversigten langt fra er fuldstændig (hvad den heller ikke gør Krav paa at være), vil den sikkert vise sig nyttig som en let overkommelig Vejleder i det Virvar af Velgørigheds-Institutioner, der findes i Danmark.

— Det bekendte Tidsskrift Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik (»Brauns Arkiv«, som det oftest benævnes), der nu har bestaaet i 16 Aar, og som ved Siden af en Række højst værdifulde Afhandlinger har bragt indgaaende Oversigter over Sociallovgivningen i de forskellige Lande, overgaar nu i nye Hænder, idet den hidtidige Udgiver, Heinrich Braun, viger Pladsen for et Triumvirat: Professor Werner Sombart (Breslau), Professor Max Weber (Heidelberg) og Dr. Edgar Jaffé (Heidelberg). Samtidig skifter Tidsskriftet Navn, idet det kommer til at hedde: »Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik«.

Notitser.

Detailpriser i København og Stockholm.

I det af Københavns Magistrat udgivne Skrift »Statistiske Oplysninger om København og Frederiksberg 1896—1902« findes en Tabel over Detailpriserne paa nogle vigtigere Forbrugsartikler i Aarene 1896, 1898, 1900 og 1902. Man kan naturligvis ikke vente, at en saadan stærkt begrænset Række Gennemsnitspriser skal kunne give et nøjagtigt Billede af Prisniveauet og dets Forandringer. Men trods det korte Tidsrum, Oplysningerne spænder over, illustrere de dog i hvert Fald Prisbevægelsens Retning. Det var aabenbart dyrere at leve i København 1902 end 1896. Selv om enkelte Varer noteres med samme Pris i de to Aar (Mælk, skattefrit Øl, The, Ris, Puddersukker) og andre endog var noget billigere 1902 end 6 Aar tidligere (Æg, Kaffe), var Hovedbevægelsen dog aabenbart opadgaaende; saaledes steg Prisen paa Oksekød fra 37 til 44 Øre pr. Pund, paa Kalvekød fra 40 til 50 Øre, paa Lammekød fra 45 til 58 Øre, paa Flæsk fra 42 til 57 Øre. Smørprisen er for de to Aar opgjort til henholdsvis 100 og 103 Øre pr. Pund; Bayersk Øl steg fra 10 til 11 Øre, Petroleum fra 16 til 19 Øre pr. Pot. Gennemsnitsprisen paa en Tønde Koks (Kørsel og Bæreløn ikke medregnet) var 173 Øre i 1896, 172 Øre i 1898, 263 Øre i 1900 og 178 Øre i 1902.

Omtrent samtidig med disse Oplysningers Fremkomst meddeles i det nye svenske arbejdsstatistiske Tidsskrift en stor Mængde Prisopgivelser fra forskellige svenske Byer, deriblandt fra Stockholm. Uagtet disse sidste Oplysninger angaa Sommeren 1903, altsaa et Tidspunkt, der ligger et Aar længere fremme i Tiden end de seneste københavnske Priser, og uagtet der naturligvis er mange andre Grunde, der opfordre til at være forsigtig med at gøre direkte Sammenligninger mellem de to Rækker af Data, turde det dog have sin Interesse at se nogle af Detailpriserne fra den danske og den svenske Hovedstad opstillede Side om Side:

	København	Stockholm
Oksekød pr. Pd....	44 Øre	{Steg..... 50 Øre Suppekød 40 —
Kalvekød —	50 —	50 —
Lammekød —	58 —	59 —
Flæsk —	57 —	63 —
Smør —	103 —	{Bord..... 99 — Mad..... 90 —
Æg pr. Snes.....	120 —	110 —
Sødmælk pr. Pot.....	14 à 16 —	15 —
Halvskumm. Mælk pr. Pot 7 à 8 —	—	7 —
Skummet — —	6 —	
Kartofler pr. Td.....	450 à 500 —	766 —
Koks pr. Td.	178 —	162 —

Man overraskes over den paafaldende Overensstemmelse i Priserne; kun for enkelte af de anførte Varer (Æg, Kartofler, Koks) er Prisforskellen af væsentlig Betydning; overfor sidstnævnte Vare spiller det vel nok en stor Rolle, at den for Stockholm anførte Pris gælder Sommermaanederne, medens Københavns-Prisen er Aarsgennemsnit.

Der kan dog nævnes en Livsfor nødighed, og en af de aller vigtigste, der er langt dyrere i Stockholm end i København, saa at alene Prisforskellen paa dette ene Punkt maa være afgørende for, hvor Livet bliver dyrest at leve. Denne Livsfor nødighed er Boligen. Den aarlige

Gennemsnits-Leje udgjorde i København (1901) og Stockholm (1903) henholdsvis for:

	København	Stockholm
1 Værelse uden Køkken ..	ca. 85 Kr.	ca. 180 Kr.
1 — med — ..	120 —	260 —
2 Værelser*)	200 —	440 —
3 —	300 —	640 —
4 —	375 —	760 —
5 —	570 —	1150 —

Det ses, at gennemgaaende er Huslejen dobbelt saa høj eller mere i Stockholm som i København.

Danske Aktieselskaber.

Paa Grundlag af de Oplysninger, der findes i «Green's danske Fonds og Aktier 1902», har Statens Statistiske Bureau udarbejdet og i sin Aarbog for 1903 offentliggjort en Tabel-Oversigt over 971 danske Aktieselskaber, nemlig 121 Banker (herunder ca. 25 Spare- og Laanekasser med indbetalt Aktiekapital), 66 Dampskibsselskaber, 27 Jernbaneselskaber, 11 Telegraf- og Telefonselskaber, 31 Forsikringsselskaber, 458 industrielle Selskaber, 111 Handelselskaber og 146 Selskaber, der ikke kunne henføres under nogen af disse Grupper.

Den samlede indbetalte Aktiekapital beløber sig til 509 Mill. Kr. Af de ovennævnte Grupper staa de industrielle Selskaber med den største Kapital, 143 Mill. Kr.; derefter følger Bankerne med 132 Mill., Dampskibsselskaberne med 57 Mill. (hvoraf »Det Forenede« 18 Mill.), Jernbaneselskaberne med 39 Mill., Handelsselskaberne med 38 Mill., Telegraf- og Telefonselskaberne med 34 Mill. (hvoraf »Store Nordiske« 27 Mill.), endelig Forsikringsselskaberne med 10 Mill. Omtrent 55 Mill. Kroner

*) Pige-kammer medregnes som et Værelse.

indbetalt Aktiekapital fordelte sig altsaa paa de 146 Selskaber, der faldt udenfor Grupperne.

Efter Kapitalens Størrelse fordelte de 971 Selskaber sig saaledes:

Aktiekapitalens Størrelse	Antal Selskaber	Indbetalt Aktiekapital
Indtil 25000 Kr.	129	1,7 Mill. Kr.
25000 indtil 50000 Kr.	126	4,2 —
50000 — 100000 —	165	10,5 —
100000 — $\frac{1}{2}$ Mill. —	369	75,8 —
$\frac{1}{2}$ Mill. — 1 Mill. —	88	58,8 —
1 Mill. — 5 Mill. —	78	145,1 —
5 Mill. — 10 Mill. —	8	50,5 —
10 Mill. Kr. og derover...	8	162,0 —

En Tiendedel af samtlige Selskaber — de 94 Million-selskaber — repræsenterede altsaa tilsammen de syv Tiendele af samtlige Selskabers Kapital. Til den anden Side vil det ses, at Halvdelen af Selskaberne — de 255, hvis Aktiekapital var under 50000 Kr. — tilsammen kun raadede over godt én Procent af den hele indbetalte Kapital.

For 847 Selskaber med en sammenlagt Kapital af 494 Mill. Kr. gives der Oplysning om Stiftelsesaaret. Kun 54 af disse Selskaber med en Kapital af 118 Mill. Kr. ere stiftede før 1870; fra Halvfjerterne stamme 80 Selskaber med ialt 120 Mill. Kr., fra Firserne 87 Selskaber med 51 Mill. Kr., fra Halvfemserne 463 Selskaber med 183 Mill. Kr. (hvoraf 396 Selskaber med 146 Mill. Kr. fra Perioden 1895—99); Aarene 1900, 1901 og 1902 ere opførte med henholdsvis 70, 75 og 18 Selskaber (Kapital 12, 7 og 3 Mill. Kr.). — Selvfølgelig give disse Tal ikke noget rigtigt Billede af, hvor mange Selskaber der oprettedes i hver af de angivne Perioder, idet her jo kun er taget Hensyn til endnu bestaaende Selskaber og deres nuværende Kapital.

Om den i det sidste Regnskabsaar udbetalte Dividende gives Oplysning for 468 Selskaber med en samlet Kapital af 419 Mill. Kr. Den gennemsnitlige Dividende for disse

Selskaber var 6,33 pCt. For 9 Telegraf- og Telefonselskaber med 34 Mill. Kroners Kapital var Gennemsnitsdividenden 12,87 pCt.*), for 20 Handelsselskaber (18 Mill. Kr.) 10,14 pCt., for 113 Banker (133 Mill. Kr.) 7,09 pCt., for 24 Forsikringsselskaber ($5\frac{1}{3}$ Mill. Kr.) 7,06 pCt., for 59 Dampskibsselskaber (55 Mill. Kr.) 6,00 pCt., for 165 industrielle Selskaber (100 Mill. Kr.) 4,86 pCt., for 25 Jernbaneselskaber (36 Mill. Kr.) 1,86 pCt. For 53 Selskaber, som ikke kunde henføres til nogen af ovennævnte Grupper, og hvis samlede Kapital var 36 Mill. Kr., var Gennemsnitsdividenden 4,93 pCt.

De 468 Selskabers Fordeling efter Udbytteprocent var følgende:

	Antal Selskaber	Udbetalt Dividende Kr.
0 pCt.	120	»
Indtil 3 —	17	276000
3 indtil 4 —	7	77000
4 — 5 —	41	1,383000
5 — 6 —	69	2,266000
6 — 7 —	65	3,374000
7 — 8 —	44	7,850000
8 — 9 —	50	3,273000
9 — 10 —	6	115000
10 — 15 —	41	1,747000
15 pCt. og derover ...	8	5,091000

Af de 25 Jernbaneselskaber, hvis Udbytte for sidste Regnskabsaar var bekendt, gav de 13 ingen Dividende, medens 8 gav under 3 pCt. — Over Halvdelen af Bankerne gav mindst 7 pCt.

*) »Store Nordiske« 15 pCt.; 5 Selskaber gav fra 4 til 8 pCt., 3 gav intet Udbytte.

Forenings-Statistik.

»Foreninger med faglige Formaal« hedder en i den sidste Udgave af Statistisk Aarbog optagen ny Tabel. Den falder i 5 Afdelinger: ¹⁾ Landbrug, ²⁾ Industri og og Haandværk, ³⁾ Handel, ⁴⁾ Skibsfart og ⁵⁾ Arbejdernes Fagforeninger.

Oversigten over Landbrugets Foreninger er udarbejdet paa Grundlag af Oplysninger, der findes i »Landøkonomisk Aarbog 1903«. Denne Afdeling af Tabellen omfatter mellem 1700 og 1800 Foreninger med tilsammen over 120000 Medlemmer, nemlig:

	Antal Foreninger	Antal Medlemmer
Det kgl. Landhusholdningsselskab...	1	782
Landboforeninger	107	65382
Husmandsforeninger	c. 120	c. 6000
Hesteavlforeninger	238	19646
Kvægavlforeninger.....	772	19554
Svineavlforeninger.....	82	1792
Kontrollforeninger	308	6754
Plantekulturforeninger	13	1627

Disse Tal er dog ikke udtømmende, idet der fandtes mindst 15 Hesteavl-, 30 Kvægavl- og 10 Kontrollforeninger, som ikke kunde medtages i Tabellen paa Grund af manglende Oplysninger (bl. a. om Medlemstallet).

Under Industri og Haandværk er opført dels 180 Foreninger med 37000 Medlemmer under Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk, dels de under Arbejdsgiver- og Mesterforeningen sorterende Organisationer, nemlig 38 københavnske Lav og Foreninger med c. 3500 Medlemmer og 25 faglige Centralforeninger i Provinserne med c. 3800 Medlemmer (herunder 233 lokale Foreninger i Provinserne).

Under Handel finde vi, foruden Grossererersocietetet i København (omfattende ca. 2600 Grosserere), de under

Handelsstandens Fællesrepræsentation hørende 4 Centralforeninger med 57 Lokalforeninger og ca. 3300 Medlemmer.

Under Fællesrepræsentationen for dansk Skibsfart er opført 7 Foreninger med godt 4100 Medlemmer.

Af Fagforeninger fandtes i Aaret 1903 1213 med 88098 Medlemmer. Det er interessant at se, hvorledes de sidste Aars mindre gunstige Karakter har virket hæmmende paa Arbejdernes Organisationsbevægelse. Medens Antallet af Fagforeninger i 1893 kun udgjorde ca. 400 og Medlemsantallet kun 35000, fandtes der i Aaret 1900 omtrent 1200 Foreninger med over 96000 Medlemmer. Rimeligvis er Tallene yderligere steget i det følgende Aar (for Aaret 1901 haves imidlertid ikke tilsvarende Oplysninger), men derefter er der saa indtraadt en Stansning, og for Medlemstallets Vedkommende endog en Tilbagegang:

	Antal Fagforeninger	Antal Medlemmer
Aar 1900	1195	96295
— 1902	1193	96479
— 1903	1213	88098

Indenfor Fagforeningernes Centralorganisation »De samvirkende Fagforbund« fandtes i Aaret 1900 84 pCt. af samtlige Fagforeningsmedlemmer, men i 1903 kun 73 pCt.

Forsikring mod Arbejdsløshed.

Medens Interessen for dette Spørgsmaal i de fleste Lande i den senere Tid synes at have været temmelig platonisk, har Sagen gjort raske Fremskridt i Belgien, idet man i et betydeligt Antal Kommuner har fulgt Eksemplet fra Gent, nemlig ved kommunale Understøttelser at supplere den Hjælp, der faas fra Foreninger til Forsikring mod Arbejdsløshed. Principet har ikke alene

vundet Fremgang, hvor det radikale Arbejderparti har Indflydelse paa de kommunale Anliggender, men ogsaa i Byer som Brügge og Malines, hvor Katolikerne har Overvægten. Et enkelt Sted gives Understøttelsen direkte til Foreningerne, men sædvanligvis er det Medlemmerne selv der faa den kommunale Understøttelse *).

H. W.

Dampskibe og Sejlskibe.

Ifølge »Die Finanz-Chronik« omfatter Alverdens Handelsflaader omtrent 41000 Skibe med $23\frac{1}{2}$ Mill. Tons, nemlig 13,000 Dampere med $15\frac{1}{2}$ Mill. Tons (netto) og 28000 Sejlskibe med 8 Mill. Tons.

Det er ikke uden Interesse at følge Udviklingen af Damp- og Sejltonnagen gennem det sidste Aarhundrede. I Aaret 1816 udgjorde Dampernes Tonnage kun 1500, Sejlskibenes 3,415,000. I 1830 var Damptonnagen vokset til 30,200, Sejlskibstonnagen til 4,016,000. Udviklingen i den følgende Tid fremgaar af nedenstaaende Oversigt:

Aar	Dampskibe Mill. Tons	Sejlskibe Mill. Tons
1830	0,03	4,02
1840	0,10	4,66
1850	0,22	6,98
1860	0,76	10,71
1870	1,71	12,35
1880	4,75	13,28
1890	8,29	10,54
1900	12,17	8,35
1903	15,43	8,08

Dampskibene udgjorde altsaa endnu i 1840 kun et Par Procent af den samlede Tonnage, i Tredserne naaede Forholdet en Tiendedel, men først i Halvfemserne blev

*) Jfr. L. Varlez: Les formes nouvelles de l'assurance contre le chômage. Paris 1903.

Damptonnagen større end Sejltonnagen; nu repræsenterer Dampskibene næsten de to Tredjedele af den samlede Handelsflaades Tonnage. Sejlskibsflaaden var i stadig Vækst indtil efter 1880, men er siden da gaaet saa stærkt tilbage, at Sejltonnagen i Aaret 1900 endog var lavere end i 1860. Iøvrigt synes det, som om der er indtraadt en foreløbig Standsning i Sejltonnagens Nedgang (fra Aar 1900 til 1903 gik Tallet kun tilbage fra 8,348000 til 8,078000), og faktisk er der da ogsaa i de senere Aar (f. Eks. i Frankrig 1901 og 1902) bygget et ikke ringe Antal meget store Sejlskibe.

Tager man i Betragtning, at Sejlskibenes Transportevne pr. Ton kun er en Fjerdedel af en Tredjedel saa stor som Dampernes, kan man regne, at Handelsflaadernes samlede Transportevne fra 1890 til 1903 er steget med henimod 60 pCt.

De 10 største Damp-Handelsflaader ere for Tiden følgende:

	Brutto-Tons	Netto-Tons
England	13,97 Mill.	8,68 Mill.
Tyskland	2,77 —	1,70 —
Forenede Stater	1,61 —	1,14 —
Frankrig	1,14 —	0,59 —
Norge	0,93 —	0,59 —
Italien	0,72 —	0,46 —
Spanien	0,71 —	0,45 —
Holland	0,61 —	0,38 —
Rusland	0,59 —	0,37 —
Japan	0,56 —	0,34 —

Ogsaa hvad Sejlskibsflaaden angaar staar England øverst paa Listen, hvorimod Tyskland her rykker ned til den sjette Plads i Rækken. De 10 største Sejlflaader vare:

	Tons
England	2,20 Mill.
Forenede Stater	1,45 —
Norge	0,77 —
Rusland	0,55 —
Frankrig	0,54 —

Tyskland	0,53	—
Italien	0,52	—
Sverige	0,28	—
Tyrkiet	0,18	—
Japan	0,18	—

Tallene for de Forenede Stater medindbefatte de Skibe, der ere i Fart paa de store Søer; hvis man kun tog Hensyn til Oceanflaaden, vilde Nordamerikas Plads blive langt lavere i Rækkerne.

Verdens Hoved-Havne.

»Office de Statistique Universelle« i Antwerpen deler Verdens Hoved-Havne i to Grupper, hvoraf den første omfatter dem, der aarlig indføre over 2 Millioner Tons, medens der til den anden Gruppe henregnes de Havne, hvis Indførsel ligger mellem 1 og 2 Mill. Tons aarlig. Den første Gruppe omfatter følgende 24 Havne:

Tons		Tons	
London.....	10,18 Mill.	Buenos Ayres....	3,40 Mill.
Hongkong.....	9,60 —	København.....	3,31 —
New York.....	8,98 —	Algier.....	3,04 —
Hamburg.....	8,69 —	Bremen.....	2,98 —
Antwerpen.....	8,43 —	Melbourne.....	2,83 —
Liverpool.....	6,48 —	Sydney.....	2,71 —
Rotterdam.....	6,55 —	Alexandria.....	2,65 —
Shanghai.....	4,73 —	Barcelona.....	2,43 —
Marseille.....	4,57 —	Savannah.....	2,26 —
Genua.....	4,33 —	Havre.....	2,25 —
Capetown.....	4,25 —	Triest.....	2,12 —
Lissabon.....	3,61 —	Yokohama.....	2,03 —

I 2den Gruppe findes 20 Havne, hvoriblandt følgende europæiske: Amsterdam (1,89 Mill. Tons), Gøteborg (1,57), Odessa (1,53), Venedig (1,32), Kronstadt (1,30), Riga (1,07) og Bordeaux (1,01).

En nordisk Toldunion.

Af

Landbrugsdirektør J. Smitt, Kristiania.

Der kommer i vor Tid, mere end nogensinde tidligere, tilsyne en Tilbøjelighed til ved Foreninger, Samarbejde, Samvirke, Sammenslutninger, eller hvilket Navn man ellers vil give det, ved forenede Kræfter at søge opnaaet Goder, som hver enkelt ikke tror at kunne tilkæmpe sig ved egne Kræfter alene.

Denne Tendens til Fællesvirksomhed kommer tilsyne paa de forskelligste Omraader, for at fremme politiske, filantropiske og maaske fremfor alt økonomiske Formaal.

Den stærke Udvikling af Foreningsvirksomhed, hvortil vi daglig ere Vidner, har uden Tvivl sin fulde Berettigelse; det gamle Ord »Enighed gør stærk« indeholder en Sandhed, som alle Tiders Erfaring har bekræftet.

Ihvorvel denne Retning i Tiden fornemlig kommer tilsyne paa den privatøkonomiske Virksomheds Omraade, er det dog ret naturligt, at Opmærksomheden tillige drages hen paa Foreningsvirksomhedens Anven-

delighed ogsaa i større Forhold, Ordningen af økonomiske Anliggender paa Statsøkonomiens Omraade.

Et Udslag af denne almindelige Betragtning er i den senere Tid kommen tilsyne i den Interesse, som Spørgsmaalet om en Toldforbindelse, Toldforening eller Toldunion har vakt i de tre nordiske Lande. Tanken har selvfølgelig fundet saavel sine ivrige Forkæmpere som Modstandere. Alle erkender, at der ved en Sammenslutning i Toldpolitik kan opnaas adskillige Goder, medens tillige ingen kan være blind for, at Sagens Gennemførelse i Livet vil møde betydelige praktiske Vanskeligheder.

Før man kan stille sig klart Muligheden af en Ordning, de Vanskeligheder den kan møde, og de Betingelser, under hvilke den antagelig vil kunne virkeliggøres, maa det først bringes paa det rene, hvilket Maal der bør sættes for den forberedende Virksomhed og det videre Arbejde for at bringe noget i Stand. Sammenslutning af forskellige Landes Toldvæsen eller Toldpolitik har været betegnet med særskilte Navne, som Toldunion, Toldforening, Toldforbund, et Mellemrigsforhold, fastsat ved særskilt Lov osv.

For at forebygge Misforstaaelse bemærkes, at i denne Afhandling forstaaes ved Toldunion, Forening eller Forbund en Overenskomst mellem Landene om at holde samme Toldsatser udad ligeoverfor alle Stater, som ikke er indbefattede i Overenskomsten, men frit Varebytte mellem de forenede Lande indbyrdes. Herunder kan der være Spørgsmaal om, hvorvidt denne fri Omsætning mellem de forenede Lande alene skal omfatte deres egen Produktion eller alle Varer, som føres fra Land til Land, uden Hensyn til deres Oprind-

else. Endvidere har der været talt om af statsfinansielle Hensyn at udelukke enkelte Slags Varer fra den fri Omsætning, og da navnlig de saakaldte Kassaartikler.

Under en Toldunion forudsættes altsaa fælles Toldtarif udad og at alle Toldintrader indgaar i en fælles Kasse, hvorefter en Fordeling mellem Landene efter fastsatte Regler maa finde Sted. Skal dette Forhold kunne hævdes, maa der tillige tages særskilte Bestemmelser for enkelte Varer, som produceres i et af Landene, men ikke i et andet, og her maaske endog har Plads blandt Kassaartiklerne. Eksempelvis kan nævnes Roedyrkning og Sukkerproduktion. Sverige har, saa vidt vides, i nogle Aar produceret, og kan naarsomhelst producere, mere end til Landets eget Forbrug, medens den norske Statskasse vanskelig kan give Afkald paa Sukkertolden. Det maa altsaa tillades Norge at opkræve Told paa denne Vare, eller Produktionsafgiften, som maa fastsættes i et vist Forhold til Toldsatsen, maa indgaa i den fælles Toldkasse.

Medens en Toldunion, som anført, medfører fælles Toldtarif udad og fri Vareforsendelse Landene imellem, omfattende saavel fremmede Varer som egen Produktion, ville vi ved Udtrykket Mellemrigsforhold eller Mellemrigsordning have betegnet en Overenskomst om, at hvert Land, uafhængigt af det andet, har sin egen særskilte Toldtarif udad, men toldfri Forsendelse af Varer af egen Produktion Landene imellem. Her er altsaa Varer af fremmed Oprindelse udelukkede fra den toldfri Omsætning, ligesom der forudsætningsvis kan gøres Undtagelse for hvert Lands Kassaartikler, ogsaa om de ere af det ene kontraherende Lands egen Produktion.

Naar vi saaledes har tilladt os at give en kort Forklaring paa vor Opfatning af disse almindelige Begreber, er det alene for at klargøre, hvorledes vi ønsker Udtrykkene i denne Fremstilling opfattede.

Naar Talen er om en toldpolitisk Sammenslutning mellem de tre nordiske Riger, tør der vistnok kunne paaregnes Enighed om, at denne i visse Henseender kan ventes at medføre betydelige Fordele. Det siger sig selv, at et frit Marked, der indbefatter ca. 10 Mill. Indbyggere, sammenlignet med et paa $2\frac{1}{4}$ eller 5 eller $2\frac{3}{4}$ Million, giver en rigere Anledning til fordelagtig Omsætning. En Virksomhed, som arbejder for dette større Marked, vil altid finde Midler til at udvide sig med en større Kraft. De enkelte industrielle Anlæg vil mere kunne specialisere sin Bedrift, anlægge denne i større Maalestok, opøve sine Arbejdere til større Dygtighed og benytte de fuldkomneste Maskiner, anskaffe Raastofferne i større Partier, og som naturlig Følge af alt dette være i Stand til at drive sin Virksomhed med de forholdsviis mindste Produktionsomkostninger.

Fordelene ved en Sammenslutning ville blive endnu mere fremtrædende, hvor Unionslandenes Beliggenhed og Kommunikationsmidler begunstiger Samfærdselen. End mere bliver dette Tilfældet, hvor deres Naturforhold og naturlige Hjælpekilder med deri grundede Virksomhedsomraader og Produktionsforhold lader dem frembringe Varer, som ere skikkede til i den mellemrigske Omsætning eller i Landenes særskilte Behov at supplere hverandre.

Et Blik paa de nordiske Rigers Omsætningsforhold viser, at disse gunstige Betingelser her til en vis Grad er til Stede.

Dette var allerede erkendt af det nordiske national-økonomiske Møde i København 1888, hvor den indledende Taler i Spørgsmaalet om Handelstraktater, Dr. P. Fahlbeck udtrykkelig betonedede (Forh. S. 127), at Produktionsforholdene i disse tre Riger kunde tilbyde hverandre øget Marked, uden samtidig at paa- byrde hverandre overmægtig Konkurrence, altsaa, at de tre Folk supplere hverandre i økonomisk og produktiv Henseende.

I Overensstemmelse med denne Opfatning af Folkenes gensidige Stilling har man formentlig Ret til at betragte Mødets enstemmig vedtagne Resolution saalydende:

»I den Erkendelse, at saavel den nuværende almindelige økonomiske Tilstand som særlig de nordiske Landes egne Produktionsforhold gøre en handelspolitisk Tilnærmelse mellem dem ønskelig, opfordrer Mødet de nordiske Rigers Regeringer til at nedsætte en fælles Kommission til at undersøge de herhen hørende Forhold.«

Hvorvidt Landenes Produktionsforhold virkelig frembyder den antydede Suppleringssevne, kan alene med Sikkerhed anskues i Lyset af statistiske Kendsgerninger. Vi skulle tillade os at anføre nogle faa Tal, hentede fra »Sveriges officielle Statistik i Sammendrag«, Danmarks »Statistisk Tabelværk« og »Norges officielle Statistik«.

Paa dette Punkt af vor Fremstilling have vi anset det tilstrækkeligt at anføre nogle af de vigtigste Indførselsartikler, som hvert Land modtager fra de to andre.

Vistnok har det sin store Betydning tillige at belyse Landenes Produktionsevne for de vigtigste Artikler, for derigennem at vise deres Evne til ogsaa at fyldestgøre videregaaende Behov hos Nabolandene, om disse ved en lettet Samfærdsel skulde komme tilsyne, men for ikke at belaste Fremstillingen med for meget statistisk Stof, begrænse vi her dette til det i efterstaaende Tabel I anførte. (Se S. 119).

Af disse Tal ses, at Sveriges Import fra Norge kun for nogle faa Varer stiger til et større Beløb, navnlig er det Fisk, som er den største Importartikel, vel 11 Mill. Kr., medens Flæsk, Huder og Skind og Metaller kun naar op til 1,⁶⁷, 0,⁹⁰ og 0,⁹⁴ Mill. og nogle faa andre fra ca. $\frac{1}{3}$ til ca. $\frac{2}{3}$ Mill. Kr. Her er tillige at mærke, at Flæsk antagelig for største Del er Genemgangsvare, ikke norsk Produktion. I Landets Import fra Danmark spiller Frø, Huder og Skind, Maskiner og Redskaber, Metaller, Korn og vævede Varer en betydelig Rolle.

I Danmarks Import fra Norge er det Sild og Margarine, som synes at have størst Betydning, medens fra Sverige Skovprodukter, Huder og Skind, Jernvarer, Sten og Teglværksprodukter samt (til Genudførsel) Smør, ere de vigtigste Indførselsvarer.

Norge modtager som Hovedartikler fra Sverige levende Dyr og Madvarer af Dyr, Trævarer, Papir, Metaller (raa og forarbejdede), Spindestoffer og Varer deraf. Fra Danmark Madvarer af Dyr, Kornvarer, Metaller (raa og forarbejdede), Skibe, Vogne osv. og Spindestoffer og Varer deraf.

Resultatet af denne Sammenligning bliver, at Sveriges betydeligste Eksportvarer ydes fra Skov, Bjerg-

Tabel I.

	Værdi i Kroner:	
	Fra Norge:	Fra Danmark:
Sverige indførte i 1901 fra Norge og Danmark*):		
Skibe og Baade	498000	1,507000
Fisk	11,150000	817000
Flæsk	1,074000	1,528000
Frø	8000	1,188000
Huder og Skind	901000	4,057000
Maskiner, Redskaber og Værktøj ..	724000	3,930000
Metaller	941000	3,251000
Smør og Margarine	1000	650000
Korn	159000	5,838000
Trævarer	313000	322000
Vævede Varer	167000	3,142000
Kreaturer	244000	194000
Danmark indførte i 1901 fra Norge og Sverige**):		
Margarine	1,166000	—
Smør	—	16,189000
Fersk Fisk	280000	810000
Saltet Sild	1,299000	29000
Hummer	880000	356000
Skind og Huder	902000	2,929000
Brændevad	59000	1,159000
Fyr og Gran, uforarbejdet	524000	10,029000
Træmasse	849000	838000
Jernvarer	25000	2,123000
Heste	—	461000
Flæsk	—	828000
Sten	—	1,689000
Teglværksfrebringelser	—	1,019000
Norge indførte i 1901 fra Sverige og Danmark***):		
Levende Dyr	2,872000	50000
Madvarer af Dyr	1,034000	3,443000
Kornvarer	804000	2,274000
Trævarer	7,048000	167000
Frugter og Havevækster	59000	367000
Papir og Arbejder deraf	1,206000	101000
Metaller, raa og i Arbejde	4,425000	945000
Skibe, Vogne m. v.	1,046000	1,464000
Spindestoffer og Varer deraf m. v.	2,372000	1,816000

*) Sveriges off. Statistik i Sammendrag 1903, Side 56.

**) Stat. Tabelværk, 5. R., Ltr. D. Nr. 10, Side 130—132.

***) Norges off. Stat., Norges Handel 1901, Side 64.

værksdrift, Metal- og Spindeindustri og Landbrug. Danmarks betydeligste Eksport til de andre Lande kommer fra Landbrug, Metal- og Spindeindustri, medens Norge kun har Fisk og Skovprodukter i større Mængde til Eksport.

Det viser sig heraf, at med Hensyn til Virksomheder og Produktionsgrene, som umiddelbart bygges paa de forhaandenværende Naturbetingelser, kan de 3 Landes Produktionsvilkaar siges til en vis Grad at supplere hverandre.

Forsaavidt skulde altsaa denne Betingelse for en Sammenslutning i Handelspolitik antages at være tilstede, og Fordelene ved fri Omsætning paa et udvidet Marked synes at maatte blive et sikkert Resultat af en Overenskomst.

Den ovenfor nævnte Taler ved Mødet i 1888 anførte som den anden Hovedbetingelse for en Sammenslutning, at Fordelene ved et udvidet Marked maatte kunne vindes, uden at Landene derved paaførte hverandre en overmægtig Konkurrence. Ogsaa denne Betingelse fandt han ubetinget var tilstede.

En Undersøgelse af Forholdene i denne Retning stiller imidlertid, efter nærværende Forfatters Anskuelse, Sagen i et noget andet Lys og synes mindre gunstig for dens Virkeliggørelse. Af nærliggende Grunde skulle vi dog begrænse denne Del af vor Fremstilling til noget nærmere at belyse Næringslivets, eller rettere Norges vigtigste Næringsvej, Landbrugets Forhold til en Sammenslutning i Toldpolitik.

Naar vi anser det tilladeligt at give Fremstillingen denne Form, er det fordi vort Lands to andre betyde-

ligste Næringer, Skovbrug og Fiskeri, neppe har noget videre at frygte af en Konkurrence. Skovbruget yder udover Landets eget Behov en betydelig Overproduktion til Eksport. Det samme er Tilfældet med Fiskeriet, og begge yder de betydeligste Bidrag til vor Samfærdsel med de andre Lande.

Vor Industri, som i Sammenligning med de andre Lande vistnok er mindre udviklet og arbejder under vanskeligere Forhold, vilde under den fri Samfærdsel sandsynligvis lide under den stærkere Konkurrence. Denne Virksomhed staar dog i et noget andet Forhold til Landets Næringsliv i det hele end de omtalte tre Hovednæringer, af hvis Trivsel Folkets Økonomi kan siges at afhænge og hvor Landbruget indtager en fremtrædende Plads.

Dr. Fahlbeck udtalte under Mødet i København 1888: »Jeg anser det yderst vigtigt, at man ikke fra første Stund, gennem en eventuel Toldforening, vækker en Misstemning, som kunde blive farlig for dens Eksistens. Dette vilde imidlertid ske, om det ene Lands Næringsdrivende, i større Udstrækning, derved følte sig udsatte for en overmægtig Konkurrence, eller paa den anden Side fandt sig skuffede i sine Forhaabninger om et udvidet Marked. Alene de Omraader, som man noget nær kan overse og hvor man er Herre over Situationen, kan tænkes som Genstand for Overenskomst mellem de tre nordiske Lande« (Beretning Side 131).

Man tillade os en kort Undersøgelse angaaende

det norske Landbrugs sandsynlige Stilling ligeoverfor dette Spørgsmaal.

Ethvert Landbrugs Udvikling og Fremtid er afhængig af:

- 1) De naturlige Betingelser, hvorunder det er henvist til at arbejde.
- 2) Landets sociale og økonomiske Forhold i det hele.
- 3) Det Trin af almindelig Oplysning, Indsigt og Duelighed i Bedriften, hvortil dets Udøvere er naaet frem.
- 4) De forhaandenværende Betingelser for Omsætningen af dets Produktion.

Blandt de naturlige Betingelser for Landbrug kommer Produktionsmidlerne i første Række. Grundlaget for den hele Virksomhed er det for landøkonomisk Brug nyttige Areal, der bruges for Dyrkning af de egentlige Agervækster — Korn, Kartofler, Rodfrugter m. v., eller som dyrket eller tilsaaet Eng, hvortil kommer, hvad der anvendes til Havedyrkning. Endvidere naturlig Eng, hvorefter høstes Hø, eller Husdyrene »gaar paa Havn«. Disse Arealer gives i Norge ingen egentlig Dyrkning, man holder dem fri for at tilvokse med Krat, og giver dem undertiden en sparsom Overgødning, men lader dem forøvrigt skøtte sig selv, og deres Plantevækst høstes til Hø.

Foruden disse Arealer, som her i Landet gaar ind under Fællesbenævnelsen Indmark, haves ogsaa tildels temmelig vidtstrakte »Havnegange«, dels i Nærheden af Gaardene (»Hjemhavn«), dels fjernere liggende i Skov (Udmark) og Fjeldstrækninger, hvorefter der i mange Egne findes udstrakte Havnegange, hvor Kvæget finder Underhold 2 à 3 Maaneder.

Disse Arealer, som bruges alene til Havn, yder

selvfølgelig et værdifuldt Bidrag til Landbrugets samlede aarlige Udbytte, men nogen, endog kun tilnærmelsesvis paalidelig Angivelse af deres Udstrækning (Antal Hektarer) lader sig ikke opstille.

For at give en Oversigt over Landbrugets Hjælpe-midler i de tre Lande, hidsættes nogle Tal, hentede fra Norges og Danmarks statistiske Aarbog 1903 og 1902 og Sveriges officielle Statistik i Sammendrag 1901.

Tabel II.

	Norge	Sverige	Danmark
Areal, □ Km.....	322304	447862	38455
Folkemængde i 1900.....	2,221477	5,136441	2,449540
— pr. □ Km.	6,89	11,47	63,70
Jernbaner, Km. 1901.....	2105	11573	2986
— pr. 1000 Indbyggere	0,95	2,25	1,22
— pr. 1000 □ Km.....	6,5	25,8	77,6
Telegraflinjer, Km.....	12462	9589	3884
— pr. 1000 □ Km.....	38,7	21,4	102,2
Landøkonomisk nyttet Areal, ha. .	1,065000	5,000000	3,076000
Deraf dyrket Jord (Ager), ha. . .	677000	3,474000	2,818000
Naturlig Eng, ha.	377000	1,486000	256000
Havedyrkning, ha.	12000	37000	39000
Heste, (1900)	173000	523000	449000
Hornkvæg	950000	2,351000	1,745000
Kør over 2 Aar	690000	1,751000	1,012000
Faar	999000	1,291000	1,074000
Geder	215000	79000	32000
Svin	165000	816000	1,168000
Rensdyr	94000	—	—
Anm. Husdyrenes Antal for Norge 1900, Sverige og Danmark 1898.			

Et Blik paa disse Tal viser, at Danmarks og den største Del af Sveriges Landmænd arbejder under langt gunstigere Vilkaar end de norske.

Danmark har ca. 3 og Sverige 5 Gange saa stort landøkonomisk nyttet Areal og har selvfølgelig Anled-

ning til en tilsvarende større Produktion. Danmark har 1,18, Sverige 0,98 og Norge kun 0,48 ha. for hver Indbygger i Landet. Det er da klart, at de to Lande har en langt rigere Anledning til Produktion ud over Folkets eget Behov; navnlig er Danmark gunstigt stillet, hvilket kommer tilsyne i, at Landbrugets Overskudsproduktion udgør Landets vigtigste Eksportgren.

Hvorvidt Jordens Frugtbarhed gennemsnitlig er større i noget af Landene end i de andre, er ikke let at afgøre, idet flere Faktorer, som Klimatforhold, Dyrkningsmaade osv. her spiller ind. Følgende Opgave over de vigtigste Sædarters Foldighed ville dog kaste noget Lys over denne Sag:

	Danmark	Sverige	Norge
Hvede	10,6 — 14,8	9,49	8,0
Rug	8,8	8,54	11,8
Byg 2 R.....	11,1	7,69	} 9,2
Byg 6 R.....	10,3	—	
Havre.....	12,9	7,39	7,6
Blandkorn	12,7	9,10	8,2
Ærter	—	6,75	7,1
Kartofler	—	8,28	7,2

Disse Tal synes at vise, at Danmark har et Fortrin for de to andre Lande.

Regnet efter Avling paa bestemt Areal stiller Sammenligningen sig saaledes i Hektoliter pr. Hektar:

	Danmark	Sverige	Norge
Hvede.....	34,6	19,4	23,3
Rug	23,3	19,4	24,1
Byg	26,5	24,6	30,1
Blandkorn.....	30,3	24,6	34,8
Havre	31,1	24,6	35,7
Ærter	—	16,0	21,5
Kartofler.....	149,1	111,0	217,1

Disse Tal, som er hentede fra Landenes officielle Opgaver, synes at vise, at Norges Jordbund ikke staar tilbage i Produktionsevne. Naar undtages Hveden, som i Danmark staar betydeligt højere end i begge de andre Lande, giver Sædarterne i Norge endog tildels betydeligt større Avlinger end i Sverige og Danmark. Særlig er dette mærkbart for Havre og Kartofler, hvor den norske Avling er ca. 15 og 46 % højere end den danske og henholdsvis ca. 45 og 96 % højere end den svenske.

Dette for det norske Landbrug gunstige Forhold er dog ikke tilstrækkeligt til at opveje den Fordel, de andre Lande har i sit større landøkonomisk nyttede Areal, der yder en større Avling i Forhold til Befolkningens Behov.

Avlingens Værdi var i 1901 for Danmark beregnet til Kr. 337,881177 = Kr. 165 pr. Ha., i Sverige 1900, Mill. Kr. 631,⁹ = Kr. 126 pr. Ha., og i Norge Kr. 217,130323 = Kr. 204 pr. Ha., eller for de 3 Lande henholdsvis ca. Kr. 161,⁴⁰, Kr. 123,⁰³ og 97,⁷⁶ pr. Individ af Landets Befolkning.

Ved denne Sammenligning af Avlingens aarlige Værdi for de tre Lande maa dog tages med i Beregningen et Par Faktorer, som ikke fremgaar af Tallene.

Den ovenfor opgivne Værdi af et Aars Avling er for Norge Resultatet af hele Aarets Virksomhed, idet Værdien af Korn og Kartofler er angiven direkte, medens Fodervæksternes Værdi er beregnet gennem Udbyttet af Husdyrbruget. Herved fremkommer Værdien af de forædlede Produkter, medens Beregningen for Danmark og Sverige angiver Værdien af Fodervæksterne i den Skikkelse, denne Avling tages fra Jorden.

Hertil kommer for Norges Vedkommende Værdien af den Ernæring og deraf følgende Produktion, som i mange Egne vindes ved Husdyrenes Ophold i 3 à 3½ Maaned paa Havnegange, hvor de i Almindelighed finde tilfredsstillende Underhold. Der gives ogsaa en Del Udslaatter, hvorfra hentes et, om end ikke saa særdeles betydeligt Bidrag til Vinterfodringen.

Disse Bidrag fra Udmarken gaar ind i Beregningen over den aarlige Værdi af Landbrugets Udbytte, og er i Virkeligheden et Tillæg til Indtægten af den dyrkede Jord og naturlige Eng.

I denne Forbindelse maa tillige erindres, at Værdierne i Norge maa beregnes efter højere Priser paa Landbrugets Produkter end i de andre Lande. Dette er antagelig en ligefrem Følge af, at Norge importerer saavel Kornvarer som Produkter af Husdyrbruget, medens Sverige og fornemlig Danmark har en betydelig Overskudsproduktion til Eksport.

Disse her antydede Forhold bidrage noget til at stille Værdien af det norske Landbrugs Produktion i et gunstigere Lys, end Forholdet til Udstrækningen af det beregnede landøkonomisk nyttede Areal skulde berettige.

Fremgaar heraf som Kendsgerning, at Sverige og Danmark har gunstigere Betingelser for Masseproduktion end Norge, kan det heller ikke undgaa Opmærksomheden, at de to Landes Naturforhold i det hele har væsentlige Fortrin. Danmark og den største, og for Jordbrug bedst skikkede Del af Sverige maa betegnes som Sletteland, hvilket medfører adskillige Fordele for den praktiske Bedrift, saavel i Brug af de moderne Maskiner, som lettere Arbejde. Norges i

Almindelighed mere bakkede og ubekvemme Terrain lægger her Hindringer, som det koster Penge at overvinde.

For store Dele af Sverige og formentlig for Danmark ligger tillige en Fordel i Landets, i Forhold til Folkemængden mindre Udstrækning.

Tallene 6,⁸⁹, 11,⁴⁷ og 63,⁷⁰ Indbyggere pr. □ Km. taler her et Sprog, som ikke kan misforstaas. Danmarks 2986 Km. Jernbane paa et Areal af 38455 □ Km., sammenlignet med Norges 2105 Km. paa et Areal af 322304 □ Km. peger i samme Retning.

Den tættere Bebyggelse og korte Afstand yder Fordele, som ikke maa undervurderes. Derved opnaas billige og hurtige Forsendelser af Produkter og Varer til og fra, i det hele taget en lettere Forbindelse med Markedet, eller med Udenverdenen i det hele.

En af de vigtigste Fordele ved en tættere Bebyggelse er maaske den rigere og bekvemmere Anledning til Foreningsvirksomhed, der i den senere Tid, fornemlig i Danmark, har taget betydelig Fart, og utvivlsomt er en meget fremtrædende Faktor i Fremskridtets Tjeneste. Ogsaa i Norge har Foreningsvirksomhed i den senere Tid vakt adskillig Opmærksomhed, men har ganske andre Vanskeligheder at kæmpe med end i Danmark og tildels i Sverige. Norges spredte Befolkning, store Afstande, Bygderne, for stor Del skilte ved Fjæld og Fjord, medfører Hindringer for Foreningsvirksomhed, som ikke ere lette at overvinde. Men desuagtet lover vi os betydelige Fordele af Sammenlutninger, efterhaanden som det lykkes at føre dem frem.

Ogsaa i klimatisk Henseende har Danmark og en

stor Del af Sverige betydelige Fordele fremfor Norge. Den kortere og mildere Vinter i Danmark og Syd-sverige tilsteder Arbejde paa Marken i en længere Tid af Aaret. I disse Lande kan Vaararbejdet antagelig begynde i den første Halvdel af April, og er færdigt i betimelig Tid ved Udgangen af Maj, medens den norske Landmand i Almindelighed ikke kan begynde før de første Dage i Maj og bør være færdig ved Maanedens Udgang. Et lignende Forhold gælder for Høstarbejderne. Den danske Landmand kan i Almindelighed vedblive med Pløjning og Grundforbedringer til Udgangen af November eller noget hen i December, medens Vinteren gerne afbryder disse Arbejder for hans norske Kollega i den sidste Halvdel af Oktober. Herved vinder altsaa den danske og sydsvenske Landmand ca. 3 Ugers længere Arbejdstid om Vaaren, og mindst $1\frac{1}{2}$ Maaned om Høsten. Dette medfører, at man i disse Lande kan udrette det nødvendige og have Tid til Forbedringsarbejder paa Gaarden med et mindre Antal Arbejdere og Heste, hvorved Udgifter spares.

Den mildere Vinter i Danmark og en stor Del af Sverige tilsteder et billigere Bygningsvæsen end i Norge. Navnlig gælder dette om Opholdssteder for Husdyrene. Den kolde norske Vinter nødvendiggør solide og lune Stalde; hvad der i denne Retning findes tilstrækkeligt i Danmark, vilde i Norge antagelig ikke fyldestgøre Behovet. Ogsaa for Lader og Opbevaring af Avlingen, fra Høsten indtil Tærskning eller Forbrug som Foder kan finde Sted, kræves i Norge særskilte Bygninger. I Danmark og tildels i Sverige kan man i stor Udstrækning hjælpe sig med Stakning af Hø og Korn, medens Nordmændene maa opføre Lader. Om

man i de andre Lande anvender Lader, kan disse bygges lettere og derfor billigere.

Værdien af Bygninger for Landbrugets Behov ligger i Norge — for tidsmæssigt og vel bebyggede Gaarde — almindeligvis mellem 20 og 30 % af Ejendommens Værdi, eller 15—30 Kr. pr. □ M. af Bygningens Grundflade. En bekvem eller vanskelig Byggeplads, let eller besværlig Anskaffelse af Materialier m. v. kan udøve Indflydelse. Beregnet pr. Kubikmeter kan Omkostningerne gennemsnitlig beregnes til Kr. 3,²⁵ — 3,⁷⁰.

Det har ikke lykkedes nærværende Forfatter at erhverve Oplysninger angaaende det danske Landbrugs Byggeomkostninger, skikkede som Grundlag for en Sammenligning, men de Iagttagelser, man kan anstille ved Besøg paa danske Landejendomme, vækker i Almindelighed Forestilling om, at Bygningsvæsenet falder adskillig billigere end i Norge.

Med Hensyn til Arbejdsomkostninger i Landbruget turde ligeledes Forholdene stille sig gunstigere i de to Lande. Daglønnen stiller sig, saavidt vides, noget højere i Norge end i Sverige og Danmark. Dette staar vistnok i nogen Forbindelse med højere Priser paa Livsfornödenheder og falder i ethvert Fald Arbejdsgiveren til Byrde, enten han skaffer sig Arbejdshjælp mod kontant Betaling i Penge, eller han foruden Dagløn yder Arbejderen Kosthold. Hertil kommer, at den danske og svenske Arbejder almindeligvis yder mere Arbejde i given Tid eller for samme Dagløn, end den norske. Dette er antagelig nærmest en Følge af det mere fremskredne Standpunkt med Hensyn til rationelt Løndbrug, hvortil de to Lande i det hele er naaet frem.

Denne Kendsgerning peger ligeledes paa en større almindelig Indsigt og Duelighed i Ledelsen af Landbrugets Virksomhed, og det maa vistnok erkendes, at de danske og svenske Landmænd i det hele heri har et Forspring for Nordmændene. Ganske vist findes der ogsaa i Norge mange intelligente og indsigtfulde Landmænd, som viser fuldt Kendskab til Betingelserne for rationel Drift, men taget som Helhed staar den norske Gaardbrugerstand næppe paa Højde med sine Kaldsbrødre i de andre Lande.

Resultatet af ovenstaaende Fremstilling bliver for Norges Vedkommende, i Sammenligning med de andre Lande:

1. Grundlaget for landøkonomisk Produktion, det for dette Øjemed nyttede Areal, har en betydelig mindre Udstrækning, henholdsvis ca. $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{5}$.

2. Terrainforhold og spredt Beliggenhed lægger Hindringer i Vejen for et højt udviklet rationelt Landbrug.

3. Landets geografiske Beliggenhed langt mod Nord betinger et for Landbrug mindre gunstigt Klima, der ikke tilsteder Dyrkning af alle Kulturplanter, som med Fordel kan dyrkes i de andre Lande, og foranlediger større Omkostninger saavel i Arbejds løn som Bygningsudgifter.

4. Større Driftsudgifter i Forhold til Arealet.

5. Mindre gunstige Afsætningsforhold, større Afstande og kostbarere Transport til og fra Markedet. Fra Danmark og til Dels Sverige kan Produkter billigere transporteres til det norske Marked end fra mange Egne af Landet selv.

I Betragtning af disse Kendsgerninger kan nær-

værende Forfatter ikke slutte sig til den Anskuelse, som var gjort gældende ved Mødet i København 1888, at der ikke for noget af Landene er Fare for, at en Overenskomst om toldfrit Varebytte skulde kunne hidføre en overmægtig Konkurrence. Det staar nemlig for os som en til Vished grænsende Sandsynlighed, at denne Fare for Norges Landbrug vilde blive en ligefrem og uundgaaelig Følge af en Toldunion.

Her kan opstilles det Spørgsmaal, om det norske Landbrug dog tilsidst maaske vilde være bedst tjent med at optage denne Konkurrencekamp, og søge, ligesom det danske med saa megen Energi og Dygtighed har gjort, at hævde sin Position i Kampen for Tilværelsen?

Hvorvidt dette vilde have Udsigt til at lykkes, eller hvordan det skulde gennemføres, er ikke her Stedet at undersøge. Uagtet vi for vort personlige Vedkommende ingenlunde vilde anse en saadan Interessekamp som haabløs, er der dog flere og formentlig afgørende Grunde, som taler imod paa nærværende Tidspunkt at indlede en dertil førende Toldpolitik.

Naar der ovenfor har været Tale om en overmægtig Konkurrence (Mødet i København 1888), er det derved selvfølgelig ikke Meningen, at en Næringsvej som et Lands Jordbrug skulde gaa tilgrunde eller ophøre. Der vilde ikke opstaa nogen Konkurrence, som kunde føre til dette Resultat, men der kan hidføres saa vanskelige Produktionsvilkaar, at en større eller mindre Del, kan ske endog en forholdsvis betydelig Del, af Jordbrugets nuværende Udøvere kan komme til at arbejde under et haardt økonomisk Tryk, hvilket vil medføre en Krise af tilsvarende Rækkevidde, men

enhver Statsstyrelse er forpligtet til at vise den yderste Varsomhed, for ikke at hidføre en saadan.

En nordisk Toldunion kan med stærk Sandsynlighed tænkes at paaføre det norske Landbrug Vanskeligheder uden at yde det nogensomhelst Fordel. Det nytter ikke her at henvise til Danmarks Eksempel, og at det danske Landbrug har afvist ethvert Forsøg paa at yde det Beskyttelse ved Toldsatser. Det danske Landbrug arbejder for en meget væsentlig Del for Eksport og har vundet en fast Position i Verdensmarkedet; at det derfor er bedst tjent med at arbejde efter egen Opfatning, uden Indblanding af Toldsatser, er begribeligt. Det norske Landbrug maa arbejde for Hjemmemarkedet, har en forsvindende liden Eksport og arbejder under Vilkaar, som kan gøre Konkurrencen fra lykkeligere stillede Lande betænkelig.

Hvorvidt Toldfrihed eller Beskyttelse for Landbrugets Frembringelser er skikket til at begunstige Fremgang i Produktionen eller ikke, er et Spørgsmaal, hvorom forskellige Meninger er kommen til Orde, men det ligger udenfor nærværende Afhandlings Ramme at optage dette Spørgsmaal til Undersøgelse. Det er vel ikke heller givet, at hvad der findes heldigt i et Land, uden videre bør finde Efterligning, eller kan anses gavnligt i et andet. Saa meget synes i alt Fald klart, at Toldspørgsmaalet for Landbrugets Vedkommende maa ses i Forbindelse med og afgøres under Hensyn ogsaa til andre Næringers økonomiske Forhold.

Navnlig er det af Betydning, at Landbrugets Raastoffer og Hjælpeidler ikke maa fordyres ved en Toldsats, samtidigt som dets egne Frembringelser beskyttes. Et Eksempel paa, hvorledes dette kan virke,

er den Indflydelse paa den svenske Flæskeproduktion, som er kommen tilsyne efterat Mais er belagt med en temmelig høj Toldsats, i 1888 Kr. 2,5 og i 1898 Kr. 3,5 pr. 100 Kg.

Tidligere havde Sverige en betydelig Overskuds-eksport af Flæsk, men i Aaret 1900 Overskudsimport 9,5 Mill. kg., ligesom Landets Eksport af Æg gik ned fra 0,8 Mill. Snese i 1896 til 0,2 Mill. i 1899. Ligeledes har den tyske Toldpolitik vist ikke gavnet Tysklands Landbrug.

Den i Norge i 1897 indførte Beskyttelse for Landbrugets Frembringelser har ikke vist lignende Virkninger, tværtimod har Priserne her været bedre, med en Stigning af 20 à 30 Øre pr. Kg. for forskellige Varer, navnlig Smør, Kød og Flæsk. Ligeledes er Priserne paa levende Kvæg gaaet op, og Antallet af Svin er i Aarene 1890—1900 steget med 36,6 $\frac{0}{100}$. Antallet af Hornkvæg er i samme Tidsrum vistnok gaaet tilbage med 5,6 $\frac{0}{100}$, heraf Kør 2,5 $\frac{0}{100}$, men Aarsagen hertil antages at være, at Mælkeproduktion altid har været anset som Hovedsag i det norske Kvægbrug, og det er bekendt nok, at man for at øge denne i de senere Aar har begyndt at yde Malkekvæget et langt rigere Underhold. I denne Retning peger ogsaa den Kendsgerning, at Forbruget af Oljekager og Oljemel fra 5-Aaret 1890—95 til 1896—1900 er steget fra 5,7 til 10,3 Millioner Kg. aarlig = ca. 100 $\frac{0}{100}$, medens samtidigt den dyrkede Eng er betydelig udvidet.

Ved den norske Toldpolitik er dog at mærke, at alle Slags Hjælpemidler for Landbruget, som Mais, Oljekager og andre Foderstoffer, saavel som Maskiner og Redskaber, er toldfri. Vistnok er samtidigt visse

Udgifter, som Arbejdslønninger og Kosthold, steget, men der raader dog blandt Landmændene i det hele taget Tilfredshed med det indførte Beskyttelsessystem. Derved er dog ikke udelukket, at der af og til høres Ønsker om Ændring, og da navnlig Forhøjelse af enkelte Toldsatser.

Hvorvidt disse Forandringer i Priser paa Landbrugets Frembringelser virkelig er en Følge af Beskyttelsestolden, eller er fremkaldt ved Prisbevægelser paa Verdensmarkedet, er ikke let med Bestemthed at afgøre, men nærværende Forfatter er tilbøjelig til at antage, at her mulig kan ligge en, i alt Fald i nogen Grad medvirkende Aarsag.

Er dette saa, da kan en for Landmændene gunstig Prisforandring maaske antages at kunne være indtraadt, ogsaa om ingen Ændring var sket i Landets Toldpolitik.

Det være nu hermed som det vil, saa meget er i alt Fald vist, at den norske Gaardbrugerstand gennemgaaende ser Aarsagen til Prisstigningen i Beskyttelsessystemet, og derfor er Protektionister. Ethvert Forsøg paa nu at ville borttage Beskyttelsestolden vil ganske vist blive mødt med afgjort Modstand. Naar Talen er om en nordisk Toldunion, høres altid Frygt for en overmægtig Konkurrence, navnlig fra det danske Landbrug.

Erkendes som rigtig Dr. Fahlbecks ovenfor anførte Yttring ved Mødet i København 1888 (Beretning Side 131), at en for en Toldforenings Eksistens farlig Mistænning kan opstaa, om det ene Lands Næringsdrivende i stor Udstrækning kender sig udsatte for en overmægtig Konkurrence, da kan det vist ikke skjules,

at en Frygt i denne Retning for Tiden er til Stede hos den norske Landmandsstand. Da denne tillige er Landets betydeligste næringsdrivende Klasse, er det klart, at en alvorlig Modstand fra dette Hold maa blive vanskelig at overvinde.

Hvorvidt toldfri Omsætning fra andre Virksomhedsomraader, navnlig Industri, vilde være gavnlig eller føre til trykkende Konkurrence, eller om Beskyttelse overhovedet, under vore Produktionsvilkaar, er at foretrække for Frihandel, er en Sag af saa stor Rækkevidde, at vi ikke vover i nærværende Fremstilling at optage den til Undersøgelse. Dette vilde føre langt ud over Formaalet med disse Linjer, men der haves dog Erfaringer fra den Tid, 1874—97, da den norsk-svenske Mellemrigslov var i Kraft, som synes at pege paa, at det fri Varebytte paa det industrielle Omraade var gavnligt.

Værdien af Norges Omsætning med Sverige var i Aarene:

	Import, Kr.	Eksport, Kr.
1894	29,433000	17,130000
1896	38,292000	18,103000
1897	42,278000	23,235000
1898	23,618000	12,996000
1900	27,163000	12,064000
1902	24,343000	13,324000

Disse Tal vise en jævn og betydelig Stigen under den fri Omsætning, i Ly af Mellemrigsloven og en pludselig og stærk Synken af Værdier, saavel for Import som Eksport, da Loven traadte ud af Kraft. Importens stærke Synken falder for en betydelig Del paa Landbrugets Produkter, men ogsaa paa Industrien, og noget lignende gælder Eksporten. Norges Landbrug

har dog aldrig haft nogen betydelig Eksport til Sverige, lige saa lidt som til andre Lande. Det var derfor antagelig Industrien, som tabte ved denne Indskrænkning af Markedet.

Det synes dog, som Sverige tabte mere ved Lovens Ophør, idet Nedgangen i dets Eksport til Norge udgjorde en Værdi af ca. 17 Mill. Kr., ca. 41 $\frac{0}{100}$, medens Nedgangen i den norske Eksport kun var ca. 10 Mill., ca. 44 $\frac{0}{100}$.

Sammenlignet med eller forholdsvis til Værdierne, har dog Norges Tab været fuldt saa stort som Sveriges.

Begge Lande har haft Nedgang i Omsættningens Værdi, hvilket kom den norske Industri ganske ubejleligt og fremtvang kostbare Omlægninger i Virksomheden. Dette beviser dog ikke, at det nu vilde være heldigt at genoprette det tidligere Forhold. Nu har man anskaffet de efter Forandringen nødvendige Hjælpe-midler, søgt andre Forretningsforbindelser og ordnet sin Virksomhed efter de ændrede Forholds Krav. Det vilde antagelig nu medføre Udgifter og Vanskeligheder paany at ordne sig for det svenske Marked, og hvem ved om det overhovedet vilde lykkes nu at vinde Indpas der?

Skulde der nu være Spørgsmaal om at indgaa en Toldunion, maatte det bringes paa det rene, hvilke Udsigter derved kan antages at aabne sig til en rigere Udvikling af Industrien, og hvilke Konkurrenceforhold den samtidigt maatte være beredt paa at møde. Derhos maa der undersøges, hvorvidt den forventede For-del for Industrien er saa betydelig, at det kan anses berettiget derfor at paalægge Landbruget et Offer for at hjælpe Industrien.

Af ovenstaaende Fremstilling udledes som Resultat, at naar Spørgsmaalet om en toldpolitisk Sammenslutning ses i Lyset af Næringslivets Interesser, er der noget, som taler til Gunst for Sammenslutningen og andet, som taler derimod. Hvilken af disse bør tillægges afgørende Vægt, maa bringes paa det rene ved Undersøgelse og Udredning.

Men der er ogsaa andre Hensyn, som kræver sin Ret. Her kommer i første Række Spørgsmaalet om, paa hvilket Grundlag Sammenslutningen maa bygges, med Hensyn til Protektionisme eller Frihandel udad.

Paa dette Punkt bliver det vist ikke let at komme til Enighed.

Sverige er for Tiden nok saa stærkt protektionistisk, Danmark maa nærmest betegnes som frihandlersk, medens Norge indtager en Mellemstilling, som moderat protektionistisk. —

En Betingelse for Sammenslutningen er formentlig, at de kontraherende Lande maa enes om fælles Toldpolitik, men Enighed heri turde blive vanskelig at tilvejebringe. Sverige er næppe tilbøjeligt til at forlade sit Beskyttelsessystem, dette vilde være en Reform, som, efter at Systemet nu har bestaaet en Række Aar, vist kan vække Betænkelighed. Der er ganske vist nu, i Ly af Beskyttelsen, opstaaet Virksomheder, bygget Fabriker, opøvet Arbejdere — altsaa anlagt Kapitaler, som, hvis en Forandring i Toldpolitik nu indtraadte, let kunde blive udsatte for en ublid Skæbne. Dersom vi ikke have misforstaaet de svenske Agrarer, vil man ogsaa finde dem i Protektionisternes Rækker.

Danmark vil antagelig holde ligesaa stærkt paa sit Frihandelssystem, navnlig vil, saavidt vides, det danske

Landbrug afgjort modsætte sig Overgang til Beskyttelse. Paa den anden Side kan det være tænkeligt, at Forkæmperne for Industriens Interesse vilde kunne vindes for højere Toldsatser, men om de formaar at realisere dertil sigtende Ønsker, under den Modstand, som kan ventes fra Landbruget, er maaske tvivlsomt.

Hvad endelig Norge angaar, turde det være vanskeligt netop nu at forudse, hvad en nær Fremtid vil bringe. Der er vistnok fra enkelte Hold rejst Krav paa Forhøjelse af flere Toldsatser, men om dette vil lede til betydelige Forandringer, er meget uvist. Det sandsynlige er, at det nu gældende System i Hovedsagen vil blive opretholdt, maaske med nogle Ændringer her og der i enkelte Punkter. Landets ledende Mænd vil antagelig være lige saa lidet tilbøjelige til at slutte sig til den vidtgaaende svenske Beskyttelse, som til den danske Frihandel.

Under Hensyn til disse Forhold synes Tiden til for Alvor at optage Arbejdet for en Sammenslutning (Union) neppe nu at være den gunstigste.

Hvorvidt det vil kunne lykkes at vinde Stemning for en toldpolitisk Sammenslutning og Udsigt til at virkeliggøre den, maa i høj Grad afhænge af den Form, som vælges. En Union eller et Forbund, omfattende alle Omsætningsgrene, altsaa med faa eller ingen Slags Varer undtagne fra Overenskomsten, har ganske vist mindre Udsigt til at gennemføres, end et mere elastisk Mellemrigsforhold, der tilsteder en noget friere Tillæmpning, for at værne om de særskilte Interesser, som hvert Land for sit Vedkommende finder at maatte varetage.

Ved en i alt Fald tilnærmelsesvis konsekvent

gennemført Union ville Vanskelighederne fornemlig komme tilsyne i følgende:

At enes om en fælles Toldpolitik udad, og forsaa-vidt ikke alle Varer uden Undtagelse skal passere toldfrit Landene imellem, at komme overens om, hvilke Undtagelser kan anses tilstedelige. Eksempelvis kan nævnes, at Sverige forlanger en høj Korntold, Norge ønsker en lav og Danmark ingen. For levende Dyr og Fedevarer er Forholdet omtrent det samme, kun at Norge her nærmer sig noget mere til Sverige. For disse Produkter gælder tillige, at der fra det norske Landbrug vist vil blive rejst Modstand mod, at de overhovedet skal indgaa under Overenskomsten.

Det vilde føre for vidt i en begrænset Afhandling som nærværende at optage til Undersøgelse Spørgsmaalet om, hvilke Varer der kunde holdes udenfor Overenskomsten. Hvad der nærmest fremstiller sig for Opmærksomheden er, at Varer, der belægges med fiskale Toldsatser, for at bringe Statskassen Indtægter, antagelig vil forlanges til fri Raadighed for hvert Land. Forøvrigt skal her kun antydes, at Undtagelserne vistnok bør være saa faa som muligt, om ikke Sammenslutningen skal tabe sin Karakter af Union.

Skal det toldfri Varebytte mellem Landene omfatte alene deres egen Produktion, eller ogsaa fremmede Varer, som fra Produktionsstedet føres over et af Landene til de andre? — Dette sidste synes at ligge nærmest, om Unionen skal være fuldstændig.

Under denne Forudsætning maa uden Tvivl alle Toldintrader indgaa i en fælles Toldkasse, med Fordeling mellem Landene efter visse vedtagne Bestemmelser. Som Grundlag for denne Fordeling har været

nævnt, at den kunde ske i Forhold til Landenes Areal, men endog den letteste Betragtning viser Umuligheden deraf. Saa har man antydnet Fordeling efter Folkemængde. Dette vilde komme Sagen nærmere, men ligeledes være upraktikabelt. Sverige havde ifølge »Sammen draget« i 1899 Toldindtægt Kr. ca. 60 Millioner, Danmark (Stat. Aarbog) i 1901—02 Kr. 30 og Norge (Stat. Aarbog) i 1901—02 Kr. 36 Millioner — Sum af Toldindtægt Kr. 126 Millioner. Fordelt paa Landenes samlede Folkemængde 10 Millioner, falder gennemsnitlig Kr. 12,60 pr. Individ. Fordelt paa Landene efter Folkemængde vilde dette give henimod Kr. 65 Mill. for Sverige, ca. 33 for Danmark og 28 for Norge. Dette Resultat vilde for sidstnævnte Land være ganske utilfredsstillende.

Vi skulle ikke anstille videre Betragtninger over Fordelingsspørgsmaalet, men det turde blive nok saa vanskeligt at løse.

En Sammenslutning i Form af et Mellemrigsforhold, i sine Hovedtræk omtrent som det for nogen Tid siden var gældende mellem Norge og Sverige, vil utvivlsomt lettere kunne opnaas. Det giver de kontraherende Lande Frihed til at ordne sin Toldpolitik overfor Udenforstaaende alene under Hensyn til egne Interesser. Hvert Land har altsaa sin egen Toldtarif og sin egen Toldkasse. Derved undgaas mange Vanskeligheder. Under dette friere Forhold vil det selvfølgelig forekomme Landenes ledende Mænd mindre betænkeligt at indgaa paa en Overenskomst. Under denne Sammenslutningsform vil lettere kunne findes en for alle Parter akceptabel Bestemmelse, om hvilke Varer der skal undtages fra den toldfri Samfærdsel.

Da Toldintraderne her ikke er fælles, har det mindre Betydning, at Kassaartiklerne holdes udenfor Overenskomsten.

Forsaavidt man efter et almindeligt Skøn kan opgøre en Mening om denne Sag, er det nærværende Forfatters Mening, at om der nu optages et Arbejde for at forberede en Sammenslutning i Toldpolitik, bør det stille sig som Formaal at give den Formen af et Mellemrigsforhold. Hvorvidt dette alene bør omfatte Sverige og Norge, eller alle tre nordiske Lande, er vanskeligt paa Forhaand at udtale. Dette maa vist nærmere undersøges.

Forøvrigt turde der for Danmark maaske være liden Opfordring til at indlade sig paa nogen Overenskomst med Norge. Det vil, som ogsaa ovenfor antydte, blive meget vanskeligt her at opnaa toldfri Indførsel af Landbrugets Produkter, og i Fald disse — Danmarks betydeligste Eksportgren — skal udelukkes fra Overenskomsten, kan det maaske stille sig saa, at Danmark ikke finder det hensigtsmæssigt at lægge Overenskomstens Baand paa sin Handlefrihed, for at vinde de Fordele, som paa andre Hold kan paaregnes.

Som Resultat af ovenstaaende Fremstilling af hvad der for Tiden antages at være de virkelige Forhold i Norge, skal her kun antydes:

at en Toldunion, omfattende de tre nordiske Lande, formentlig har saa liden Stemning for sig, at den i en overskuelig Fremtid sandsynligvis ikke lader sig gennemføre,

at et Mellemrigsforhold ogsaa vil møde Vanskeligheder, men vil have større Udsigt til at kunne gennemføres end en Union,

at ingen paa Forhaand, med berettiget Sikkerhed kan udtale sig om, hvorvidt en toldpolitisk Sammenlutning i det hele taget er ønskelig, men

at dette Spørgsmaal, saavel som de Betingelser, under hvilke det kan virkeliggøres, maa bringes paa det rene ved en Undersøgelse, der maa omfatte Produktionens Midler og Vilkaar, Omsætnings- og Konsumtionsforhold m. v. i hvert af Landene, sammenlignet med de andre.

Naar denne Undersøgelses Resultat foreligger, kan det med klart Blik paa Forholdene bestemmes, hvorvidt det maa anses hensigtsmæssigt at optage et Arbejde, for at vinde Stemning for en Sammenlutning.

Hvorvidt en Undersøgelse som antydnet vil give et positivt eller negativt Resultat, kan ingen paa Forhaand bestemt vide, men vi ville i hvert Fald anse det i høj Grad ønskeligt, at Undersøgelsen kunde iværksættes. Enten Resultatet bliver det ene eller det andet, vil derved kastes et værdifuldt Lys over Landenes økonomiske Forhold. For denne Undersøgelse ville vi ønske, at de respektive Regeringer ville opnævne kyndige Mænd fra hvert Land, som kunde samle det nødvendige Materiale og tilsammen give en Fremstilling af Forholdene og et Forslag om, hvad der videre bør foretages.

Om Handelsstandens Gennemsnitsindtægt.

Konkurrence-Forelæsning den 19. Januar 1904 *).

Af

Jens Warming.

Et af de mest utilfredsstillende Afsnit i National-økonomiens Teori er det om Driftsherregevinsten. Man har der en kedelig Følelse af, at man ikke rigtig ved, hvad man taler om; og det tyder paa, at der trænges til nogle Detail-Undersøgelser om, hvor stor Driftsherregevinsten er i de forskellige Tilfælde. Saadanne Undersøgelser kan nu dels rettes mod den Profit, der vindes paa de enkelte Transaktioner, dels mod den samlede Aars-Indtægt, som tjenes i de forskellige Erhverv. Om dette sidste haves der nogle Oplysninger i det af Københavns statistiske Kontor udgivne Skrift om Indkomstforholdene i 1898, og det falder der i Øjnene, at Hovedpersoner ved Handel og Omsætning ubetinget staar højest af de 9 Hovedgrupper, hvori de mandlige Skatteydere deles. Gennemsnitsindtægten er nemlig næsten 6000 Kr., hvilket er 33 % over den næste Gruppe (de liberale Erhverv) og 67 % over den

*) Nogle Enkeltheder maatte udelades ved det mundtlige Foredrag.

Gruppe, som det er naturligst at sammenholde den med, nemlig Hovedpersoner ved Haandværk og Industri. Disse har nemlig godt 3500 Kr. Hertil svarer, at Medhjælpere ved Handel og Omsætning har 75 % mere end Arbejderstanden; og i alt betaler Handelen næsten 40 % af Københavns Indkomstskat. Dette Forhold, at der af Byernes 2 Hovederhverv ubetinget tjenes mest ved det, som man i Reglen kalder uproductivt, og hvis Udøvere beskyldes for at være unyttige Mellemmænd — dette Forhold synes mig at opfordre til en nærmere Undersøgelse. Og Æmnet for denne Forelæsning skal derfor være: Aarsagerne til, at der tjenes saa meget ved Handel.

Forskellen findes ogsaa paa andre Steder og fandtes til andre Tider. Øverst paa vore Provinsbyers Skattemønstre er Købmændene ubetinget stærkest repræsenteret, og de i Norge af A. N. Kiær anstillede Undersøgelser viser 50 % højere Indtægt af Handel end af Industri. Undersøgelsen omfatter der ogsaa Landbruget, der viser sig at staa endnu længere nede, hvilket stemmer med vore egne Erfaringer fra Statsindkomstskatten i 1870; da faldt der pr. Indbygger i Landdistrikterne kun $\frac{2}{3}$ af i Provinskøbstæderne og kun $\frac{2}{5}$ (to Femtedele) af i København. Det stemmer ogsaa med de preussiske Erfaringer fra 1900, hvorefter der er godt dobbelt saa mange Procent Skatteydere i Byerne som paa Landet, ja over 3000 Marks Indtægt endog godt 4 Gange saa mange.

Gaar man tilbage til Fortiden, behøver man blot at nævne Tyrus og Sidon, Venedig og Genua, Holland og Hamburg; saa er man straks klar over, at Handel og Rigdom hører sammen. Forholdet var snarest mere

udpræget end nu. Flere af de fremragende Handelsbyer udmærkede sig ganske vist ogsaa ved Industri, men det var sikkert ikke det, der gjorde Udslaget. I Middelalderens Byer var det Købmændene, der dominerede, saa at f. Eks. Borgmester og Raad toges af deres Kreds; de var Overklassen, Haandværkerne var Folket. Der er da ogsaa et gammelt Ordsprog, der lyder: Handel er Moder til Penge. Og de fleste vil sikkert fra deres egen Bekendtskabskreds have det Indtryk, at Købmændene er de rigeste, og at de arvede Formuer, der findes paa andre Hænder, forbavsende ofte stammer fra en Købmand. Sligt finder man naturligt, men kun fordi man har set det saa tit; i Virkeligheden trænges der ligesaa vel til Forklaring derpaa som paa, at det Æble, Newton saa, faldt ned fra Træet.

Inden jeg gaar over til Sagens Realitet, maa jeg bemærke, at der ikke kan lægges nogen synderlig Vægt paa det talmæssige Udtryk for Handelens Overvægt, saadan som det fremgaar af den københavnske Statistik. Paa den ene Side dækker Grosserernavnet sikkert en Del, der lige saa godt kunde kaldes Fabrikanten eller Kapitalisten, ligesom der til Handelen er medregnet 109 Aktieselskabsdirektører med gennemsnitlig en Snes Tusind om Aaret, og disse 109 er sikkert langt fra alle Direktører for Handelsselskaber. Paa den anden Side er »Arbejderstanden« belastet med de ringest lønnede af Handelens Medhjælpere. Begge disse Forhold gør, at Forskellen synes større end den er; en Del af Industriens bedste Mænd er regnet til Handelen, en Del af Handelens ringeste til Industrien. Samme Virkning har det, at de Handlende sikkert

hyppigere end andre har saa store Tab, at deres Aarsindtægt bliver negativ; de gaar da enten helt ud af Statistiken og trækker saaledes ikke Gennemsnittet nedad, eller de angiver for Kreditens Skyld deres Indtægt til f. Eks. det sædvanlige. I modsat Retning virker det muligvis, at 17 % af Industriens Hovedpersoner er under Skatteminimet, mod kun 10 % af Handelens; medregnes disses Indtægt, hvad den egentlig burde, vilde begges Gennemsnit synke, men Industriens rimeligvis forholdsvis mest.

Selv om disse statistiske Fejl var afhjulpne, kunde man imidlertid ikke ubetinget betragte Tallene som et korrekt Udtryk for Driftsherregevinsten, navnlig fordi man ikke kunde vide, hvor meget af Aarsindtægten der var Rente af vedkommendes Kapital. Købmændene, i alt Fald de større, virker sikkert med en forholdsvis stor egen Kapital; undertiden er det en arvet eller ad anden Vej erhvervet Kapital, men oftest er det de gennem selve Handelen tjente Penge. Der opspares mest af de største Indtægter, ikke blot absolut, men ogsaa forholdsvis, idet Opsparingen er progressiv paa Indtægten, ikke proportional med den; og de københavnske Tal viser, at Handelens Overvægt navnlig skyldes de meget store Indtægter, idet der f. Eks. over 30,000 Kr. er 3 Gange saa mange Procent af Skatteyderne som ved Industrien. Originært behøves der saaledes kun et lille Forspring fra Handelens Side, ja egentlig kun en mere ulige Fordeling; det vil saa forstærke sig selv, idet man ved Opsparing tilbagebetaler sin Gæld, udvider sin Forretning eller anbringer sin overflødige Kapital paa helt andre Omraader, f. Eks. i Obligationer og Aktier, Grunde og Bygninger. Sær-

ligt kan fremhæves, at den kapitalstærke Købmand har en meget rentabel, om end risikabel, Penge-Anbringelse i Kreditgiven til Kunder, som derved kommer i et saadant Afhængighedsforhold til ham, at de maa købe alt hos ham til forhøjede Priser eller maa finde sig i at tage mindre gode Varer til almindelige Priser — enten det nu er Provinskøbmanden overfor Bønderne, Forstædernes Detailhandler overfor Arbejderne eller Grossereren overfor Detailhandlerne. Fradrager man den Renteindtægt, der haves af helt udenfor liggende Anbringelser, og maaske yderligere normal Rente af selve den i Bedrifterne anbragte Kapital — ja da vilde Handelen miste meget mere end Industri og Landbrug; disse Erhvervs Driftsindtægt spredes i Forvejen stærkt til Aktie- og Obligationsejere i andre Samfundsklasser.

Det statistiske Bevis for, at der originært tjenes mere ved Handel end ved andre Erhverv, er herefter meget svagt; det beror nærmest paa et Skøn, om man vil antage det. Imidlertid føler jeg mig dog ret overbevist om, at der virkelig er en saadan Forskel, bl. a. fordi der baade fra Producenters og Forbrugeres Side gøres mange Forsøg paa at undgaa denne »Skat til Mellemmændene«. Det at Fabriksudsalg, Salgsforeninger og Brugsforeninger virkelig ofte arbejder med Fordel, synes at bevise, at Handelsfortjenesten er for stor i Forhold til Kapitalen og Arbejdet; saadanne Organisationer kan ganske vist ogsaa være rettede mod Producenterne, men i de fleste Tilfælde er de rettede mod de »unyttige Mellemmænd«. Jeg gaar derfor nu over til mit egentlige Æmne, en Sammenstilling mellem de Vilkaar, hvorunder Handelen og Produktionen virker,

og da Forskellene kommer klarest frem mellem Handelen og Landbruget, vil jeg tage dette til Hovedeksempel. Jeg har ordnet dem i 5 Afsnit.

1. En Købmand kan langt lettere beregne, om en eller anden Forretning betaler sig. En umiddelbar Sammenligning mellem Indkøbspris og Salgspris vil ofte være tilstrækkelig, idet der kan gøres et almindeligt Tilslag for de forskellige Omkostninger og Svind, fastslaaet en Gang for alle for store Varegrupper under et; de forskellige Fællesomkostninger til Husleje, Medhjælp, Porto osv., kan man uden større Fejl fordele forholdsvis. Landmanden risikerer derimod at arbejde med Tab uden at vide det; det er jo et aabent Spørgsmaal, om de senere Aars rigelige Fodring betaler sig, og de forskellige Grene af Landbrugsproduktionen, Agerbrug, Mejeri, Kvægfedning, Svinefedning osv. benytter i den Grad hverandres Produkter og Affald, som Korn, Græsning, Gødning, Skummetmælk, Udsætterkøer osv., saa det i Regnskabet er meget vanskeligt at holde dem ude fra hverandre og gøre Ret og Skel til alle Sider. De færreste Landmænd ved bestemt, om et givet Netto-Overskud eller Underskud skyldes den ene eller den anden Gren af Produktionen. Dertil kommer, at Købmændene af Hensyn til Forretningsforbindelserne er nødt til at føre et vidtløftigt Regnskab, medens Landmændene er meget utilbøjelige dertil; og for manges Vedkommende kunde det ikke nytte noget at føre Regnskab, idet de er saa uøvede i at tumle med Tal, saa de rimeligvis vilde gøre flere fejle Rentabilitetsberegninger paa Grundlag af Regnskaber end ved umiddelbart Skøn. — Fabrikanten og Haandværkeren har lettere ved at beregne Rentabili-

teten end Landmanden, men langt fra saa let som Købmanden. Den enorme Forskel, der kan være paa Licitationsbud, viser tydeligt, hvor usikkert man kan beregne det fornødne Antal Arbejdsdage, Sandsynligheden for Uheld osv.; selv bagefter kan det være vanskeligt at bedømme den samlede Udgift til f. Eks. en Maskine eller et Møbel.

2. Købmandens Interesse er samlet om det økonomiske, medens de andre maa dele sig mellem det økonomiske og det tekniske. Dette har navnlig Betydning overfor de stadige Konjunktursvingninger; dem er Købmanden meget mere fortrolig med; han har Forbindelser i Udlandet, kommer paa Børsen, taler med andre Købmænd, læser Børs- og Markedsberetninger, og hvad der er aller vigtigst, foretager selv dagligt økonomiske Dispositioner, hvortil hans Ve og Vel er knyttet, saa han har langt mere Øvelse i at bedømme Situationen. Ser han, at Priserne vil falde, vil han øjeblikkelig standse sine Indkøb og søge at komme af med sit Lager, medens han vil øge sine Indkøb, naar han forudser Stigning. Landmanden kan derimod ikke have noget sikkert Skøn om Fremtiden, men maa nøjes med at bygge paa Øjeblikkets Pris; selv den faar han undertiden først at vide, naar han har Varer færdige til Salg. Og medens Købmanden ved at være først paa Færde kan vælte Tabet fra sig og sikre sig Gevinsten, kommer Landmanden bagefter ikke blot paa Grund af sin Ukyndighed om Markedsforholdene og sin ringe Øvelse i at bedømme deres Betydning, men ogsaa fordi hans Dispositioner tager længere Tid. Han maa fede de Svin færdige, som han er begyndt paa; ja i et maaske umotiveret Haab om

bedre Priser vil han holde dem i længere Tid, end det selv under gode Priser kunde betale sig; han kan heller ikke realisere hele sin Kobesætning, saasnart der er Udsigt til lave Smørpriser, men kan allerhøjest begrænse Fodringen og Tillægget, samt med Fare for at trykke Prisen søge at sælge nogle flere af de ældste Køer. Omvendt er han under stigende Priser udelukket fra at udnytte dem; han er flere Aar om at udvide sin Ko- og Hestebesætning, og naar han omsider skal til at nyde Frugten af sin Udvidelse, ophører Konjunkturen ofte, maaske fordi der har været for mange, som har baaret sig ad paa samme Maade. Landmanden trænger til at kende Priserne meget længere ude i Fremtiden end Købmanden, men kender dem faktisk ikke en Gang saa langt som denne. Naar der saa er en gunstig Konjunktur for Landmanden, varer den ganske vist længere end for Købmanden, thi for Landmanden er det selve Prisniveauet, det kommer an paa, medens Købmanden kun bryder sig om Differenserne; men dette opvejes af, at de ugunstige Konjunkturer ogsaa er varigere.

Industrien lider under det samme Ukendskab til Konjunkturerne som Landmændene, om end i mindre Grad. Et Udtryk herfor haves i den stigende Tilbøjelighed til at supplere de tekniske Direktører med en merkantil. I Virkeligheden trænger enhver Haandværker og Landmand til en merkantil Konsulent, men den enkelte Bedrift kan jo ikke have en for sig, og Fælleskonsulenter som man nu har i Agerbrug, Kvægavl osv., vilde næppe kunne bruges. Vedkommende maatte have en enestaaende Dygtighed, vilde faa et uhyre Ansvar og kunde, naar man fik Tillid til ham,

risikere, at for mange fulgte hans Raad, saa Priserne paaavirkedes i en uheldig Retning. — Endvidere har Industrien næsten lige saa svært som Landbruget ved hurtigt at rette sig efter Konjunkturerne; selv hvor Hensynet til at bevare faste Forbindelser og en dygtig Arbejderstab ikke vejer stærkt, vil man dog først standse Bedriften, naar den giver direkte Underskud; man kan ikke trække sine Kapitaler ud, saasnart de ikke giver almindelig Rente, thi de er bundet i Bygninger og Maskiner. Men Købmanden har ofte ikke anden fast Kapital end Butiks- og Kontorinventaret; Bygningerne behøver ikke at være indrettet specielt til ham, han lejer Butik, Kontor og Lagerrum, og saasnart Konjunkturerne er ugunstige, kan han lade Lageret tømmes, opsiges Lejen af de overflødige Lokaler og sætter de frigjorte Kapitaler i Banken. Omvendt kan han med kort Varsel leje og fylde et helt Pakhus, medens Fabrikanten skal have Tid til at bygge og udstyre en særligt til ham passende Nybygning, og først vil gøre dette Skridt, naar han er blevet overbevist om, at den gunstige Konjunktur er varig.

Hertil kommer, at naar Landmændene eller Industriens Mænd skal dele deres Uddannelse, Dygtighed, Interesse og Tid mellem det tekniske og det økonomiske, vil det tekniske som Regel faa Broderparten. Den polytekniske Student, der skal konstruere en Maskine eller en Kran, gør det ud fra rent tekniske Synspunkter, men foretager ingensomhelst Beregninger om den Arbejdstid og den Jernmængde, der medgaar. Noget lignende gælder tekniske Skoler og Landbrugsskoler, om end der maa noteres nogen Fremgang; der afholdes saaledes særskilte Kursus for Haandværkere,

hvor de tekniske Skolers Tegne-Undervisning suppleres med Øvelser i at gøre Overslag over Udgiften til et Byggeri o. lgn. — Et andet Udtryk for, at den tekniske Interesse, rent økonomisk set, leder paa Afveje, haves i den overdrevne Vægt, Landmændene lægge paa Brutto-Udbyttet. For en Snes Aar siden drøftede man, om Tesdorphs intensive Agerbrug virkelig betalte sig; nu er det den stærke Fodring, der vækker Betænkkelighed. Hvis man kendte Netto-Udbyttet af de forskellige Grene af Landbruget, vilde man bruge det til Sammenligningsgrundlag for de forskellige Bedrifter, Metoder, Racer og Varieteter, men det gør man ikke, og derfor griber man i Mangel af bedre efter Brutto-Udbyttet, d. v. s. man rives med af den rent tekniske Interesse for Fedtprocent, Mælkemængde, Ægmængde o. s. v. Paa samme Maade formoder jeg, at Ingeniør-Begejstring og den dygtige Haandværkers Interesse for at lave f. Eks. smukke Møbler undertiden kan lede paa Afveje i rent økonomisk Henseende, noget der kun delvis opvejes af, at Købmandens Interesse for Penge undertiden kan indsnevre hans Synskreds, saa at han alligevel forfejer Maalet.

Dette maa ikke opfattes som en Bebrejdelse mod Landmænd, Haandværkere og Ingeniører. Der er mange, hvem netop den rent tekniske Interesse har baaret frem i økonomisk Henseende, og som desuden har fremmet Fagets Udvikling til Gavn for Forbrugerne, d. v. s. Samfundet, noget som naturligvis kun gælder den fremragende. Og de mere jævne Dygtigheder vil i alt Fald have haft adskilligt mere umiddelbar Livsglæde af deres Arbejde. Der gives ogsaa Købmænd (flere end man tror), som har en levende, umiddelbar Inter-

esse for Forretningslivet som saadant, og hvem det derfor er en daglig Kilde til Glæde. Men for de fleste er Handelen kun et Middel til at tjene Penge, og til Gengæld for, at de faar flere af disse, maa de undvære den umiddelbare Glæde ved Arbejdet, som kendes i andre Erhverv.

3. Medens der i det foregaaende Afsnit taltes om Handelen ved Siden af de andre Erhverv, vil jeg nu fremsætte nogle faa Bemærkninger om Handelen overfor de andre Erhverv og Forbrugerne. I det Øjeblik, en Handel afsluttes, f. Eks. om et Kreatur eller et Parti Korn, er den overlegne Sagkundskab atter paa Købmandens Side; han kender en hel Del prisbestemmende Forhold, som Landmanden er ukendt med; han gør ham omhyggeligt opmærksom paa alle de pris-sænkende Momenter, men tier med de prishævende; og Landmanden kan ikke kritisere hans Fremstilling. Ogsaa Varekendskabet er paa Købmandens Side; han har mere Øvelse i at bedømme Kornets og Kreaturets Kvalitet, giver derfor aldrig mere for det, end det er værd, men undertiden mindre, nemlig naar Sælgeren ikke selv ved, hvor godt hans Produkt er. Ved Kreaturhandel kommer Køberens Øvelse i at bedømme dets Vægt ham ogsaa til Gode, hvorfor Vægtbedømmelse i sin Tid var en Del af Slagterens Svendestykke; naar Sælgeren ikke ved, hvor meget hans Stud vejer, risikerer han at faa for lidt for den, men han faar aldrig for meget. Van der Borgh't gaar endog i sit store Værk om Handel saa vidt, at han siger, at Landmændene saa godt som ingen Indflydelse har paa Fastsættelsen af Kornpriserne.

Overfor Forbrugerne har det navnlig Betydning,

at Købmandens Interesse i Prisnuancerne er langt større end Kundernes. Her i Danmark lever 8 % af Befolkningen af Handel, og gennem disse 8 %'s Hænder passerer sikkert over Halvdelen af, hvad der forbruges; en Prisforhøjelse, der er ret umærkelig for de øvrige 92 %, kan altsaa spille en stor Rolle for Købmanden. Navnlig naar Købet foregaar i ganske smaa Partier, er Kundernes Interesse i Prisnuancerne saa lille, at det slet ikke kan betale sig at være saa smaaligt paapassende, som det var nødvendigt for at holde Købmandens Avance indenfor de rette Grænser. Først ved større Partier kan det betale sig at undersøge, om den nærmeste Købmand ikke er dyrere end de andre, og om Detailpriserne gaar ned, naar Engrospriserne gør det, hvilket er en af Grundene til, at det er billigst at købe i større Partier, thi Købmændene maa anstrenge sig mere for at sikre sig dem. Men Flertallet af de enkelte Kunder passer ikke tilstrækkeligt paa, og det er derfor rimeligt, at Avancen, navnlig naar Engrospriserne er faldende, ofte er højere, end der svarer til Købmandens Arbejde, Risiko og Udlæg. Man kunde indvende, at noget lignende maatte gælde alle de Producenter, som staar i direkte Forbindelse med Publikum; men dels er der ingen af dem, der har en saa stor Omsætning i Forhold til Nettofortjenesten som Købmændene, og hvis Interesse derfor er knyttet til saa smaa Nuancer, dels drejer det sig som Regel om større Udgifter, hvor Publikums Interesse er mere vaagen, f. Eks. Sko, Klæder, Møbler og Husleje; dog vil det om Købmændene sagte rimeligvis ogsaa gælde Bagere og Slagtere.

4. Jeg kommer nu til en meget væsentlig Aarsag

til Købmændenes store Fortjeneste: Der er intet andet Erhverv, som saa ubarmhertigt sigter de udygtige fra. Omsætningen er saa stor, saa nogle faa større Dumheder kan forvandle Overskuddet til Tab. Næsten Halvdelen af alle danske Fallitter falder paa Købmændene, og dette kan sikkert kun for en ringe Del udledes fra, at det i de andre Erhverv ikke er Skik at gaa Fallit, selv om man er insolvent. Desuden er der overordentlig mange Købmænd, der ophæver Forretningen i al Stilhed, nemlig naar de mærker, at det ikke betaler sig. Dette slutter jeg bl. a. af, at der her i København i Forhold til Antallet af Hovedpersoner udstedes over dobbelt saa mange Næringsadkomster til Handel som til Haandværk og Industri. Der er ganske vist 2 Fejl ved denne Sammenstilling; man kan i Følge Næringslovens § 16 udøve Haandværk uden Borgerskab, og Storbedriftens Fremtrængen bevirker, at Antallet af Hovedpersoner stiger langsommere i Haandværk og Industri end i Handel. Men Forskellen er saa stor, saa der maa blive meget tilbage; en aarlig Tilgang til Handelen paa $\frac{1}{8}$ af de allerede tilstedeværende Hovedpersoner tyder afgjort paa en betydelig ekstraordinær Afgang ved tvungen eller frivillig Forretningsophævelse, da Faget ellers maatte være mange Gange mere overfyldt, end det er. Men naar Handelen saaledes hvert Aar frigøres for nogle 100 af de udygtigste Udøvere, maa Gennemsnitsdygtigheden hos de øvrige blive saa meget des større, og det er derfor rimeligt, at Fortjenesten er stor. I de andre Erhverv kan man derimod bedre holde det gaaende i smaa Kaar; den lille Bonde kan delvis leve af sine egne Produkter, og den lille Haandværkers Omsætning er

maaske kun Værdien af hans eget Arbejde og en Smule Materialier; ingen af dem kan saa let komme til at gøre Dumheder af den Slags, der volder meget store Tab og gør Stillingen uholdbar.

5. Endelig vil de Købmænd, der kommer godt igennem Skærsilden, have lettere ved at udvide deres Bedrift end nogen anden. En dygtig Landmand, der har Evner og Tid til at drive en større Gaard end den, han har, vil som Regel alligevel blive, hvor han er; man vil nødig skilles ved den Gaard, man selv har drevet op og har faaet kær, eller som man maaske er vokset op paa og har arvet; ej heller fra den Omgangskreds, man har levet sig sammen med. Køb af Naboejendomme lader sig i Reglen ikke foretage, og Samdrift af langt fra hinanden liggende Gaarde er upraktisk. Desuden vil det være vanskeligt at rejse Kapital nok til en saadan Udvidelse; den Kapital, man raader over, henviser en til en Gaard af en bestemt Størrelse, idet Hensynet til Evnerne kommer i anden Række. Den dygtige Landmands Energi er altsaa som Regel spærret inde paa den Gaard, han nu en Gang har, og ligesom den tekniske Interesse kan lede paa Afveje, vil den almindelige Virkelyst ogsaa i Mangel af bedre kunne kaste sig over en mere intensiv Drift end egentlig økonomisk, eller føre til at man holder for stor Besætning, eksperimenterer med tvivlsomme Nyheder osv. En bedre Ventil for Energien haves dog i de mange offentlige Hverv i Kommuner, Foreninger og Andelsselskaber; derved kommer Dygtigheden imidlertid ikke Vedkommende selv, men Egnen til Gode, og da Folk bl. a. for at slippe for Ansvar, er tilbøjelige til at vælge de Mænd, som i Forvejen har en Del af disse

ulønnede Tillidshverv, faar de enkelte ofte for mange, saa det endog gaar ud over deres egen Bedrift.

Anderledes med Købmændene. Deres Forretning udvides ikke ved en saadan isoleret, længe overvejet Handling som at købe en anden Gaard. Nej, hvor der er Dygtighed, vokser Forretningen ganske umærkeligt; man faar flere Kunder, og efterhaanden som der bliver Trang, lejer man flere eller større Lokaler, anlægger Filialer, antager mere Personale, lader flere Landsdele eller Lande berejse, knytter flere og flere direkte Forbindelser osv. osv. Der kræves ikke saa megen Kapital til at udvide Omsætningen, thi hele det faste Apparat af Bygninger, Skibe, Vogne, Jernbaner osv. behøver man ikke selv at eje; og til selve Vareforraadene kræves der kun en kortvarig Kredit, der er langt lettere at opnaa end den langvarige, som Landmændene behøver. Men som tidligere udviklet vil den progressive Opsparing føre til, at Købmændene har en stor egen Kapital; og naar Forholdene saa tilmed er saadan, at netop de ikke behøver ret megen egen Kapital, da er det rimeligt, at den dygtige Købmands Udvidelseslyst som Regel kan komme til fuld Udfoldelse. Et Udtryk for, at Købmandens Evner som Regel beslaglægges af hans egen Bedrift, haves i, at det er saa vanskeligt for Handelsstanden at faa gode Repræsentanter i Parlamenterne og Kommunalraadene.

Industrien staar som sædvanligt midt imellem Handelen og Landbruget. Bedriften kan lettere end Landbrugets udvides gradvis ved Nybygninger, Indretning af nye Anlæg og Opstilling af nye Maskiner; og kan man ikke blive paa den gamle Grund, kan det noget lettere lade sig gøre at flytte. Men ingen af

Delene gaar saa nemt som ved Handelen, og det er heller ikke saa let at skaffe Kapitalerne, som Regel en større Sum paa en Gang og for længere Tid. Selv til Indkøb af Raastoffer kræves der mere egen Kapital, idet Fabrikationen ofte varer længere end en almindelig Veksels Løbetid, og den under Fabrikationen i Varerne bundne Arbejdsløn kan neppe faas paa Veksler, men maa rejses ved dyrere og besværligere Kreditformer.

Dette, at en dygtig Mand med en mindre Kapital kan skabe sig en større Virksomhed i Handelen end i de andre Erhverv, staar i Forbindelse med, at en Købmandsforretnings Overskud betragtes som saa usikkert og navnlig som i den Grad knyttet til Indehaverens Person, saa at man ved en Overtagelse som Regel ikke betaler stort mere end Lagerets Værdi. Den nye Ejer er saaledes fri for at betale Skat til den gamle Ejer, medens Landmanden maa betale sin Jordrentes fulde kapitaliserede Værdi. Det er overhovedet sjældnere, at en Købmandsforretning overdrages; de gamle ophæves og nye opstaar, medens Gaardene og delvis ogsaa de industrielle Bedrifter forbliver bestaaende Slægt efter Slægt. Nu kan man mod denne Sammenstilling af Jordrenten og Handelens Overskud med en vis Ret indvende, at Handelen overhovedet ikke har et saadant fast af de ydre Forhold skabt Ekstra-Udbytte som Jordrenten, og at det derfor ikke kan betragtes som et Minus for Landbruget, at det ikke selv faar Lov til at beholde dette Ekstra-Udbytte. Men den solidt oparbejdede Forretning har alligevel et, om end indefra skabt og midlertidigt Ekstra-Udbytte, som burde betales, og som det saa vidt jeg ved ogsaa er ved at blive almindeligere at betale. Men saalænge det ikke

sker fuldt ud, vil det være et Plus for Handelen som Erhverv. Derfor vil man sikkert som Regel betragte den af en Grosserers 2 Sønner, der overtager Forretningen, som gunstigere stillet end den, der faar sin Arv kontant udbetalt, medens man paa Landet omvendt anser den Gaardmandssøn for begunstiget, der faar sin Arv i Kontanter og kan drage bort for at virke med den i en By. Som Regel bødes der herpaa, idet Gaarden overdrages for mindre end dens Værdi; vor sidste Statistik viser, at der ved Familiesalg gives 31 % mindre for en Td. H. end ellers, og ved denne Skik opnaar vi det samme, som Tyskerne tilstræber ved deres Anerbenrecht. I øvrigt antager jeg, at den normale Hartkornspris er for høj, nemlig paa Grund af Bøndernes Utilbøjelighed til at forlade Landbruget, og at dette ved at øge Prioriteringen yderligere formindsker Landmændenes Netto-Udbytte, jfr. nogle Udtalelser i Nationaløkonomisk Forening i December 1901.

Man kan nu spørge: Hvorfor kommer der ikke saa stor Tilgang til Handelen, at Konkurrencen trykker Fortjenesten ned til det almindelige Niveau? Herpaa kan dels svares, at de faste Stillinger med de sikre Indtægter trækker aller stærkest, hvilket ikke kan undre, da den regelmæssige Indtægts subjektive Værdi er større end den gennemsnitlig ligesaa store uregelmæssiges. Dels at der som udviklet faktisk er en endog meget stor Tilgang til Handelen, men at Konkurrencen ubarmhjertigt og automatisk afskediger Hundreder af dem, der saaledes prøver deres Lykke. Der er langt færre, end Folk tror, som har de Evner, der gør Handelen saa indtægtgivende. Man ser, at det undertiden

gaar godt for Folk, der gaar til Handelen uden nogen Uddannelse, og man har overhovedet svært ved at se, hvori Købmændenes Dygtighed skulde bestaa. Følgelig er der opstaaet en almindelig Undervurdering af Handelens Krav, saa man fra alle Sider strømmer derhen. Enhver tror sig kvalificeret til at lede en lille Handel; er en Arbejder kommen til Skade, samler man ind, giver ham et Detailhandlerborgerskab og anser ham dermed som forsørget; en Gaardmandssøn, der har faaet sin Arv udbetalt, drager til en Stationsby og nedsætter sig som Købmand; og den samme Undervurdering fører til Oprettelse af Brugsforeninger uden Hensyn til, om man har kvalificerede Ledere; og saa sætter man den første den bedste til at være Uddeler.

Dernæst kan spørges, om denne Merfortjeneste er socialt berettiget. Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal vil jeg stille mig paa det bestaaende Samfunds Grund, thi hvis man fra et socialistisk Synspunkt overhovedet benægter Driftsherrevinstens Berettigelse, falder Spørgsmaalet jo bort. Den populære Opfattelse har nu alle Dage været paa det rene med, at Købmændene tjente for meget, ja man forklarede nærmest dette ud fra svingagtig Fremfærd. Merkur var ikke blot Handelens, men ogsaa Tyvenes Gud; Ord som Kræmmer-sjæl og Kræmmermoral viser den samme Tankegang; og de stadige Klager over de »unyttige Mellem-mænd« vilde sikkert forstumme, hvis de vilde nøjes med en Brugsforeningsuddelers Løn. Praktisk Udslag giver denne Opfattelse sig i de overordentlig talrige Forsøg paa at undvære Mellemmændene. Der er Fabriksudsalg og Brugsforeninger, Andelsselskaber til Køb af Foder og Gødning eller til Eksport af Smør,

Æg og Flæsk, i Tyskland Kornsalgsforeninger, i Amerika Kvægsalgsforeninger osv. osv. — Spørgsmaalet om Merfortjenestens Berettigelse er i Virkeligheden det samme som Spørgsmaalet om disse Organisationers Berettigelse. Hvis der, eller rettere hvor der, naar alle Forhold tages i Betragtning, virkelig i Gennemsnit indvindes et reelt Overskud ved at gaa udenom Mellem-mændene, der er der ført et Erfaringsbevis for, at disse tjener mere, end deres Arbejde er værd. Men dette Spørgsmaal er for stort, til at jeg her kan gaa ind paa det.

Til Slutning har jeg nogle faa Bemærkninger om disse Forholds historiske Udvikling. Handelens Overvægt har sikkert tidligere været langt større end nu. I Middelalderen var det Handelen, der krævede Kapital, bl. a. fordi Købmændene i langt højere Grad selv maatte eje Skibe og Pakhuse, fordi de langsomme Kommunkationer krævede forholdsvis større Lagre, og fordi Risikoen var større. Nu har Industriteknikens Udvikling medført, at netop Industrien kræver mest Kapital, langt mere end Fortidens Haandværk; derfor er der nu opstaaet en Overklasse indenfor Industrien, og naar Sejren over Haandværket er helt tilendebragt, og endnu flere af de mange Smaamestre, der nu trykker Industriens Gennemsnitsindtægt, er forsvundet, da er det muligt, at Handelen maa vige Pladsen for Industrien, navnlig hvis Næringsloven stadigt vil holde sin Haand over de formelt selvstændige Smaahandlende ved at forbyde Filialer indenfor samme Kommune. Detailhandelens Kaar gaar saa stærkt tilbage, at det kunde statistisk paavises ved den af Rubin foretagne Sammenstilling af Indkomstforholdene i 1862 og 1892. Endvidere har

følgende Forhold bidraget til at formindske Handels-avancen.

Den stedse mere fuldkomne Overgang fra Natural-økonomi til Pengeøkonomi har gjort Kundernes Paa-passelighed over Købmændene mange Gange større. I Følge et opbevaret Regnskab fra 1780 var Værdien af det aarlige Forbrug af Købmandsvarer paa en Bondegaard paa 6 Td. H. kun 10 Rd. C., og overfor en saa lille Omsætning har det jo forsvindende Betydning, om Købmandens Avance er lidt større eller lidt mindre. Nu er Omsætningen mange Gange større, Oplysningen og dermed Evnen til at varetage sine Interesser ligeledes, og endelig har man i Andelstanken fundet et Middel til organiseret Selvhævdelse. Derfor er Fortjenesten paa Handel med uciviliserede Folk nu langt større end paa den hjemlige Handel. I samme Retning virker Varemærkelovgivning, Politikontrol med Forfalskning af Mælk, Vin, Kunstgødning. Endvidere de mange Midler til objektiv Varebedømmelse ved Maaling og Vejning, f. Eks. Analyse af Foderstoffer og Frø, Betaling af Kreaturer paa Grundlag af en Vejning, ikke blot efter Skøn. Endelig som det vigtigste af det hele: Handelens voksende Koncentration paa Markeder og Børser samt Offentliggørelse af paalidelige Beretninger om Priser osv. De Oplysninger, man tidligere fik fra private Forbindelser i Ind- og Udland, er nu gennem Handelstelegrammer i Aviserne Fælleseje, ikke blot for alle Købmænd, men for hele Befolkningen. Bonden kan nu selv i Aviserne se, hvad der bør betales for Korn og Kreaturer, og behøver altsaa ikke at lade sig nøje med Købmændenes ensidige Fremstilling af Forholdene. Jo mere udviklet Handelstekniken bliver

og jo bedre Forbindelsen mellem Landene, des jævner
bliver ogsaa Prisbevægelserne, og dermed bliver de
store Avancer sjældnere. En københavnsk Grosserer
har saaledes udtalt, at Kornhandelens Teknik, d. v. s.
dens Efterretningsvæsen, havde naaet den højeste Ud-
vikling, og netop derfor var der mindre at tjene end i
andre af Handelens Brancher.

Jeg kan derfor slutte med at udtale, at hvis
Handelsavancen endnu er for stor, da vil man ved at
fortsætte ad alle disse Veje sikkert snart kunne faa
den bragt ned paa det rette Niveau.

Islands Bankforhold.

Af

Cand. mag. **Axel Nielsen.**

Først i 1885 fik Island sin første Bank, og det skyldtes ovenikøbet særlige Forhold, at der da oprettedes en Bank. — Efter flere Misvækstaar i Begyndelsen af 1880'erne ytrede der nemlig i Altinget Ønske om at faa en Bank oprettet for ved den at søge den slette økonomiske Tilstand forbedret, hvorfor Regeringen ogsaa i 1885 forelagde Altinget et dertil sigtende Lovforslag. I Følge den Lov (18. September 1885), som blev Resultatet af det forelagte Forslag og de derom førte Forhandlinger, oprettedes en Bank »Islands Landsbank« med Hovedsæde i Reykjavik, til hvis Indrettelse Landskassen ydede et Tilskud paa 10,000 Kr. Desuden laante denne Banken en Driftskapital mod en Rente af 1 $\frac{0}{100}$ p. a. indtil et Beløb af 500,000 Kr. — ved Lov af 12. Januar 1900 forhøjet til 750,000 Kr. — efterhaanden som der maatte blive Brug derfor. Landskassen fik saa til Gengæld Ret til at udstede uindløselige Sedler for det samme Beløb, som den havde laant Banken. Disse Kreditsedler, der altsaa nu kursere paa Island til et Beløb af 750,000 Kr., ere »lovligt Betalings-

middel« og lyde paa 50, 10 og 5 Kr. Banken er ved denne Ordning, hvor det er Landskassen, der udsteder Sedlerne, og hvor det Laan, den har modtaget af Landskassen, er uopsigeligt fra Kreditors Side, stillet uafhængig af Regeringen, selv om ogsaa de 3 Bankdirektører vælges af denne, nemlig den administrerende af Landshøvdingen, de kontrollerende af Altingets 2 Afdelinger.

Foruden egentlige Bankforretninger som Diskontering af Veksler og lign., yder Landsbanken Kommune- og Prioritetslaan samt modtager Sparekasseindlaan. Denne sidste Forretningsgren er, som det var at vente, bleven af største Betydning for Banken, i Særdeleshed efter at den i sig har optaget Sparekassen i Reykjavik. I 1897 sad Landsbanken saaledes inde med c. $\frac{2}{3}$ af det hele i Sparekasser paa Island indestaaende Beløb; dog er her vel ogsaa paa denne Konto indsat Kapitaler, som retteligere høre hjemme paa Konto-Kurant. Omsætningen paa Sparekassekontoen var nemlig i Aaret 1902: 2,801096 Kr., omtrent ligelig fordelt paa Indlaan og Udbetalinger, medens det samlede Beløb, der ved samme Aars Udgang indestod paa Sparekassevilkaar, kun var 1,452571 Kr., som man ser, en meget livlig Omsætning. — At Banken maa give Laan i faste Ejendomme, maa nærmest tilskrives de særlige Forhold, der, som ovenfor nævnt, fremkaldte Banken, ligesom Landbruget da ogsaa i højere Grad end nu var Islands vigtigste Erhverv. Sammenholdt med hele Bankens Organisation var denne Forretningsgrens Optagelse heller ikke farlig. Det viser sig da ogsaa, at »Laan i faste Ejendomme« paa en Maade er vokset Banken over Hovedet, saa at der oprettedes en

særlig Hypotekafdeling i 1900 (Lov 2. Januar), der fik Tilladelse til at udstede Obligationer indtil det seksdobbelte af Afdelingens Reservefond og Garantifond (stort 200,000 Kr., der tilskydes af Landskassen, men forbliver i dennes Værge). Afdelingen har Lov til at udlaane mod 1ste Prioritet (ved Lov af 7. Juni 1902 ogsaa mod 2den) i Jorder og forsikrede Bygninger indtil Halvdelen af disses Vurderingssum. 31. Decbr. 1902 var der i alt af Afdelingen ydet Hypoteklaan til et Beløb af 1,331,794 Kr. — Ved Lov af 2. Marts 1900 oprettedes desuden for at hjælpe Landmændene paa Island et Fond »Islands Dyrkningsfond«, hvis Virksomhed senere nærmere bestemtes (Bktg. af 8. Juli 1901). Fondet bestaar af Kapitaler, der ere indkomne ved Salg af de Landskassen tilhørende Ejendomme, der ere solgte efter Udgangen af 1883, og udgjorde i Juli 1901 144,932 Kr.; af Fondet udlaanes Penge til Landbrugere til Jordforbedringer imod første Prioritet indtil $\frac{3}{5}$ af Pantets Vurderingssum paa fordelagtige Vilkaar for Laantageren. Man vil forstaa, at samtidig med, at der ad disse Veje er sket større og større Udlaan i faste Ejendomme, er denne Konto i Landsbanken gaaet ned ad; men til Gengæld ligger Landsbanken nu inde med $4\frac{1}{2}\%$ Hypotekobligationer til et Beløb af 639,000 Kr.

Det bestemtes ved Landsbankens Oprettelse, at den saa snart det lod sig gøre, skulde oprette Filialer paa Island, særlig i de 3 andre derværende Købstæder, en Bestemmelse, som endnu kun er delvis opfyldt og først i den seneste Tid ved Oprettelsen af en Filial i Juni 1902 paa Akureyri.

Banken har særlig i det sidste Tiaar virket godt

og har søgt, saavidt dens indskrænkede Midler tillod det, at tilfredsstille de Krav, der ere stillede til den. Dens Virksomhed vil nærmere fremgaa af følgende Opgørelse af Hovedsædets Status (31. Decbr. 1902):

Aktiver:	Kr.
Laan i faste Ejendomme	473,558
— mod Selvskyldnerkaution	593,023
— — haandfaaet Pant	158,011
Kommunelaan m. fl.	65,185
Kassekredit	5,431
Obligationer (inden- og udenlandske)	1,010,419
Veksler	401,950
Anvisninger	13,610
Købte og overtagne faste Ejendomme	15,169
Bankbygning med Inventar	80,000
Filialen paa Akureyri	96,617
Diverse Debitorer	29,889
Kassebeholdning	110,664
Ialt...	3,053,526

Passiver:	Kr.
Udstedte Sedler	750,000
Landmandsbanken i Kbhvn.	137,481
Kontokurantkonto	262,891
Sparekassekonto	1,452,571
Hypotekafdelingen	77,389
Reservefond	308,751
Diverse Kreditorer	64,443
Ialt...	3,053,526

En Sammenligning med nogle enkelte Konti 10 Aar tidligere vil vise Bankens stærke Fremskridt:

	1893	1902*)
Omsætning i Veksler	210,855 Kr.	1,986,852 Kr.
— paa Kontokurant.....**)	321,506 —	4,423,604 —
Beløb indestaaende paa Kontokurant	104,595 —	277,279 —
— Sparekassev.†)	618,700 —	1,480,921 —
Reservefond	116,136 —	324,353 —

*) Filialen medregnet.

**) 1893: 13 Kontoindehavere, i 1902: 129.

†) 1893: 2512 Konti, i 1902: 5864.

Til trods for denne stærke Udvikling, som foranstaaende Tal udviser, har Landsbanken dog ikke kunnet holde Skridt med de større og større Krav, Landet har stillet til den. Man fik Øjet op for, at mange af Landets Hjælpkilder vilde kunne udvikles ved Hjælp af en passende Kapital, men hvor man vendte sig hen, fandt man en almindelig Mangel derpaa. Man vil derfor kunne forstaa, at der var gode Chancer for det Forslag, som indbragtes i Altingets nedre Afdeling under Samlingen i 1899 ad privat Vej (Sysselmand Benedikt Sveinsson) om Oprettelsen af en Aktiebank med Seddeludstedelsesret paa Island. Uden nærmere her at skulle komme ind paa Forslagets detaillerede Bestemmelser og paa de forskellige Skikkelser, Forslaget antog under dets Behandling i Altinget, maa det her dog nævnes, at man vilde give Koncession paa 90 Aar til et Selskab paa at oprette en Bank med en Aktiekapital paa indtil 6 Mill. Kr. og med en ubegrænset Seddeludstedelsesret; de udækkede Sedler maatte udgøre samme Beløb som den til enhver Tid indbetalte Aktiekapital, de øvrige Sedler skulde have fuld Metaldækning, dog altid mindst $\frac{3}{8}$ af hele Seddelbeløbet. Aktiekapitalen tænktes delvis tilvejebragt ved en »Bankhæftelse«, d. v. s. man skulde kunne tegne Aktier i Banken og betale dem med »Forskrivninger med 1ste Prioritets Panteret i Grundejendomme paa Island«. Ligesom man allerede vil have set, at flere Bestemmelser vare hentede fra Nationalbankens Oktroj, saaledes gjaldt det samme om Sikkerheden for det udækkede Seddelbeløb og om, hvad der maatte henregnes til Metalfonden. Den nye Bank, der skulde bære Navnet »Islands Bank«, skulde overtage Lands-

banken og være eneberettiget til paa Island at udgive repræsentative Betalingsmidler. Forslaget, der var fremsat temmelig langt henne i Samlingen, og som yderligere forhaledes ved Forslagsstillerens Død (2. Aug.), kom først til øvre Afdeling faa Dage, før Altinget sluttedes; Afdelingen maatte derfor nøjes med at udtale, at Ministeren saa snart som muligt skulde indhente nøjere Betænkning om Sagen, en Udtalelse, som i det væsentlige ogsaa vedtoges af den nedre Afdeling. At der ikke kom andet Resultat ud af Samlingen, maa imidlertid ikke opfattes som Mangel paa Interesse fra Altingets Side, tværtimod, saa stærk Stemning for Forslaget var der fra enkelte Medlemmers Side, at en ekstraordinær Samling af Altinget i Anledning af Banksørgsmaalet endog nævnedes.

Ministeren for Island afhandlede nu Sagen indtil Altingets næste Samling i 1901 med Koncessionssøgerne og Nationalbankens Direktion, der væsentlig optraadte som Ministerens sagkyndige Raadgiver. Nationalbankens Udtalelser i denne Sag er af ikke ringe Interesse for danske Læsere, netop da det islandske Lovforslag var affattet med Nationalbanken som Mønster; selv om naturligvis ogsaa disse Udtalelser i Særdeleshed ere møntede paa islandske Forhold, er det f. Eks. dog saa almindelig sagt, »at Bankens sekundære Sikkerhed ikke blot bør stilles i Forhold til de udækkede Sedler alene, men derimod til disse og Bankens øvrige paa Anfordring skyldige Forpligtelser i Forening, da de sidstnævnte i lige saa høj Grad som Seddelgælden kræver paalidelig og let realiserbar Dækning«, at man maa antage, at dette ogsaa herhjemme maa blive gjort gældende i 1908; saafremt denne Bestemmelse traadte i Kraft for

»Islands Bank«'s Vedkommende, ansaas dog en Dækning efter Forholdet 100:100 i Stedet for det foreslaaede 150:100 for tilstrækkelig. Iøvrigt kritiseredes Forslaget stærkt, men ikke uden god Grund, af Nationalbankens Direktion. — I Henhold til Udtalelser af Landshøvdingen over Island og Sammenligning med det mindst udviklede af de skandinaviske Lande ansløges hele Pengeomløbet paa Island til højst 2 à $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr., hvoraf en Del i nordiske Sedler og i nordisk, engelsk og fransk Guldmonnt, samt c. 300,000 Kr. i Skillemønt. Nationalbanken mente derfor, at den nye Bank ikke godt kunde begynde at udstede Sedler for mere end 2 Mill. Kr., hvad der endda vilde være rigeligt for den første Tid, samt at de til enhver Tid udgivne Sedler burde dækkes halvt med Guld; subsidiært foresloges: udækket 1 Mill. Kr., dog altid Metaldækning for mindst Halvdelen af det udstedte Seddelbeløb. Hvad der maatte henregnes til Metalfondet, foreslog Nationalbanken ogsaa forandret, ligesom den mente, at Koncessionen kun burde gives paa 25 Aar. Den nye Bank burde ikke kunne give Laan i faste Ejendomme, ej heller laane paa industrielle Aktier. Det var foreslaaet, at »Islands Bank« maatte oprette et Kontor i København, der tilmed skulde staa direkte under de herboende Bestyrelsesmedlemmer, men Nationalbankens Direktion mente med fuld Føje, at et saadant Kontor vilde stride mod Nationalbankens Oktroj, hvorfor den foreslog at indskrænke Kontoret til blot at være et Agentur, tilmed da det næppe var Meningen, at »Islands Bank« skulde gøre selvstændige Forretninger her. — Nationalbankens Betænkning sendtes da med Ministeriets Udtalelse om, at der næppe vilde

ske væsentlige Forandringer i de Rettelser, Forslaget herved havde modtaget, til Koncessionssøgerne. Disse mente vel at kunne gaa med til adskillige af Forandringerne, som dog alle vare af de mindre væsentlige. Da Ministeriet imidlertid fik Underretning om, at man agtede at henregne et vist Beløb af Aktiekapitalen, dog ikke over 5 %, til en saakaldet Etableringskonto, hvad det mente ikke at kunne gaa med til, afbrødes Forhandlingerne.

Da Altinget samledes i 1901, kunde Ministeriet derfor ikke forelægge det noget Forslag til Oprettelse af en Bank, men ad privat Vej indbragtes et saadant i nedre Afdeling. Det var det tidligere Forslag, rettet væsentlig i Overensstemmelse med Nationalbankens Raad. Da Forslaget fremkom saa tidlig i Samlingen, at der var Sandsynlighed for, at det dette Aar vilde blive endelig afgjort, fremkom Forslagets Modstandere, d. v. s. Tilhængerne af Landsbanken, nu med positive Forslag. Saaledes foresloges det i nedre Afdeling, at man skulde optage et Laan til Landsbanken i Landskassens Navn, udvide Landsbankens Seddeludstedelsesret og saa gøre alle dens Sedler indløselige, eller at man skulde give Landsbanken Ret til ved Siden af de uindløselige Sedler, den allerede udstedte, ogsaa at udstede indløselige; paa begge Maader vilde man, som det ses, kunne undgaa den nye Bank. Utvivlsomt havde det første af disse Forslag fortjent en blidere Medfart og en nøjere Prøvelse, end det fik; thi det vilde dog have været den naturligeste Vej at gaa. Imidlertid afvistest begge Forslagene, særlig paa Grund af, at Afdelingen mente, at der vilde være en for ringe Forskel mellem den Rente, man maatte betale af Laanet, og den Rente,

man vilde kunne opnaa gennem Banken, til at en saadan Fremgangsmaade vilde kunne betale sig, selv om man ogsaa stillede Islands Tilskud fra Danmark i Pant for Rentens Erlæggelse.

Det oprindelige Forslag gik nu uantastet, fraset enkelte Smaaforandringer, igennem nedre Afdeling og gennem 2 Behandlinger i øvre Afdeling. Da fremsatte Landshøvdingen Forslag om at stryge de Paragraffer af Forslaget om Oprettelsen af »Islands Bank«, hvorved Landsbanken med samt dens Seddeludstedelse ophævedes, og i Stedet derfor blot bestemme, at det Landsbanken tildelte Seddelbeløb ikke maatte udvides. Ved dette Forslag vil man se, at Betingelserne for den nye Bank i høj Grad forværredes, idet den vel beholdt Retten til at udstede Sedler, men 750,000 Kr. af den omløbende Pengemængde vilde nu i Forvejen være optaget af Landsbankens Sedler. Landshøvdingens Forslag vedtoges ved 3die Behandling i øvre og ved eneste Behandling i nedre Afdeling, uden at der foretoges andre Forandringer i det oprindelige Forslag, som jo var udarbejdet paa Basis af Landsbankens Ophævelse.

Forslaget stadfæstedes af Kongen 7. Juni 1902. I Følge denne Lov fik Ministeren for Island Ret til at give det ovenomtalte Selskab Koncession paa Oprettelsen af en Aktiebank paa Island med Eneret til i 30 Aar at udstede indløselige Sedler. Banken skal føre Navnet »Islands Bank«. Det skal være dens Opgave at befordre Islands Handel, Landbrug, Fiskeri og Industri. Saafremt Ministeren for Island finder en paa en Generalforsamling vedtagen Beslutning stridende herimod, kan han sætte den ud af Kraft. Indenfor et Tidsrum af 6 Maaneder efter Lovens Ikrafttræden har

Indbyggere, offentlige Kasser og Stiftelser paa Island fortrinsvis Ret til at tegne Aktier i »Islands Bank«, enten mod Betaling eller mod at give »Forskrivninger med 1ste Prioritets Panteret i Grundejendomme paa Island« indtil 20 % af disses Vurderingssum og til en Rente af 4 %, der garanteres af Landskassen. For det samme Beløb, hvorfor »Islands Bank« saaledes modtager Prioritetsobligationer, maa den udstede Bankobligationer. — Landskassen har Ret til at blive Aktionær for indtil $\frac{2}{5}$ af Aktiekapitalen, der i alt skal udgøre mindst 2 og højst 3 Mill. Kr. Koncessionshaverne ere forpligtede til at skaffe det Beløb af Aktiekapitalen, der ikke tegnes paa nævnte Maade, tegnet al pari. Banken maa udstede Sedler af oven anførte Beskaffenhed indtil et Beløb af $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr., hvoraf Halvdelen skal dækkes af Metal; for den anden Halvdelen af det udstedte Seddelbeløb saavel som for de andre Banken paahvilende Forpligtelser skal den have let realisable sikre Aktiver af samme Størrelse i sit Eje. Til Metalfondet maa henregnes: ¹⁾ lovlig gangbar Mønt efter dens paalydende Værdi, ²⁾ fremmed Guldmønt og Guldbarer til en Værdi af 2480 Kr. pr. kg. f. Guld, ³⁾ Tilgodehavende, betalbar paa Anfordring hos Nationalbanken, Norges Bank og Bank of England (ell. Scotland), imod at den Banken paa samme Vilkaar til de nævnte Banker paahvilende Gæld fradrages Metalfondet, ⁴⁾ Sedler udstedte af de 3 skandinaviske Banker, de 3 europæiske Hovedbanker og Bank of Scotland. Dog maa de to sidstnævnte Poster ³⁾ og ⁴⁾ ikke overstige $\frac{1}{4}$ af Metalfondet. Mindst $\frac{1}{4}$ af den cirkulerende Seddelmasse skal altid være dækket af »lovlig gangbar Mønt«, og heraf skal Halvdelen igen være i nordisk Guldmønt. Denne Del af Metalfondet skal stadig bero paa Island; dog maa

hertil medregnes Guld, der er under Vejs til Island, indtil et Beløb af 200,000 Kr., samt Guldbarer, som Banken har overgivet Mønten i København til Udmøntning. — De »let realisable, sikre Aktiver« skulle navnlig bestaa af: Forskrivninger paa Laan mod Haandpant, inden- og udenlandske Veksler, Tilgodehavende hos fremmede Korrespondenter, betalbar paa Anfordring, offentlige Papirer efter Børskurs samt Bankens egne Bankobligationer. I aarlig Afgift til Landskassen skal Banken betale 10 % af Overskuddet, efter at Aktionærene have faaet 4 % af Aktiekapitalen. Den skal have Hovedkontor og Værneting i Reykjavik og Filialer paa de største Handelspladser, særlig paa Seydisfjord, Akureyri og Isafjord. Bankens Repræsentantskab skal bestaa af 7 Medlemmer, hvoraf 3 vælges af Altinget, 3 af Aktionærene, medens Ministeren for Island (i dennes Fraværelse Landshøvdingen) er selvskreven Formand i Bankraadet.

I Overensstemmelse med denne Lov meddeltes da Koncessionen det omtalte Selskab af Ministeren for Island 5. November 1902 paa Betingelse af Aktiekapitalens Sikring inden 30. September 1903. Det lykkedes at faa denne Betingelse opfyldt, idet forskellige inden- og udenlandske Banker og Bankiers kort før Fristens Udløb garanterede Aktiekapitalens Tegning, og i Løbet af 1904 vil »Islands Bank« saaledes træde i Virksomhed.

Særlig lyse Udsigter har Banken næppe, i Særdeleshed hvad dens Udstedelse af Banksedler angaar, idet Kreditsedler som allerede nævnt udgøre c. 30 % af Pengeomløbet; ganske vist har dette flere Udviklingsmuligheder, idet jo bl. a. en ikke ringe Del af Handelen, Bondehandelen, endnu for en stor Del er Tuskhandel

og det vil være naturligt at betragte det som en Opgave for den nye Bank at faa Tuskhandelen afskaffet; men lang Tid vil der sikkert hengaa, før dette opnaas. Hvad Aktietegningen angaar, vil utvivlsomt en i Forhold til Landets Midler ikke ringe Del af Kapitalen tegnes paa Island; Landskassen vil i saa Henseende være et godt Forbillede, idet den tegner Aktier for et Beløb af 800,000 Kr. (Lov af 7. Juni 1902), ligesom der jo ogsaa her bydes Landmænd og Grundejere i Byerne en Lejlighed til at rejse Laan i deres Ejendomme; selv om Laanegrænsen ogsaa er temmelig lav, vil Landskassens Hypotekafdeling maaske kunne træde supplerende til, efter at den, som foran nævnt, nu netop med dette for Øje har faaet Tilladelse til at udlåne mod 2den Prioritet; i Særdeleshed vil den efter islandske Forhold meget lave Rente af 4 $\frac{0}{100}$, som »Bankhæftelserne« skulde forrentes med, virke ansporende til at tegne sig for Aktier. Paa anden Maade vil det vist derimod falde Banken vanskeligt at yde en virksom Støtte til Islands mest betrængte Erhverv, Landbruget. Rent teoretisk set kan man fordømme den Maksimumsgrænse, der her er sat for Bankens Seddeludstedelse, selv om man tager Lempelserne i Henseende til Metal-dækningen i Betragtning, men nogen praktisk Betydning vil Grænsen næppe foreløbig faa. Derimod maa man sikkert være glad ved Bestemmelserne om Dækning af alle Forpligtelser og om Betaling af en Afgift til Landskassen.

Banken ventes med ikke ringe Længsel paa Island, man ser i den en *vis medicatrix* for Samfundet. Det maa haabes, at Banken vil kunne opfylde de store Forventninger, hvormed den imødeses.

December 1903.

Japans Finansvæsen.

Af

Adolph Jensen.

Det japanske Stats-Budget for Finansaaret 1903—04 balancerer med omtrent halvtredje Hundrede Millioner Yen (1 Yen = 1 Kr. 86 Øre).

Man kan vanskelig finde noget mere malende Udtryk for den i de sidste 30 Aar stedfundne Udvikling i Statslivet end de Talrækker, der angive Budgettets Størrelse Aar om andet. I 1867—68 stod Statsindtægterne opførte med 33 Mill. Yen, hvoraf kun $3\frac{1}{2}$ Mill. ordinære Indtægter. Ti Aar senere var Indtægten naaet til 52 Mill., hvoraf den aller største Del, nemlig 50 Mill., var ordinære Indtægter. Atter ti Aar senere (1887—88) var Summen 88 Mill., hvoraf 76 Mill. ordinært. De ordinære Statsindtægter naaede i 1896—97 over 100 Mill. Yen og i 1901—02 over 200 Mill. For Aaret 1903—04 er de ordinære Indtægter budgetteret til 232 Mill. Yen, hvortil kommer omtrent 20 Mill. ekstraordinært.

Største Delen af Statsindtægterne tilvejebringes gennem Skatter, for Finansaaret 1903—04: 172 Mill. Yen; Resten af de ordinære Indtægter er i det væsentlige Udbyttet af forskellige Regaler.

Det japanske Stats-Skattesystem og dets Udvikling er ikke uden Interesse, hvorfor vi i det følgende skulle give en Oversigt over Hovedpunkterne.

De nu bestaaende Skatter ere i Budgettet for 1903—04 opførte med følgende Beløb:

Grundskat	47,0	Mill. Yen
Næringskat	6,8	— —
Indkomstskat	7,4	— —
Produktionsafgift af Ris-Vin ...	66,5	— —
do. af Sukker ...	7,2	— —
do. af Soya	3,4	— —
Afgift af Banknoter	1,1	— —
Børsskat	1,0	— —
Mineskat	0,8	— —
Skibsafgifter	0,3	— —
Told	16,7	— —
Stempelafgifter	13,5	— —
Forskellige mindre Afgifter ...	0,3	— —
	172,0	Mill. Yen

Grundskatten. Fra gammel Tid har den japanske Statskasse oppebaaret en Art Landgildeafgift in natura af alt dyrket Land. Denne Naturalafgift, der i Regnskabet for 1867—68 opførtes med 2 Mill. Yen, men i 1871—72 med 20 Mill., besluttede man i 1873 at afløse med en Grundskat efter Jordens Værdi. Den Metode, der er anvendt ved Taksationen af Ejendomme til Beskatning, er i Hovedtrækkene følgende: Først har man beregnet Brutto-Udbyttet af Jorden for et Gennemsnit af 5 Aar; dernæst har man fradraget 15 pCt., repræsenterende Udsæd og Gødning, samt 4 pCt., repræsenterende faste Byrder. Resten betragtedes som Ejendommens Netto-Udbytte, der, kapitaliseret efter en Rentefod af 6 à 7 pCt., atter gav den Taksationsværdi, der opførtes i Matriklen. Grundskatten udgør

ikke mindre end 3 pCt. af Taksationsværdien, men denne er ogsaa ganske nominel, idet Ejendommene i Almindelighed sælges for det 5—6 dobbelte af Taksationssummen. *)

Ifølge Bladmeddelelser er Grundskatten, der for Tiden indbringer 47 Mill. Yen, i Anledning af Krigen foreslaaet forhøjet til ca. 80 Mill.

Næringsskatten. Denne Skat, der indførtes i 1896, rammer al Handels- og Industrivirksomhed efter et overordentlig indviklet System. Eksempelvis kan det nævnes, at en Købmandsforretning betaler følgende Afgifter: $\frac{1}{2}$ pro mille af Omsætningsværdien en gros, $1\frac{1}{2}$ pro mille af Omsætningsværdien en detail, 4 pCt. af Lejeværdien af Forretningslokaler, samt 1 Yen for hver Person, der beskæftiges i Forretningen. Fabrikker betale $1\frac{1}{2}$ p. m. af den faste Kapital, 4 pCt. af Lokalerne Lejeværdi, 1 Yen for hver fast ansat Funktionær og 30 Sen (1 Yen = 100 Sen) for hver beskæftiget Arbejder. Beskatningsreglerne variere iøvrigt stærkt efter Virksomhedernes Art. Saaledes stiger f. Eks. den Afdeling af Skatten, der paalignes efter Forretningslokalernes Lejeværdi, til 40 pCt. for Hoteller og Gæstgiverier, ja endog til 60 pCt. for Restauranter. Transportvirksomhed (f. Eks. Jernbanedrift) beskattes ifølge en Tillægslov af 1903 med 10 pCt. af Indtægten (tidligere $2\frac{1}{2}$ p. m. af Kapitalen). — Denne Skat, der stærkt minder om den gamle franske »Patentafgift«, er et Vidnesbyrd om, at den japanske Finansstyrelse ikke

*) Det hele skyldsatte Areal udgør 13,7 Mill. Cho (1 Cho = ca. 1,8 Td. Ld.), den samlede Vurderingssum 1395 Mill. Yen, hvilket giver en gennemsnitlig Taksationsværdi af c. 100 Kr. pr. Td. Land.

altid er lige heldig, naar den laaner »nye Ideer« i Evropa.

Indkomstskatten paalignedes første Gang i 1887, men indbragte i Begyndelsen urimelig lidt (c. 1 Mill. Yen aarlig), uagtet Skatteprocenten for de højere Indtægter naaede op til 3. I 1899 vedtoges forskellige Forandringer i Reglerne for Ansættelsen til Indkomstskat, og Progressionen i Skatteskalaen skærpedes betydeligt. Samtidig inddroges Aktieselskaber og andre juridiske Personer under Beskatningen; Procenten er for disse sidste 2 à $2\frac{1}{2}$. For fysiske Personer er Grænsen for skattepligtig Indtægt 300 Yen. Skatten udgør for den laveste Indtægtsgruppe (300—500 Yen) 1 pCt., og Procenten stiger gennem en Skala paa 12 Trin til $5\frac{1}{2}$ pCt. (for Indtægter over 100,000 Yen). Reformen af 1899 bragte straks Indkomstskattens Provenu op til ca. 5 Mill. Yen; i Budgettet for 1903—04 opføres Skatten med ca. $7\frac{1}{2}$ Mill. Yen.

Ingen af de japanske Skatter indbringer saa meget som Produktionsafgiften af Ris-Vin (saakaldet »Saké«). Denne Skat, der indførtes i 1871, var i Begyndelsen ret moderat og indbragte i de første Aar kun ca. 1 Mill. Yen. Imidlertid er Skatten omordnet ikke mindre end 7 Gange (senest i 1901), og hver Gang ere Satserne forhøjede, saa at Statens Indtægt af Afgiften stadig har været stigende (1878—79: 5 Mill., 1881—82: 11 Mill., 1896—97: 19 Mill., 1897—98: 31 Mill., 1900—1901: 50 Mill., 1903—04: 67 Mill. Yen). I sin nuværende Skikkelse er Skatten en ren Produktionsafgift, der varierer efter Arten af Produktet (Tariffen nævner 5 forskellige Arter af Ris-Vin) og efter Alkohol-Indholdet. Den almindelige »Saké« beskattes med 15

Yen pr. Koku (à 180 Liter), altsaa med omtrent 15 Øre pr. Pot. *)

Sukkerafgiften er først indført i 1901. Den rammer alt Sukker, der fra Udlandet eller fra Raffinaderier i Indlandet gaar over i Forbruget, med fra 1 til 2,8 Yen pr. 100 Kin (1 Kin = 6 Hectogram), d. v. s. $1\frac{1}{2}$ à $4\frac{1}{3}$ Øre pr. \mathcal{H} .

Produktionsafgiften af Soya er henimod 30 Aar gammel, men den har først i de senere Aar, efter at Taksterne ere blevne forhøjede, faaet væsentligere finansiell Betydning.

Tolden indbragte i Slutningen af 60erne kun ca. $\frac{1}{2}$ Mill. Yen, og endnu i 1898—99 kun 8 Mill. I 1899 indførtes imidlertid en ny Tarif, der paa én Gang bragte Toldens Beløb op til det dobbelte. I Budgettet for 1903—04 ere Toldindtægterne opførte med 16,6 Mill. Yen.

Et næsten lige saa stort Beløb som Tolden indbringe Stempelafgifterne. Indtil for en halv Snes Aar siden var denne Beskatningsform kun lidet benyttet i Japan, men nu hører herunder en Mængde forskellige Afgifter (Registreringsafgifter, Stempling af Omsætningsdokumenter og Retsakter, Eksamensbeviser, forskellige Legitimationsbeviser o. s. v.). Aar efter Aar forøges Antallet, og Statens Indtægt af denne Masse af Smaa-Afgifter er stegen fra 0,8 Mill. Yen i 1894—95 til 7,6 Mill. i 1898—99 og 13,5 Mill. i 1903—04.

Foruden de foran nævnte fandtes der tidligere

*) I 1902 fandtes der i Japan ikke mindre end 23000 Brænderier, hvis samlede Produktion naaede 860 Millioner Potter »Saké« af forskellig Styrke. Den deri indeholdte Mængde af ren Alkohol synes ikke at kunne oplyses.

forskellige andre indirekte Skatter til Staten. Flere af disse (f. Eks. Afgifter af Køretøjer og Baade) ere i Tidens Løb overførte til Kommunerne. En Afgift af Tilvirkning og Salg af Tobak, der indførtes i 1876 og i første Halvdel af Halvfemserne indbragte Statskassen et aarligt Beløb af c. 3 Mill. Yen, er nu bortfalden, efter at der i 1898 er indført fuldstændigt Tobaksmonopol. Netto-Overskudet af Tobaksmonopolet er for Aaret 1903—04 opført med $12\frac{1}{2}$ Mill. Yen.

En ikke ubetydelig Indtægt har Japans Statskasse af Jernbanedrift. For Aaret 1901—02 opførtes Statsbanernes Netto-Overskud med 8,4 Mill. Yen, hvilket giver en Forrentning af Anlægskapitalen af henimod 9 pCt. Ogsaa Statens Post-, Telegraf- og Telefondrift giver godt Overskud, i det nævnte Aar 4 à 5 Mill. Yen netto.

Om Japans Statsudgifter give de i europæisk Sprog oversatte officielle Beretninger kun lidet tilfredsstillende Oplysninger. Hverken den statistiske Aarbog eller de af den japanske Finansstyrelse udgivne Oversigter indeholde nogen indgaaende Specifikation af Udgifterne, ligesom der mangler Oplysninger om Indflydelsen af Versurposter o. l. Der meddeles i de nævnte Publikationer kun summariske Regnskabsekstrakter med den formelle Deling af Udgiftssummerne efter »Ministerier« og indenfor Ministerierne atter med Sondring mellem de ordinære og de ekstraordinære Udgiftsbeløb. Men selv disse sparsomme Oplysninger ere ikke uden Interesse; i hvert Fald give de et karakteristisk Billede af det japanske Statslivs rivende Udvikling i den sidste Menneskealder. I omstaaende Tabel

have vi foretaget en Sammenstilling af de gennemsnitlige aarlige Udgiftsbeløb (i Millioner Yen) for hvert Ministerium i hver af Femaarsperioderne 18⁶⁷/₆₈—18⁷¹/₇₂, 18⁸³/₈₄—18⁸⁷/₈₈ og 18⁹⁹/₀₀—19⁰³/₀₄.

	18 ⁶⁷ / ₆₈ —18 ⁷¹ / ₇₂		18 ⁸³ / ₈₄ —18 ⁸⁷ / ₈₈		18 ⁹⁹ / ₀₀ —19 ⁰³ / ₀₄	
	Ordinært	Ekstraord.	Ordinært	Ekstraord.	Ordinært	Ekstraord.
Civillisten	0.5	»	2.3	»	3.0	»
Udenrigsministeriet...	0.1	»	0.7	»	2.2	0.2
Indenrigsministeriet ..	0.1	»	9.5	0.8	10.5	16.4
Finansministeriet	11.0	12.4	27.3	9.4	53.9	13.2
Krigsministeriet	3.4	1.4	10.7	0.4	37.2	17.6
Marineministeriet			3.6	3.7	18.8	25.4
Justitsministeriet	0.2	»	2.2	»	8.9	0.5
Kultusministeriet	0.2	»	0.9	»	4.3	1.5
Landbrugs- og Handels-	»	»	1.8	0.1	2.4	6.6
ministeriet			2.6	0.1	18.9	25.3
Trafikministeriet	0.2	»				
	15.7	13.8	61.6	14.5	160.1	106.7
	29.5		76.1		266.8	

Billedet er ganske »europæisk«. Ved Siden af den umaadelige Stigning i Forsvarsudgifterne (i det sidste Femaar androg disse i aarligt Gennemsnit 100 Millioner Yen), lægger man navnlig Mærke til de store Beløb, der ere opførte paa Finans- og Trafikministeriernes Regnskaber (Forrentning og Afdrag paa Statsgælden, Anlæg af Jernbaner).

Som før nævnt, ere Udgifterne indenfor de forskellige Forvaltningsgrene i Almindelighed ikke nærmere specificerede; kun ganske enkelte Poster ere særlig nævnte, saaledes Udgifterne til Parlamentet (1 à 1½

Mill. Yen aarlig) og til det kejserlige Kabinet (c. 400,000 Yen). Under Civillistens Konto, der siden 1889—90 ordinært har figureret med den runde Sum af 3 Mill. Yen, træffes for Finansaaret 1896—97 en ekstraordinær Udgift paa 700,000 Yen, medgaaet til »Enkekejserindens Ligbegængelse« — en Begravelse paa $1\frac{1}{4}$ Mill. Kr., det smager dog til en Forandring af Asien!

Det er naturligt, at det japanske Rige, trods den energiske Udnyttelse af alle tilstedeværende Skatteobjekter, ikke har kunnet undgaa at stifte Statsgæld. Snarere maa man undres over, at Gælden har kunnet holdes indenfor saa rimelige Grænser som Tilfældet er: den 31. Marts 1903 udgjorde den 560 Mill. Yen, altsaa lidt over en Milliard Kroner.

Japans første Statslaan stiftedes i de første Aar efter Revolutionen 1868; det var et 9 % Laan paa henimod 5 Mill. Yen, optaget i London. Dette Laan var allerede amortiseret i 1881, men forinden havde det været nødvendigt at optage adskillige nye, tildels ret store Laan, saa at Statsgælden allerede i 1873 havde naaet 40 Mill. Yen og i 1878 68 Mill. Yen (hvoraf 15 Mill. var foranlediget ved Borgerkrigen i 1877). Naar Japans Statsgæld i det følgende Aar med ét Slag stiger til 250 Mill. Yen, skyldes dette de store Erstatningssummer, Staten udbetalte til Lensfyrsterne for Ophævelse af de tidligere bestaaende Feudalrettigheder. Fra 1879 til midt i Halvfemserne stiger Statsgældens Beløb kun med et halvt hundrede Millioner, og den væsentligste Del af denne Forøgelse skyldes dels produktive Anlæg (Jernbaner), dels Oprettelsen

af en Fond til Indløsning af de fra ældre Tid cirkulerende Stats-Papirpenge. Kina-Krigen forøgede imidlertid Gældens Beløb med over 100 Mill. Yen, og efter Krigens Slutning lagde store offentlige Arbejder Beslag paa endnu større Beløb, saa at den samlede Statsgæld nu — trods en ret hurtig Amortisering af flere af de ældre Laan — er naaet op til det før nævnte Beløb af 560 Mill. Yen.

De japanske Statslaan ere optagne til meget forskellig Rentefod (Minimum 4 pCt., Maksimum 10 pCt.), men de ældre Laan til høj Rente ere nu alle konverterede til 5 pCt., og af de nuværende japanske Statsobligationer lyder aller største Delen paa 5 pCt. Rente; dog findes der ogsaa 4 pCt. Papirer til et Beløb af henimod 100 Mill. Yen. Kursen for 5 pCt. japanske Statsobligationer bevægede sig i Aarene 1900—1902 mellem 87 og 95.

Der er i det foregaaende kun talt om den konsoliderede Statsgæld, og det er ogsaa kun denne, der for Tiden er af nogen Betydning. Men i Japans Finanshistorie har flydende Gæld i Form af Stats-Papirpenge spillet en meget væsentlig Rolle.

Regeringen forefandt efter Statsstyrelsens Reorganisation i 1868 et kaotisk Virvar af Papirpenge, udstedte af »Daimioerne« (de tidligere Lensfyrster), og for største Delen kun beregnede paa at cirkulere indenfor et mindre Distrikt. Der fandtes ikke mindre end 1694 forskellige Slags af disse Daimio-Noter til et samlet Beløb af ca. 40 Mill. Yen. De nye Stats-Papirpenge, der udstedtes for at indløse disse Sedler, dannede Stammen til den japanske Stats flydende Gæld. Men man blev ikke staaende herved. Efter at der var bragt

Orden i det overleverede Kaos, benyttedes Udstedelsen af Papirpenge Aar efter Aar som et regelmæssigt Finansmiddel. Ganske vist fandtes der en Metalreserve til Dækning af Seddelmassen, men denne Reserve var ganske utilstrækkelig, og faktisk vare Statens Papirpenge uindløselige. Det var ikke smaa Beløb, det drejede sig om; fra 50 Mill. Yen i 1870 steg Papircirkulationen til 100 Mill. i 1875 og til 140 Mill. i 1878. Hermed var Maksimum naaet; i 1883 var Beløbet atter nede paa 100 Mill. og i 1888 under 50 Mill. I 1898, da Cirkulationen af Stats-Papirpenge kun udgjorde 7 Mill. Yen, udstedtes en Lov, hvorved Resten af Sedlerne indkaldtes til Indløsning inden Udgangen af 1899; efter dette Tidspunkt skulde Cirkulationen være forbudt. Ved Udgangen af 1902 var dog endnu et Beløb af $1\frac{1}{2}$ Mill. Yen uindløst.

Naturligvis kunde det ikke undgaas, at Stats-Papirpengene fik Kurs, og dette var i en Periode, navnlig i Aarene omkring 1880, skæbnesvangert for Finanserne som for Landets Økonomi i Almindelighed. Hundrede Yen Sølv betaltes i 1879 med 121 Yen Papir; i 1880 med 148 og i 1881 med 170 Yen Papir; da Papirpengene var lovligt Betalingsmiddel overfor Statskassen, betød deres Kurs, da denne var paa sit laveste Punkt, saaledes en Reduktion af Statsindtægternes Værdi til næsten kun Halvdelen af den nominelle.

De kommunale Budgetter i Japan naaede i Aaret 1900—01 et samlet Beløb af 129 Mill. Yen. Største Delen af Kommunernes Indtægter tilvejebringes gennem Ligning paa fast Ejendom (Jord og Bygninger). De væsentligste Udgiftposter ere: Politiudgifter og Delin-

kventomkostninger: 10,4 Mill., Undervisningsvæsen 34,1 Mill., Sundhedsvæsen 8,5 Mill., offentlige Arbejder 30,1 Mill. Yen. — Kommunernes Gæld er forholdsvis betydelig; endnu i 1890 udgjorde den næppe 1 Mill. Yen, men ved Udgangen af 1902 ikke mindre end 61 Millioner.

Til en rigtig Vurdering af de foranstaaende Meddelelser vilde kræves indgaaende Oplysninger om Prisniveauet i det fjerne Japan og om de Forandringer, Pengenes Værdi er undergaaet i Tidens Løb. Her kan imidlertid kun anføres ganske enkelte Data, der dog maaske kunne give en Smule Vejledning, og som i hvert Fald i og for sig turde være af Interesse.

Den officielle Statistik giver Oplysning om Gennemsnitspriserne for en Række af de vigtigste Forbrugsartikler for hvert Aar siden 1887. Det fremgaar heraf, at i de 14 Aar fra 1887—1901 er Prisniveauet i Japan steget meget betydeligt. De fleste Varer betales i 1901 mere end en halv Gang dyrere end i 1887, ja for mange er Prisen steget til det dobbelte eller endnu mere. Eksempelvis skal nævnes, at Prisstigningen udgjorde for Ris 144 pCt, for Byg 72, for Risvin 71, for The 48, for indenlandsk Sukker 42 og for Stenkul 103 pCt. Arbejdslønnen har holdt Skridt hermed; de fleste Haandværkere fik i Dagløn dobbelt saa meget i 1901 som i 1887, ja for flere Fag (Tømrere, Grovsmede, Skræddere o. s. v.) var Lønnen omkring 150 pCt. højere i 1901 end fjorten Aar tidligere.

For at give en Forestilling om Prisniveauets Højde i Japan for Tiden, skal her anføres de officielle Gennemsnitspriser (Aar 1901) for nogle faa vigtige Varer;

Værdiangivelserne ere omregnede i dansk Maal og Mønt. Ris pr. Tønde: $16\frac{1}{2}$ Kr.; Byg pr. Td.: 5 Kr.; Risvin pr. Pot: 32 Øre (Produktionsafgiften er, som foran anført, 15 Øre pr. Pot); The pr. Ø 60 Øre; indenlandsk Sukker pr. Ø 19 Øre; Stenkul pr. Td.: 2 Kr. Hertil skal endnu føjes, at Gennemsnitsprisen paa Oksekød i de store Byer i 1897 udgjorde 26 Øre pr. Ø . — Som Eksempler paa Arbejdslønnens Højde skal anføres, at den gennemsnitlige daglige Fortjeneste i 1901 er beregnet til 109 Øre for Tømrere, 90 Øre for Grovsmede, 83 Øre for Skræddere (dog tjene de Skræddere, der sy europæiske Dragter, betydelig mere, nemlig 114 Øre), 74 Øre for Typografer, 54 Øre for Vævere (Mænd) og 35 Øre for kvindelige Væveri-arbejdere. Det virkelige Arbejdsvederlag er dog noget højere end her angivet, idet der ofte ydes Arbejderne Naturalier af forskellig Art, hvorfra der er bortset ved Beregningen af de oven anførte Lønningssatser.

Kilder: Résumé statistique de l'Empire du Japon, 17. année. Tokio 1903. — Annuaire financier et économique du Japon, Nr. III. Publié par le ministère des finances. Tokyo 1903. — A History of Banking in Japan. By Juichi Soyeda. (History of Banking in all Nations. Ed. by the editor of the Journal of Commerce and Commercial Bulletin. Vol. IV. New York 1896).

Bog anmeldelser.

G. CASSEL. **The nature and necessity of interest.**
London 1903. Macmillan & Co. (XII + 188 S.; 6 sh.).

Dr. Cassel har en stor Forfattervirksomhed bag sig. Han begyndte som en abstrakt Værditeoretiker med en matematisk Rustning, der ikke gav Walras' noget efter i Tunghed. Han var aldrig en ensidig Grænsenyttelighænger, men stod — og staar — paa det Grundlag, hvor Grænsesforbrugers og Grænseproducents sammenfaldende Priser bestemmer Markedsprisen. Derefter skrev han en Del Afhandlinger — oftest paa Tysk — som var meget let tilegnelige, men af et ringere videnskabeligt Gehalt. Hans forrige Bog »Retten til det fulde Arbejdsudbytte« var en god Bevisførelse for — om ikke Rentens Nødvendighed, saa for, at der gjordes Reduktioner i Arbejdernes Løn, for at lægge til Side og danne ny Kapital i et fremskridende Samfund. Som populær Bog var den et fortræffeligt Arsenal; jeg anmeldte den derfor meget rosende i et herværende Dagblad; skulde jeg have anmeldt den i et Fagblad, var Rosen bleven mere forbeholden. Der er en stor Fare for en økonomisk Forfatter ved at jage efter Lettilegnelighed, og den er, at baade Originaliteten, Nøjagtigheden og de videnskabelige korrekte Slutninger bliver svage og udtyndede. I sit sidste Skrift, der er udkommen paa engelsk, »Rentens Natur og Nødvendighed«, vender Forf. tilbage til de videnskabelige Enemærker. Han fortæller, han har været

6 Aar om Bogen, og det maa ærligt siges, at Resultatet ikke er den lange Tid værd. Han forklarer meget godt de Elementer, der bestemmer Opsparings Mængde og Rentens Indvirken herpaa, altsaa Udbudssiden af Kapital; men Spørgsmaalet om, ikke blot hvor stor Rente der fordres, men ogsaa, hvor stor Rente der kan gives, og hvorfor denne gives, lader han faktisk ligge.

Hele Rentespørgsmaalet reduceres for ham til et Spørgsmaal om den udsatte Nydelses Betydning. Idet vi opløser Kapital i Arbejde og »Venten« (3: Abstinence), faar vi, at Efterspørgsel efter Kapital er Efterspørgsel efter »Venten«. Renteproblemet reduceres da til en Lære om Prisen paa Abstinens, hvormeget der er udbudt, og hvormeget der er efterspurgt.

Forf. begynder med en historisk Oversigt over Udviklingen af Renteteorien, viser den kanoniske Opfattelse, hvorledes denne omformes, da man indser at det ikke er Penge, men reel Kapital, der laanes. Hos Turgot finder han den Definition, han anser for den klareste, at Rente er Prisen for Brugen af en given Varemængde over et vist Tidsrum.

Vi naar til Ad. Smith, der finder Rente nødvendig for at fremkalde en tilstrækkelig Forsyning med Kapital, og fordi Nødvendigheden af Udlæg kræver en voksende Kapital. Hos Say finder Forf. første Gang Begrebet Rente adskilt fra Profit. Hos Ricardo finder vi, at Renten er det tilbageblivende, efter at Jordrenten er betalt og Arbejderen har faaet sit Subsistensminimum; Malthus, hvis Teori stilles i Skygge for Ricardos, ser at Kapitalens Sjældenhed indvirker paa Rentens Højde.

Hos Bastiat og Senior træder Abstinenteorien frem, og allerede Bastiat ser den Tjeneste at vente (3: udsætte sin Nydelse) som en produktiv Faktor.

Læren om Marginalproduktiviteten som rentebestemmende, som vi alt har bl. a. hos v. Thünen, faar sin Udvikling hos Jevons. Kapitalen kan nu bruges 1) til at forøge Øjeblikkets Produktion og 2) til at forlænge

Produktionsperioden; Jevons ser for meget paa det sidste. Forf. sætter Jevons' Fortjenester højere end Böhm-Bawerks. Derefter kritiserer Forf. skarpt Böhm-Bawerk, om end med ikke ringe Ensidighed, og tilmed naar Forf. ikke længere end den østrigske Økonom. I Virkeligheden er hele denne Kritik af Böhm-Bawerk noget selvbehagelig og minder om de daarligste tyske Eksempler, det er en Strid om et Komma, Forf.s Kritik her er ikke Videnskab, men Videnskaber, — af den Art de lærde Doctores og Professores opførte i Peder Paars.

Efter at have gennemgaaet Spørgsmaalet historisk, er Forf. naaet til det Resultat, at han akcepterer Turgots før nævnte Formel for Rente som Pris for en selvstændig Faktor i Produktionen, og den Faktor kan passende kaldes »Venten eller Abstinence«.

Forf. gaar nu over til sin egen Analyse. For at skaffe Forraad og Produktionsmidler maa nogle udsætte deres Nydelse.

Der er Efterspørgsel efter Abstinens a) fordi visse Goder — som Hus og Møbler — ikke kan konsumeres paa een Gang og b) fordi Produktionsgoder først opslides efterhaanden. Jo mere holdbare Varer Publikum vil have, og jo flere Produktionsmidler man vil substituere for Arbejdet, des større »Venten« kræves der.

Forf. undersøger, hvorvidt der er mere Brug for »Venten« i vor Tid end ellers. Jo lavere Renten er, des mere vil Folk kræve »Venten«; hvis Renten var Nul, vilde man bygge Huse, der først skulde bruges om 100 Aar. — Derefter viser Forf., at Renten indvirker paa Substitutionen af Kapital for Arbejde.

Forf. viser altsaa her med mange gode Eksempler, hvorledes Rentens Højde bestemmer Omfanget af Brugen af Kapital, men han forklarer ikke, hvorfor Laantager vil betale Rente og hvorledes denne Rente sættes. Han forklarer Reaktionen, ikke Aktionen.

Bedre er Afsnittet om hvorledes Kapitalen dannes og Rentens Indflydelse herpaa. Den Belønning, Grænse-

abstinensen fordrer, er Renten. Dette er faktisk Böhm-Bawerks Lære, tilmed ikke saa godt formuleret.

Forf. undersøger, i hvilke Tilfælde Rentens Højde paa- virker Opsparingen, og kommer gennem en Sidestillen af Kapitalrente med en begrænset Annuitet til det Resultat, at under $1\frac{1}{2}$ pCt. kan Renten ikke falde uden at standse Opsparingen. Jeg skal ikke gengive hans Analyse her, da jeg tror den kun gælder for Middelklassen og hverken for Arbejdere eller de helt rige. I de sidste Kapitler rekapitulerer Forf. et tidligere Skrift og viser, at hvis Arbejderen fik det fulde Udbytte af sit Arbejde, var al Opsparen umulig i et socialistisk Samfund.

Dr. Cassel er en flink Økonom, men vil aldrig komme op blandt dem, der sætter Mærker i deres Lands Literatur, hverken i Form eller Indhold. Han er flittig og kyndig, kender alle sin Videnskabs Løvefodder og Gesveitsninger og er fortrolig med den økonomiske Proces, han er all right; — men alligevel, han hører — for at tale i hans egen Jargon — til de Faktorer, der kan ombyttes med andre. Han er ganske vist over Gennemsnittet af de tyske Professorer, lærd, kyndig og omstændelig, Fagmand helt igennem, men uden den Prægning, der er Skillemærket mellem Menneskene.

Laurits V. Birck.

FERNANDO LINDERBERG. **Kristendommen og den sociale Udvikling.** I. Oldtidens sociale Tilstande og Kristendommens Gennembrud. Kbhvn. 1903. Lehmann & Stage. (193 S.).

Enhver Læser, der er nogenlunde øvet i lidt forfatterfysiognomiske Iagttagelser, vil let opnaa en vis Færdighed i at tage Maal af en Bogs Indhold, allerede saa at sige af dens Titel og dens Forfatternavn. Og den blaserte eller forretningstravle, for hvem det ikke kommer an paa et Par ny Enkeltheder mer eller mindre, vil hurtigt ved et Par Siders Indkig kunne gøre Bog paa Bog »færdig«, med en behagelig Fornemmelse af, at man forud kender Facit

og kan spare sig Læsningen. En Bog som Linderbergs er vist ikke et daarligt Objekt for en saadan ekspedit og summarisk Fremgangsmaade. Forfatterens Navn, Bogens Titel og Undertitel — og vi kan tænke os, hvor vi holder, og at vi paa den mørke Baggrund, hvorpaa Kristendommen skal tegne sig, vil faa adskilligt at høre om Heden-skabets Syn paa Slaveriet osv.

En Prøve vil vise, at Formodningen her holder Stik. Der er intet videnskabeligt eller egentlig nyt i Linderbergs Bog. Men den mere naive og respektfulde Læser, der følger Bogen Side for Side, maa trøste sig med, at han under Vandringen stadig hist og her kan plukke adskilligt morsomt op, der unddrager sig den flotte Læsers Blik, der er vant til at »overse«. Forf. selv gør ogsaa udtrykkelig opmærksom paa, at han slet ikke tilstræber noget »videnskabeligt« nyt. Allerede et Blik paa Litteraturhenvisningen, der som altid viser hans Flid og Belæsthed, gør det klart, at Fremstillingen er bygget paa populære Haandbøger eller paa andres Forskningsresultater.

Bogen skal bedømmes ud fra dette, om det er lykkedes Forf. at give en anskuelig Fremstilling af de sociale Forholds Vækst.

Og her maa man vist sige: ja. Den underholdende, let læselige og velskrevne Bog lægger Farver over de Hovedlinjer, som den nogenlunde trænede forud kender, gennem levende Træk — og grumme mange Citater — hentede rundtom fra. Og selv den studerende Hr. politices eller mag. med akademisk-videnskabelige Aspirationer — for hvem Bogen iøvrigt ikke er særlig beregnet — kan saamænd her hente sig megen udfyldende Belæring om Forhold, om hvilke han kun har et Par Navne og nogle faa eksamens-brugbare Sætninger til Rede.

Lidt generer det under Læsningen, at Forf. med en vis usvigelig Højskolesikkerhed saa hurtigt »gør det af« med hedensk Kultur. Det er ikke gjort med Opskrifter af overforfinede Menuer fra Kejsertidens »bedre Middage«, hvor Nattergaletunger og slavefodrede Fisk næppe nok er

det mest raffinerede, eller med Bunker af Slavehistorier, eller med Henvisning til, at selv »ædle« Hedninge kun havde Selvmordet som eneste Retræte, eller med en Præsentation af det hedenske højst brogede, lidet imponerende og til Tider ret humoristiske Gudekorps. Med saadanne Præmisser gaar Slutningskæden om Hedenskabets Uformuenhed overfor sociale Opgaver for let i Led. I alt dette er der megen Overdrivelse, famøse Enkelttildragelser ere generaliserede til Typer, og de religiøst-sociale Forhold behandlede med for haard Haand. Det er umaadelig vanskeligt nu, med det knebne og spredte Materiale, at trænge ind i og for Alvor leve sig ind i antik Kulturs Følelsesliv, dens Hjærteforhold til Religionen og dens Syn paa Enkelteksistensernes Værd og hermed paa de sociale Værdier. Men Anmelderen, som føler sin Ukyndighed paa disse Felter og for hvem hedenske Gudeforestillinger og Mytedannelsers Forhold til det praktiske Liv ofte staar som store Gaader, er sikker paa, at der i hedensk Kultur før Kristendommen og ogsaa efter, men uafhængig af den ligger langt flere sociale Muligheder, end det almindelig siges og Forf. har Øje for. Lidt Opmærksomhed — for blot at nævne noget — paa Mysteriekultus'en eller et flygtigt Blik paa gammelt østerlandsk Livssyn (det, der jo nu som moderne Salonreligion er blevet formelig aktuelt) eller lidt opladt Øre for forskellige fremragende hedenske Tænkeres Ord og etiske Kulturkrav turde være nok til, at man med lidt Varsomhed tog om Problemet: Hedenskabets Forhold til det sociale.

Hadde Forf. taget lidt mere med af det her antydede, vilde Kristendommens ubestridelige sociale Nydannelser vedblivende have staaet i kraftig, men mere ægte og mindre bengalsk Belysning.

Imidlertid, i en kortfattet Fremstilling med populariserende Tendenser som Linderbergs har det jo sin Vanskelighed at faa Nuancerne med. Den Synsvinkel, Forf. iøvrigt har anlagt, er god. Linderberg ser her som altid

— og med fuldkommen Ret — paa de sociale Forhold, særlig saaledes som de tager sig ud set nedenfra, fra de Klassers Standpunkt, der bedst ved, hvor Skoen trykker, og endnu er udenfor, og ikke naaet op ad de Trin, der føre til socialt og materielt Velvære. Bogen er et nyt Vidnesbyrd om Forf.s flinke, folkeopdragende Arbejde og lidt sangvinske, men varmhjertede Reformtro. Og Linderberg kan med nogen Tilfredshed se hen til den Stilling, han trods den ret ublidelige Modbør han som Autodidakten og den meget ihærdige Polemiker har haft at kæmpe med, efterhaanden har hævdet sig i økonomisk Litteratur.

A. Hk.

D. O. KINSMAN. **The Income Tax in the Commonwealth of the United States.** [Publications of the American Economic Association]. New York 1903. Macmillan Co. (134 S.; 1 Doll.).

Amerikas Forenede Stater have i Tidens Løb været Tumleplads for en stor Mængde Skatte-Eksperimenter. Indkomstskatten har i forskellige Former været benyttet lige siden Unionens Dannelse, ja endog før den Tid, idet f. Eks. Massachusetts saa tidligt som 1634 havde en Art Indkomstskat. I sin moderne Form som Skat paa Netto-Indtægten er det dog først fra Tiden omkring 1840, at Indkomstskatten har fundet Anvendelse i de Forenede Stater. I alt har 16 af Staterne til forskellige Tider haft Indkomstskat; for Tiden benyttes den kun i seks Stater (Massachusetts, Virginia, Nord-Carolina, Syd-Carolina, Louisiana og Tennessee). — Forfatteren af ovennævnte lille Bog har, næsten udelukkende med Benyttelse af officielle Kilder, givet en historisk-kritisk Fremstilling af de mange forskellige Indkomstskatte-Eksperimenter, af hvilke han betegner de fleste som lidet vellykkede. Skylden herfor lægger Forf. imidlertid ikke paa Indkomstskatten som saadan, men dels paa Administrationen, der som oftest har haandhævet Straffelovenes Bestemmelser

med al for liden Strenghed, dels paa Skatteborgerne, der i det store og hele have fundet det i sin Orden at gaa uden om Loven og løbe fra Skattepligten, hvor det paa nogen Maade var muligt. Det er mod Selvangivelses-Principet, at Forf. — maaske noget ensidigt — retter sin væsenligste Anke. Hvad enten man kan slutte sig til Konklusionen eller ikke, læser man imidlertid denne lille Monografi med Udbytte, ikke mindst fordi den giver en bekvem Lejlighed til Orientering i de amerikanske Indkomstskatters mange forskellige Former.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— Fra Bogforlaget Frantz Siemenroth i Berlin har Redaktionen modtaget en Brochure med Titelen: »Hie Europa! Hie Amerika! Aus dem Lande der krassen Utilitât«. Forfatteren, Jul. H. West, er Ingeniør og har paa sine Studierejser set paa den amerikanske Industri med Ingeniørens Øjne, hvad der imidlertid ikke udelukker, at den ikke teknisk kyndige Læser kan have Udbytte af at læse det lille Skrift. Det Spørgsmaal, Forf. beskæftiger sig med, og som han ikke drister sig til at besvare med et bestemt Ja eller Nej, er dette, om man kan imødesee et industrielt Verdensherredømme for Amerika. At den amerikanske Fabrikant i Øjeblikket og for en Tid formaar at sælge sine Varer i Evropa billigere end hans europæiske Konkurrenter, er for Forfatteren ikke noget afgørende Bevis; thi Amerikas Industri arbejder i det store og hele ikke for Eksport; hvad der sælges i Evropa er kun Produktionsoverskuddet, som ikke kan finde Afsætning i Indlandet; det udgør kun 3 pCt. af den hele Produktion og sælges uden synderlig Fortjeneste. I det Øjeblik de amerikanske Fabriker ville gaa over til at arbejde direkte med Eksport for Øje, maa de sætte Priserne op, med

mindre der skulde indtræde et betydeligt Fald i Arbejdslønnen; dette sidste anser Forf. imidlertid for udelukket, saa længe ikke al dyrkelig Jord er taget under Kultur, — men hermed har det lange Udsigter. Skønt Forfatterens Hovedraisonnement saaledes nærmest fører i Retning af at besvare det opstillede Spørgsmaal benægtende, er han dog ikke blind for, at Sagen ogsaa har andre Sider, og at det amerikanske Folks ubestridelige Fortrin paa det praktiske Livs Omraade let vil kunne berede den gamle Verdens Industridrivende mange ubehagelige Overraskelser.

— Som udvidet Særtryk af en Afhandling i »For Kirke og Kultur« har Hr. Fernando Linderberg udgivet et lille Skrift om »Fyrst Krapotkin og den ideelle Anarkisme, i det væsentlige bygget over Krapotkins egne Bøger, navnlig hans paa Dansk oversatte »Erindringer« og de senere udkomne »Mutual aid« og »Fields, factories and workshops«.

— »Ekonomiska Samfundet« i Finland har for nylig udsendt to Hefter (3dje Binds 4de og 5te Hefte) af sine »Föredrag och Förhandlingar«. Det ene optages helt af en Art Betænkning om Spørgsmaalet om Arbejdsløshedens Bekæmpelse med særligt Henblik paa Forholdene i Helsingfors. Det andet indeholder en Række Afhandlinger om forskellige økonomiske Forhold i Finland (Brændsels-spørgsmaalet, Handelsfirma, Margarine og Smørekspport) samt en overordentlig læseværdig Artikel af Dr. Karl Willgren om »Det lille Jordbrugs Fremtid«, et Spørgsmaal af stor Aktualitet for Tiden i Finland, idet man ikke blot fra et økonomisk Synspunkt, men ogsaa fra et nationalt, tillægger Smaabrugenes gunstige Udvikling den største Betydning.

Notitser.

Skandinaverne i Nord-Amerika.

De Forenede Staters Folketal udgjorde ved sidste Tælling (Juni 1900) 76,300,000. Heraf var 10,400,000 fødte udenfor Landet, og af disse sidste var atter over 1 Million Skandinaver, nemlig:

født i Danmark	154284
— Norge.....	336985
— Sverige.....	573040
	<hr/> 1,064309

Skandinaverne er i Tidens Løb kommen til at udgøre en bestandig større Brøkdel af Nordamerikas fremmedfødte Befolkning. Iblandt 1000 indvandrede Personer i de Forenede Stater fandtes i Aaret 1850 kun 9 Skandinaver (1 Dansk, 6 Normænd og 2 Svenskere), i 1870 allerede 43 (5 Danske, 21 Normænd og 17 Svenskere), men nu (Aar 1900) ikke mindre end 103 (15 Danske, 33 Normænd og 55 Svenskere).

Skandinaverne i Nordamerika findes spredte over hele Unionen; der findes næppe noget Grevskab — endsige nogen Stat eller Territorium, hvor der ikke opholder sig Mennesker, hvis Vugge stod i et af de nordiske Lande. Men Hovedmassen af Skandinaverne finder man dog samlede i bestemte Strøg af Landet, først og fremmest i de nordlige Centralstater Illinois, Wisconsin, Minnesota, Jowa,

Nebraska m. fl.), men dernæst findes der navnlig en stor Mængde Svenskere i de nordlige Atlanterhavsstater (Massachusetts, New York, Pennsylvanien) og Danske i enkelte af Veststaterne (Utah og Californien). Den Stat, der rummer de fleste Skandinaver, er Minnesota; dens hele Folketal er 1,751,000, hvoraf henimod en Tredjedel (505000) er fremmedfødte, og af disse er atter nær ved Halvdelen (237000) Skandinaver af Fødsel.

I New York, hvis samlede Indbyggertal er $3\frac{1}{2}$ Mill., findes 45000 Skandinaver; og Chicago, der kun er halvt saa folkerig, huser ikke mindre end 81000 Personer, fødte i de nordiske Lande (10000 Danske, 22000 Normænd og 49000 Svenskere). Men ogsaa i mange mindre Byer er Antallet af Skandinaver meget betydeligt, f. Eks. i Minneapolis 33000 (over Halvdelen af Byens fremmedfødte Befolkning), i St. Poul 14000, i San Francisco 10000 o. s. v.

I det foranstaaende er der kun talt om Personer, der ere fødte i de skandinaviske Lande eller med andre Ord om indvandrede Skandinaver. Imidlertid kan man, naar man vil opgøre Størrelsen af den skandinaviske Befolkning i de Forenede Stater, med en vis Ret medtage de indvandrede i Amerika fødte Børn, og herved stiger Tallene naturligvis meget betydeligt. Antallet af Personer, hvis Forældre begge vare danske, udgjorde 267,000; dansk Fader men fremmed Moder havde 64,000 Mennesker, og dansk Moder men fremmed Fader 33,000. Begge Forældre norske: 684,000; norsk Fader men fremmed Moder: 96,000; norsk Moder men fremmed Fader: 77,000. Begge Forældre svenske: 998,000; svensk Fader men fremmed Moder: 102,000; svensk Moder men fremmed Fader: 74,000. En Sammenregning af disse Tal giver omtrent 2,4 Mill., men herfra maa drages ca. 60,000 Dobbelttællinger (en Person af dansk-norsk Herkomst er f. Eks. opført baade under: »dansk Fader, fremmed Moder« og under: »norsk Moder, fremmed Fader«), saa at det virkelige Antal Personer af skandinavisk Herkomst i de Forenede Stater bliver 2,332,000.

Faderen født i:	Moderen født i:	Antal Personer
Danmark	Danmark	115292
—	Norge	7719
—	Sverige	9241
—	Storbritannien og Irland	4658
—	Tyskland	10264
—	Canada	1012
—	Forenede Stater	29727
—	Andre Lande	1522
Norge	Danmark	3406
—	Norge	349611
—	Sverige	16113
—	Storbritannien og Irland	3063
—	Tyskland	2920
—	Canada	1114
—	Forenede Stater	67927
—	Andre Lande	2049
Sverige	Danmark	5302
—	Norge	21969
—	Sverige	415121
—	Storbritannien og Irland	6748
—	Tyskland	6691
—	Canada	1974
—	Forenede Stater	55830
—	Andre Lande	3674
Storbritannien og Irland	Danmark	3068
Tyskland	—	7542
Canada	—	649
Forenede Stater	—	11863
Andre Lande	—	952
Storbritannien og Irland	Norge	3132
Tyskland	—	4116
Canada	—	1586
Forenede Stater	—	35607
Andre Lande	—	2227
Storbritannien og Irland	Sverige	5482
Tyskland	—	7074
Canada	—	1723
Forenede Stater	—	30253
Andre Lande	—	4281

Hvis man vil have nærmere Oplysning om Blodblandingen, vil det være rettest at begrænse Betragtningen til de i Amerika fødte Personer af skandinavisk Afstamning. Disser Antal udgjorde omtrent 1,260,000, saaledes fordelte som angivet i foranstaaende Oversigt (Side 199).

Det fremgaar heraf, at alle tre skandinaviske Nationer tager stærkt Del i den Folkeblanding, der finder Sted i Nordamerika, men ikke alle i lige Grad. Der fandtes ialt 212,000 Personer af dansk Herkomst, fødte i de Forenede Stater, og af disse havde 115,000 baade dansk Fader og dansk Moder, medens 97000, altsaa 46 pCt., havde enten fremmed Fader eller fremmed Moder. Af 523,000 Personer med norsk Blod i deres Aarer havde 173000, altsaa kun 33 pCt., enten fremmed Fader eller fremmed Moder; og af 591000 Personer af svensk Herkomst havde 176000 eller 30 pCt. den ene af Forældrene født udenfor Sverige. De danske Udvandrere synes altsaa hyppigere end baade Normændene og Svenskerne at søge sig Ægtefælle blandt fremmede Nationer.

Hvis vi derefter alene holde os til Tallene for Personer af blandet Afstamning, vil vi finde væsentlige Uoverensstemmelser mellem de tre skandinaviske Folks Tilbøjelighed til Indgiftning i andre Nationer. Forholdet er fremstillet i omstaaende tabellariske Oversigt (Side 201), hvor Antallet af Personer af dansk-fremmed Herkomst er sat lig 100, og paa samme Maade Antallet af Personer af norsk-fremmed og svensk-fremmed Herkomst lig 100. Kolonne 1 angiver da Forholdstallene for dem, der havde dansk født Fader, og hvis Moder var født i de i For-spalten nævnte Lande, medens Kolonne 2 paa samme Maade giver Forholdstallene for dem, der havde dansk Moder og fremmed Fader. Kolonnerne 3 og 5 svare — henholdsvis for Normænd og Svenskere — til Kolonne 1 for Danske, ligesom Kolonnerne 4 og 6 svare til Kolonne 2.

	Danmark			Norge			Sverige		
	1.	2.	1+2.	3.	4.	3+4.	5.	6.	5+6.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Danmark	—	—	—	2.0	4.4	6.4	3.0	5.3	8.3
Norge	7.9	3.5	11.4	—	—	—	12.5	9.1	21.6
Sverige	9.5	5.5	15.0	9.3	12.7	22.0	—	—	—
Storbritann. og Irl.	4.8	3.2	8.0	1.8	1.8	3.6	3.8	3.1	6.9
Tyskland	10.6	7.8	18.4	1.7	2.4	4.1	3.8	4.0	7.8
U. S. og Canada..	31.7	12.9	44.6	39.9	21.5	61.4	32.8	18.1	50.9
Andre Lande.....	1.6	1.0	2.6	1.2	1.3	2.5	2.1	2.4	4.5
	66.1	33.9	100.0	55.9	44.1	100.0	58.0	42.0	100.0

Af hundrede Personer af dansk-fremmed Herkomst var altsaa 45 Frugten af Forbindelse mellem en Dansk og en Amerikaner*), idet 32 havde dansk Fader og amerikansk Moder, og 13 amerikansk Fader og dansk Moder. De tilsvarende Procenttal for Normænd og Svenskere ere henholdsvis 61 (40 + 21) og 51 (33 + 18). Det synes heraf at fremgaa, at de norske Udvandrere i Amerika ere mere tilbøjelige end de svenske, og disse atter mere tilbøjelige end de danske til at gifte sig med Landets egne Børn. Herved er dog at mærke, at vi ved »Amerikanere« her kun forstaa Personer, der ere fødte i Amerika; men mange af disse kunne jo selvfølgelig være fødte af skandinaviske Forældre og (f. Eks. i de store »settlements«) i hvert Fald delvis have bevaret Forældrenes Sprog, saa at de i Virkeligheden ikke ere blevne amerikaniserede. Iøvrigt aabenbarer Tabellen flere interessante Forhold, f. Eks. det mærkelig høje Procenttal for Forbindelser mellem Danske og Tyskere (Slesvigere?). Ejendommeligt er det ogsaa, at medens Kombinationen: dansk Fader — tysk Moder er hyppigere end Kombinationen: tysk Moder — dansk Fader, er det omvendte Tilfældet baade i For-

*) For Overskuelighedens Skyld er her de Forenede Stater og Canada tagne under ét.

holdet mellem Normænd og Tyskere og mellem Svenskere og Tyskere.

Vi have i det foregaaende fremhævet de Nationer, som Skandinaverne ere mest tilbøjelige til at blande sig med. Naturligvis forekommer der ogsaa en Del Ægteskaber mellem Skandinaver og Hollændere, Franskmand o. s. v., men yderst sjældent søge Udvandrerne fra de nordiske Lande deres Ægtefælle blandt Syd- og Øst-Europæere. Uagtet der i de Forenede Stater findes langt flere Russere end Normænd, var Antallet af Personer, fødte i dansk-russisk Ægteskab dog kun 135 imod over 11000 fødte af dansk-norske Forældre. Den matematiske Sandsynlighed for en Forbindelse mellem en Dansk og en Tysker er kun 6 Gange saa stor som for en Forbindelse mellem en Dansk og en Italiener; men medens 10000 Personer havde dansk Fader og tysk Moder og 7 å 8000 havde tysk Fader og dansk Moder, finder man i Tabellerne kun 6 Personer med dansk Fader og italiensk Moder og 72 med italiensk Fader og dansk Moder.

Foreningen »De danske Atlanterhavssøer«.

I Januar Maaned i Aar traadte Foreningen »De danske Atlanterhavssøer« frem for Offentligheden, men Overvejelserne og Forberedelserne med Hensyn til Foreningens Oprettelse gaar et Par Aar tilbage i Tiden. Paa en Række private Møder have en Del kendte Mænd med Kendskab til og Interesse for Island, Færøerne, Grønland og Dansk Vestindien drøftet Spørgsmaalet om, hvad der kunde gøres for at knytte Rigets forskellige Dele sammen med fastere Baand end hidtil, og Forhandlingerne førte

til Foreningens Stiftelse den 16. December 1902. Men først d. 16. Januar i Aar traadte Foreningen offentlig frem.

Foreningens Formaal er at fremme Udviklingen af de til Danmark knyttede fjernere Rigsdele, navnlig i økonomisk Henseende, samt at styrke Solidaritetsfølelsen mellem Rigets Beboere.

Disse Formaal søges naaede bl. a. ved følgende Midler: At tilvejebringe Oplysninger af økonomisk Betydning for de paagældende Rigsdele og sprede Kundskab om deres Forhold blandt Rigets Befolkning; at yde gratis Vejledning til alle, der henvende sig til Foreningen om Oplysninger vedrørende de nævnte Rigsdele eller til Bedste for disses Beboere; at virke for Gennemførelsen af Forbedringer i de bestaaende Forhold ved Paavirkning af den offentlige Mening, eventuelt ved Henvendelse til Regering og Rigsdag.

Bestyrelsen bestaar for Tiden af 34 Medlemmer, fordelt paa 4 Sektioner, henholdsvis for Færøerne, Island, Grønland og Dansk Vestindien. Formændene for Sektionerne ere: Amtmand, Landstingsmand Chr. Bærentsen, Kammerherre K. Sehested, Dr. phil. K. J. V. Steenstrup og Professor T. Westermann. Præsident og Vicepræsident for Foreningen er Kammerherre Sehested og Prof. Westermann.

Foreningen udgiver et Medlemsblad, *Atlanten*, der udkommer med et Ark om Maaneden og gratis omsendes til Medlemmerne. Bladet bringer bl. a. en sammenhængende og ret udførlig Beskrivelse af hver af de 4 Øgrupper. Disse grundlæggende Artikler ville omhandle: historiske Oversigter; Klima; Jorden, dens Art og Benyttelse; Plante- og Dyreliv; Befolkning; Samfærdselsmidler; Næringsveje; Institutioner og Foranstaltninger til Næringslivets Fremme.

I Lighed med, hvad der finder Sted i Hedeselskabet, vil Foreningen søge at faa Repræsentanter saa vel i Danmarks forskellige Egne som paa selve Atlanterhavs-

øerne. Allerede nu har den 12 Repræsentanter, hvis Hverv det er at vinde Interesse og Tilslutning for Foreningen. Thi en sikker Støtte, en betydelig Tilslutning hos Befolkningen er jo en nødvendig Betingelse for, at Foreningen med fuld Kraft kan virke for sine Formaal og for et stadigt voksende Fællesskab mellem alle Dele af Danmarks Rige. Den Tilslutning, den alt har vundet, tyder paa, at der hersker Forstaaelse af og Sympati med den store Opgave, Foreningen har taget op. Nu, kun 2 Maaneder efter, at den har henvendt sig til Offentligheden, tæller den over 600 Medlemmer, næsten hver Dag bringer et eller flere Medlemmer, og endnu er dog Arbejdet for at vinde Tilslutning rundt om ude i Landet ikke organiseret og taget op med fuld Kraft. Paa Island og Færøerne og i Dansk Vestindien — til Grønland er dens Opraab endnu ikke naaet — tæller Foreningen allerede op imod 100 Medlemmer, og der foreligger ikke faa Vidnesbyrd om den Sympati, Foreningens Stiftelse har vakt paa Atlanterhavsoerne.

Som Medlem kan optages enhver uberygtet Mand eller Kvinde. Medlemsbidraget er mindst 5 Kr. aarlig eller 200 Kr. én Gang for alle, hvori er indbefattet Betaling for Medlemsbladet. Indmeldelse sker ved Henvendelse til Foreningens Sekretariat, der foreløbig er henlagt under det kgl. danske Landhusholdningsselskab, Vestre Boulevard 34, København B.

Et Folks Udgiftsbudget.

Den bekendte engelske Statistiker Sir Robert Giffen holdt sidste Efteraar ved »British Associations« Møde i Southport et Foredrag om Æmnet »The wealth of the Empire, and how it should be used«.*) Giffen gør her et interessant Forsøg paa at beregne, hvorledes det engelske Folk bruger sin Indtægt, den han beregner til 1750 Mill. £ om Aaret, d. v. s. 42 £ eller omtrent 750 Kr. pr. Individ.

Før vi meddele Hovedresultaterne af disse Beregninger, maa til rigtig Forstaaelse indskydes den Bemærkning, at alle de benyttede Priser paa Forbrugsartikler ere Netto- og en gros-Priser. Dette er ogsaa principielt rigtigt; naar en Mand køber et Pund The, er der i Betalingen indbefattet tre Ting: 1) Theens Værdi, 2) Købmandens Fortjeneste og 3) Tolden til Statskassen. Spørger man nu, hvad den engelske Nation giver ud til The, bør kun medregnes Nr. 1, medens Nr. 2 er Betaling for en personlig Ydelse, der i Giffens Budget gaar ind under Hovedposten »Fordeling« (cost of distribution), og Nr. 3 i Virkeligheden anvendes til Dækning af Udgifterne ved almindelige Statsformaal (Forsvarsvæsen, Retssikkerhed o. s. v.).

Igennem egentlige Beregninger gøres der kun Rede for Anvendelsen af 1386 Mill. af de 1750, hvortil den aarlige Indtægt er anslaaet. De 1386 Mill. faldt paa følgende Hovedposter: Føde 468 Mill. £, Klæder 182 Mill., Bolig, Brændsel, Vand og Gas 223 Mill., Goder, der tilvejebringes gennem Statens og Kommunernes Virksomhed (Skolevæsen ikke medregnet) 183 Mill., Kirke- og Skolevæsen, Udgifter til Adspredelser, Stedforandring o. l. 130 Mill., »Fordelingen« (se ovenfor) 200 Mill. £. De resterende 364 Mill. £ fordeler Giffen paa to runde

*) Se: Journal of the Royal Statistical Society, September 1903.

Summer, nemlig 100 Mill. til saadanne personlige Tjenesteydelser, som ikke ere indbefattede i »Fordelingen«, og 264 Mill. til den aarlige Kapitalanbringelse i permanente Anlæg (investments); det sidste Beløb er iøvrigt ikke helt taget paa Skøn, idet det falder nær sammen med den af Forfatteren beregnede gennemsnitlige aarlige Kapitalforøgelse siden 1885 (277 Mill. £).

Vi skulle nu se lidt nærmere paa de enkelte Hovedposter og deres Underkonti.

I Nationens som i den enkelte Borgers Budget er Udgiften til Mad og Drikke den største Post af alle. Det engelske Folks 42 Mill. Mennesker spiser og drikker aarlig for den umaadelige Sum af 468 Mill. £ (omtrent 200 Kr. pr. Individ); og endda maa det erindres, hvad foran er bemærket om Principet for Værdiberegningen; hvis man medregner Handelsfortjenesten paa Fødevarerne og Told og Afgifter til Staten (altsaa regner med Detailpriser), vil man naa op til en Sum af 600 Mill. £ eller over halvtredje Hundrede Kroner pr. Individ. Englands 42 Mill. Mennesker bruger alene til Føde et Beløb, der er lige saa stort som det, Indiens 300 Millioner Sjæle har til at dække alle deres Fornødenheder med. — Udgiften til Føde falder i følgende Underkonti: Brød 60 Mill., Kartofler 23 Mill., Grønsager og hjemmeavlet Frugt 25 Mill., Kød 130 Mill., Fisk 9,5 Mill., Smør, Ost og Mælk 70,6 Mill., Æg 12,9 Mill., indført Frugt, Ris, Krydderier m. m. 14 Mill., Sukker 16 Mill., The 8 Mill., Kaffe og Kakao 4 Mill., Øl 70 Mill., Spirituosa 9 Mill., Vin 6 Mill., Tobak 10 Mill. — Paa Fødens Budget er altsaa Udgiften til Kød langt den største, men Mejeriprodukterne koste dog over halvt saa meget, og det samme gælder Øl. Ved denne sidste Post saa vel som ved Posterne Spirituosa, Vin og Tobak maa atter erindres, at Told og Produktionsafgifterne ikke ere medregnede i Værdien.

Til Beklædning medgaar omtrent en Tredjedel saa meget som til Føde, nemlig til Varer af: Bomuld 42 Mill., Uld 75 Mill., Linned 10 Mill., Silke 15 Mill., Læder og

Skind 30 Mill.; endelig 10 Mill. til Sølv- og Guldvarer, Smykker etc., — i alt 182 Mill. £.

Den egentlige Huslejeudgift er beregnet til 145 Mill. £, altsaa ikke meget mere end Udgiften til Kød og Fisk. Hertil kommer imidlertid til Inventar, der nærmest hører sammen med Bolig-Kontoen, 22 Mill. Til Kul er beregnet 25 Mill., til Gas 21 Mill. og til Vand 10 Mill. £.

Hovedposten »National services« deler Giffen i følgende 4 Underkonti: Forsvarsvæsen 70 Mill., Post- og Telegrafvæsen 14 Mill., Statens øvrige Administration 24 Mill., Kommunernes Administration (med Undtagelse af Skolevæsen samt Gas- og Vandforsyning) 75 Mill. £. — Af særlig Interesse er her Udgiften til Forsvarsvæsenet (Hær og Flaade). Summen er jo betydelig nok, men dog ikke større end hvad det engelske Folk drikker op i Øl (uden Skat), og kun 4 pCt. af den hele Indtægt. Giffen sætter Forsvarsudgiften i Forhold til Nationalformuen og viser, at de 70-Mill. kun er mellem 4 og 5 pro mille af Formuen — en ikke urimelig Assurancepræmie.

Til Undervisning medgaar det forholdsvis ringe Beløb af 30 Mill. £ aarlig; til egentlig Literatur 10 Mill., men til Aviser 15 Mill.; de kirkelige Udgifter ere beregnede til 25 Mill. Befolkningens Trang til Stedforandring koster 30 Mill., og endelig medgaar der til Theatre og andre Forlystelser og Adspredelser 20 Mill. £.

Dette er Hovedresultaterne af Sir Robert Giffens Undersøgelse af, hvorledes det engelske Folk bruger sine 1750 Mill. £ om Aaret. Det hele »Empire«'s Indtægt anslaaer Giffen til omtrent 3200 Mill. £, idet han for Canada regner 270 Mill. (48 £ pr. Individ imod 42 £ for Storbritannien og Irland), for Australien 210 Mill. (samme Beløb pr. Individ som Canada), for Sydafrika 100 Mill., for Indien 600 Mill. (kun 2 £ pr. Individ) og 200 Mill. for Resten af »the Empire« (herunder forholdsvis rige Territorier som Hong Kong, Straits Settlements, Britisk Vestindien og Mauritius). En Udgiftsfordeling for disse fjernere Dele af »det britiske Rige« drister Giffen

sig selvfølgelig ikke til at opstille. Han nøjes med at konstatere den sandsynlige samlede Indtægt af 3200 Mill. £ og spørger saa: »How it should be used?«

Svaret gives kun antydningssvis gennem Henvisninger til den indiske Befolknings jævnlig tilbagevendende Hungertilstand, til det indiske Skolebudgets fattige 2 Mill. £, o. s. fr. Det engelske Folk, der anvender lige saa meget til Øl som til Gader, Veje, Sundhedsvæsen, Politi og de Tusinde og et andre kommunale »Væsener«, og hvis Udgifter til Literatur og Tobak figurere med lige store Beløb, maa gøre sig klart, at Virkeliggørelsen af Rigstanken vil paadrage England et yderligere og meget kostbart Ansvar overfor den fattige Part af Riget.

Tysk og dansk Arbejderforsikring.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 18. Februar 1904.

Af

Aage Sørensen.

Med Kejser Wilhelms I's Trontale den 17. November 1881, hvori Programmet for den saakaldte tyske Socialreform udvikles i store Træk, indledes ikke alene en dristig og storstilet Lovgivning i selve Tyskland, men tillige ved de Virkninger, som denne Lovgivning havde udenfor dette Lands Grænser, i Virkeligheden en hel ny Periode i Arbejderforsikringens Historie. Formaalet med den ny Arbejderlovgivning angives i Trontalen at være at tilvejebringe Forsikring af Arbejderne mod Ulykkestilfælde, en ensartet Organisation af Industriens Sygekassevæsen og endelig at yde de Arbejdere, der bliver arbejdsudygtige paa Grund af Alder og Invaliditet en større Støtte gennem Staten, end der hidtil var bleven dem til Del. Dette skulde naas ved en nøjere Tilslutning til det kristelige Folkelivs reale Kræfter og ved at knytte disse sammen i korporative Samfund under Statens Beskyttelse og ved dens Hjælp.

Hvad der i de følgende Aar blev ført ud i Livet efter dette Program, har kun lidet tilfælles med, hvad

engelske Arbejdere gennem Generationers Kamp og med ringe og ofte uheldig Indgriben fra Lovgivningsmagtens Side har skabt i deres Friendly Societies, eller med den frivillige Arbejderforsikringsbevægelse, som Napoleon III, der jo ogsaa var lidt af en Arbejderkejsers, havde søgt at fremelske i Frankrig ved Støtte af enhver Art fra Statens Side. Det, der udgør den tyske Socialreforms Ejendommelighed, det, som giver den sit Særpræg og repræsenterer dens Indskud i Arbejderforsikringens Udvikling, er den Omstændighed, at hele Systemet hviler paa Tvang. I Stedet for en privatretlig Foreningsbevægelse træder offentligretlige Tvangsorganisationer, af hvilke de paagældende i Kraft af Loven og ikke ved nogen Viljesakt fra deres Side er Medlemmer. Ved Anvendelse af Tvangen opnaaedes det ikke alene, at den Bismarckske Forsikringsbygning med et Slag stod fuldt færdig som de Paladser, man læser om i østerlandske Æventyr, men tillige, at det hele Forsikringsmateriale blev, om jeg tør bruge det Udtryk, mere plastisk, saaledes at de forskellige Grene af Forsikringen i vidt Omfang kunde supplere hverandre og sammenarbejdes til et organisk Hele.

Den tyske Socialreform har haft en overordentlig befrugtende Indflydelse paa Arbejderforsikringslovgivningen i andre Lande. For mange har den tjent som Forbillede, og selv der, hvor den har mødt den skarpeste Kritik, har den virket ansporende og æggende ved sin Dristighed og sine store Resultater.

Herhjemme er Udviklingen gaaet ad helt andre Baner end i Tyskland. Skønt det ikke er vanskeligt at paapege visse fælles karakteristiske Træk ved al dansk Arbejderforsikring, er man dog ikke gaaet frem

efter en fast, forud lagt Plan, og det har i en ikke ringe Grad været afhængigt af tilfældige politiske Konstellationer eller af Enkeltmands Initiativ, hvad der er blevet til Lov. Følgen heraf er, at Forsikringen ydes efter helt andre Principer og paa helt anden Maade paa ét Omraade end paa et andet, og at den nøje Forbindelse mellem de forskellige Forsikringsgrene, som er en væsentlig Betingelse for, at Arbejderforsikringen skal kunne løse sin Opgave, for en stor Del mangler.

I det følgende skal der fremsættes nogle Bemærkninger om, hvorvidt der paa det givne Grundlag kan raades Bod herpaa. Forinden jeg kommer ind paa dette Emne, skal jeg dog, for at tilvejebringe et Grundlag for en Sammenligning og en Vurdering, give en kort Fremstilling af den tyske Arbejderforsikrings nuværende Standpunkt*).

Grunden til denne Lovgivning blev lagt ved Sygeforsikringsloven af 15. Juni 1883, der senere er bleven suppleret ved flere Tillægslove. Under Sygekassetvangen hører næsten alle i Industri, Haandværk og Handel beskæftigede Lønarbejdere — derimod ikke Landbrugets Arbejdere, hvad der er en af de største Lakuner i den tyske Arbejderforsikring. Disse Arbejdere er ikke alene, som nævnt, tvungne til at være Medlemmer af en Sygekasse, men de skal være Medlemmer af en bestemt Sygekasse. Fra denne Tvang kan de kun befri sig ved at gaa ind i en saakaldet »fri Hjælpekasse«, hvor de har fuldstændigt Selvstyre, men saa ogsaa selv maa tilvejebringe hele Udgiften til Forsik-

*) Her er foruden de paagældende Love benyttet Lass og Zahns fortrinlige Oversigt i: Einrichtung und Wirkung der Deutschen Arbeiterversicherung.

ringen. De tvungne Bærere af Forsikringen er stedlige Sygekasser, for største Delen fagligt ordnede, Fabrik-sygekasser, Byggesygekasser, Lavssygekasser m. v. De Arbejdere, der ikke kan finde Optagelse i nogen af disse Kasser, kommer ind under den kommunale Sygeforsikring, en kommunal Institution uden noget Selvstyre, idet den ledes af Kommunen. Bidragene til Sygeforsikringen ydes med $\frac{2}{3}$ af Arbejderne og $\frac{1}{3}$ af Arbejdsgiveren, og de to Parter er repræsenteret i tilsvarende Forhold i Kassernes Bestyrelser. Sygehjælp ydes i mindst 26 Uger.*)

Det første Skridt til en Ordning af Arbejdernes Ulykkesforsikring blev gjort ved Loven af 6. Juli 1884, der væsentlig omfatter Storindustrien. Senere Love udvidede Forsikringen til at omfatte Transportindustrien, Land- og Skovbrug, Byggearbejde, Vandbygning, Vejbygning m. v. samt endelig Søfarten.

Udgifterne ved Ulykkesforsikringen udredes udelukkende af Arbejdsgiverne, som Regel gennem fagordnede Foreninger, hvoraf de er tvungne Medlemmer. Med danske Erfaringer for Øje tør det i og for sig siges, at det er en heldig Ordning at lade faglige Organisationer være Forsikringens Bærere, men da Fastsættelsen af Erstatningerne i første Instans udelukkende tilkommer disse saakaldte Berufsgenossenschaften**), er disse meget upopulære i Arbejderbefolkningen. Det er selvfølgelig uheldigt, at Loven har skabt en Interessekonflikt mellem de tilskadekomne og Arbejdsgiver-

*) Der fandtes i 1901 22,770 Sygekasser med 10,3 Millioner forsikrede.

**) Af saadanne fandtes i 1902 114 (66 i Industrien, 48 i Landbruget). De forsikredes Antal var 19 Millioner.

organisationer — en Ulempe, vi lykkelig har undgaaet herhjemme ved Oprettelsen af det neutrale Arbejderforsikrings-Raad.

Ulykkesforsikringens Ydelser er ved Legemsbeskædigelser efter en Karenstid af 13 Uger Udgifterne ved Helbredelsen samt en Rente, der løber, saa længe Arbejdsudygtighed som Følge af Ulykkestilfældet er til Stede. Denne Rente kan, naar den tilskadekomne er fuldstændig hjælpeløs som Følge af Ulykkestilfældet, komme paa Højde med hans aarlige Arbejdsfortjeneste; men Hovedreglen er, at den i Tilfælde af fuldstændig Arbejdsudygtighed udgør $\frac{2}{3}$ af Aarsfortjenesten og ved delvis Arbejdsudygtighed forholdsvis mindre, lige ned til de Smaabeløb, som den tyske Arbejdervittighed har døbt Snapsrenter.

Omkommer Arbejderen ved Ulykkestilfældet, faar hans Enke og Børn hver 20 pCt. af hans Fortjeneste; Ascendenter og Descendenter, der blev forsørgede af ham, kan ligeledes faa i det hele 20 pCt.; men den samlede Rente til de efterladte kan ikke overstige 60 pCt.

Forsikringsforbundenes Afgørelser kan indankes for en Voldgiftsret, der er fælles for Ulykkes- og Invalideforsikringen, og hvori saavel Arbejdsgivere som Arbejdere har Sæde, og derfra til Rigsforsikrings-Departementet i Berlin.

Det foreløbig sidste Led i den tyske Socialreform er Invalidforsikringen, der blev ordnet ved en Lov af 22. Juni 1889, revideret i 1899. Denne Lov omfatter saa godt som alle Arbejdere og tilsynshavende i Industri, Handel, Landbrug og Søfart, desuden Kontorpersonale, Lærere og Skibsførere, dog kun, hvis de

paagældendes Aarsfortjeneste ikke overstiger 2000 Mark. *)

Forsikringen sker gennem 31 Forsikringsanstalter, der hver omfatter sit Distrikt af Tyskland, samt gennem en Del særlige Kasser for Jernbanefunktionærer og Bjærgarbejdere.

Ydelserne bestaar i det væsentlige i en Invalidere-rente og en Alderdomsrente. Invaliderenten ydes til Personer, hvis Arbejdsevne blivende er nedsat til mindre end $\frac{1}{3}$, naar en vis i Loven fastsat Ventetid (som Regel 200 Bidragsuger) er tilbagelagt. Er Arbejdsdygtigheden ikke blivende nedsat, er en Karenstid af 26 Uger foreskrevet. Renten bestaar af et fast Tilskud fra Riget paa 50 Mark, et Grundbeløb, der udgør 60, 70, 80, 90 eller 100 Mark, efter den af de 5 Lønklasser, som den forsikrede tilhører, samt et Tillæg, hvis Størrelse ligeledes afhænger af Lønklassen og den Tid, Bidragene er blevne ydede. I første Lønklasse er den mindste Rente 116 Mark 40 Pf. aarlig, i femte Klasse 150 M. Har en Person i 50 Aar ydet Bidrag til 5. Lønklasse — noget, der selvfølgelig yderst sjældent vil indtræde —, udgør Renten 450 Mark aarlig. Men i det hele er Beløbene meget beskedne, i 1902 udgjorde saaledes Invaliderenterne i Gennemsnit 149,⁷⁴ Mk. — Alderdomsrenten, der ydes fra det 70. Aar, bestaar ligeledes af et fast Statstilskud paa 50 M. samt fra 60—180 M. efter Lønklassen. Gennemsnitsstørrelsen var i 1902 152,⁹⁷ Mk.

Bidragene til Forsikringen ydes — bortset fra Rigstilskuddet — med fra 14 til 36 Pf. ugentlig for

*) I 1902 var 13,4 Millioner Personer forsikrede efter denne Lov.

Arbejdere over 16 Aar; de udredes af Arbejdsgiveren, som har Ret til at fradrage Halvdelen i Arbejderens Løn.

Udredelsen af Bidragene sker ved, at Arbejdsgiveren opklæber de af ham indkøbte Mærker paa et Kort. Denne Fremgangsmaade fremkalder ofte Stridigheder og endog Bedragerier og er meget upopulær, ja har givet Anledning til, at Loven kaldes »das Klebe-gesetz«. *)

Det vil ses, at indenfor den givne Begrænsning — Tanken om en Forsikring for Enker og forældreløse Børn er nu stærkt fremme i den offentlige Diskussion — er der ret god Forbindelse mellem de forskellige Arter af Forsikring, om der end mangler en Del, idet f. Eks. Ulykkesforsikringen og Invalideforsikringen ikke dækker hinanden, og Sygeforsikringen endnu ikke er kommen ud paa Landet. **)

Det er ret almindeligt at sammenligne den tyske Arbejderforsikring med en Bygning, med en af de gamle, mægtige Døme fra Middelalderen, og denne Sammenligning kan for saa vidt siges at være træffende nok, som Forsikringen ikke er Resultatet af en organisk Udvikling, men langt mere er som en stor genial Arkitekts Værk. Men netop heraf følger, at det ikke har kunnet undgaas, at den strengt gennemførte Plan har været en Hindring for Livets frie Vækst. Og hvor mægtig og imponerende denne Bygning end er i mange Henseender, er den i flere Retninger for-

*) Enkelte Steder — f. Eks. i Sachsen — sker Optrædelsen af Bidragene gennem Sygekasserne.

**) Af overordentlig stor Betydning er det forebyggende Arbejde, som er udført ved »Maskinbeskyttelses«-Foranstaltninger og ved Opførelse af store, udmærkede indrettede Tuberkulosesanatorier og andre Sygehuse.

underlig snæver. Det er saaledes et karakteristisk Træk ved den tyske Lovgivning, at den i Ordets strengeste Betydning er en Arbejderforsikring, altsaa en Klasselovgivning. Dette ligger i Sagens Natur ved Ulykkesforsikringen, der i det hele indtager en Særstilling, fordi det her drejer sig om en Forsikring under Opfyldelsen af en Arbejdskontrakt, men det træder ligesaa stærkt frem ved de to andre Arter af Forsikring. Forklaringen heraf ligger i de politiske Forhold, under hvilke og ud af hvilke Socialreformen opstod.

Det er bekendt, at den ovenfor omtalte Trontale fremkom paa et Tidspunkt, da det var blevet aabenbart, at det ved Socialistloven af 1878 paabegyndte Volds- og Tvangsregimente ikke vilde føre til Maalet. Socialistloven og Arbejderforsikringslovene er for saa vidt Sidestykker, som de begge hver paa sin Maade er Undtagelseslove med bestemte politiske Formaal overfor Arbejderstanden. Praktisk har dette den Betydning, at en stor Del Mennesker, som i økonomisk Henseende er ligestillede med Arbejderklassen uden dog at være Lønarbejdere, ikke nyder godt af Forsikringen.

Bismarck ventede sig som bekendt betydelige politiske Virkninger af sin Socialreform, derved at den skabte en Mængde smaa Rentenydere i Arbejderklassen, hvis Interesser saaledes knyttedes til Riget og de bestaaende Samfundstilstande. Han havde — pudsigt nok — faaet Ideen hertil fra Frankrig, hvor Napoleon III's Demokratisering af Statsgælden efter Bismarcks Mening i høj Grad havde bidraget til at befæste det konservative Sindelag i Befolkningens brede Lag.

Den senere Tids politiske Udvikling i Tyskland kom ikke til at svare til Bismarcks Forventninger,

og det er interessant at se, hvorledes den Optimisme, der besjælede ham under Kampen for Socialreformen, efterhaanden viger Pladsen for en Mistillid til Virkningen af saadanne Lovforanstaltninger. Dette kommer saaledes frem i hans Udtalelser i Kronraadsmødet den 24. Januar 1890 om, at man forgæves vil søge at stanse Socialismens Vækst ved at gaa paa Akkord med Arbejdernes Begærlighed. Tilsidst bliver hans Skuffelse og Bitterhed saa stor, at han paa sine gamle Dage lader sit Hamborger-Organ udtale, at den socialistiske Fare kun lader sig besværges ved Militærets Hjælp. *)

Et andet udenfor selve Arbejderforsikringen liggende Formaal med den tyske Socialreform var at skabe social Fred, at knytte Arbejdsgivere og Arbejdere nøjere sammen. I 1898 skriver den tidligere Præsident for Rigsforsikrings-Departementet i Berlin, Dr. Bödiker**): »Alt maa sættes ind paa at knytte de to Partier sammen ved fælles Interesser, fælles Virksomhed og fælles Institutioner. Mod dette Punkt peger den socialpolitiske Magnetnaal konstant«. Som foran antydet tør man ikke siges at have været ganske heldig i denne Henseende ved Ordningen af Ulykkesforsikringen; de overordentlig talrige Indankninger til Voldgiftsretterne er ikke noget gunstigt Symptom. Der klages fra Arbejdernes Side over, at de af Lovene skabte Institutioner ikke er demokratiske nok. Endog det Selvstyre, der til en vis Grad er indrømmet Arbejderne i Sygekasserne,

*) Se Zeitschrift für Socialwissenschaft. II, 1899 S. 491—495 og Herkner: Die Arbeiterfrage, 2. Udg. S. 334.

**) T. Bödiker: Die Reichs-Versicherungsgesetzgebung. Leipzig 1898.

synes ikke ret vel befæstet, om man tør dømme efter de mange Forslag, der fremkom fra indflydelsesrig Side forud for det sidste Tillæg til Sygekasseloven, og som alle gik ud paa at indskrænke Selvstyret. Man foreslog saaledes at udvide Arbejdsgivernes Bidragspligt til Halvdelen af de samlede Bidrag, men samtidig at give dem Halvdelen af Stemmerne i Bestyrelserne og paa Generalforsamlingerne. Det blev endvidere foreslaaet at gøre Kommunalembetsmænd til Formænd for Kasserne og at lade Kontorpersonalet ansætte af Kommunerne, med andre Ord at udlevere Sygekasserne til det mægtige tyske Bureaukrati. Endelig findes der stærk Stemning for at udelukke de fri Hjelpekasser fra at være Bærere af den lovordnede Sygeforsikring*).

I denne Forbindelse kan nævnes, at der i de store Byer i Tyskland har vist sig en Tendens til at smelte samtlige Sygekasser sammen til en eneste. Her er Leipzig gaaet i Spidsen. Dens Sygekasse talte i 1902 omtrent 137000 Medlemmer. Paa denne Centralisering grundtes atter Planer om en fuldstændig Sammensmeltning af Invalide- og Sygeforsikringen. Herved vilde den tyske Forsikrings Bureaukratisering gøre et mægtigt Skridt fremad.

De betydelige Summer, der er komne de tyske Arbejdere til Gode gennem Arbejderforsikringen, skyldes kun for en Del deres egne Bidrag. Af de 4018 Mill. Mark, som var ydede i Erstatninger fra 1885—1903, var 1886 Millioner tilvejebragte af Arbejdsgiverne, 1838 Millioner af Arbejderne og 294 Millioner af Stats-

*) Se Zeitschrift für Socialwissenschaft. IV. 1901, S. 118. — Iøvrigt er Interessen for de fri Hjelpekasser i tydelig Aftagen i Arbejderkredse.

kassen. Ulykkesforsikringen bæres som omtalt udelukkende af Arbejdsgiverne, Sygeforsikringen betales med $\frac{1}{3}$ af Arbejdsgiverne og $\frac{2}{3}$ af Arbejderne, og til Invalidforsikringen yder Staten et Tilskud, der udgør over $\frac{1}{3}$, medens Resten deles lige mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Det er saaledes ikke uden Grund, naar der i tyske Skrifter tales om de Velgerninger, der gennem Arbejderforsikringen ydes Arbejderne, og om de store Ofre, Staten og Arbejdsgiveren bringer disse. For saa vidt kan man med Rette tale om, at den tyske Arbejderforsikring i vidt Omfang er en Forsørgelse, der fremtræder i en Forsikrings Dragt. Er Bidragene til den tyske Invalidforsikring end beregnet efter forsikrings-tekniske Regler, og har den tyske Arbejder end et retligt Krav paa Forsikringssummen uden at behøve at føre noget Bevis for sin Trang, er det dog ikke desto mindre en Kendsgerning, at han selv kun har tilvejebragt den mindste Del af Renten, og at Resten skyldes Statens Gave og Arbejdsgiverens Tilskud. Og den Forsikringsdragt, der tilslører dette Faktum, er meget dyr. De samlede Administrationsudgifter til Invalidforsikringen for Aaret 1902 udgjorde henved 12 Mill. Mark, og de er i Virkeligheden betydelig større, da her ikke er medregnet de Udgifter, som paaføres Postvæsenet, gennem hvilket Udbetalingen af Erstatningerne m. v. finder Sted, samt andre offentlige Myndigheder.

At der ydes saa betydelige Stats- og Arbejdsgiverbidrag til Invalidforsikringen beror naturligvis i Virkeligheden paa Erkendelsen af, at den fattige Del af Befolkningen ikke er i Stand til at bære denne Forsikring ved egne Kræfter. At dette forholder sig saaledes, bliver

navnlig indlysende, hvis man tænker sig den ved første Øjekast tillokkende Tanke om en Forsikring omfattende det hele Folk gennemført. Dette Tankeeksperiment er gjort i Norge, hvor der i 1894 nedsattes en Kommission, som paa Grundlag af en saavel ved sin Metode som ved sine Resultater overordentlig interessant Statistik udarbejdede et Forslag til en Invaliditets- og Alderdomsforsikring for hele det norske Folk. Kommissionen opfattede sin Opgave saa bogstavelig, at den endogsaa medtog fattigforsørgede under Forsikringen. For saadanne Personer skulde Kommunerne betale en Del af Indskuddene, altsaa Forsørgelse og ikke Forsikring. En anden Afvigelse fra Forsikringsprincippet ligger deri, at de højere Indtægtsklasser kom til at betale deres Pensioner for højt, de lavere deres for lavt. Den hele Ordning var i Virkeligheden en særlig progressiv Indkomstskat til Tilvejebringelse af Forsikringssummerne, men en Indkomstskat, der kom til at ramme saa smaa Indtægter, at den vilde blive højst trykkende. —

Vender vi os nu til danske Forhold, vil vi finde, at — bortset fra Ulykkesforsikringen — er den danske Arbejderforsikringslovgivning ikke nogen Klasselovgivning: Sygekasserne staar aabne for alle ubemidlede, og enhver 60aarig, der opfylder visse Betingelser, har Adgang til Alderdomsunderstøttelse. Og Tvangsforsikring kendes ikke i dansk Lovgivning.

Den danske Sygekassebevægelse har som bekendt sit Udspring fra 1862, da Lavstvangen bortfaldt. Dens Udvikling blev fra første Færd af fulgt med Opmærksomhed af Statsmagten, som gentagne Gange nedsatte Kommissioner, der skulde fremkomme med Forslag om, hvorledes Bevægelsen kunde retledes og støttes,

men først i 1892 kom der noget Resultat af disse Overvejelser. Sygekasseloven af 12. April 1892 yder de Sygekasser, der retter sig efter Lovens Fordringer og underkaster sig Statens Tilsyn, et Statstilskud, der i Aaret 1902 beløb sig til 1,182,466 Kr. I Tiden fra 1862—92 fandt en frodig men ikke altid heldig Vækst af Sygekasserne Sted, Bevægelsen bredte sig til Landet og fandt ogsaa her en udmærket Jordbund. Den tabte ikke sin Kraft under Sygekasseloven. Da den første Sky for at underkaste sig Statens Tilsyn var veget for Erkendelsen af, at Tilsynet ikke vilde gøre noget berettiget Indgreb i Kassernes Selvstyre, men kun var et Tilbud om Vejledning og Støtte, voksede de anerkendte Kassers Antal stærkt, og samtidig tiltog Kassernes indre Styrke og Kraft. Planer om Løsning af fælles Opgaver, som allerede var udkastede før Sygekasseloven, naaede nu først frem til Virkeliggørelse. Saaledes Centralforeninger til Lettelse af Overgang fra en Sygekasse til en anden og nu i de senere Aar Begravelseskassernes Genforsikring.

Principet Hjælp til Selvhjælp har næppe nogensinde sat skønnere Frugt end i den danske Sygekassebevægelse. Dette skyldes sikkert, næst den udmærkede Maade, hvorpaa Tilsynet og Sygekassesagens Førere har ledet Bevægelsen, at dette Princip her er bragt til Anvendelse paa et Omraade, hvor det fuldt ud hører hjemme. Opgaven, der skal løses, er nemlig af en saadan Natur, at den i det væsentligste ligger indenfor de paagældendes Rækkevidde, baade i administrativ og økonomisk Henseende, saaledes at Selvstyret og Selvhjælpen med de deraf følgende folkeopdragende

Virkninger kommer i første Række, Statstilsynet og Statshjælpen først i anden Række.

Spørgsmaalet bliver nu, om Sygekassebevægelsen har vokset sig saa stærk, at den kan blive en tilstrækkelig bred Basis til at bære den øvrige Arbejderforsikring. Svaret herpaa maa i det hele og store lyde bekræftende. Sygekasserne talte den 31. December 1902 367,124 ubemidlede Medlemmer eller mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$ af Danmarks Befolkning over 15 Aar. At Sygekasserne ganske skulde kunne dække over det samme Omraade som de andre Forsikringsgrene, kan man imidlertid ikke vente, og at dette ikke er Tilfældet, fremgaar bl. a. af Arbejderforsikrings-Raadets Beretninger, hvorefter 40 pCt. af de under Loven af 7. Jan. 1898 hørende tilskadekomne ikke var Sygekassemedlemmer. Slet saa afskrækkende som dette Tal ved første Øjekast synes, er det nu i Virkeligheden ikke, idet en nærmere Undersøgelse viser, at Ikke-Medlemmerne mest findes i de yngre Aldersklasser, i hvilken Trangen til Sygeforsikring ikke er saa stor som senere; men det viser dog, at der endnu er en lang Vej frem for Sygekasserne. Disse er imidlertid en *eclesia militans*, som hvert Aar gør mange Proselyter og vokser i langt større Forhold end hele Befolkningen, saaledes at det tør haabes, at de stedse mere vil nærme sig Maalet. At lade vor friske, levende Sygekassebevægelse stivne i en Tvangsforsikring er der sikkert ikke Stemning for. Selv Arbejderkommissionen af 1885, der virkede under det første overvældende Indtryk af den tyske Socialreform, veg tilbage for at anbefale en saadan Foranstaltning.*)

*) Se Kommissionens Betænkning S. 23.

Personer over 60 Aar, der opfylder visse Værdighedsbetingelser og er ude af Stand til at forskaffe sig selv eller dem, overfor hvilke der paahviler dem fuld Forsørgelsespligt, det fornødne til Underhold m. v., giver Loven af 9. April 1891 Ret til at faa Alderdoms-understøttelse, som ikke har Fattighjælpens Virkninger. Understøttelsen ydes af Kommunerne, der faar Halvdelen af Udgiften refunderet af Statskassen. Denne Lov kom som bekendt til Verden paa et Tidspunkt, da Bølgerne i vort politiske Liv gik meget højt, og der maatte hengaa Aar, inden man paa Grundlag af de høstede Erfaringer kunde naa til en lidenskabsløs Bedømmelse af den. I det hele og store tør det sikkert siges, at Dommen er faldet gunstigt ud. I de Befolkningslag, den skal komme til Gode, er den ret populær, sikkert langt mere, end Invaliditetsloven er i Tyskland, og af en Række interessante Udtalelser, som paa Foranledning af et Folketingsudvalg blev fremskaffet i 1900 og 1901 fra Amtmænd samt kommunale Raad og Foreninger synes det ogsaa at fremgaa, at de bevilgende Myndigheder i det hele er vel fornøjede med Loven. At denne var behæftet med store Mangler er dog ubestrideligt. En af de værste af disse, at den private Velgørenhed hæmmes og Sparsommeligheden modarbejdes, er der til en vis Grad raadet Bod paa ved Loven af 23. Maj 1902, der bestemmer, at privat Understøttelse til en Værdi af 100 Kr. aarlig skal, og Livrente, Legat, Pension ell. lign., der sammen med den private Understøttelse ikke overstiger 100 Kr., kan lades ude af Betragtning ved Bedømmelsen af Trangen. Bestemmelsen om, at Understøttelsen bør udgøre, hvad der til enhver Tid behøves til den under-

støttedes og Families nødvendige Underhold o. s. v., har ogsaa givet Anledning til Kritik, fordi den ved sin Ubestemthed vækker Utilfredshed hos den understøttede og store Vanskeligheder for Administrationen. Der er derfor, navnlig ved et af Københavns Magistrat udarbejdet Forslag, rejst en Bevægelse for faste Takster, altsaa et Pensionssystem, der vilde bidrage betydeligt til at berøve Understøttelsen dens Karakter af Fattighjælp. Efter de indhentede Erklæringer synes der imidlertid kun i Byerne at være nogen Stemning for denne Reform, derimod ikke paa Landet, rimeligvis paa Grund af den større Mulighed man der har for at have personligt Kendskab til Ansøgerne og deres Forhold.

I den tyske Invaliditetsforsikringslov er det bestemt, at den, der har fyldt det 70. Aar uden videre har Ret til Alderdomsrente. Efter den danske Lov giver 60 Aars Alderen ikke i og for sig Krav paa Understøttelse. For at opnaa en saadan maa den paagældende for det første føre Bevis for Trang, hvilket karakteriserer Loven som en Forsørgelseslov, og for det andet paavise, at han er ude af Stand til at fortjene Underhold til sig og sine, altsaa at han er Invalid, hvilket ikke altid behøver at skyldes Alderdomssvækkelse. For saa vidt kan man sige, at Loven er en Invalidforsørgelseslov for Personer over 60 Aar. Nu er det imidlertid saa, at saare mange mister deres Arbejdskraft inden Opnaaelsen af det 60. Aar paa Grund af Sygdom eller ved Ulykkestilfælde, som ikke hører ind under de bestaaende Ulykkesforsikringslove, uden at Lovgivningsmagten har organiseret nogen Hjælp for dem udover den i Følge sin Natur forbigaaende Sygekassehjælp. Her er

altsaa et betydeligt Hul i vor Arbejderforsikringslovgivning, som det sikkert er en af de nærmestliggende Opgaver at faa udfyldt. Spørgsmaalet bliver da, hvorledes dette skal gøres.

Det skal da straks siges, at Maalet sikkert ikke kan naas ad Frivillighedens Vej, selv med megen Støtte fra Statens Side. En saadan Bevægelse vil ikke naa tilstrækkelig dybt ned i Befolkningsslagene, saaledes at Statens Hjælp ikke kommer de fattigste af de fattige til Nytte. Faren herfor er i nogen Maade til Stede ved den frivillige Sygekassebevægelse, men den vil blive tifold større ved en Invaliditetsforsikring. Den Omstændighed, at Bidragene vil blive betydelige, og at Muligheden for Invaliditetens Indtræden staar som ret fjern, vil afholde de fattigste fra at komme med. Sygekasseprincippet kan altsaa ikke anvendes.

Der bliver kun to Muligheder tilbage: Tvangsforsikring efter tysk Mønster eller Forsørgelse, altsaa en Udvidelse af Alderdomsunderstøttelsesloven til at gælde alle Aldersklasser ud over Barnealderen.

En Tvangsforsikring, der kun omfattede de Personer, der arbejder for andre, vilde imidlertid ikke passe ind i Systemet, da saavel Sygekasseloven som Alderdomsunderstøttelsesloven som tidligere fremhævet ikke alene kommer Lønarbejderne til Gode. Tvangen maatte altsaa udvides ogsaa til Personer, der arbejder for egen Regning, og herved vilde de administrative Vanskeligheder, der altid er forbundne med en Tvangsforsikring af denne Art, i høj Grad forøges. Opkrævningen af Bidragene vilde ofte volde store Vanskeligheder og megen Misfornøjelse. Der vilde kræves et overordentlig stort administrativt Apparat, som vilde sluge enorme

Udgifter. Den norske Kommission beregnede Administrationsomkostningerne ved den planlagte Folkeforsikring til omtr. $\frac{1}{2}$ Million, men det blev senere paavist, at de snarere kunde ventes at ville udgøre $1\frac{1}{2}$ —2 Millioner.

Det vilde heller næppe være rigtigt at følge det tyske Eksempel ved at paalægge Arbejdsgiverne at yde Bidrag til deres Arbejders Invalidforsikring. Man kunde tænke sig en rationel Ordning, hvorved det blev paalagt Arbejdsgiverne i de sundhedsfarlige Industrier at yde deres Arbejdere Erstatning for Invaliditet, der skyldtes Bedriftssygdomme. Dette vilde være en logisk Konsekvens af de Principer, hvorpaa Ordningen af Ulykkesforsikringen hviler.

En saadan Bestemmelse findes da ogsaa i den schweiziske Lov af 25. Juni 1881 om Arbejdsgiveres Ansvar overfor deres tilskadekomne Arbejdere. Megen Betydning kan den imidlertid ikke faa paa Grund af Vanskeligheden ved at afgøre, hvad der er professionel Sygdom og hvad ikke.*) I det langt overvejende Antal Tilfælde, hvor Virksomheden ikke frembyder nogen særlig Fare for Arbejderens Sundhed, er det ikke let at se, hvorledes man skal kunne begrunde en Bidragspligt for Arbejdsgiverne, naar man da ikke har til Hensigt at drive en Udsoningspolitik af samme Art som den tyske og derfor betragter Arbejdsgiverbidraget som et Offer paa den sociale Freds Alter.

Mod at opkræve et Bidrag hos Arbejdsgiverne til Invalidforsikringen taler ogsaa den Omstændighed, at

*) Se herom bl. a. Berichte der eidg. Fabrik- und Bergwerksinspektoren in den Jahren 1900 und 1901. Aaran 1902. S. 25.

største Delen f. Eks. af de industrielle Virksomheder indehaves af smaa Haandværksmestre, hvis økonomiske Stilling ikke er stort bedre end deres Arbejderes, og som er lige saa ilde fjerne som disse, naar de mister deres Arbejdsevne.

Det skal endnu bemærkes, at selv om man vilde give en saadan Form paa Forsikring det videst mulige Omfang, vilde den dog passe daarligt sammen med den gældende Alderdomsforsørgelseslov, fordi denne hviler paa et helt andet Princip. Den kræver saaledes visse Værdighedsbetingelser opfyldte, hvorom der selvfølgelig ikke kan være Tale, naar man vælger Forsikringsformen.

Den Udvej, at omforme den gældende Alderdomsunderstøttelseslov til en almindelig Invalidforsørgelseslov, har betydelige Fordele, som Forsikringsformen ikke byder. Det er som bekendt en af Alderdomsunderstøttelseslovens største Dyder, at den benytter de bestaaende kommunale Myndigheder og derfor ikke har skabt noget nyt administrativt Organ, hvad der gør, at kun meget lidt gaar til Spilde i Form af Administrationsomkostninger. Al den Ulejlighed og Besvær, som er forbundet med Opkrævningen af en Særskat til Forsørgelsen, bortfalder. Og man kan faa det hele Invalidespørgsmaal løst paa en ensartet Maade. Det rigtige vil utvivlsomt være at lægge Invaliditetssynspunktet til Grund, saaledes at Alderdomsunderstøttelsen, ikke indtræder med noget bestemt Aar, men først naar Arbejdsudygtigheden indtræder. Dette er, som tidligere omtalt, allerede Tilfældet nu, men der er dog sikkert i Befolkningen udbredt den Opfattelse, at det saa at sige er fastslaaet ved Lov, at ved 60-Aars Alderen er Ar-

bejdsevnen saa godt som ophævet, saa at det offentlige skal træde til.

Den vigtigste Indvending, der vil blive fremført mod en saadan Ordning, er vistnok den, at den er et fuldstændigt Brud med Principet Hjælp til Selvhjælp. Hertil skal først bemærkes, at den Selvhjælp, der udskrives gennem en Tvangsforsikring, sikkert ikke har megen Værdi som Selvhjælp betragtet. Skal Udgifterne til Invalidforsørgelsen tilvejebringes gennem de almindelige Skatter og Afgifter, vil de fattige jo ogsaa komme til at bære deres Del af Byrden, og det synes for saa vidt kun at være et Hensigtsmæssighedsspørgsmaal, om man vil benytte denne Form eller udskrive en særlig Skat til den omtalte Forsørgelse. Dernæst maa det erindres, at det naturligvis som ved den nuværende Alderdomsunderstøttelseslov maa kræves, at den, der søger Understøttelsen, ikke forud for Invaliditetens Indtræden var hjemfalden til Fattigvæsenet. Fordringen om, at Ansøgeren ikke i en Aarrække har været under Fattigforsørgelse, vil saaledes blive udstrakt til hele Livet og ikke alene til Tiden før det 60. Aars Indtræden. Heri vil der ligge en mægtig Spore til Selvhjælpsbestræbelser, som i Forening med de øvrige Værdighedsbestemmelser kan faa en stor moralsk Betydning. Naar man endelig som her gaar ud fra den Betragtning, at Arbejderforsikringen er en Helhed, og fastholder, at de, hvem den skal komme til Gode, ikke er i Stand til at afholde Udgifterne af deres egne Midler, turde det være et Spørgsmaal, om det ikke er det rigtigste at henvise Selvhjælpsbestræbelserne til de Omraader, hvor de naturligt hører hjemme, og lade Samfundet bære Resten. Det maa erindres, at der

stilles store Krav til den moderne Arbejders Selvhjælp. Han skal være Medlem af en Sygekasse, yde sit Fagforeningskontingent, og der stilles ham en Mængde kulturelle Opgaver, som han bedst løser gennem Selvhjælp. Herhjemme er der i den sidste Tid begyndt at dæmre et Haab om, at man skulde kunne naa frem til i alt Fald en delvis Løsning af Arbejderforsikringens største og vanskeligste Problem: Forsikring mod Arbejdsløshed. Der er vistnok ret almindelig Enighed om, at denne Opgave maa løses ved at yde frivillige Organisationer Hjælp til Selvhjælp. Belaster man imidlertid Arbejderens Forsikringsbudget med et ret betydeligt Tvangsbidrag, løber man Fare for, at denne og andre Opgaver forsømmes, og at Tvangsforsikringen netop hæmmer Arbejdernes Selvhjælpsbestræbelser i Stedet for at fremme dem.

Jeg skal dog tilføje, at denne Indvending ikke saa meget rammer det af Hr. Sygekasseinspektør Th. Sørensen herhjemme fremsatte Forslag om at indskrænke Tvangen til Indskud til Alderen fra 20—29 Aar — en Periode, hvor Pengene sidder ret løse hos den daarligere stillede Del af Befolkningen, og hvor der ikke stilles ret store Krav til de paagældende ved Familie o. l.*). Kun under denne Form forekommer det mig, at man uden meget store Betænkeligheder med Hensyn til Indvirkningen paa de andre Forsikringsgrene kan gaa til en tvungen Forsikring.

Hvilken Vej man end vil gaa, er det vist, at Hjælpen til Invaliderne vil kræve store Beløb, betyde-

*) Se Th. Sørensen: Antydninger til en eventuel Alderdomsforsørgelse. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1890, S. 25 ff. og en Artikel af samme Forfatter i Tilskueren 1888.

ligt mere alene for Invaliderne under 60 Aar, end den nuværende Alderdomsforsørgelseslov koster. Vælger man at gaa til en Udvidelse af Alderdomsforsørgelsen, kunde det maaske være rigtigt at skabe en Overgangstid, for at Byrden ikke skal ramme paa en Gang med hele sin Tyngde. Det er bekendt, at det mærkelige er sket, at et Frøkorn fra Danmark har spiret og baaret Frugt i Australien, hvor man forskellige Steder har vedtaget Alderdomsunderstøttelseslove efter dansk Mønster. Hr. cand. mag. Sv. Trier, der nylig er kommen hjem fra en Rejse til Australien, har henledt min Opmærksomhed paa, at man i New South Wales, hvor Retten til Alderdomsunderstøttelse indtræder ved 65 Aars Alderen, har en Bestemmelse om, at Invalidere mellem 60 og 65 Aar kan faa Understøttelse efter de samme Regler som de gamle, og efter en Udtalelse af Reeves i »State Experiments in Australia and New Zealand« II. S. 284 synes det at være Meningen efterhaanden at nedsætte Aldersgrænsen for Retten til Opnaaelse af Invalideunderstøttelse.

Vor Arbejderforsikringslovgivnings sidstfødte er Ulykkesforsikringsloven af 7. Januar 1898, hvortil slutter sig en lille Lov af 3. April 1900 om Fiskeres Forsikring i Ulykkestilfælde. Den er i de fleste afgørende Henseender ganske ulig de tyske Ulykkesforsikringslove og det Forslag, som Arbejderkommissionen af 1885 udarbejdede under stærk Paavirkning af den tyske Socialreform. At Arbejderkommissionens Forslag ikke blev til Lov, er der i flere Henseender Grund til at være glad over. Jeg anser det saaledes for et Held, at vi slap for en Statsforsikringsanstalt, hvori alle Arbejdsgivere var tvungne til at forsikre deres Arbejdere.

Efter den gældende Lov paahviler der ikke Arbejdsgiverne nogen Forpligtelse til at forsikre deres Folk, men Loven begunstiger Tegning af Forsikring. Denne Frihed til at vælge Formen for Forsikringen tror jeg betragtes som et stort Gode af Arbejdsgiverne, og disse har næsten uden Undtagelse fyldestgjort den moralske Forpligtelse, der paahviler dem til at forsikre deres Arbejdere, naar de ikke selv frembyder tilstrækkelig økonomisk Garanti for Opfyldelsen af eventuelle Forsikringskrav, og saaledes gjort de ilde Spaadomme til Skamme, der navnlig fremkom i Tyskland om, at mange Arbejdere vilde gaa glip af Erstatningen paa Grund af, at deres Arbejdsgivere ikke havde tegnet Forsikring. Loven har givet Anledning til Dannelsen af en Del frivillige gensidige Forsikringsforeninger, og indenfor disse — navnlig de fagdannede — finder man det samme friske Initiativ som hos Arbejdernes Sygekasser. Jeg skal saaledes nævne, at Mejeriernes Ulykkesforsikring, hvis Medlemmer kun er pligtige til at forsikre deres Arbejdere mod Maskinulykker, frivillig har udvidet Forsikringen til alle i Mejerierne indtrufne Ulykkestilfælde. Ogsaa indenfor de Organisationer, der er samlede i Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring, synes der at være Tendenser til at udvide Forsikringen udover Lovens ganske vist ofte meget snevre Grænser. Endnu kan nævnes, at Privatbanernes gensidige Forening og Provinsbryggerierne ligeledes frivillig er gaaet til at paatage sig større Byrder, end Loven paalægger dem.

Et af Arbejder-Ulykkesforsikringens vigtigste Problemer — Spørgsmaalet om, hvorledes de mange Stridigheder, Forsikringen giver Anledning til, kan

jævnes let og hurtigt, uden at det gode Forhold mellem Arbejdsgivere og Arbejdere lider Skade — har Loven af 7. Januar 1898 løst paa en overordentlig heldig Maade ved at henlægge Afgørelsen til Arbejderforsikrings-Raadet, hvis Kendelser i vidt — maa-ske for vidt — Omfang er endelige. I dette Raad er juridisk, lægevidenskabelig og teknisk Sagkundskab repræsenteret, ligesom de to interesserede Parter, Arbejdsgivere og Arbejdere. Gennem denne Sammensætning har man søgt at opnaa Garanti for en saa vidt muligt upartisk, til alle Sider Hensyn tagende Afgørelse af de foreliggende Spørgsmaal.

Men er der end saaledes meget at glæde sig over ved den danske Ulykkesforsikring, er der dog et stort Arbejde tilbage at udrette paa dette Omraade. Foruden den selvfølgelig Udvidelse til Landbrug og Søfart synes det Spørgsmaal mig at fortjene alvorlig Overvejelse, om den Form, hvorunder Erstatningerne udbetales, er hensigtsmæssig. I Danmark benytter man i videst muligt Omfang Kapitaludbetalingen og det endda efter nogle højst ejendommelige Regler. At en Lærling med under 300 Kr. om Aaret, som fuldstændig mister sin Arbejdsevne, f. Eks. bliver blind paa begge Øjne, faar en Erstatning af 1800 Kr. som Tærepenge paa Resten af sin Vej gennem Livet, medens — som det er hændt — en Olding, der befinder sig paa Gravens Rand, men endnu har en Fortjeneste af 800 Kr. om Aaret, faar 4800 Kr., er de grelleste Eksempler paa en Beregningsmaade, som efter min Mening slet ikke kan forsvares. Spørgsmaalet er da, om det ikke vilde være langt mere rationelt at gaa over til Rentesystemet som i Tyskland. Svaret kan efter min Formening ikke

blive ja eller nej, men et baade — og. Efter min Erfaring er nemlig den Indflydelse, som de smaa og de store Beskadigelser har paa Arbejdernes økonomiske Eksistens højst forskellig. Selv om Følgerne af en mindre Beskadigelse rent anatomisk set er blivende, vil der som Regel ikke hertil svare en blivende Nedsættelse af Arbejdsevnen. Naar Helbredelsen er opnaaet, vil en saadan Arbejder som Regel vende tilbage i de arbejdendes Rækker og ved Tilvænnning efter kortere eller længere Tids Forløb opnaa den samme Arbejdsfortjeneste som tidligere. For ham har Ulykkestilfældet nærmest været skæbnesvangert derved, at det pludseligt, brutalt har revet ham ud af hans tidligere Arbejdsforhold og derved fremkaldt en kritisk Tid, som det kan falde ham haardt nok at komme ud over, selv om han har sikret sig gennem Sygekasse eller paa anden Maade. Under saadanne Forhold vil en Kapitaludbetaling en Gang for alle sikkert i de fleste Tilfælde være en bedre Hjælp end en sparsom Rentydelse, der i Begyndelsen er for ringe og senere som oftest overflødig.

Helt anderledes ligger Forholdene ved de større alvorligere Beskadigelser. Her vil Nedsættelsen af Arbejdsevnen som Regel være varig og medføre en blivende Forringelse af Arbejdsfortjenesten. Det vil derfor være rimeligt, at der hertil svarer en aarlig tilbagevendende Ydelse i Erstatning.

At lignende Betragtninger som de her fremsatte ogsaa er bleven gjort gældende i Tyskland, fremgaar deraf, at man i Loven af 30. Juni 1900 om Ændringer i Ulykkesforsikringsloven bestemte, at Renter paa 15 pCt. og derunder kan afløses af en Kapitaludbetaling en Gang

for alle, naar den erstatningsberettigede ansøger derom. Endnu skal nævnes, at det i den italienske Ulykkesforsikringslov af 17. Marts 1898, der ligesom den danske principielt holder paa Kapitalsystemet, bestemmes, at ved fuldstændig Nedsættelse af Arbejdsevnen skal der altid indkøbes Livrente for den tilskadekomne.

Jeg er mig fuldt bevidst, at en delvis Overgang til Rentesystemet er i stærk Modstrid med de Principer, hvorpaa den gældende Lovs Erstatningsregler hviler. Men jeg er overbevist om, at en i social Henseende tilfredsstillende Løsning af Ulykkesforsikringen og en Ordning, der kan bringes i Samklang med de andre Forsikringsgrene, kun naas ad denne Vej.

Af det foregaaende vil det ses, at den tyske Arbejderforsikring adskiller sig fra den danske derved, at den væsentligst kun kommer Lønarbejderne til Gode, samt deri at Forsikringen helt igennem er knyttet til Arbejdsforholdet. Ophører dette, bortfalder dermed ogsaa Forsikringstvungen. Bliver en tysk Arbejder arbejdsløs, gaar han ud af Sygekassen og beholder kun i højst 3 Uger sit Krav paa Understøttelse*). Med Arbejdsforholdets Ophør bortfalder ligeledes hans Forpligtelse til at yde Bidrag til Invalidforsikringen, og har han ikke i to Kalenderaar betalt Bidrag i 20 Uger, bortfalder hans Krav paa Invalidestøttelse.

Indenfor denne Begrænsning har den tyske Arbejderforsikring et videre Omfang end den danske, idet den tilskadekomne Arbejder er ulykkesforsikret i Stor-

*) Det er højt betegnende, at i det af det kejserl. tyske statistiske Bureau udgivne »Reichs-Arbeitsblatte« benyttes Af- og Tilgangen til Sygekasserne som Udtryk for Beskæftigelsesgraden i de industrielle Erhverv.

og Byggeindustrien, i Land- og Skovbrug og i Søfarten, medens vi herhjemme kun kender Ulykkesforsikring i en begrænset Del af Industrien og ved Fiskeri. Dernæst er der sikret alle tyske Arbejdere en Støtte ved Invaliditet som Følge af Sygdom og Alderdom, medens vi kun har Alderdomsunderstøttelse for Personer over 60 Aar. Og som tidligere fremhævet er der langt mere System og indre Sammenhæng i den tyske Arbejderforsikring end i den danske.

Endelig adskiller den tyske Forsikring sig fra den danske derved, at den virker gennem Tvangsorganisationer, medens vor Sygekassebevægelse er frivillig, og Organisationen af Ulykkesforsikringen er overladt til Arbejdsgiverne selv, og Alderdomsunderstøttelsen administreres af Kommunalbestyrelserne.

Har vi saaledes endnu ikke bygget vor Arbejderforsikring saa højt som den tyske, har vi til Gengæld bygget paa et bredere Grundlag. Den danske Lovgivning byder større Plads for frie Rørelser end den tyske, der ved sin tvangsmæssige, rent mekaniske Behandling af Forholdene utvivlsomt indeholder Spirer til en Udvikling i bureaukratisk Retning. Kan vi derfor faa tilvejebragt en Hjælp for vore Invalider og udviklet vor Ulykkesforsikringslovgivning, behøver vi utvivlsomt ikke at frygte Sammenligningen med den berømte tyske Socialreform.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvorat vi fremhæve følgende Udtalelser:

Sygekasseinspektør Th. Sørensen var i det væsentlige enig med Foredragsholderen i hans Bedømmelse af saavel Fordelene som Manglerne ved dansk og tysk Arbejderforsikrings-Lovgivning. Det kunde jo

synes vanskeligt at faa System og Helhed i en Social-Lovgivning som den, vi have her hjemme, fordi vi have faaet den stykkevis, men Taleren mente dog, at de bestaaende Love kunde suppleres saaledes, at der endog kunde blive fortræffelig Sammenhæng mellem de enkelte Led. Hvad disse enkelte Led angik, skulde Taleren først nævne Sygekasseinstitutionen, som nu begyndte at vække Opmærksomhed her hjemme; i Udlandet havde man allerede forlængst været opmærksom paa, at Spørgsmaalet om Sygeforsikring i Danmark var løst paa en Maade, der opfordrede til Efterligning, og det var ikke urimeligt at antage, at Udviklingen i Fremtiden paa dette Omraade vilde gaa mere i dansk end i tysk Spor. Hvad Ulykkesforsikringen angik, havde Taleren allerede for flere Aar siden slaaet til Lyd for dens Udvidelse til ogsaa at omfatte Landbrugets Arbejdere; han haabede, at Foredragsholderens Udtalelser til Gunst for denne Tanke ikke i samme Grad som Talerens egne maatte vise sig at være som en Røst i Ørkenen. Den bestaaende Lovgivning om Ulykkesforsikring kunde ogsaa Taleren ønske ændret i den Retning, at Kapitaludbetaling kun blev anvendt ved de lavere Invaliditetsgrader, men ved de højere afløstes med Erstatning i Form af Rente. Dette vilde ganske vist blive noget dyrere for Arbejdsgiverne, men dog ikke i saadan Grad, at det burde blive nogen Hindring for Gennemførelsen af denne højst ønskelige Reform. — Med Hensyn til Alderdomsunderstøttelsen havde Foredragsholderen udtalt sig til Gunst for faste Takster. Vedrørende disse kunde Taleren meddele nogle statistiske Oplysninger. For nogle Aar siden forelaa der et af Københavns Fattigborgmester udarbejdet Forslag om Indførelse af faste Takster; Anvendelsen af disse Takster vilde for Aaret 1897 have paaført Københavns Kommune (med Frederiksberg) en Merudgift til Alderdomsunderstøttelse af c. 15 Procent, Købstadkommunerne c. 33 pCt. mere og Landkommunerne c. 39 pCt. mere. Men siden 1897 er Beløbet af Understøttelsen pr. Hovedperson steget betydeligt, og Taleren havde beregnet, at med de samme faste Takster vilde København i 1901 kun have betalt c. 5 pCt. mere i Understøttelse pr. Hovedperson end faktisk var Tilfældet, Købstadkommunerne c. 12 pCt. mere, og Landkommunernes Merudgift vilde gaa ned til omtrent 17 pCt. (i Stedet for som før nævnt 39 pCt.

i 1897). Hvis Understøttelsen stiger i Tiden 1901—06 i samme Forhold som i Aarene fra 1897 til 1901, vil alle tre Grupper af Kommuner i 1906 være oppe paa en gennemsnitlig Understøttelse pr. Hovedperson, der er højere, end de vilde betale efter de i sin Tid foreslaaede faste Takster.

Docent Jens Warming: Vilde ikke Indførelsen af faste Takster bevirke en Stigning i Antallet af Alderdomsunderstøttede?

Sygekasseinspektør Sørensen: Nej, Kommunerne vilde jo da som nu afgøre, hvem der skulde have Understøttelse.

Docent Warming: Men vilde dog ikke Konsekvensen af faste Takster blive en Tendens i Retning af at give de gamle et absolut Krav paa Understøttelse?

Sygekasseinspektør Sørensen: Hvis den nu gældende Løvs Princip paa dette Punkt bevaredes, vilde Kommunerne jo dog altid have det i deres Haand at begrænse Antallet af understøttede.

Generaltolddirektør Rubin mindede om, at det oprindelige Berg-Hørup'ske Forslag havde faste Takster, og naar man gik bort fra dette Princip, var det i Grunden ikke fordi man i og for sig havde noget imod det, men det hang sammen med de politiske Forhold, under hvilke Loven om Alderdomsunderstøttelse blev til. Loven blev lavet af en Fattiglovsparagraf for at have noget at byde imod det Berg-Hørup'ske Forslag; derfra den ejendommelige Form: en Art Fattigunderstøttelse, tilmaalt efter frit Skøn, men uden Fattighjælps Virkninger. De faste Takster var hensigtsmæssige i de store Byer, men havde væsentlige Mangler paa Landet og i smaa Byer, hvor Forholdene er saa overskuelige, at en nærmere Udmaaling af den enkeltes Trang lader sig foretage.

Sygekasseinspektør Sørensen erkendte Rigtigheden af Generaltolddirektør Rubins sidste Bemærkning, men vilde dog gøre opmærksom paa, at selv om man havde bestemte Normal-Satser for Understøttelsen i de forskellige Aldre, var der intet til Hinder for at modificere dette System ved Tillægsbestemmelser om, at særlige Forhold (Sygdom, fuldstændig Arbejds-Udygtighed o. l.) kunde berettigede til Anvendelse af en højere Understøttelses-Sats end den normale.

Andelsbevægelsen i Irland.

Af

Erik Givskov.

For et halvt Aarstid siden vovede Forfatteren af nærværende i en Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift at spaa, at det irske Landspørgsmaal ikke vilde blive løst for bestandigt ved den i Fjor vedtagne Landkøbslov. Begivenhederne har allerede fuldelig bekræftet denne ikke særlig dristige Spaadom. Mange Godsejere vil slet ikke sælge, andre vil kun sælge til en højere Pris end Loven hjemler, og alt i alt har Loven vist sig saa mangelfuld, at den formentlig allerede i indeværende Parlamentssamling vil blive taget i Dok for at underkastes en ret grundig Overhaling. Resultatet heraf kan dog næppe være tvivlsomt; det er selve Principet i Loven, ja selve Grundlaget for den — det irske Landbolovsystem — der er saa galt som vel muligt, og det er derfor ganske usandsynligt, at Loven vil skabe et nyt og lykkeligt Irland, hvor meget der end reparerer paa den.

Dog hermed være ikke sagt, at Loven vil være aldeles uden Virkninger. Den vil sikkert, som det da allerede delvis har vist sig, gøre ikke saa ringe For-

træd i de i den ovennævnte Artikel paapegede Retninger. Men, hvis den kan omkalfatres saaledes, at den virkelig kan skabe en Mængde smaa Selvejere, vil den ogsaa utvivlsomt kunne gøre en Del Nytte ved saaledes at tilvejebringe en Basis, hvorpaa Andelsbevægelsen i Irland kan udvikle sig. Og der er næppe megen Tvivl om, at Produktionen i Irland vil tiltage betydeligt baade i Beskaffenhed og Mængde. Dog dette vil i langt højere Grad skyldes Andelsbevægelsens Vækst, end det vil være en Følge af Landkøbsloven, der, naar det kommer højt, kun vil have givet Andelsbevægelsens Ledere lidt fastere Bund under Fødderne. Andelstanken er derimod nu i Færd med at slaa saaledes Rod i Irland, at dette Land maaske snart kan begynde at indtage sin naturlige Plads som Hovedleverandør til det engelske Marked, og Andelssagens Udvikling og Vækst derovre tør derfor maaske have Krav paa en Beskrivelse i Nationaløkonomisk Tidsskrift.

Det turde være ufor nødvendent her at give yderligere Meddelelser om den Elendighed, hvori de irske Smaa-bønder indtil for ganske faa Aar siden har levet og for største Delen endnu lever. Det i den ovennævnte Artikel skitserede Billede af den irske Farmers Kaar er i ingen Henseende overdrevent. Kun en eneste Kendsgærning kan maaske anføres for at vise, hvor ulykkelige Forholdene er i Irland. Medens i Danmark i Løbet af de sidste 50 Aar Kvadratmil paa Kvadratmil er bleven inddraget under Dyrkning, saa er det med Korn, Rodfrugter, Hør osv. dyrkede Areal i Irland gaaet ned til omtrent det halve, fra 4,375,621 Acres under Plov i 1860 til 2,452,459 Acres i 1901 og sunket yderligere til 2,426,593 Acres i 1902.

Men et Folk, der lever under saa daarlige Forhold, er ikke økonomisk bevægeligt nok til at danne en heldig Jordbund for Andelstankens Principer. Andelsbevægelsen er da heller ikke en hjemmebaaren Vækst i Irland; den er plantet mellem den irske Farmers Tørvestakke og møjsommelig hæget og skøttet af fædrelandssindede Rigmænd. Det kendes paa den; den har været længe om at blive akklimatiseret; men den synes omsider at have slaaet Rod, og der kan næppe være Tvivl om, at ét Slægtled i det mindste vil finde Trivsel og Velvære under dens Krone. Mere kan man næppe vente sig; thi inden den Tid vil de Godsejere, der ikke sælger, have tilvendt sig Udbyttet af det forbedrede Landbrug gennem stærkt forhøjede Afgifter, og vil de Forpagtere, der erhverver Ejendomsret til deres Steder, have konverteret Trivslen til Pantegæld. Men dette ene Slægtled er det nu levende, og hvis det skulde være i Stand til at forsyne det engelske Marked, kan det jo være os forholdsvis ligegyldigt, hvad det næste Slægtled monne blive i eller ude af Stand til. Forfatteren af nærværende maa tilstaa, at han nærer saa kætterske Anskuelse som den, at det var bedre, om vi spiste vort Flæsk, Smør og Æg selv i Stedet for at nyde Margarine og sibirisk Smør, medens vore Husmænd ved Hjælp af elektrisk Andelsdrivkraft og Andelskøb og -Salg forsynede os og sig selv med de Klæder, Sko, Hatte, Paraplyer osv., som vi nu tilbytte os for vore Landbrugsprodukter. Men dette er kun en Fremtidsmulighed, ved hvilken vore Tørvemoser maaske kunde blive af uhyre Betydning for vort Land; Nutiden er afhængig af det engelske Marked, og den kan derfor ikke uden

Betænkkelighed se en ny Konkurrent med bedre naturlige Betingelser end vore egne opstaa lige udenfor Englands Dør.

Andelsbevægelsen i Irland er som sagt ikke nogen hjemmebaaren Plante. Den er ikke som hos os vokset ud af et økonomisk velstillet og derfor foretagsomt Folks vel beredte Jordbund. Det var nogle faa fædrelandssindede Mænd af Overklasserne, der med den nuværende Chef for det irske Landbrugsdepartement, Sir Horace Plunkett i Spidsen i 1889 satte sig den Kæmpeopgave ved Hjælp af Indførelsen af Andels-systemet blandt de fattige Bønder at forsøge at forbedre dissers Kaar. Det var næsten en haabløs Opgave, den at overtyde de af Armod og Nød moralsk fornedrede irske Bønder om Fordelene ved Samarbejde, og Gang paa Gang har det da ogsaa vist sig, at Andelsforetagender, startede under de bedste Varsler, har maattet indstille deres Virksomhed. Men Horace Plunkett og hans Fæller tabte ikke Modet, og ved Udgangen af 1893 havde de opnaaet at faa etableret 30 Andelsmejerier med 1509 Andelshavere og en Produktion af 2,546000 Ø Smør, der udbragtes til 2,534000 Kr.

Dette var jo ikke noget overdrevent Resultat af 5 Aars Virksomhed; dog i Betragtning af de Vanskeligheder, de havde haft at overvinde, kunde Bevægelsens Ledere ingen Anledning have til at være utilfredse dermed. Men de saa, at skulde der komme noget rigtigt ud af deres Anstrængelser, da vilde det være umuligt at undvære Offentlighedens Understøttelse. De begyndte derfor at agitere for Oprettelsen af en Forening, der kunde overtage Ledelsen af hele Andels-

bevægelsen, og den 18. April 1894 lykkedes det dem at faa oprettet »The Irish Agricultural Organisation Society«, der satte sig til Opgave: »at forbedre den irske agerdyrkende Befolknings Kaar ved at lære den Andelssystemets Princip og Anvendelse paa Agerbrug og beslægtede Industrier«.

Man ser, hvor betydelig Forskellen mellem denne Forening og de danske Andelsselskaber er. Vore Bønder havde ingen til at lære sig Andelssystemet, og ingen til at hjælpe dem i Anvendelsen. De behøvede det heller ikke; thi hvis der er nogen Stand i Verden, der kan hjælpe sig selv, da er det Bondestanden, saa snart blot ikke alt for uretfærdige Love hindrer den i dens Virksomhed. Men dette var netop Tilfældet i Irland, og derfor trængte det arme irske Folk til al den Hjælp, det kunde faa. Selskabets Bestyrelse tæller da heller ikke en eneste arbejdende Farmer imellem sine Medlemmer, men derimod 1 Greve, 2 Lorder, 3 Baronetter, medens Resten er »Esquires«-Godsejere, Præster og desl. ^{such} Og selv nu efter 10 Aars bestandig voksende Virksomhed indkommer 41,200 Kr. eller næsten det halve af Selskabets Indtægter ved Gaver fra Rigmænd.

De mange smaa Farmeres lave Standpunkt, aandeligt og materielt, har jo, som alt antydet, lagt utallige Hindringer i Vejen for Andelssagens Trivsel i Irland; men en Del af disse Hindringer er allerede blevne overvundne, og der er næppe nogen Grund til at tvivle om, at de tilbagestaaende lidt efter lidt vil blive det. Det vil maaske tage adskillige Aar — saa mange maaske, at England vil være bleven i Stand til at ernære sig selv — før Irland kan blive en sejrrig

Konkurrent for Danmark paa det engelske Marked. Men det kan blive det, og derfor er en Undersøgelse af, hvor det staar i Dag, næppe ude af Plads.

Hvad da først vor Hovedudførselsartikel, Smør, angaar, da er Irland jo endnu langt bag efter os. Men Fremgangen er stadig og betydelig trods alle de mange forskelligartede Vanskeligheder, Andelsmejerierne har at kæmpe med. Navnlig er der naturligt nok iblandt saa fattig en Befolkning stor Mangel paa dygtige Mejerister, og der høres derfor jævnlige Klager over for stort Vandindhold, Mangel paa Ensartethed eller daarlig og uordentlig Pakning. Men alle disse Mangler opvejes næsten ved det i de allerfleste Mejerier strengt gennemførte System at betale Mælken efter Indhold af Smørfedt og Beskaffenhed i Almindelighed, ikke efter Mængde. Thi det maatte være en meget ligegyldig Farmer, der ikke vilde sørge godt for sine Køer, baade hvad Renlighed og Foder angaar, naar han ser, at enhver Efterladenhed i saa Henseende straks straffer sig. Og til trods for alle Klager kan det irske Smør, takket være dette Betalingssystem, saare hyppigt kappes med og undertiden overgaa dansk Smør i Finhed.

Men der er en Hindring af langt alvorligere Art i Vejen for Andelsmejeriernes Trivsel, — en lovskabt Hindring, men derfor kun saa meget vanskeligere at faa Bugt med. Det er de engelske og irske Jernbaneselskabers lovhjemlede og lovbeskyttede Ret til at udpresse af Producenterne de mest utrolige Fragttakster. — Forskellige Omstændigheder, deriblandt Manglen paa duelige Mejerister, har nødvendiggjort en Indskrænkning af de smørproducerende Mejeriers Antal saa meget

som muligt. Der findes derfor rundt om i Irland et stort Antal saakaldte Hjælpemejerier, i 1901 ikke mindre end 81, hvor Mælken centrifugeres, og Fløden derpaa sendes til Hovedmejeriet for at kærnes. Dette System, ^{derin en særdeleshed} der maaske kunde være Overvejelse værd i Danmark, fordi det muliggør Ensartethed i Behandling af Mælken fra et større Antal Køer, lider imidlertid i Irland af den Ulempe, at Jernbaneselskaberne haardnakket har fastholdt at forlange samme Fragt — og denne meget høj — for Fløde forsendt som Raastof til Smørproduktion i Mejerierne som for Fløde til Luksusbrug ^{consumption} i Byerne. Følgen heraf er, at medens en Ton Smør koster i Fragt fra Limerick til London £ 2—0—0, det samme vistnok som fra København, saa koster de 3 Tons Fløde, der udkræves til Produktionen af denne Ton Smør, £ 2—5—0 i Fragt for Transport pr. Jernbane fra en Omkreds af blot $7\frac{1}{2}$ Mil fra Hovedmejeriet. Den samlede Fragt, hvormed 1 Ton Smør paa Londons Marked er belastet, bliver derfor £ 4—5—0 imod de £ 2—0—0 fra København.

Men dette er endda ikke det værste. Ikke alene tillader Jernbaneselskabernes lovbeskyttede Monopol dem saaledes at hindre irske Andelsmejerier i at konkurrere paa lige Fod med andre Landes; den forhindrer tillige næsten ganske en Vinterproduktion af Smør, idet den eneste Maade, hvorpaa denne er mulig i Irland, i Henhold til The Irish Agricultural Organisation Society's Udtalelser, er ved Hjælp af den størst mulige Udbredelse af Hjælpemejeri-Systemet. Følgen heraf er, at det nævnte Society ikke kan forsyne sine Kunder om Vinteren, og det maa derfor, naar Foraaret kommer, hvert eneste Aar søge at vinde dem tilbage ved at

sælge under Markedsprisen. En i en Aarrække ført Forhandling med Jernbaneselskaberne om Fragtnedsættelse har endnu ikke ført til noget Resultat.

Men til trods for alle disse forskellige Vanskeligheder er Andelsbevægelsen i rask Fremgang. Fra den ringe Begyndelse i 1893 var den vokset til i 1901 at omfatte 277 Mejerier med 33064 Andelshavere og et Salg af Kr. 15,194500, medens Statistiken for 1902 (for 1903 er den endnu ikke opgjort) viser en Fremgang til 322 Mejerier med 41299 Medlemmer og et Salg af Kr. 18,712000. Et allerede i 1892 oprettet Andels-agentur med Udsalg i Liverpool, Dublin, Glasgow og Syd-Afrika solgte for Kr. 3,222000 Smør til en Vægt af 3,494900 t .

Medens Andelsmejerierne saaledes arbejder paa meget nær den samme Maade som i Danmark, gælder dette ikke for Tilvirkning af Bacon. Denne Forretning er overtaget af de saakaldte Agricultural Societies, af hvilke der i 1901 fandtes 112 og i 1902 124. Men disse Selskabers Virksomhed indskrænker sig ikke hertil eller rettere til Indsamling af Medlemmernes Svin, der forsendes, saa ofte et tilstrækkeligt Antal haves til at fylde en eller flere Jernbanevogne, til private Slagterier. Prisen beregnes efter død Vægt, medens Selskabet beregner sig en Kommission af 1 sh. pr. Svin. Ogsaa Kvæg og forskellige Landbrugsprodukter afsættes gennem Selskaberne, og ved Siden heraf virker de som en Art Landboforeninger for Formaal som Forædling af Kvægracerne og Indførelse af Forbedringer i Landbruget. Disse Opgaver søges løste ved Oprettelse af Forsøgsstationer samt ved Udstationering af Hingste, Tyre og Orner af fortrinlig Race. — Af større

Betydning end alt dette er dog det af Foreningerne foretagne Indkøb af Medlemmernes forskellige Landbrugsfor nødenheder. Tillige anskaffes til Udlejning til Medlemmerne saadanne Maskiner, som disse ikke selv har Raad til at købe, saasom Damptærskværker, Mejemaskiner osv.

Men den hele Bevægelse lider under Farmernes Fattigdom, og det er først i 1902, at Bankerne, der hidtil havde vist en højst uvenlig Adfærd mod Andelsbevægelsen, har begyndt at bevilge Kassekredit til Foreningerne.

I 1897 blev der under The Irish Agr. Org. Society's Ledelse dannet en Forening udelukkende baseret paa Salg til Foreningerne af Landbrugets For nødenheder og paa Salg i England af Foreningernes Produkter. Dette Selskab »The Irish Agricultural Wholesale Society« har imidlertid i Fællesskab med alle de andre Andelsforetagender, men i højere Grad, lidt under de Handlendes Brødnid, der er gaaet saa vidt, at Forsøg efter Forsøg er bleven gjort fra de Handlende og Fabrikanternes Side paa at boycotte Andelsbevægelsen. Det har derfor været nødvendigt at indføre største Delen af Foreningernes Landbrugsfor nødenheder, Maskiner og saa videre fra Amerika eller England. Nu synes det imidlertid som om »The Wholesale« har overstaaet Børnesygdommene, skønt dets Omsætning endnu i 1902 ikke naaede 1 Mill. Kr. Men — Utak er Verdens Løn, og dette Selskabs allerstørste Vanskelighed bestaar deri, at naar Foreningerne har faaet dets Prisliste, saa gaar de ofte til private Handlende og forsøger, om de ikke kan faa billigere Priser der. Og da de Handlende jo først og fremmest er interesseret i at

holde »The Wholesale« ude af Spillet, tilbyder de hyppigt deres Varer til en Pris, der lader dem undersælge Selskabet. —

Aaret 1897 saa ogsaa opstaa en anden Bevægelse, der maaske kan blive en farlig Konkurrent for de danske Bønder, fordi den egner sig saa vel for de mange smaa Bønder i Irland. Dette Aar gav nemlig Liv til det første Selskab for Salg af Æg paa Basis af Andelsprincipet, og skønt Vejen fremad har været om mulig endnu mere trang end sædvanlig, saa er der dog en stadig om end ikke overvældende Fremgang. Medens der i 1899 var 21 Selskaber med 1837 Medlemmer, var Tallet i 1900 21 med 2569 og i 1901 26 med 4769 Medlemmer. I 1902 dannedes kun 5 ny Selskaber; men Medlemstallet forøgedes betydeligt, og Indtægten, der i 1899 kun var c. 140000 Kr. og i 1901 c. 300000 Kr., var stegen til c. 500000. Dette repræsenterer dog ikke saa nær Andels-Ægvirksomheden i Irland, idet et meget betydeligt Antal Andelsmejerier ogsaa forhandler sine Medlemmers Æg.

Men alt i alt er det jo ikke noget stort Resultat, og Grundene dertil er mange og vægtige. Først havde Andelsselskaberne en svær Kamp at bestaa med de omrejsende Hønskræmmere, ^{hucksters} der overbød disse for at holde dem ude; men da de i Længden ikke kunde blive ved at betale Overpris for Æggene, ophørte deres Konkurrence snart. Men langt værre var det, at de irske Æg havde erhvervet et daarligt, skønt ærligt fortjent Navn, fordi Producenterne, ligesom forhen hos os, opbevarede dem i Reden eller i muggent Halm, og — da de solgtes efter Tal — hverken bekymrede sig om Størrelse, Udseende eller Beskaffenhed.

Saa var det i 1897, at Importørerne i Glasgow og Liverpool gjorde Strejke og udsendte et Cirkulære, hvori de nægtede at modtage irske Æg, med mindre de var rene og friske og pakkede i Lighed med de danske. Overfor dette var der jo intet andet for Bønderne at gøre end at love Bod og Bedring, og The Irish Agr. Org. Society benyttede sig af Lejligheden til at optage Ægproduktionen; sagkyndige indkaldtes bl. a. fra Danmark, og Andelsselskaber dannedes. Disse betaler naturligvis Æggene efter Vægt, hvad der hurtigt ledte til en ret betydelig Forøgelse af Størrelsen, og de ordnede i det hele taget Forsendelsen efter dansk Mønster. Men de irske Bønder har maattet erkende, hvor let et daarligt Navn erhverves, og hvor svært det er at genoprette Skaden; thi uagtet deres Æg har et stort Fortrin fremfor de danske i Skallens større Haardhed, har det ofte været vanskeligt nok at finde Købere. Og denne haardere Skal er ingenlunde noget ringe Fortrin, saa sandt som der er mange Handlende, der slet ikke vil have danske Æg paa Grund af det fra knækkede Æg opstaaede Tab. Denne — den eneste Klage over danske Æg — skulde vistnok forholdsvis let kunne bringes til at forstumme.

Men dersom de danske Æg knækker paa Grund af manglende Kalkholdighed i den danske Jordbund, medens de irske Æggeskaller er stærkere, saa har et ^{af Raad} naadigt Forsyn i høj Grad begunstiget de danske Æg ved at anbringe Irland under de store engelske Jernbaneselskabers Myndighedsomraade. Disse Selskabers Aktier er i Hænderne paa hovedrige Englændere, hvis Formuer for langt den største Dels Vedkommende er anbragte i udenlandske Foretagender, meget hyppigt i

Landbrug. Det er følgelig imod disse Mænds Interesse, at de indfødte Farmere skal kunne konkurrere med Udlandets paa det engelske Marked, og dette Forhold, der bringer Jernbaneselskaberne til at forlange højere Fragter fra det indre af Irland til London, end hvad de samme Næringsmidler kan forsendes for selv fra saa fjærne Lande som Kanada, Rusland eller Italien, — dette Forhold er selvfølgelig en Hindring for al Opkomst af Landbruget. Men denne Følelse af Overlegenhed og Uvilje fra Jernbaneselskabernes Side mod de indfødte Landbrugere virker ganske naturligt tilbage paa de lavere Betjente paa Jernbanerne, og de behandler følgelig Forsendelserne paa en saadan Maade, at end ikke de irske Æg er tykskallede nok. Det hører derfor til Dagens Orden, at hele Forsendelser fremkommer til Importørerne i masakreret Tilstand, og ofte maa Jernbaneselskaberne betale mere i Erstatning end selv den himmelhøje Fragt, de har beregnet sig.

Andelsselskaberne gør, hvad de formaar for at modvirke de uheldige Følger af Jernbanernes Uvilje. De lokale Selskaber afsender ikke deres Æg direkte, men nøjes med at indsamle dem og derefter paa Vogn forsende dem til Centralstationer, hvor de pakkes saa forsvarligt som muligt, før de overgives til Jernbanernes nænsomme Haand. Ved flere af disse Stationer er oprettet Fedningsanstalter for Kyllinger, og det synes, som om denne temmelig risikable Forretning rummer store Udviklingsmuligheder i Irland. Som Andelsmejerierne saaledes lider ogsaa Ægandelsselskaberne under Mangel paa intelligente og dygtige Bestyrere; men efterhaanden som de økonomiske Forhold i Irland bedrer sig, vil denne Mangel let blive afhjulpen.

Og naar den ikke allerede er det, da er det, fordi Folket endnu lever under Kaar, der virker dræbende paa Intelligens og Foretagsomhed. Men The Irish Agr. Org. Society arbejder tappert for at højne Niveauet og har for at hjælpe Smaabønderne til Selvhjælp oprettet en Mængde af de velkendte Raiffeisenske Sparebanker. Og det kunde vel gøres nødigt; thi navnlig i det vestlige Irland, i det saakaldte Congested District, var og delvis er Elendigheden ubeskrivelig og følgelig Foretagsomheden og Driftigheden forsvindende. Smaabonden var altid i Gæld til sin Købmand, der modtog hans Smule Landbrugsprodukter som Afdrag, medens han selvfølgelig passede godt paa at beregne sig Fortjeneste ikke alene paa Salget af The og Sukker, men ogsaa paa Købet af Bondens Korn og Æg. Naar da Forfaldsdagen for Forpagtningsafgiften kom, maatte Bonden ty til »Gombeenmanden« og laane Penge til 30 % for 6 Maaneder. Det er derfor ikke Overdrivelse, naar det i The Irish Agr. Org. Society's Beretning for 1898 hedder:

»For Øjeblikket bruger Smaabonden i The Congested District en hvilken som helst Kredit, han blot kan opnaa, væsentlig for at stoppe et eller andet Hul eller for at afbetale gammel Gæld, og han har ikke lært at bruge Kredit for Formaal, der vil forbedre hans økonomiske Stilling. Han kan ikke se, at han betaler 30 %, naar saa mange Shillings er fradragne et Laan eller lagt til paa Vekslen, og med disse vage Forestillinger, der er avlede af Byttesystemet, er det intet Under, at det halve af hans mulige Indkomst smelter saaledes bort«.

Den eneste Gang om Aaret, disse Forpagtere ser

rede Penge, er, naar de maa sælge deres Ko og deres Gris for at faa noget af Forpagtningsafgiften skrabet sammen. Og Distriktets overbefolkede Tilstand driver Jordprisen i Vejret, saa at de maa betale langt mere for sur, udrænet Mosejord end de engelske Farmere for Hvedejord. Saaledes blev i 1899 den saakaldte Dillons Estate paa ca. 70000 Tdr. Land gennem The Congested District Board købt og udstykket til Forpagterne. Der var ikke mindre end 4200 af disse, og mere end Halvdelen af Farmene var saa smaa, at Afgiften ikke oversteg 75 Kroner, d. v. s. c. 2 Tdr. Land i Gennemsnit. Al Jorden var udrænet og opfyldt af store Sten. Selv om en enkelt Forpagter havde haft Midlerne til at dræne og havde villet anvende dem paa en saadan Forbedring, skønt han ingensomhelst Sikkerhed havde for at komme til at nyde Udbyttet deraf, saa kunde han ikke; thi Vandløbene var saa tilgroede, at der intet Aflob var for Vandet, og Godsejeren nægtede at gøre noget for at oprense dem. Denne »Estate« blev nu udstykket, drænet og ryddet samt solgt til Forpagterne i Parceller, paa hvilke de kunde leve. Overdragelsen skete i Overensstemmelse med de i den fornævnte Artikel om den irske Landkøbslov beskrevne Fremgangsmaade, og Bønderne blev Ejere af deres Steder til en Pris lavere end den virkelige Salgsværdi. Alt dette bidrog naturligvis til at give Egnen et andet og bedre Udseende; men — det var ogsaa Skyld i at Jordværdierne uforøvet steg til det dobbelte.

Det er klart, at under Forhold som de her beskrevne kan de Raiffeisenske Sparebanker gøre megen Nytte, ikke mindst ved at lære Farmerne Brugen af

Penge, ved at opdrage dem til Sparsomhed og Driftighed. De i saa Henseender opnaaede Resultater er ogsaa ganske betydelige, og Dannelsen af Banker gaar fremad med raske Skridt. Den første oprettedes i 1895; i 1901 var der 101 med 4258 Medlemmer; men i 1902 var Antallet vokset til 145 med 6611 Medlemmer. Denne Bevægelse har ogsaa været hæmmet af Bankernes Uvilje mod Andelstanken; men disse har nu opgivet deres Modstand og udlaaner Penge mod 4 % Rente til solide Selskaber. Alt i alt har Oprettelsen af disse smaa Banker i høj Grad bidraget til at fremme Trivslen rundt om i Landet, og de er ingenlunde det mindst betydningsfulde af de Midler, der er bragt i Anvendelse af The Irish Agr. Org. Society med dette Formaal for Øje.

Men dette Selskab har endnu mange andre Strænge paa sin Bue. 17 Biavler-Andelsselskaber med en Fællesforening for Salg af Voks og Honning samt for Indkøb af Kuber, Tavler etc. har nu en Indtægt, der lader Biavleren føle, at Produktion af Honning kan være en saare fordelagtig Forretning. Mindre Held har hidtil fulgt den langt vigtigere Dyrkning af Grønsager samt Frugtavl under Andelssystemets Ægide. Aarsagen hertil er dels den, at Havedyrkerne bor for langt fra hinanden, og at Frugttræerne, der for en større Dels Vedkommende kun er ganske faa Aar gamle, endnu ikke ret giver Udbytte. Men Hovedgrunden er igen her Jernbanernes overdrevne Fragttakster, der sluger en saa stor Del af Varernes Værdi, at Forbrugerne i Dublin maa betale mere for Grønsager og Frugt, end der betales i London, skønt det ikke kan betale sig for Producenterne at forsende

deres Varer til Dublin. Der er imidlertid 4 saadanne Andelsselskaber, og efterhaanden som disses Organisation skrider frem, og Produktionen forøges, vil det maaske blive mere gørligt at producere med Fordel. Skulde de da ikke kunne komme til Enighed med Jernbanerne, staar det dem jo altid frit for at benytte den demokratiske Automobil. Et af disse Andelsselskaber har, for at drage Nytte af Nedfaldsæblerne og af mindre fuldkomne Grønsager, etableret en Fabrik for Produktion af Syltetøj og for Tørring af Grønsager; og Resultatet heraf synes at være lovende.

Dog, disse er ikke de eneste Retninger, i hvilke The Irish Agricultural Organisation Society synes at være naaet forud for Andelsbevægelsen hos os. Naar saa mange forskellige Landbrugets Bierhverv er blevne organiserede efter Andelstankens Principer, da skyldes dette naturligvis, at det store Antal af smaa Farmere paa Irland gør en Udvikling af disse Bierhverv saa ønskelig og naturlig. Men er ikke det samme Tilfældet hos os? Har ikke ogsaa vi i Danmark en Hær af flittige Husmænd, der kun venter paa at organiseres for at fordoble Udbyttet af deres Smaabrug? Faar de ingen Hjælp hertil, er de vel Mænd for at hjælpe sig selv. Men Virksomheder som Biavl, Have- og Frugttrædyrkning, Piledyrkning med Kurvefletning, Hørdyrkning med Andelsmøller for Brydning og Tilberedning af Hørren og ikke mindst den lille Industri er alle i fortrinlig Grad egnede til at tages op af vore hjemlige Andelsselskaber. Og forsaavidt nogen Trivsel, der ikke er baseret paa Beskatning af Grundværdierne, kan blive sand og varig, da er det den, der bygger op i de tusind smaa Hjem rundt om i Landet en tosidet Pro-

duktion, en Produktion, i hvilken Husmanden om Sommeren dyrker sin Jord og sin Have og om Vinteren ved Hjælp af alle de moderne Maskiner, bragt ud i Landsbyerne, væver vort Tøj, syr vore Sko, laver vore Vogne, Kamme, Knive, Bøsser og alle de andre tusind og en Nødvendighedsartikler, der lige saa let og meget billigere kan laves i Landsbyen end i Storstadens Fabrikker. Da behøvede vi ikke mere at sælge vore gode Fødemidler til England og betale en unaturlig Pris for Margarine eller daarlige indførte Næringsmidler; thi da vilde der være Velstand selv i det laveste Husmandshjem. Og Sætningen: »Naar Bonden har Penge, saa har alle Penge«, er maaske ikke i strikt Overensstemmelse med videnskabelig Økonomik; men den er ikke desto mindre sand i alt væsentligt. Frankrig er Europas rigeste Land, fordi hver en Smaabonde driver en eller anden lille Industri, og det endda ofte under saare forældede Former. Hvad kunde da ikke Danmark blive, naar elektriske Andels-Kraftstationer, anlagte ved og nærede af vore Tørvemoser, sendte Drivkraften fra Hus til Hus, medens Andelsselskaber besørgede Indkøb af Raamateriale og Salg af Produkterne. Hvert Husmandshjem var da bleven en Fabrik, men en Fabrik i hvilken Arbejderne ikke i Kampen for Tilværelsen vilde glemme selve Tilværelsen.

Det er dette The Irish Agr. Org. Society med større Forudseenhed end de danske Andelsselskaber synes at have indset. Derfor har de intet Middel for sømt til at genoplive Hørdyrkningen paa Irland. Da under den nordamerikanske Borgerkrig Bomuldstilførslen pludselig standsede, steg Hørdyrkningen i Irland næsten lige saa brat, og det med Hør bevoksede Areal steg

fra 128595 Acres i 1860 til 301693 i 1864. Men Krigens Ophør lod saadanne Masser af Bomuld oversvømme England, at de irske Hør dyrkere led uhyre Tab. Arealet besaaet med Hør faldt til 35000 Acres, og paa dette Lavmaal har det holdt sig, indtil nu det oftnævnte Society har taget Sagen op. Der blev i 1900 startet 4 Andelsmøller; kun de to har dog optaget Driften, de andre to er ikke naaede at komme igang; men det fortrinlige Resultat af de to Andelsselskabers Brydemøller viser til fulde, hvad der kan naas. Naturligvis er her som overalt Smaaabøndernes Uvidenhed og Mangel paa Foretagelsesaand vanskelig at faa Bugt med; men det med Hør besaaede Areal er dog allerede vokset til $1\frac{1}{2}$ Gang dets Størrelse i 1900, og Prisen for Hørren var fra 1 til 4 sh. højere per stone (14 £) end den, de private Møller opnaaede. Saa vore Bønder behøver ikke Erfaringen fra Belgien for at se, hvad der kan komme ud af Hør dyrkning; de fattige irske Bønder kan vise dem det. Og har vi end ingen særlig Grund til at regne med et Ophør af Bomuldstilførslen paa Grund af en nær forestaaende Borgerkrig i Amerika, saa kan de amerikanske Børsmatadorer meget vel gøre samme tvivlsomme Nytte. Det amerikanske »Cotton Corner« er et godt Bevis paa, hvad økonomisk Uafhængighed er værd. Havde England, saaledes som Belgien, været opfyldt af flittige Smaabrugere, saa havde det ikke haft Brug for den amerikanske Bomuld, og Tusinder af Fabriksarbejdere vilde have været sparede for lange Maaneders Nød og Sult. Mon ikke heri kunde ligge en Lære for os; det engelske Landbrug er, trods alle dets Mønstergaarde, alt for dybt

sunket til at drage Lære af noget som helst, saa længe Arbejderne nægtes al Adgang til Jorden.

Det er af denne Grund, at The Irish Agr. Org. Society har lagt Vind paa at fremme den lille Industri. Ogsaa denne Virksomhed er ny — i 1899 var der kun 17 Selskaber med 815 Medlemmer — og de irske Smaabønder staar i alle Henseender saa langt tilbage, at de visselig ikke er noget heldigt Materiale at arbejde med. Imidlertid var Selskabernes Antal i 1901 dog steget til 38 med 2639 Medlemmer, og der er en rask Fremgang saavel i Antal som i Henseende til de Industrier, man vover sig i Lag med. Først var det saa godt som udelukkende paa en Genopblomstring af den berømte irske Kniplingindustri, at Selskabet rettede sine Anstrængelser, og det synes stadig at lægge en overdreven Vægt paa denne Industri, der dog aldrig kan give sine Dyrkere mere end det tarveligste Vederlag paa Grund af Konkurrencen med maskinlavede Blonder og Kniplinger. Men det har ogsaa givet sig i Kast med andre Opgaver, saasom Vævning, Strikning paa Maskine, Brodering og Linnedsyning, Hattemageri, Tæppevævning og Dukkepyntning. Det er ikke stort Arbejderne eller Arbejderskerne — for det er jo næsten udelukkende kvindeligt Arbejde, der her er lagt Vind paa — fortjener pr. Uge. Knappt engang saa meget som de franske Bondepiger kan erhverve. Men selv en Sum af fra 5 til 15 sh. pr. Uge betyder en Del i Smaabondens Hjem, og er den erhvervet, uden at andet Arbejde forsømmes, da betyder den meget hyppigt Forskellen mellem Velvære og knappe Kaar.

Og Selskabet er ikke standset her. Det har ikke vovet endnu at forsøge Indførelse af Andelsindustri for

Mænd i Landsbyerne, og dette er vistnok fuldstændigt rigtigt, da næsten uovervindelige Hindringer vilde stille sig i Vejen herfor for Øjeblikket, ligesom en saadan Bevægelse ogsaa nødvendigvis maa vokse forholdsvis langsomt ud af Folkets Bund. Selskabet har derfor ikke forsøgt at efterligne de franske Smaabønders landlige Industri; men det har foreløbig holdt sig til Smaabyerne. Det har i Sligo aabnet en Andelsskjortefabrik og i Ballina en Skotøjsfabrik, der begge synes at love fortræffeligt. Den første og væsentligste Hensigt med den lille Industri: at holde Arbejderne paa Landet, hvor de kan være tilrede i den travle Tid, opnaas naturligvis ikke herved. Men bliver Arbejderne end ikke holdt tilbage paa Landet, saaledes som ved de førstnævnte Industrier, saa bliver de i hvert Fald holdt tilbage i Landet, og Udvandringen fra Irland, der i saa lange Tider har suget Hjærteblodet ud af det arme Land, er i hvert Fald standset i sin Vækst. Thi saare mange, og det ikke de daarlige af Udvandrene, foretrækker en sikker om end nøjsom Eksistens i deres eget Fædreland — dersom de bare kan opnaa den — for alle de straalende Udsigter, som Amerika byder dem, for derpaa ret hyppigt at lade dem sulte ihjel paa Landevejene. — Mon det ikke, naar alt kommer til alt, vilde være ligesaa hos os.

Det er ikke noget lille Arbejde, The Irish Agricultural Organisation Society har gjort for Irland. Saare meget af den udsaaede Sæd er, som vi har set, falden mellem Sten og Tidsler; men noget er dog ogsaa falden i god Jord og vil bære rige Frugter for det

ill-treated
 mishandlede Land. Hvor længe Trivslen vil vare, og hvor stort et Omfang den vil tage, er derimod et andet Spørgsmaal. De irske Bønder er af Aarhundreders Uret og Undertrykkelse blevne saa vel berøvede deres Driftighed og Sparsomhed, at det skulde synes et Under, om de ikke endnu langt hurtigere end de danske Bønder skulde have Held med at faa den af Trivslen skabte forøgede Grundværdi omsat til udenlandsk Pantegæld. Men det bør heller ikke kunne undre nogen om Trivslen snart skulde ophøre; thi til syvende *in last of us* og sidst er hele The Irish Agricultural Organisation Society's Virksomhed dog kun et Forsøg paa at kurere et Kræftsaar med et — ganske vist fortrinligt Hæfteplaster. Og Bønderne vil tage mod Plasteret med al den Taknemmelighed, det saa fuldt ud fortjener. Men ingen, der har studeret Irlands Landbohistorie, kan være i Tvivl om, at saalænge ikke en Beskatning af Grundværdierne bevarer den irske Bondes Jord for ham selv og hans Børn og beskytter den mod engelske Lorder som mod udenlandske Børsbaroner, saa længe vil ingen Trivsel blive varig, saa længe vil ingen Anstrængelser, selv de største og mest *de 5 (in 1880)* uegennyttige, kunne tilbagegive til Irland bare det raa Velvære, det nød før de engelske Landlove fratog Folket dets dyreste Eje: hver Mands lige Ret til den Jord, hvoraf og hvorpaa de alle skulle leve.

Kapitalrenten.

Konkurrence-Forelæsning den 19. Januar 1904.

Af

Dr. polit. Frantz Pio.

Til at illustrere Kapitalens Rolle i Produktionen vil jeg bruge et gammelt Eksempel.

Naar hos et primitivt Folk Fiskeri drives saaledes, at Fiskene fanges med Hænderne eller med de simpleste Naturredskaber, vil en Mand kunne fange f. Eks. 3 Fisk om Dagen. Forfærdiger han imidlertid Baad og Net, vil han med disse Redskaber daglig kunne fange f. Eks. 30 Fisk. Dette er kapitalistisk Produktion. Sætte vi, at Forfærdigelsen af Baad og Net tager 50 Dage, og at disse Redskaber er opslidte efter 100 Dages Forløb, vil Fiskeren altsaa, naar han i disse 100 Dage daglig fanger 30 Fisk, ialt indvinde 3000 Fisk i den samlede Arbejdsperiode af 150 Dage, altsaa 20 Fisk om Dagen, medens han i den kapitalløse Produktion kun indvandt 3 Fisk.

Den kapitalistiske Produktion er altsaa en Produktion ad Omveje; den enkelte Arbejdsdag kommer herved til at afkaste en større Produktmasse, end hvis Omvejen ikke var benyttet (20 Fisk mod 3), men

paa den anden Side tager Benyttelsen af denne Omvej Tid, saaledes at der kommer til at ligge en Tidsafstand mellem Arbejde og Udbytte.

I det kapitalløse Fiskeri indvindes Arbejdsdagens Udbytte samme Dag, som Arbejdet er anvendt; i det kapitalistiske Fiskeri begynder Udbyttet først at indgaa efter 50 Arbejdsdages Forløb.

Kapitalen selv er først og fremmest selve de materielle Genstande, hvori denne Omvej manifesterer sig, altsaa i vort Tilfælde Baad og Net. Forudsætningen for, at disse Genstande kan forfærdiges, er imidlertid, at Producenten har Midler til at eksistere af i Ventetiden, og der hersker derfor en Strid om, hvorvidt man skal benytte Kapitalbenævnelsen allerede om disse Eksistensmidler.

Hvad der end maatte være det hensigtsmæssigste ved andre Undersøgelser, navnlig vedrørende Produktionen, er det dog givet, at man i en Undersøgelse af Kapitalrenten maa medtage disse Subsistensmidler under Kapitalen, da Rentefænomenet ogsaa knytter sig til dem, hvilket navnlig fremgaar klart, naar disse Subsistensmidler udbetales som Arbejds løn.

Vi gaa nu over til at paavise Rentefænomenet under hine primitive Produktionsforhold.

For at holde ethvert Monopolelement ude, som intet har med den egentlige Kapitalrente at gøre, forudsætte vi, at Anvendelsen af Baad og Net er blevet almindelig, og at det paagældende Samfunds Forsyning med Fisk nu kun sker ad denne Vej. Da 20 Fisk er Udbyttet af en Dags Arbejde efter den nye Arbejds metode, ligesom 3 Fisk var Udbyttet af en Dags Arbejde efter den gamle Metode, skulde man vente, at de 20 Fisk

nu ombyttedes med Samfundets øvrige Produkter nøjagtig i samme Forhold som tidligere de 3 Fisk. Virkeligheden viser imidlertid, at dette ikke er Tilfældet. Sættes Værdien af en Arbejdsdags umiddelbare Produkt til 10 a, med hvilke altsaa de 3 Fisk tidligere ombyttedes, ombyttes de 10 Fisk nu med f. Eks. 12 a. Denne Overskuds-Værdi af det Produkt, der med Anvendelse af samme Arbejdsmasse er blevet produceret i den kapitalistiske Produktion — altsaa 2 a —, er Kapitalrenten.

Spørgsmaalet er nu: hvorledes opstaar denne Overskudsværdi? Hvorfor udjævnes den ikke derved, at Producenterne alle strømme til denne Produktionsgren, hvor Arbejdsdagens Produkt har større Værdi end ellers?

Der er en Forklaring paa dette Fænomen, som ligger lige for Haanden. Det Produkt, som Arbejdsdagen giver i den kapitalløse Produktion, giver den straks, men det Produkt, som Arbejdsdagen giver i den kapitalistiske Produktion, giver den først efter en Tids Forløb. I den kapitalistiske Produktion maa Producenten derfor først anvende sin Arbejdsdag og derefter vente en vis Tid, inden han faar sit Produkt. Denne Venten føles som et Offer ligesom Arbejdsanstrengelsen. Den, der baade skal arbejde og vente for at realisere sit Produkt, underkaster sig et større Offer end den, der kun skal arbejde, og for at han skal bevæges til at paatage sig dette større Offer, maa derfor ogsaa hans Produkt have en større Værdi end det umiddelbare Arbejdsprodukt.

Fiskeren, der faar 12 a for sin Vente-Arbejdsdags Produkt, indkasserer de 10 a for sin blotte Arbejdsdag,

ligesom den kapitalløse Arbejder, og de 2 a for sin Venten, som han ligesom de andre Samfundsmedlemmer kun vil paatage sig mod dette Vederlag. Dette vil altsaa sige, at af de 20 Fisk, som hans Vente-Arbejdsdag udbringer, er de $\frac{5}{6}$, altsaa omtrent 17, hans Arbejdsvederlag, de 3 hans Ventevederlag.

Det her fremhævede rentedannende Element, Venteelementet, har været kendt fra den økonomiske Videnskabs Begyndelse. Det er det, der ligger gemt i Adam Smith's og Ricardo's lejlighedsvis henkastede Bemærkninger om, at Kapitalisten maa have en Rente, fordi han ellers intet Motiv vilde have til Dannelsen af sin Kapital. Det er samme Ide, der er den rigtige Kærne i Malthus' saa omstridte Paastand om, at Renten er en Del af Produktionsomkostningerne. Vi genfinde endvidere Venteelementet som Bestanddel i de saakaldte Brugsteorier, for saa vidt det fremhæves, at Kapitalisten maa renoncere paa selv at nyde Brugen af sin Kapital, saalænge den er bundet i Produktionen. Klarest og skarpest udformet er det heromhandlede Element i Senior's Abstinensteori, som ophøjer det til den eneste rentedannende Faktor. Rent og klart negeret er dette Element kun af den socialistiske Udbytte-teori, der navnlig rettede en bidende Haan mod Seniors uheldige Formulering af hint Element som Afholdenhed, hvorved Tanken lededes hen paa en etisk fortjenstfuld Askese. Nyere engelske Forfattere har derfor afløst hint Udtryk med det nevtrale Venten.

Den i Nutiden fremherskende Renteteori, den Bøhm-Bawerk'ske, optager paa rette Maade Venteelementet som en blot Bestanddel af Teorien. Renten forklares her ud fra Værdiforskellen mellem nutidige og

fremtidige Goder, hvilken Værdiforskel dels sættes i Forbindelse med Kapitalens Produktivitet, dels ogsaa skyldes Individernes umiddelbare psykologiske Vurdering, som foretages ud fra deres systematiske Undervurdering af fremtidige Nydelser og ud fra de faktiske Forsyningsforhold.

Denne sidste Del af Bøhm-Bawerk's Teori er, skønt han ikke selv erkender det, i Virkeligheden kun en ny Formulering af det gamle Abstinens- eller Vente-Element.

Hvad først angaar den systematiske Undervurdering af fremtidige Nydelser, vil det ses, at det, at jeg vurderer en nutidig Nydelse højere end en iøvrigt lige saa stor fremtidig Nydelse, netop vil sige det samme, som at jeg opfatter en Venten paa Nydelsen som et Offer, som jeg maa have særlig Godtgørelse for at paatage mig. Sæt at et aktuelt Gode skaffer mig en Nydelse af 10, medens jeg vurderer samme Nydelse, som et eventuelt Gode vil forskaffe mig om et Aar, til 9. For det aktuelle Gode vil jeg bringe et Arbejdsoffer af indtil 10, for det eventuelle Gode kun et Arbejdsoffer af indtil 9. Naar Aaret er gaaet, realiserer jeg en Nydelse af 10, men denne Ekstragevinst af 1 er Vederlaget for det yderligere Offer, jeg har bragt ved at vente et Aar paa mit Arbejdes Udbytte.

Bøhm-Bawerk bestrider, at Sagen kan udtrykkes paa den sidst nævnte Maade; Arbejdsofferet 9 er det hele Offer, der er bragt; den stedfundne Venten kan ikke ses under Synspunktet af et Offer. Hans Hovedargument er følgende: Sæt at Talen er om et Frugttræ, hvis Plantning koster mig Arbejdsofferet 9, og som efter et Aars Forløb vil bringe mig en Nydelse af 10.

Naar nu et Uvejr Dagen efter Plantningen ødelægger Spiren, bliver den Tid, hvori jeg skal vente paa Udbytten af mit Arbejde, uendelig lang, og opfatter man denne Venten som et Offer, bliver Offeret altsaa her uendelig stort, skønt det faktisk dog kun er den spildte Arbejdsdag (9).*)

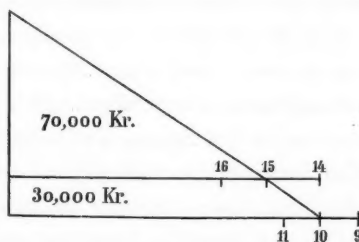
Sagen er imidlertid følgende. Naar jeg har plantet Frugttræet, har jeg endnu kun bragt et Offer af 9 (Arbejdsofferet); det øvrige Offer (Venteofferet) bringes først og kan først bringes i Fremtiden, efterhaanden som denne Venten effektueres. Dette bliver navnlig klart, naar man tænker sig, at det i hvert Øjeblik af Ventetiden staar mig frit for at gøre Nydelsen aktuel (f. Eks. ved Salg). Det er netop dette Frivillighedsmoment, der gør en Venten til et Offer. Det ses nu tydeligt, at der umulig kan løbe noget yderligere Venteoffer paa, efter at Nydelsen er bleven umuliggjort ved en ydre Katastrofe. Vil man endelig kalde den Tid, der herefter forløber, for en Ventetid, mangler denne Venten i hvert Fald ganske det Frivillighedsmoment, der gør den til et Offer, saaledes at den kan kræve Honorering.

Bag denne tilsyneladende rent formelle Strid om, hvorvidt det er Venteofferet eller den forskellige Vurdering af Nutid og Fremtid, der skal tildeles Rollen som rentedannende Element, ligger en reel Divergens i Synspunktet for dette Renteelement. Venteofferet lader os se det under Synspunktet af en Omkostning, Forskelsvurderingen lader os — som Bøhm-Bawerk gentagende fremhæver det — se det under Synspunkt af en Gevinst.

*) Capital- und Capitalzins. 2. Aufl. I. pag. 339—40.

At Venteofferet, Omkostningssynspunktet, er det rette Synspunkt, vil ses, naar vi nu drager Hensynet til Forsyningen ind i Sagen.

I det moderne Samfund, hvor Formuen er saaa ulige fordelt, vil Hovedmassen af Kapitalopsparingerne foretages af de Rige. Vi tager en Mand med en Formue af 100,000 Kr. Selv om der ingen Rente eksisterer, vil denne Mand selvfølgelig ikke forbruge hele sin Formue i et enkelt Aar. Efter hvilke Hensyn han vil fordele sin Formue mellem Nutid og Fremtid, er let at se. Den Række af Behov, som hvert Aar møder med, er af stadig aftagende Intensitet, og paa Grund af vor systematiske Undervurdering af Fremtiden vil Tilfredsstillelsen af disse Behov synes os mindre og mindre vigtige, jo fjærnere i Fremtiden de ligge. Vor Kapitalist vil derfor for hvert af de kommende Aar henlægge en stadig aftagende Sum. Vurderer han en næste Aars Nydelse af 15 lige med samme Nutidsnydelse af 10, bliver hans Fordeling f. Eks. følgende:

Naar vor Kapitalist saaledes i det nuværende Aar bruger 30,000 Kr. og sparer de 70,000, skaffer den sidste sparede Krone ham en Fremtidsnytte (Grænsenytte) af 15, som netop er lige med den Nutidsnytte af 10, som den sidste udgivne Krone skaffer

ham. Denne Sparen, denne Venten er ikke noget Offer for ham. Hvis han nemlig sparer mindre og udgiver mere, vil der kun dækkes Nutidsbehov af Vigtighed 10—9, medens næste Aars Behov af Vigtighed 15—16 bliver udækkede, hvilke Behov efter hans Nutidsvurdering har en Vigtighed af 10—11. Skønt det altsaa stadig er vor Kapitalist et Offer at vente paa Nydelsen, er det ham indenfor de beskrevne Grænser ikke noget Offer at vente paa Godet, da Godet netop i Fremtiden skaffer ham en større Nydelse end i Nutiden, og en netop saa meget større Nydelse, at Tidsfjernheden neutraliseres.

En Sparen i det Omfang, der intet Venteoffer efterlader, kræver intet Vederlag, den præsterede Venten er i dette Omfang omkostningsfri, er gratis. Hvis Samfundsproduktionen ikke lægger Beslag paa mere Kapital, end der saaledes dannes omkostningsfrit og offerløst, vil der ikke ud fra det her behandlede psykologiske Element, Venteelementet, kunne udledes nogen Kapitalrente. Først naar Samfundsproduktionen kræver en større Kapitalmasse, og Opsparingen, for at fyldestgøre dette Krav, maa drives ud over hint offerløse Punkt, fremkommer Venteofferet. Hvis vor Kapitalist skal udstrække sin Sparen fra 70,000 til 80,000 Kr., vil f. Eks. Nutidsbehov af Vigtighed 10—11 blive unddraget Fyldestgørelse, medens Fremtidsbehov af Vigtighed 14—15 vil blive dækkede; men en Fremtidsnytte af 14 er efter Forudsætningen kun lig med en Nutidsnytte af omtrent 9. Nu skaffer den sidste udgivne Krone ham en Nytte af 11, den sidste sparede Krone en Nutidsnytte af kun 9, og han maa derfor, for at strække sin Sparen saa vidt, have et saadant

Vederlag, at den nutidige Nytte af den sidste sparede Krone stiger fra 9 til 11.

Dette Vederlag, f. Eks. 3 pCt., vil han nu ikke blot faa for den sidste sparede Krone eller blot for de 10,000 ekstra sparede Kroner, men for hele det sparede Beløb af 80,000 Kr. Det er den møjsommeligt sparede Krone, det sidste og største Offer, Grænseofferet, der er bestemmende for Vederlaget for den samlede Sparen. I dette Tilfælde faar Kapitalisten altsaa ogsaa et Vederlag for den Sparen, som han var parat til at foretage gratis eller for et ringere Vederlag; dette Fænomen er ganske tilsvarende til det, at en velsitueret Lærer, der af Interesse for sin Gærning hellere vilde undervise gratis end opgive sin Virksomhed, dog faar almindelig Lærerløn. Sagen er den: der er nogle faa, der i værste Fald vilde undervise gratis, men der er ikke nok af disse til at dække Behovet; derfor maa Lærergærningen lønnes, og Lønningen bliver da lige for dem alle. Paa samme Maade er der mange — oven i Købet overordentlig mange —, der vilde spare gratis, men hvis der ikke er nok til at fyldestgøre Produktionens Krav, saa maa Sparen vederlægges, og Vederlaget bliver da det samme for alle Sparere og alle Sparepenge.

Jeg vender nu tilbage til den ovenfor omtalte Strid om den rette Bestemmelse af det her betragtede Renteelement. Naar vor Kapitalist skal spare mere end 70,000 Kr., f. Eks. 80,000 Kr., bringer han et Offer, og dette Offer (Grænseofferet) maales ved Differencen mellem 11 og 9; det er denne Difference, der er det rentedannende Element, og dette Element er et rent og skært Omkostningselement. Böhm-Bawerk, fra

hvem det benyttede Eksempel netop er hentet*), hævder dermed udtrykkelig, at det rentedannende Element er den Difference mellem 10 og 15, som betegner Kapitalisternes Undervurdering af fremtidige Nydelser. Paa Grund af denne Undervurdering vil han for en fremtidig Nydelse eller Værdi af 15 kun paatage sig et Offer eller en Omkostning af 10, og vil altsaa, naar Fremtiden er blevet til Nutid, have indtjent Differencen 5. Det rentedannende Element bliver herefter et rent Gevinstelement.

Herved overses imidlertid ganske de forudsatte faktiske Forsyningsforhold. Talen er jo netop om en Mand, der har Midler til at dække sine Nutidsbehov til Overflødighed. Netop paa Grund af sin Rigdom vil Manden, skønt han stadig vurderer en Fremtidsnydelse mindre end en Nutidsnydelse, dog — indenfor en vis Grænse (indtil en Opsparen af 70,000 Kr.) — vurdere fremtidige Goder lige med nutidige Goder, og vil altsaa indenfor disse Grænser afholde en Omkostning af en nutidig Krone for at vinde en fremtidig Krone, idet det Minus af Nydelse, som den fremtidige Krone repræsenterer for ham, fordi den er fremtidig, opvejes af det Plus af Nydelse, der fremkommer ved, at den dækker et mere intensivt Behov. Den Gevinst, han i dette Tilfælde tjener ved, at Fremtiden bliver til Nutid, er en ren subjektiv Gevinst, som ikke er objektiviseret nogen Steder, og som ikke kan blive objektiviseret, med mindre de faktiske Forsyningsforhold lader ham føle Godets Opsættelse til fremtidig Nyden som et Offer.

*) Capital und Capitalzins. 2 Aufl. I. pag. 638 flg.

Forholdet mellem de to Differencer er følgende: Differencen 11—9 er et Fællesudtryk for Undervurderingen af fremtidige Nydelser og den forhaandenværende Forsyning; Differencen 10—15 udtrykker kun Undervurderingen af fremtidige Nydelser; det ses ogsaa let, at denne Difference vedbliver at være den samme, hvad enten vor Kapitalist ejer 100,000 eller kun 1,000 Kr., medens Differencen 11—9 vokser ganske overordentlig med dette Fald i Forsyningen; det er jo et langt større Offer at spare for en fattig Mand end for en rig Mand, selv om deres Undervurdering af fremtidige Nydelser er ganske den samme.

Altsaa — man kan i og for sig med samme formelle Ret formulere det heromhandlede psykologiske Renteelement som Venteoffer eller som Fremtidsgevinst, saa længe man abstraherer fra eller neutraliserer de paagældende Individens faktiske Forsyning. Drages dette Hensyn med ind i Sagen, kan hint Renteelement kun udtrykkes som Venteoffer.

I den positive Fremstilling af sin egen Teori fremdrager Bøhm-Bawerk — som ovenfor berørt — med megen Vægt den store Rolle, som Forsyningen spiller for det psykologiske Renteelement; men hvorfor saa abstrahere fra dette vigtige Forhold ved Kritiken af Abstinens- eller Venteteorien. Inddrages imidlertid dette Hensyn til Forsyningen, bliver Rollen som rentedannende Element i det ovennævnte Eksempel forflyttet fra Differencen 10—15 til Differencen 11—9, som er Venteofret, et rent og skært Omkostningselement.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver altsaa, at den Afdeling af den Bøhm-Bawerk'ske Teori, der er bygget op paa det psykologiske Element (eller rettere

paa andet end produktionstekniske Hensyn), kun er en ny Formulering af det gamle Abstinens- eller Ventelement, saaledes som dette udformes af nyere engelske og amerikanske Forfattere, og at denne nye Formulering for saa vidt er uheldig, som den fører til at opfatte hint psykologiske Rentelement under Synspunktet af en Gevinst i Stedet for under Synspunktet af en Omkostning.

Næsten alle økonomiske Forfattere lige fra den klassiske Økonomis Tid har været enige om, at der — foruden Ventelementet — er et andet rentedannende Element, og at dette paa en eller anden Maade staar i Forbindelse med Kapitalens Produktivitet. Med dette Udtryk sigter man da til det Fænomen, at Kapitalen sætter Arbejdet i Stand til at frembringe en større Produktmasse, end det uden Kapitalen vilde kunne frembringe. Da Arbejden med Kapital jo kun er Arbejden ad en tidsrøvende, men frugtbringende Omvej, er Udtrykket Kapitalens Produktivitet teknisk set ukorrekt, og det maa for en naturlig Betragtning synes, at hele den forøgede Produktivitet — naar der abstraheres fra Venteofferet — maa komme Arbejdet til Gode, saaledes at den kapitalistiske Arbejdsdags Produkt — stadig bortset fra Ventevederlaget — ombyttes lige med den umiddelbare Arbejdsdags Produkt. Først naar man — uafhængig af det psykologiske Venteoffer — søger en Bestemmelse af Arbejdets værdimæssige Andel af den forøgede Produktmasse, bliver Produktivitets-tanken frugtbringende for Renten. Den rentedannende Produktivitet foreligger da, naar Kapitalen sætter Arbejdet i Stand til at frembringe en større Produktmasse,

end Arbejdet kan købes for. Om end hele Produktiviteten stadig teknisk set maa henføres til Arbejdet, bliver dog hin Difference økonomisk set fuldtud korrekt at hense til Kapitalen, er Udtryk for Kapitalens økonomiske Produktivitet.

Idet jeg nu vender tilbage til det tidligere benyttede Eksempel fra Fiskeriet, indsætter jeg den Hypotese, at der er Arbejdere, der indvilliger i at arbejde for vor Fisker-Kapitalist for en Løn af 5 Fisk om Dagen.

Vor Kapitalist udgiver i de 150 Dage, Produktionsprocessen varer, i Arbejds-løn 5 Fisk om Dagen, ialt 750 Fisk; hans Udbytte var 3000 Fisk. Hvorledes end Fiskenes Værdi nu maatte stille sig i Forhold til andre Produkter, er det i hvert Fald givet, at de indvundne 3000 Fisk i det lange Løb nødvendigvis maa have en forholds-mæssig større Værdi end de 750 udgivne Fisk; — thi tænker man sig denne Produktionsproces stadig gentaget, vil Produktionsforholdene jo baade teknisk og økonomisk være ganske de samme for de udgivne som for de indvundne Fisk. Hvis vi for Nemheds Skyld tænker os hele Udlæget gjort straks ved Produktionsperiodens Begyndelse og hele Udbyttet vundet ved dens Slutning, bliver Kapitalens Produktivitet 2250 af 750, altsaa 300 pCt. i 150 Dage.

Konkurrencen fra de andre Kapitalister vil aldrig kunne trykke dette Værdioverskud, saalænge Arbejds-lønnen ikke røkkes. Disse Kapitalister vil da, ved at anvende deres Kapital i andre Produktioner, kunne faa ganske samme Udbytte. Sæt at i en anden Produktion f. Eks. af Smykker, 150 Arbejdsdage, anvendt kapitalistisk ganske paa samme Maade som i Fiskeriet, giver en Produktmasse af 300 Smykker, vil 1 Smykke om-

byttes med 10 Fisk. Kapitalisten vil her kunne engagere en Arbejder for $\frac{1}{2}$ Smykke = 5 Fisk (denne Vare er her kun taget som Udtryk for Arbejderens Underholdsmidler) og vil da nøjagtig realisere 300 % ligesom vor Kapitalist.

Vi maa her gøre Rede for den Komplikation, at den samlede Produktionsperiode af 150 Dage deles mellem to Kapitalister, af hvilke den ene lader Baad og Net forfærdige, medens den anden køber disse Redskaber og besørger Fiskeriet. For Nemheds Skyld forudsætter jeg atter, at hver af dem udbetaler den hele Arbejdsløn ved den paagældende Produktionsperiodes Begyndelse, og at Udbyttet af Fiskeriet først falder ved hele Periodens Afslutning. Til hvilken Pris vil nu Baaden blive købt, d. v. s. hvorledes skal Overskuddet af den samlede Produktionsproces, 2250 Fisk, fordeles mellem de to Kapitalister?

At denne Fordeling maa foregaa ikke blot efter de anvendte Kapitalers Størrelse, men ogsaa efter den Tid, de har været bundne, er klart, da Kapitalens Produktivitet jo kun realiseres gennem Tiden. Det vil dog let ses, at Tidelementet spiller en ganske forskellig Rolle ved Produktivitetsrenten og ved Venterenten. Ved denne var Tidelementet en Omkostning, der krævede Honorering; det var selve den renteskabende Faktor. Ved Produktivitetsrenten, der maa ses under Synspunktet af en Gevinst, ikke en Omkostning, spiller Tidelementet kun en distributiv Rolle som Fordelingshensyn ved den realiserede Gevinst.

Det vil let ses, at Baaden vil sælges for omtrent 500 Fisk. Baadebyggeren har da udlagt $5 \times 50 = 250$ Fisk og efter 50 Dages Forløb faaet 500, altsaa 100 %.

Fiskeren har udlagt 500 til Baaden plus $5 \times 100 = 500$ i Arbejdsløn, ialt 1000, og efter 100 Dages Forløb faaet 3000 igen, en Rente af 200 % i 100 Dage, hvilket — bortset fra Rentes Rente — netop bliver 100 % i 50 Dage.

Det vil ses, at en Produktivitsrente i og for sig opstaar, naar blot Arbejdslønnen er mindre end 20 Fisk, 2: den kapitalistiske Arbejdsdags fulde Udbytte; naar vi imidlertid i Overensstemmelse med det foregaaende forudsætter, at det nødvendige Vederlag for Venteofferet er 3 Fisk*), vilde en Arbejdsløn mellem 17 og 20 Fisk afkaste en Produktivitsrente, der var lavere end Venterenten, altsaa lavere end det af psykologiske Grunde nødvendige Minimum. Produktivitselementet kommer derfor først i praktisk Funktion, naar det afkaster en Rente, der er større end Venterenten, altsaa naar Arbejdslønnen er mindre end 17 Fisk.

Det praktiske Spørgsmaal er derfor, hvorledes det overhovedet kan tænkes, at Arbejderen vil være villig til at arbejde for en mindre Løn end 17. Vi har tidligere forudsat, at hans kapitalløst anvendte Arbejdsdags Produkt havde en Værdi af 10 a, hvorfor han kunde købe 17 Fisk; han maa blot anvende sin Arbejdsdag i en anden Produktion end det nu kapitalistisk drevne Fiskeri, thi anvender han den her, udbringer hans kapitalløse Arbejdsdag ham jo efter vor tidligere Forudsætning kun 3 Fisk eller 1,8 a. Saalænge Fiskeriet er den eneste kapitalistisk drevne Produktionsgren, kan Fiskeren derfor ikke købe nogen Arbejder for mindre

*) Jfr. ovf. pag. 262.

end 17 Fisk, og der kan ingen Rente opstaa udover den psykologisk nødvendige Venterente.

Vi forfølge nu Udviklingen, efterhaanden som den kapitalistiske Produktionsmaade griber flere og flere Produktionsgrene. I første Instans har vor kapitalløst arbejdende Producent kun Fordel af den kapitalistiske, mere frugtbringende Produktionsmaades Fremtrængen. Ligesom dens Gennembrud i Fiskeriet bevirkede, at han for sit umiddelbare Arbejdsprodukt kunde købe 17 Fisk i Stedet for som tidligere 3, saaledes bevirker dens Fremtrængen paa andre Felter, at han for sit umiddelbare Arbejdsprodukt kan tilbytte sig en stadig større Masse af andre Produkter. Den kapitalistisk arbejdende Producent faar vel en noget større Masse af alle Produkter, men dette Plus (Renten) er kun det nødvendige Vederlag for hans Venten, og hvis vor umiddelbare Arbejder ikke anser dette Vederlag for stort nok i Forhold til Venteofferet, vil han ikke have nogen Anledning til at spare og indlade sig paa kapitalistisk Produktion.

Forudsætningen for, at den kapitalløst arbejdende kan hævde denne gunstige Stilling, er imidlertid, at han stadig retirerer over i de Produktionsgrene, der endnu ikke ere grebne af den kapitalistiske Produktionsmaade. Men naar nu denne har bredt sig til alle Produktionens Felter, saa maa han enten anvende sin Arbejdskraft ukapitalistisk i en af de kapitalistisk drevne Produktionsgrene (f. Eks. Fiskeriet) og vil da indvinde 3 Fisk, som kun har en Værdi af 1,8 a, eller ogsaa maa han slaa over i kapitalistisk Produktion. Dette sidste kan han imidlertid nu ikke mere. Den Udvikling, vi har fulgt, har taget Hundreder af Aar. Samtidig

med at den kapitalistiske Produktionsmaade har bredt sig over flere Felter, har den ogsaa tiltaget i Intensitet. Omvejen er blevet længere, Redskaberne er blevne større og kostbarere. Vor kapitalløse Arbejder kan ikke overkomme denne Ventetid, han kan ikke købe disse kostbare Redskaber. Naturligvis indtræder denne Vending i den kapitalløse Arbejders Stilling ikke som en pludselig Katastrofe. Længe forinden den kapitalistiske Produktionsmaade har bredt sig til alle Felter, har de kapitalløst producerende hobet sig sammen i de stadig færre frie Felter, og Værdien af deres Produkter er af den Grund blevet trykket; de har her faaet en Advarsel om at slaa over i kapitalistisk Produktion, medens det endnu er Tid, men denne Maning om at spare kommer først samtidig med, at Indtægterne falde, og den mister derfor sin Kraft. Kun de forsynligste og dygtigste har gjort den vanskelige Overgang, men det store Gros bliver tilbage. For dem afskæres efterhaanden ganske det Alternativ at slaa over i almindelig kapitalistisk Produktion; det staar dem kun aabent at anvende deres Arbejdsdag umiddelbart (3 Fisk) eller med den ringe Venten (Kapital), de kan overkomme, hvorved der kan indvindes f. Eks. 5 Fisk, og Værdien af dette Produkt bliver kun henholdsvis 1,8 a eller 2 a.

For den Værdi, som Arbejderen kan opnaa for sit i Egenproduktion fremstillede Produkt, vil han ogsaa være villig til at stille sin Arbejdsdag til en andens Disposition. Denne Værdi er netop 2 a eller 5 Fisk, og vor Hypotese om en Arbejdsløn af 5 Fisk er saaledes for saa vidt bleven stadfæstet, som Arbejderen i hvert Fald vil være villig til at indgaa paa denne Løn. Hermed er dog kun et Minimum for Arbejdslønnen

givet. Det Spørgsmaal kan endnu rejses, om ikke Kapitalisternes Konkurrence om denne billige Arbejdskraft vil hæve Lønnen op over dette Minimum, eventuelt saa højt, at hele den effektive Produktivitsrente gaar tabt, altsaa op igen til 17 Fisk.

Før jeg gaar over til at besvare dette Spørgsmaal og dermed slutte Bevisførelsen, skal jeg gøre et Par Bemærkninger om den omhandlede Minimalarbejds løn. Den var jo sat efter Værdien af det Produkt, som Arbejderen kunde producere i Egenproduktion uden eller med en ganske ringe Kapital. I det moderne Samfund, hvor Storbedrift og Arbejdsdeling hersker, og hvor al Jorden er bleven approprieret, vil en isoleret Arbejder imidlertid slet intet Produkt kunne fremstille eller dog kun Produkter af ganske forsvindende Værdi. En arbejdsløs Snedker paa en 5te Sal i Korsgade vil paa egen Haand højst kunne producere nogle Snurrepiberier, som han som halvvejs Tigger kan sælge ved Dørene. Værdien af det egne Arbejdsprodukt falder med andre Ord under det sociale Eksistensminimum, og det bliver da denne for øvrigt højst elastiske Størrelse, der afløser Arbejdsproduktet som Minimumsgrænse for Arbejds lønnen.

For ikke at forrykke vort Eksempel mere end nødvendigt, sætter jeg dette sociale Eksistensminimum til 5 Fisk, hvilket Beløb altsaa fastholdes som Minimum for Arbejds lønnen, selv om Værdien af det egne Arbejdsprodukt skulde gaa ned herunder.

Kapitalisternes Konkurrence vil nu næppe have nogen synderlig Evne til i det lange Løb at hæve Arbejds lønnen over hint Minimum og i hvert Fald ikke saa højt op, at den effektive Produktivitsrente

opsluges. En given Kapitalmasse kan under den i Øjeblikket nogenlunde givne Produktionsteknik kun beskæftige et nogenlunde bestemt begrænset Antal Arbejdere, og Forøgelsen af Kapitalopsparingen foregaar, selv om Renten er høj, altid med en vis Træghed. Enhver ny Krone, jeg sparer af min Indtægt, bliver vanskeligere og vanskeligere at undvære, idet et stadig mere intensivt Nutidsbehov bliver ufyldestgjort. Ved Forhøjelsen af Arbejderantallet, som er enstydigt med selve Befolkningsformerelsen, ligger de psykologiske Momenter stik omvendt. Befolkningsformerelsen udspringer af en naturlig Lystfølelse, medens Kapitalopsparingen maa kæmpe sig frem mod en naturlig Ulystfølelse. Arbejderne vil have en naturlig Tendens til at afpasse deres Formerelse efter deres Lefevod, og Kapitalisternes Konkurrence vil ikke ved egen Kraft kunne bryde denne Tendens. De engelske Arbejdes Historie i første Halvdel af forrige Aarhundrede turde tjene som Bevis herpaa. Trods rigelig Kapitalgevinst og stærk Kapitalopsparing holdt Befolkningsformerelsen Arbejdslønnen nede paa et Eksistensminimum, der endda blev trykket lavere og lavere ned. Da endelig Arbejdslønnen begyndte at hæve sig fra Aarhundredets Midte, skyldtes det ikke Kapitalisternes Konkurrence, som ikke var større nu end før, men ganske andre Faktorer, Arbejderlovgivning, Fagforeningsorganisationer og Nødvendigheden af en højere Lefevod for at kunne fyldestgøre den stigende Tekniks Krav.

Disse forskellige Faktorer, hvor Magt og Monopol-elementer kæde sig ind i hinanden, kan altsaa hæve Arbejdslønnen betydelig over det saa elastiske Maal, det sociale Eksistensminimum, eller rettere afløse dette

med en vis social Levefod som Norm for Arbejdslønnen. Men der ligger ikke i de fremhævede Momenter nogen indre Nødvendighed for, at Arbejdslønnen skulde hæves saa højt op, at Produktivitsrenten sluges. Hin sociale Levefod udtrykker vi i vort Eksempel ved 10 Fisk.

Det vil ses, at Produktivitsrenten sættes og maales i de Produktionsgrene, der producerer de Genstande, hvoraf Arbejdslønnen bestaar, altsaa overvejende Underholdningsmidler; kun i disse Produktionsgrene er Udlæg og Udbytte teknisk kommensurable, kun her fremkommer et teknisk Produktionsoverskud, der samtidig er et Værdioverskud. Kapitalrenten i de andre Produktionsgrene kommer først i Stand herigennem.

Jeg tager et tidligere benyttet Eksempel. Sæt at Produktionen af 300 Smykker (der tages som Paradigma paa Genstande, der falde udenfor Arbejdernes Konsumtion) kræver Anvendelsen af samme Arbejde og Kapital som de 3000 Fisk (der tages som Paradigma paa Arbejdernes Underholdningsmidler). Et Smykke vil altsaa ombyttes med 10 Fisk, og Smykkeproducenten vil i Kraft af dette Ombytningsforhold, hvis Arbejdslønnen er 10 Fisk, kunne lønne sine Arbejdere med 1 Smykke = 10 Fisk. Arbejdsløn og Kapitalrente er da ganske den samme i de to Produktionsgrene.

Forøges nu Produktiviteten i Smykkeproduktionen — f. Eks. ved en Opfindelse — saaledes, at samme Udlæg giver 600 i Stedet for 300 Smykker, vil først 2 Smykker nu kunne ombyttes med 10 Fisk, og Smykkeproducenten maa nu lønne sine Arbejdere med 2 Smykker. Baade reel Arbejdsløn og Kapitalrente er

uforandrede; men den forøgede Produktivitet kommer Kapitalisterne til Gode i den Form, at de for deres Kapitalrente saa vel som for selve deres Kapital kan skaffe sig flere Smykker end før.

Stiger derimod Produktiviteten i Fiskeproduktionen til det dobbelte, vil Kapitalrenten stige i samme Forhold, hvis den reelle Arbejds løn ikke ændres, og i ganske tilsvarende Grad vil da Kapitalrenten stige i Smykkeproduktionen, idet den reelle Arbejds løn her nu udtrykkes i $\frac{1}{2}$ Smykke = 10 Fisk. Hvis den reelle Arbejds løn samtidig stiger, vil Kapitalrenten selvfølgelig stige saa meget mindre. Beherskes Arbejds lønnen af det sociale Eksistensminimum — altsaa navnlig under Forudsætning af fuldstændig fri Konkurrence mellem Kapital og Arbejde —, vil Arbejds lønnen næppe stige i Anledning af Produktivitets Stigning; har derimod de ovennævnte Magt- og Monopolfaktorer begyndt at gøre sig gældende, vil Arbejderne sikkert tilegne sig en Del af den stigende Produktivitet.

Falder omvendt Produktiviteten i Underholdsmiddel-Produktionen, vil Kapitalrenten — baade i denne og andre Produktioner — falde i tilsvarende Grad, hvis den reelle Arbejds løn ikke samtidig falder, hvad den ifølge dens bestemmende Momenter vanskelig vil. Nu er Forholdet netop det, at Produktionen af Fødemidler er underkastet Loven om det aftagende Udbytte, hvilken Lov udtrykker den Tendens, at enhver ny Dosis af Kapital og Arbejde, der anvendes paa Jorden, fra et vist Mætningspunkt af giver et mindre Produkt-Udbytte end den foregaaende Dosis, — en Tendens, der selvfølgelig kan krydses af andre Faktorer (Opfindelser). Forskellen mellem den sidste og alle de andre Kapital-

og Arbejds-Dosers Produktivitet udskilles som Jordrente, og kun den sidste Doses Produktivitet — om man vil Grænseproduktiviteten — er bestemmende for Kapitalrenten. Den umaadelig høje Produktivitsrente, som vort Eksempel fra Fiskeriet viste, har derfor aldrig eksisteret i Virkeligheden. Paa et Tidspunkt, der er saa fremskredent, at Arbejdslønnen er ophørt at bestemmes af det umiddelbare Arbejdsprodukts Værdi, vil samtidig Loven om det aftagende Udbytte alt længe have virket og forlængst have skabt en Jordrente, der — i Fødemiddel-Produktionen og derigennem ogsaa i de andre Produktionsgrene — opsluger de første Kapitalanvendelsers enorme Produktivitet.

Naar Arbejdslønnen er lav og derfor næsten udelukkende bestaar af Fødemidler, der er underkastet Loven om det aftagende Udbytte, vil, saa vidt denne Lov kommer til praktisk Gyldighed, Kapitalrenten under uforandret reel Arbejdsløn have Tendens til at falde.

Naar Arbejdslønnen er saa høj, at den f. Eks. bestaar i lige Maal af Fødemidler, der er underkastet Loven om det aftagende Udbytte, og Industriprodukter, der er underkastet Loven om det tiltagende Udbytte, saaledes at disse Bevægelser holde hinanden i Skak, vil Kapitalrenten, selv om Loven om det aftagende Udbytte kommer til praktisk Gyldighed, holde sig konstant under uforandret reel Arbejdsløn.

En Forhøjelse af den reelle Arbejdsløn skulde normalt medføre en tilsvarende Nedgang af Produktivitsrenten; selve den højere Arbejdsløn kan imidlertid i Kraft af den deraf stigende Arbejdspræstation selv afføde en højere Produktivitet, og i det Omfang, hvori denne stigende Produktivitet kommer de Produktioner

til Gode, som fremstille de Genstande, hvori den reelle Arbejdsløn til enhver Tid bestaar, vil den stigende Arbejdsløn kompensere sig selv og altsaa ikke trykke Kapitalrenten.

Det her fremhævede Renteelement, at Kapitalen sætter Arbejdet i Stand til at frembringe en større Produktmasse end den, Arbejdet kan købes for, er ogsaa den faktiske Kærne i den Afdeling af den Bøhm-Bawerk'ske Renteteori, der sættes i Forbindelse med Kapitalens Produktivitet.

Der siges: Nærværende Goder har højere Værdi end fremtidige Goder — ikke alene af psykologiske Grunde — men ogsaa fordi de af produktionstekniske Grunde i højere Grad er egnede til at fyldestgøre vore Fornødenheder.

Dette illustreres paa følgende Maade.*)

En Arbejdsdag i 1902 giver, anvendt i umiddelbar Produktion, en Produktmasse af 1, i en etaarig kapitalistisk Produktion, altsaa for Aaret 1903, en Produktmasse af 10, medens en Arbejdsdag i 1903 for selve dette Aar, i hvilken den kun kan anvendes i umiddelbar Produktion, giver Produktmassen 1. Altsaa slttes der, er den nærværende Arbejdsdag den fremtidige Arbejdsdag teknisk overlegen og har derfor en større Værdi; og Sagen vendes da ogsaa om, idet der siges, at den nærværende Arbejdsdag (1903) har mindre Værdi end den fortidige Arbejdsdag (1902), som jo for 1903 giver Produktmassen 10.

Alt dette vil imidlertid kun sige, at den umiddelbart

*) Capital und Capitalzins. I. Aufl. II. pag. 274 flg.

anvendte Arbejdsdag afkaster et mindre Produkt og derfor har mindre Værdi end den kapitalistisk anvendte Arbejdsdag, og at Arbejdsdagen derfor kan købes mod en umiddelbar Aflønning af en Del af den Produktmasse, som den udbringer ved kapitalistisk Anvendelse. Og Bøhm-Bawerk fremhæver selv udtrykkeligt, at dette »billige« Indkøb af Arbejdskraft er Kilden til den heromhandlede Kapitalgevinst, blot at det meget rigtig fremhæves, at Ordet billig for saa vidt er ukorrekt, som Arbejdsdagen jo er indkøbt til sin Værdi.

Det er let set, at der endnu er en Svaghed i den opstillede Slutningsrække. Sammenstillingen af den umiddelbare og den kapitalistiske Arbejdsdag er for saa vidt skæv, som det jo ogsaa maa staa Indehaveren af Arbejdsdagen fra 1903 frit for at anvende denne i etaarig kapitalistisk Produktion, saaledes at den i 1904 udbringer Produktmassen 10. Saa længe denne Mulighed staar ham aaben, vil han, selv om han sælger sin Arbejdsdag mod umiddelbar Aflønning, ikke nøjes med et mindre Vederlag end 10 minus det almindelige Ventevederlag, og man kommer i saa Fald ikke ud over den paa psykologiske Momenter baserede Rente. Først naar denne Mulighed er ham afskaaren, fordi han ikke kan vente, bliver den ovennævnte Sammenstilling mellem den umiddelbare og den kapitalistiske Arbejdsdag berettiget, og i den følgende Udvikling, hvor Arbejdskøbet nærmere behandles, indfører Bøhm-Bawerk ogsaa med stor Omhu den Omstændighed, at den moderne Arbejder normalt slet ikke eller kun i ringe Grad selv kan anvende sin Arbejdsdag i kapitalistisk Produktion.

Det vil herefter ses, at denne Afdeling af Bøhm-

Bawerk's Renteteori indeholder netop samme Tankegang som den, jeg ovenfor har fulgt under andre og simple Former. Den reelle Hovedforskel ligger paa det forholdsvis underordnede Punkt, at Bøhm-Bawerk mener at kunne give en nøje teoretisk Bestemmelse af det Punkt, hvor Arbejdslønnen og Kapitalrenten maa fæstne sig, medens jeg opfatter Sagen saaledes, at der er et vidt Spillerum herfor, bestemt paa den ene Side af Arbejdernes sociale Eksistensminimum, paa den anden Side af Kapitalisternes psykologisk nødvendige Ventevederlag, og at en Række forskelligartede Faktorer, hvoriblandt Lovgivning, Samfundsopinion, Fagforeningsorganisation, Sammenhængen mellem Arbejdsløn og Arbejdspræstation, afgør Sagen indenfor dette Spillerum.

Tilbage staar nu at paavise Forholdet mellem de to fremstillede rentedannende Elementer, Venteofferet og Kapitalens Produktivitet gennem det billige Arbejds-køb. Dette ret komplicerede Forhold kan udtrykkes saaledes, at de to Elementer principalt alternerer, men at der dog sekundært opstaar et vist Vekselvirkningsforhold imellem dem. Jeg vil illustrere dette Forhold gennem et Eksempel.

Vi tænker os et begyndende kapitalistisk Samfund, hvor der endnu er rige aabne Felter for den umiddelbare Arbejdsanvendelse, og hvor Produktivitsrenten ikke kendes. I det Øjeblik, det sidste umiddelbare Arbejdsfelt lukkes, er Kapitalanvendelsen 1 Mill. Kr., der tilvejebringes med et Grænseventeoffer, der kræver et Vederlag af 2 %. Nu gennemføres pludselig det billige Arbejds-køb, der afkaster en Produktivitsrente af 5 % af samme Kapitalmasse.

Renten bliver nu ikke 7 %, men 5 %. Dette er

det principale Forhold mellem de to Rentelementer, hvilket Forhold altsaa er alternativt. Men Forholdene vil endnu ikke være komne endelig til Ro, og herved kommer vi ind paa det antydede sekundære Vekselvirkningsforhold.

Den faktiske Rente af 5 % er for højt et Vederlag for Grænseventeoferet, og følgelig vil Kapitalopsparingen blive forøget, indtil det Grænseoffer, der kræver et Ventevederlag af 5 %, er naaet. Da Grænseofferet stiger uforholdsmæssigt med Opsparingen, vil Kapitalopsparingen selvfølgelig langt fra forøges i Forholdet 2 til 5.

Det er nu paa den anden Side muligt, at denne forøgede Kapitalmasse som Følge af Loven om det aftagende Udbytte vil trykke Renten ned under de 5 %, og denne lavere Rente vil da kun dække et noget mindre Grænseoffer, saa at Kapitalopsparingen standser noget tidligere end før forudsat.

Under dette Vekselvirkningsforhold vil Forholdene i det givne Øjeblik komme til Ro f. Eks. ved en Rente af $4\frac{1}{2}$ med en Kapitalopsparing af 1,100,000 Kr. Kapitalrenten vil saaledes altid lige dække Grænseventeoferet ved Tilvejebringelsen af den eksisterende Kapitalmasse. Denne Identitet mellem Produktivitsrenten og Grænseventeoferet fremkommer som Resultat af en Vekselvirkning mellem de to Elementer, i hvilket Vekselvirkningsforhold hvert af Elementerne afvekslende har Overhaanden.

I den nys beskrevne Situation var Produktivitselementet det overvejende aarsagsbestemmende, Grænseventeoferet det overvejende aarsagsbestemte Element. Men hvis nu en stadig stigende Arbejds løn

bringer Kapitalens Produktivitet og dermed Renten til at falde dybere og dybere, vil Kapitalopsparingen ogsaa falde, og hvis Kapitalopsparingen falder saa langt, at Opretholdelsen af et vist Lavmaal af den bestaaende Produktionsteknik trues, vil Grænseventeoferet melde sig som aarsagsbestemmende Faktor og kræve sit Vederlag for Opretholdelsen af den bestaaende Produktions-teknik. Længere end til dette Punkt vil ingen Magtforanstaltninger kunne hæve Arbejdslønnen.

Paa denne ejendommelige Maade alternerer de to Elementer; gennem den sekundære Vekselvirkning, vi har paavist, se vi, at de to Tankerækker, vi i det foregaaende har fulgt som adskilte Linjer, i Virkeligheden berøre hinanden.

Den zünftige Haandværker.

I.

C. NYROP: **Haandværksskik i Danmark.** Nogle Aktstykker samt nogle Oplysninger om Handwerksgebrauch und Gewohnheit. København 1903. Nordiske Forlag.

Hvad var Zünften og hvad var en zünftige Svend? Den, der vil vide Besked herom, bør læse ovennævnte Bog af Professor C. Nyrop. I den har Forfatteren samlet alt, hvad der herhjemme er opbevaret af zünftige Regler og Sædvaner, af Skik og Brug, hvor Haandværkere færdes sammen i fordums Tid. Vi faar her det gamle Haandværks Katekismus, bliver Vidne til de prægtige Optog, Lavene holdt i fordums Tid, naar de flyttede Skilt og til de halvt ærværdige, halvt naragtige Skikke, der fulgtes, naar en ny Svend optoges i Kredsen. Bogen falder i to Afsnit. Det første omfatter »Handwerksgebrauch und Gewohnheit«, og heri er med stor Omhu meddelt alt, hvad der indtil nu har kunnet opspores om hvert enkelt Fags Skikke. Andet Afsnit er Værkets ræsonnerende Del og berører en Række Spørgsmaal af almen Interesse for hele den zünftige Bevægelses Historie, f. Eks. hvornaar og hvorfra Zünften kom, Svendeindvielser, Gruss, Umfrage, Geschenk o. s. v.

Naar Professor Nyrop imidlertid ender i. Kapitel af dette Afsnit med følgende Definition af Zünften (S. 190): »Zünften er en hos samhørende Haandværkere herskende stærk Følelse af, at der er rituelle Former, der skulle

følges, og en rituel Magt, der skal føres sejrrig frem for det mystiske Begreb Haandværkets Æres Skyld. Og saa er Zünften ogsaa det hele ydre Apparat, der herved bliver skabt,« saa er Begrebet her vistnok lidt for stærkt begrænset. Zünften var mere end rituelle Former og rituel Magt, den var tillige Udtryk for en hel Samfundsklasses sociale Syn. Den zünftige Ritus fulgtes ikke alene for Haandværker-Ærens Skyld, men ogsaa fordi den var Sammenknytningsmiddel for alle dem, der tilhørte det samme Haandværk, og et Værn mod alle dem, der stod udenfor.

Zünften var med andre Ord hvad vi vilde kalde for faglig Organisation. Grussen og de andre Formularer var Legitimationen for, at man hørte til en saadan, og forsaavidt nødvendige for Haandværkeren, som de spillede samme Rolle i hans Liv som Fagforeningspapirerne gør det for en moderne Arbejder. Ved Hjælp af hele det zünftige Apparat skaffede den zünftige Svend sig Understøttelse, naar han var paa Vandring, eller naar han var syg, og kun naar han kendte det, taaltes han af sine Fæller. Men det, der er Zünftens væsentlige Betydning, og det, som giver den social Interesse, er den Omstændighed, at Haandværkerne, og da navnlig Svendene, ved Hjælp af den vidste at skaffe sig taaleligere Kaar at arbejde under, forbedret Arbejdsanvisning, kortere Arbejdstid og højere Løn.

Det var da ogsaa Svendene som især virkede for Zünftens Udbredelse, og det er betegnende, at den først faar Gyldighed her i Landet i det 17. Aarhundrede, paa en Tid, da Antallet af Svende i de fleste Fag oversteg Mestrenes, og der som Følge deraf rejste sig et Mod-sætningsforhold mellem de to Parter, som de tidligere Tidens patriarkalske Forhold ikke havde kendt til. Det var — som Professor Nyrop paaviser — med de mange tyske Haandværkere, der indkaldtes eller indvandrede hertil i det 16. og 17. Aarhundrede, at vi fik Zünften ind i Landet.

Paa denne Tid havde den allerede udfoldet sig i sin fulde Blomst i Tyskland. Svendene havde der de fleste Steder sat deres Fordringer igennem og endog delvis vundet Mestrene for deres Sag.

Det faldt derfor ganske naturligt, at de tyske Haandværkere, da de kom her ind i Landet, førte Hjemlandets Skikke med sig.

Det ældste hidtil kendte Dokument, der omhandler en zünftig Organisation i Danmark, er den Overenskomst, som Remmesniderne sluttede 1609 og 1612 (C. Nyrop S. 47 ff.). Lidt ældre, men hidtil utrykt, er den »ærlige Haandværksbrug«, Snedkersvendene i Helsingør samlede sig om 1603. Da Anmelderen har været saa heldig at kunne benytte dette Dokument til et andet Arbejde, og da det vistnok indeholder de ældste kendte Regler for en Svendeorganisation paa dansk Grund, skal Hovedindholdet meddeles her.

Der skulde oprettes en Kro, paa hvilken enhver rejsende Snedkersvend kunde henvende sig og sende Bud efter Ørtengesellen, der skulde omsikre efter Arbejde, det vil sige forespørge hos Mestrene fra den ældste til den yngste »efter Wallen«, som det hed, om de havde Brug for en Svend. Denne Forespørgsel var et Udslag af den Lavens beherskende Lighedsfølelse. Ingen Mester maatte ved Tilbud om Arbejdskraft foretrækkes fremfor den anden. Ørtengesellen maatte ikke udeblive længere end en Time efter, at der var sendt Bud til ham. Overtraadte han denne Bestemmelse, maatte han bøde en halv Ugeløn, 1 Mark, til Svendenes Kasse. Hvem der bevidst undlod at anmelde Ørtengesellens Brøde, straffedes med 2 Mark.

Naar Ørtengesellen kom hen paa Herberget, skulde han forlange Oplysning hos den fremmede Svend om, hvorvidt han var Snedker, byde ham velkommen paa Haandværkets Vegne og spørge ham om, hvad der var hans Begæring. Naar han da havde faaet til Svar, at den fremmede Svend ønskede at arbejde i 14 Dage efter

Haandværksbrug (den sædvanlige Prøvetid, efter hvis Udløb der enten sluttedes Overenskomst om fortsat Arbejde eller om dettes Ophør), skulde han spørge ham om, hvor han sidst havde arbejdet, hos hvem han havde lært og om hans Læremesters Navn. Havde den fremmede Svend ikke lært i tre Aar, kunde han ikke fordr Arbejde længere end i 14 Dage.

Under Omskuningen hos de enkelte Mestre blev Ørtengesellen og den fremmede Svend trakterede. Det var den saakaldte »Geschenk«, der senere forandredes til en fast Pengegave.

Fik den fremmede Svend Arbejde, skulde han give 4 Sk. til at drikke op sammen med Ørtengesellen, medens det i omvendt Tilfælde var dennes Pligt paa Svendeladens Vegne at give Traktementet.

Naar en Svend var bleven afskediget, kunde han enten rejse eller paany lade omskikke om Arbejde. Forinden dette skete, var Ørtengesellen under Straf af en Ugeløn, 2 Mark, dog forpligtet til at forhøre hos hans Mester, om han var bleven afskediget med det gode. Var dette ikke Tilfældet, maatte Svenden ikke faa Arbejde der i Byen.

En Gang hver fjerde Uge skulde alle Svendene komme sammen og holde »en stille og tugtig Umfrag« og fremsætte en aaben Lade. Naar denne var sat paa Bordet, skulde Ørtengesellen affordre de Mødende deres Knive og øvrige spidse Vaaben, hvorefter de i Laden liggende Artikler oplæstes. »Umfragen« bestod i, at der fra den øverste til den nederste spurgtes, hvorvidt han havde erfaret noget, der stred mod Haandværks Skik og Brug.

Naar en Svend første Gang deltog i »Umfragen«, skulde han lægge 4 Sk. i Laden samt give 2 Sk. i »Schiltgelt« (Bidrag til at forsyne Velkomsten med Skilte). Svendens Tidepenge var 1 Sk. hver Gang der holdtes Møde. Foruden disse Bidrag maatte hver enkelt Svend endvidere ved hvert Møde give 4 Sk. til det fælles Drikkelag.

Svendene skulde have Ret til 4 »gode« Mandage om Aaret, Mandagen efter St. Hans Dag, Mandag efter Mikkelsdag, Mandag efter Jul og Mandag efter Paaske. Den Svend, der holdt flere Mandage fri, end de her nævnte, var pligtig til at bøde en halv Ugeløn (1 Mark) for hver. Den Mester, der tav med Svendens Brøde, maatte bøde dobbelt.

Ingen Mester skulde være pligtig til at betale Svendene Løn for flere Dage, end de virkelig arbejdede — en Bestemmelse, som det var naturligt at træffe i en Tid, da Akkorden gjaldt for længere Tid, og Svendenes Tilbøjeligheder gik i Retning af at faa saa megen Frihed som mulig, noget man for saa vidt ikke kan fortænke dem i, som Arbejdstiden var lang, fra 5 Morgen til 7 Aften; kun om Mandagen og Lørdagen var det Fyraften Kl. 6.

Ingen Mester maatte give sin Svend Afsked uden Aarsag midt i en Uge. Gjorde han det alligevel, var han pligtig at betale Svenden fuld Ugeløn. Var det omvendt en Svend, der uden Aarsag forlod Arbejdet midt i Ugen, var Mesteren ikke forpligtet til at betale ham noget.

Ved alle Svendenes Møder skulde der være to Mestre til Stede, hvilken Bestilling skulde gaa paa Omgang blandt Mestrene fra de ældste til de yngste. Ligeledes gik Embedet som Ørtengesel rundt fra Værksted til Værksted i en bestemt Orden.

Medens Mødet stod paa, maatte alle opføre sig anstændigt. Ingen maatte bande eller sværge under en Straf af 8 Sk. Heller ingen maatte spille mere Øl, end han kunde dække med sin Haand eller sin Fod, i modsat Fald kostede det 2 Sk. Hvem der drak mere, end han kunde bære over en Rendesten, maatte bøde 1 Mark. Den Svend, der tog Arbejde hos en Bønhase eller havde Omgang med en saadan, skulde være i Mestrenes og Svendenes Straf.

Af alle de Bøder, der idømtes, skulde den ene Halvdel lægges i Laden og den anden Halvdel drikkes

op. Vilde en Svend ikke bøje sig for den Dom, der var fældet over ham i Svendenes Lag, gik Sagen til Mestrenes Kendelse. Af den Bøde, som da maatte betales, tilfaldt der Mestrenes Lade det halve. Det tør antages, at Svendene med denne Forskrift for Øje har været forsigtige med at ty til Mestrenes Domstol.

Blev en Svend syg, skulde der hver Nat, efter Omgang fra den ældste til den yngste, vaage to Svende hos ham. Havde den Syge intet at leve af, skulde Svendeladen forstrække ham med det nødvendige som Laan. Døde Svenden og efterlod han sig ingen Penge til at blive begravet for, skulde Svendeladen ligeledes træde hjælpende til.

Som man ser, er de Regler, Svendene i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede ansaa for tilstrækkelige til at hævede sig selv, endnu saare beskedne. Men i Løbet af det følgende Hundrebaar forandredes Forholdene i væsentlig Grad. Det blev vanskeligere og vanskeligere for en Svend at gøre Springet over blandt Mestrene. Disses Lav fandt paa flere og flere Afspærringsregler, Mesterstykket blev gjort vanskeligere og dyrere og Omkostningerne ved Optagelsen steg Aar for Aar.

For Svendene maatte Bevægelsen da omvendt gaa i Retning af at lade sig bruge saa lidt som muligt for det Vederlag, det var Skik og Brug at give. Det var ikke saa meget Lønnen, Spørgsmaalet drejede sig om til at begynde med. Saalænge Vederlaget for Svendens Arbejde bestod i Kost, Logi og en ringe ugentlig Sum Penge (i Begyndelsen af 17. Aarhundrede 2 Mark, i Midten af samme 3 Mark), kom denne kun til at spille en underordnet Rolle. Derimod kom Slaget til at staa paa Arbejdstiden.

Oprindelig var der næppe nogen Grænse for den Tid, Svenden var pligtig at arbejde. Sædvanemæssigt arbejdedes der fra Kl. 4—5 om Morgen til 7—8 om Aftenen, kun med den Afbrydelse, der var nødvendig til Maaltiderne. Hele denne lange Tid var Mesterens. Men

heller ikke den korte Tid, der blev tilovers efter Fyraften, var Svenden Herre over. Han var Hustugten undergivet, skulde være hjemme i ordentlig Tid om Aftenen, maatte ikke klage over Mesterens Øl og Mad under Straf af 2 Dages og Nætters Vand og Brød i Raadhuskælderen og havde pænt at følge med Mesteren i Kirke hver Søndag.

Denne Tvang er det, Svendenes første Bestræbelser gaar ud paa at bryde. Den arbejdende Svend, der fra Vandringslivet kendte Frihedens Sødme og det tillokkende ved i Dag at være her, i Morgen der, han vilde have Lov til nu og da at holde en »god Mandag«, til en Gang imellem at samles med Kammeraterne til et lystigt Lag paa Herberget.

Vi ser da ogsaa af Overenskomsten mellem Mestre og Svende i Helsingør af 1603, at der blev tilstaaet Svendene fire Frimandage om Aaret.

Lignende Bestemmelser har sikkert været gældende i København, men dermed har Svendene ikke været tilfredse. De tog sig efterhaanden fri hver Mandag og til Tider Tirsdagen med. Det er for at stemme op mod disse Frihedslyster, at bl. a. Snedker-Skraaen af 1622 fastsætter følgende:

»Dersom nogen Snedkersvend understaar sig at gøre flere ørkesløse Dage end Mandagen alene og ikke forføjer sig om Tirsdag Morgen god betiden Klokken 5 paa sin Mesters Værksted at gøre sin Dags Værk, han bøde første Dag 1 Mark, anden Dag 2 Mark og saa fremdeles, og desuden stande til Rette for Oldermænden og Hos-sidderen, fordi han sin Mesters Arbejde forsømmede.«

Men denne Tilladelse til at holde Mandagen fri har Mestrene ikke syntes om. De vilde have de blaa Mandage indskrænkede til de fire, der blev tilstaaede i ældre Tid. Herom har der aabenbart været ført mange bitre Stridigheder, men Svendene blev ved deres og synes ikke at have nægtet sig noget i Retning af Frihed.

Det Middel, som Svendene benyttede til at sætte deres Fordringer igennem med, var — ganske som nu —

Striken, og at de har haft temmelig let til at gribe til dette Vaaben, synes at fremgaa af følgende Udtog af en Overenskomst, der 1654 sluttet mellem Snedker-Mestre og Svende i København:

»Dersom og en Mester med sin Svend fortørnet eller uenig vorder, skal Svenden derfor ikke straks fra sin Mesters Arbejde opstaa og andre Svende med sig fra deres Mesters Arbejde forføre, men haver han noget over sin Mester at besvære, klage sig det for Oldermænden; kan han dem ikke forlige, klage sig for det ganske Lav, hvor enhver skal forhjælpes til Ret og Billighed.«

Selv om Mestrenes Organisation var stærk og havde den dømmende Myndighed overfor Svendene, saa stod Svendenes med ikke mindre Styrke og betydelig større Kampdygtighed, fordi Svendene var i Besiddelse af langt større Letbevægelighed end Mestrene.

Der var i den Henseende stor Forskel paa Datidens Svend og Nutidens Arbejder. Uden Familje og altid beredt til at tage Vandringsstaven i Haand og spænde Kaarden om Livet, var Svenden fri som Fuglen i Luften, og stod ingen anden Udvej aaben, kunde han altid lade sig hverve som Landsknægt i en af de mange Herrers Armeer, som stedse lod Hververtrommen gaa. Datidens Arbejder var fremfor noget en farende Svend, hvis hele Tilværelse var beregnet paa Vandringslivet, indtil han faldt til Ro og slog sig ned som Mester, helst det Sted, hvor et Par Pigeøjne havde fængslet hans Hjerte til at blive. Oprindelig en frivillig Sag, blev Vandringsen paa Grund af det løse Forhold mellem Mester og Svend en Nødvendighed, ja tilsidst en uafviselig Fordring, som stilledes til den unge Svend baade af Svende og Mestre. Af de første rimeligvis for at give Plads for de ældre, og af de sidste for ikke straks at faa den unge Fagfælle til Konkurrent.

I Modsætning til Middelalderens Svendegilder med deres ofte rent gejstlige Præg, blev det Hovedøjemedet for Datidens Svendeorganisationer at yde Hjælp til den

rejsende Svend. Grundlaget for deres Virksomhed var Herberget. Der modtoges den rejsende Svend af Ørtengesellen og derfra ordnedes Arbejdstilbudet ved Omvikning.

Herberget var til stor Nytte baade for Mestre og Svende, og i Christian IV's systematiske Lavsskraaer gøres Oprettelsen af Herberger obligatorisk, ligesom det forordnes, at Svendene hver Uge skal afgive 1 Sk. til Understøttelse af deres syge. De Penge, der kom ind paa denne Maade, skulde opbevares i en Bøsse med to Laase, til hvilke Oldemanden havde den ene Nøgle og den ældste og »beskedeligste« Svend den anden.

Men fra denne tilsyneladende fredelige Institution, som Herberget var eller i hvert Fald efter Myndighedernes Mening skulde være, opstod der snart en fast sammen-tømret Svendeorganisation, som ikke blot omfattede de rejsende Svende, men alle de Svende, der arbejdede i Byen.

Efterhaanden som Vandringen blev mere almindelig, steg disse Svendelavs Betydning i høj Grad. Fra By til By knyttede den rejsende Svend Forbindelse mellem de enkelte Svendelav, fælles Skikke og Ceremonier indførtes, og store Forbund dannedes, hvis enkelte Led stod hverandre bi med Raad og Daad. Var der et eller andet i Vejen med Arbejdsforholdene i en By, havde en Mester eller Svend forsyndet sig mod Haandværks Skik og Brug, blev han »geschimpft« eller sat i »Verruf«, og Rygtet herom bares rundt om i Verden, hvor Svendelav af det paagældende Fag fandtes.

Vi kan i Hovedtrækkene følge denne Udviklingsgang for Snedkerherbergernes Vedkommende.

Efter Overenskomsten mellem Mestre og Svende i Helsingør af 1603 er det endnu Omsorgen for den rejsende Svend, der staar i Forgrunden, og det er Ørtengesellen, der tilsyneladende leder alle Herbergets Anliggender. Men ved Siden af Omsorgen for den rejsende Svend synes dog allerede »Umfrag«en at have faaet Betydning. Til disse Møder var alle Svende pligtige at

komme for at betale deres »Auflegegelt« og sige frem, hvad de vidste af Forsyndelser mod Haandværks Skik og Brug.

Disse Sammenkomster, hvorfra Parolen udgik til samtlige Svende, blev efterhaanden af stor Betydning for Svendelavene, hvad der kendetegnes ved Skabelsen af et helt nyt ledende Organ. Ørtengesellen, der foruden at foretage Omskikningen af de rejsende Svende, tidligere havde ledet Møderne, afløses nu at tvende »Ladengesellen«, saaledes kaldte, fordi de satte Laden frem ved Møderne og vaagede over dens Indhold.

Ligesom det var den vandrende Svends Behov, der laa til Grund for Herberget og den Organisation, der knyttede sig dertil, saaledes var det ogsaa ud af Vandringens Livet, at de Skikke og Ceremonier, der med et fælles Ord kaldtes »Handwerksgewohnheiten«, lidt efter lidt voksede frem.

For den vandrende Svend var det en Nødvendighed at kunne legitimere sig for sine Fæller i fremmede Byer og Lande. Kunde han ikke det, fik han ingen Geschenk eller anden Hjælp. Af denne Nødvendighed opstod »Grussen«, en ofte i nogle Verslinjer affattet Hilsen, som den vandrende Svend afleverede i Herberget, det Sted, hvorhen han først rettede sine Skridt, naar han kom til en By, hvor Haandværkets Gebrauch und Gewohnheit øvedes.

Til Grussen føjede der sig efterhaanden et meget vidtløftigt Ceremoniel, der ikke kan have været mere indviklet ved selve det spanske Hof. Der gaves Regler for, hvorledes den vandrende Svend skulde banke paa Døren, hvilken Stilling han skulde indtage, naar han kom ind, hvor mange Knapper der skulde være knappede i hans Frakke, og i hvilken Rækkefølge og Form Spørgsmaal og Svar skulde falde, altsammen for at faa godtgjort, til begge Parter Tilfredshed, at man kunde stole paa, at den ankommende var, hvad han gav sig ud for, og de modtagende ærlige efter Haandværks Skik og Brug.

Indenfor de tre nordiske Lande og det hellige romerske Rige var disse Regler vistnok med faa Afvigelser ens. Og saa omhyggelig var man for at følge Skikkene nøjagtigt, at man for at være ganske sikker, ved Køb eller paa anden tilforladelig Maade skaffede sig bekræftede Afskrifter af de Regler, der fulgtes paa anerkendt zünftigt Sted.

Det fremgaar heraf, at en Svend skulde have sin zünftige Samvittighed ren, naar han vilde vandre, men havde han det, saa kunde han være vis paa at blive vel modtagen overalt, hvor han kom hen. Var Svenden ikke tilfreds et Sted, forsøgte han sig paa et andet. Altid ligeglad og altid parat til at vandre, blev Vandringslivet for Svendene en permanent Tilstand og Arbejdet i en By kun et lille Hvil paa Turen. Rejselivet med dets Eventyr og dets Poesi tiltrak dem. Hele Evropa blev kendt Land for Svendene.

Der kom ved denne Strejfen om fra By til By og fra Land til Land noget friskfyrstigt ind i Svendenes Tilværelse. Naar Foraaret kom, fik de Bisselæder i Skoene.

Forædlende for Svendene var det omflakkende Liv ikke altid, og nægtes kan det ikke, at der hos den vandrende Svend kom ikke saa lidt bølgeagtigt og selvsikkert frem. Stærke i Følelsen af deres Samhørighed og lidet at tabe som de havde, var der ikke hos Svendene stor Respekt for Mestrene eller Øvrighed. De var sig vel bevidst, at naar de ikke vilde arbejde, maatte de store tilsidst bøje sig.

Hvad Under da, at Svendene maatte føle sig som store Karle, og deres Kald og Stand som noget, der var bedre end alt andet i Verden. Hvad Under, at de gjorde alt for at holde Standen ren, at de sørgede for, at den Tilgang, Haandværket fik, var »ærlig« og honnet, at ingen Rakker, ingen uægtefødt fik Adgang til deres Kred.

For enhver Svend gjaldt det om at gøre sit til at holde dette Standpunkt i Ære og hellere finde sig i al

Slags Modgang end taale, at nogen uærlig gjorde Haandværket »geschimpft«. Tidligt og silde blev det indskærpet enhver Svend, saaledes som det f. Eks. kommer frem i Snedkergrussen: »Gott grüsse euch Meister und Gesellen, die von unser löblichen Handwerk in Stralsund. Entbieten euch Meister und Gesellen Gruss, allergewöhnlichen und wolhergeworbene Privileg wol beyzubehalten, dieselben nicht zu vermindern, besondern helfen zu vermehren. Und wer sich danach nicht hält, dass derselbe dann nicht möge gelitten, noch angenommen; besondern Ambts Halber ihm für einen Schelm halten, nicht aus Pot, Glas und Kannen mit ihm zu trinken, viel weniger Arbeit geben, ehe und bevor er einem löblichen Amt hat zufrieden gestellt.«

Omkring Haandværket skabtes der i Overensstemmelse hermed en Nimbus af Ærværdighed, og man gjorde sig al mulig Umage for at gøre det saa gammelt og ædelt som muligt. Naar Lavet og Standen omtaltes i det officielle Zünftsprog, blev det med en Højtidelighed og Ærbødighed, der var vel egnet til at vække Respekt. »Det ærbare og vidtberømte Amt«, hed det saaledes om Snedkerlavet, og Svenden nævnte sig selv med Tillægsord saa blomstrende som »de retskafne og kunstelskende Snedkersvende«.

Alle Forsamlinger blev omgærdede med en Række Ceremonier og hemmelige Fixfæxerier, som kun den indviede maatte være vidende om.

Som et sidste Led i hele denne zünftige Udvikling vil det ikke forundre, at det tilsidst blev Skik at fordre en særlig Indvielse, forinden Optagelse i Standen kunde finde Sted. Hos Snedkerne var det den saakaldte »Behøvling«, hos Bogtrykkerne Postulationen. Smedene havde deres Nøglebid og Felberederne deres Kroning o. s. v.

Fra Mestrenes Side mødte Haandhævelsen af Haandværks Skik og Brug fra først af sikkert kun ringe Modstand. Dels havde de fleste Mestre vel fra deres Svendetid Zünften siddende i Blodet, og dels var et Brud med den

ensbetydende med, at de ingen Svende kunde faa. Men Hævdelsen af Zünften fra Mestrenes Side havde ogsaa for dem den Fordel, at de kunde tvinge ubehagelige Konkurrenter til at rette sig efter de samme Regler som dem selv, og at Fuskere og Bønhaser kunde holdes udenfor Kredsen. Zünften var derfor, for Mestrene som for Svendene, et Disciplinærmiddel af ikke ringe Betydning, der holdt Orden i Rækkerne og skabte en ensartet Optræden udad og indadtil.

Ind i det 18. Aarhundrede kom der imidlertid et Tidspunkt, hvor Mestrene viste sig mindre henrykte over Zünften, og det var, da Svendene begyndte at fortolke Reglerne paa deres Vis eller indførte helt nye Bestemmelser, der ikke passede Mestrene.

Især gjaldt dette, da Svendene begyndte at røre ved Lønforholdene. Til henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede havde Svendelønnen bestaaet i Kost og Logi samt et fast ugentligt Vederlag, der var lige højt for alle Svende uden Hensyn til deres Arbejdsdygtighed.

Paa denne Tid begyndte imidlertid — i alt Fald for nogle Fags Vedkommende — Akkordsystemet eller Ugeløn, fastsat i Forhold til Arbejdsydelsen, at trænge igennem. Naturligvis gav Svendenes Fordringer paa disse Omraader Anledning til stadigt Kævl. Indenfor Snedkerfaget, for at tage et Eksempel, kom Stridighederne særlig frem i Spørgsmaalet om Svendenes Ret til at have frit »Begær«-valg.

Efter den ældre Arbejdsanvisningsmetode skulde Svendene tage Arbejde hos den Mester, de ved Omskuddingen efter den fastsatte Rækkefølge først fandt trængende til en Svend, hvad der atter vil sige, at de ikke selv kunde bestemme, hos hvilken Mester de vilde arbejde.

Saa længe Mestrene stod nogenlunde paa samme Trin i Kaar og Dygtighed, og Lønnen var ens, hvor Svenden end kom hen, kunde der ikke være noget væsentligt at indvende herimod, saa meget mere, som Svenden efter Udløbet af 14 Dage havde Ret til, hvis han var

utilfreds med Mesteren, at forsøge, om en ny Omskikning gav ham bedre Held. Anderledes blev det derimod, da Tidsforholdene medførte, at der var gunstigere Arbejdsforhold hos en Mester end hos en anden. Svendene søgte da naturligvis fortrinsvis til de Værksteder, hvor de kunde faa den største Løn og tiltvang sig frit »Begærvalg«, men heraf blev Følgen den, at Svendene kunde blokere den Mester, de var utilfreds med, og at en Del Mestre — og deriblandt især de smaa — havde vanskeligt ved at beholde Svende.

Naar det lykkedes Svendene at gennemføre en forskellig Lønskala, maa en Del af Grunden hertil dog ogsaa søges hos de »bedre« Mestre, der prøvede paa at hæve sig over de gamle Skranker, som i tidligere Tid havde holdt alle Lavsbrødre paa samme økonomiske Trin. Det var dem, som lidt efter lidt gjorde Bestemmelserne om ensartet Svendehold og Svendeløn illusoriske. Det var i disse Mestres Favør, naar de nye Artikler af 1682, som Christian V indførte, havde afskaffet saavel Omskikningen som den ensartede Løn og søgt at gøre Forholdet mellem Mester og Svend til en privat Sag, der ikke kom Lavet ved.

Saa stærke var imidlertid Klagerne over disse Reformers, der efter Mestrenes Udsagn hidførte deres totale Ruin, at Regeringen ikke mange Aar efter atter maatte genindføre Omskikningen. Dette skete for Snedkernes Vedkommende ved nye Artikler for Svendene af 1696. Helt i den gamle Form fik Mestrene dog ikke Omskikningen indført, hvoraf fulgte, at de ikke kunde nøjes med at give en mellem dem vedtagen Løn. Til Fordel for Svendene bestemtes det, at de — efter at der var arbejdet 14 Dage efter Vallen — frit kunde omskikke to Gange til hvilken Mester, de selv syntes bedst om at arbejde hos. Det var »Begærvalget« stærkt indskrænket, men efter Mestrenes Anskuelse dog endnu for vidtgaende, og de klagede stadigt over, at det var umuligt at holde

Svendene, med mindre de fik en urimelig høj Løn.*) Saaledes i en Klage til Magistraten 1706, hvori det siges, at Mesteren »maa udlove og give Svendene større Ugeløn end de kan fortjene, men han haver godt Folks Arbejde under Hænder at skal forfærdige, og straks om en otte eller fjorten Dage kommer en Svend og forfører hans derfra og siger, jeg kan faa saa meget hos den og den Mester, begærer sin Afsked, hvorudover Mesteren maa give hannem saa stor Løn, som han vil have og fast alt, hvis han selv skulde have til Hustrus og Børns Underhold«. »Vidste nu Svendene ikke saa lige« — hedder det videre i Klagen — »hvor de kunde henkomme og begære, blev de vel hos hvilke Mestre, de var hos. Tilmed vil man sige dem et Ord imod enten i Ro eller paa anden Maade om deres Forseelse, straks siger de: Den Mester skal ikke faa Svend i Aar og Dag.«

Resultatet af denne Henvendelse blev, at Begærvalget blev indskrænket til kun at gælde een Mester, efter at de 14 Dage var udløbne. Vilde Svenden omskikke mere end denne ene Gang, skulde det være efter Rækkefølgen.

Denne Indskrænkning i Svendenes Ret var selvfølgelig ikke efter deres Smag, og rimeligvis har de snart efter atter vidst at sætte deres Fordringer igennem. I hvert Fald aflader Mestrenes Klager over Svendene ikke, selv om de naturligvis fremtræder med mere eller mindre Styrke. — Overfor de i indbyrdes Kævl og Konkurrence levende Mestre stod Svendene som den samlede Trup med fælles Interesser og med indbyrdes Lighed; de maatte blive de stærkeste. Og de benyttede sig af den stærkeres Ret, saa at Mestrene, hvis man skal tro deres Klager, stod som en stakkels underkuet Kaste, der kun havde at rette sig efter de Bestemmelser, Svendene traf.

*) »Begærvalget« medførte ingen Ret for Mesteren til for sin Del at vælge, hvem han vilde. Han maatte nøjes med den »Begærer«, der stod for Tur, selv om han nok saa gjerne vilde have den næste.

At Mestrene dog ogsaa har haft deres Kampmidler, siger sig selv. Vi erfarer saaledes af en Klage fra Snedkernes Ladesvende 1778, at det længe havde været Skik, at naar en Mester havde noget udestaaende med en Svend, saa blev »Arbejdet lagt for ham«, det vil sige, han blev boycotted af samtlige Mestre. Ogsaa Indførelsen af Arbejdssedler paabød man, men der vides intet om, hvorvidt Forsøget dermed lykkedes.

Saaledes gik Tiden med evindelige Stridigheder. En Gang imellem samler Mestrene sig sammen for at indgive en Klage til »høj og velædle Magistraten«, men det hjalp sjældent. Betegnende for Forholdet er en Besværing af 1774, hvori Mestrene fremstillede de Vanskeligheder, det voldte dem, »at Svendene Tid efter anden havde indsneget den U-Ordning, dem (Mestrene) til største Besvær og Omkostning samt Tidsspilde, at en Svend ikke vil bære et Stykke Værktøj, om det og er et lidet Huggejern eller Høvl fra sin Mesters Værksted og nogen Steds i Byen, men maa lade en Dreng følge bagefter hannem med samme, som bortspilder Tiden, da han i samme kunde gøre noget andet til Mesterens Gavn og Fordel.«

Endvidere beklagede Mestrene sig over, at de var »saa haardt besværet ved Svendenes Amts Skraae, at de ikke vilde arbejde udi det Værksted, hvor en gift Svend staar og arbejder, som man mangel i Mangel af ugifte Svende maa antage til Publici Befordersel udi Arbejdet, men maa derfor leje flere unyttige Værelser til Værksteder for at henstille de gifte for sig, som falder meget kostbart og besværligt, og har Mestrene saaledes maatte tolerere, at mange Gange de ugifte Svende er gaet fra hannem, og han har maattet fra sig forlægge og Publico ikke efter Nøje ere blevne befordrede, af hvis Aarsag de mange Gange har maattet mistet Arbejdet.«

Saa dyb var Modsætningen mellem Mestre og Svende altsaa nu bleven, at Mestrene her med bitre Ord beklager sig over de gamle zünftige Regler, som de selv for mindre end et Aarhundrede siden havde dyrket saa ivrigt.

Naar Svendene, efter Indholdet af Klagen at dømme, har rottet sig sammen mod de gifte Svende, ligger der naturligvis her en Del zünftig Fordom. En gift Svend var »vild«, var ikke saa fri og uafhængig som den ugifte og søgte maaske ogsaa nu og da at slaa sig løs fra Zünftens Forpligtelser. Umuligt er det heller ikke, at der i Bevægelsen mod de gifte Svende kan have været et, omend ubevidst nationalt Moment med i Spillet. De gifte Svende var for det meste danske af Fødsel og har sikkert af og til sat sig op imod den stærke tyske Indflydelse, der raadede blandt Svendene. Omvendt var den allerstørste Part af de ugifte Svende fra Tyskland og følte sig paa det nøjeste knyttede til de Overleveringer, der raadede indenfor det hellige romerske Riges Svendeverden.

Dybest set er dog Modstanden mod de gifte Svende Udslag af et socialt Instinkt. Den gifte Svend blev let, paa Grund af sit bundne Forhold, til »Skruebrækker«, og maatte ofte arbejde for ringere Løn end den, Svendene ansaa for passende. Allerede længe før den her nævnte Klage havde Svendene derfor aabnet en Aktion mod de gifte. De taaltes ikke i Svendelavet, og ingen Mester kunde i Længden holde en gift Svend, naar han vilde have Ro i sine Arbejdsforhold, og Reglen var da vistnok ogsaa efterhaanden bleven den — som man skimter af Ordlyden i foranstaaende Klage — at gifte Svende kun toges i Arbejde, naar ugifte Svende ikke kunde faas.

Mestrene forsøgte vel — saaledes i Aaret 1781 — at ryste Aaget af sig. De fik en kgl. Resolution for, at gifte og ugifte Svende skulde arbejde sammen. Men intet hjalp. Svendene nedlagde Arbejdet, og der var tilsidst ikke andet for end atter at indføre de gamle Tilstande.

Af Svendenes Samlinger og deres Justits overfor de Kammerater, der ikke lystrede Ordre, gives under denne Strid følgende interessante Beskrivelse: »Saa holde og vore ugifte Svende Samlinger for sig selv uden mindste Forespørgsel eller Tilladelse dertil at have nogen, hvormed continueres hver Lørdag, Søndag og Mandag, ja vel

og nogle extra Dage i Ugen, hvilket ikke alene tilbage-sætter os udi Arbejdets Befordring, men og opholder Publicum, som skulde have samme, og Svendene tilsætter derved baade ved Forsømmelse og Fortæring. Udi disse Samlinger bliver alt Ondskab opspundet imod Mestrene, og hvem de der sætter i Band af os, maa ikke forvente at faa Svend i Arbejde hos sig, men maa og skal med sin Familie gaa til Grunde, og henlægge de sig før i Hobetal ledige paa Herberget, førend de skal gaa i Arbejde hos saadan af dem udseet Mester. Udi denne Samling holdes en Ret af Laden-Svendene og nogle udledte Assessores af dem, og hvem, som ikke har efterkommet deres paalagde Urimeligheder imod os Mestre, den bliver ikke alene strax dømt, men og strax exciqueret, baade paa Pungen og Lægemet, som og tilføjer os Skade og Tab ved det, at saadan en Svend kan være saa forslagen, at vi i mange Tider maa underholde ham med det fornødne, forinden han kan komme til sin Helbred og forrige Kræfter igen.«

At denne Sejr kun gav Svendene nyt Blod paa Tanden, er en Selvfølge. 1795 giver Oldermænden følgende malende Beskrivelse af Forholdet mellem Mestre og Svende: »Svendelønnen stiger hver Dag og Svendenes Stolthed er steget saa højt allerede, at Mesteren maa veje og lægge hvert Ord paa Vægtskaalen, førend han lader det komme ud af sin Mund til Svendene, og bliver en Svend fortørnet paa et Værksted, straks slænge de alle Værktøjet bort og gaa at spasere i nogle Dage derpaa. Naar de kommer igen, tør Mesteren ikke tale et Ord, ja ikke en Gang se alvorlig ud derover, og jo flere Mestere, der bliver, jo mere tiltager Svendenes Overmod, da ingen Mester vil være i Stand til at fylde dem med Betaling nok for deres Arbejde.«

Saaledes havde Svendene da i Ly af Zünften vidst at hævde deres Krav.

Den kunde ikke ophæves ved Magtbud og vedblev

at bestaa, til den forsvandt ved andre sociale og faglige Forhold.

Det første Stød fik den ved en Opløsning indenfor Svendeklassen selv. Zünften var først og fremmest indrettet for den vandrende Svends Behov, men efterhaanden som Svendene i større og større Tal giftede sig, fik de i denne Klasse, som de med Held og med rigtigt socialt Instinkt havde bekæmpet, en farlig Flok Konkurrenter, der var mere føjelige overfor Mestrene og ikke saa hengivne for Zünftens Regler som de giftede Svende.

Allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede havde en hel Del af de gamle Skikke tabt deres Betydning, og andre var vistnok gaaede af Brug eller stærkt ændrede. Og at der heller ikke blev lagt saa stærk Vægt paa dem som tidligere, viser den Omstændighed, at Forordningen af 21. Marts 1800, der ophævede Svendeindvielserne og andre udlændiske Skikke ingen nævneværdig Modstand mødte, selv om man vel i al Hemmelighed vedblev at følge en Del af dem.

Det afgørende Slag var dog selve det gamle Lavsvæsens Sprængning ved den moderne Teknik og Næringsfrihedens Indførelse. Overfor de nye Forhold, der skabte det moderne Proletariat, passede Zünften ikke. Den kom aldrig udover den fagmæssige Begrænsning, og kendte intet til den moderne Arbejderklassens internationale Solidaritet. Mere og mere blev derfor Zünften reduceret til en Række tomme Regler, som færre og færre brød sig om at følge og tilsidst helt glemte.

Professor Nyrop fortjener derfor stor Tak, fordi han har samlet, hvad endnu reddes kunde. Er end en hel Del kun bevaret i højst fragmentarisk Stand og maa end mange Spørgsmaal henstaa uafgjorte, saa meget er der dog endnu tilbage, at vi ud af det formaar at skabe os en tydelig Forestilling om Fortids Sæd og Skik indenfor Haandværkerstanden.

R. Berg.

II.

E. MARTIN SAINT-LÉON. **Le Compagnonnage.** Son Histoire, ses coutumes, ses reglements, ses rites. Paris 1901. Librairie Armand Colin.

Intet Land kan i Virkeligheden opvise Magen til den Samling, Professor C. Nyrop har tilvejebragt i ovenomtalte Bog. Ikke Tyskland med dets mange paa alle Omraader ivrigt producerende Forfattere, og ikke Frankrig, hvor Begrebet Haandværkerhistorie kun indtager en saare beskeden Plads i den samlede Faglitteratur. Det er saaledes ret mærkeligt, at siden 1840, da Agricol Perdignier udgav sin nu lidet kendte og meget sjældne *Livre du Compagnonnage*, er der ingen, der har taget dette Æmne op til grundig Behandling før i den allersidste Tid. Saavel Levasseur som hvem der ellers siden har været inde paa Arbejderspørgsmaalene, har grundet deres Oplysninger paa Perdignier. Den Bog, som E. Martin Saint-Léon har udgivet med Titel »Le Compagnonnage«, fortjener derfor et nøjere Studium af dem, der interesserer sig for Fortidens Arbejderforhold og Arbejderorganisationer. Le Compagnonnage er i Frankrig det samme, som i Tyskland og Danmark kaldes Zünften. De samme Modsætningsforhold, som i de to Lande førte til Svendenes Indordning under zünftige Regler, skabte ogsaa i Frankrig en stærk Sammenslutning af Svendene. Men den Magt, Zünften fik i Tyskland og Danmark ogsaa over Mestrene, kendes ikke i Frankrig. Paa Grund af dette Lands stærke Regeringsmagt og den Støtte, Mestrene fik af denne i deres Monopolbestræbelser, vidste disse allerede tidligt at optræde meget stærkt overfor Svendene og sætte næsten uoverstigelige Skranker for deres Optagelse i Lavene. Modtrækket fra Svendenes Side var deres Organisationer, som allerede i det 14.—15. Aarhundrede udformedes i tre, strængt adskilte Grupper (*Enfants de Salomon*, *enfants*

de maître Jacques og enfants du père Soubise), hvoraf hver enkelt havde sine zünfftige Regler og sin Handwerks-gewohnheit, som ingen anden end den, der hørte til Gruppen, maatte kende. Især var det dog efter at Vandringen (le tour de France) var bleven almindelig i det 15. Aarhundrede, at Betydningen af Le Compagnonnage steg. Ved Striker, Blokader og Bandsættelser vidste Svendene at sætte mange af deres Krav igennem, ligesom de ved deres Pligt til gensidigt at understøtte hverandre og ved Oprettelsen af et helt System af Herberger, Sygehuse, forstod at skabe en gensidig Solidaritet, der ikke overgaas af den, der findes indenfor vor Tids Arbejderstand. Det, der imidlertid i væsentlig Grad adskiller de franske Svendelav fra de tyske og danske er deres hemmelige, frimureragtige Karakter. Optagelsesceremonier, Feltraab, indbyrdes Kendetegn, alt bevarede som en dyb Hemmelighed af den enkelte Svend, ligesom Møderne indhylledes i en Mystik, der var egnet til at imponere og til at holde Fællerne fast om Fanen. Aarsagen til denne strenge Afsondrethed laa selvfølgelig i de Forfølgelser, Svendenes Organisationer var Genstand for. Allerede midt i det 14. Aarhundrede begyndte Avtoriteterne at træde op imod dem og true Medlemmerne med Baal og Brand, og Forbudene gentoges lige ned til Slutningen af det 18. Aarhundrede. Trods alt overlevede Le Compagnonnage dog de vekslende Regeringers Udryddelsesforsøg, og eksisterer endnu hist og her i Frankrig, selvfølgelig overskygget af de moderne Arbejderorganisationer og med andre Formaal end tidligere. Det er de Rester af gammel Brug og Skik, som endnu lever indenfor disse Klubber, Forfatteren har samlet og suppleret med hvad der kunde skaffes tilveje ved Undersøgelser i Litteraturen og i Arkiverne. Resultatet er blevet en Bog, skreven med fransk Livlighed og fransk Klarhed, men som alligevel ikke gaar rigtig til Bunds i Æmnet. Vi faar ikke nogen egentlig Redegørelse for de sociale Aarsager, der førte

til Dannelsen af Le Compagnonnage, eller nogen antagelig Besked om, hvor Grunden maa søges til Adskillelsen i de tre Grupper, og vi savner Oplysning om Arbejderforhold, Løn o. s. v., altsammen noget, som vilde have bidraget til at give os et tydeligere Billede af det, den franske Haandværkssvend levede og stred for.

R. B.

Statistisk Litteratur.

GUSTAV BANG. **Det danske Samfund i Skildringer og Tal.** København 1904. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. (124 S.).

Paa noget over hundrede Sider har Dr. Bang givet en populær statistisk Skildring af Samfundslivet i Danmark. Stoffet er først og fremmest hentet fra den officielle Statistiks Publikationer, men ogsaa mange fra privat Haand stammende Arbejder ere benyttede. I det hele taget maa man yde Forfatteren al Anerkendelse for hans omhyggelige og samvittighedsfulde Kildebenyttelse.

Bogen er inddelt i tre Hovedafsnit: »Befolkningen«, »Arbejdet« og »Udbyttet«, og indenfor denne Ramme omtales i større eller mindre Udførlighed Samfundslivet i dets mangfoldige Faser. Enkelte Ting synes i Forhold til det øvrige stedmoderligt behandlere; saaledes kunde Stats- og Kommunevirksomheden og i det hele taget Landets Organisation i politisk og administrativ Henseende nok gøre Krav paa en samlet Fremstilling. Pladsen hertil kunde delvis være indvundet ved Udeladelse af de Bemærkninger om Statistikens Teknik, der danne Indledningen til Bogen. Saa sandt og rigtigt det er, hvad her fortælles om Loven for de store Tal, om Anvendelsen af Middelfejlsberegninger o. l., saa lidt forslaar vistnok disse Antydninger af Statistikens Arbejdsmaade overfor den læge Læser.

Hvad selve Bogens Indhold angaar, skal her kun

gøres nogle faa Bemærkninger. Forfatterens Fremstilling af Befolkningsforholdene er gennemtrængt af en anerkendelsesværdig Stræben efter at paapege Aarsagsforbindelsen mellem de forskellige befolkningsstatistiske Fænomener og de sociale Tilstande. Saaledes ogsaa ved Omtalen af Dødeligheden, hvor det bl. a. gøres gældende, at Dødens Høst er større i daarlige Tider end i gode. Medens der vistnok ikke vil blive rejst Indvending imod denne Sætnings Rigtighed i al Almindelighed, turde det dog være tvivlsomt, om Forf. har Ret i den specielle Anvendelse, han gør af den, naar han (Side 49) siger, at »alting tyder paa, at det store Flertal af de 5000 Dødsfald, der [i Lockout-Aaret 1899] indtraf ud over det normale, skyldes de økonomiske Forstyrrelser og den deraf følgende mangelfuldere Ernæring og usundere Levevis, som er blevet paatvunget Befolkningen«. Denne Slutning er vistnok lidt for hastig; thi den stærke Opgang i Dødeligheden, der — efter en Række Aar med exceptionelt gunstige Forhold — indtraf i 1899, var ikke et for Danmark ejendommeligt Fænomen; vi genfinde det i Statistiken for alle Lande i Nordevropa. Antallet af Dødsfald var saaledes, angivet i hele Tusinder, henholdsvis for Aaret 1899 og for Gennemsnittet af det foregaaende Femaar: i Danmark 41 og 38, i Sverige 90 og 77, i Norge 37 og 33, i Finland 53 og 46, i Storbritannien og Irland 749 og 703. Forklaringen til denne internationale »Dødelighedsbølge« maa rimeligvis søges i to store Epidemier: Influenza i Vinter- og Foraarsmaanederne og Kolerine i de ualmindelig varme og tørre Sommermaaneder Juli og August.

Et andet Punkt, hvor Forfatterens Fremstilling bliver en Smule misvisende, er ved Omtalen af Indtægtsfordelingen i København før og nu (Side 101). Det hedder her, at »Kæmpeindtægterne paa over 20,000 Kr., der i 1898 rummede Femtedelen af hele den københavnske Indtægt, havde i 1892 kun rummet Syvendedelen; de øvrige Indtægtsklasser var i de mellemliggende 6 Aar gaaet relativt

tilbage, men stærkest de middelstore Indtægter paa mellem 2000 og 20000 Kr., som sank fra at udgøre 32 til kun at udgøre 29 Procent af den samlede Indkomst«. Hvor rigtig den anførte Bemærkning end er, tilslører den dog det, der er det mest karakteristiske ved Indtægtsforskydningen i den paagældende Periode, nemlig den voldsomme Oprykning fra neden, der giver sig sit talmæssige Udtryk i, at Indtægterne under 800 Kr. i 1892 udgjorde 71 pCt., men i 1898 kun 64 pCt. af Helheden, medens Indtægtsgrupperne 800—1200 og 1200—2000 Kr. samtidig voksede henholdsvis fra 14 til 18 pCt. og fra 7 til 10 pCt.

Der kunde maaske ogsaa rejses Indvending imod Forfatterens Beregning af Nationalindtægten. Det Tal, han kommer til, nemlig 1200 Mill. Kr., er sikkert for højt. Hvis man, i Overensstemmelse med Erfaringerne fra Indkomstskatten i 1870, regner Indtægten pr. Individ i Provins købstæderne til $\frac{3}{5}$ og paa Landet til $\frac{2}{5}$ af Indtægten pr. Individ i Hovedstaden, og sætter denne sidste til 650 Kr. (noget højere end det af Kommunens statistiske Kontor for 1898 beregnede Gennemsnit), naar man kun til en Sum af op imod 900 Mill. Kr.

Løvrigt er der al Grund til at være Dr. Bang taknemmelig for hans Bog, der er fuld af nyttig Lærdom og dertil fornøjelig og let at læse. Forfatteren opponerer mod den hos mange Mennesker indgroede Forestilling, at »Statistiken er kedelig«; men mere end Forfatterens Forsikring om, at Tallene er veltalende, vil selve hans Bog bidrage til paa dette Omraade at forandre Smagen.

Adolph Jensen.

Undersökning af tobaksindustrien i Finland. På uppdrag af industristyrelsen och under dess öfverinseende värkställd af G. R. SNELLMANN. Helsingfors 1903.

Meddelanden från k. kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. Stockholm 1903—04.

Arbeidsmarkedet. Udgivet af det statistiske Centralbureau, Kristiania 1903—04.

De ovennævnte Arbejder betegne alle tre — hver paa sin Vis -- Nydannelser paa den sociale Statistiks Omraade.

Med G. R. Snellmanns Bog om Tobaksindustrien er det første Skridt gjort til en finsk »Arbejdsstatistik«, i det væsentlige efter svensk Mønster. I Sverige, hvor den første officielle arbejdsstatistiske Publikation udsendtes i 1899, har Socialstatistiken allerede nu faaet faste Rammer, idet der i Fjor er oprettet en Afdeling for Socialstatistik under Kommerskollegiet, hvorfra de nævnte »Meddelanden« udsendes i regelmæssige Hefter. I Norge har man valgt at knytte Socialstatistiken til det statistiske Centralbureau, der allerede for flere Aar siden har udgivet en Række Monografier over Arbejds- og Indtægtsforhold, og hvor der nu fra 1. April 1903 er oprettet en særlig Afdeling for Arbejdsledighedsstatistik, hvis Meddelelser bære ovenanførte Titel.

— Den finske Bog om Tobaksindustrien er betegnet som »Arbejdsstatistik I«, og af Forordet erfarer man, at Æmnet for den næste Publikation vil blive den fabrikmæssige Tekstilindustri. Hensigten er da aabenbart at forberede en regelmæssig Socialstatistik gennem Udarbejdelsen af en Række Specialundersøgelser, hver omfattende en enkelt Industrigren. Fordelen herved er iøjnefaldende: ved til en Begyndelse at koncentrere Arbejdet og Kræfterne om et enkelt Æmne, der bearbejdes i Dybden, bliver man fortrolig med Vanskelighederne og faar man Lejlighed til at gøre Erfaringer med Hensyn til Valget af Metode og Arbejdets hele praktiske Anordning. Paa den anden Side er det klart, at Omkostningerne ved saa-

danne Specialundersøgelser blive forholdsvis betydelige; den foreliggende Statistik vedrørende Finlands Tobaksindustri (omfattende kun 38 Arbejdssteder med tilsammen 2749 Arbejdere) har kostet 16,000 finske Mark = 11200 Kr., medens f. Eks. Bevillingen til den danske Haandværks- og Industritælling i 1897, der omfattede hele Danmarks Industri, kun udgjorde 12,000 Kr.

Betegnelsen Arbejdsstatistik dækker ikke Indholdet af det foreliggende Værk, i hvis Tekstafdeling der bl. a. meddeles en fyldig Oversigt over Tobakkens og Tobaksindustriens Historie, naturligvis med særligt Henblik paa Finland. Det egentlige arbejdsstatistiske Afsnit, der hviler paa et særdeles omfattende Oplysningsmateriale, behandler ikke alene selve Arbejdsforholdet og hvad dermed staar i Forbindelse (Løn, Arbejdstid, sanitære og hygiejniske Vilkaar o. s. v.), men ogsaa f. Eks. Arbejdernes Foreningsliv, deres Forhold til Forsikringsinstitutioner, deres Sprog- og Dannelsesforhold m. m. I det hele taget kan det siges, at man ved Planlægningen og Udførelsen af denne Undersøgelse har haft for Øje at give en saa vidt muligt udtømmende statistisk Skildring af den lille Befolkningsgruppe paa ca. 3000 Mennesker, der tjener Brødet i Finlands Tobaksfabriker.

— Om det svenske Kommerskollegiums Afdeling for Arbejdsstatistik har nærværende Tidsskrift bragt Meddelelser i en Artikel af Afdelingens Chef, Dr. Henning Elmquist (se Aargang 1903, Side 155 ff.). Den nye Institution er i meget en Efterligning af Frankrigs og Belgiens »Office du travail« eller det engelske »Labour Department«, og som disse sætter den sig i Rapport til Offentligheden gennem Udgivelsen af et Tidsskrift. Indholdet af de svenske »Meddelanden« er for en væsentlig Del Oplysninger, der skaffes til Veje gennem lokale Korrespondenter rundt om i Landets forskellige Egne, saaledes Oversigter over Detailpriserne paa Levnedsmidler, Huslejepriser, Arbejdsforholdene i de enkelte Fag og paa de forskellige Pladser m. m. Ved Siden heraf bringes ud-

førlige Beretninger om offentlige Arbejdsanvisningskontorers Virksomhed (ogsaa i Nabolandene), om Strejker og Lockouts, om faglige Foreninger for Arbejdere og Mestre o. s. fr. Adskillige af disse Meddelelser synes at maatte være af praktisk Interesse ogsaa paa denne Side Sundet.

— Den nærmeste Anledning til Oprettelsen af en Afdeling for Arbejdsledighedsstatistik ved det norske Centralbureau var et fra Arbejdsløse i Kristiania i Vinteren 1901—02 fremkommet Andragende til Stortinget. Efter en vidtløftig Drøftelse af Sagen har man nu indført en Ordning, der gaar ud paa, at der, ved Siden af egentlige Tællinger af de Arbejdsløse med længere Tids Mellemrum, skal udarbejdes maanedlige Beretninger paa Grundlag af Meddelelser fra Arbejdernes og Arbejdsgivernes Organisationer, fra de offentlige Kontorer for Arbejdsanvisning o. s. v. Oplysningerne gives for hvert enkelt Fag og Lokaltet i større Udførlighed end det synes nødvendigt for Formaålet, men det tør vel antages, at den endelige Form for de maanedlige Meddelelser endnu ikke er fastslaaet.

A. J.

Notitser.

Londons Folketal.

Som alle store Byer — og maaske i højere Grad end de fleste — mangler London faste Grænser. Byen flyder over i de omgivende Distrikter, uden at det er muligt at afgøre, hvor »Staden« hører op og »Landet« begynder. Udviklingen lader haant om gamle historiske Delingslinjer, og selv Nutidens administrative Omlægninger kommer til kort overfor Byens enorme Ekspansionsevne. Derfor nødsages ogsaa den engelske Folketælling af 1901 til at operere med ikke mindre end tre Begreber »London«: ¹⁾ Det egentlige administrative London med City (Registration London), ²⁾ Greater London (Metropolitan and City Police Districts), ³⁾ Central Criminal Court District. Af statistisk Interesse er navnlig de to førstnævnte Begreber.

»Registration London« dækker et Areal af 30 □ Kilometer eller $5\frac{1}{3}$ Kvadratmil, lidt mere end Halvdelen af Bornholm. Folketallet var ved Tællingen i 1901 lidt over $4\frac{1}{2}$ Million, i 1891 godt $4\frac{1}{4}$ Million. Dette det egentlige London har altsaa i Tidsrummet mellem de to sidste Folketællinger ikke haft nogen særdeles betydelig Befolkningstilvækst, og i Forhold til den hele Befolkning i England-Wales er Registration London da ogsaa gaaet tilbage fra at udgøre 14,6 pCt. i 1891 til 14,0 pCt. i 1901. Befolkningstilvæksten i det egentlige London har ikke i

noget Tiaar siden 1841 været saa lille (baade absolut og relativt set) som i Perioden 1891—1901. Heri er der jo ikke noget forunderligt, da største Delen af Arealet er bebygget og da de indre Kvarterer, her som overalt, Aar for Aar afgive en Del af deres Befolkning til Periferien. De centrale Bydeles Affolkning har imidlertid i London antaget et Omfang, der fortjener lidt nærmere Omtale.

London er delt i 30 »Registration districts«, hvoraf ikke mindre end 9 udvise en Tilbagegang i Folketal mellem de to sidste Tællinger. Af disse 9 Distrikter ligge de to i Londons vestlige Region, et i den nordlige, et i den østlige og et i den sydlige; endelig havde alle de fire Distrikter, der udgøre Centralregionen (St. Giles, Strand, Holborn og City), færre Indbyggere i 1901 end i 1891). Forholdsvis stærkest var Tilbagegangen i Strand og City (henholdsvis 26 og 28 pCt.). City havde for 50 Aar siden en Befolkning paa 129000 Mennesker, men allerede i 1871 kun 76000 og i 1901 næppe 28000. Men City og Strand høre ogsaa nu til Londons tyndt befolkede Distrikter (henholdsvis 121 og 171 Indb. pr. Hektar); i 1851 var Befolkningstætheden i City større end i det nuværende Londons tættest befolkede Distrikt (Whitechapel, 521 Indb. pr. Hektar), medens der nu kun er 4 af de 30 Distrikter der er tyndere befolkede end City.

De ydre Kvarterer af det egentlige London have alle forøget deres Befolkning fra 1891 til 1901, om end ikke nær saa stærkt som i de foregaaende Tiaar. Omkring 1880 kulminerede Befolkningstilvæksten i disse Distrikter, og den Tid er næppe fjern, da ogsaa disse Kvarterer, ligesom de centrale, ville nægte at modtage flere Beboere.

Den største Del af den engelske Hovedstads Befolkningstilvækst 1891—1901 falder paa »The Outer Ring«, men hermed er vi udenfor det egentlige London, udenfor »Registration London«. Ved at lægge »The Outer Ring« til det egentlige London naar man det statistiske Begreb »Greater London«. Naar undtages City, der har sit eget

Politi, er hele dette Stor-London samlet under en fælles Politiforvaltning, men iøvrigt have de forskellige Dele af »The Outer Ring« intet administrativt Fællesskab med det egentlige London. Yderringen bestaar af hele Grevskabet Middlesex (med ca. 800,000 Indb.) samt større og mindre Dele af Grevskaberne Surrey, Kent, Essex og Hertford (med tilsammen 1,300,000 Indb.). I denne ydre Ring findes ikke mindre end 15 tidligere selvstændige Byer paa mere end 20000 Indbyggere hver, heriblandt saa betydelige Stæder som de to »County Boroughs« West-Ham (270000 Indb.) og Croydon (130000 Indb.) og de 4 »Flækker« Tottenham, Leyton, East-Ham og Walthamstow, hver med omkring 100000 Indb.

Alt i alt rummer »Greater London« omtrent 6,600,000 Sjæle. Den dækker et Areal af næsten 1800 □ Kilometer, over 30 Kvadratmil, eller saa meget som Lolland og Falster tilsammen. Greater Londons Folketal er 14 Gange og dets Areal 23 Gange Stor-Københavns (København med Indlemmelserne og Frederiksberg).

Afstanden mellem Hjem og Arbejdssted.

Under vore Dages stærke Udvikling af Befordringsmidlerne er det blevet muligt for store Dele af Befolkningen at bo i betydelig Afstand fra Arbejdsstedet. Ved Hjælp af Jernbane, Sporvogne og Cykler tilbagelægger et bestandigt voksende Antal Mennesker hver Morgen og Aften en hel lille Rejse mellem Hjemmet og Kontoret, Butiken eller Fabriken. I hvilket Omfang dette finder Sted har man ved den sidste tyske Folketælling forsøgt at opgøre, — dog kun for de større Byers og Industri-centrers Vedkommende. Det har f. Eks. vist sig, at 85000 Mennesker, der have deres daglige Arbejde i Berlin, bo udenfor Byen (Kommunen), medens paa den anden Side 15000 Berlinere hver Morgen drage fra Byen ud til

Omegner for at arbejde. Det vil sige, at Berlins Befolkning ved Arbejdsdagens Begyndelse forøges med 4,5 pCt. og samtidig formindskes med 0,8 pCt.; Netto-Forøgelsen er altsaa 3,7 pCt. af Byens bosiddende Befolkning. Der er dog andre Byer, hvor Strømmen til og fra er forholdsvis langt større. Essen f. Eks. modtager hver Morgen 16000 Arbejdere fra Omegnen eller over 13 pCt. af Byens Folketal; Altona afgiver 15000 eller 9 pCt. af Folketallet til Arbejde udenfor Kommunen (hovedsagelig Hamburg). For de 29 største Byer i Preussen tilsammentagne er Tallene for de Personer, der bo i Omegnen og arbejde i Byen, og omvendt, henholdsvis 207000 og 72000 (3,29 pCt. og 1,16 pCt. af det samlede Folketal i disse 29 Byer). — En Udmaaling af de Afstande, der daglig tilbagelægges af disse 279000 Mennesker giver følgende Resultater: Vejlængden fra Hjem til Arbejdssted var under 5 km. (som fra København til Hellerup) for 135000, 5—10 km. (Hellerup—Klampenborg) for 122000, 10—15 km. (Klampenborg—Skodsborg) for 13000, 15—20 km. (Skodsborg—Vedbæk for 5000, 20—30 km. (Vedbæk—Nivaa) for 3000), og over 30 km. for 1000 Personer.

Kampen mellem Elektricitet og Gas.

Det permanente Census-Bureau i de Forenede Stater har for Aaret 1902 udarbejdet en Statistik over Elektricitetsværker, hvoraf det fremgaar, at i den standende Strid mellem Gas og Elektricitet har denne sidste allerede Overtaget.

Den første elektriske Centralstation i de Forenede Stater anlagdes i 1879; nu findes der af saadanne Anlæg 3620, heri kun medregnet virkelige Centraler, derimod ikke de talrige (ca. 50,000) mindre Kraftstationer, som kun have til Opgave at forsyne enkelte Fabriker, Hoteller o. l. med elektrisk Strøm; medregnet er heller ikke halv-

tredje hundrede Anlæg, der udelukkende producerer Elektricitet til Jærnbandedrift. Anlægsomkostningerne for de ovennævnte 3620 Elektricitetsværker beløber sig til over 500 Millioner Dollars.

Gasværkernes Antal er kun en Fjerdedel saa stort som Elektricitetsværkernes, nemlig 877. I Byer med over 500,000 Indbyggere fandtes ialt 30 Elektricitets- og 30 Gasværker, i Byer med 100,000—500,000 Indbyggere 73 Elektricitets- og 39 Gasværker, i Byer med 25,000—100,000 Indb. var Antallet henholdsvis 128 og 124, i Byer med 5000—25000 Indb. 675 og 484, og i Byer med under 5000 Indb. 2714 og 200.

Gas- og Elektricitetsværkerne beskæftige omtrent lige mange Mennesker, henholdsvis 28000 og 30000. Den i et Aar udbetalte Arbejdsløn var for Gasværkerne 18 Mill. Dollars, for Elektricitetsværkerne 21 Mill. Dollars.

Fattigunderstøttede i Danmark.

Danmark har hidtil savnet en almindelig, hele Landet omfattende Fattigstatistik. Man har vel igennem Kommunernes Regnskaber vidst, hvor store Beløb der medgik til Fattigforsørgelsen, men vi have hidtil manglet enhver Angivelse af Antallet af understøttede, af Maaden hvorpaa Understøttelsen ydes, af Aarsagen til det Offentliges Overtagelse af Forsorgen o. s. fr. Denne Mangel er nu afhjulpen ved en af Statens Statistiske Bureau foretagen Undersøgelse for Aaret 1901. Bearbejdelsen af det omfattende Materiale er endnu ikke afsluttet, men en Del af Resultaterne ere allerede nu offentliggjorte i et i disse Dage udsendt Hæfte, hvorafr følgende Uddrag meddeles.

Det hele Antal Personer, som i 1901 modtog egentlig Fattigunderstøttelse, udgjorde 102000, d. v. s. 4,16 pCt. af Befolkningen — eller omtrent hvert 24de Menneske. Af de Fattigunderstøttede faldt ca. 23000 paa København

(med Sundbyerne), ca. 1500 paa Frederiksberg, ca. 29000 paa Provinsbyerne og ca. 49000 paa Sognekommunerne. I Forhold til Folketallet var Fattigprocenten lavere paa Landet (3,28 pCt.) end i Byerne (5,54 pCt.). Af Byerne staar Frederiksberg med en betydelig lavere Procent (1,94 pCt.) end de øvrige Byer, hvilket hænger sammen med den Frederiksbergske Befolknings særegne sociale Sammensætning.

Lidt under Halvdelen, ca. 50,000, af de Fattigunderstøttede var direkte understøttede, medens Resten var Hustruer, Børn osv., der underholdtes af dem, hvem Understøttelsen ydedes umiddelbart. Direkte understøttede var ca. 25000 voksne Mænd, 21000 voksne Kvinder og 4000 Børn, indirekte understøttede 10000 voksne Kvinder og 42000 Børn.

I de foran nævnte Tal er ikke medtaget de Personer, der modtog Understøttelse gennem det offentlige Fattigvæsen, uden at denne Understøttelse havde de almindelige Fattighjælps Virkninger (Fortabelse af Valgret m. v.). Antallet af saadanne understøttede udgjorde ca. 6600, nemlig 2400 Mænd, 3200 Kvinder og 1000 Børn.

Efter Trangs-Aarsagen fordelte de Fattigunderstøttede sig paa følgende Maade:

	Mænd	Kvinder
	pCt.	pCt.
Sygdom.....	21,1	16,5
Vanførhed	1,5	1,9
Aandssvaghed	3,0	4,1
Sindssygdom	1,2	1,2
Alderdom.....	13,7	32,1
Ulykkestilfælde	0,7	0,2
Arbejdsløshed	12,1	1,4
Arbejdsudygtighed	3,5	5,5
Dovenskab	4,2	0,4
Drikfældighed	15,7	1,0
Forsørgerens Død { Voksne....	»	14,6
{ Børn	2,5	2,5
Forsørgerens Rømning { Voksne..	»	4,8
{ Børn ...	5,1	4,7
Stor Børneflokk	4,5	4,1
Anden og uangiven Aarsag	11,2	5,0
	100,0	100,0

For Mændenes Vedkommende kan omtrent de to Tredjedele af de Understøttede henføres til en af de fire Hovedaarsager: Sygdom, Alderdom, Arbejdsløshed og Drikfældighed. Særlig Interesse knytter der sig til de to sidstnævnte Trangs-Aarsager, der — som det fremgaar af nedenstaaende Oversigt — spille en højst forskellig Rolle i de enkelte Dele af Landet. Hvis man af Undersøgelsen udelader de direkte understøttede Børn samt de Tilfælde, hvor Aarsagen til Understøttelsen ikke var angiven, faas følgende Forholdstal for Fattigunderstøttelse af Mænd paa Grund af Arbejdsløshed og Drikfældighed:

	Arbejds- løshed pCt.	Drik- fældighed pCt.
København.....	18,8	15,1
Frederiksberg	6,1	23,4
Provinsbyer med over 10000 Indb.	21,7	29,6
Provinsbyer med under 10000 Indb.	23,0	23,8
Øernes Landdistrikter	7,5	19,2
Jyllands Landdistrikter	9,0	15,0

For Kvindernes Vedkommende er Alderdom den almindeligste Trangs-Aarsag (omtrent en Tredjedel af alle direkte understøttede Kvinder); derefter følger Sygdom og Forsørgernes Død og Rømning. Arbejdsløshed og Drikfældighed ere derimod for Kvindernes Vedkommende af ganske underordnet Betydning som Trangs-Aarsager.

Det gennemsnitlige Understøttelsesbeløb pr. direkte understøttet Person udgjorde for hele Landet under eet omtrent 192 Kr.; størst var det paa Frederiksberg (251 Kr.) og i København (241 Kr.), mindst i Provinsbyerne (145 Kr.); i Sognekommunerne var Gennemsnittet 193 Kr.

Den samlede kommunale Udgift til Fattigvæsenet udgjorde i Aaret 1901 7,920000 Kr. eller 3 Kr. 23 Øre for hvert Individ af hele Landets Befolkning. Forholdsvist størst var Fattigbudgettet i Hovedstaden (6 Kr. 36 Øre pr. Indb.), mindst paa Frederiksberg (1 Kr. 99 Øre pr. Indb.); i Provinsbyerne var Udgiften 2 Kr. 88 Øre og i Landkommunerne 2 Kr. 58 Øre pr. Indbygger.

Om Alderdomsunderstøttelsen i Danmark. *)

Af

Niels Westergaard,

Direktør for Frederiksberg Forsørgelses- og Hospitalsvæsen.

Lov af 9. April 1891 indførte fra 1. Juli 1891 Alderdomsunderstøttelse til værdige trængende udenfor Fattigvæsenet. I Henhold til Bemyndigelse i Loven tillod Regeringen, at Loven først traadte i Kraft for København og Frederiksberg den 1. Januar 1892.

Ifølge den samtidig udstedte Lov om det offentlige Fattigvæsen, der i sine Hovedtræk kun er en Kodifikation af de hidtil gældende Bestemmelser, er det Offentlige pligtigt at komme enhver til Hjælp, som ikke er i Stand til at skaffe sig selv og dem, overfor hvem han har Forsørgelsespligt, det nødvendige til Livets Ophold og til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Understøttelsen skal udgøre det nødvendige, og der gøres i den Henseende ingen Forskel paa værdige og uværdige.

*) Nærværende Afhandling er affattet til Brug under en Kongres i Edingborg i Juni d. A. til Forhandling om forskellige sociale Spørgsmaal. Den fremtræder væsentlig omarbejdet, men indeholder dog som Følge af sin Oprindelse endnu noget, som er overflødig for Tidsskriftets Læsere, men som jeg efter den Form, Afhandlingen havde faaet, vanskeligt kunde udelade.

Den skal udenfor Sygdomstilfælde fortrinsvis bestaa i Understøttelse i Hjemmet, og kun den, der ikke egner sig til saadan Understøttelse, kan henvises til Indlæg-gelse i Forsørgelsesanstalter, som ikke bør være fælles for uværdige Personer og værdige og Børn. Enhver, der modtager Fattighjælp, er underkastet Fattigvæsenets disciplinære Myndighed og lider en Del Rettigheds-indskrænkninger. Fattighjælpen ydes af den Kommune, hvor den trængende opholder sig; Opholdskommunen faar $\frac{3}{4}$ af Understøttelsen refunderet fra den Kommune, i hvilken den trængende er forsørgelsesberettiget, til hvilken han desuden under visse Betingelser kan hjem-sendes.

De ved Alderdomsunderstøttelsesloven givne Regler er i det væsentlige følgende:

1. Understøttelsen gives til den, der har Forsør-gelsespligten (Hovedpersonen), og han disponerer over den for dem, overfor hvem han har Forsørgelsespligt. Understøttelse kan herefter gives til Manden, den ugifte Kvinde, Enken og den fraskilte Hustru. Desuden er Adgang til Understøttelse tillagt en Hustru, der er separeret fra Manden i Henseende til Bord og Seng, uagtet Manden har Forsørgelsespligten.

2. Betingelserne for at opnaa Understøttelsen referere sig til a) Alder, b) Trang, c) Værdighed, d) Tilknytning til Landet.

a. Alder. Den søgende Hovedperson skal have fyldt 60 Aar.

b. Trang. Han skal være ude af Stand til at forskaffe sig og dem, overfor hvem han har fuld For-sørgelsespligt, det fornødne til Ophold eller til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde.

c. Værdighed. I saa Henseende udelukker Loven kun følgende fra at opnaa Understøttelse:

a. Den, der ved Dom er funden skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling uden senere at have opnaaet Æresoprejsning.

β. Den, der i Løbet af de sidste 10 Aar er funden skyldig i Løsgængereri eller Betleri.

γ. Den, der i Løbet af de sidste 10 Aar har modtaget Fattighjælp. Det er i Overensstemmelse med almindelige fattigretlige Regler, at en en Ægtefælle under Ægteskabets Bestaaen ydet Fattighjælp ogsaa betragtes som ydet den anden Ægtefælle.

δ. Den, der til Fordel for Børn eller andre har betaget sig selv Midlerne til sit Underhold, eller hvis Trang skyldes uordentligt og ødselt Levned eller paa anden Maade er selvforskyldt.

d. Tilknytning til Landet. Andrageren maa have

α. dansk Indfødsret,

β. haft fast Ophold i Landet i de sidste 10 Aar.

3. Understøttelsen skal udgøre, hvad der til enhver Tid behøves til den understøttedes og Families nødvendige Underhold eller til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Den kan ydes saavel i Penge som Naturalier eller ved Anbringelse i særlig dertil bestemte Asylr eller lignende Anstalter.

4. Understøttelsen bortfalder, naar den understøttede Hovedperson begaar Handlinger, der vilde have udelukket ham fra Adgang til Understøttelsen; endvidere, hvis han indgaar Ægteskab og derved bliver trængende til yderligere Understøttelse. Iøvrigt beholder han den ham engang tilstaaede Understøttelse, saalænge hans Forhold er uforandrede.

5. Understøttelsen tilstaaes og ydes af den Kommune, i hvilken den berettigede opholder sig. Opholdskommunen faar $\frac{3}{4}$ af Understøttelsen refunderet fra den Kommune, der efter almindelige fattigretlige Regler er den understøttedes Forsørgelseskommune. Halvdelen af det Beløb, hver Kommune saaledes ialt udreder, godtgøres af Statskassen, idet der dog som Maksimum for Statens samlede aarlige Tilskud var sat for hvert af de 2 første Aar 1 Mill. Kr., derefter 2 Mill. Kr. Efter de 2 første Aar er der dog i Henhold til aarlige Bevillinger stadig tilskudt Halvdelen, selv om den oversteg 2 Mill. Kr., og dette blev, efter at Lov af 7. April 1899 havde forhøjet Beløbet til $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr., fastslaaet som Regel ved Lov af 23. Maj 1902.

Ved nævnte Lov af 23. Maj 1902 blev iøvrigt gjort følgende Forandringer i de foranstøttede Regler:

ad 1. Den forladte Hustru har ligeledes selvstændig Adgang til at opnaa Understøttelse.

ad 2 c. Foruden de fra *a* til *d* nævnte Personer er den udelukket fra at faa Understøttelse, som i Løbet af de sidste 10 Aar vitterligt har ført et Levned, der i det almindelige Omdømme vækker Forargelse (bevislig Drikfældighed, Erhverv ved Utugt eller lignende).

ad 2 c *γ*. For en Enke, en fraskilt, frasepareret og forladt Hustru kan det Tidsrum af 10 Aar, i hvilket modtagen Fattighjælp udelukker fra Understøttelse, forkortes, naar Opholds- og Forsørgelseskommunerne derom er enige; det forudsættes dog, at Hjælpen udelukkende er ydet til Manden og kommen denne tilgode.

Hjælp ydet til Sygebehandling, derunder Medicin og Hospitalsbehandling, regnes med Hensyn til Opnaaelse af Alderdomsunderstøttelse ikke som Fattighjælp.

ad 2 d *β*. Det Tidsrum af 10 Aar, i hvilket paa-gældende skal have haft fast Ophold her i Landet, er den kommunale Myndighed, forsaavidt angaar Personer, der er hjemvendte fra Udlandet, berettiget til at forkorte, naar Omstændighederne særlig taler derfor.

ad 3. Indtægter og Brug af det til Bolig fornødne Husrum indenfor en Værdi af tilsammen 100 Kr. aarlig lades ude af Betragtning ved Bedømmelsen af paa-gældendes Trang, forsaavidt det er tillagt ham som privat Understøttelse. Den kommunale Myndighed er derhos berettiget til, naar Forholdene tale derfor, at lade ude af Betragtning ved Bedømmelsen af Trangen Indtægter, som Andrageren maatte have gennem Livrente, Legat, Pension eller lignende, ligesom ogsaa Brug af Bolig, forsaavidt Værdien af disse Indtægter i Forbindelse med den private Understøttelse, der maatte have, tilsammen ikke overstiger 100 Kr.

I det af Regeringen udarbejdede Forslag til Lov om det offentlige Fattigvæsen, som er Grundlaget for den nugældende Lov om dette Æmne, fandtes som § 64 følgende Bestemmelse:

»Naar en her i Landet forsørgelsesberettiget Person, som ikke ved Dom er funden skyldig i en i den offent-

lige Mening vanærende Handling, efter sit fyldte 60de Aar bliver trængende til Understøttelse, betragtes den Hjælp, der af det Offentlige ydes til hans og Families nødvendige Underhold eller Kur og Pleje, ikke som Fattighjælp, forsaavidt den paagældende hidtil ikke har nydt saadan Hjælp, og han derhos enten i de sidste 10 Aar har været Medlem af en Sygekasse, hvis Love er godkendte af Indenrigsministeren, eller paa anden efter vedkommende Kommunalbestyrelses Skøn virksom Maade, saasom ved passende Indskud i en Alderdomsforsørgelseskasse eller deslige, har søgt at sikre sig mod at falde Fattigvæsenet til Byrde.»

Denne Hjælp skulde altsaa ydes efter samme Regler som anden Fattighjælp og afholdes af de kommunale Kasser. Det sidste nærede Flertallet af Folketinget, som først havde Forslaget til Behandling, Betænkelse ved, idet det mente, at Kommunerne ikke kunde bære Udgifterne uden et passende Tilskud fra Statskassen. I samme Rigsdagssamling forelagde Regeringen Forslag til Lov om Skat paa Øl, der indeholdt $2\frac{1}{4}$ Vægtprocent Alkohol eller mere. Af et indflydelsesrigt Mindretal i Folketinget (ved Folketingsmændene Berg og Hørup) blev der da fremsat Forslag om at benytte denne Skat samt en forhøjet Skat paa Vin og Afgiften af Brændevin med Fradrag af et Beløb, der antagelig svarede til Statskassens hidtidige Indtægt af disse Afgifter, fortrinsvis til at fundere en Anstalt for Alderdomsunderstøttelse. Denne Anstalt skulde »yde enhver ubemidlet, der havde dansk Indfødsret, en aarlig Understøttelse fra hans eller hendes 62de Aar.« »Ved ubemidlet forstaas i denne Lov Medhjælpere ved Haandværk og Industri, Fiskeri og Søfart

samt Agerbrug, Indsiddere og Husmænd uden Landbrug, Daglejere og ligestillede samt overhovedet enhver Mand eller Kvinde, der efter sin Livsstilling maa regne paa Fattigvæsenet eller Velgørenheden som rimelig Tilflugt for den Alder, i hvilken den personlige Erhvervs-
evne glipper.* Understøttelsen skulde ydes i København og Frederiksberg med 200 Kr. til en Mand, 150 Kr. til en Kvinde og 300 Kr. til et Ægtepar, som begge var over 62 Aar. I Købstæderne med henholdsvis 150, 120 og 240 Kr. og paa Landet med 120, 100 og 200 Kr. »Understøttelsen løber ikke i den Tid, i hvilken nogen er optagen i Fattigvæsenets Stiftelser eller er undergiven Straf i Fængsel eller Straffeanstalt.*) Da der indenfor Flertallet af Folketingets Medlemmer var Stemning for at gennemføre Ølskatloven mod Kompensation navnlig i Sukkertolden, men Størstedelen af dem efter Flertallets politiske Traditioner vanskelig kunde undlade samtidig med Gennemførelsen af en Skattelov, der uanset Skattens delvise Anvendelse til Nedsættelse af Sukkertolden m. m. i særlig Grad og følelig ramte de lavere Klasser og som derfor fortrinsvis burde anvendes til sociale Formaal, at give disse noget til Gengæld, blev Flertallet enigt med Regeringen om en Lov af Indhold som den, der udstedtes under 9. April 1891.

Som det af Lovens ovenrefererede Indhold vil ses,

*) Anstalten skulde tillige modtage Tegning af Livrenter indenfor en vis Størrelse for den samme Klasse Personer mod halv Præmie af den tarifynæssige. Hvad der af de til Gennemførelse af disse Formaal henlagte Indtægter, der skulde danne en særlig Fond, blev tilovers, kunde anvendes til Udvidelse af de i Loven angivne Formaal. Se iøvrigt Nationaløk. Tidsskr. 1891 p. 44 ff., hvor Lovforslaget findes aftrykt.

hviler den i Realiteten paa samme Princip som den ovennævnte § 64 i Fattiglovsudkastet. Denne er blot ændret og videre udformet. Understøttelsen er hverken i Størrelse eller Form forskellig fra den Hjælp, der efter Fattigloven ydes trængende udenfor Fattiganstalter. Det er en Fattighjælp uden Fattighjælps Virkning. Man har etableret en Alderdomsunderstøttelse for værdige trængende udenfor Fattigvæsenet ved simpelthen under visse Betingelser at fritage de understøttede for de Rettighedsindskrænkninger og Forpligtelser, som Fattigunderstøttelse ellers medfører.

Som Undskyldning for denne Ordning kan anføres, at den politiske Situation krævede en hurtig Ordning af Forholdet. Man valgte derfor en nem og tilvant Form uden at tænke over, hvad vel ogsaa først Erfaringen kunde vise, at den daarligt passede paa de Forhold, hvorunder de nye Klasser, man inddrog under offentlig Forsorg, levede. Selv om man havde haft Tid til nærmere Overvejelse, er det dog tvivlsomt, om man uden Erfaring, som man var, til at begynde med burde have gaaet anden Vej end den, der frembød sig som den forsigtigste. Ialtfald maa vi være glade over, at vi paa denne Maade kom ud over Overvejelsernes Stadium. Ikke blot har Loven selvfølgelig — hvor store Mangler den end har vist sig at have — været et stort Gode for den Samfundsklasse, den havde Sigte paa; men vi staar nu med en Erfaring, paa Grundlag af hvilken man kan have Haab om at bygge en saa god Ordning, som Forholdet tillader.

Ved Betragtning af Lovens Virkemaade frembyder sig en naturlig Sondring indenfor Kredsen af de understøttede. Da Loven traadte i Kraft, var der under

Fattigvæsenet en stor Del Personer, som først efter deres 6ode Aar var begyndt at oppebære Fattighjælp og som nu i Henhold til en Overgangsbestemmelse i Loven blev berettiget til Alderdomsunderstøttelse. Der vil stadig findes en Del saadanne Personer, som med Alderen maa falde det Offentlige til Byrde, og som nu, hvis de holder sig oven Vande til deres 6ode Aar, opnaar Alderdomsunderstøttelse. I Modsætning til disse staar de saakaldte »pauvres honteux«, Folk, som ved Arbejde, Slægtninges eller anden privat Understøttelse, Pension, Livrente o. l. piner sig igennem uden Fattighjælp, og som, om Alderdomsunderstøttelsesloven ikke var kommen, ikke vilde være falden det Offentlige til Byrde. Hvor mange af de alderdomsunderstøttede, der hører til den første eller den anden Klasse, kan naturligvis langt fra nøjagtig opgøres. Et Fingerpeg giver dog en Betragtning af dem, der understøttedes i de 2 første Aar af Lovens Virketid. I disse havde følgende Procentdel af de alderdomsunderstøttede Hovedpersoner pr. 1. Januar i Landets Hoveddele tidligere faaet Fattighjælp*):

	1892		1893	
	Mænd pCt.	Kvinder pCt.	Mænd pCt.	Kvinder pCt.
København.....	»	»	24.2	27.5
Provinskøbstæder	13.8	15.8	11.0	15.2
Frederiksberg	»	»	35.2	24.3
Øvrige Handelspladser ...	20.7	17.7	18.6	7.3
Landdistrikter	13.5	19.4	11.0	17.5
Hele Landet	13.5	18.6	13.0	18.0

Senere synker Procentdelen (i Femaaret 1897—1901 til henholdsvis 3.67 og 8.11), og Procentdelen af de ny

*) De i Afhandlingen benyttede Tal er tagne dels fra Meddelelser, offentliggjorte af Statens statistiske Bureau, dels fra Københavns og Frederiksbergs kommunale Beretninger.

tilkomne Hovedpersoner synker hurtigt og holder sig derefter konstant:

	Mænd	Kvinder		Mænd	Kvinder
	pCt.	pCt.		pCt.	pCt.
1893...	6.8	10.1	1898...	3.0	6.6
1894...	3.7	8.2	1899...	2.5	6.8
1895...	3.3	7.6	1900...	2.9	6.5
1896...	3.9	6.6	1901...	2.9	6.6
1897...	3.0	6.9			

Dette behøver dog ikke at betyde, at det forholds- mæssige Antal af dem, der høre til den førstnævnte Klasse, synker, men kan skyldes, at de, der først bliver trængende til offentlig Hjælp efter deres gode Aar og derfor efter tidligere Regler vilde have begært Fattig- hjælp, nu faa Alderdomsunderstøttelse. Der er snarere Grund til at tro, at Antallet er stigende, idet en stor Del af dem, der tidligere fik Fattighjælp mellem 50 og 60 Aar, nu ad forskellige Veje holdes oppe, for at de kan opnaa Alderdomsunderstøttelse. I København og Frederiksberg er Procentdelen af dem, der tidligere har faaet Fattighjælp, iøvrigt stadig høj, i Femaaret 1897—1901 af samtlige understøttede Hovedpersoner:

	Mænd	Kvinder
København	20.33	27.46
Frederiksberg ...	16.02	20.63

og af ny tilkomne Hovedpersoner:

	Mænd	Kvinder
København	19.00	29.28
Frederiksberg ...	10.71	18.13

Selv om en ikke helt ringe Del af dem, der nu faar Alderdomsunderstøttelse, tidligere faldt Fattigvæsenet til Byrde, er den langt overvejende Del først ved Loven tagen under offentlig Forsørgelse, og Loven har saa- ledes bevirket en betydelig Udvidelse af det Offentliges

Forpligtelse. Det var man imidlertid forberedt paa, og den ny tilkomne Klasse skulde Loven jo navnlig komme tilgode. Nu er der det bemærkningsværdige, at Loven i Virkeligheden i noget ringere Omfang er kommen dem tilgode, men væsentligere bleven et Gode for den anden Klasse af understøttede. Dette har sin Grund i Lovens Regler om Understøttelsens Omfang.

Ifølge disse skal Understøttelsen udgøre, hvad den understøttede til enhver Tid trænger til sit og Families Underhold. Man maa altsaa opføre, hvormeget en Person, resp. Familie behøver til sit Underhold, og supplere, hvad der mangler i Arbejdsfortjeneste, privat Understøttelse og andre Indtægter. Enhver Hjælp til en alderdomsunderstøttet maa derfor forringe hans Alderdomsunderstøttelse. Dette blev den almindelige Velgørehed hurtig opmærksom paa, og den trak sig derfor næsten straks tilbage fra Aldersklasserne over 60 Aar. De velgørende Instituter gjorde det samme, hvor deres Statutter tillod det, og Statutter for nye Legater udelukker næsten altid dem, der er berettigede til Alderdomsunderstøttelse. Efterhaanden virker det ogsaa paa den øvrige private Godgørehed, først selvfølgelig paa den, der hviler paa den løseste Tilknytning til Personen: Arbejdsgiveres Understøttelse til udslidte Arbejdere, Understøttelse grundet paa fjærnere Slægtskabsforhold, paa Venskabs-, Hengivenhedsforhold og tilsidst paa de allernærmeste Slægtskabsforhold. Det opdages, at Hjælpen, man yder, ikke gavner den, man vil hjælpe, men det Offentlige, og den Hjælp, de gamle paa denne Maade havde, svinder mere og mere. Og det samme gælder i følelig Grad Arbejdsfortjenesten. Der er nu mindre Grund til at beholde veltjente Ar-

bejdere med ringere Arbejdskraft i sin Tjeneste. De yngre Arbejdere behøver ikke længere at have Sky for at fortrænge de gamle. De maa tværtimod synes, at de nu, de kan faa Alderdomsunderstøttelse, bør undlade at tage Pladsen op for dem. Arbejdsvilkaarene er derfor bleven overordentlig vanskelige, navnlig for Mænd over 60 Aar. Idet det Offentlige aabnede den ny Klasse Fattige Adgang til Forsørgelse, har det altsaa i voksende Grad forøget det Omfang, i hvilket den trænger til Hjælp, og navnlig, i hvilket den trænger til offentlig Hjælp. Bortset fra, at Loven selvfølgelig, hvad der maa regnes for et betydeligt Gode, har skabt en vis Tryghed ogsaa for denne Klasse, er det noget problematisk, om den i det store og hele har haft den tilsigtede Gavn af Loven.

Anderledes med den anden Klasse af understøttede. De har nu den Fordel, naar de trænger til Hjælp efter det Gode Aar, at modtage den uden de Baand, Fattighjælpen medførte. De faar lettere end tidligere offentlig Understøttelse, idet der selvfølgelig faktisk er skabt en Præsumption om, at den, der er over 60 Aar, er trængende til Hjælp. De har langt større Chance for at opnaa privat Hjælp inden deres Gode Aar. For det første er Kommunerne, der paa Grund af Statens Tilskud til Alderdomsunderstøttelsen billigere forsørger de Fattige ved denne end under Fattigvæsenet, interesserede i at holde dem fri for Fattighjælp i de 10 Aar, Alderdomsunderstøttelsesloven kræver, og er derfor tilbøjelige til at hjælpe dem med de velgørende Midler, der staar til deres Raadighed, navnlig de saakaldte fri Fattigkasser. Velgørenheden, der for en Del blev ledig, da den trak sig tilbage fra Aldersklasserne

over 60 Aar, søgte som en ny og fra Velgørenhedens Standpunkt fortjenstfuld Opgave at holde Folk oppe mellem 50 og 60 Aar, og synes nu endogsaa for denne at tilsidesætte Hensynet til tidligere Aldersklasser, af hvilke mangen Person, som det saavel efter en social Betragtning som efter en ren individuel Sammenligning var af langt større Værdi at holde oppe, nu langt vanskeligere end tidligere kan finde den Hjælp, der hindrer ham i at synke til Bunds. Enhver, der administrerer Fattigvæsenet, ved, i hvilken Grad det bliver sjældnere og sjældnere nødvendigt at tage Personer over 50 Aar under Fattigforsørgelse. I stedse stigende Grad lykkes det Personer, der i ingen Henseende adskiller sig fra Fattigvæsenets sædvanlige Klientel, ved Støtte udefra at holde sig oppe til det 60de Aar. Aldersgrænsen for Selvhjælp er altsaa faktisk lavere end 60 Aar. Den bliver lavere og lavere mod det 50de Aar, efterhaanden som de anførte Virkninger faar Tid til at gøre sig gældende. — Ved Siden heraf maa det dog ikke miskendes, at en Del Personer ved Udsigten til Alderdomsunderstøttelse efter det 60de Aar faar en Spore, der tidligere manglede, til at holde sig udenfor Fattigvæsenet. Dette har ikke blot økonomisk, men ogsaa en ikke ringe moralsk Betydning, idet de paa en Maade bliver hærdede i Selvstændighedsfølelse. Denne Indflydelse af Loven ses hyppigst i Forhold til Enker og andre enlig stillede Kvinder, der har maattet tage Fattighjælp under Børnenes Opvækst, og som det tidligere faldt meget vanskeligt at faa ud af Fattigvæsenet igen, naar de ved 50 Aars Alderen var naaet over det værste. Betydningen af dette Moment svinder dog

efterhaanden som Velgørenheden tager Aldersklasserne over 50 under Forsorg. —

Ovenstaaende Betragtninger belyser kun Sagens ene Side. Den anden Side er den demoraliserende Indflydelse, Lovens Understøttelsesmaade har saavel paa understøttede som paa paarørende. Den, der administrerer offentligt Fattigvæsen, ved, hvor tilbøjelig den, der modtager Fattighjælp, er til at opgive sig selv, idet Udsigten til at staa paa egne Ben synes ham fjern, og hans Arbejde foreløbig kun bevirker, at hans Understøttelse formindskes med Arbejdsfortjenesten; og her har man endda disciplinære Midler til at modvirke Arbejdsulysten. Den alderdomsunderstøttede har intetsomhelst Haab om nogensinde at kunne forbedre sin Tilstand ved egen Anstrængelse; der er ingen Midler til at anspore ham; han taber derfor i Reglen meget hurtigt Evnen til selv at fortjene noget. Dette gælder naturligvis i højeste Grad dem, som tidligere faldt Fattigvæsenet til Byrde. — Ogsaa andre virksomme Selvhjælpsbestræbelser ødelægges. Ingen af de Klasser, som kan vente Alderdomsunderstøttelse, har Interesse i ved Tegning af Livrente, Kapitalopsparing o. l., at sikre sig Midler til deres Alderdom. Den betydelige Kapitalopsparing, der tidligere fandt Sted, falder efterhaanden bort. Sorgløsheden stiger, og de faa, som anvender Bestræbelser i denne Retning, vil opbruge det opsparede, inden de kan opnaa Alderdomsunderstøttelse, saa at de tidligere end ellers opgiver Selverhverv.

En betydelig Del af dem, der nu opnaar Alderdomsunderstøttelse, blev tidligere holdt oppe ved paarørendes Støtte, Slægtninge, Venner, Arbejdsgivere. Fra disse fik de det fornødne Tilskud til deres Under-

hold, som Alderdomsunderstøttelsesloven nu sikrer dem. Loven overflødiggør altsaa deres Støtte, og det bliver derfor dem og ikke de gamle, som kan høste Fordel af Loven. I de fleste Tilfælde var der intet urimeligt i, at Loven ved at hjælpe de gamle ogsaa kom deres hjælpende paarørende tilgode. Det drejer sig for det meste om smaa Hjem, for hvilke Underholdet af de gamle kan være en følelig Byrde, som der var Grund til at lette ved en saadan Lov. Men saaledes som Loven bestemmer Hjælpen, udnyttes Loven bedst, jo mere man skyder de gamle fra sig. Efterhaanden som det bliver en naturlig Sag, at gamle søger Alderdomsunderstøttelse, øver Loven derfor en uhyggelig opløsende Indflydelse paa disse Hengivenhedsforhold, desto mere demoraliserende, jo inderligere Forholdet naturligt har udviklet sig. Selv paa den ganske almindelige Velgørenhed, som havde de gamle som naturligt Objekt, vil den næppe kunne undgaa at øve en hemmende Virkning. De, som har med Lovens Udførelse at gøre, ser atter og atter, hvorledes paarørende unddrager sig deres naturlige Pligter, ja man kan være Vidne til en oprørende Abandonnering af hjælpeløse Personer, hvis naturlige Tilflugt er deres nærmestes Hjem. Saadanne Pligtbrud er vel næppe rene Følger af Loven, men at de udøves med Henblik paa Loven og lettes ved, at det Offentlige overtager Forsorgen, er givet.

For mange bliver Lovens Understøttelsesmaade en Opfordring til Svig mod det Offentlige. Atter og atter opdager man, at de søgende skjuler Indtægter enten af Arbejde eller paarørendes Støtte med det bevidste Maal at skaffe sig en højere Understøttelse. Og Lovens Udøvere er undertiden meddelagtige i denne Svig,

idet man en Gang imellem maa lukke Øjnene for at afbøde de værste Urimeligheder.

Det er naturligvis vanskeligt talmæssigt at dokumentere de ovenangivne Virkninger af Loven. Det falder dog godt i Traad med, hvad foran er fremhævet om de alderdomsunderstøttedes stadig faldende Evne til Selvforsorg og deres stadig stigende Trang, at Antallet af understøttede i hele Landet fra 1. Januar 1893 til 1. Januar 1902 kun er steget fra 43826 til 60484, medens det samlede aarlige Beløb af Understøttelser fra 1892 til 1901 er steget fra $2\frac{1}{2}$ til $5\frac{1}{2}$ Mill. Kr., altsaa 2 Mill. Kr. højere end man efter Stigningen i de understøttedes Antal skulde vente. Der er ganske vist i samme Tid foregaaet en Forskydning i det forholdsmæssige Antal understøttede fra de lavere til de højere Aldersklasser, som selvfølgelig maa forøge Udgiften. Denne Forskydning skyldes for en Del Tilkomsten af dem, der efter deres gode Aar gik ud af Fattigvæsenet ved Lovens Ikrafttræden for efter 10 Aars Forløb at opnaa Alderdomsunderstøttelse eller som paa Grund af en oppebaaren Hjælp efter deres gode Aar først fra en senere Alder kunde opnaa Understøttelse. Dernæst var det før Alderdomsunderstøttelseslovens Ikrafttræden særlig de højere Aldersklasser, som subsisterede ved Hjælp af privat Understøttelse og velgørende Midler, og disse Aldersklasser maatte derfor, efterhaanden som Loven virkede, i stærkere og stærkere Omfang komme under dens Raaderum. Forskydningen har med Hensyn til de understøttede Hovedpersoner været følgende fra 1. Januar 1894 til 1. Januar 1901:

	1894		1901	
	Antal	pCt.	Antal	pCt.
60—65 Aar....	4579	13.7	5541	13.1
65—70 —	8987	27.0	10509	24.7
over 70 —	19761	59.3	26443	62.2
Ialt	33327	100.0	42493	100.0

Forskydningen er saaledes saa ringe, at den kun kan motivere en mindre Del af Udgiftsforøgelsen. — Denne viser sig i en gennem hele Perioden fortsat Nedgang i de smaa, Opgang i de store Understøttelser. Antallet af understøttede med under 100 Kr. aarlig er i Løbet af Aarene 1894—1901 gaaet ned fra 62 til knap 44 $\frac{0}{10}$ af det samlede Antal. Antallet af understøttede med 50 Kr. er gaaet ned fra $\frac{1}{5}$ til $\frac{1}{10}$ af Helheden, medens de med 150 Kr. og derover er voksede i Antal fra $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{4}$ af Helheden. Hermed stemmer at samtlige Understøttelsers Gennemsnitsstørrelse er stadig voksende:

	Aarlig Understøttelse i Kr.	
	pr. Individ	pr. Hovedperson
1894	68.52	95.47
1895	72.59	101.16
1896	75.55	105.20
1897	78.44	109.26
1898	82.06	114.07
1899	85.10	117.61
1900	88.73	122.04
1901	93.13	127.78

Den relative Stigning har været stærkere i Købstæderne og paa Landet end i København:

	1893	1901	Stigning
	Kr.	Kr.	pCt.
København	140.25	170.88	21.5
Frederiksberg.....	160.94	184.01	14.3
Andre Købstæder (Handelspl.)	106.98	154.40	44.4
Landet	79.41	109.02	37.3

En vis Illustration af den Hemske, Loven er paa Selvhjælpsbestræbelser, findes i følgende Tal fra den i København værende Dansk Arbejderbanks Alderdoms- og Børneforsørgelse. I den første Afdeling kan gøres Indskud saaledes, at Beløbet med Renter og Præmier anvendes til Indkøb af en Livrente efter det gode Aar, medens Beløbet med Renter, men uden Præmier, kan hæves naarsomhelst med et Aars Varsel. I den sidste kan det indskudte Beløb med Renter og Præmier hæves til et nærmere fastsat Tidspunkt i Barnets Liv, men uden Præmier med et Aars Varsel til enhver Tid. Det Publikum, der søger disse to Afdelinger af Bankens Forsørgelseskasse, hører som Regel til de ganske ubemidlede Klasser. Tallene viser den aarlige Tilgang af Interessenter:

Alderdomsfor- sørgelse		Børnefor- sørgelse	Alderdomsfor- sørgelse		Børnefor- sørgelse
$18/10 - 31/12$			$1/1 1886 - 31/3$		
1872...	182	32	— 1887...	265	289
1873...	318	41	— 1888...	306	313
1874...	197	84	— 1889...	448	310
1875...	217	189	— 1890...	438	448
1876...	275	140	— 1891...	666	390
1877...	173	262	— 1892...	424	466
1878...	201	188	— 1893...	251	359
1879...	218	155	— 1894...	153	370
1880...	251	144	— 1895...	168	403
1881...	240	198	— 1896...	123	368
1882...	260	178	— 1897...	120	398
1883...	247	218	— 1898...	133	428
1884...	340	301	— 1899...	77	515
1885...	425	326	— 1900...	53	461

Fra det Øjeblik, Alderdomsunderstøttelsesloven træder i Kraft, synker Tilgangen til Alderdomsforsørgelsesafdelingen stærkt, medens Tilgangen tidligere gen-

nemgaaende var stigende. Samtidig viser Børneforsørgelsen en jævnt stigende Tilgang til det sidste Aar, og en Afdeling af Alderdomsforsørgelsen, som har virket siden 1898, i hvilken tillige haves Ret til at hæve Indsats med Renter og Præmier efter 10 Aars Forløb, har haft en Tilgang, der viser, at Smaakaarsfolk nok vil spare til andre Øjemed, men ikke længer udelukkende til Alderdomsforsørgelse.

Til Trods for, at Alderdomsunderstøttelsesloven selvfølgelig har været et stort Gode for de Samfundsklasser, den har Sigte paa, har den — ialfald i København og Frederiksberg — gennemgaaende ikke skabt den Tilfredshed hos de understøttede, som en saadan Lov burde have til Følge, og ikke uden Grund. Det er paavist, hvorledes Loven for en stor Del har bevirket Forringelse af deres Indtægtsmuligheder. Og det har i Længden ikke været muligt loyalt at opfylde Bestemmelsen om, at de skulde have det fornødne til deres Underhold. Man har maattet opstille meget lave Maksima for det Beløb, der skønnedes nødvendigt, og er derved kommen under Minimum af Eksistensbetingelser. Det vilde ellers have været umuligt økonomisk at overkomme Loven. Dette vil fremgaa af, hvad der nedenfor anføres om de Regler, der følges af København og Frederiksberg, de Kommuner, hvor Understøttelserne gives i rigeligst Maal. Det er derfor overordentlig faa, der ikke i deres Begæring om Alderdomsunderstøttelse har forlangt en højere Understøttelse end den, de opnaar. Som rimeligt sammenligner de Understøttelserne indbyrdes og finder sig hyppigt fordelte. Dette giver sig Udslag i talrige og gentagne Begæringer om Forhøjelse, som heller ikke kan undgaa

at demoralisere de understøttede, der synker ned i Klasse med almisesøgende. For København og Frederiksberg illustreres dette Forhold ved følgende Tal:

Aar	København			Frederiksberg		
	Antal understøttede Hovedpersoner d. 1/1	Antal Begæringer om Forhøjelse	Antal tilstaaede Begæringer om Forhøjelse	Antal understøttede Hovedpersoner d. 1/1	Antal Begæringer om Forhøjelse	Antal tilstaaede Begæringer om Forhøjelse
1893	4006	748	572	273	?	?
1894	4372	969	742	302	97	82
1895	4635	1074	896	430	102	87
1896	5018	1197	1070	466	77	69
1897	5301	1410	1261	510	99	90
1898	5568	1349	1186	546	124	107
1899	5838	1556	1374	613	129	115
1900	6036	1625	1293	642	139	116
1901	6178	2219	1859	689	122	106
1902	6593	2150	1700	724	167	154

I København og Frederiksberg blev man enig om for Understøttelser udenfor Alderdomshjem at følge Regler af nedenanførte Indhold, hvorved man forsøgte at bøde paa nogle af Lovens uheldige Bestemmelser*):

1. Fuldstændig arbejdsudygtige Personer, der ikke har nogen Indtægt, gives som Maksimum: til en Mand 20 Kr., til en Kvinde 16 Kr., til et Ægtepar 30 Kr. maanedlig. Saafremt en saadan Person stadig trænger til særlig Pleje, kan Maksimum forhøjes, i Reglen dog ikke over 25 Kr. for en enlig Person.

2. Til Personer, der endnu er i Besiddelse af nogen Arbejdskraft af Betydning, men ikke har andre Indtægtskilder, gives i Reglen som Maksimum 12 Kr. maanedlig. Man gaar i saa Henseende ud fra, at arbejdende Personer til det nødtørftige Underhold bør

*) Jfr. Rigsdagstidende 1899—1900, Till. B, Sp. 2257 ff.

have en samlet maanedlig Indtægt af c. 22 Kr. for en Mand, c. 20 Kr. for en Kvinde og c. 35 Kr. for et Ægtepar, og at altsaa deres Indtægt, hvis de ikke ved deres Arbejde kan naa saa højt op, bør suppleres ved Alderdomsunderstøttelse, ved hvis Fastsættelse der ikke tages saameget Hensyn til, hvad de faktisk tjener, som til, hvilken Fortjeneste de bør kunne skaffe sig.

3. Fast Indtægt, som ikke er Arbejdsfortjeneste, kommer til Afkortning i Alderdomsunderstøttelsen, saa at denne i Forbindelse med den faste Indtægt ikke overskrider de foreskrevne Maksima, dog med følgende Begrænsning:

a. Skyldes Indtægten egen Sparsommelighed og Forsynlighed i yngre Alder, fradrages kun Halvdelen.

b. Skyldes Indtægten Pension, offentlig eller privat Understøttelse eller Legat, fradrages kun tre Fjerdedele.

4. At den søgende ejer en Kapital paa indtil 4—500 Kr., bliver i Almindelighed uden Betydning ved Understøttelsens Fastsættelse. —

Trods disse Bestemmelser, hvis Overensstemmelse med Loven er mere end tvivlsom, har dens uheldige Virkninger ikke kunnet hindres. Et Vidnesbyrd herom er en Skrivelse fra Københavns Magistrat til Indenrigsministeriet af 2. Januar 1900*), i hvilken det bl. a. hedder:

»Bestemmelsen om, at Understøttelsen bør udgøre, hvad der til enhver Tid behøves, er Lovens Akilleshæl og bør for enhver Pris fjernes. Det er den, der med Nødvendighed medfører, at Understøttelsen, selv om den ydes med et noget højere Beløb end Fattighjælp, dog særdeles ofte ganske faar Karakteren af en saadan, idet det er umuligt paa Forhaand endog blot for nogle faa Aar at skønne, hvad der vil behøves for paagældende paa en saadan Maade, at han virkelig kan nøjes dermed, og derfor udkræves, at der ved mangfoldige Lejligheder maa gives Ekstrahjælp, Tillægshjælp, Huslejhjælp o. s. v., alt efter en hver Gang foretagen omhyggelig Undersøgelse«.

*) Se Rigsdagstidende 1899—1900, Till. B, Sp. 2271 ff.

»Det er fremdeles denne Bestemmelse, der medvirker til at hemme Selvhjælpslysten. Og i Forbindelse hermed bør nævnes, at den tillige bidrager til at løse Baandene mellem Forældre og Børn og andre nære Slægtninge samt mellem Herskab og forhenværende Tyende, Arbejdsgivere og Arbejdere og almindelige Velgørere og trængende ...«

»Men den sørgeligste Følge af Bestemmelsen er dog maaske den, at det, som den vel i første Række har tilsigtet, nemlig at skabe ialtfald en relativ Glæde og Tilfredshed hos den understøttede, det har den i mangfoldige Tilfælde ikke naaet, ikke fordi den Hjælp, der ydes, i og for sig er for ringe, men fordi den skal fastsættes skønsomt til det, der behøves. Dette medfører nemlig — ikke just straks, naar den tilstaas, men efter kortere eller længere Tids Forløb, og navnlig, naar gode Venner har beklaget og undret sig over, at den ikke er større, — at den vedkommende aldrig kan føle sig tryk overfor Spørgsmaalet om Korrektheden af Hjælpens Størrelse ...«

»Og hermed følger endelig ikke blot et stærkt stigende Arbejde, men ogsaa en forringet Glæde ved dette for Administrationen, for hvem disse stadig tilbagevendende Begæringer om Forhøjelse og om Ekstrahjælp undertiden endog flere Gange om Aaret fra den samme Person, til sine Tider, ialtfald her i Byen, ere nærved at gøre Arbejdet uoverkommeligt, da en Del af det i Følge dets Natur ikke ret vel kan fordeles paa mange Hænder.«

»At disse Ulæmpen kunne fjærnes eller ialtfald stærkt begrænses ved faste Takster, er allerede fra mange Sider gjort gældende og trænger næppe til nærmere Paavisning.«

Efter at et Udvalg af Folketinget under 9. April 1900 havde afgivet en Beretning*) om en foreslaaet Forandring i Alderdomsunderstøttelsesloven, som bl. a. indeholdt foran nævnte Skrivelse fra Københavns Magistrat og det Forslag om Ændring i Loven i Retning af faste Takster, som nedenfor omtales, sendte Inden-

*) Se Rigsdagstidende 1899—1900, Till. B, Sp. 2249 ff.

rigsministeriet denne til Landets Amtmænd og Kommunalbestyrelser med Anmodning om Udtalelse om Lovens Virkninger og de fremsatte Forslag. De indkomne Udtalelser findes ordnede i Rigsdagstid. 19⁰⁰/01, Sp. 1621 ff. Fra det overvejende Flertal er der fremsat Ønsket om at blive staaende ved det Princip, der ligger til Grund for den nuværende Lov. Det miskendes ikke, at Loven har de Virkninger, som Magistraten fremhæver. En enkelt fremhæver saaledes, at Røgterklassen tidligere for en væsentlig Del rekrutteredes fra Aldersklasserne paa 70 og deromkring, og at det vistnok var med Rette, at det straks efter Lovens Emanation sagdes, »at Røgterne var som blæste væk«. Men dels menes disse Virkninger ikke at have vist sig i saa udpræget Grad, og ialtfald Kommunalbestyrelserne gennem Udøvelsen af det frie Skøn at have været i Stand til at hæmme dem, dels menes de faste Takster at ville forøge Udgiften ved Loven uden at skabe den tilsvarende Glæde hos de understøttede, af hvilke vel nogle vilde faa for meget, men mange for lidt, saa at de vilde drive de mest trængende over til Fattigvæsenet. Det er muligt, at paa Landet og i de mindre Byer, hvor Kommunens Befolkning udgør saa at sige én Bekendtskabskreds og de enkelte Alderdomsunderstøttelses Indflydelse paa Kommuneskattens Størrelse er mere umiddelbar, de uheldige Virkninger af Loven langsommere gør sig gældende og sjælden endnu er kendbare ved Betragtning af de faa Understøttelser, der ydes i hver Kommune. Men at de findes overalt og at man er opmærksom paa dem, viser Udtalelser ikke blot fra store Byer som Aarhus, men ogsaa fra mindre Byer og Sogneraadskredse, som samstemmer

med Københavns Magistrat. Naar fra 1893 til 1901 Understøttelserne er stegne i Købstæderne med 44 % og paa Landet med 37 %, kan dette ganske vist skyldes, at man fra Begyndelsen af har udmaalt dem for knapt. Men naar man betænker, at det paa Landet og i Købstæderne var en særdeles ringe Part af de alderdoms-understøttede, der før Lovens Ikrafttræden fik Fattighjælp, og at alle de øvrige altsaa før den Tid holdt Livet oppe uden offentlig Hjælp, er det ikke urimeligt at antage, at der ikke er begaaet nogen Uret med de smaa Understøttelser, som fastsattes i den første Tid efter Lovens Ikrafttræden, idet man her bedre end i Hovedstaden har kendt hver understøttets andre Indtægtskilder. Og naar man da til Trods for, at man stadig kan holde vaagent Øje med deres Indtægter, dog har maattet forøge Understøttelserne saa betydeligt, maa det være en Følge af, at deres Indtægtskilder flyder mindre sparsomt end da Loven traadte i Kraft. — Der er ingen Grund til Frygt for, at de faste Takster enten maa være saa høje, at Udgiften bliver uoverkommelig eller vil udelukke en stor Del af de understøttede og tvinge dem til Fattigvæsenet. Det var jo kun en ringe Del af de understøttede, der tidligere maatte gaa til Fattigvæsenet; og en stor Del af disse nøjedes med en ringe Fattighjælp. Det vil ikke være overvældende mange, der vilde blive tvungne til Fattigvæsenet ved overkommelige Takster. Man maa vel være forberedt paa, at Overgangen til faste Understøttelser vil være haard for en Mængde af de understøttede. Men naar først de heromhandlede Aldersklasser har generhvervet deres tidligere Indtægtskilder, vil deres Tilværelses Basis blive anderledes sikker, og

deres Selvstændighed, der jo nu er ganske prisgivet, faa et fast Grundlag. At blive ved den nuværende Lovs Princip, der uden at tilfredsstille fører til stadig voksende Udgifter, for hvilke ingen Grænse endnu kan ses, synes umuligt.

Med den foran citerede Skrivelse til Indenrigsministeriet sendte Magistraten et af Borgmesteren for den paagældende Afdeling H. A. Jacobi udarbejdet Forslag til Ændring i den gældende Lov. I dette forandredes Trangsbetingeisen derhen, at Ansøgeren skulde mangle det, der i Loven anses for det fornødne til Underhold eller Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Som det fornødne til Underhold skulde anses følgende aarlige Indtægter for en enlig Person eller Hovedpersonen i en Familie:

i København og Frederiksberg	360 Kr.
i Købstæderne	300 —
paa Landet	240 —

for Hustruen henholdsvis 120, 100 og 60 Kr., for det første uforsørgede Barn det samme som for Hustruen og for hvert yderligere uforsørged Barn det halve heraf. Angaaende Understøttelsens Omfang hedder det derefter:

A. Den, hvis beregnede Indtægt udgør de ovenfor nævnte Beløb eller mere, kan der, forsaavidt der skønnes at være Trang dertil, som Alderdomsunderstøttelse tilstaa Hospitalshjælp og efter Omstændighederne Sygehjælp i Hjemmet, men ikke nogen anden Understøttelse.

B. Udgør den beregnede Indtægt mindre end de ovennævnte Beløb, tilstaa der, saafremt Forholdet ikke falder ind under C., en fast aarlig Understøttelse efter følgende Regler:

a. For en enlig Person eller Hovedpersonen i en Familie, eftersom han bor i København og Frederiksberg, i Købstæderne eller paa Landet:

i Aldersklasserne	60—64 Aar....	60, 50 eller 40 Kr.
—	65—69 —	120, 100 — 80 —
—	70—74 —	180, 150 — 120 —
—	75—79 —	240, 200 — 160 —
—	80 og derover .	300, 250 — 200 —

Skønnes paagældende eller, hvor det er en gift Mand, hans Hustru at være fuldstændig ude af Stand til at erhverve noget, kan den bevilgende Myndighed tillade, at han betragtes som hørende til den nærmest højere Aldersklasse.

For Hustruer tillægges der 40 % og for hvert uforsørget Barn 20 %. Dog gives intet saadant Tillæg til den, der har indgaaet Ægteskab i de sidste 5 Aar før Begæringens Fremsættelse, og han behandles i det hele som en enlig Person.

De nævnte med Alderen forhøjede Takster bliver ikkun at anvende, forsaavidt den samlede aarlige Indtægt ikke derved kommer til at overstige de ovennævnte som fornødne til Underhold ansete Beløb med Tillæg af Taksten for den laveste Aldersklasse (indbefattet Tillæg for Hustru og Børn), hvilket altsaa er Maksimum for den Aarsindtægt, der kan naas ved Hjælp af Alderdomsunderstøttelse.

b. Naar paagældende paa Grund af Svækkelse eller kronisk Sygdom trænger til særlig Pleje og Tilsyn, som han ikke selv kan forskaaffe sig, anbringes han paa Begæring i et dertil bestemt Asyl eller Alderdomshjem eller i privat Pleje; kan han selv skaffe sig den fornødne Pleje, kan der efter Omstændighederne tilstaas den for en højere eller endog den højeste Aldersklasse fastsatte Understøttelse, selv om han hører til en lavere Aldersklasse. Er hans Tilstand en saadan, at det er uforsvarligt at lade ham selv administrere Understøttelsen, bliver han at anbringe i Alderdomshjem eller Sygehus. Iøvrigt kan han paa Begæring anbringes i Alderdomshjem, forsaavidt der dertil findes særlig Anledning. Den, der saaledes tages under fuldstændig Forsorg, afgiver sine Indtægter og Kapital til Dækning af Udgifterne, med mindre han har Hustru eller uforsørgede Børn, i hvilket Tilfælde endvidere den Understøttelse, han i Indlæggelsesøjeblikket havde eller havde Krav paa, kan tillægges dem helt eller delvis.

c. Med den faste Pengehjælp følger, forsaavidt

paagældende ikke er i Sygekasse, henholdsvis Begravelseskasse eller lignende, Ret til Sygehjælp i Hjemmet og paa Hospital samt Begravelseshjælp.

C. Er det efter det foreliggende ikke muligt straks ved Begæringens Indgivelse at beregne Indtægtens Størrelse med tilstrækkelig Paalidelighed eller skønnes der at være Udsigt til eller dog Mulighed for, at den senere vil stige væsentlig, kan der tiltaas en midlertidig Understøttelse, dog ikke for mere end højst et halvt Aar ad Gangen, saalænge indtil det bliver muligt at bestemme Indtægten paa varig Maade.

Efter Antallet af de alderdomsunderstøttede i hver af de ovennævnte Aldersklasser den 1. Januar 1897 har Statens statistiske Bureau beregnet Udgiften efter det fremsatte Forslag for 1 Aar til 5,555,254 Kr., medens den i 1897 var 4,189,448 Kr. Det er dog muligt, at Antallet af understøttede med den i Forslaget fastsatte Trangsgrænse vilde blive større end nu; men paa den anden Side er der ved Beregningen ikke taget Hensyn til de Indtægter, de understøttede maatte have udenfor Alderdomsunderstøttelsen, og som vilde formindske denne. Desuden vilde, som Bureauet fremhæver, den Tendens til Stigning af Beløbene, som hidtil uafbrudt gør sig gældende, opføre, naar Understøttelsesbeløbene bliver faste.

Det er en stor Fordel ved Forslaget, at det giver den understøttede en i Forhold til hans øvrige Indtægt fast beregnelig Hjælp, som derfor har en hel anden Karakter end Fattighjælp. Tager man f. Eks. en enlig Person i København, vil han, naar hans øvrige Indtægt

Aldersklassen	er under	opnaa den normerede Hjælp af
60—64	360 Kr.	60 Kr.
65—69	300 —	120 —
70—74	240 —	180 —
75—79	180 —	240 —
over 80	120 —	300 —

For hvert Beløb af indtil 60 Kr., hvormed hans Indtægt er over Grænsen, formindskes Understøttelsen med 60 Kr. Hvor hans øvrige Indtægts Størrelse er dokumenterlig, eller det er givet, at den er under den for Aldersklassen gældende Grænse, vil Understøttelsen kunne fastsættes, uden at dens Rigtighed kan være Genstand for Tvivl. Hvor det drejer sig om Arbejdsindtægt, vil det imidlertid meget sjælden være muligt at fastsætte dens Størrelse uden efter et løst Skøn, og det samme gælder som oftest Indtægter hidrørende fra privat Understøttelse; og det vil i særdeles mange Tilfælde være tvivlsomt, om Indtægten er over eller under Grænsen. Hovedpunktet i Afgørelsen, Fastsættelse af Indtægten, vil altsaa i Almindelighed kun kunne træffes rent skønsmæssig. Man staar altsaa for en Del overfor de samme Indvendinger, som rejses mod den nuværende Lov. Disse vil overhovedet næppe kunne undgaas, naar Understøttelsens Størrelse skal bestemmes i Forhold til den Indtægt, man ønsker Andrageren i det hele skal opnaa ved Hjælp af Understøttelsen, hvad enten Størrelsen af denne Indtægt fastsættes ved en skøns­mæssig Afgørelse af, hvad Andrageren behøver til sit Underhold, eller man fikserer den fornødne Indtægt i Loven. Man kan indskrænke den skøns­mæs­sig Afgørelse, men ikke komme bort fra den som hovedbestemmende for Understøttelsen.

Det vil næppe heller kunne undgaas at komme ind paa lignende Forandringer af den fastsatte Understøttelse som hidtil udenfor Oprykningstiderne. Hvor Understøttelsen er sat under den normerede paa Grund af højere Indtægt, synes Nyansættelse vanskelig at kunne afvises, naar denne Indtægt forringes saa meget, at højere Understøttelse efter Normen tilkommer ham. Det vil være hyppigt med Arbejdsindtægt. Og Understøttelser, der er fastsatte efter Bestemmelsen i C, som sikkert vil blive stærkt benyttet, kan underkastes stadige Forandringer. Ligeledes maa en Afgørelse af det Spørgsmaal, som omhandles under B. a, 2det Stykke, kunne paakaldes naarsomhelst, den angivne Forudsætning menes at være indtraadt.

Det er vel en stor Fordel ved Forslaget, at det ikke, som den nuværende Lov, helt overflødiggør Selvhjælps- og andres Bestræbelser for at forbedre den understøttedes Kaar, men tværtimod forudsætter saadanne; men Bestræbelserne bliver dog overflødige, hvis de fortsættes udover den angivne Grænse for hver Aldersklasse, og ogsaa dette Forslag vilde derfor virke hæmmende paa Arbejdslysten, Selvforsorgen og Godgørenheden, stærkere for hvert Alderstrin. Dette kunde kun undgaas, hvis Trangsgrænsen kunde bortkastes eller væsentlig forhøjes. Men det kan netop ikke ske, da den er bestemmende for Forslagets økonomiske Gennemførlighed, idet efter Forslaget enhver alderstegen er interesseret i at opnaa Understøttelse og at opnaa den saa stor og saa tidlig som muligt.

Det fremgaar af det foregaaende, at for at opnaa

en relativ god Ordning bør saavidt mulig følgende tre Fordringer opfyldes:

1. Den understøttedes Selvopholdelsesenergi vedligeholdes, om muligt ansføres.

2. Interessen for at sikre sin Alderdom ved Tegning af Livrente, Kapitalopsparing o. l. maa ikke svækkes.

3. Andres Lyst til at hjælpe den alderstegne maa bevares.

Bortset fra et rent Præmieringssystem, vilde disse Fordringer opfyldes i fuldest Maal, i jo mindre Grad den understøttedes egen og andres Bestræbelser for at forbedre hans Stilling formindskede Understøttelsen, og jo større Fordel for den senere Alder han kunde have af saa sent og i tidligere Alder saa lidt som muligt at lægge Beslag paa det Offentliges Bistand. Man kunde naa her henimod, naar Understøttelsens Størrelse afhang ikke — eller ialtfald ikke alene — af den understøttedes Alder til enhver Tid, men af den Alder, i hvilken han begyndte at modtage Understøttelsen, og han ved at nøjes med en lavere Understøttelse end den for Alderen normerede kunde opnaa en forholdsvis højere Understøttelse fra et senere Alderstrin. Jo større Stigning i Understøttelsen man havde fra Aar til Aar, desto bedre Virkning vilde Systemet have. Stigningen kunde standse ved den Alder, hvor enhver rimelig Erhvervsevne for den heromhandlede Klasse af Mennesker, bortset fra usædvanlige Tilfælde, er udelukket, og udover hvilken andre vilde undlade at holde nogen oppe til Opnaaelse af højere Understøttelse. Hvor meget der skal ydes og hvor stor Stigningen skal være, maa afhænge udelukkende af, hvad det Offent-

lige har Raad til at ofre paa denne Sag, idet det ikke er tænkeligt, at man derefter kunde komme over de Beløb, man bortset fra Hensynet til det økonomisk overkommelige kunde ønske at tillægge de gamle. Det er rimeligt, at man selv med den nuværende Udgift kunde komme en Del højere op, jfr. de økonomiske Virkninger af det Jacobiske Forslag, men jeg tror ialtfald ikke, man vilde komme over den nuværende Udgift, naar man f. Eks. for en enlig Person i København lod Understøttelsen fra det 60de Aar løbe med 60 Kr. aarlig og tillagde 12 Kr. aarlig for hvert Aar, Understøttelsens Begyndelse udsattes til det 75 Aar, fra hvilket Aar den da vilde løbe med 240 Kr. For en gift Kvinde skulde Understøttelsen beregnes efter hendes egen Alder, men saalænge Ægteskabet bestod, tillagdes hende kun f. Eks. 50 $\frac{0}{10}$. Da Understøttelsen maatte være den samme for alle, der overhovedet kom i Betragtning, uden Hensyn til de individuelle Forhold, vilde det være mest stemmende hermed ikke at forhøje Understøttelsen af Hensyn til uforsørgede Børn. Det vilde ialtfald være praktisk, om Understøttelsen i saadanne Tilfælde normeredes som en Særunderstøttelse for Børnene, der kunde oppebæres, uden at Paagældende behøvede at lade den almindelige Understøttelse begynde at løbe for ham selv eller Hustruen.*)

*) I et foreløbigt Forslag til Regler for Ydelse af Alderdomsunderstøttelse, som Folketingsmand K. Kristiansen fremsatte i Samlingen 1899—1900, er med faste Takster af lignende Art som i det Jacobiske Forslag og iøvrigt med Bibeholdelse af Hovedprinciperne i den nugældende Lov forenet en Ordning, hvorefter den berettigede kunde forøge sin Understøttelse med et Beløb for hvert Aar, han ventede med at begære den, Tanken om at

Med en Ordning, som her foreslaaet, vil en Transgrænse faa en forholdsvis ringe Betydning for Alderen under 75 Aar, idet den berettigede, saalænge han kan skaffe sig det fornødne til Livets Ophold, oftest vil føle sig interesseret i at vente med at begære Understøttelsen. For Alderen over 75 Aar vil den ingen synderlig Afbræk gøre i Systemet, naar den paa enhver Maade undgaar at bidrage til Indskrænkning af andres Forsorg, idet de Personer, man tilsigter at gavne ved en Alderdomsunderstøttelseslov ikke — uden for sjældne Tilfælde — ved egen Arbejdskraft eller Forsynlighed kan have sikret sig mere end en Del af, hvad der kræves til deres Underhold efter deres 75de Aar. Man kunde derfor i det hele gøre Opnaaelse af Understøttelsen betinget af, at den søgende ikke uden andres Hjælp kunde skaffe sig og sine det fornødne til Ophold, smlgn. det Berg-Hørupske Forslag, og ønskede man en fast Grænse, kunde et Beløb fastslaas enten i Loven eller maaske bedre for en Aarrække ad Gangen af Centraladministrationen, forskelligt efter Forholdene paa hvert Sted i Riget. Da Transgrænsen ikke længere havde nogen Betydning for Bestemmelsen af Understøttelsens Størrelse og paa Grund af Interessen i at udskyde Begyndelsestidspunktet for Understøttelsen kun vilde spille nogen praktisk Rolle for de højere Aldersklasser, kunde man uden økonomiske Betænke-

lade Understøttelsen stige med Alderen ved Begæringen har tidligere været offentlig udtalt ved Købstadsforeningens Møde i 1899 (se Beretningen p. 96) af afd. Veksellerer Bing i Overensstemmelse med en Idé, udkastet af Inspektøren ved Frederiksberg Alderdomsunderstøttelse, L. S. P. Smidt.

ligheder gaa en Del højere end til Eksistensbetingelsernes Minimum og fastsætte den mere i Overensstemmelse med disse Samfundsklassers Levefod (sc. i Henseende til det nødvendige: Hus, Føde, Lys og Varme, Klæder og Kur og Pleje i Sygdomstilfælde), ligesom Udelukkelse fra Understøttelse maatte være betinget af, at det var positivt konstaterligt, at den søgende var over Trangsgrensen.

Ved den foreslaaede Ordning er det Princip fuldstændig forladt, som ligger til Grund for den nugældende Lov og senere Forslag til dens Forbedring, at bestemme Understøttelsens Størrelse i Forhold til, hvad der antages for det fornødne til de understøttedes Underhold. Det er forsaavidt en Tilbagegang til det Princip, der laa til Grund for det Berg-Hørupske Forslag om Tillæggelse af et fast Beløb uden Hensyn til, om det var for meget eller for lidt til vedkommendes nødtørftige Underhold. Dette vil medføre en Udskillelse af en Del af dem, der nu kan opnaa Understøttelsen, ikke forsaavidt angaar den aller største Part af de alderdomsunderstøttede, dem som ogsaa før Alderdomsunderstøttelsesloven holdt sig oppe uden Fattighjælp, derimod forsaavidt angaar dem, der tidligere fik Fattighjælp efter deres gode Aar. Der er vel ingen Tvivl om, at en Del af disse kunde nøjes med Alderdomsunderstøttelsen efter den nye Ordning, navnlig de, der først begyndte at faa Fattighjælp i en senere Alder, særlig da Velgørenheden sikkert vilde kaste sig over den Opgave at supplere Alderdomsunderstøttelsen. Men en Del af dem vilde kræve yderligere Tilskud og derfor gaa over til at forsørges af det almindelige Fattigvæsen. Der er

intet betænkeligt herved. Allerede nu vilde disse Mennesker føle sig bedst stillede, naar Hjælpen, som ved det almindelige Fattigvæsen, stadig kunde afpasses efter deres Behov. Bortset fra dem, hvis ulykkelige Stilling skyldes Invaliditet eller Sygdom fra deres yngre Dage, og som der uden Hensyn til Reglerne for Alderdomsunderstøttelse kunde være Tale om at stille særligt i Forhold til Fattigvæsenet (Fattighjælp uden Fattighjælps Virkning), staar de gennemgaaende, fortrinsvis i moralsk eller intellektuel Henseende, lavere end Hovedmassen af de alderdomsunderstøttede, saa at der er Grund for en forskellig Behandling. Selv om man gav dem Hjælp under en anden Form, var det jo ikke udelukket, at under visse Betingelser den Hjælp, det blev nødvendigt at yde, ikke fik Fattighjælps Virkning, jfr. den i Begyndelsen nævnte § 64 i Fattiglovsudkastet.

Den her forudsatte Alderdomsunderstøttelse maatte altid ydes i Penge, og Størrelsen være uafhængig af Sygdom eller andre Trangsforandringer. Til lægshjælp i Form af Sygehjælp, Ophold i Hospital eller Forsørgelsesanstalter maatte være udelukket. Hvad Forsorg i Sygdomstilfælde angaar, hører det naturligt ind under Selvhjælpsbestræbelserne at afholde disse Udgifter, og med den Udvikling, Sygeforsikringen har her i Landet, er det ingen Urimelighed. Stat og Kommune giver efter de dette Forhold regulerende Love saa store Tilskud til ubemidlede Sygeforsikring, at Forsikringspræmien er meget lav, og den Tid, i hvilken Forsikringen virker, meget lang; og efterat denne Tid er udløben, gives der yderligere Interessenterne Ret til Hjælp af det Offentlige indenfor

samme Omfang, i hvilket de har nydt godt af Forsikringen, uden at Hjælpen har Fattighjælps Virkning (Fattiglovens § 63, som dog i høj Grad trænger til en Revision). De, der paa Grund af kronisk Sygdom eller Svaghestilstand ikke har kunnet optages i Sygekasserne, vil sjælden kunne nøjes med den her forudsatte Alderdomsunderstøttelse, jfr. foran, og det vil ikke være hyppigt, at en Person over 60 Aar overlever det Tidspunkt, da han paa Grund af vedvarende Sygdom ikke længere kan faa Hjælp efter de Sygekassehjælpen og dens Fortsættelse regulerende Bestemmelser. Under alle Omstændigheder bør disse Forhold ordnes efter andre Hensyn end dem, der er raadende for Alderdomsunderstøttelse, idet der ikke for dem, der paa Grund af Sygdom trænger til Hjælp, er Anledning til Sondring efter Alder.*)

Forsørgelsesanstalter, særlig for alderdomsunderstøttede (Alderdomshjem) er ikke uden Betænkelighed, bl. a. fordi de, som Erfaringen har vist, bidrager til at udrydde Følelsen af den naturlige Pligt til Forsorg for gamle paarørende. Der er selvfølgelig altid Tilfælde, i hvilke et Samfund, der er fremskreden i human Udvikling, anser det for nødvendigt at tage et gammelt Menneske under fuldstændig Forsorg. Men den samme Nødvendighed vil fremtræde overfor Personer, hvis Svagelighed ikke skyldes Alderdom, og det forudsatte Samfund vil aldrig ordne denne Forsorg efter Fattigvæsensprinciper, c: indskrænke den til det

*) I Købstadsforeningens Møde iaar er der forhandlet om, hvorledes der i uforskyldte Sygdomstilfælde kan ydes dem, der ikke har kunnet optages i statsanerkendte Sygekasser, Hjælp, uden at den har Fattighjælps Virkning.

nødtørftigste. Hvad enten denne Opgave tages op af Velgørenheden eller den paahviler det Offentlige, vil den blive ordnet som en Kærlighedsgærning, for hvilken der ikke sondres efter Alder eller efter Betingelser for Alderspensionering. Efter den gældende Fattiglov maa uværdige Personer ikke anbringes i Forsørgelsesanstalter for værdige gamle eller svagelige. Ifølge Alderdomsunderstøttelsesloven maa man ikke anbringe alderdomsunderstøttede paa disse Anstalter, men maa indrette særlige Anstalter for dem. I Frederiksberg Kommune ligger disse 2 Anstalter i samme Hus, kun adskilte ved en Dør. I begge Anstalter behandles de gamle og svagelige Mennesker ganske ens, idet deres Vilkaar og Fornødenheder er ganske de samme. Den eneste Forskel, der er, er at de alderdomsunderstøttede se ned paa de fattigunderstøttede, ikke paa Grund af Forskel i Menneskeværd, men paa Grund af en af Loven støttet Fordom.

I den nugældende Lov fordres som Betingelse for Adgang til Understøttelse ingen Selvhjælpsbestræbelser udover, at Andrageren skal have holdt sig fri af Fattigvæsenet i de sidste 10 Aar. Denne Betingelse har Loven af 1902 svækket ved at anordne, at Sygehjælp i denne Retning ikke har Fattighjælps Virkning. Det er i høj Grad betænkeligt ved en Lov, som i sin Virkemaade er ganske ødelæggende for Selvhjælpen, yderligere at indskrænke de Fordringer, der i denne Henseende stilles, og dobbelt betænkeligt, naar man derved modvirker en Selvhjælpsbevægelse, der er i kraftig Udvikling, For-

sikring mod Sygdom. Naar man derimod ordner Alderdomsunderstøttelsen saaledes, at den i sin Virksomhed forudsætter og derved fremelsker Selvhjælpsbestræbelserne, har man ingen Brug for den Art Betingelser, saaledes ikke efter den Ordning, jeg foran har anbefalet. Det er selv efter denne en Selvfølge, at Fattighjælp efter det gode Aar udelukker fra Understøttelsen, da ellers den paagældende ved foreløbig at tage Fattighjælp, kunde udskyde Tidspunktet for Alderdomsunderstøttelsens Begyndelse og derved forøge den ved Hjælp af Fattigunderstøttelsen. Derimod ser jeg ingen Betænkelighed ved at lade en Person, der indtil sit gode Aar modtog Fattighjælp, gaa over til Alderdomsunderstøttelsen, hvis han kan nøjes med den for denne Aldersklasse bestemte Understøttelse. Man vilde derved komme bort fra den unaturlige Ordning, at Velgørenheden overtager Fattigvæsenets Ægtskæmmelse for Aldersklasserne 50—60 Aar. For en enkelt vilde det ogsaa være en Energivækker, om det end vilde være uden Betydning for den langt overvejende Del, der ikke vilde kunne nøjes med en saa ringe Understøttelse.

De øvrige Bestemmelser i Alderdomsunderstøttelsesloven indeholder i det hele og store en efter min Mening uforkastelig Ordning. De ved Lov af 23. Maj 1902 indførte skærpede Værdighedsbetingelser er dog noget betænkelige, idet de forudsætter en Vurdering af ustraffelige Personers borgerlige Vandel, der ikke behøver at hvile paa officielt konstaterede Kendsgærninger. Det er ogsaa tvivlsomt, om man burde understøtte Ægtefæller hver for sig som selv-

stændige Personer, fordi de opløste deres Ægteskab ved Skilsmisse, Separation eller faktisk Ophævelse af Samlivet. Det kunde fremskynde Opløsning af et Ægteskab, som stod paa svage Fødder, og det er ikke rimeligt, at private Mellemværender forøger en Udgift for det Offentlige af den heromhandlede Art. De burde ialtfald ikke tilsammen have større Understøttelse end, om de var forbleven sammen. Dog burde dette ikke gælde, naar de i en længere Aarrække, før de begærer Understøttelse, har levet hver for sig.

Den Maade, paa hvilken Loven ordner Understøttelsens Tilstaaelse og Uddeling, er billig og simpel. Det er den lokale kommunale Styrelse, der afgør saavel Betingelserne for Understøttelsen, som dennes Størrelse, og besørger Udbetalingen. Administrationen af Loven har i de fleste Kommuner været et ringe Plus til det øvrige kommunale Arbejde, der besørges efter Selvstyrelsesprinciper, og den har derfor ikke kostet synderligt samtidigt med, at man har Garanti for, at Uddelingen er baseret paa det nøjeste Kendskab til den understøttede. En Mangel har det været, at Lovens Udførelsesmaade ved de vide Grænser for Skøn, som den indeholder, har været noget forskellig i de forskellige Kommuner, en Ulighed, der saagodt-som vilde hæves efter den foran foreslaaede Ordning. For at kunne overlade en saadan Lovs Udførelse til den mindste kommunale Enhed, maa man være sikker paa at have et dygtigt kommunalt Selvstyre. Hvor dette mangler eller den kommunale Enhed er stor, maa Loven administreres embedsmæssigt, og det

bliver da et stort og dyrt og langtfra fint mærkende Apparat. *)

Der har siden Lovens Udgivelse næsten hvert Aar været fremsat Forslag til dens Forbedring. Lov af 23. Maj 1902 har været uden væsentlig Betydning til Afhjælpning af dens Mangler, og der er nu ved Lov af 27. Marts 1903 nedsat en Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om Invaliditets- og Alderdomsforsikring, hvis Opgave tillige maa omfatte en Revision af den gældende Alderdomsunderstøttelseslov.

*) Jeg skal ikke lade uomtalt, at der efter den foreslaaede Ordning ingen Grund er til at lade Opholdskommunen bære $\frac{1}{4}$ af den Del af Understøttelsen, som ikke betales af Staten.

Oversigt over den danske Litteratur om Alderdomsunderstøttelses-Spørgsmaalet.

I Forbindelse med foranstaaende Afhandling meddeles nedenfor en Fortegnelse over de vigtigste Skrifter i Bogform, Tidsskriftartikler m. v., omhandlende Alderdomsunderstøttelses-Spørgsmaalet i Danmark.

- B. Friehling. Forslag til en Forsørgelsesanstalt for Alderdommen, især med Hensyn til den arbejdende Klasse. Kbh. 1855.
- P. Burmeister. Om Syge- og Alderdomsforsørgelseskasser. Kbh. 1867.
- P. C. Garde og C. Funder. Om gensidige Understøttelsesforeninger i Sygdom og Alderdom. Kbh. 1867.
- Betænkning, afgiven 20. Aug. 1866 af den angaaende Fremme af Foreninger til indbyrdes Understøttelse i Tilfælde af Sygdom, Alderdom og Dødsfald nedsatte Kommission. (Departements-tidende 1867).
- A. Hein. En Alderdomsforsørgelseskasse. Kbh. 1872.
- P. F. Lunde. Kun i Ordningen af Arbejderforholdene er der Frelse for Samfundet. Kbh. 1872.
- G. J. R. Grüner. De forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse. Ledetraad for Landarbejdere. 1873. — Ny Udgave 1877.
- N. Christophersen. Om kommunale Fond til Alderdomsforsørgelser og Understøttelser. Kbh. 1874.
- Betænkning afgiven til Indenrigsministeriet af Præsidenten for de forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse G. J. R. Grüner. Kbh. 1875.
- Fr. Krebs. Det gamle og det nye Samfund. Kbh. 1876.

- Betænkning afgiven af den ifølge kgl. Resolution af 20. Sept. 1875 til Undersøgelse af Arbejderforholdene i Danmark nedsatte Kommission, Kbh. 1878.
- Th. S. Kühnel. Et Indlæg i Arbejdersagen, Kbh. 1884.
- Et Alvorsord til Arbejderne af en Arbejderven, Kbh. 1886.
- P. Knudsen. Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse. Kbh. 1888.
- L. I. Brandes. Om Alderdomskasser. Kbh. 1888.
- Beretning om Forhandlingerne paa Købstadmødet i Randers 1889:
Foredrag af M. Rubin om Arbejderforsikringen med særligt Hensyn til Alderdomsforsørgelsen.
- L. Bramsen. Ubemidlede Forsørgelse under Sygdom, Arbejdsudygtighed og Alderdom samt Arbejderforsørgelse efter Ulykkestilfælde, Kbh. 1890.
- K. J. Juhl og L. P. Lützen. Plan til en Stats-Spare- og Alderdomsforsørgelseskasse. Kbh. 1891.
- A. Krieger. Lov af 9. April 1891 om det offentlige Fattigvæsen. Tekstudgave med Bemærkninger og Register samt med Tillæg indeholdende Lov om Alderdomsunderstøttelse af 9. April 1891. Kbh. 1891.
- J. G. F. Ræder. Forsørgelse af Trængende efter dansk Ret, Kbh. 1892.
- Cordt Trap. Om Statens Stilling til Ubemidlede Alderdomsforsørgelse i flere europæiske Lande. Kbh. 1892.
- J. G. F. Ræder. Om Alderdomsunderstøttelse. Bemærkninger til Lov af 9. April 1891. Kbh. 1894.
- Ch. Weiss. Lov om Alderdomsunderstøttelse og dens Anvendelse i Praxis, oplyst ved Eksempler, Domme og ministerielle Skrivelser. Kbh. 1894. — Tillæg af s. A.
- Beretning om Forhandlingerne paa Købstadmødet paa Frederiksberg 1899: Diskussion om en Revision af Alderdomsunderstøttelsesloven, indledet af Sagfører Fester.

Tilskueren, Okt.—Dec. 1888: Th. Sørensen. Staten og Arbejderforsikringen.

- , Okt. 1890: N. Neergaard. Om Alderdomsforsørgelse.
- , Nov. 1890: Th. Sørensen. Samfundets Krav til den unge Arbejder.

Nationalekonomisk Tidsskrift, Bd. II, 1873: Diskussion om Fattigforholdene paa Landet, indledet af Fr. Krebs.

- , Bd. IV, 1874: Diskussion om en Plan til kommunale Fond for Alderdomsforsørgelser og Understøttelser, indledet af N. Christophersen.
- , Bd. XVIII, 1881: H. Westergaard. Spørgsmaalet om Alderdomsforsørgelse.

- , Bd. XXII, 1884: Lovforslaget om billig Alderdomsforsørgelse.
— Diskussion om samme Emne.
- , Bd. XXVI, 1888: Marcus Rubin. Hvad koster en Alderdomsforsørgelse for de danske Arbejdere?
- , Bd. XXVII, 1889: Cordt Trap. Spørgsmaalet om Arbejdernes Alderdomsforsikring. — Samme: Alderdomsforsikringssagen i Tyskland og Sverige.
- , Bd. XXVIII, 1890: Th. Sørensen. Antydninger til en eventuel Alderdomsforsørgelse.
- , Bd. XXIX, 1891: Diskussion om Alderdomsforsørgelsesforslaget, indledet af Marcus Rubin.
- , Bd. XXXII, 1894: Cordt Trap og J. G. F. Ræder. Om Alderdomsunderstøttelse.
- , Bd. XXXVI, 1898: Cordt Trap. Et engelsk Forslag om Alderdomsforsørgelse for Ubemidlede.
- Købstadforeningens Tidsskrift, 1891: Knud Petersen. Loven om Alderdomsunderstøttelse og Valgretten. — Th. Sørensen. Størrelsen af Understøttelsen til arbejdsudygtige Gamle. — M. Johnsen. Udgiften til Alderdomsunderstøttelse i jyske Købstæder.
- , 1895: Forhandling om A. paa Købstadforeningens Repræsentantmøde 1895.
- , 1896: Udtalelser om A. af Købstædernes og Handelspladsernes Kommunalbestyrelser.
- , 1898: Forhandling om A. paa Købstadforeningens Repræsentantmøde 1898.
- , 1899: P. N. Lehmeier. Bør Loven om Alderdomsunderstøttelse forandres, og i hvilke Retninger?
- For Industri og Haandværk, 8. Bd. 1899: Forhandling i Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk (Delegeretmøderne 1899) om en Samfunds-Pensionslov.

Statistiske Meddelelser, 3. Række, 15. Bd. 6. Hefte: Alderdomsunderstøttelsen efter Lov af 9. April 1901 i Kongeriget Danmark i Aarene 1892 og 1893.

- , 3. R. 17. Bd. 5. H.: Alderdomsunderstøttelsen i 1894.
- , 4. R. 2. Bd. 1. H.: Alderdomsunderstøttelsen i 1895 og 1896.
- , 4. R. 13. Bd. 7. H.: Alderdomsunderstøttelsen i Aarene 1897—1901.

Red.

Achille Loria.*)

Af

Einar Einarsen.

I.

En Særstilling blandt de nyere Økonomer indtager Italieneren Achille Loria. I Modsætning til de fleste øvrige nye italienske Økonomer hylder han saaledes ikke den saakaldte Grænsenytteteori. Han har vistnok Berøringspunkter med den saakaldte historiske Skole, forsaavidt som han særlig behandler de økonomiske Fænomener i deres historiske Udvikling og forsaavidt som han i stor Udstrækning betragter de økonomiske Kategorier og de økonomiske Love som kun relative Sandheder, der skifter med de forskellige Perioder eller Udviklingsstadier. Og dog staar han i Virkeligheden meget fjernt navnlig fra den tyske historiske Skole med dens stærke Opsamling af Fakta og Svaghed i Analysen. (»Historiske Anekdotесamlere«, som Loria kalder dem.)

*) Konkurrence-Forelæsning den 19. Januar 1904. Nogle Enkeltheder maatte udelades ved det mundtlige Foredrag og særlig blev sidste Afsnit stærkt afkortet.

Trods sin syntetiske Behandling af de økonomiske Fænomener er det dog netop i Analysen han har sin Styrke. Han opererer i Virkeligheden mere med Deduktion end med Induktion. Trods sin stærke Fremhæven af de økonomiske Kategorier som historiske Kategorier minder Loria derfor i Grunden mere om de ældre engelske Økonomer, navnlig Malthus.

Trods den stærke socialistiske Tendens, som præger Lorias Arbejder og som ikke altid er heldig for hans Arbejders Objektivitet, kan han dog hverken henføres til den kateder-socialistiske eller den marxistiske Retning, ligesaa lidt som det gaar an at benævne ham en italiensk Henry George, da der i Virkeligheden er et ligefremt Modsætningsforhold mellem Lorias Ideer og de saakaldte Henry George'ske Ideer.

Loria er noget for sig selv. Han er Loria og kun Loria. Dette er baade hans Styrke og hans Svaghed. Hans Arbejder er i høj Grad egenartede og originale, de udmærker sig ved stor Rigdom paa Ideer, megen Kombinationsevne og særdeles megen Skarpsindighed. Han er en saare lærd Mand, hvis Receptionsevne er ligesaa fænomenal som hans Produktionsevne. Men foruden at være original er han ret ensidig og synes at have en ligefrem Mani for at anskue Tingene fra en anden Kant end den almindelige. Netop dette er det, som gør hans Bøger saa lidet letlæste. Det er slet ikke det, at de mangler Klarhed, men det, at Ræsonnementerne virker saa fremmedartede. Har man først arbejdet sig ind i hans Tankegang, er dog den logiske Udvikling klar og tydelig nok. Paa Grund af disse

Egenskaber tror jeg ikke, at Loria kommer til at danne nogen »Skole«, men jeg tror dog, at enhver baade med Interesse og Udbytte vil kunne læse hans Arbejder. Selv om man i 9 af 10 Tilfælde er uenig med ham, bringer han en dog til at tænke sine Tanker om igen og kaster ofte interessante Streifyls over forskellige Fænomener.

At Lorias Arbejder ikke kan være saa helt værdiløse, synes ogsaa at bestyrkes af den Respekt, hvormed han omtales i sit Hjemland fra de forskellige Lejre, f. Eks. baade Messedaglia og Cossa, Pantaleoni og de Viti de Marco omtaler ham med stor Anerkendelse.

At meddele en egentlig Oversigt over eller et Resumé af Lorias Ideer vil være ligefrem ugørligt. Jeg faar nøje mig med at meddele nogle Udpluk, der saa at sige kan give et Indtryk af Millicuet i Lorias Forfatterskab.*)

*) Naar jeg har følt mig opfordret hertil, har en væsentlig Grund hertil været følgende Udtalelse i Aschehougs: Socialøkonomik, 1ste Bind, Side 168, Note 1:

»Blandt de nyeste Forfattere, som have angrebet den private Grundejendom, maa vi nævne Italieneren Achille Loria, »La rendita fondiaria e la sua elisione naturale 1880, La Proprietà Fondiaria e la Questione Sociale, 1897 samt La Costituzione Economica odierna, 1899. Cossa, Introduction, 510, »roser disse Værker meget. Efter de Oversigter over hans »Lære, der meddeles af Bonar i Economic Journal IX, 243—247 og af P. Barth i Philosophie der Geschichte als Sociologie, Side 336—346, synes den vanskelig at forstaa og neppe »at være af stor Værdi«.

Denne vistnok betingede, men dog trods sin forsigtige Form ret stærke Dom, skal ikke staa uimodsagt. P. Barths saakaldte »Oversigt« kan neppe betegnes som andet end en Karikatur. Denne Forfatter, der forøvrigt ikke synes at kende Lorias Hovedværk: »Analisi della proprietà capitalista«, har øjensynligt manglet de nødvendige Forudsætninger for

Hvad jeg her kommer til at meddele, vil være bygget hovedsagelig paa Lorias forannævnte Hovedværk: »Analisi della proprieta capitalista«, der udkom i 1889, og tæller ca. 1250 Sider, altsaa et ret omfangsrigt Arbejde, samt til Dels paa hans Debutarbejde: »La rendita fondiaria e la sua elisione naturale«, der tæller ca. 750 Sider. Paa Grund af det stærke Beslag, som den praktiske Virksomhed i de sidste Aar har lagt paa min Tid og mine Kræfter, har jeg desværre ikke haft Lejlighed til at gøre mig bekendt med Lorias sidste Arbejder, der nærmest synes at slutte sig akcessorisk til de tidligere.

At indlade sig paa nogen egentlig Kritik af de her fremstillede Meninger vil Tiden ikke tillade. Jeg maa derfor indskrænke mig til udtrykkelig at forvare mig mod at blive gjort solidarisk ansvarlig med de Loriaske Teorier. Jeg faar i det væsentlige indskrænke mig til at være Referent, en Opgave, som de, der kender Lorias Arbejder, vistnok vil indrømme er vanskelig nok.

II.

Som allerede nævnt er det særlig den økonomiske Udvikling, Loria hæfter sig ved og det er

i det hele taget at kunne forstaa Lorias nationalekonomiske Udviklinger, som han da ogsaa har misforstaaet saa grundigt som vel muligt. Om Bonar gælder vistnok ikke dette. Han er saamæn sagkyndig nok. Men hans saakaldte »Oversigt« er i Virkeligheden blot en 3 Siders Anmeldelse af Lorias sidste Arbejde: »La Costituzione Economica odierna«, indeholdende en Del spredte kritiske Bemærkninger, der vistnok er fuldt be-rettigede; men heraf kan man selvfølgelig ikke slutte, at Lorias Lære neppe er af stor Værdi. Selv det mest værdifulde Arbejde kan indbyde til Kritik, og er det noget, Loria gør, saa er det at vække Kritik og Modsigelse.

denne Udviklings Teori han søger at fremstille. Og den endelige og sidste bestemmende Aarsag for hele den økonomiske Udvikling og for den Sags Skyld ogsaa for den hele sociale Udvikling finder han i Jorden. Det er først ved en Undersøgelse af Jordforholdene man efter Lorias Mening kan finde Forklaring grunden og Løsningen af alle Problemer i den økonomiske Videnskab. Og med Jorden som Udgangspunkt gør han saa de forskellige Fænomener til Genstand for en indgaaende Undersøgelse. Ogsaa af andre Økonomer har selvfølgelig Jordforholdene været gjort til Genstand for ret indgaaende Undersøgelser, saaledes allerede af Ricardo, Malthus og Sismondi og senere John Stuart Mill og Laveleye, og forskellige Forfattere af den tyske historiske Skole. Jeg ved dog ingen, der saa indgaaende og saa ensidig har forfulgt netop dette Spor de forskellige Omraader som Loria.

Det første Stadium i den økonomiske Udvikling er efter Loria den frie Jords Stadium, da der endnu er Overflod paa frugtbar Jord, Jord af 1ste Klasse. Rydningsarbejdet er her forholdsvis let og Naturen er endnu rig paa fri Næring, saaledes at Opdyrkning kan ske uden forudgaaende Kapitalopsamling. Paa dette Stadium vil den frie Jord dyrkes af den frie Arbejder, der selv helt og udelt vil oppebære Udbytten af sit Arbejde. Paa dette Stadium er Arbejderens Arbejdsudbytte Produktet af hans Arbejde helt og udelt og paa dette Stadium vil derfor ogsaa Formuegodernes Værdi bestemmes og maales ved det til deres Produktion anvendte Arbejde. Paa dette Stadium vil der hverken eksistere Jordrente eller

Kapitalgevinst (profitto) ligesaa lidt som Arbejds-løn i snævrere Forstand. Dette er blotte historiske Kategorier, siger Loria, der er uforenelige med den frie Jord, og som først opkommer paa et senere Stadium, nemlig naar den frie Jord er ophørt. Paa dette Punkt kan der derfor ikke indtræde nogen Deling af Samfundet i en Kapitalist- eller Jordejerstand, der lever af Kapitalgevinst eller Jordrente i Modsætning til Lønarbejderen, der lever af Arbejds-løn.

Men, vil det her indvendes, sæt nu at en Mand, som vi med Loria vil kalde Kapitalproducenten, er sparsom og lægger sig tilside af sine Arbejdsprodukter en Kapital f. Eks. bestaaende af opsamlede Levnedsmidler, Raamaterialier etc., som han vil anvende produktivt, og han tilbyder en anden Person, som vi med Loria vil kalde den blotte Arbejder (il lavoratore semplice), at arbejde hos sig mod en Arbejds-løn, der svarer til hvad vedkommende Person kan erhverve ved selvstændigt Arbejde paa egen Jord. Ved den Potensering af Arbejdet, som herved sker, er det klart, at der vil kunne erholdes en Øgning af Produktionsudbyttet, og den Øgning af Produktionsudbyttet, som herved erholdes, bør da, vil det indvendes, tilfalde Kapitalproducenten som Vederlag for hans Afholdenhed fra helt at konsumere Produkterne af sit Arbejde. Som Følge heraf maatte der altsaa opstaa en Kapitalgevinst og vilde der da igen ske en øget Akkumulation for yderligere at øge denne Kapitalgevinst, og som Følge heraf maatte man selv paa dette Stadium faa en særskilt Kapitalistklasse og Lønarbejdere, der levede henholdsvis af Kapitalgevinst og Arbejds-løn, saaledes som det bør

være i et velordnet Samfund, indrettet efter moderne økonomiske Begreber.

Nej, siger Loria, det vil ikke gaa for sig saaledes. Man glemmer, at ogsaa den blotte Arbejder (il *lavoratore semplice*) i dette Tilfælde præsterer en »Abstinents«, hvorfor han ligesaa meget kræver Vederlag som Kapitalproducenten for sin Abstinents fra helt at konsumere sine Arbejdsprodukter. Den »blotte Arbejder« abstinere nemlig fra den fri Jord og denne Abstinents præsterer han ikke gratis. Man maa nemlig her ikke glemme et meget vigtigt Moment, nemlig, hvad Loria kalder »*l'amor di terra*«, »Jordkærligheden«. Denne Kærlighed til Jorden findes hos de fleste Mennesker, men særlig hos dem, som lever i stadig Berøring med Naturen, navnlig vil man finde den stærkt udviklet hos de smaa selvejende Bønder. At denne Jordkærlighed ikke er en blot og bar Fiktion, tror jeg enhver vil have faaet et Indtryk af, hvis Virksomhed har bragt ham i Forbindelse med smaa selvejende Bønder. Hvad er Bondemandens mærkelige Halsstarrighed, Rethaveri og Processyge, naar det gjælder hans Jord, andet end et Udslag af en blind Naturdrift, Jordkærligheden? Omkostningerne ved en Flerhed af hans vidtløftige Processer om Grænseforhold, Brugsrettigheder etc., der ofte føres igennem en Flerhed af Instanser med Aastedsbefaringer, Kaartforretninger etc., staar i Regelen ikke i nogetsomhelst rimeligt Forhold til det omprocederedes Værdi. Den ellers saa økonomiske og paaholdende Bonde synes, naar det gjælder Processer om hans Jord, ikke at kende økonomiske Hensyn. Ganske træffende har

Alexander Kjelland skildret denne Jordkærlighed i »Arbejdsfolk« i den skikkelige og godmodige Njædel Vatnemo, der dog til Slut gaar fra Gaard og Grund formedelst hin Sag om en Tarestrand. Ogsaa gennem Zola's »La Terre« gaar denne Jordkærlighed som en rød Traad.

Men, vil det her kanske indvendes, ud fra den Slags subjektive Følelser og Stemninger gaar det dog ikke an at udlede økonomiske Love. Hvorfor ikke? Hvad andet er Grænsenytteteorien og Tids-teorien bygget paa end netop subjektive Følelser og Stemninger? Det kan virkelig ikke indses, hvorfor ikke Jordkærligheden skulde være et ligesaa berettiget Moment at bygge paa som f. Eks. noget saa luftigt som et Behovs forskellige Intensitetsgrader.

Denne Jordkærlighed vil derfor bevirke, at hvor der er ledig fri Jord, der kan dyrkes uden foregaaende Kapitalopsamling, vil man foretrække at arbejde paa egen Jord fremfor at arbejde som lønnet af andre, endog om den Arbejdsløn, man paa den sidste Maade kan faa, er højere end Udbyttet af Arbejdet paa egen Jord. Men hvormeget vil da den blotte Arbejder forlange som Vedderlag for at han opgiver sin egen Jord og arbejder sammen med Kapitalproducenten paa dennes Jord? Ja, siger Loria, det Offer, som Abstinentsen fra den frie Jord medfører, og som Kapitalproducentens Abstinents fra straks at konsumere sine Produkter medfører, »er inkommensurable Størrelser og derfor lige«. Følgen heraf vil være, at den eneste Betingelse, hvorunder der paa dette Stadium vil kunne foregaa en Association af Kapital og Arbejde, vil være, at

Nettoudbyttet af Produktionen, efter at Kapitalproducentens forskudte Kapital først er refunderet, deles lige mellem Kapitalproducenten og den blotte Arbejder. Slutningen synes at være noget letvindt, men Resultatet turde kanske ikke være saa urigtigt alligevel, naar man betænker, at den blotte Arbejder vil have den samme Adgang som Kapitalproducenten til selv at akkumulere Kapital. En anden Betingelse er det ogsaa, at baade Kapitalproducenten og den blotte Arbejder personlig med sit Arbejde deltager i Produktionen. Sker ikke dette, vil Ligheden mellem Parterne igen blive forrykket, idet den enes Kapitalabstinents vistnok vil opveje den andens Jordabstinents, men den enes Arbejde vil da ikke længere opvejes ved den andens Arbejde, og Parterne vil saaledes ikke længere være stillede paa den samme Fod. Fik Kapitalproducenten i dette Tilfælde mere end den blotte Arbejder, saaledes at der paa den Maade fremkom en Kapitalgevinst, saa vil Arbejderen foretrække at appropriere Jord for egen Regning og der akkumulere Kapital, hvortil han jo har ligesaa god Anledning som den anden. Som man vil se, er Forholdet mellem Kapitalproducenten og den blotte Arbejder her et Kooperationsforhold, og den Arbejdsløn, som den blotte Arbejder i dette Tilfælde faar, er i Virkeligheden det fulde Udbytte af hans Arbejde. Produkternes Værdi vil derfor fremdeles blive bestemt kun efter det paa Produktionen direkte eller indirekte anvendte Arbejde. Det er dette, som Loria kalder »den blandede Association« (l'associatione mista).

Det siger sig selv, at denne blandede Associa-

tion ikke vil komme til synderlig Anvendelse, hvor der er Overflod paa Jord af stor Frugtbarhed. Den er for begge Parter under saadanne Forhold mindre tiltrækkende og paakrævet og indgaas derfor ikke uden Nødvendighed. Kun hvor Jorden er af mindre Frugtbarhed, saaledes at det bliver mere paakrævet at øge Arbejdets Effektivitet gennem Association, bliver den praktisk. Hvor der er Overflod paa frugtbar Jord og Befolkningen er faatallig, vil man derfor (under Forudsætning af fuld personlig Frihed) faa et Samfund af spredt boende Jordbrugere, der hver lever paa sin Jord, noget som Erfaringen noksom viser er Tilfældet i nye Lande, f. Eks. Kolonier. Kun hvor Jorder af bedste Kvalitet ligger lige ved hinanden og ikke er skilt ad ved mellemiggende Jord af daarligere Kvalitet, vil man kunne faa en Association af Kapitalproducenter, der beholder sin Jord og associerer baade Arbejde og Kapital med Deling af Produktet. Det er dette, som Loria kalder »den egentlige Association« (*l'associatione propria*), men det siger sig selv, at Rumforholdene snart sætter en Grænse for Anvendelsen af denne Associationsform.

III.

Vi har hidtil forudsat en Overflod af Jord af 1ste Klasse. Men sæt nu at Folkemængden øges, saaledes at Jord af daarligere Kvalitet maa tages i Brug. Vil ikke da Grundrente og Kapitalgevinst opkomme? Kfr. dog Ricardo og Malthus. Nej, siger Loria, ikke nødvendigvis, det vil sige, ikke hvis der fremdeles er fri Adgang til Jord, det vil sige Jord

baade af bedre og daarligere Kvalitet, hvad der i Tilfælde maa arrangeres paa den Maade, at Jorden deles i Klasser efter sin forskellige Kvalitet og at saa hver enkelt af vedkommende Samfundsmedlemmer faar sit Stykke eller Adgang til at faa hver et Stykke af de forskellige Klasser Jord. Det samme vil ogsaa opnaas ved en ligefrem kommunistisk Ordning, hvor Jorden ejes og dyrkes i Fællesskab og Produkterne fordeles blandt Samfundets enkelte Medlemmer. Det er dette, som Loria kalder »l'associatione propria coattiva«, (den tvungne egentlige Association). Paa en saadan Ordning har vi faktisk ogsaa talrige Eksempler navnlig i ældre, mere primitive Tider, og Afarter af den Slags Jordforfatninger har tildels holdt sig til den Dag i Dag. Under saadanne Forhold vil baade Kapitalgevinst og Grundrente fremdeles ikke kunne fremkomme.

For Kapitalgevinstens Vedkommende vil man vistnok finde de foran anførte Betragtninger fremdeles gældende. Men for Grundrentens Vedkommende vil man kanske heller studse lidt, thi det stemmer jo slet ikke med Ricardos Lære. Hvis alle Samfundsmedlemmer blot befatter sig med Jorddyrking, kan det under de nævnte Forudsætninger jo nok forstaas, at der ikke kan paavises en særskilt og distinkt Grundrente som en særlig Del af Produktionsudbyttet. Men sæt nu, at der i samme Samfund ogsaa findes andre Næringsdrivende, Haandværkere, Industridrivende o. s. v. Vil det ikke da vise sig, at Jordbrugeren vil faa foruden almindelig Løn for sit Arbejde, bestemt efter Arbejdet paa den daar-

ligere Jord, desuden et Overskud, en Grundrente af den bedre Jord, som de andre Samfundsklasser faar betale? Nej, siger Loria, denne Grundrente vil blive elimineret derved, at Priserne paa Haandværks- og Industriprodukter blive sat op i Forhold til Jordbrugsprodukter og Priserne paa disse sat ned, saaledes at de Haandværks- og Industridrivende faar det samme Udbytte af sit effektive virkelige Arbejde som de Jordbrugende. Landbrugsprodukterne vil altsaa synke i Pris i Forhold til Industriprodukterne, indtil Ligevægt naas paa et Punkt, hvor baade Industriprodukter og Landbrugsprodukter ombyttes efter et Værdiforhold, bestemt ved det virkelige effektive paa Produktionen af begge Samfundsklasser anvendte Arbejde. At dette nødvendigvis maa blive saaledes, er klart nok, hvis man forudsætter, at de Haandværks- og Industridrivende fremdeles beholder sin Adgang til den frie Jord i Lighed med de øvrige Samfundsmedlemmer. Thi det er da klart, at hvis deres paa Haandværk og Industri anvendte Arbejde ikke skaffer dem samme Udbytte, som Jordbrugeren har af sit Arbejde, vil de opgive sit Haandværk og Industri og dyrke Jorden i Lighed med de øvrige Samfundsmedlemmer. Der maa derfor nødvendigvis ske en Afbalancering til samme Niveau af Arbejdsudbyttet i de forskellige Brancher, saaledes at de jordbrugende ikke nyder nogen ekstra Fordel af Jordens forskellige Frugtbarhedsgrader, og dette sker netop ved en Afbalanceringen af Produktpriserne efter det anvendte, effektive, virkelige Arbejde i de forskellige Brancher. Det er dette, som Loria kalder den naturlige Eliminering, *l'elisione natu-*

rale« af Grundrenten. Det er saaledes klart, siger Loria, at ogsaa Grundrenten paa samme Maade som Kapitalrenten er en blot historisk Kategori, der ikke saaledes som af Ricardo paastaaet har sin nødvendige og naturlige Aarsag i Jordens forskellige Frugtbarhed, men derimod i Ophøret af den frie Jord.

Ligesaa lidt som der saaledes som Følge af den frie Adgang til Jorden her vil danne sig en Jordrente eller Kapitalgevinst hos den jordbrugende Klasse, ligesaa lidt vil der af de ovenfor nævnte Grunde blandt Haandværkerne og de Industridrivende kunne danne sig en Kapitalgevinst. Den Arbejdsform, man her vil have, vil nemlig være den foran nævnte blandede Association, »l'associatione mista«, hvor Kapitalproducenten og den blotte Arbejder begge arbejder med og deler lige Produktionsudbyttet. Paa andre Vilkaar vil nemlig den blotte Arbejder (il lavoratore semplice) ikke opgive Stillingen som fri og selvstændig Jordbruger.

Baade Jordrenten og Kapitalgevinsten er saaledes, mener Loria, uforenelige med den frie Jord. Paa dette Stadium er der kun Tale om Arbejde og Arbejdsudbytte. Kapitalen vil kun tjene til at potensere Arbejdet, lette dette og øge dets Effektivitet, men ikke være en særegen Indkomstkilde, hvorfor heller ikke Kapitalakkumulation vil finde Sted i større Omfang end fornødent for Potensering af Kapitalproducentens Arbejde. Arbejdet vil være den hele Økonomis Grundvold, og paa dette Stadium er det derfor Arbejdet, der behersker Produktet, medens det som bekendt nu er Produktet, som kommanderer Arbejdet gennem Arbejdslønnen, idet Arbejdet nu er

gaaet over til en Vare, hvis Pris bestemmes af Tilbud og Efterspørgsel, medens under den frie Jord Arbejdets Udbytte kun bestemmes af Arbejdets egen Produktivitet.

Saa fremmedartede disse Lorias Ræsonnementer end kan synes, saa har han vistnok Ret i, at den saakaldte »amor di terra«, Jordkærligheden, paa den ene Side, og den frie Adgang til at dyrke Jord for egen Regning og der akkumulere Kapital paa den anden Side, vil vanskeliggøre, om ikke umuliggøre, Dannelsen af en Kapitalgevinst, en Profit, og Dannelsen af en særlig Kapitaliststand. Man vil faa et Folk af Arbejdere, der lever af Udbyttet af sit Arbejde, et Arbejde, der meget vel kan være lettet og gjort mere effektivt gennem opsparet Kapital i Form af Redskaber, Raastoffer, Husdyr o. s. v., men hvor alligevel kun Arbejdet godtgøres, og hvor paa den anden Side heller ikke Kapitalakkumulation finder Sted i større Udstrækning end for at potensere Kapitalproducentens Arbejde, derimod ikke for at skaffe en arbejdsløs Indtægt, der paa dette Stadium er umulig. Dette bestyrkes ogsaa til Overflod af Erfaringen Det er en bekendt Sag, at i nye Lande, hvor der er Overflod paa frugtbar Jord, der er det meget vanskeligt, ja ligefrem umuligt at anbringe Kapital i produktive Foretagender, enten det saa er Landbrug eller Industri, paa en frugtbringende Maade, saaledes at den skaffer en Kapitalgevinst, en Profit, og det netop paa Grund af Vanskeligheden eller Umuligheden ved at skaffe Arbejdere uden til en Arbejds løn, der er saa høj, at den ingensomhelst Profit levner. Loria nævner herpaa talrige meget interessante

Eksempler fra de amerikanske Koloniers ældste Historie, f. Eks. hvorlunde naive engelske Rigmænd drog over til Amerika for der at drive industrielle Foretagender eller drive Jordbrug i stort; men hvorledes det viste sig aldeles umuligt for dem at opnaa nogen Kapitalgevinst af den simple Grund, at de ikke kunde faa Arbejdere uden mod ligefrem ruinerende Lønninger. Derfor er ogsaa i saadanne Lande, som Erfaring noksom viser, større kapitalistisk drevne industrielle Foretagender en Umulighed, ligesom den store Landejendom er en Absurditet, da Ejeren ikke kan nyttiggøre sig den, idet han ikke kan faa Arbejdere, da enhver foretrækker at arbejde paa egen Jord. Under saadanne Omstændigheder møder man da ogsaa det mærkelige Forhold, at f. Eks. Haandværkssvendene faar samme Betaling som Mesteren, der dog er den, som forskyder Kapitalen, noget, som fremgaar af flere af de ældste Laugsforfatninger og som for Nutidens Ideer synes uforklarligt, men som er en nødvendig Følge af den tidligere frie Adgang til Jorden, der kun muliggør den »blandede Association« (*l'associatione mista*), hvor Kapitalproducent og den blotte Arbejder (*il lavoratore semplice*) begge personlig deltager i Arbejdet og hvor Produktionsudbyttet efter Refusion af den forskudte Kapital deles lige.

Ganske interessant er det i denne Forbindelse ogsaa at erindre, at i de mere primitive Perioder, da Jorden i mere eller mindre Grad er fri, det er jo ligefrem forbudt at tage Renter af Kapitalen. Aager er da ikke bare at tage for høje Renter, men i det hele taget at tage Renter. Saaledes ramte den

mosaiske Lovs Aagerforbud i det hele taget det at tage Renter, og det samme var jo Tilfældet med den katolske Kirkes Aagerforbud, der i tidligere Perioder virkelig blev efterlevet. Dette viser mere end noget andet Ikketilstedeværelsen af en Kapitalgevinst, naar Jorden er fri. Dette Renteforbud kan ikke forklares alene dermed, at Folk den Gang var mindre oplyste end nu og ikke havde læst Senior og Bøhm-Bawerk. Naar man den Gang i det hele taget forbød at tage Renter, saa havde dette sin Grund i, at ligesaa naturligt, rimeligt, ja nødvendigt, som det nu forekommer os at beregne os Rente efter den almindelige Rentefod, ligesaa unaturligt, urimeligt, ja samfundsskadeligt og moralsk forkasteligt ansaas det den Gang i det hele taget at beregne Renter. Og hvoraft saa igen denne Forskel i Opfatning? Jo, fordi nu, da Jorden ikke længer er fri, afkaster Kapital, produktivt anvendt, en Kapitalgevinst, en Profit, hvad imidlertid ikke var Tilfældet i tidligere Tider.

IV.

Vi har saaledes set, at baade Kapitalgevinst og Grundrente efter Lorias Mening er uforenelig med den frie Jord eller rettere sagt med den frie Adgang til Jorden. Først naar denne frie Adgang ophører, kan Kapitalgevinst og Grundrente fremkomme og der kan da danne sig paa den ene Side en Kapitalist- og Grundejerklasse, der lever af sin Kapitalgevinst og Jordrente uden at arbejde, og paa den anden Side en egentlig Lønarbejderstand, der lever af Arbejdsløn.

For Grundrentens Vedkommende følger dette deraf, at Grundejerne monopoliserer enten al Jord eller i alt Fald den bedre Jord og saaledes faar Adgang til at hæve en Monopolgevinst, i alt Fald af den bedre Jord, idet de nu kan forhindre den naturlige Eliminering af Grundrenten, der er en Følge af den frie Adgang til Jorden. Det forholder sig derfor, mener Loria, ikke saaledes som af Ricardo paa-staaet, at det er den ved Befolkningens Tilvækst nødvendiggjorte Benyttelse af stadig daarligere og daarligere Jord, eller en stadig mere intens Benyttelse af samme Jord, der fremkalder Grundrenten. Dette Forhold er nemlig, som allerede tidligere nævnt, i og for sig ikke tilstrækkeligt til at fremkalde Grundrenten, hvis ikke ogsaa den frie Adgang til Jorden stænges.

For Kapitalgevinstens Vedkommende er dennes Fremkomst efter Lorias Mening en Følge af, at Arbejderen, naar den frie Adgang for ham til Jorden stænges, ikke længer kan forlange noget Verderlag for Afsavn af fri Jord, der kan kompensere Kapitalproducentens Abstinents, ligesom ogsaa Stængningen af den frie Adgang til Jorden afskærer ham fra at dyrke Jord for egen Regning og der selv akkumulere Kapital. Arbejderen mister saaledes sin »Option». Arbejderen vil derved blive helt afhængig af Kapitalproducentens Kapitalakkumulation og det derved dannede Lønningsfond, og Kapitalproducenten vil derved faa det i sin Magt at afpresse Arbejderen en Del af hans Arbejdsprodukt som Kapitalgevinst, og han vil saa fortsætte at akkumulere ikke længer som før for at potensere sit Arbejde

eller lette dette, men for at engagere Arbejdere for derved at faa en øget Indtægt uden Arbejde i Form af Overskudet af Arbejdsproduktet over Lønnen.

I Stedet for at bestemmes af det ved Produktionen anvendte effektive Arbejde vil derfor nu Formuegodernes Værdi bestemmes efter hvad Loria kalder det komplekse Arbejde, idet der som værdibestemmende Moment foruden Arbejdet nu ogsaa indtræder Profitsatsen af, hvad Loria kalder den »tekniske« Kapital (d: Raastoffer og Redskaber etc. i Modsætning til Lønningskapitalen, Lønningsfondet). Det viser sig saaledes, siger Loria, at ogsaa Værdien er en blot historisk Kategori, idet Værdi under den frie Jords Herredømme er noget andet end naar den frie Jord er ophørt. Adam Smiths Teori om, at Værdien bestemmes af det effektive Arbejde, der senere jo ogsaa er hævdet af Carl Marx, er derfor rigtig nok under Forudsætning af den frie Jord, men aldeles urigtig, naar den frie Jord er ophørt.

Jeg maa her bemærke, at Loria er en bestemt Modstander af Grænsenytteteorien. Et Formuegodes Værdi kan efter Lorias Mening ikke bestemmes efter den Slags luftige og æteriske Ting som Behovsintensitetsgrader og lignende blot subjektive Momenter, en Bemærkning, som Loria ikke synes at have været opmærksom paa ogsaa kan anvendes mod hans egen »amor di terra«. At give en Oversigt over Lorias Værdilære vil her føre altfor vidt. Den er saare sindrig, saare indviklet og saare kunstig og minder om de kunstig udtænkte »Epicykler«, som Fortidens Astronomer maatte ty til, naar de skulde forklare den sfæriske Astronomis Fænomener under den Forudsætning,

at Solen gik rundt om Jorden i Stedet for omvendt. Jeg skal blot meddele, at medens Værdien efter Lorias Mening paa den frie Jords Stadium kun er en Funktion alene af Arbejdet, er den, naar den frie Jord er ophørt, en Funktion baade af Arbejdet og Profitsatsen, hvilket igen er en Følge af den forskellige Udstrækning, hvori den »tekniske« Kapital i Forhold til Lønningskapitalen kommer til Anvendelse i de forskellige Produktionsgrene. Spørgsmaalet bliver da igen: hvorledes bestemmes Profitsatsen? Ja, siger Loria, dette er en i høj Grad variabel Størrelse, thi den afhænger af, hvor stor Andpart det lykkes Kapitalisterne at »usurpere« af Arbejdsudbyttet. Men dette er en ret vilkaarlig og derfor meget variabel Størrelse, hvorfor ogsaa Formuegødernes Værdi paa det Stadium bliver i høj Grad variabel. Først naar Arbejdslønnen har naaet Eksistensminimet, vil Profiten være begrænset ned ad og Værdien vil da ogsaa blive stabilere, kun afhængende af Profitens Begrænsning opad som Følge af Produktionens større eller mindre Effektivitet.

Naar man søger at forklare og retfærdiggøre Kapitalgevinsten paa Grundlag af Værdiforskellen mellem Nutidsgoder og Fremtidsgoder og at saaledes Arbejderen faar finde sig i at faa en mindre Betaling i Nutidsgoder for Fremtidsgodet: det færdige Arbejdsprodukt, saa begaar man efter Lorias Mening i Virkeligheden kun en grov *petitio principii*; thi naar Arbejderen ikke kan oppebie Fuldførelsen af sit Arbejde, men maa sælge det for en Underpris, saa skyldes jo dette netop den Grund, at han er udelukket fra den frie Adgang til Jorden, ikke kan

erhverve og akkumulere selvstændigt og derfor a tout prix maa sælge Fremtidsgodet, det færdige Produkt, mod Nutidsgodet, Arbejdslønnen. Heri har Loria vistnok til Dels Ret. Det er visselig en Misforstaaelse, naar enkelte synes at tro, at »Tids-teorien« har løst det sociale Spørgsmaal ved at paavise Kapitalgevinstens Berettigelse.

Den første Betingelse for Kapitalgevinstens Dannelse er derfor, at den frie Adgang til Jorden stænges, en Adgang, som da ogsaa »Kapitalisterne«, efter Lorias Mening, stadig for enhver Pris søger at hindre baade bevidst og ubevidst. Arbejderens Forening med Jorden er nemlig Kapitalgevinstens Negation. Dette Schisma mellem Arbejderen og Jorden kan fremmes paa tvende Maader, enten ved at lægge Tvang paa Jorden eller paa Arbejderen, enten ved at forholde Arbejderen Jorden, ved dennes udelukkende Appropriation, altsaa lægge Baandet paa Jorden, eller ogsaa at holde Arbejderen borte fra Jorden, altsaa lægge Baandet paa Arbejderen eller ved en Kombination af begge Metoder. Hvilket Middel, der vælges, vil afhænge af Omstændighederne.

V.

Er der Overflod paa frugtbar Jord, hvis faktiske eller udelukkende Appropriation af Kapitalisterne er umulig eller meget vanskelig, bliver Slaveriet en Nødvendighed for Dannelsen af en Kapitalgevinst. At binde Jorden vil her falde vanskeligere end at binde Arbejderen, og man vælger da selvfølgelig den mest letvindte Udvej. Eftersom den bedste Jord

sukcessive optages eller Jordens Frugtbarhed netop paa Grund af den med Slaveriet forbundne Rovdrift aftager, gaar saa Slaveriet sukcessive over til de mildere Former af Ufrihed: Livegenskab, Vornedskab, Stavnsbaand o. s. v. Dette sker ikke paa Grund af stigende Dyd hos Kapitalistklassen, men af mere nærliggende Bevæggrunde. For det første er det nemlig at mærke, at jo strængere Ufriheden er, desto kostbarere bliver det ufrie Arbejde. Det egentlige Slaveri viser sig derfor kun lønnende paa særlig frugtbar Jord. Herfor havde man i sin Tid rig Erfaring i Nordamerika. Slaven arbejder uvilligt og slet. Der krævedes derfor en Stab af Opsynsmænd for at passe paa ham og prygle ham til Arbejde. Desuden maatte der holdes en Hær af Slavejægere, de saakaldte »Kidnappers«, for at fange bortrømte Slaver. Og saa er Slavens Forplantning meget træg. Det ufrie Menneske udviser en aldeles paafaldende Sterilitet. Da Tilførslen af Slaver ude fra blev spærret, maatte der derfor gaas igang med en formelig og systematisk Slaveavl, hvad der imidlertid blev en meget kostbar Affære*). Men dernæst medfører ogsaa den Omstændighed, at den bedste Jord i stigende Grad optages eller Jordens Frugtbarhed aftager, at de strængere Former for Slaveri bliver mindre nødvendige.

*) Dette Slaveopdræteri blev en særegen Næringsvej i enkelte Stater, hvorfor man sondeede mellem slaveopdrættende og slaveforbrugende Stater, og det er ganske karakteristisk, at det særlig var i de slaveopdrættende Stater, at man viste den største Iver for Slaveriets Opretholdelse og Udbredelse til nye Territorier, hvorved der kunde skabes et nyt Marked for deres Produktion, medens man derimod i de egentlige slaveforbrugende Stater viste mindre Begejstring for Slaveriet.

Det bliver nemlig nu vanskeligere for Arbejderen at dyrke Jord for egen Regning, idet der hertil nu i Reglen vil kræves nogen forudgaaende Kapitalopsamling. Begge disse Omstændigheder virker da til, at Ufriheden stadig bliver mindre og mindre stræng, indtil den til Slut afløses af fuldstændig Frihed. Jordforholdene har da paa Grund af øgende Befolkning og aftagende Frugtbarhed udviklet sig derhen, at Kapitalgevinsten ligesaavel som Grundrenten er tilstrækkelig sikret ved at der blot lægges Baand paa Jorden.

At Arbejdernes større eller mindre Ufrihed staar i den nøjeste Forbindelse med Jordforholdenes Udvikling, kan neppe betvivles. Det er dog for paa tageligt. Det viser sig nemlig til forskellige Tider og i forskellige Verdensdele, at visse Jordforhold betinge Ufrihedens Indførelse, ligesom visse Jordforhold betinge dens Ophør, og det uanset Forskel i Race og Religion og de herskende politiske Ideer. Den Tid, da man troede, at Ufrihedens Ophør havde sin hovedsagelige Grund f. Eks. i den kristne Religion eller i Udbredelsen af visse humane Ideer, saaledes som f. Eks. Oplysningstidens Teorier og Principerne af 1789, er vel forbi. Det er i saa Henseende karakteristisk, at da Ufriheden allerede paa det nærmeste var ophørt i Europa, var den netop paa sit Højdepunkt i Amerika hos et Folk af særdeles gode Kristne, hvis Forfædre i sin Tid netop for sin religiøse Overbevisnings Skyld var udvandrede fra England. Og det virker nærmest tragikomisk, naar man erindrer sig, at de selvsamme Personer, der indledede den amerikanske Unionsforfatning med den

pompøse Deklaration om Menneskerettighederne, var Slaveejere. Og naar Nordstaterne afskaffede Slaveriet tidligere end Sydstaterne og med engang fik det saa travlt med moralsk Indignation ligeoverfor de ugedelige Sydstater, saa turde vel dette i nogen Grad hænge sammen med den Omstændighed, at Nordstaterne paa Grund af Jordforholdene, nemlig Folkemængdens hurtigere Øgning og Jordens mindre Frugtbarhed, tidligere kunde undvære Slaveriet. Det er jo ogsaa ganske karakteristisk, at ogsaa Boernerne paastaas at have praktiseret Livegenskabet, for at bruge et pænt Udtryk, ligeoverfor de Indfødte, men saa er der jo ogsaa adskillig Overensstemmelse mellem Jordforholdene i Sydafrika nu og i Nordamerika i dette Aarhundredes Begyndelse. Og naar Livegenskab, Vornedskab og Stavnsbaand og deslige ikke fandt Indpas i Norge, medens den danske Bonde, der levede under samme Regering, maatte sidde paa den i en senere Tid saa meget omtalte, men i Datiden vel neppe fuldt saa meget benyttede, Træhest, saa turde vel den nærmest liggende Grund til denne Forskel være at søge i Norges mindre Frugtbarhed, der gjorde Ufriheden overflødig paa Grund af den større Vanskelighed ved her at rydde og dyrke Jord uden foregaaende Kapitalopsamling, og ikke saameget i en for den norske Bonde særegen Uvilje til at »taale Lænker, Baand og Tvang«.

VI.

Men selv om Jordforholdene har udviklet sig derhen, at Arbejderens personlige Ufrihed ikke længer er en nødvendig Betingelse for Kapitalgevinsten, idet den bedste Jord er optaget og den daarligere ikke kan

dyrkes uden en foregaaende Kapitalopsamling, saa maa dog Kapitalisterne fremdeles stadig være om sig for at hindre, at Kapitalgevinsten igen bortelimineres, derved at Arbejderen faar Adgang til at akkumulere Kapital, der sætter ham i Stand til at dyrke Jord for egen Regning, hvorved han vil kunne genvinde sin »Option«. Af den Grund vil derfor »Kapitalisterne«, efter Lorias Mening, systematisk stræbe efter at drive Arbejdslønnen nedover mod Eksistensminimum, saaledes at Kapitalakkumulation fra Arbejdernes Side bliver udelukket. Først da er Kapitalgevinsten fuldt sikret.

For saaledes at drive Arbejdslønnen nedover benytter »Kapitalisterne« sig da, mener Loria, bevidst og ligesaa ofte ubevidst af forskellige Midler, der direkte eller indirekte fører mod dette Maal. For det første en systematisk Forøgelse af Folkemængden, hvorved Tilbudet af Arbejdere øges, saaledes at Arbejdslønnen af den Grund faar en synkende Tendens. Ret karakteristisk i saa Henseende er Merkantilisternes varme Interesse for Folkeformeringen, der som bekendt gav sig de pudsigste Udslag. Forøvrigt vil netop Ophøret af den frie Adgang til Jorden og Arbejdernes Overgang fra fri Jordbrugere til Lønarbejdere medføre en uforholdsmæssig Folkeformeren. I et Samfund af fri Jordbrugere, der selv dyrker egen Jord, sker Folkeformeringen ikke i stærkere Forhold end Subsistensmidlernes Vækst, men afpasser altid Formeringen efter de økonomiske Vilkaar. Dette viser jo Erfaringen noksom er Tilfældet med selvejende Bønder, navnlig hvor ikke Institutioner som »Aasædesretten« i Norge og »der Anerberecht« i Tyskland virker i modsat Retning. Derimod

viser Lønarbejderen stadig en Tendens til en mere uforholdsmæssig Formering, en Tendens, der endog synes at blive stærkere, jo daarligere hans økonomiske Stilling er. Det er saaledes, efter Lorias Mening, netop Ophøret af den fri Adgang til Jorden og den hermed sammenhængende Grundrente og Kapitalgevinst, der medfører den overdrevne Folkeformering og ikke omvendt.

Men ogsaa paa anden Maade arbejdes der systematisk paa at drive Arbejdslønnen ned. I denne Retning virker saaledes en øget Anvendelse af »teknisk« Kapital i Produktionen i Forhold til Lønningskapital. En udvidet Anvendelse af teknisk Kapital i Produktionen formindsker paa den ene Side Lønningsfondet og forøger paa den anden Side Tilbudet af Arbejdere, derved at Arbejdere overflødiggøres. I det hele taget virker den tekniske Kapital saa at sige automatisk til at holde Arbejdslønnen nede. En høj Arbejdsløn gør nemlig netop en udvidet Anvendelse af teknisk Kapital fordelagtig, og denne virker saa til igen at drive Arbejdslønnen ned. Ja, Loria mener, at f. Eks. Maskiner, naar Arbejdslønnen endnu er højere end Eksistensminimet, i stor Udstrækning anvendes ikke saa meget, fordi deres Anvendelse direkte er mere lønnende, som fordi deres Anvendelse tjener som et Middel til at drive Arbejdslønnen ned, hvorfor deres Anvendelse indirekte er fordelagtig for Kapitalisterne. Men paa samme Maade virker ogsaa Overgangen fra et mere intensivt til et mere ekstensivt Jordbrug, hvad der jo ogsaa altid medfører en Udvidelse af den tekniske Kapital paa Lønningskapitalens Bekostning. En høj Arbejdsløn gør det fordel-

agtigere at gaa over fra Kornproduktion til Fædrift og at anvende Jorden som Græsgange. Et yderligere Skridt i samme Retning er det, naar dyrket Jord lægges ud til Skov. Herved bliver selvfølgelig Arbejdskraft i stigende Grad overflødiggjort, hvad der virker til at trykke Arbejdslønnen. Men herved bliver endvidere Produktionen af Næringsmidler og særlig Næringsmidler for Arbejdere indskrænket, hvorved disses Pris stiger, hvad der ogsaa virker til at trykke den reelle Arbejdsløn ned mod Eksistensminimet.

I samme Retning til at trykke Arbejdslønnen virker ogsaa Anvendelsen af Kvinder og Børn som Arbejdere og Arbejdstidens Forlængelse, hvorved der skabes et øget Tilbud af Arbejde, der trykker Arbejdslønnen. Endvidere Beskatningen, der lægges saaledes, at den fortrinsvis gennem indirekte Skatter, Toldafgifter etc. rammer Arbejderklassen, hvad der yderligere virker til at beklippe dens Indtægter og drive disse ned mod Eksistensminimet og saaledes hindre Akkumulation fra Arbejdernes Side.

Endelig maa ogsaa, anfører Loria, som et Led i denne Kamp for Kapitalgevinstens Bevarelse mærkes den stigende Koncentration af Jordejendommen og de Hindringer, der lægges i Vejen for en Udstykning af Jordejendommene enten indirekte saasom ved den norske Aasædesret og den tyske Anerbenrecht, hvorved en Deling af Jorden mellem Arvinger forhindres, eller direkte ved ligefrem Lovforbud mod Jordudstyknings udover en vis Minimalgrænse, saaledes som man har Eksempler paa baade i Tyskland, Sverige og Danmark. Herved øges Tilbudet af Arbejdere

gennem de smaa Jordejere, der gaar over til Lønarbejdere, medens paa den anden Side Adgangen for en Arbejder til at erhverve egen Jord og derved opnaa en selvstændig Stilling og »Option« vanskeliggøres*).

Men i samme Retning til at trykke Arbejdslønnen nedover mod Eksistensminimum virker, mener Loria, ogsaa den stigende Grundrente og Jordejendommenes Koncentration derved, at der i stedse stigende Grad herved skabes en Hindring mod en øget Produktion af Levnedsmidler og en større Udnyttelse af Jorden. Den stigende Grundrente gør nemlig Jordejerne i stedse stigende Grad mindre tilbøjelige til mere intens Udnyt-

*) Selv i Norge, hvor Jordforholdene er ganske anderledes demokratiske end baade i Danmark og Sverige og hvor en egentlig Godsejerstand ikke findes — selv der mærkes meget tydelig en saadan Tendens, i alt Fald for det østenfjeldske og nordenfjeldske Norges Vedkommende, hvor Jordforholdene ikke er fuldt saa demokratiske som paa Vestlandet. Naar man betænker den Mængde af god dyrkbar Jord, som her forefindes, og som Gaardejeren selv ikke kan nyttiggøre sig, vilde den Uvilje, som Gaardbrugerne her gennemgaaende viser mod at sælge Jord til Opdyrkning og i det hele taget at gøre Arbejderne til smaa Selvejere af Jord, ikke være forstaaelig, hvis man ikke tager i Betragtning, at Gaardbrugerne frygter for, som det hedder, »herved at forværre Arbejdsforholdene«, idet en Arbejder, der sidder paa egen Jord, selv om den er liden, dog altid kan stille sine Betingelser. Det er ogsaa et mærkeligt Faktum, at Arbejdslønnen paa Vestlandet, hvor Jorden er stærkest udstykket, er højere end i Østlandets rigeste Bygder, som f. Eks. Hedemarken, et Forhold, der kan forklares netop ved den stærke Jordudstyknings paa Vestlandet, der byder Arbejderen en større Adgang til »Option«; thi da Levnedsmidlerne er gennemgaaende billigere paa Vestlandet end paa Østlandet, er det ikke alene den nominelle, men ogsaa den reelle Arbejdsløn, som er højere. Og naar Arbejdslønnen er særlig høj i de nordlandske Amter, saa hænger vel dette sammen med det fri Havfiske, der byder Arbejderen Adgang til Produktion for egen Regning uden synderlig Kapital, og saaledes paa den Maade aabner ham Anledning til »Option«.

telse af Jorden og tilsidst ligefrem fjendtlig mod en saadan. Thi en øget Produktion af Jordbrugsprodukter vil øge Tilbudet og derved trykke Priserne og derved formindske Grundrenten, der i stedse sigende Grad faar Karakter af en Monopolgevinst. Men de stigende Priser paa Levnedsmidler vil igen forøge Arbejdsmkostningerne, hvad der igen vil virke som en yderligere Hindring mod en mere intens Udnyttelse af Jorden. Man maa ogsaa erindre, at for den store Grundejer er det kun Nettoafkastningen og ikke Bruttoafkastningen, som kommer i Betragtning. Allerede af den Grund har den store Jordejer ingen Interesse af at fortsætte Produktionen til et Punkt, der vel dækker Arbejdsmkostningerne, men intet Nettooverskud levner. At der her ved bliver Føde for færre Mennesker, er en Omstændighed, der som nævnt kun virker i Grundejerens Favør ved at øge Grundrenten. Erfaring synes da ogsaa noksom at vise, at en stigende Grundrente i Forbindelse med en Koncentration af Jordejendommene medfører en Tilbagegang i Produktionen af Levnedsmidler for Arbejderne. Paa denne Maade bliver der efter Lorias Mening altsaa skabt en kunstig Grænse for Subsistensmidlernes Øgning og derved igen et kunstigt Tryk af Befolkningen mod Subsistensmidlerne, hvad der igen virker til at drive Arbejdslønnen ned mod Eksistensminimet, og da dette netop er i Kapitalisternes Interesse, er Forholdet mellem Kapitalister og Grundejere, Kapitalgevinst og Grundrente paa dette Stadium meget kordialt, idet Grundrenten endnu virker i Kapitalgevinstens Favør.

Paa den anden Side gælder det imidlertid ogsaa at begrænse Kapitalgevinsten eller rettere

sagt Kapitalisternes Kapitalakkumulation, saaledes at den ikke foregaar i stærkere Forhold end Befolkningens Tilvækst. Sker nemlig dette, vil det øgede Tilbud af Kapital drive Arbejdslønnen i Vejret, saaledes at Arbejderen vil kunne sættes i Stand til at akkumulere og derved igen faa »Option«, hvorved Kapitalgevinstens Tilværelse vil trues.

Denne Begrænsning sker paa forskellig Maade. Af særlig Betydning er her, hvad Loria kalder den »uproduktive« Kapital, der i saa Henseende supplerer den tekniske Kapital, der jo dog kun kan anvendes med en vis Begrænsning. En stærk Opsamling af uproduktiv Kapital i Form af Brugsgenstande, Luksusgenstande, Smykker, Krigsredskaber, overflødige Metalbeholdninger i Seddelbanker, Anvendelse af Grovkourant som Omsætningsmiddel i Stedet for Penge-repræsentativer o. s. v., virker selvfølgelig til at hæmme en overflødig Opsamling af produktiv Kapital og en altfor stærk Øgning af Lønningsfondet, der kunde blive farlig for Kapitalgevinstens Eksistens.

I samme Retning virker ogsaa, hvad Loria kalder de »uproduktive« Befolkningsklasser: Militære, Gejstlige, Sagførere, Politikere, merkantile Mellemmænd o. s. v. Disse, der efter Lorias Opfatning lever som et Slags Snyltedyr af Kapitalgevinsten og Jordrenten, har samme Bestemmelse som Iglen, der suger Blod af de for blodrige Legemer, in casu at spise op en Del af den høje Kapitalgevinst og derved hindre en overdreven Opsamling af Kapital, en Overkapitalisation, der kan blive farlig for selve Kapitalgevinstens Bestaaen. Denne Opfatning er forøvrigt slet ikke saa original,

som man kunde tro, thi den har været fremholdt allerede af Malthus, om end med en noget anden Begrundelse. Som lønnede af Kapitalgevinsten og snyltende paa denne danner disse uproduktive Klasser da ogsaa saa at sige Kapitalgevinstens Livgarde, idet deres Opgave er at holde Arbejdsklassen nede, og de yder da ogsaa Kapitalen i saa Henseende for en Tid en værdifuld Assistance.

I samme Retning virker da ogsaa Kriserne. Disse, der tilsyneladende er til Skade for Kapitalisten og ødelæggende for Kapitalgevinsten, udfører imidlertid efter Lorias Mening en baade nyttig og nødvendig Funktion netop for Kapitalgevinstens Bevarelse, idet disse periodiske Aareladninger er nødvendige for at hindre »Overakkumulation« af produktiv Kapital. Som man vil se er dette ogsaa den samme Mening, som har været fremholdt af Malthus. Kriserne virker desuden til at øge Tilbudet af Arbejdere gennem de ved Kriserne eksproprierede og deklasserede Kapitalister og til paa den anden Side at øge Kapitalens Koncentration, hvorved denne end mere sættes i Stand til systematisk at bekrige Arbejdslønnen og holde denne nede til Eksistensminimet. Kriserne udfører saaledes i Grunden en skøn og velsignelsesrig Opgave i Kapitalgevinstens Husholdning.

VII.

Paa denne Maade vil Udviklingen, mener Loria, paa den ene Side som Følge af Folkemængdens Forøgelse, og paa den anden Side som Følge af den Hindring, som den stigende Grundrente i stigende Grad sætter for Jordens Udnyttelse, successivt tilsidst naa

det Punkt, at Befolkningen vokser udover de forhaanden-værende Subsistensmidler, eller, som Loria kalder det, i Stedet for en systematisk Overbefolkning, hvor der kun er et tilsyneladende og ved ovennævnte kunstige Midler fremkaldt Misforhold mellem Befolkning og Subsistensmidler, vil man til Slut faa en automatisk Overbefolkning, og i Stedet for en systematisk Reduktion af Arbejdslønnen henimod Eksistensminimet vil man nu faa en automatisk. Alle disse kunstige Metoder for at hindre Arbejdslønnen fra at stige over Eksistensminimet vil nu blive overflødige, og derfor vil ogsaa Kapitalgevinsten nu gaa over fra at være systematisk til at blive automatisk.

Men herved er Kapitalgevinsten bare kommen fra Asken og i Ilden. Thi den samme Omstændighed, der virker til at drive Arbejdslønnen ned mod Eksistensminimet, nemlig de Hindringer for en øget Produktion og en mere effektiv Udnyttelse af Jorden som Jordforholdene gennem Grundrenten og Ejendommenes Koncentration opstiller, vil ubønhørlig ogsaa drive Kapitalgevinsten ned mod det Minimum, ja under det Minimum, da Kapitalisterne ikke længere vil være interesserede i at akkumulere yderligere Kapital for at opnaa en øget Kapitalgevinst. Trods at Arbejdslønnen nu ikke længere overstiger Eksistensminimet, vil Arbejdsomkostningerne som Følge af Levnedsmidlernes Fordyrelse stadig stige, medens Produktionsudbyttet paa Grund af de Hindringer netop Jordforholdene stiller mod Produktionen stadig forringes, saaledes at der levnes en stadig smallere Margin af Produktionsudbyttet, der kan »konfiskeres« af Kapitalisten. Men dette vil

igen medføre en Tilbagegang i Kapitalakkumulationen, der igen vil medføre en Tilbagegang i Produktionen, hvad der bare vil gøre ondt værre, thi lavere end til Eksistensminimet kan nu engang Arbejdslønnen ikke godt synke, og den ved den aftagende Produktion øgede Overskudsbefolkning maa nolens volens underholdes af Kapitalen, hvis Stilling saaledes stadig bliver mere og mere ugunstig. Den Ændring af Jordforholdene gennem Ophøret af den frie Jord, der i sin Tid netop skete for at muliggøre en udvidet Produktion og en mere intens Udnyttelse af Jorden og virkelig fremkaldte en saadan, viser sig saaledes til Slut at medføre den modsatte Virkning og at være en Hindring for Produktionen og Systemet vrænger sig saaledes tilslut om »til sin egen Karikatur«. I Stedet for Fortidens Kriser, der nu har udspillet sin Rolle som Følge af at Kapitalgevinsten er bleven automatisk, faar man nu den kronisk økonomiske »Depression«, der til Slut vil umuliggøre Produktionen, hvis der ikke sker en Ændring i det økonomiske System. Dette sidste Depressionsstadium, mente Loria, der skrev sin Bog under Indtryk af 80aarenes Depression, nu allerede var indtraadt, hvad den senere Erfaring imidlertid ikke har bestyrket.

Med det gode Forhold mellem Kapitalgevinst og Grundrenten, der nu bare virker til Skade i Stedet for til Gavn for Kapitalen, er det nu forbi, og det er derfor ganske karakteristisk, at nu optræder Ideerne om Jordens Nationalisering à la Henry George, hvad Loria betegner som en udpræget »Kapitalistidé«, hvorved »Kapitalist-erne« vil søge at opnaa at faa dækket helt og alene af Grundrenten alle Skatter og offentlige Byrder, som de nu som Følge af at Arbejdslønnen er sunket til

Eksistensminimet maa dække sammen med Grundejerne. Da Kapitalgevinsten er bleven »automatisk«, trænger Kapitalisterne nu heller ikke længere til de »uproduktive« Klassers Assistance. »Der Mohr hat sein Ding gethan, der Mohr kann gehen«. Hertil kommer da ogsaa, at netop som Følge af Kapitalgevinstens Formindskelse, vil de nu søge at blive fri for disse Parasitter. Der er nu ikke længere noget at dele paa. De vil derfor nu søge at indskrænke og bekæmpe disse Klasser paa enhver mulig Maade. Det gamle Venskabs- og Allianceforhold mellem »Kapitalisterne« og de »uproduktive« Klasser vil derfor nu blive afløst af et Fjendskabsforhold, og fra at være Kapitalgevinstens Vogtere vil de uproduktive Klasser nu blive dens Fjender og indgaa Alliance med Arbejderklassen og støtte denne i dens Kamp mod Kapitalisterne. Men denne Kamp vil da nu ogsaa paa Grund af de nye allieredes overlegne aandelige Dannelse, Kundskaber og Evner blive ført med større Dygtighed og Kraft og med større Udsigt til Sejr*).

*) Det synes virkelig som om Udviklingen i saa Henseende skulde give Loria Ret i hans Paastand, i alt Fald forsaavidt angaar en Alliance mellem hvad han kalder de »uproduktive« Klasser og Arbejderstanden. En saadan Forbindelse har vistnok allerede tidlig eksisteret. Baade Karl Marx og Ferdinand Lassalle tilhørte jo de »uproduktive« Klasser, og hvad Loria her anfører — hans Bog udkom i 1889 — er vistnok skrevet under Indtrykket af den stadig stærkere Omsiggriben af de socialistiske eller »kathedersocialistiske« Ideer blandt de universitetsdannede Kredse i Italien, Tyskland og Østrig; men denne Udvikling har senere i endnu stærkere Grad akcentueret sig, hvad der jo gav sig et meget karakteristisk Udslag paa den sidste tyske socialdemokratiske Partikongres, da den ustuderede Bebel udtalte sin Galde over alle disse »fine« Akademikere, som trængte sig ind blandt »Proletarernes«. Og for Norges Vedkommende

VIII.

Ja, hvad skal saa blive Fremtidens økonomiske System? Vil det blive det Marxistiske System med Samfundsproduktion og Samfundsfordeling? Nej, siger Loria, det vil være et Tilbageskridt og kun gøre ondt værre, thi det vil medføre en Tilbagegang i Produktionens Effektivitet, men det er netop en øget Produktion og en rigere Udnyttelse af Naturens Hjælpekilder, som trænges, og her behøves netop det private Initiativ. Hertil kommer ogsaa, at dette System ikke synes at kunne medføre nogen Forbedring i Retning af en mere afpasset Befolkningsformerelse, men heller en Forværrelse.

Vil det være Jordens Nationalisering saaledes som f. Eks. foreslaaet af Henry George? Dette vil intet Hjælpemiddel være, mener Loria. Istedetfor flere Jordejere vil man faa en enkelt, altsaa kun en endnu stærkere Koncentration. Og om Jordrenten absorberes af Samfundet, saa vil Kapitalgevinsten fremdeles komme til at bestaa, og det vil være den, som vil drage den egentlige Nytte af Grundrentens Nationalisering, thi Kapitalisterne vil fremdeles have Bugten om begge Enderne, saa længe Arbejderen mangler »Option«. Nogen Forbedring med Hensyn til Formeringens Afspasning vil heller ikke dette System medføre, men den væsentligste Indvending mod denne Ordning er, at Grundrenten fremdeles vil bestaa, selv om den nu indkræves af Staten, og virke som en Hindring for en udvidet Produktion.

er det jo ogsaa et karakteristisk Tidens Tegn, at den mest dominerende Personlighed indenfor det norske Socialdemokrati er intet mindre end — Præst i den norske Statskirke.

Det System, der kan løse det sociale Spørgsmaal, er efter Lorias Mening kun Arbejderens Genforening med Jorden, saaledes at han paa egen Jord kan nyttiggøre sig sit Arbejde og høste det fulde Udbytte af dette. Den frie Adgang for Arbejderen til Jorden maa igen oprettes, og da vil tidligere Tiders økonomiske Harmoni igen indtræde og den Disharmoni mellem Arbejde og Arbejdets Produkt, der har været en Følge af Arbejderens Adskillelse fra Jorden, igen ophøre, Arbejderens Arbejdsløn vil da igen som i de ældre Tider blive hans Arbejdsprodukt fuldt og udelt, og det anvendte Arbejde vil da igen blive den sande og eneste Værdimaaler, saaledes som det var i de gode gamle Dage, og Arbejderen vil da igen blive Produktets Herre i Stedet for dets Tjener. Hermed er det selvfølgelig ikke Lorias Mening, at nu skal alle Mennesker begynde at blive Jordbrugere. Det er kun den frie Adgang til Jorden, som skal holdes aaben for alle; thi først herved vil Arbejderen genvinde den »Option«, der skal sætte ham i Stand til ogsaa i andre Produktionsgrene at faa det fulde Arbejdsudbytte ved at forlange Godtgørelse for sin Jordafholdenhed og saaledes fremtvinge den »blandede« Association (l'associatione mista) med lige Deling af Arbejdsudbyttet efter Fradrag af den forskudte Kapital. Ved denne frie Adgang til Jorden vilde da ogsaa Grundrenten blive bortelimineret, saaledes som tidligere paavist, idet Jordprodukters og Industriprodukters Pris vilde afpasse sig efter det effektive Arbejde ved Produktionen. Følgen af at Arbejderen igen blev Herre over sit Arbejdsprodukt i Stedet for at være afhængig af det efter Kapitalistens Godtykke varierende Lønningsfond, vilde da ogsaa blive at man

vilde faa den automatiske Afpasning af Folkeformeringen, som er karakteristisk for de selvstændige Producenter i Modsætning til Lønarbejdere.

Man vil saaledes igen faa et Folk af Arbejdere, der selv producerer sin Kapital, og Kapitalens Herredømme over Arbejderen vil blive afløst af Kooperation enten i Form af den »blandede« Association mellem »Kapitalproducenter« og »blotte Arbejdere« (l'associatione mista) eller den »egentlige« Association mellem flere kapitalproducerende Arbejdere (l'associatione propria), og man vil ikke længere have en Fordeling af Samfundet i en Rigmandsklasse, der ikke arbejder, og en Proletarklasse af Arbejdere.

Ja dette lyder unægteligt meget skønt! Spørgsmaalet er da, hvorledes skulde da denne frie Adgang til Jorden praktiseres. Paa dette Punkt er desværre Loria ikke saa klar og udtømmende som ønskelig kunde være, og han plejer dog ellers ikke at være saa nøje med at gaa ret dybt i Detaljer. Han nøjer sig her nærmest med blotte Antydninger. Forsaavidt jeg har kunnet forstaa Loria, har han nærmest tænkt sig en periodisk Udskiftning af Jorden mellem de Samfundsmedlemmer, der ønskede Jord. Tanken forekommer mig at være saa inderlig upraktisk.

Og dog har Loria i et tidligere Arbejde, nemlig sit Ungdomsarbejde og Debutarbejde »La rendita fondiaria a la sua elisione naturale« anvist en baade fornuftig og praktisk Vej til — jeg vil ikke bruge et saa højtravende Ord som at løse det sociale Spørgsmaal og indføre det tusindaarige Rige — men til en praktisk og fornuftig Socialreform. Den Vej han her anviser er ikke ny og udmærker sig ikke i nogen særlig

Grad ved pikant Radikalisme; den er saa borgerlig eller rettere sagt smaaborgerlig som vel mulig. Det er ganske enkelt en systematisk Gennemførelse af den lille Jordejendom (*«la piccola proprieta»*). Jeg anser denne Lorias Bog og ret beset i Virkeligheden ogsaa hans *«Analise della proprieta capitalista»* som det bedste Indlæg for den lille Ejendom, som nogensinde har været skrevet siden Sismondi og John Stuart Mill.

Det vil ogsaa falde i Øjnene, at de Momenter, der af Loria særlig fremhæves, Jordens mere intensive Udnyttelse, den automatiske Afpasning af Formeringen og den større Anledning for Arbejderen til Option og derved til at drive Arbejdslønnen i Vejret ogsaa taler til Fordel for den lille Jordejendom. Men særlig interessant er Lorias Paavisning af hvorledes ogsaa ved den lille Ejendom Jordrentens naturlige Borteliminering (*l'elisione naturale*) finder Sted. Denne naturlige Eliminering fremkommer dels derved, at paa den ene Side den selvejende Smaabondes *«amor di terra»* driver ham til at nedlægge Arbejde og Kapital i sin lille Jordejendom, ikke alene forsaavidt der fremkommer et Nettooverskud, eller forsaavidt der derved opnaas et større Bruttoudbytte, der i al Fald skaffer ham en Arbejdsindtægt, svarende til den almindelige, men endog udover denne Grænse, saalænge indtil det samlede Udbytte af hans Produktion kun skaffer ham et samlet Bruttoudbytte, der akkurat skaffer ham en passende Løn for hans Arbejde og dækker hans reelle Produktionsomkostninger, men intet Overskud i Form af Grundrente levnes ham, saaledes at altsaa den mindre Løn han opnaar ved Bearbejdelsen af den daarligere Jord, opvejes ved Merudbyttet af den bedre

Jord, og Merudbyttet af den bedre Jord saaledes kun tjener til at kompensere Mindreudbyttet af den daarligere Jord, dels derved at paa den anden Side netop den samme »Jordkærlighed« og Bondens sejge Vedhængen ved Jorden virker hindrende for en Overgang fra Jordbruget til andre Næringsveje, hvorved det gøres muligt for de andre næringsdrivende at sætte Priserne paa sine Produkter og Tjenester op og drive Priserne paa Landbrugsprodukter ned, indtil det gensidige Prisniveau svarer til Forholdet mellem de effektive Produktionsudgifter, og Grundrenten eller det gennem den bedre Jord skabte Overskud saaledes bortelimineres. Denne naturlige Borteliminerings af Grundrenten er det som efter Lorias Mening bevirker, at netop der hvor Jorden er mest udstykket er Arbejdslønnen forholdsvis høj, medens Prisen paa Landbrugsprodukter er forholdsvis lav, noget som vi ogsaa som fornævnt*) har ret paatagelige Eksempler paa, f. Eks. netop i de Egne i Norge, hvor Jorden er mest udstykket.

Hvad man nu end mener om Lorias Ideer, og Meningerne herom vil sikkerlig være temmelig delte eller rettere sagt temmelig udelte; thi ikke tror jeg, at hans extreme og ensidige Teorier vil kunne paa-regne nævneværdig Tilslutning; en Ting er dog sikkert, at hans Forsøg paa at forklare de økonomiske Fænomener og den økonomiske Udvikling ud fra Jorden og kun fra Jorden er meget interessant og udført med et dialektisk Mesterskab og et videnskabeligt Apparat, der uvilkaarlig indgyder Respekt, og en Ting føler jeg mig overbevist om, og det er, at Loria ved sin stærke og ensidige Fremholden netop af Jordforholdenes Ind-

*) Se Noten Side 388.

virkning paa de mest forskellige økonomiske Forhold har Fortjenesten af at slaa til Lyd for Problemer, der vel fortjente en nærmere Undersøgelse.

Jeg er paa de fleste Omraader saa uenig med Loria som vel mulig, men jeg kan dog underskrive følgende Udtalelse af v. Schullern-Schrattenhofen i hans Bog: »Die theoretische Nationalökonomie Italiens in neuester Zeit« (Side 134, Noten):

»So wenig uns nämlich im allgemeinen Lorias Resultate zu überzeugen vermochten, so blieb doch das Interesse, welches seine geistvollen Ausführungen erwecken, ständig rege und scheint uns das groszartige Werk doch ein Fundgrube geistiger Anregung. Insbesondere ist sein Streben der Zersplitterung der ökonomischen Probleme ein Ziel zu setzen, die Präzision seines Ausdrucks und der grosze Gedanke, ein Hauch reeller Wahrheit, der durch sein Buch weht, erhebend, wengleich der heutige Stand der Forschung unseres unmaszgeblichen Erachtens diese Tendenzen als verfrüht erscheinen lässt und uns die Überzeugung aufnötigt, dass die mühsame Arbeit exakter Begriffsbestimmung, die selbstverleugnungsvolle Detailarbeit in Klarstellung der isolierten Phänomene abgeschlossen sein muss, bevor ein Werk, wie Lorias, die komplexe Wahrheit des aktuellen Wirtschaftslebens wird aufdecken und zur Geltung bringen können. Lorias Werk ermangelt des Abschluss der Vorarbeiten auf exakt-theoretischen Gebiete, es ermangelt aber auch der erschöpfenden Grundlagen überzeugender Induktion. Nichts destoweniger halten wir es für die Krone der modernen italienischen Literatur auf dem Gebiete unserer Wissenschaft«.

Nogle Tal om ledige Lejligheder i København og andre Byer.

Af

Adolph Jensen.

Antallet af ledigstaaende Beboelseslejligheder i København er i Aar større end nogensinde før. Ifølge de Oplysninger, der er indhentet gennem Rodemestrene, fandtes der efter April Flyttedag 1904 følgende Antal Beboelseslejligheder, færdige til Udlejning, men ledige af Mangel paa Lejere: i den ældre By 874, paa Christianshavn 307, i Voldkvartererne 217, paa Vesterbro 1482, paa Nørrebro 2707, paa Østerbro 1579, i Valby 175, i Brønshøj 237 og i Sundbyerne 448, — ialt 7926. Paa Frederiksberg var Antallet af ledige Lejligheder Fjor Foraar 900; i Aar er det antagelig en Del større, saa at det samlede Antal for København—Frederiksberg nu kan anslaaes til nær op imod 9000.

I København uden de indlemmede Distrikter var Antallet af ledige Lejligheder i hvert af de sidste 28 Aar følgende:

Aar	Antal	Aar	Antal	Aar	Antal	Aar	Antal
1877... 996		1884... 1006		1891... 2858		1898... 540	
78... 1694		85... 1626		92... 2621		99... 478	
79... 1412		86... 3250		93... 2863		1900... 719	
80... 1269		87... 3838		94... 2311		01... 2106	
81... 987		88... 3580		95... 2083		02... 2839	
82... 856		89... 2936		96... 1645		03... 5093	
83... 906		90... 3091		97... 1063		04... 7066	

For de indlemmede Distrikter (Valby, Brønshøj og Sundbyerne) var Tallet i 1902: 660, i 1903: 656 og i 1904: 860. Endelig skal anføres Tallene for Frederiksberg siden 1894:

Aar	Antal	Aar	Antal
1894...	511	1899...	259
95...	372	1900...	495
96...	380	01...	768
97...	354	02...	583
98...	234	03...	900

Bevægelsens Hovedtræk har været følgende: I de sidste Aar af Halvfjerdserne og Begyndelsen af Firserne var der Nedgang i Antallet af ledige Lejligheder, men fra 1882 stiger Tallet Aar for Aar, indtil der fra 1887 indtræder en Periode med nedadgaaende Tendens, der dog først fra 1893 gør sig stærkt gældende; Nedgangsperioden varer til 1899, da den afløses af en voldsom Stigning indtil Dato. Fra 1893 til 1904 beskriver Tallene altsaa en enkelt Bølgelinje. Det er denne Periode, der i det følgende skal undersøges lidt nøjere, dog kun for det ældre Københavns Vedkommende, idet de Oplysninger, der foreligge for de indlemmede Distrikter og for Frederiksberg dels ere ufuldstændige dels af saadan Art, at de ikke lade sig sammenarbejde med Oplysningerne for det ældre København.

Ved Hjælp af de aarlige Opgørelser over Antallet af ledige Lejligheder og over Antallet af Lejligheder i nye Ejendomme, for hvilke der er givet Bygningsattest, kan man danne sig et Billede af hvert Aars Forøgelse af Udbud og Forbrug af Beboelseslejligheder*).

*) De ledige Lejligheders Antal opgøres pr. April Flyttedag, medens Statistiken over ny tilkomne Lejligheder gælder Kalenderaaret. Billedet kan derfor kun blive tilnærmelsesvis rigtigt i Enkelthederne.

Antallet af ledige Lejligheder efter April Flyttedag 1893 var 2863; i de 6 Aar 1893—98 forøgedes Lejlighedernes Antal med 8479, der lagt til de 2863 giver 11342; drages herfra de ledige Lejligheder i April 1899, nemlig 478, faas 10864, der altsaa omtrentlig skulde angive Forbrugets Tilvækst i de 6 Aar. Efterspørgselen voksede altsaa i denne Periode stærkere end Udbudet, idet der for hvert hundrede Lejligheder, hvormed Udbudet forøgedes, var en Stigning i Forbruget af 128.

Ganske anderledes stillede Forholdet sig i den følgende Periode 1899—1903. I April 1899 var Tallet paa ledige Lejligheder 478; Forøgelsen i de følgende 5 Aar udgjorde 15259, og da der i April 1904 stod 7066 Lejligheder ledige, maa Tilvæksten i Forbruget have været omtrent 8671, d. v. s. kun 57 for hvert hundrede, hvormed Udbudet forøgedes.

Enkelthederne i Bevægelsen fremgaar af omstaaende Oversigt (Side 404).

Det vil ses, at Tilvæksten i Forbruget i 1903 ikke har kunnet optage mere end godt Halvdelen af de ny tilkomne Lejligheder, ja det foregaaende Aar endog kun en Tredjedel. *)

Hvor stor en Part af Byens Beboelseslejligheder staar nu ledige paa Grund af Mangel paa Lejere? For Aaret 1901 (1. Febr.) er Ledighedsprocenten for København med de indlemmede Distrikter beregnet til 2,8 (se: Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 12); for København uden Indlemmelserne har jeg paa Grundlag

*) Her bortsés selvfølgelig fra, at der muligvis foregaar en Forskydning, derved at de nye Lejligheder lettere end de ældre finde Lejere,

Aar	Antal ny tilkomne Lejligheder	Tilvækst i Forbruget	
		absolut	for hver 100 ny tilkomne Lejligheder
1893...	1637	2189	134
1894...	1053	1281	122
1895...	1915	2353	123
1896...	1675	2257	135
1897...	1002	1525	152
1898...	1197	1259	105
1893—98...	8479	10864	128
1899...	1904	1663	87
1900...	3141	1754	56
1901...	2774	2041	74
1902...	3356	1102	33
1903...	4084	2111	52
1899—1903.	15259	8671	57
1893—1903.	23738	19535	82

af de i det nævnte Værk og i Tabelværk Nr. 11 indeholdte Oplysninger og med Benyttelse af de foran anførte Tal for ny tilkomne Lejligheder beregnet Ledighedsprocenten for hvert af Aarene 1893—1904 med følgende Resultat:

Aar 1893.....	3,9 pCt.	Aar 1899.....	0,6 pCt.
— 1894.....	3,1 —	— 1900.....	0,9 —
— 1895.....	2,8 —	— 1901.....	2,4 —
— 1896.....	2,1 —	— 1902.....	3,2 —
— 1897.....	1,8 —	— 1903.....	5,6 —
— 1898.....	0,7 —	— 1904.....	7,8 —

I Forhold til det hele Antal Beboelseslejligheder skulde herefter de lediges Tal nu være omtrent dobbelt saa stort som i 1893 og 12 Gange saa stort som i 1899, da kun 6 af hvert Tusinde stod ledige.

De paa pegede stærke Svingninger i Forholdene paa det københavnske Boligmarked genfindes naar man betragter de forskellige Arter af Lejligheder hver for sig, og det viser sig da, at Bevægelsen har været særlig voldsom for de mindste Lejligheders Vedkommende. Deler man Lejlighederne efter Værelseantal i 4 Grupper, finder man følgende Tal for de ledige Lejligheder efter April Flyttedag 1893, 1899 og 1904:

		Aar 1893	Aar 1899	Aar 1904
Lejligheder paa 1—2 Værelser	1492	124	4099
— — 3—4 —	969	187	2445
— — 5—6 —	...	330	115	445
— — over 6 —	72	52	77

Mindst udpræget er Bevægelsen for de store Lejligheder paa over 6 Værelser, men disse ere saa faa i Tal, at deres Indflydelse overfor Helheden er meget ringe. Noget større Betydning har Gruppen 5—6 Værelser, der nu har 3 à 4 Gange saa mange ledige Lejligheder som for fem Aar siden; men det, der giver Bevægelsen den voldsomme Karakter, er den langt større Stigning i Antallet af ledige Smaalejligheder; Tallet for 3—4 Værelsers er nu 13 Gange og for 1—2 Værelsers endog 33 Gange saa stort som i 1899.

Forholdet mellem Udbudets og Forbrugets Tilvækst fra Aar til Aar er for hver af de 4 Grupper af Lejligheder fremstillet i omstaaende Tal. (Se Tabellen S. 406).

Det vil ses, at det ganske særlig er smaa Lejligheder paa 1—2 Værelser, man i de sidste Aar har »bygget paa Lager«. Der var for nogle Aar siden stærk Opfordring til at bygge saadanne Lejligheder, idet der i April 1898 kun stod 124 ledige (omtrent 3

Aar	Sættes Antallet af ny tilkomne Lejligheder i hver Gruppe lig 100, udgjorde Tilvæksten i Forbruget for Lejligheder paa:			
	1—2 Værelser	3—4 Værelser	5—6 Værelser	over 6 Værelser
1893.....	143	131	108	122
1894.....	152	108	91	74
1895.....	132	110	136	135
1896.....	132	132	186	107
1897.....	176	138	146	123
1898.....	108	101	128	80
1899.....	92	78	119	215
1900.....	44	66	52	28
1901.....	53	101	5	88
1902.....	18	50	48	110

af hver Tusinde); saa øgedes Udbudet i 1899 med ca. 900, hvilket ikke var noget urimeligt Tal, idet der udlejedes 8 à 900 flere end det foregaaende Aar, og Antallet af ledige 1—2 Værelses Lejligheder var April 1899 endnu kun ca. 200. Men i de følgende tre Aar blev der givet Bygningsattest for henholdsvis 1242, 1425 og 1915 Lejligheder paa 1—2 Værelser, medens Udlejningen kun øgedes med 540, 757 og 341, og Overskuddet ved April Flyttedag steg til henholdsvis 900, 1568 og 3142. Hvor mange nye 1—2 Værelses Lejligheder der have faaet Bygningsattest i 1903, er ikke oplyst, men det maa være omtrent 1000 flere end der er udlejet, thi Tallet paa ledige Lejligheder af denne Art er steget fra 3142 i 1902 til 4099 i 1903. Alt i alt er der i de 4 Aar 1899—1902 kun udlejet 45 af hver 100 nye 1—2 Værelses-Lejligheder, medens det tilsvarende Forholdstal for de foregaaende 6 Aar var 139.

For Aarene 1893, 1899 og 1904 kan Ledighedsprocenten for de 4 Grupper af Lejligheder anslaaes til:

		1893	1899	1904
Lejligheder paa 1—2 Værelser....		2,1 pCt.	0,3 pCt.	8,3 pCt.
— — 3—4 —		2,7 —	0,8 —	7,0 —
— — 5—6 —		2,7 —	1,4 —	4,0 —
— — over 6 —		2,3 —	1,3 —	1,8 —

Ogsaa gennem disse Tal træder det klart frem, hvorledes det især er de mindre Lejligheder, der rammes af de stærke Svingninger.

Det er selvfølgelig heldigt, ja nødvendigt, at der til enhver Tid er et vist Antal Lejligheder ledige. Idealet vilde vel nok være, at alle Boliger paa Omgang stod ledige et Halvaar med passende Mellemrum, saa at der blev Tid til at foretage Reparationer, partielle Ombygninger o. l., og at iøvrigt Forøgelsen i Udbudet fulgte jævnt og regelmæssigt i Forhold til det stigende Behov. Der vilde da ingen Anledning være til stærke Svingninger i Huslejen med de deraf følgende Kalamiteter; man vilde være lige langt fra Bolignød og Byggekrise.

En saadan ideel Tilstand træffes imidlertid næppe nogetsteds indenfor Storbyernes Kreds. I hvert Fald tyde de Oplysninger, jeg har kunnet finde om Antallet af ledige Lejligheder i fremmede Byer, i Retning af, at de periodiske Svingninger i Ledighedsprocenten overalt ere ret betydelige, om de end sjældent naa den Voldsomhed som i København i de seneste Aar.

I Stockholm opgjordes Antallet af Beboelseslejligheder i 1891 til 43165, hvoraf 1982 stod ledige, d. v. s. 4,6 pCt. Tallet paa ledige Lejligheder gik imidlertid stærkt ned i de følgende Aar, og i 1897 var det kun 358. I 1901 fandtes der ialt i Stockholm

58573 Beboelseslejligheder, hvoraf 432 eller kun 0,7 pCt. vare ledige (altsaa et lignende Forhold som i København 1898—99). Ledighedsprocenten udgjorde Aar 1901 i Stockholm for Lejligheder med 1—2 Værelser: 0,4 pCt., 3—4 Værelser: 0,4, 5—6 Vær.: 1,7, 7—8 Vær.: 2,5, over 8 Værelser: 4,5 pCt. Det var altsaa kun for de mindre Lejligheders Vedkommende, at der kunde være Tale om egentlig Bolignød.

I Kristiania stod i 1896 ca. 3,8 pCt. af Beboelseslejlighederne ledige. I 1898 var Ledighedsprocenten gaaet ned til ca. 1,0, men fra nu af steg den stærkt, saa at den ved Udgangen af 1902 udgjorde 6,9 pCt. og ved Udgangen af 1903 endog 9,3 pCt. For Øjeblikket staar altsaa omtrent en Tiendedel af Kristianias Beboelseslejligheder ledige.

Paa Grundlag af de Oplysninger, der foreligger fra større Byer i Tyskland, har jeg beregnet følgende Forholdstal for ledige Beboelseslejligheder:

	Aar 1890	Aar 1895	Aar 1900
	pCt.	pCt.	pCt.
Berlin	3,1	5,6	0,8
Breslau	8,0	5,7	1,9
Dresden	3,0	2,9	4,8
Halle.....	3,9	2,0	1,1
Hannover.....	1,3	4,8	1,5
Königsberg.....	1,0	0,2	2,8
Leipzig	6,6	3,3	1,7
Lübeck	2,6	4,2	2,1
München.....	5,7	3,2	5,0
Hamburg	5,3	9,1	—
Altona.....	2,3	—	1,1
Köln	7,5	—	4,1
Frankfurt a. M.....	3,3	—	1,8
Kiel.....	5,0	—	0,7
Charlottenburg	—	12,3	2,9
Magdeburg	—	5,5	0,8
Mannheim	—	2,7	1,1

Som det ses, forekommer der her betydelige Svingninger. Berlin havde saaledes i 1890 af 379000 Lejligheder 11900 ledige, men fem Aar senere 24200 ledige af 433000, og samtidig havde Forstaden Charlottenburg 4400 ledige af 36000. Atter fem Aar senere var de ledige Lejlighedsers Tal i Tysklands Hovedstad sunket til 2900 af 473000.

Om Ledighedsprocenten for forskellige Størrelsesgrupper af Lejligheder anføres følgende Eksempler, der gælder Aaret 1900:

	Lejligheder paa		
	1—2 Værelser pCt.	3—4 Værelser pCt.	Over 4 Værelser pCt.
München.....	4,1	6,0	6,5
Leipzig.....	0,1	0,2	4,5
Breslau.....	1,3	0,4	5,7
Dresden.....	4,3	0,6	6,0
Köln.....	4,2	0,4	4,5

I Wien synes Antallet af ledige Lejligheder i de seneste Aar at være forholdsvis lille: i 1897 ca. 1800 af 356000, altsaa kun 0,5 pCt., i 1900 ca. 3400 af 393000, altsaa 0,9 pCt.

I Paris er Ledighedsprocenten derimod ret betydelig, om end ikke saa stor som for nogle Aar siden. Der fandtes i 1896 ca. 863000 Beboelseslejligheder, hvoraf ca. 47000 stod ledige (5,4 pCt.). I 1898 var Ledighedsprocenten sunken til 5,0, og i 1901 til 2,9. I 1902 var der 28000 ledige Lejligheder af 916000 (3,1 pCt.).

Sluttelig skal anføres nogle Eksempler paa Huslejepriser for Tiden omkring Aar 1900. Tallene angive den gennemsnitlige aarlige Leje i Kroner.

	Lejligheder paa					
	1 V.	2 V.	3 V.	4 V.	5 V.	6 V.
København (1901, Forhus)	124	214	322	408	568	772
Stockholm (1901)	233	392	584	781	1010	1390
Kristiania (1900)	165	260	395	—	—	—
München (1900)	—	268	464	684	995	—
Leipzig (1900)	172	259	386	583	815	1118
Breslau (1900)	137	227	470	702	1000	1323
Dresden (1900)	199	322	475	695	977	1296

Ved Sammenligningen af disse Tal bør det dog erindres, at Værelsernes Antal ikke er et udtømmende Maal for Lejlighedens Størrelse og Godhed. Naar saaledes Huslejen i Stockholm synes omtrent dobbelt saa dyr som i København, er dette delvis kun tilsyneladende; en Stockholmsk Lejlighed paa 4 Værelser af Gennemsnitskvalitet vilde man næppe kunne faa for 408 Kr. i København, men den vilde ganske vist kunne faas langt under den Stockholmske Pris af 781 Kr. Om noget lignende gælder de smaa Lejligheder paa 1 og 2 Værelser er dog maaske et Spørgsmaal.

Nogle Bemærkninger om Kapitalrenten.

Af

Edv. Ph. Mackeprang.

I sidste Hefte af Nationaløkonomisk Tidsskrift siger Dr. Pio: »Man kan i og for sig med samme formelle Ret formulere det heromhandlede psykologiske Rentelement som Venteoffer eller som Fremtidsgevinst, saa længe man abstraherer fra eller nevtraliserer de paa-gældende Individets faktiske Forsyning. Drages dette Hensyn med ind i Sagen, kan hint Rentelement kun udtrykkes som Venteoffer«. (S. 269).

Det synes mig, at Dr. Pio her er kommet til et forholdsvis rigtigt Resultat. Formuleringens Begrundelse synes mig derimod ikke fuldt saa rigtigt. En Mand har 100000 Kroner, hvoraf de 30000 udgives, de 70000 spares; Grænsenyttens af de 30000 sætter Dr. Pio til 10, af de 70000 til 15, vurderet efter Nutiden til 10. Vil en Person nu laane mere end 70000, f. Eks. 80000, stiger Grænsenyttens af de tilbageblevne, udgivne Penge (20000) til 11, man kan i saa Fald kun dække Nutidsbehov af Vigtighed 11 og derover. Omvendt vilde man, hvis man det første Aar udgav 40000, endog (ikke som Dr. Pio siger »kun«) kunne dække Nutidsbehov af Vigtighed 9 og derover.

Grænsenykken af den udlaante, sparede Sum (80000) bliver nu kun 14 mod tidligere 15. De 14 Enheder vurderes i Nutiden til $14 \cdot \frac{10}{15} = 9$. »Nu skaffer den sidste udgivne Krone ham en Nytte af 11, den sidst sparede Krone en Nutidsnytte af 9, og han maa derfor, for at strække sin Sparen saa vidt, have et saadant Vederlag, at den nutidige Nytte af den sidste sparede Krone stiger fra 9 til 11«. (S. 266).

Dr. Pio mener altsaa, at Laantageren ikke alene skal betale 80000 tilbage, men noget mere. Desværre vil dette »noget mere« adderet til de 80000 Kroner aldrig faa Grænsenykken til at stige fra 9 til 11, det vil tværtimod sænke Grænsenykken ned under 9.

Kun hvis han giver mindre end 80000 Kroner tilbage, vil han kunne hæve den tilbagebetalte Sums Grænsenykke op over 9.

Grunden til dette Resultat hviler utvivlsomt paa en Forveksling af Grænsenykken og Totalnykken, kun gennem dette sidste Begreb kan man hævde Dr. Pio's førstnævnte Sætning.

En Person har f. Eks. 100000 Kr. til Anvendelse i to Aar. Han bruger det første Aar 60000 med Grænsenykken 10 og sparer 40000 med Grænsenykken 15, vurderet i Nutiden til 10. Dersom en anden Person nu vil laane mere end de 40000, f. Eks. 60000, bliver Forbruget det første Aar indskrænket til 40000 med Grænsenykken 15, og Forbruget det andet Aar bliver nu 60000 med Grænsenykken 10, vurderet i Nutiden til $10 \cdot \frac{10}{15} = 6\frac{2}{3}$. Da man maa gaa ud fra, at førstnævnte Person i første Tilfælde har disponeret saaledes over

sine Penge, at han faar Maksimum af Nytte (A), kan den anden Disponering kun give ham en mindre Totalnytte (B). Forskellen mellem disse to Størrelser (A—B) er et Udtryk for det Tab, Personen lider ved at udlaa sine Penge, og han kræver derfor en Godtgørelse, der er saa stor, at den opvejer det lidte Tab.

Forøvrigt behøver man slet ikke at tage Hensyn til den Bøhm-Bawerk'ske »Undervurdering af fremtidig Nydelse«. Tager man ikke dette Hensyn, vil ovennævnte Person dele sine Penge ligeligt over de to Aar, han vil hver Aar forbruge 50000 med Grænse-nyttens 13. Laanes de 60000 ud, maa denne nye Fordeling nødvendigvis give en mindre Totalnytte end den førstnævnte Fordeling, der gav Maksimum af Nytte.

Japans Bankvæsen.

Af

Axel Nielsen.

Det nu herskende Banksystem i Japan er Enbanksystemet. Central-Banken, den seddeludstedende Bank, er »Japans Bank« (»Nihon-Ginko«) med Hovedsæde i Tokio; gennem enkelte (8) Filialer og et stort Antal Agenturer omspænder den hele Japan og er, i højere Grad end mange andre Steder, den virkelig ledende Bank. Saaledes var der 31. Marts 1900 af dens Sedler i Omløb $227\frac{1}{2}$ Mill. Yen, medens der samtidigt kurerede Mønter til et Beløb af $86\frac{1}{2}$ Mill. Yen (18 Mill. i Guld, $68\frac{1}{2}$ Mill. i Sølv- og anden (3: Nikkel- og Kobber-) Skillemønt); dens Omsætning udgjorde i 1898 c. 22 % af samtlige japanske Pengeinstitutioners. Det er derfor naturligt at begynde Omtalen af Japans Bankvæsen med denne Bank og beskrive den lidt udførligt, da det sikkert er den, som der under den standende Krig vil blive stillet de største Fordringer til, og som for en ikke ringe Del gennem en klog Ledelse i den kommende Tid vil kunne øve en gavnlig og mildnende Indflydelse paa »Handel og Vandel«. Men hvor forstandig en Ledelse, Banken ogsaa maatte være Genstand for, maa denne dog udøves paa Grundlag af de givne Forudsætninger, det tilladelige og utilladelige, d. v. s. Lovens Bestemmelser.

»Japans Bank« er et Aktieselskab med en fuldt indbetalt Kapital paa 30 Mill. Yen, hvoraf Staten har over-

taget en stor Del. Banken, der er oprettet ved en Lov af 1882 (aabnet det følgende Aar), og hvis Koncession gælder for 30 Aar fra dens Aabning, er som nævnt eneberettiget til at udstede Sedler. Dens Sedler ere indløselige mod Guld paa Anfordring. De nugældende Regler for Bankens Seddeludstedelse ere, at den har Lov til at udstede en ubegrænset Mængde Sedler, naar de blot helt ere dækkede med Metal (Guld og Sølv). »Udækkede« Sedler, der skulle være sikrede ved Statsobligationer, Veksler (med 2 Underskrifter) og andre solide Gældsbeviser efter Forholdet 1 : 1, maa den derimod kun udstede til et Beløb af 120 Mill. Yen; af denne sidste Seddeludstedelse betaler den en Afgift til Staten paa 1,25 % p. a. Med Finansministerens Billigelse kan Banken dog faa Tilladelse til at overskride det nys nævnte »udækkede« Seddelbeløb, dog kun mod Erlæggelse af en Afgift, hvis Størrelse bestemmes i hvert enkelt Tilfælde, men som mindst skal være 5 %; det overskridende Beløb skal være sikkert paa samme Maade som de »udækkede« Sedler. Det er saaledes væsentlig Principer, hentede fra Tyskland, der har fundet Anvendelse paa Seddeludstedelsen. I Henseende til det Forretningsomraade, der er beskaaret »Japans Bank«, har derimod »Banque nationale de Belgique« tjent til Mønster, medens »Banque de France« væsentlig er efterlignet med Hensyn til Bankens Styrelse. Saaledes udnævnes Præsidenten og Vicepræsidenten for »Japans Bank« af Finansministeren for 5 Aar ad Gangen; til denne skal der maanedlig afgives Beretning, og det staar i hans Magt at nedlægge Forbud mod Bankens Handlinger. Selv om saaledes Banken i og for sig er en privat Bank, nærmer den sig herigennem meget stærkt til Statsbanken, tilmed da den er Kasserer for Staten.

Af Bankens Forretningsgrene er Seddeludstedelsen den vigtigste. I Slutningen af Aaret 1902 havde Banken saaledes Sedler omløbende til et Beløb af 232 Mill. Yen, hvoraf 109 Mill. Yen vare dækkede med Metal (for 1

Mill. Yen Sølv, for Resten Guld), saa at der altsaa da var en Overskridelse af det udækkede Seddelkontingent paa 3 Mill. Yen, en forholdsvis ringe Overskridelse; i 1900 var denne nemlig ikke mindre end 41 Mill. Yen. Aarsagen til disse stadige Kontingentoverskridelser maa særlig søges i, at de Forholdsregler, der ere anvendte herimod, ikke have været kraftige nok, og særlig er den Afgift, Banken skal betale Staten, saa lav i Forhold til den sædvanlige Rente i Japan, at den faktisk intet Baand lægger paa Bankens Seddeludstedelse, hvad Meningen sikkert har været med dens Indførelse. Af andre Forretninger, det er tilladt Banken at drive, kan særlig nævnes Handelen med Veksler og Deposita, to Forretningsgrene, som i de sidste 10 Aar ere voksede med forbløffende Hurtighed. Et ikke ringe Beløb af Bankens Kapital er laant til Regeringen, hvad der væsentlig hidrører fra Bankens Bistand ved Statens Inddragelse af Papirspengene, hvoraf der ved Udgangen af 1902 kun kurserede et Beløb af $1\frac{1}{2}$ Mill. Yen, og et stort Beløb er anbragt i Statsobligationer (i 1901: 57 Mill. Yen), et Beløb, som sikkert er altfor stort, naar man betænker Bankens ledende Stilling paa Markedet, selv om Statsobligationerne ogsaa ere tænkte som Sikkerhed for en Del af det udækkede Seddelbeløb. Selve Handelen med Statspapirer, der kun maa drives af Banken efter Finansministerens Tilladelse, er derimod sædvanligvis kun af ringe Betydning. Bankens Udbytte deles saaledes, at Aktionærerne først erholde 6 % i Dividende; derefter henlægges mindst 10 % af det tilbageblevne Beløb til Reservefondet, der i 1902 udgjorde $16\frac{1}{2}$ Mill. Yen, og dernæst anvendes højst 10 % til Tantième. Det tilbageblevne Beløb fordeles dernæst som Superdividende blandt Aktionærerne. Aktie-Udbyttet, der opgøres og udbetales halvårsvis, som Følge af den paa-budte haalvaarlige Opgørelse og Beretning til Finansministeren, har i de senere Aar været mellem 10 og 13 %.

En særlig Omtale vil der være Grund til at gøre

»Yokohama Specie-Bank« (indbetalt Kapital: 18 Mill. Yen) til Genstand for som Følge af den særlige Omsorg, der er vist den fra Statens Side. Denne Bank, der formelt set, er en privat Bank, oprettedes 1880 for at lette den udenrigske Omsætning, i Særdeleshed for at raade Bod paa den da herskende store Agio paa Sølv. Under den stærke Udvikling, Japans udenrigske Handel er undergaaet i 1890'erne, har denne Bank haft en overordentlig heldig Stilling, saa at en Dividende paa 12—15 % i de senere Aar har været det almindelige. Som et Fortrin, Regeringen har forskaffet den, kan nævnes, at den har Ret til at faa rediskonteret udenlandske Veksler i Japans Bank til et Beløb af 20 Mill. Yen til en Diskonto af 2 % p. a. I Kraft af Bankens særlige Opgave har den ikke faa udenrigske Filialer, i 1902 ialt 17. Endnu vedblivende har Banken omtrent hele den Forretning, som rejser sig fra den udenlandske Omsætning, om end de private Banker i de senere Aar efterhaanden har trængt sig ind her, særlig i Handelen med Kina og Korea.

For de private Banker i Japan gælder der visse Bestemmelser, der skulle iagttages, men som dog ikke ere særlig indskrænkende. Der var ved Udgangen af Aaret 1901: 1,867 private Banker med en indbetalt Aktiekapital paa ialt 251,7 Mill. Yen; de ere fortrinsvis oprettede efter 1896 — der fandtes da 979 private Banker — i den Gründungsperiode, der indtraadte i Japan ved Betalingen af Krigsskadeserstatningen fra Kina. For en stor Del er det smaa Banker, der her er Tale om, en Kapital paa 10—20,000 Yen er intet Særsyn; der udkom da ogsaa i 1896 en Lov, den saakaldte Banksammenlægningslov, der søgte at raade Bod derpaa, men som dog ikke i særlig Grad har haft de tilsigtede Følger. I de sidste Aar har der været Tale om at stille større Fordringer til de private Banker, bl. a. om en Minimumskapital paa $\frac{1}{2}$ Mill. Yen.

Strængere Bestemmelser er der derimod stillet med Hensyn til Sparebankerne. En Lov af 1890 (gyldig fra

1. Juli 1893) fastslog, at naar en Bank modtog som Deposita Beløb under 5 Yen, og naar disse Beløb kunde hæves paa Anfordring eller efter bestemt Frist, var Banken at betragte som Sparebank og faldt ind under de Regler, Loven opstillede for disse. Der fordres af Sparebankerne en Stamkapital af 30,000 Yen; Bankens Direktører hæfte, saa længe de beklæde deres Hverv samt 2 Aar derefter, solidarisk for de Forpligtelser, der ere opstaaede under deres Ledelse af Banken. Mindst en Fjerdedel af Bankens Indskud skal anbringes i rentebærende Stats- og Kommune-Obligationer, de skulle henlægges i en offentlig Deponeringsanstalt. Bankernes Statuter skulle bekræftes af Finansministeren og maa ikke forandres uden dennes Medvirken. Foruden de egentlige Sparebanker, der i 1901 beløb sig til 441, drives Sparebankvirksomhed af flere, i 1901 273, alm. private Banker ved Siden af deres sædvanlige Bankforretninger. I samtlige Sparebanker, der i 1901 altsaa beløb sig til 714, indestod der ved dette Aars Udgang 44 Mill. Yen. I 1899 var det gennemsnitlige Beløb pr. Sparer $14\frac{1}{2}$ Yen. — Desuden ere Postsparekasserne indført i Japan saa tidligt som i 1875, men de have dog ikke, i Særdeleshed vel paa Grund af den forholdsvis lave Rente (i 1902: $4,8\frac{0}{10}$), haft den ventede Succes. Maksimum for hver Sparer er 500 Yen, den mindste Indbetaling 10 Sen; saafremt en Sparer lader sit Indskud være over 500 Yen, kan Administrationen af Postsparekasserne for hans Regning købe Statsobligationer. Der indestod i disse Kasser i 1902: 28,224 Mill. Yen. Det gennemsnitlige Beløb pr. Sparer var i 1901: $11\frac{1}{2}$ Yen.

Efter at have givet en kort Oversigt over Hovedtrækkene i det moderne japanske Bankvæsen, dog med Forbigaaelse af Pengeinstituter med mere specielle Opgaver, som Hypotekbanker, Effektbanker o. lign., vil der være Grund til at fremhæve nogle enkelte karakteristiske Træk af dets Historie.

Tilbage til Middelalderen kan man følge enkelte Forretningsgrene, som nu udgøre Dele af en Banks

Virksomhed, men det er dog først fra 1603, da Japans selvstændige Feudalstater forenedes til et stærkt Rige, at man kan sige, at Bankvæsenet har taget sin Begyndelse i Japan. Det System, man fra da af finder lige op til 1868, er i Hovedtrækkene det samme, som kendes fra Evropa i Middelalderen. Men medens det europæiske Bankvæsen udviklede sig som Følge af Forholdenes forandrede Natur, blev det japanske Bankvæsen staaende paa samme Trin i over halvtredie hundrede Aar. Og der var heller næppe særlig Trang til Forandring; saa langt op i Tiden som til 1868 var væsentlig endnu Naturaløkonomien fremherskende ved Erlæggelse af Afgifter, og Omsætningen med Udlandet var saare ringe. Men da Revolutionen kom i 1868, og Japan aabnedes for europæisk Handel, kom ogsaa Trangen til Banker i moderne Betydning. Fra da af og indtil det nuværende Banksystems Indførelse i 1882, altsaa i Løbet af kun 14 Aar, har det japanske Bankvæsen gennemgaaet en Udvikling, som slaar en med Forundring over det hurtige Tempo.

I 1870 sendtes den nuværende Marquis Ito til Amerika for at studere Bankvæsen, og det blev en temmelig tro Kopi af det nordamerikanske Banksystem, der indførtes i Japan ved en Lov af 1872, en Lov, som ogsaa paa anden Maade betegner et Udviklingstrin, nemlig ved at indføre Aktieselskaber i moderne Forstand i Japan. Der oprettedes efter denne Lov flere »Nationalbanker«, der alle havde Seddeludstedelsesret; de skulde indlevere 60 % af deres Kapital i den gængse Mønt til Finansministeriet, og herfor modtog de Statsobligationer til samme Beløb; ved at aflevere disse samme Steds, hvor de havde modtaget dem, erholdt de Banknoter udleverede. De 40 % af Kapitalen skulde Bankerne derimod holde tilbage i Guld som et Indløsningsfond for Sedlerne. Bankernes Driftskapital var altsaa kun Banknoterne, d. v. s. 60 % af deres Aktiekapital. Disse Nationalbanker, hvoraf der i Løbet af kort Tid oprettedes 4, havde dog ikke særlig Held med sig, da deres Sedler i Midten af

1870'erne paa Grund af Omløbets Mættelse med Statens Papirspenge vendte tilbage til Indløsning, saa snart de vare satte i Omløb. Paa disse Forhold raadede en Lov af 1876 Bod. Hovedforandringen ved denne Lov var Bestemmelsen om, at Nationalbankerne maatte indløse deres Sedler med lovlige Omløbsmidler, altsaa ogsaa Statens Papirspenge. Herefter oprettedes der mange Nationalbanker, saa at der i Slutningen af 1879 ialt var oprettet 153; af Frygt for, at denne Bevægelse skulde blive for stor for Landet, fastsattes der som Maksimumsgrænse for Nationalbankernes Sedler et Beløb af c. 40 $\frac{1}{2}$ Mill. Yen; denne Grænse naaedes allerede 1880. Naar man betænker, at der da var for c. 100 Mill. Yen Statspapirspenge i Omløb, vil man forstaa, at denne Seddeludstedelse var for stor for Landet, især da Regeringen blev nødt til at udstede for c. 35 Mill. Yen nye Statspapirspenge i 1878. Varepriserne steg overordentlig. Fra 1877—81 fordobledes saaledes Prisen paa Ris, Salt steg 70% i samme Tidsrum o. s. v. Efter et Ministerskifte i 1881 toges der saa kraftigt fat paa en Forandring af disse uheldige Forhold, at 1882 betegner en fuldstændig Strømkæntning, idet man da oprettede »Japans Bank« og dermed indførte Enbanksystemet. Nationalbankernes Sedler skulde efterhaanden indløses af disse selv gennem Japans Bank. Efterhaanden som Nationalbankernes Koncessioner, der lød paa 20 Aar, ere udløbne, ere de fleste gaaede over til at være private Banker, medens enkelte ere opløste. Nationalbanksedlerne hørte op at være lovligt Betalingsmiddel 9. Decbr. 1899, idet man dog endnu i 5 Aar herefter kan faa dem indløst. I 1902 var der Nationalbanksedler for et Beløb af kun $\frac{1}{2}$ Mill. Yen i Omløb, da samtidigt Statens Papirspenge beløb sig til 1 $\frac{1}{2}$ Mill. Yen, var der da omtrent ingen andre Noter i Omløb end den japanske Banks.

Det første Clearingshouse i moderne Betydning — thi »Udligningssteder«, der svare til de gamle tyske »Skontrolpladser«, har man allerede langt tilbage i Tiden

kendt og benyttet i Japan — oprettedes i det gamle Handelscentrum Osaka i 1879, og flere ere siden da oprettede. Det største Clearinghouse — før 1891 indrettet efter amerikansk, siden efter engelsk Mønster — findes i Tokio, hvor Udligningen foregaar gennem Checks paa »Japans Bank«; her udlignedes i 1902: 2,210,388 Poster til et Beløb af 1,35 Milliarder Yen. I de 6 vigtigste Clearinghouses udlignedes dette Aar ialt 2,88 Mill. Yen.

Som man vil se af foranstaaende Notitser er det med en rivende Fart, Bankvæsenet har udviklet sig i Japan i de sidste 30 Aar. Vel er der endnu Punkter, hvor en Reform maatte være ønskelig, men det er med udelte Beundring for de maalbevidste Mænd, der omtrent paa bar Grund har opbygget et moderne Bankvæsen i Løbet af saa kort Tid, man gennemgaar Japans Bankhistorie i dette Tidsrum.

Litteratur: Kanju Kiga: Das Bankwesen Japans, Lpz. 1904.
 Bellows: The Financial System of Japan (Sound Currency 1903, September), og den officielle japanske Statistik.

Boganmeldelser.

JOHANN v. KOMORZYNSKI. **Die nationalökonomische Lehre vom Credit.** Innsbruck 1903. Wagnersche Univ.-Buchhdl. (XXXX + 520 S.).

Den, der læser en Del Faglitteratur, bliver efterhaanden uskikket til at være Anmelder, fordi han nødvendigvis bliver uretfærdig. Kender man blot lidt, har man megen Glæde af at læse, jo mere man kan, des mindre nyt byder hvert nyt Værk én; og den samme Bog, der for nogle Aar siden aftvang mig Beundring og Begejstring, fordi den aabnede mig Adgang til ny Erkendelse, den samme Bog vil jeg nu møde med Gnavenhed, fordi det, der staar deri, ikke er mig nyt. Jeg bliver irriteret, fordi jeg skal finde en Synaal i et Fad Grød, det ny i en hel Mængde, der er mig kendt. Og siges det end paa en hel anden Vis, end jeg har magasineret det i min Hjerne, saa har jeg blot et Arbejde med at identificere det — et Arbejde, der resulterer i, at jeg finder, at det blot er det gamle paa en anden Maade. Overalt finder man en Bekræftelse paa Søren Kirkegaards Iagttagelse om den 11te Bog, der er skreven ud af 10 andre — desværre særlig i Økonomiens Teori.

Der staar nu virkelig i Prof. Komorzynskis Bog en hel Mængde gode og nogle fortræffelige Iagttagelser, men at læse 530 Sider igennem for at faa de faa Iagttagelser, jeg har Brug for — ja det er et for stort Arbejde, og

jeg begynder derfor at forstaa den, der paa et vist Tidspunkt kun vil læse Encyclopædier, for at se det seneste Nyt, og ellers søger til Udkanterne og heller læser dem, der siger 1000 gale Ting, som tvinger én til den Tanke-sport at rette det urigtige, end alle disse fagligt saa uangribelige Ting.

Disse Forbemærkninger til de Læsere, der finder at mine Anmeldelser oftest er for strænge og egentlig misledende, fordi jeg qua Anmelder ikke sætter mig paa Læserens Standpunkt, men egoistisk dømmer om, hvad Bogen giver mig selv.

Jeg tror at turde give det Raad til alle: i et enkelt Fag at nøjes med at læse meget faa Bøger, saa at læse dem med Kritik, saa at sige gøre Forfatterens Tankearbejde om igen, fordi en Bog først ejes ret, naar man har betraadt de Veje, Forf. gik, inden hans Arbejde var fuldt og færdigt. Paa den Maade har jeg lært, hvad jeg kan — og al den megen Læsning efter den Tid har snarest gjort mig steril og blasert — og derfor uretfærdig i mine Domme over en Bogs Gehalt.

Prof. Komorzynskis store Arbejde om Krediten falder i tvende Afsnit, der har mindre med hinanden at gøre, end Forf. paastaar. Første Del, der til Titel har »Kreditens økonomiske Væsen«, omhandler væsentligst Begreberne Formue og Indkomst. Forsaavidt det, der overføres ved Hjælp af Kredit, er Formuer og Renten fremtræder som Indkomst, kan det forsvares, men saa kunde ganske vist med samme Ret alle de økonomiske Kategorier falde ind under den Opgave, Forf. har sat sig, at undersøge Kreditens Begreb, og iøvrigt ogsaa under hvilken som helst anden Opgave. Det er da ikke nødvendigt altid at begynde med Verdens Skabelse, eller at Zoologen, der skal beskrive en Hest, indleder den med en Afhandling om Stivelsens Plads i Ernæringen; — og tilmed bliver det urigtigt, naar Indledningen viser sig at blive det egentlige, men alligevel ikke bliver udtømt, fordi det jo kun er en Indledning, og selve det Emne, man

har paataget sig at behandle, bliver sløffet og forjasket, fordi man har spildt sin Kraft paa Indledningen.

Forf. begynder med at hævde — og det er Ledemotivet i den hele Afhandling, — at Samfundsøkonomien er et System af en Mængde i sig selv uselvstændige Særbedrifter, der kooperativt forbindes med hverandre, og betoner saaledes at i vort Samfund er enhver kun et Led i en stor Produktionsmaskine, og at den enkeltes Kaar saaledes ikke er bestemt af ham selv, men af de økonomiske Forhold, hvori han er sat. Nu har vi en given formueretlig Ordning, hvis Indhold er den private Eneraadighed over de ham tilhørende Goder; men de tekniske Produktionsforhold kræver nu et Brud paa denne Eneraadighed. Gennem Omsætningen, Byttet og Kreditgivningen kan vi redde den private Eneraadighed over Goderne og dog sikre Produktionen og Konsumtionen, hvad de maa fordr. I Byttet faar den enkelte — indenfor Grænsen af sin Formuenhed — de Varer, han attraar; gennem Krediten faar den, der kan producere de Midler han skal bruge — endog ud over sin Formuenhed. Krediten redder da den private Ejendomsret, som ellers under de økonomiske og tekniske Produktionskrav maatte falde sammen. Det der laanes, er ikke konkrete Goder, men Formuenhed, d. s. Magt til at vælge mellem flere konkrete Goder. Kredittager faar en større økonomisk Magt og betaler derfor en Rente, hvis Forudsætning er, at den udlaante Formue ikke blot kan bevares, men ogsaa formeres. Det er denne Forudsætning, der gør Kredit til en økonomisk og ikke blot en retlig Kategori. Kredit er altsaa efter Forf. at betegne som Formueudlaan, og Forf. polemiserer derfor mod dem, der siger at »Kredit er Overladelse af Formueudnyttelse (»Nutzung«), og mod dem, der kalder Kredit »Tillid«, — med »en vulgær Opfattelse« —, eller at Kredit er et Bytte med Ydelser, der er adskilte i Tid. Komorzynskis Kritik af Opstillingen af Kredit som »et Bytte, hvis Ydelser er tidsadskilte«, er ingenlunde overbevisende. Endelig

opstiller Forf. den Anskuelse, hvorefter Kredit er »Cirkulationskraft« — og slaar denne Anskuelse ned.

Jeg maa her sige, at Systematiseringen af alle disse Anskuelser og Kritiken deraf er meget lidet nyttig; Forf. plukker en Sætning ud af en og en Sætning af en anden Forfatter og viser her er der én Teori; saa plukker han et Par Sætninger andetsteds hos de samme Forfattere og viser her er der en anden Teori. Hele den store Række Citater og denne polemiske Nedsabling af formentlige Anskuelser, de paagældende Økonomer maaske ikke selv har anet, at de har haft, er sikkert meget skarpsindig, men kedelig og unyttig. Den engelske Metode at fremsætte og begrunde sine egne Meninger og kun i Forbigaaende feje en diametralt modsat Mening tilside, er langt behageligere for Læseren og giver ham langt mere, end en Litteratur-Kritik af forskellige Hovedanskuelser i deres specielle Udformninger.

Nu gaar Forf. over til at behandle Formue- og Indkomstbegreberne, en Behandling, der fylder Hælvten af Bogen.

De Fordele, en Person har af sin Besiddelse af Formue, er ikke angivne med den tekniske Nytte af den konkrete Formue selv — den kan han ofte ikke engang selv nyde godt af — men af den Indkomst han enten ved at udlaane den eller ved »Pris-Udløsningen« (Salget af den ved Formuen skabte færdige Vare) kan faa til Raadighed. Formue bliver derfor — efter Ordets literale Betydning — Formuenhed, d: økonomisk Magt, Magt til at tiltvinge sig en vis Mængde af, hvad Samfundet i Aarets Løb har frembragt, og som denne økonomiske Magt kan Formue have utallige Iklædninger, være af tinglig eller obligatorisk Natur.

Efter at have fremsat disse Anskuelser faar vi forskellige »gale Anskuelser« gendrevet. Derefter forklares et Afsnit af Formuen, nemlig Kapitalen som Erhvervsformue; og gale Meninger gendrives i en iøvrigt interessant Litte-

raturoversigt over Kapitalbegrebet hos de forskellige Forfattere.

Formue er Magt til at faa Indkomst, hvad er da Indkomst? Er denne Udbytte af Formue? Ja, men det er ikke en tilstrækkelig Definition, fordi man overfor den enkelte Person tilfældende Indkomst ikke kan sige, at den er Udbytte af just hans Formue. Samfundet er en stor producerende Fabrik, hvori vi alle kaster vort Arbejde og vore Produktionsgoder, og af hvis Totaludbytte vi hver faar en Andel, — hvor stor, ja det afhænger af Ting, vi ikke selv er Herre over, bl. a. de vekslende Varepriser.

Indkomsten er de Dækningsmidler af vort Behov i et givet Tidsrum, der staa til vor Raadighed som Følge af Samfundets Formuebestand. Naar Forf. hævder dette, synes det egentlig noget overflødigt, at han hidsig bekæmper Læren om, at Indkomst er et Overskud af Produktion, tilmed da han anerkender, at Indkomsten er de Goder, ved hvis Forbrug Formuen ikke lider nogen uerstattet Forringelse. Forf. paaviser meget rigtigt, at Nationalindkomsten ikke er Summen af alle de private Indkomster, fordi der er mange private Indkomster, der ikke repræsenterer nye Dækningsmidler af vort Behov, men ene skyldes Værdiforskydninger, som f. Eks. Konjunkturgevinsten, Stigning i et Varelagers Værdi etc.

Efter en litteraturhistorisk-polemisk Afstikker naar vi til et Forsøg paa at finde Indkomstens Opstaaen, hvorledes den opstaar objektivt, og for Samfundet, og hvorledes den tilflyder den enkeltes Kasse.

Det reelle sociale Grundlag for Indkomsten er den genkommende reel Forøgelse af de konkrete Goder, skabt ved Produktionsprocessen. Ingen Indkomst kan afledes af sin egen adskilte Indkomstkilde — i al Fald kun i retlig Forstand — men enhver privat Indkomst er det samlede (komplekse) tekniske Resultat af talløse Goders og Menneskers Samvirken, og gennem Prisernes gensidige Indflydelse bliver Resultatet end mere kompli-

ceret. Det enkelte Formuegode kan i sig selv ikke teknisk lave noget, heller ikke skabe Indtægt; det, der teknisk skaber Indtægten er en Samvirken af talløse Goder, og Besiddelsen af det enkelte Produktionsmiddel er kun en Adkomst eller Magtmiddel til at faa en vis Del af den sociale Indkomst, af det almindelige aarlige Dækningsfond til Dækning af sine egne Behov.

Her kommer atter en Litteraturoversigt, der dog denne Gang faar særlig Interesse fordi den viser, at Forf. forkaster den klassiske Deling af Indkomstkilderne som Arbejde, Kapital og Jord; ingen af disse skaber for sig selv noget, det maa samvirke med de andre Faktorer — her peger Forf. meget rigtigt paa, at det er umuligt at sætte en objektiv og retfærdig Pris paa Arbejde, paa Jord eller paa Kapital, fordi det er umuligt at sige, hvad af de tre, der yder mest. Er Hammeren eller Amboldten mest nødvendig? — Forf. kritiserer iøvrigt her Böhm-Bawerks Lære om Kapitalrentens Opstaaen (de fremtidige Tings mindre nutidige Værdi med de eksisterende Tings Værdi).

Hele den korte Mening af dette lange Indskud om Formue og Indkomst er da dette: Der eksisterer ingen Særindkomst — økonomisk set; vort økonomiske Samfund er en stor Kværn, hvori vi kaster de bestaaende Goder og vort Arbejde, deraf opstaar flere Goder end der var før, og som kan bruges til Dækning af vort Behov. Disse Goder er teknisk skabt ved en Samvirken af utallige Produktionsmidler, og den Vurdering, der bestemmer hvorledes de vil fordeles blandt de enkelte Personer, er ligeledes et Resultat af en Samvirken mellem alle andre Goder. Intet Produktionsgode kan derfor siges at have skabt sit eget Afkast, det har maaske været med til at skabe et helt andet. Naar et Produktionsgode giver Indkomst, er det i Egenskab af Formue — d. v. s. af økonomisk Magtmiddel, hvis Besidder kan tilrive sig en vis Andel af Samfundets Indtægt. Det er Bogens Idé.

I anden Del vender vi tilbage til Krediten. Forf.

paaviser ret kedeligt, at Krediten baade fremmer Produktions- og Konsumformaal og at Kredit er Middel til Opsparing.

Derefter viser han de Farer, der knytter sig Kreditens Brug, at Kredittager bliver uøkonomisk og tror sig rigere end han er, samt Aager, og særlig Interesse-sammenknytningen paa Grund af at vi alle er baade Kreditgivere og Kredittagere. Herom kunde Forf. i Betragtning af sin Bredde paa andre ret selvforstaaelige Punkter have ofret mere end $1\frac{1}{2}$ Side.

Afsnittet Kredit i Pengeomløbets Tjeneste giver intet nyt, men kan anbefales til Læren-uden-ad, fordi der staar en Del rigtigt i det. Læren om Vekselkurserne er given bedre hos Wieth-Knudsen og Schovelin; f. Eks. har Wieth-Knudsen mere overlegent givet os Beviset for det ofte misvisende i Begrebet »ugunstig Vekselkurs« end Prof. v. Komorzynski.

Læren om Kreditens Indvirken paa Varepriser gives i højst utilstrækkelig Form.

Og atter faar vi en Omgang Litteratur med »irrigte Theorien«, hvori det særlig gaar ud over Mac Cleod. Gengivelsen af John Laws Anskuelse om Kredit som Rigdom er af Interesse.

Afsnittet om Kreditens Organisering er det bedste, og mest fremragende, det røber at Forf. er en mere trænet Jurist end Økonom.

Mærkværdigvis — eller maaske er det ikke saa mærkværdigt — for det hænder ofte, at Indledningen tager Vejret fra Forf., og naar han saa kommer til sit egentlige Emne, ja saa er han træt; i Virkeligheden er hele II. Del en stor Skuffelse — uagtet det just er denne Dels Indhold, der giver Bogen sin Titel.

Jeg har her gengivet Bogens væsentligste Indhold, jeg synes, at der ingen Skade var sket, hvis Forf. havde fremsat sine Ideer i en Artikel paa et Par Ark, i Stedet for paa 500 Sider. Der staar saa meget i den Bog, der og-

saa staar andre Steder, og saa meget, hvis Nytte er tvivlsom.

Lauritz V. Birk.

Report on Wholesale and Retail Prices in the United Kingdom in 1902, with comparative statistical Tables for a Series of Years. London 1903. (456 S.; 2 sh. 1 d.).

Den nyere statistiske Litteratur tyder paa, at den økonomiske Statistik og herunder igen særlig Prisstatistiken nu ikke længere er Statistikkens Stedbarn; ovennævnte Beretning er en af de sidste Aars talrige Undersøgelser over Prisbevægelsen.

Den indeholder en ret fuldstændig Samling af de forskellige Prisfortegnelser, der findes i England. Beretningens Tabeller falder i to Hoveddele, den ene Del indeholder Engrospriserne, den anden Detailpriserne. For de førstes Vedkommende er der for mange Varer Priser gennem hele det 19de Aarhundrede og fra mange forskellige Egne i England, for Detailprisernes Vedkommende omfatter Angivelserne kun de sidste 30 Aar, og de ere omtrent udelukkende hentede fra London, kun for Aarene 1900 og 1901 findes der ogsaa Detailpriser andet Steds fra. Denne Dobbeltthed giver i al Fald tilsyneladende et godt Materiale til Undersøgelse over Engros- og Detailprisernes indbyrdes Afhængighed.

Et glædeligt Fremskridt viser denne Beretning i den Nøjagtighed, hvormed Angivelsen af de enkelte Prisers Bestemmelsesmaade er sket. Man faar her et klart Indblik i de forskellige Kilder, hvorfra en Varepris kan hentes; Engrospriserne er her snart »Ascertained Prices«, 3: Priser benyttede ved Lønfastsættelser under Sliding Scale, snart Eksport- eller Importpriser, snart Kontraktpriser, 3: Leveringspriser til en offentlig Institution, snart egentlige Markedspriser og snart »Value at Works«; og Detailprisernes Kilder er ikke mindre rigelige, disse Priser er

hentedede fra Husholdningsregnskaber, fra større Detailforretninger, fra Leveringer til Hospitaler o. s. v.

Særlig af statistisk teoretisk Værdi er Beretningens Tillæg, hvor Fountain giver en kort og klar Fremstilling af Prisforholdstallenes (index number) Konstruktion. Forfatteren søger at løse Spørgsmaalet: hvordan man faar et Maal for Prisforandringernes Virkning ved at danne en »consumption standard«. Den hertil hentyttede Formel er følgende: Index number =

$$\left(\frac{P_{a,x} \cdot V_a}{P_{a,s}} + \frac{P_{b,x} \cdot V_b}{P_{b,s}} + \dots \right) : (V_a + V_b + \dots)$$

hvor »Vægten« ($V_a, V_b \dots$) er lig Værdien af vedkommende Vares Forbrug (hovedsagelig Værdien af Importen minus Værdien af Eksporten) i Perioden 1881—90. De benyttede Priser ($P_{a,x}, P_{a,s} \dots$) er Ind- og Udførselspriserne.

Forfatteren sammenligner sine Beregninger med Sauerbecks bekendte index number; det ensartede Resultat bekræfter det nu ofte konstaterede, at det ingen Rolle spiller, om man medtager eller udelader Forbruget, i al Fald ikke naar man har rolige Aar uden større Prissvingninger.

Edv. Ph. Mackeprang.

BERNHARD HARMS. **Deutsche Arbeitskammern.** Tübingen 1904. Lauppsche Buchhandlung. (96 S. — M. 1.80).

I ovennævnte Skrift tager Dr. Bernhard Harms, der vil være Nationaløkonomisk Tidsskrifts Læsere bekendt fra sin her i Tidsskriftet omtalte Bog »Holländische Arbeitskammern«, Ordet for Oprettelse af Arbejdskamre i Tyskland. Efter den af Forfatteren anvendte Terminologi forstaar han herved en offentligretlig Repræsentation for Arbejdets Interesser, bestaaende af Repræsentanter for Arbejdsgivere og Arbejdere (i Modsætning til Arbeiter-

kammern, der skulde vælges udelukkende af Arbejderne). I Begrundelsen af sit Forslag, der blandt andet vil henhænge Virksomheden for at udjævne de store Interessekonflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere fra de bestaaende Arbejderdomstole (Gewerbegerichte) til de foreslaaede Arbejdskamre, savner Dr. Harms noget fast Grund under Fødderne, og man føler sig ingenlunde overbevist om, at de nye Institutioner skulde virke saa heldbringende, som Forfatteren antager, særlig naar man ser hen til de beskedne Resultater, der hidtil er opnaaede ved de bestaaende Arbejdskamre.

Mest Interesse synes Bogen mig at have ved de positive Oplysninger, som den giver om de i forskellige Lande bestaaende Arbejdskamre og dermed beslægtede Organisationer.

Egentlige Arbejdskamre bestaar i Holland (Kamers van arbeid), Belgien (Conseils de l'industrie et du travail) og Frankrig (Conseils du travail). Disse Kamre har i de tre Lande nogenlunde de samme Formaal: Tilvejebringelse af et Oplysningsmateriale vedrørende Arbejdsforholdene, en Repræsentation af Arbejdets Interesser udadtil, navnlig overfor det offentlige, og en Medvirkning til Udjævning af Interessekonflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Paa det sidstnævnte Omraade er der egentlig intet Steds opnaaet betydeligere Resultater. Nævnes skal det saaledes, at i Aarene 1898—1900 udgjorde Antallet af Strejker i Belgien efter den officielle Statistik 849, af disse blev kun 26 indbragte for og kun 16 bilagte af Arbejdskamrene. Derimod har disse Institutioner i Holland og Belgien virket bedre som en Interesserepræsentation for Arbejderne og i Holland tillige paa Arbejderstatistikens Omraade. En ejendommelig Skæbne er overgaaet de franske »Conseils du travail«. Disse Conseils har rigtig været Stridens Børn, væsenlig paa Grund af deres Opfindelse, der skyldtes et Dekret af Minister Millerand, medens man fra Senatets Side gjorde gældende, at kun Lovgivningsmagten retlig kunde ordne dette Forhold.

Men ogsaa deres Organisation har vakt Uvilje, idet Medlemmerne for en væsentlig Del*) valgtes direkte af de faglige Foreninger af Arbejdsgivere og Arbejdere (i Modsætning til Holland og Belgien, hvor Medlemmerne valgtes umiddelbart af Arbejdsgiverne og Arbejderne). Retlig set fører Raadene en ejendommelig svævende Tilværelse, og det har naturligvis maattet hæmme deres Virksomhed i høj Grad.

Af en hel anden Oprindelse end de her nævnte Institutioner er de italienske »Camere del lavoro«; disse er udgaaede fra Arbejderstanden, er at betragte udelukkende som Organer for denne og udrustede med fuldstændig Selvstyre, kun saaledes, at det offentlige er traadt til med sin Anerkendelse og Støtte. Dette viser sig navnlig derved, at Kommunerne yder betydelige Tilskud i Form af Lokaler og direkte Pengebidrag. Disse »camere del lavoro« har et meget rigt og forskelligartet Program, saaledes Tilvejebringelse af Oplysningsmateriale, Forberedelse og Drøftelse af Lovforslag eller andre Sager af Betydning for Arbejderstanden, Understøttelse til denne i Bestræbelserne for at finde Beskæftigelse, ogsaa til Bedste for straffede Personer, som de i det hele forsøge at bringe paa ret Køl; ved Siden heraf virke Kamrene for Oprettelse af Voldgiftsretter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere og støtte Produktions-, Forbrugs- og andre lignende Foreninger.

I Schweiz findes Arbejdskamre, der har nogen Lighed med de italienske »Camere del lavoro«.

Til dem, der har Interesse for de nævnte Institutioner, der under forskellige Former tjener Arbejdets Interesse, kan vi anbefale Dr. Harms Bog.

Cordt Trap.

*) Et Antal Medlemmer vælges dog af »Conseils prud'hommes« for at give de Arbejdere, der ikke er faglig organiserede, en Repræsentation.

Tvangsvoldgift paa New Zealand.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 24. Marts 1904.

Af

Sv. Trier.

Naar to Magter kæmper, er det jo altid den svageste, der foretrækker Retten fremfor Magten, Domstole fremfor Nævekamp. Saaledes ogsaa i Arbejdskampe. I Australasien var det efter nogle frygtelige Strekenederlag, at Voldgiftstanken formedes fastere, ikke mindst fordi Arbejdsgiverne ret brutalt havde afvist alle Forslag om at lade Stridspunkterne afgøre ved Voldgift. Næsten alle udenfor Arbejdsgivernes Kreds misbilligede denne afvisende Holdning, og mange beklagede, at man ikke havde Midler til at tvinge Arbejdsgiverne til at voldgive deres Sager. Allerede i 1890, det Aar, Arbejderne led deres største Nederlag i en stor Sømands- og Havnearbejderstrejke, forelagdes der af Premierminister Kingston i Syd-Australiens Parlament et Forslag om tvungen Voldgift; det blev først til Lov i 1894. Men Loven kom aldrig til at spille nogen Rolle, da der, som senere skal vises, var for lidt Tvang i den. Det blev New Zealand, der — ogsaa i 1894 — skabte den Form for en Voldgiftslov, som i Austral-

asien har været Mønstreret for andre Voldgiftslove, og som længe vil vedblive at være det Verden over for Parlater, der skal lovgive paa dette Omraade.*) — I tre Aar blev der i det New Zealandske Parlament kæmpet om Loven, der først blev gennemført, efter at Overhuset var bleven fornyet paa passende Maade. Arbejderne havde i Begyndelsen, skønt de havde lidt saa haardt under Strejker, langt fra enstemmigt billiget Forslaget, men blev mere og mere stemt for det, dels fordi der jo maatte være noget godt i det, naar Overhus og Arbejdsgivere bekæmpede det saa stærkt, dels fordi de blev stærkt personligt paavirket af Arbejderministeren Reeves, der Gang paa Gang nede i de samvirkende Fagforeninger forhandlede med dem om Forslaget og dets enkelte Bestemmelser. Men særlig stor Begejstring var der ikke ved Forslagets endelige Vedtagelse — ingen vidste jo, om Arbejderne vilde kunne undvære deres hidtidige eneste Vaaben: Strejken. Loven blev ført ud i Livet af den samme social-radikale Regering, der havde bragt den frem — og denne Regering har stadig siden staaet paa Arbejdernes Side og faaet gennemført de Ændringer, som Erfaringerne og Fagforeningerne paaviste var nødvendige. Det er vel værd at slaa dette fast, at Loven kun har været prøvet under en radikal Regering, der agter Arbejdernes Tillid — intet er bevist om en saadan Lovs

*) De, der interesserer sig nærmere for den New Zealandske Tvangsvoldgift, henvises til Reeves: »State Experiments in Australia and New Zealand« (London 1902) og til Victor S. Clark: »Labor Conditions in New Zealand« i Bulletin of the Bureau of Labor 1903 S. 1137 (Washington 1903). Den første ser med lidt for rosenfarvede, den anden med lidt for amerikanske Briller paa de New Zealandske Forhold.

Virkemaade under andre Forhold. Vel har Regeringen ikke vist nogen direkte Partiskhed ved Udnævnelsen af den »upartiske« Dommer i Domstolen eller paa lignende Maade, men blot det, at Muligheden stadig har været der for Arbejderne til at faa Loven ændret i deres Favør, har ladet dem modtage ubehagelige Kendelser mere fredeligt, end de vilde gøre under andre Omstændigheder. Og det er ikke faa Ændringer, der er gennemført; næsten hvert Aar har Parlamentet beskæftiget sig med enten at stoppe nogle Huller i Loven, som man har forsøgt at krybe igennem, eller med at udvide Lovens Virkeomraade til flere Arbejdere og flere Arbejdsbetingelser. Dette, at Loven stadig maatte ændres, maa dog ikke betragtes som en særlig Svaghed ved denne, men snarere som et Tegn paa, at Landets Regering har været meget stærk, naar den efter at have faaet et saa stort Lovgivningsarbejde fra Haanden har Mod til at faa Diskussionen rippet op igen for at faa gennemført de Smaaforbedringer, som der tiltrænges ved ethvert nyt socialt Lovgivningsarbejde, især paa et saa uprøvet Omraade.

Titelen paa Loven af 1894 var: »Lov om at tilskynde til Dannelse af Arbejder- og Arbejdsgiver-Foreninger og Forbund og om at lette Bilæggelsen af industrielle Stridigheder ved Mægling og Voldgift«, men ved en Ændring er første Del om Foreningsdannelse udgaaet, uden at dette dog har forandret Lovens Virken i nogen Henseende. Ideen med Loven var, at man ved at opmuntre til at danne Organisationer skulde faa afskaffet den individuelle Forhandling Arbejder og Arbejdsgiver imellem og i Stedet herfor faa indført overalt »collective bargaining«; hele Loven for-

udsætter ogsaa Eksistensen af Organisationer, der kan slutte Overenskomster, eventuelt tilskyndet dertil ved Statens Mægling eller tvunget dertil ved Voldgift. Loven kan slet ikke komme til at virke, naar begge Parter i en Strid er uorganiserede; det stod nemlig den New Zealandske Lovgiver klart, at kun de Arbejderkampe, der udfægtes mellem Arbejdsgivere og organiserede Arbejdere, havde nogen videre social Betydning, og man lagde derfor hele Loven an paa alene at sikre sig mod organiserede Arbejderes Kamplyst paa den ene Side og paa den anden Side mod alle — organiserede og uorganiserede — Arbejdsgiveres, da det jo staar i en enkelt stor Arbejdsgivers Magt at frembringe store Konflikter — hvilket jo er umuligt for den enkelte Arbejder.

Lovens*) første Afsnit handler da om Registrering af Arbejdsgiver- og Arbejderforeninger. Syv Personer kræves til at danne en Arbejderforening, to til en Arbejdsgiverforening, og som saadan kan ogsaa Aktieselskaber m. m. registreres. Den registrerede Forening opnaar for det første en Del Rettigheder som Forening. I den engelske Verden er Foreningsretten vidt forskellig fra vor, og hidtil har saaledes en Fagforening maattet lade sig registrere i Henhold til en Fagforeningslov for at undgaa, at dens Medlemmer under Strejker o. l. straffes for ulovlig Sammensværgelse, og for at erhverve en juridisk Persons Rettigheder. Disse Rettigheder gives nu ogsaa — og i udvidet Maalestok — til enhver industrial union (saaledes kaldes de i

*) En dansk Oversættelse af Loven (konsolideret i 1900) og Ændringsloven af 1901 findes i Rigsdagstidende 1902—03, Tillæg B, Spalte 1063.

Henhold til Voldgiftsloven registrerede i Modsætning til de almindelige trades unions); hertil kommer en Ret for Foreningerne til ved Domstolene at søge deres Medlemmer for Bøder og Kontingenter, som skyldes efter Foreningens Love. Og endelig — direkte vedrørende Voldgiften — giver Registrationen Foreningen Ret til at deltage i Valg af Medlemmer til Mæglings-Raad og Voldgiftsdomstol samt til at bringe Sager frem for disse Myndigheder.

Betingelserne, der stilles en Forening for at den kan blive registreret, er ganske faa. Det forlanges, at der i Lovene foruden en Række formelle Bestemmelser, om hvem der repræsenterer Foreningen m. m., skal være en Bestemmelse om, at ingen maa udtræde af Foreningen med mindre end 3 Maaneders Varsel og ikke før han har betalt, hvad han skylder Foreningen. Dette for at undgaa, at en Fagforening opløses, fordi en Kendelse gaar den imod, og saa Bøder for Overtrædelsen ikke skulde kunne inddrives. Mer end én Arbejder- og Arbejdsgiverforening for samme Fag maa der ikke registreres i hvert industrielle Distrikt (N. Z. er delt i 7), uden hvor ganske særlige Grunde taler derfor, da man hverken vil besværliggøre Forhandlingerne Parterne imellem eller tillade Konkurrence mellem Foreninger.

Enhver registreret Forening kommer ind under Voldgiftsdomstolen, og den selv og ethvert af dens Medlemmer kan bindes ved Domstolens Kendelser. Men dette betyder ikke, at kun Medlemmer af registrerede Foreninger kan bindes. Det var netop denne Fejl, der var begaaet i den Syd-Australske Lov, idet her kun registrerede Foreninger og deres Medlemmer

kunde stævne og stævnes. Følgen heraf var, at ingen Arbejdsgiver registrerede, for at de kunde beholde deres gamle Magt, og naturligvis registrerede saa heller ikke Arbejderne, da der ingen Arbejdsgivere var, mod hvem de kunde rejse Sag. I New Zealand derimod kan enhver registreret Fagforening rejse Sag mod en hvilkensomhelst Arbejdsgiver eller Arbejdsgiverforening, enhver registreret Arbejdsgiverforening mod enhver Fagforening, registreret eller ikke. Det er disse Bestemmelser, der gør, at man med Rette kalder den New Zealandske Voldgift tvungen. Formelt staar det ganske vist Parterne frit for at lade være at registrere; men da begge Parter skal være enige om at undlade dette, for at Voldgiftsloven skal miste sin Betydning, betyder denne Frihed reelt intet. I opadgaaende Tider vil nemlig Arbejderne uden Kamp kunne faa deres forøgede Lønninger og formindskede Arbejdstid ved at stævne Arbejdsgiverne for Domstolen, og de vil derfor være ivrige efter at registrere, i nedadgaaende Tider vil det gaa lige omvendt. Og naar saaledes den ene Part har registreret, vil den anden ogsaa gøre det for ikke alene at have Ubehagelighederne af Loven, men ogsaa nyde godt af dens Rettigheder. Kort efter at Loven var traadt ud i Livet, havde alle Fagforeninger registreret, og man mente saa, det var en overflødig Bestemmelse, at ogsaa uregistrerede Fagforeninger kunde stævnes og dømmes, og ved en Ændring af Loven blev derfor denne Bestemmelse strøget. Men saa skete det engang, at en Fagforening, hvem en Dom var gaaet imod, vilde slette sin Registration for at slippe udenom Domstolen — Resultatet heraf, at Bestemmelsen blev genindsat ved næste Ændring, hvoraf

Følgen var, at nu igen alle Fagforeninger er registrerede. Man vil heraf forstaa, at det er en nødvendig Betingelse, for at Loven kan virke, at have netop de nævnte Regler. -- Af Ændringer, der vedrører denne Del af Loven, skal kun nævnes, at Definitionen af Ordet »Arbejder« er udvidet betydeligt. Domstolen havde nemlig kendt for Ret, at Folk som Havnearbejdere, Urtekræmmermedhjælpere m. fl. faldt udenfor Loven. Ved Ændringerne af 1901 fik saa Regeringen Lovens Omraade udvidet til at omfatte »enhver mandlig eller kvindelig Person af en hvilkensomhelst Alder, der af en Arbejdsgiver er antaget til mod Løn eller andet Vederlag at udføre almindeligt eller særlig Uddannelse krævende, legemligt eller Kontor-Arbejde«. Forgæves satte Agrarerne sig til Modværge mod at medtage Landarbejdere under Loven, og der blev saaledes fra en enkelt Side i Parlamentet forlangt, at naar Staten gennem et af sine Organer vilde fastsætte de Lønsatser, Landbruget skulde betale sine Arbejdere, maatte den ogsaa fastsætte Priserne paa dets Produkter. Endnu har de stakkels Landmænd ikke lidt under Ændringerne, da der kun findes én lille Landarbejderorganisation, og denne har endnu ikke gjort Vrøvl. Undtaget fra Loven er kun Statens egne Arbejdere, da man mente det var i Strid med Bevillingsretten, at andre end Underhuset fastsatte Lønningerne; men efter megen Diskussion i Parlamentet lykkedes det dog at faa Jernbanearbejdere med — dog kun ved i betydelig Grad at indskrænke Domstolens almindelige Myndighed overfor disse med Hensyn til, hvilke Arbejdsbetingelser den maatte fastsætte.

Fred kan efter Loven skaffes til Veje paa tre

Maader: ved Overenskomst, Mægling eller Voldgift. Fordelen ved en i Henhold til denne Lov truffen («industrial») Overenskomst fremfor en rent privat Aftale er, at Overtrædelser af den kan paatales og straffes ganske som Overtrædelser af Voldgiftsrettens Kendelser. Forhandlingerne om Overenskomster foregaar helt privat, men opnaas der ikke Enighed ved disse, gaar man til Mæglingsraadet. Der findes i hvert af Landets 7 industrielle Distrikter et saadant Raad, til hvilket de registrerede Arbejder- og Arbejdsgiverforeninger hver vælger lige mange Medlemmer, og hvis Formand vælges af de saaledes valgte. *) Parternes Mellemværende forelægges meget detailleret for Raadet, der sluttelig meddeler sit Forslag til Afgørelse af Striden. Parterne kan nu enten slutte sig til dette Forslag og indgaar saa en industriel Overenskomst herom, eller der appelleres til Voldgiftsdomstolen. Sker ingen af Delene inden en Maaned efter Raadets Afgørelse, bliver (efter en i 1901 i Loven indsat Bestemmelse) Raadets Forslag til Forlig udenvidere bindende for Parterne, som om de havde indgaaet en Overenskomst herom; herved er altsaa Mæglingsraadet delvis gjort til en Voldgiftsdomstol i første Instans.

Da Loven blev vedtaget i 1894, ventede man, at disse industrielle Overenskomster, med eller uden Mægling, vilde komme til at spille en overordentlig stor Rolle, og at den i Loven liggende Tvang vilde faa mere indirekte end direkte Betydning, nemlig ved at gøre Parterne mere forhandlingsvenlige paa Sagens

*) Da Mæglingsraadene ikke er sidste Instans, er der ingen Vanskelighed ved at faa valgt Formand.

tidligere Stadier. Men det er gaaet helt anderledes. En Del Overenskomster er nok sluttet uden Raadets Hjælp — men Flertallet af dem var sikkert ogsaa blevet sluttet, selv om Loven ikke havde eksisteret — og sammenligner man Antallet af Sager, der endelig afgjordes af Raadene og af dem, der efter Appel blev paadømt af Domstolen, viser det sig, at i de første seks Aar, Loven virkede, blev 54 Stridigheder bilagt ved Mægling, 143 Sager paadømt af Voldgiftsdomstolen. Grunden til denne Mæglingens ringe Succes ligger vel først og fremmest i, at den tabende Part ved Appel, som ikke er vanskeliggjort paa nogen Maade, vil forsøge at opnaa bedre Vilkaar. Dernæst har et Par af Raadene ikke været rigtig heldige; det paastaas saaledes, at Arbejdermedlemmerne i et af Raadene søgte at opægge Strid mellem Arbejdsgivere og Arbejdere for at faa Sager for Raadet, og at de udhaledes disses Behandling blot for at faa saa mange Dagpenge som muligt. I nogle af Raadene optraadte Medlemmerne mere som direkte Parter i Striden end som Mæglere, kort sagt, disse boards of conciliation er ondskabsfuldt blevet omdøbt til boards of irritation. Man fandt, det var Tidsspilde at møde for Raadet og trevle Sagerne op, naar man dog senere vilde for Domstolen, og man savnede hos Raadene en Del af den Magt, Domstolen har. Saaledes kan denne i Mod-sætning til Raadet forlangte et Firmas Bøger forelagte og undersøge Rigtigheden af alle mulige Paastande om Profitens Størrelse m. m. Men af mere Betydning er det, at Domstolen kan tvinge de faa Arbejdsgivere, som næsten altid findes uvillige til at gaa ind paa Overenskomster, som Flertallet af deres Kolleger mener

at kunne gaa ind paa, til at rette sig efter dette Fler-tal. Det har Gang paa Gang vist sig, at Appel fra Mæglingsraadet udelukkende skyldes saadanne Smuds-konkurrenter blandt Arbejdsgiverne, der dog i Almin-delighed ikke har faaet andet ud af at hindre Over-enskomst, end at Domstolen dømmer fuldstændig i Overensstemmelse med den Overenskomst, deres Kol-leger var blevet enig med Arbejderne om. — Mod Mæglingsraadene er der endelig rettet den Indvending — som forresten ogsaa rammer Domstolen — at de ofte mangler Sagkundskab. De giver sig jo af med Stridigheder i alle Fag, og det kan saaledes godt hænde, at Skrædersvende og Bygningshaandværkere f. Eks. skal mægle om Lønnen i Bagerfaget. Imidlertid kan Raadene tilkalde sagkyndige Assessorer, og den Træning, de har i at mægle, opvejer deres Mangel paa Sagkundskab. Alligevel har man ment det rigtigt ved Ændringer i Loven i 1900 at give Tilladelse til for en enkelt Sag i et enkelt Fag at oprette et særligt Raad af Sagkyndige med samme Myndighed som de almindelige Raad, dog kun for saa vidt begge Parter er enige herom. Dette er, saavidt vides, aldrig sket, især fordi Arbejderne er imod det; skal Raadets Medlemmer nemlig være specielt sagkyndige, vil disse som oftest blive direkte implicerede i Striden eller i alt Fald kendt i hele Faget, og vil derfor blive huskede, naar de engang vil søge Plads — de vil være »mærkede« Mænd, fordi de i Raadene har arbejdet mod Arbejdsgiverne.

Al denne — mer og mindre berettigede — Mis-fornøjelse med Raadene har medført, at fra 1901 af kan enhver af Parterne forlange, at man skal gaa

udenom dem direkte til Voldgiftsdomstolen. Det er interessant at se, at medens Arbejdsgiverne, da Loven første Gang forhandlede, var de ivrigste mod enhver Tvang, er det nu dem, der er ivrigst mod de frivillige Raad. Hvis man i stor Maalestok vil gaa udenom Raadene, vil Domstolens Arbejde blive stærkt forøget; thi der var tidligere ofte for Raadene opnaaet Enighed om en Række Spørgsmaal, ligesom formelle Fakta, der var oplyst for Raadene, ansaas for beviste for Retten. Og Domstolen har nok at gøre i Forvejen; for det første at afgøre alle Sager, der er appelleret fra Mæglingsraadene, dernæst at paakende Sager om Overtrædelser af tidligere Kendelser eller af indgaaede Overenskomster, og endelig er det overdraget den at afgøre visse Ulykkesforsikringssager, hvad der imidlertid ikke vedkommer os her.

Domstolen bestaar af tre Mænd, nemlig en Højesteretsdommer, der fungerer som Præsident og har den afgørende Stemme, en Arbejdsgiver og en Arbejder, alle valgt af Regeringen, de to sidste blandt de af de registrerede Foreninger indstillede. Retten rejser Landet rundt for at høre Sagerne, og herved kan en enkelt Landsdel nemt komme til at vente meget længe paa den, især naar den er overbebyrdet med Arbejde. Dette er navnlig generende i alle Sager om Overtrædelser af tidligere fastsatte Arbejdsbetingelser. Flere Gange er det hændet, at de Vidner, der skulde bevise saadanne Overtrædelser, er langt borte, naar Sagen endelig maaske efter et helt Aars Forløb kommer for. Det er derfor foreslaaet, at de almindelige Dommere paa New Zealand skulde dømme i alle Sager om Overtrædelser af Kendelser og Brud paa Overenskom-

ster. Dette er, saavidt vides, endnu ikke vedtaget, og vilde sikkert ogsaa være et Tilbageskridt; thi netop det, at den lovgivende og dømmende Magt falder sammen, 3: at den Arbejdsbetingelserne fastsættende og disse Betingelsers Overholdelse sikrende Myndighed er den samme, lader hele Apparatet glide let, og hindrer, at formelle Fejl eller uklare Udtryk i Kendelserne bevidst bliver misbrugt af nogen af Parterne.

Proceduren foregaar offentlig som al anden Procedure derovre, dog uden at formelle Fejl kommer til at spille nogen Rolle og saaledes, at der kun med begge Parters Samtykke maa benyttes Sagfører. Dette for at hindre juridiske Spidsfindigheder i at overskygge Sagernes Realitet og for ikke at stille Arbejderne, der sjældent vilde have Raad til at holde Sagfører, daarligere end Modparten. Det er da i Almindelighed de paagældende Foreningers Sekretærer, der fører Sagerne, og hvor der ingen Arbejdsgiverforening er, møder Arbejdsgiverne selv. Flere af Arbejdernes Fagforeninger har ofte slaaet sig sammen om at holde én Sekretær, og denne faar da ved at føre Sager for flere Foreninger en god Træning heri og et Kendskab til Loven, der langt overgaar Arbejdsgivernes, der da ogsaa hyppigt viser sig utroligt uvidende. Det er en ren Nydelse at høre en saadan Fagforeningssekretær eksaminere sine Vidner eller kryseksaminere Modpartens. Sagerne om Fastsættelse af fremtidige Arbejdsbetingelser begynder med, at Sekretæren fremsætter sin Fagforenings Krav og motiverer dem saa godt som muligt, f. Eks. ved at fortælle at Tiderne er særlig dyre, Arbejdsgiverens Profit særlig stor eller selve Arbejdet lovlig haardt. Sine Paastande søger han saa at bevise

gennem Vidneudsagn, der omhandler alt muligt lige fra Kødets og Huslejens Pris til det diskuterede Arbejdes Sundhedsfarlighed o. s. v. Der gaas overordentlig meget i Detailler, og det er meget sjældent, at ikke de af Arbejderne fremførte Vidner siger lige det modsatte af hvad Arbejdsgivernes fremfører, saa det er en svær Opgave for Domstolen at finde ud af, hvad der er »bevist«. Naturligvis bliver under en saadan Forhandling for Retten en Række Misforstaaelser Parterne imellem klarede, saa forholdsvis enkle og klare Spørgsmaal staar tilbage at dømme om. Men dette er dog ikke altid Tilfældet, og efter Procedurens Slutning kan der være mange Dages Arbejde for Rettens Medlemmer, før Kendelsen bliver færdig. Kendelsen afsiges af Præsidenten, i Reglen med en ret udførlig Motivering, hvorefter de andre to Dommere giver deres eventuelt dissenterende Vota. Saa er saadan en Sag ude af Verden, og Arbejdsbetingelserne fastsatte for vedkommende Fag i Almindelighed for de følgende 2—3 Aar, dog saaledes at Betingelserne skal vedblive at gælde ud over den fastsatte Termin, indtil en ny Dom er fældet, for at ikke anarkiske Tilstande skal indtræde i Mellemtiden.

Alle mulige Spørgsmaal, hvorom der kan være Strid mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, kan paa-dømmes af Retten. Hyppigst er det naturligvis Lønspørgsmaal det gælder — lige fra de 5 sh. om Ugen for den 14—15aarige Lærling til de 3—4—5 £ for Formanden —, Uenighed om Akkord- eller Dagløn, om Hverdags- og Helligdagsbetaling, om Udbetalings-tiden og -maaden o. s. v. Dernæst alt om Arbejdstiden, ikke alene dens Længde, men ogsaa, naar den skal

begynde, naar slutte, naar der er Fridage m. m. Og ikke saa lidt Bryderi er der med Antagelses- og Afskedigelsesmaaden (Varsels Længde o. l.), og herunder maa da særlig fremhæves Spørgsmaalet om fortrinvis Antagelse af Fagforeningsmedlemmer. Endelig træffer man i de fleste Domme Bestemmelser vedrørende Beskæftigelse af unge Folk og Lærlinge og navnlig om Forholdet mellem disses Antal og de fuldt udlærtes.

For at dømme om Voldgiftsdomstolens Virksomhed maa man se paa de to Sider af denne, nemlig dels hvordan den har fastsat de fremtidige Arbejdsbetingelser i de forskellige Fag, dels hvordan den har fortolket Overenskomster og tidligere Kendelser og gennemtvunget deres Overholdelse. Dag for Dag bliver det jo almindeligere, at den sidste Slags Sager henvises til Voldgift hele Verden over, men kun herovre har man Midler til at tvinge til Lydighed mod Voldgiftsdommen. Hvad selve Fortolkningen angaar, synes baade Arbejdere og Arbejdsgiver at være meget tilfredse med Domstolen. Men Arbejderne klager noget over, at de Bøder, Arbejdsgiverne idømmes for Overtrædelser af fastsatte Arbejdsbetingelser, er for smaa, en Klage, der vistnok er ret uberettiget, da Bøderne endnu har vist sig store nok til i det store og hele at gennemtvunge Lydighed mod trufne Bestemmelser. Er det ved en Fejltagelse eller Skødesløshed fra Arbejdsgiverens Side, at der er arbejdet lidt for lang Tid eller for lille Løn er betalt, idømmes han en Bøde paa 2—5 £. Er Overtrædelser foregaaet med hans fulde Bevidsthed, stiger Bøden, men, saavidt vides, er der hidtil ikke betalt større Bøde

end 25 £*) for en Overtrædelse — men hertil kommer saa ganske vist, at han skal efterbetale den Løn, han har narret Arbejderne for. Ofte er en saadan Sag anlagt af Arbejderne efter Opfordring af lovlydige Arbejdsgivere, der naturligvis gør deres til at slaa Kollegernes Smudskonkurrence ned. Opdages det, at Arbejderne paa et Arbejdssted frivillig er gaaet ind paa at modtage mindre Løn end den fastsatte, faar de ikke den dem skyldige Løn efterbetalt, da Domstolen naturligvis lige saa lidt blandt Arbejderne som blandt Arbejdsgiverne vil hjælpe Smudskonkurrenter eller »Skruebrækkere«. Fra Arbejdsgivernes Side klages der over, at Arbejderne lidt for let anlægger Sag for Smaaforseelser, og Fagforeningssekretærer beskyldes for at opirre til Proces, men man forstaar jo godt, at den Klasse, der hidtil har maattet finde sig i enhver Uret, nu, hvor den kan komme til det, er ivrig efter at paatale enhver Smule Uret. Hidtil er saa godt som alle Sager for Overtrædelser af Overenskomster og Kendelser anlagt af Arbejderne mod deres Arbejdsgivere, men nu er der Udsigt til, at der herefter bliver en offentlig Anklagemyndighed. Allerede ved Ændringerne i 1901 er der givet Fabriksinspektørerne Ret til at anlægge Sag for saadanne Overtrædelser, baade i Fabrikker og andre Virksomheder, og denne Ret ønsker man gjort til en Pligt, saaledes at Fabriksinspektørerne ogsaa bliver »inspectors of awards«. Fordelen ved en saadan Ordning vilde være, at den borttog det irriterende og det gode Forhold mellem Arbejder og Arbejdsgiver ødelæggende i, at den ene Part anlægger Sag mod

*) 500 £ er Lovens Maksimum af Bøder for flere Overtrædelser tilsammen,

den anden; Domstolenes Kendelser og Overenskomster vilde blive ganske analoge med og gennemtvinges paa samme Maade som de under Fabrikloven udstedte Regulativer. Og herved vilde det ogsaa i nogen Grad lykkes at undgaa det tidligere nævnte Onde, at Arbejdernes Foregangsmænd bliver »mærkede«.

Naar det trods alle Smaamangler maa siges, at Domstolens Kendelser overholdes godt, vil man kunne forstaa, at de har været fornuftigt udarbejdet. Men hvis man vil spørge om, efter hvilke Principer der er gaaet frem ved Fastsættelse af Lønsatserne, af Arbejdstiden o. s. v., saa maa der svares: efter intet. Domstolen er gaaet fra Tilfælde til Tilfælde — har søgt at træffe, hvad der er »fair« — og vel ogsaa, i al Fald formelt, saa vidt muligt givet lidt til hver Part. Naturligvis har der med Hensyn til de Spørgsmaal, der kræver et ja eller nej, uddannet sig en bestemt Praksis (f. Eks. om Fagforeningsmedlemmer skal have Fortrinsret til Beskæftigelse eller ej), men hvor det gælder om et Skøn, f. Eks. om højere eller lavere Løn, dér svæver man ganske uden fast Holdepunkt. Ganske vist holder Domstolen paa den bestaaende Ordning og paalægger dem, der ønsker den forandret, Bevisbyrden. Men hvad skal Beviserne gaa ud paa? I Motiverne til Dommene findes saaledes Lønforhøjelse begrundet snart ved Hensynet til, hvad der kræves til at Arbejderen kan leve et passende Liv, snart ved Arbejdets mer eller mindre besværlige Art og snart ved Størrelsen af den Profit, Arbejdsgiveren nyder. Sjældnere og sjældnere bliver der dog nu taget Hensyn til Arbejderens Levefod, da det viste sig, at naar Domstolen var i Wellington, var der dyrest at leve, rejste den til Christ-

church, var der endnu dyrere, og vendte den tilbage til Wellington, blev det med fuldgyltige Beviser fastslaaet, at dér var dyrest!! Derfor søges nu en ensartet Lønning saavidt muligt gennemført hele Landet over.

Det er i Almindelighed kun Minimumslønnen, Domstolen fastsætter for de forskellige mer og mindre udlærte Arbejdere. Men ved Siden heraf har den arbejdet stærkt mod Akkordbetalingssystemet og afskaffet det, naar en af Parterne ønskede det, eller i alt Fald indskrænket det ved at fastsætte Forholdet mellem det Antal Arbejdere, der maa arbejde paa Akkord, og de øvrige, et Forhold, som saa kun maa ændres med Fagforeningernes Samtykke. Det er kun i 3—4 Fag, at Systemet endnu benyttes. I de 8 Aar, Domstolen har virket, er Minimumslønnen gennemgaaende steget, om end langsomt. Tiderne har været gode; store, nye Markeder er blevet aabnet for New Zealands Produkter i Syd-Afrika og andetsteds; kort sagt, under alle Omstændigheder vilde Lønnen være gaaet op, naar blot Arbejderne havde en Smule Magt. Men der er jo nogle Fag, hvor de aldrig har nogen, saaledes især de, hvor væsentligst kvindelige Arbejdere (Syrsker m. m.) er beskæftigede. Og det glædelige er, at særlig for disse Fags Vedkommende har Overgangen fra de elendige Forhold, Arbejderne tidligere (før Voldgiftsloven) levede under, til de nuværende, været paa-faldende. Der er intet mærkeligt heri, da det tidligere var umuligt at faa Kvinderne organiserede, mens nu en lille Organisation paa 7 Medlemmer er nok til at forbedre Stillingen for Masser af Kvinder, naar blot denne Organisation faar Domstolen til at fastsætte højere Løn for alle i vedkommende Fag beskæftigede.

Arbejdsgiverne klager over, at Lønsatserne i Almindelighed sættes for højt af Domstolen, idet Følgen af saa høje Minimumstakster er, at Maksimumsløn bliver lig Minimumsløn, og at der saaledes ikke kan ydes de særlig dygtige Betaling for denne Dygtighed. Denne Paastand om at Lønnen bliver nivelleret, er, ogsaa efter Arbejderes Udtalelser, rigtig, og Domstolen har i nogle Domme søgt at bøde lidt herpaa ved at bestemme, at ingen Arbejdsgiver maa reducere en Arbejders Løn, selv om han paa Dommens Tid tjener mere end den deri fastsatte Minimumsløn. Der følger naturligvis med de forholdsvis høje Lønninger paa New Zealand det sædvanlige Onde, at de gamle og svage Arbejdere bliver endnu mere haabløst stillede paa Arbejdsmarkedet end tidligere, men i 1900 blev der i Loven indsat en Bestemmelse om, at overalt hvor Domstolen fastsætter Minimumsløn, skal den ogsaa — tidligere gjorde den det kun i særlige Tilfælde — indsætte en Klausul om dem, der er uskikkede til at tjene denne Løn. I Almindelighed lyder den omtrent saaledes: »Naar en Arbejder betragter sig selv som ude af Stand til at tjene Minimumslønnen [det vil i Praksis sige: vil Arbejdsgiveren ikke betale ham Minimumslønnen], kan han blive betalt med en saadan mindre Løn, som fra Tid til anden skriftlig bliver aftalt mellem ham og Fagforeningens (Formand eller) Sekretær; kan de ikke blive enige inden 24 Timer, efter at Arbejderen har henvendt sig til Sekretæren herom, da en saadan Løn, som vedkommende Distrikts Mæglingsraads Formand efter at have hørt, hvad Sekretæren har at bemærke, maatte fastsætte«. En saadan Tilladelse til at arbejde for mindre end Minimumslønnen gælder kun for 6 Maaneder

og skal da paany bevilges. Det har vist sig, at Mæglingsraadenes Formænd i de allerfleste Tilfælde er enig med Fagforeningsfællerne, og det er saaledes ikke helt uden Mening, naar Arbejdsgivere klager over, at »det er Fagforeningen, der regerer paa vore Værksteder«. I Praksis foregaar Fastsættelsen af Lønnen for de udygtige forresten ganske fredeligt ved Samtale mellem Arbejdsgiveren og Sekretæren. Man vil forstaa, at man ved denne Ordning med lavere Lønsatser — billigede af Fagforeningerne — paa den ene Side har villet vise sig human mod de svage, men paa den anden Side ikke villet aabne en Vej, ad hvilken Arbejdsgiverne kunde slippe helt udenom Minimumslønsatserne.

Arbejdstiden er for de fleste Fags Vedkommende af Domstolen fastsat til 48 Timer ugentlig — 3: de 5 Dage om Ugen $8\frac{3}{4}$, om Lørdagen 4 Timer — men for nogle Fag som Bygningshaandværkere er den kun 44 Timer, for andre som Hotelkarle og -Kokke saa højt op som 11 Timer daglig. Fabriksloven i New Zealand har fastsat den ugentlige Arbejdstid til 48 Timer for alle Fabriksarbejdere, medmindre Voldgiftsretten anderledes bestemmer — og det er oftere en mindre end en længere Arbejdstid, Retten fastsætter. Betydningen af en saadan fastsat Arbejdstid er, at der kun undtagelsesvis arbejdes længere Tid, og at, naar dette sker, Arbejdet da betales som Overarbejde, i Almindelighed med $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ og om Søndagen 2 Gange saa meget pr. Time som almindeligt Arbejde. Og Arbejdsgiverne forstaa, at det ikke betaler sig at presse Overarbejde ud af en træt Arbejder. Hvad Arbejdstiden iøvrigt angaar, skal her blot nævnes, at Dom-

stolen, hvor den kan, arbejder mod Natarbejde og saaledes har sat Begyndelsestiden for Arbejde i Bagerier til Kl. 4 og om Lørdagen, da der skal bages for hele Søndag, Kl. 3 Morgen.

Ved Siden af Løn- og Arbejdstidsbestemmelserne er der i saa godt som alle Domme Regler om Lærlinge- og Fagforeningsforholdene. Det er jo klart, at det ikke kunde nytte Arbejderne noget, at de fik deres Løn forhøjet, naar Arbejdsgiverne ikke vilde beskæftige dem, men i Stedet for vilde nøjes med unge Folk og Lærlinge, for hvem der naturligvis er fastsat en lavere Løn. Det er da i mange Fag ordnet saaledes, at der kun maa beskæftiges én Lærling for hver tre udlærte Arbejdere. Herved har Domstolen ogsaa opnaaet, at den saa mange Steder kendte Overproduktion af unge Svende for en Del undgaas, selv om det neppe er rigtigt, som de vrede Arbejdsgivere paastaar, at der ikke kan skaffes Svende nok i Landet, men at de maa indføres fra Australien og Europa. Det er dog ikke altid at Domstolen sætter en saadan bestemt Begrænsning af ungt Arbejde — nogle Arbejdsfelter, siger den, maa jo staa aabne for Landets Ungdom — men hvor den ikke gør det, søger den gennem Lønsatserne for de unge at hindre, at Arbejdsgiverne bliver fristet til at misbruge ungt Arbejde.

Hvad endelig Fagforeningerne angaar, finder man i de fleste Overenskomster og Domme en Paragraf om, at Arbejdsgiverne ved Pladsledighed, naar alt andet staar lige, skal engagere et Fagforeningsmedlem fremfor et Ikke-Medlem. (I Praksis betyder det, at Arbejdsgiveren siger til det Ikke-Medlem, han ønsker at engagere: meld Dem ind i Fagforeningen). Motiveringen

herfor er den vanlige, at det er rimeligt at tage mere Hensyn til de Folk, der arbejder for Forbedring af deres og deres Kammeraters Kaar, end til dem, der nok vil nyde Forbedringerne, men ikke have Besværer med at gennemføre dem. Domstolen har imidlertid været utilbøjelig til at yde denne Fortrinsret udenfor Byerne, idet Arbejdsgivere paa Landet ikke kunde bebyrdes med Ulejligheden at rejse langt for at finde de ledige Foreningsmedlemmer, mens der i Byerne skal findes for Arbejdsgiverne tilgængelige Bøger over Fagforeningens Arbejdsløse. Da den ligeledes ikke har villet give Fortrinsretten, hvor Fagforeningsmedlemmerne kun udgjorde et lille Mindretal af Fagets Udøvere, er der nu Forslag fremme — maaske det allerede er vedtaget — om ved Lov at fastsætte denne Fortrinsret for alle Fags Foreningsmedlemmer. Baade dette Lovforslag og Domstolen i sine Kendelser har dog sat visse Betingelser for Fortrinsretten; man vilde nemlig ikke have, at Fagforeningerne lukkede sig og ikke optog ny Medlemmer og saaledes skaffede sig Monopol paa Arbejdsmarkedet. Derfor er det Regel, at Retten kan gives til Medlemmer af Fagforeninger, naar disse optager enhver af Fagets Udøvere og ikke forlanger højere Indtrædelseskontingent end 5 sh. eller højere Ugekontingent end 6 d. Hidtil, da Tiderne har været saa gode, at baade Fagforeningsmedlemmer og udenforstaaende nemt har faaet Plads, har denne Fortrinsret ikke hjulpet Fagforeningerne noget, og medens deres Medlemstal ikke er steget meget stærkt af denne Grund, er deres økonomiske Status snarest gaaet tilbage, i al Fald for de Foreningers Vedkommende, der tidligere havde større Kontingenter.

Hermed er omtalt de vigtigste Punkter, hvorom Domstolen træffer Afgørelse ved Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne; men i enkelte Domme vil man finde endnu mere Indgreb i Arbejdsgivernes Frihed — f. Eks. naar det bestemmes, hvor mange Mand der mindst skal anvendes til et Arbejdes Udførelse. *)

Det gaar naturligvis ikke an, at Arbejdsbetingelserne i et industrielt Distrikt af New Zealand gøres meget bedre for Arbejderne end i et andet, da saa Arbejdsgiverne i det ene Distrikt vil have et stort Forspring i Konkurrencen. Man har da givet Domstolen Ret til at bestemme, at de Arbejdsbetingelser, den har fastsat ved en Kendelse mellem stridende Parter i et Distrikt, ogsaa skal gælde i andre Distrikter, selv om begge Parter i dette andet Distrikt maatte være imod det, ja endog har sluttet en industriel Overenskomst om andre Betingelser. Mer og mer vil Domstolen sikkert benytte denne Ret til at skabe en »common rule« hele Landet over for de enkelte Fag, og mer og mer vil derved Domstolens Karakter af en Domstol forsvinde, idet den snarere vil blive et Arbejds-Lovgivningsorgan.

Det Hovedformaal, man havde med at give Loven, at blive af med Arbejdsstansninger og den dermed følgende Elendighed blandt Arbejderne baade i de i Striden implicerede og ikke implicerede Fag, er blevet opfyldt, idet den Paragraf, der forbyder Strejke og Lockout, Affolkning o. l., indtil en Voldgiftskendelse er afsagt, er blevet fuldstændigt overholdt. Blandt nogle faa uorganiserede Arbejdere, der lige saa lidt som deres

*) Jvf. iøvrigt: Awards, Recommendations, Agreements etc. made under the industrial conciliation and arbitration act, New Zealand (Department of Labour) 1901, 1902 og 1903.

Arbejdsgivere faldt ind under Loven, har der været nogle ubetydelige Kampe, men det betyder intet i Forhold til Roen og Freden i det hele. Indtil for ganske nylig troede de fleste Arbejdere og Arbejdsgivere, at de, skønt de aldrig havde gjort det, kunde erklære Strejke eller Lockout efter Kendelsens Af-sigelse, idet Loven kun forbød at gøre det før. Men da Spørgsmaalet kom frem for Domstolen, udtalte den, at den vilde benytte den Magt, der er givet den til at afgøre, hvad der er Brud paa dens Kendelser, til at erklære enhver Arbejdsstansning af strejke- eller lockout-agtig Natur for et saadant Brud og straffe det meget strengt.

At det er lykkedes i de 8 Aar, Loven har virket, at holde Freden, skyldes som tidligere nævnt vistnok for en stor Del, at Regeringen har staaet bag Arbejderne, og at Tiderne har været opadgaaende, saa at Arbejderne, selv om de ikke har faaet alle deres Krav opfyldte, dog i det hele har nydt godt af de gode Tider. Men man har aldeles intet Bevis for, at Loven ikke sprænges, naar Tiderne gaar nedad, og Arbejderne maa finde sig i Lønreduktioner, og givet er det, at den vil være magtesløs, naar Arbejderne alle bliver bevidste Socialister (hvad de er godt begyndte paa) og saa hævder, at de har en Ret ikke til en Del af Profitten, men til den hele. Saa er der jo intet at voldgive!

I én Retning har Loven virket uheldigt, og det er ved at svække Arbejdernes politiske Interesse. Nu er en Fagforening væsentlig en Sagfører for Arbejderne, Interessen hos disse knytter sig til deres eget snevre Fag, om de nu ikke kan opnaa i d. mer i Timen, medens de bryder sig mindre om Arbejderklassen som

Helhed. Er Medlemsantallet i Fagforeningerne steget noget, er Kvaliteten af Medlemmer faldet; der er ikke mere det gode Sammenhold mellem forskellige Fags Foreninger — og hvad skulde det ogsaa til i disse fredelige Tider? Men Faren heri ligger jo lige for i det Øjeblik, Loven ikke mere kan gennemtvinges — saa staar Arbejderne spredt og forsvarsløse og kun med meget smaa Pengemidler, da de som nævnt har maattet købe deres Fortrinsret ved Pladsledighed dyrt.

Stemningen over for Loven og dens Virken i Praksis er meget forskellig hos de to Parter. Blandt Arbejdsgiverne er sikkert det store Flertal misfornøjet med den; det er kun de aller største Arbejdsgivere og Aktieselskabsdirektører, der forstaar at sætte Pris paa den af Loven skabte Ro og den dermed følgende Mulighed for Forudberegning af Omkostninger ved store Foretagender. For de mindre Arbejdsgivere overskygges alle Lovens Fordele af Vrede og Irritation over, at Mester ikke mer er Herre paa sit Værksted, men at »udenforstaaende« kan bestemme, hvem han skal beskæftige og hvordan. Økonomisk har vist meget faa Arbejdsgivere lidt noget Tab paa Grund af Loven — undtagen de Arbejdsgivere, der tidligere spekulerede i deres Arbejdes Sulteløn og derved stod sig bedre i Konkurrencen end de mere honnette — et Tab, som jo kun er godt og til Gavn for de bedste Arbejdsgivere. Men har Arbejdsgiverne gennemgaaende været misfornøjede, har de dog frivilligt og tvungent maatte bøje sig for Loven, som altsaa kan gennemtvinges mod dem, de faa Tusind, — men heraf kan intet sluttes om, hvorvidt den ogsaa kan gennemtvinges mod Arbejderne, de mange Tusend, naar de engang bliver

misfornøjede. Men det har de hidtil langt fra været. Vel har de været mindre glade ved enkelte Domme, og vel har de haft mere Tillid til én Dommer end til en anden, men gennemgaaende er de fornøjede, hvad de jo ogsaa har Grund til i det hele og store.

Stiller man til Slut det Spørgsmaal, om man burde forsøge her i Danmark at indføre en Tvangsvoldgift efter New Zealandsk Mønster, maa det besvares med et bestemt Nej. Ikke fordi vi ikke kunde trænge til det — især af Syersker og andre uorganiserede Arbejdere foregaar der jo herhjemme som andre Steder en ganske frygtelig Udbytning, som det altid vilde være et Fremskridt at faa sat en Stopper for —, men fordi et saadant Voldgiftsmaskineri ikke her hjemme vilde kunne komme i Gang. For det første har jo Arbejderne herhjemme ikke én af deres egne i Spidsen for Regeringen, saa denne altid vilde være paa sin Post mod Arbejdsgivernes Forsøg paa at gaa udenom Loven. For det andet vilde det herhjemme, hvor Dommere langt fra nyder den Tillid fra alle Sider som i engelske Lande, være meget vanskeligt at finde den upartiske Præsident for Domstolen, og endelig er der den afgørende Indvending mod nu at indføre Tvangsvoldgift, at Arbejderne herhjemme er imod det. Om Arbejdsgiverne er for eller imod det, er ganske ligegyldigt, da det har vist sig, at Loven kan virke paa Trods af dem, men alle paa New Zealand — lige fra Domstolens Dommere til Arbejder- og Arbejdsgiverforeningernes Embedsmænd — var enige om, at den vilde være magtesløs, naar Arbejderne var imod den.

Men fordi vi ikke kan antage hele Voldgiftsloven, er der neppe noget i Vejen for, at vi kan lære meget

af den og dens Resultater i Praksis. Det vilde saaledes sikkert være muligt ad Lovgivningens Vej at blive af med en Række Aarsager eller Anledninger til Arbejdsstansninger. Først og fremmest ved en Udvidelse af vor Fabriklovgivning og ved en Lovgivning i Analogi hermed for andre Virksomheder. Arbejdsgiverens Eneherredømme paa Arbejdspladsen er jo allerede gennem den bestaaende Lovgivning brudt af Staten. Den foreskriver sanitære Regler og regulerer Børnearbejdet — hvorfor ikke gaa videre. Ingen vil kunne nægte, at det vilde være en i hygiejnisk Henseende heldig Forholdsregel at nedsætte Arbejdstiden for voksne fra 10 til 8 Timer f. Eks., eller mon det ikke var sundhedsrigtigt at afskaffe Natarbejde i Bagerier ó. s. v. o. s. v. Det er ikke saaledes at forstaa, at der i Rigsdagen skulde lovgives om Forholdene i hvert enkelt Fag — nej der skulde gives f. Eks. det ved Fabrikloven oprettede Arbejdsraad (eventuelt med Bisiddere for de enkelte Fag) Ret til i de Regulativer, det allerede nu foreskriver for de enkelte Fag, at fastsætte Arbejdstid m. m. m. Nu da Staten tænker paa at indrette en Arbejdsløshedsforsikring, har den jo ogsaa direkte Interesse i at ordne Lærlingspørgsmaalet og hindre, at der uddannes mange Gange flere Arbejdere til et enkelt Fag, end det har Brug for; samtidig er jo dette Spørgsmaal knyttet saa nær til Børnearbejdet, at det var ganske naturligt, om Arbejdsraadet tog sig af det. Lykkedes en saadan Udvidelse af Fabrikloven, hvorved Arbejdsraadet altsaa fik en Del af den New Zealandske Voldgiftsdomstols Myndighed til at foreskrive »common rules«, vilde en Række Kampspørgsmaal af sig selv falde bort eller maaske rettere gaa op i det ene tilbage-

værende: Lønsørgsmaalet. Og Kampen om Lønnen vil ikke endes, saa længe der er to Parter til at slaas om eet Udbytte. Men alligevel vilde der sikkert være opnaaet overmaade meget ved en saadan Simplificeren af Stridighederne, enhver vilde klart kunne se, hvad Kampen stod om, og ingen vilde tro, at Arbejdsstansninger skyldtes smaa Detailler. Det blev større og alvorligere Kampe end mange af de nuværende, men man vilde være befriet for den evige Uro, der nu plager os. Den væbnede Fred, afløst en Gang imellem af store Slag, vilde afløse den nuværende stadige Guerillakrig.

En Omændring af de statsvidenskabelige Eksaminer.

Af

Dr. jur. Will. Scharling.

Da den nuværende juridiske Fællesprøve ifølge Bekgs. af 4. Decbr. 1902 sidste Gang vil blive afholdt i Sommeren 1906, vil dermed Forudsætningen for den ved Anordn. af 20. Febr. 1892 indførte »Statsvidenskabelig Embedseksamen« være bortfaldet, og Nødvendigheden af at underkaste den paagældende Del af den nævnte Anordning en Revision var dermed givet. Fakultetet har da anset det for rigtigt at overveje, om ikke ogsaa Anordningens øvrige Dele samtidig burde undergives en Revision, hvorved man paa Grundlag af de i de forløbne tolv Aar indvundne Erfaringer søgte at fjerne de Mangler og Ulemper, som efterhaanden vare komne for Dagen. Efter en indgaaende Forhandling herom er der da af Fakultetet enstemmigt vedtaget et Forslag til Ændringer i den nugældende Ordning, som ligeledes har fundet fuld Tilslutning hos de statsvidenskabelige Censorer, og som derefter er indstillet til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Man enedes hurtigt om, at der ikke var tilstrækkelig Grund til at opretholde den »Statsvidenskabelige

Embedseksamen« ved en Rekonstruktion paa Grundlag af den nye juridiske Embedseksamen; thi dette Forsøg paa at skabe en egentlig administrativ Eksamen, bestemt for de Jurister, der efter at have taget den juridiske Fælleseksamen maatte være paa det rene med, at de ikke vilde gaa den dømmende Vej og derfor foretrak en Slutningsuddannelse, i hvilken de økonomisk-statistiske Hovedfag traadte istedenfor nogle af de juridiske Fag, maa anses for ganske at have forfejlet sin Hensigt, idet denne Eksamen i de forløbne tolv Aar kun er bleven taget af en enkelt Kandidat. Det synes, som om de Jurister, der ønske at faa en økonomisk Uddannelse ved Siden af den juridiske, foretrække at tilendebringe den juridiske Eksamen og derefter supplere den med en økonomisk Tillægseksamen, hvortil der da ogsaa ved en Omændring af den økonomisk-statistiske Eksamen maa tages Hensyn.

Men ogsaa med Hensyn til sidstnævnte Eksamen har det vist sig, at de Forudsætninger, hvorfra man ved Indførelsen af denne Eksamen var gaaet ud, ikke ganske havde slaaet til i Virkeligheden. Man var først gaaet ud fra, at, naar der oprettedes en egentlig administrativ Eksamen med stærk juridisk Uddannelse, vilde den økonomisk-statistiske Eksamen nærmest blive taget af saadanne Studerende, der vilde søge ind i de Grene af Administrationen, hvor en mere indgaaende juridisk Uddannelse og alsidige juridiske Kundskaber ikke kunne anses for nødvendige, og hvor det derfor nærmest gjaldt om at have et vist Kendskab til nogle af Retsvidenskabens Hovedfag og den derved opnaaede almindelige Forstaaelse af juridiske Spørgsmaal. Hertil vilde da formentlig de juridiske Fag, som faldt ind under

det økonomisk-statistiske Studiums Rammer: Formue- og Næringsret, dansk Statsret, almindelig Retslære og Folkeret, være tilstrækkelige. Men dernæst var man endvidere gaaet ud fra, at det økonomiske Studium ogsaa kunde anses ønskeligt for andre, der ikke vilde søge ind i Administrationen, men som dels vilde benytte det som et Grundlag for eller jævnsides med historiske Studier eller for Uddannelse til Lærervirksomhed, dels særligt vilde uddanne sig til Forsikrings- eller Bankvirksomhed, for hvilke derfor selve den nys anførte juridiske Del af Studiet gik videre end for dem nødvendigt.

Det var disse Betragtninger, som førte til at udforme den økonomisk-statistiske Examen efter lignende Principer som Skoleembedseksamen med Grupper af Fag, som efter de Studerendes eget Valg kunde sammensættes saaledes, som det bedst passede for det ene eller det andet Studium. Dette synes de Studerende imidlertid ikke ganske at have forstaaet; i hvert Fald synes adskillige at have opfattet Valgfriheden blot som et Middel til at frigøre sig for nogle af de vanskeligere Fag, og der synes at have vist sig en ikke ringe Tendens til at vise de formentlig letteste Fag en vis Forkærlighed, som vel næppe skyldes en særlig Interesse for disse Fag. Det viste sig saaledes allerede i de første Aar, at flere af dem, der dog maatte antages at have til Hensigt at søge ind i Administrationen, mente at kunne udskyde et saadant juridisk Hovedfag som Formue- og Næringsret, og allerede 1896 ansaa man det derfor for nødvendigt at gøre dette Fag obligatorisk og samtidig at sikre sig en noget større Fordybelse i de juridiske Fag ved at

foreskrive en skriftlig Prøve i et af disse, efter Fakultetets nærmere Bestemmelse ved hver enkelt Eksamen. Men selv derefter har det vist sig, at ikke faa have ment at kunne udskyde et Fag som dansk Statsret, der dog maa betragtes som en af Grundstenene i et egentlig statsvidenskabeligt Studium; saaledes have af de 45 Kandidater, der i de sidste fem Aar have taget økonomisk-statistisk Eksamen, ikke mindre end 17 — næsten $\frac{2}{5}$ — undladt at opgive Statsret, uagtet der ikke har været Anledning til at tro, at de alle hørte til de Klasser af Studerende, der ikke tænkte paa Ansættelse i administrative Stillingen.

Det kan heller næppe nægtes at være en med Valgfriheden forbunden Ulempe, at Administrationen ved Ansættelse af Kandidater ikke har en almindelig Forvisning om, hvor langt deres Kundskaber og juridiske Indsigt rækker, men i hvert enkelt Tilfælde maa undersøge, hvorledes de forskellige Ansøgere have sammensat deres Eksamen. Naar da nu ved »statsvidenskabelig Embedseksamens« Bortfalden den økonomisk-statistiske Eksamen blev den eneste statsvidenskabelige Eksamen, vilde der være al Grund til at hævde den som saadan og samtidig søge de nævnte Ulemper afhjulpne ved at støbe den i en noget fastere Form, der tillige stærkere betonedes dens Karakter af at være statsvidenskabelig, en Eksamen, bestemt til at fyldestgøre Administrationens Krav ogsaa paa en ikke altfor ringe juridisk Viden og Dannelse. I dette Øjemed maatte da Valgfriheden for Bifagenes Vedkommende opgives og kun bibeholdes for de to Hovedfags Vedkommende. Dette kunde saa meget lettere ske, som der ikke synes at være tilstrækkelig Grund til at

opretholde almindelig Retslære som Eksamensfag ved statsvidenskabelig Eksamen, fordi selve de økonomiske Hovedfag netop give de statsvidenskabelige Studerende et tilsvarende Indhold til det, der igennem den almindelige Retslære søges bibragt de juridiske Studerende, og tilmed Faget forholdsvis meget sjældent er bleven Genstand for de Studerendes Valg — i de sidste fem Aar har kun 6 af 45 Kandidater opgivet almindelig Retslære. Valgfriheden vilde da ved dette Fags Bortfalden blive indskrænket til 3 blandt 4 Fag, der i Grunden alle maa anses for naturlige Bestanddele af et statsvidenskabeligt Studium. Derimod vil det være rigtigt, at den Studerende fremdeles kan vælge imellem Økonomi og Statistik som Hovedfag, saa længe der ikke er oprettet en egentlig Aktuareksamen med dertil hørende Studium, der kan bibringe dem, der ville hellesig sig til Forsikringsvirksomhed, den hertil fornødne statistiske Uddannelse.

Heller ikke det Specialstudium, som indførtes ved Anordningen af 1892, har ganske fyldestgjort de dertil knyttede Forventninger. Det synes navnlig at have fristet de Studerende til noget at forsømme de Dele af Økonomien, som ikke falde ind under Specialet, og den almindelige økonomiske Uddannelse, som dog er Hovedsagen, har derfor jævnlgt vist sig svagere end ønskeligt. Den udstrakte Frihed til at vælge et hvilket-somhelst større Afsnit af Økonomiens baade Teori og Politik til Speciale har derhos gjort det vanskeligt for Universitetslærerne at give de enkelte hver især den fornødne Vejledning til at foretage Specialstudiet paa rette Maade og med det rette Udbytte, og den Omstændighed, at den større Eksamens-Udarbejdelse,

hvtill der giles en hel Dag, ifølge Anordningen skal giles i Specialet, nødsager stundom til at give lige saa mange særskilte Opgaver, som der er Eksaminander, hvad der foruden andre Ulemper ogsaa har den at gøre en sammenlignende Bedømmelse vanskeligere. Det foreslaas derfor nu, at denne Opgave fremtidig begrænses til 8 Timer, og at den ikke skal være bunden til de opgivne Specialer. Disse skulle derhos begrænses til det af Fakultetet nærmere opgivne Hovedafsnit af Økonomien, for hvilke dette da anviser de Bøger, som maa ønskes læste. For derhos at sikre en noget større Fordybelse i Økonomiens øvrige Afsnit, end den blotte Kollegielæsning kan give, foreskrives det, at Kandidaten skal have læst enten et engelsk, et tysk eller et fransk Systemværk efter Fakultets nærmere Anvisning, noget, som iøvrigt vel allerede nu som Regel finder Sted.

Medens der saaledes er Trang til uden egentlig Forøgelse af Lærestoffet at gøre det økonomiske Studium lidt mere dybtgaaende, gælder det maaske nok saa meget, at de Studerende hidtil have faaet for lidt Øvelse i den praktiske Statistik, hvorfor de, naar de efter Embedseksamen faar en Ansættelse, hvor der haves Brug for statistiske Undersøgelser og Udarbejdelser, oftere vise sig ude af Stand til at udføre de dem i saa Henseende paahvilende Arbejder. Allerede det mere mekaniske statistiske Arbejde kræver en mere vedholdende Øvelse, end der kan bibringes de Studerende i 15—16 Øvelser (1 Gang ugentlig i et Semester) à 3 Timer, som er det Minimum, som Anordn. af 1892 kræver og hvormed de fleste derfor ogsaa nøjes. Det foreslaas derfor nu, at den Studerende, der vælger

Nationaløkonomi til Hovedfag, for at stedes til Eksamen skal have besøgt det statistiske Laboratoriums Øvelser regelmæssigt mindst 2 Gange ugentlig, 3 Timer hver Gang, i ét Halvaar, samt yderligere efter Lejlighed saa mange Gange, at han i alt har deltaget i 60 Øvelser à 3 Timer. Ogsaa for den, der vælger Statistik til Hovedfag, har den hidtil foreskrevne Øvelsestid vist sig utilstrækkelig; den foreslaas derfor sat til 2 Gange ugentlig, 3 Timer hver Gang, i to Halvaar, samt yderligere saa mange Gange, at han i alt har deltaget i 100 Øvelser à 3 Timer.

Denne Udvidelse af Laboratorieøvelserne og Fordringen om, at der ved Siden af de tre juridiske Fag skal læres baade Encyclopædi og politisk Historie, medens før et af disse Fag vilde være tilstrækkeligt, udgør i Virkeligheden hele den kvantitative Forøgelse af Studiet ved den nu foreslaaede Eksamensreform. Og paa den anden Side vil vistnok den nye Ordning af Specialstudiet snarest medføre nogen Lettelse, i alt Fald ved at fjerne den nu herskende Usikkerhed om, hvad og hvor meget der til hvert enkelt Speciale kræves lært.

Medens saaledes de her berørte Ændringer i Studieplanen næppe kunne siges at have nogen meget indgribende Betydning, foreslaas selve Eksamen ikke saa lidt ændret i sin Form. Hensigten hermed er dels at muliggøre en noget mere indgaaende Prøvelse i selve Hovedfagene, dels at tillægge de enkelte Fag en til deres Betydning svarende Vægt, dels endelig at tilvejebringe en formel Tilsvarenhed til den nye juridiske Eksamen.

For de økonomiske Fags Vedkommende foreslaas

da Finansvidenskab, der ved den gældende Ordning er traadt vel meget i Skygge ved kun at udgøre en Del af Økonomiens Politik, saa at ingenlunde alle Kandidater ere blevne prøvede deri, udskilt herfra og forenet med dansk Stats- og kommunal Finansstatistik, der hidtil har udgjort en Del af Danmarks Statistik, til et selvstændigt Fag, hvor der dog ved Eksamen kun holdes mundtlig Prøve.

For de juridiske Fags Vedkommende foreslaas Næringsretten udskilt fra »Formue- og Næringsret« og henlagt under Statsretten, der ifølge Bekg. af 20. Maj 1896 omfatter dansk Forfatningsret samt Grundtrækkene af Stats- og Kommunalforvaltningen. Da sidstnævnte Del af Faget hidtil næppe har faaet den Paaagtning, som det fortjener, særlig af dem, der fortrinsvis søge Ansættelse i Administrationen, foreslaas Faget ved Eksamen opløst i to Eksaminationsfag: »dansk Statsforfatningsret« og »dansk Statsforvaltningsret med et Omrids af Næringsretten«.

Da »Formue- og Næringsret« ogsaa hidtil har medtaget nogle Grundtræk af Civilrettens andre Afsnit, anses det for rettest at give dette Udtryk i selve Fagets Betegnelse. Det foreslaas derfor betegnet som: »Dansk borgerlig Ret med noget mere indgaaende Kendskab til enkelte Afsnit efter Fakultetets nærmere Anvisning«. For derhos at sikkre en noget større Fordybelse i det juridiske Studium foreslaas det, at der gives 2 — istedenfor hidtil kun 1 — skriftlige Opgaver: 1 i dansk borgerlig Ret og 1 i de andre juridiske Fag efter Fakultetets Valg i hvert enkelt Tilfælde. For den førstnævnte Opgave gives der en særskilt Karakter, der ikke bliver at sammenregne med

Karakteren for den mundtlige Prøve i samme Fag. For samtlige skriftlige Prøver, baade økonomiske og juridiske, indrømmes der en Tid af 4 Timer istedenfor nu kun 3; som foran nævnt gives der derhos til en større skriftlig Opgave i Økonomien en Tid af 8 Timer.

Den ved Beg. af 4. Decbr. 1901 ved de juridiske Eksaminer indførte Karakterberegning foreslaas fremtidig anvendt ogsaa ved den statsvidenskabelige Eksamen. Efter det anførte vil der i alt blive 11 Eksamensfag: Økonomiens Teori, Økonomiens Politik, Finansvidenskab som foran angivet, Statistikens Teori, Danmarks Statistik (som nu begrænses til de i Falbe Hansens og Scharlings »Danmarks Statistik« I—III omhandlede Emner), statsvidenskabelig Encyclopædi, politisk Historie, dansk borgerlig Ret, dansk Statsforfatningsret, dansk Statsforvaltningsret og Folkeret. Men hertil kommer da tre Karakterer for skriftlige Fag. I Lighed med, hvad der nu er fastsat for de juridiske Eksaminer, foreslaas nemlig Karaktererne for de to skriftlige Prøver i Nationaløkonomi ikke sammenregnede med Karaktererne for de mundtlige Prøver i samme Fag, men derimod sammenregnede til 1 fælles skriftlig Karakter. Hertil kommer saa dels Karakteren for den større skriftlige Prøve i Økonomi, for hvilken der ogsaa hidtil har været givet en selvstændig Karakter, samt efter det foran anførte en særlig Karakter for den ene skriftlige juridiske Opgave. I alt bliver der saaledes 14 Eksamenskarakterer, altsaa det samme Antal som ved juridisk Embedseksamen, og Reglerne for Hovedkarakterens Beregning ville saaledes blive ganske de samme for begge Eksaminer.

Da den nugældende Sondring imellem en stats-

videnskabelig Embedseksamen og en økonomisk-statistisk Eksamen herefter vil bortfalde, og der saaledes fremtidig kun bliver én statsvidenskabelig Eksamen, foreslaas denne betegnet med dette Navn, og det foreslaas derhos, at de, der have bestaaet denne Eksamen, i Lighed med, hvad der er bestemt med Hensyn til Doktorgraden, kaldes Kandidater i Statsvidenskab (eller statsvidenskabelige Kandidater). Der tillægges da dem, som have bestaaet økonomisk-statistisk Eksamen i dens nuværende Skikkelse, Ret til fremtidig at bruge samme Betegnelse.

Det tør nu haabes, at den noget stærkere Betoning af det juridiske Element i Forbindelse med den paa flere Punkter mere omhyggelige og indgaaende Prøvelse maa bidrage til at forøge Administrationens Tillid til, at de statsvidenskabelige Kandidater fuldt ud ville egne sig til Anvendelse i sammes Tjeneste og dermed lettere bane dem Vej til denne.

Prisbevægelsens Hoveddata i de sidste 30 Aar.

Af

Edv. Ph. Mackeprang.

Hensigten med nedenstaaende Udvikling er 3-dobbelte. Først og fremmest har mit Maal været at give en Samling af de eksisterende Totalindexnumbers i de forskellige Lande. Da de fleste af den Slags Beregninger findes spredte i Tidsskrifternes forskellige Aargange, i officielle Beretninger og lignende Steder, foraarsager Tilvejebringelsen af selv en enkelt Forfatters Beregninger et betydeligt Arbejde, som denne Artikel skulde spare Nationaløkonomisk Tidsskrifts Læsere for. I Tilknytning til denne Samling skal der dernæst gives et lille Bidrag til Belysning af Totalindexnumbers teoretiske Konstruktion. Endelig vil vi betragte selve de givne Tabeller for herigennem at faa et Overblik over Prisbevægelsens Gang gennem det 19de Aarhundredes sidste Fjerdedel; særlig vil de enkelte Varegruppers specielle Bevægelser blive sammenlignet.

For at faa et Overblik over en enkelt Vares Prisbevægelse gennem Tiden, omskriver man de givne Priser til Indexnumbers, det vil sige, man sætter Prisen i en enkelt Tidsperiode (ét eller flere Aar) lig

100 og udtrykker de andre Priser i Forhold hertil. Har man saaledes f. Eks. angivet Priserne paa en Vareart til 25, 38 og 33 Øre, henholdsvis i Aarene 1880, 1890 og 1900, sættes Prisen i 1880 lig 100 og derved Prisen 1890 og 1900 henholdsvis lig 152 og 132. Man opnaar herved, at man straks har Prisstigningen eller Prisfaldet udtrykt i Procent; desuden bringer man saa at sige alle Varerne paa en fælles Nævner, hvorved man muliggør en Addition af de forskellige Varepriser. Bevægede i samme Tid som ovenfor en anden Vareart sig f. Eks. fra 5 gennem 8 til $3\frac{1}{2}$ Kr., saa vilde Indexnumbers her blive 100, 140 og 70; betragtes disse to Varer under et, kan man danne et samlet Indexnumber (Totalindexnumber) 100, 146 og 101 og herved faa et Fællesudtryk for Prisbevægelsen, hvad der ellers vanskelig lod sig gøre. Man kan ikke paa samme Maade addere de rene Priser og f. Eks. angive Prisbevægelsen til 5,25, 8,38 og 3,88 Kr.; forandrede man nemlig Varernes Enhed, vilde Prisbevægelsen, konstrueret ad denne Vej, blive en hel anden.

I Tabel I er givet en Oversigt over de forskellige Beregninger af Totalindexnumbers; jeg har, saavidt det har været mig muligt, medtaget omtrent alle de eksisterende. Tabellen omfatter Tiden efter 1870; de forskellige Angivelser er ført saa langt frem i Tiden, som det lod sig gøre, dog er af praktiske Hensyn 10 Aars Inddelingen bibeholdt, saaledes at Indexnumbers kun er medtagne, for saa vidt de fandtes for omtrent alle Aar i en Tiaarsperiode.

For at have fuld Nytte af Tabel I maa man ikke lade sig nøje med Tallene alene, men tillige kræve Besked om de forskellige Tals Konstruktion. Indholdet

af de næste Sider maa derfor blive en ret tør Opremsning af Fakta.

Det engelske Finansblad *Economist's Total-indexnumbers* ser man oftest anvendt og citeret, vel mere, fordi man her har en forholdsvis let Adgang til at faa fat i Indexnumbers af nyeste Datum, end fordi dette Blads Tal er bedre end de øvrige eksisterende.

Economist's Indexnumbers (omstaaende Tabel I, Kolonne 1) fremkom første Gang i Bladets aarlige Oversigt »Commercial history and review« for Aaret 1863, paa en Maade som en Fortsættelse af Prisfortegnelserne i *New-march's* og *Tooke's Bog »History of Prices«*. Indexnumberne er beregnede fra Udgangsperioden (Standardperioden) 1845—50*). For hver af de benyttede 22 Varer dannes et Indexnumber; den simple Summering af de forskellige Varers Indexnumbers giver Totalindexnumbers, der altsaa for Standardperioden bliver 2200. Det, der særlig er blevet indvendt mod *Economist's Indexnumbers*, er Valget af de medtagne Varer; disse — Kaffe, Sukker, The, Tobak, Hvede, Kød, raa Bomuld, raa Silke, Hør og Hamp, Faareuld, Indigo, Olje, Tømmer, Tælle, Læder, Kobber, Jern, Tin, Bly, Pernambuco-Bomuld, Bomuldsgarn, Bomuldsvarer — har nemlig alle her $\frac{1}{22}$ Indflydelse paa det samlede Resultat, skønt de forskellige Varers Betydning i Samfundet er en hel anden; man behøver blot at pege paa Hveden contra Indigoen. Ret uheldigt er det ogsaa, at Bomulden faktisk faar tillagt 4 Gange saa stor Vægt som hver af de andre Varer.

*) Palgrave har for at kunne foretage en Sammenligning med sine egne her senere nævnte Beregninger givet *Economist's Indexnumbers* med Standardperioden 1865—69.

Disse Fejl ved Economist's Indextal søger Palgrave (Kolonne 2) at modvirke i sin »Memorandum to the Royal Commission on the depression of trade and industry« (1886) ved at tillægge Economist's Varer en forskellig Indflydelse (Vægt) i Totalindexnumber*) og ovenikøbet en Indflydelse, der varierer hvert Aar; som Vægt benyttes Englands aarlige Forbrug (i Almindelighed Importen minus Eksporten) af vedkommende Varer.

I samme Memorandum har Palgrave beregnet Indexnumbers for Frankrig paa Grundlag af 22 Varepriser hentede fra Handelsstatistiken. De valgte Varearter er saa vidt muligt de samme som Economist's, men afviger dog noget; nu f. Eks. er Smør og Kul medtagne. For ogsaa her at konstatere den Rolle, Medtagelsen af Vægt spiller, er Tallene dels bearbejdede ligesom Economist's (Kolonne 4), dels ligesom Palgraves engelske Tal (Kolonne 3).

Ligesom Palgrave mener Conrad i »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« (Neue Folge 15 og flere senere Bind) at kunne nøjes med faa Varer, naar der blot bliver tillagt dem en Vægt (Kolonne 5); Conrad følger Economist endog saa langt, at han vælger det samme Vareantal som dette (22). Forøvrigt skyldes dette Valg snarere Paasche, hvis Undersøgelse fra 1874 Conrad paa en Maade har fortsat. Priserne er hentede fra Hamborgs Prisstatistik og omfatter

*) Dannelsen af Totalindexnumber sker efter Formlen

$$I = 100 \left(\frac{P_{a,x} \cdot V_{a,x} \cdot 2200}{P_{a,x} \cdot V_{a,x} + P_{b,x} \cdot V_{b,x} + \dots} \times \frac{P_{a,x}}{P_{a,s}} + \dots \right) : 2200,$$

hvor P betyder Prisen, V den forbrugte Mængde, $a, b \dots$ Varearten, x og s henholdsvis det søgte Aar og Standardaarene.

Tabel I.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Land	England	England	Frankrig	Frankrig	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	England	England	Danmark
Kilde	Econo- mist	Palgrave	Palgrave	Palgrave	Conrad	Conrad	Conrad	Soetbeer	Heinz	Kral	Landau	Schmitz	Schmitz	Sauerbeck	Board of Trade	Falbe Hansen
Standard- periode	1845 — 50	1865 — 69	1865 — 69	1865 — 69	1871 — 80	1871 — 80	1879 — 89	1847 — 50	1867 — 77	1871	1876 — 80	1879 — 88	1879 — 88	1867 — 77	1871	1867 — 70
Antal Va- repriser	22	19	22	22	22	163	33	114	100	265	85	24	29	45	45	94
Bereg- nings- maade	Addition	Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Addition	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. u. V.	Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V.
1871	2590	93	102	104	—	—	—	127	99	26500	—	123	—	100	100	103
1872	2835	100	105	111	—	—	—	136	106	28838	—	136	—	109	111	110
1873	2947	104	105	110	—	—	—	138	108	29905	—	142	—	111	119	121
1874	2891	108	97	101	—	—	—	136	106	29718	—	131	—	102	114	122
1875	2778	97	95	102	—	—	—	130	100	28763	—	122	—	96	108	116
1876	2711	99	95	100	—	—	—	128	100	27646	—	120	—	95	104	112
1877	2723	100	96	102	—	—	—	128	99	26924	—	120	—	94	105	111
1878	2529	95	91	89	—	—	—	121	94	25995	—	111	—	87	99	101
1879	2202	82	87	86	—	—	—	117	91	25289	—	104	—	83	95	97
1880	2538	89	88	88	—	—	—	122	95	26211	—	110	—	88	97	104
1881	2376	—	—	—	—	—	—	121	94	—	100	—	109	85	96	—
1882	2435	—	—	—	—	—	—	122	94	—	101	—	107	84	97	—
1883	2342	—	—	—	—	—	—	122	93	—	98	—	104	82	97	—
1884	2221	—	—	—	—	—	—	114	87	—	91	—	100	76	88	—
1885	2098	—	—	—	—	—	—	109	83	—	89	—	93	72	83	—
1886	2023	—	—	—	—	—	—	104	79	—	85	—	88	69	79	—
1887	2059	—	—	—	—	—	—	102	77	—	84	—	91	68	77	—
1888	2230	—	—	—	—	—	—	102	78	—	85	—	96	70	79	—
1889	2187	—	—	—	—	—	—	106	81	—	88	—	101	72	81	—
1890	2236	—	—	—	—	—	—	108	83	—	89	—	108	72	83	—
1891	2224	—	—	—	85	88	98	—	—	—	—	—	105	72	84	—
1892	2133	—	—	—	77	83	95	—	—	—	—	—	95	68	80	—
1893	2120	—	—	—	66	83	92	—	—	—	—	—	92	68	79	—
1894	2082	—	—	—	59	78	83	—	—	—	—	—	84	63	75	—
1895	1923	—	—	—	58	78	82	—	—	—	—	—	84	62	72	—
1896	1999	—	—	—	57	75	83	—	—	—	—	—	84	61	70	—
1897	1950	—	—	—	60	77	83	—	—	—	—	—	86	62	71	—
1898	1890	—	—	—	64	76	84	—	—	—	—	—	91	64	74	—
1899	1918	—	—	—	65	73	100	—	—	—	—	—	98	68	75	—
1900	2145	—	—	—	73	74	99	—	—	—	—	—	106	75	83	—
1901	2126	—	—	—	67	70	93	—	—	—	—	—	—	70	79	—
1902	1948	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	69	79	—
1903	2003	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	69	—	—

NB. Standard er for Kolonne 1, 10, 17 og 28

henhol

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
Sauerbeck England —77	Board of Trade England 1871	Danmark Danmark 1867—70	Danmark Danmark 1839	Amerika U. S. 1860	Amerika U. S. 1860	Amerika U. S. 1890—99	Amerika U. S. 1890—92	Amerika U. S. 1890—92	Amerika U. S. 1890—92	Australien Australien 1860—69	Australien Australien 1860—69	Tyskland Tyskland 1881	England England 1881	England England 1872	Frankrig Frankrig 1862	Australien Australien 1870—74	England England 1867—77	
5	45	94	10	223	90	261	99	99	99	18	18	—	—	—	—	—	45	
u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Ar. Genns. u. V. Ar. Genns. m. V.	Udenr. Omsætn.	Import	Eksport	Udenr. Omsætn.	Import	Eksport	Ar. Genns. m. V.
100	100	103	308	123	131	—	—	—	—	73	77	—	—	—	—	97	108	—
111	111	110	303	127	135	—	—	—	—	73	73	—	—	—	—	101	98	—
119	119	121	326	122	131	—	—	—	—	74	79	—	—	—	—	103	104	—
114	114	122	321	119	127	—	—	—	—	81	86	—	—	—	—	102	103	—
108	108	116	312	113	121	—	—	—	—	87	87	—	—	—	—	96	103	—
104	104	112	324	105	111	—	—	—	—	80	91	—	—	—	—	94	97	—
105	105	111	334	104	113	—	—	—	—	84	91	—	—	—	—	91	89	—
99	99	101	294	100	106	—	—	—	—	78	86	—	—	—	—	90	89	—
95	95	97	287	97	103	—	—	—	—	72	79	—	—	—	—	86	92	—
97	97	104	314	107	115	—	—	—	—	78	77	—	—	—	—	87	90	—
96	96	—	—	106	113	—	—	—	—	77	78	100	100	88	81	86	90	—
97	97	—	—	109	119	—	—	—	—	94	93	100	98	86	78	70	86	93
97	97	—	—	106	114	—	—	—	—	98	90	98	96	83	75	69	87	93
88	88	—	—	99	105	—	—	—	—	90	86	93	90	79	72	67	86	92
83	83	—	—	93	97	—	—	—	—	94	87	86	87	94	75	70	65	79
79	79	—	—	92	96	—	—	—	—	100	93	85	79	89	70	64	78	81
77	77	—	—	93	96	—	—	—	—	94	86	85	78	88	70	66	78	80
79	79	—	—	94	98	—	—	—	—	92	85	85	81	90	71	67	63	77
81	81	—	—	94	99	—	—	—	—	89	83	88	82	92	72	69	65	81
83	83	—	—	92	96	—	—	—	—	96	85	81	81	96	74	69	65	80
84	84	—	—	—	97	112	101	102	103	93	84	—	—	—	67	64	77	69
80	80	—	—	—	92	106	97	100	100	88	82	—	—	—	63	62	74	65
79	79	—	—	—	93	106	97	103	105	88	79	—	—	—	62	63	71	59
75	75	—	—	—	86	96	90	98	96	81	68	—	—	—	58	59	67	53
72	72	—	—	—	81	94	85	94	91	77	67	—	—	—	58	59	67	55
70	70	—	—	—	81	90	85	93	90	77	68	—	—	—	58	59	69	57
71	71	—	—	—	79	90	82	90	86	79	67	—	—	—	57	58	70	56
74	74	—	—	—	80	93	83	91	87	80	65	—	—	—	58	58	71	59
75	75	—	—	—	84	102	87	91	87	—	—	—	—	—	—	70	74	67
83	83	—	—	—	110	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	75	68	78
79	79	—	—	—	—	109	—	—	—	—	—	—	—	—	—	74	66	72
79	79	—	—	—	—	113	—	—	—	—	—	—	—	—	—	76	70	72
—	—	—	—	—	—	114	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	71

og 28 henholdsvis 2200, 26500, 218 og 109, ellers overalt 100.

Varerne: Kaffe, Kakao, The, Peber, Ris, Sukker, Bomuld, Silke, Indigo, Salpeter, Fisketran, Palmeolie, Raajern, Raazink, Tin, Kobber, Bly, Stenkul, Hvede, Rug, Byg og Havre; Varevalget synes lidt bedre end Economist's. Som Vægt tager Conrad hvert Aar de samme Tal, nemlig den forbrugte Mængde i den tyske Toldforening i Aaret 1880. *) Indexnumbers bliver stadig beregnet paa Grundlag af to forskellige Standardperioder, dels 1871—80, dels 1847—80. Ligesom Economist's er Conrads Beregninger permanente, omtrent hver Aargang af det ovennævnte Tidsskrift bringer en Oversigt over det forløbne Aars Prisbevægelse.

For at kontrollere sine Resultater beregner Conrad samtidig (Kolonne 6) et simpelt aritmetisk Gennemsnit af 163 Hamborgervarers Indexnumbers, en Række, der paa en Maade kan betragtes som en Fortsættelse af Soetbeers nedenfor nævnte Totalindexnumbers.

Den produktive Forfatter standser ikke herved; endnu en 3dje Række stadig fortsatte Indexnumbers beregnes paa Grundlag af den officielle tyske Rigsstatistik's Prisangivelser (Kolonne 7). Totalindexnumber er her ligesom ovenfor et simpelt aritmetisk Gennemsnit. Prisernes Antal er 33. Som Standardperiode er anvendt dels Tiden 1879—89, dels Tiden 1879—83.

*) Den benyttede Formel har Udseendet:

$$I = 100 \frac{(P_{a,x} \cdot V_{a,u} + P_{b,x} \cdot V_{b,u} + \dots)}{P_{a,s} \cdot V_{a,u} + P_{b,s} \cdot V_{b,u} + \dots}$$

hvor u betyder Vægtens Standardaar, her 1880. Paasche benyttede Formlen:

$$I = 100 \frac{(P_{a,x} \cdot V_{a,x} + P_{b,x} \cdot V_{b,x} + \dots)}{P_{a,s} \cdot V_{a,x} + P_{b,s} \cdot V_{b,s} + \dots}$$

I Mangel af andet Prismateriale har i det hele Hamborgerpriserne tidligere spillet en stor Rolle i de tyske Beregninger af Indexnumbers. Bedst kendt er Soetbeers Totalindexnumbers i »Materialien zur Erläuterung und Beurteilung der wirtschaftlichen Edelmetallverhältnisse und der Währungsfrage« (1885 og 1886). Med Perioden 1847—50 som Grundlag er beregnet Indexnumbers for 100 Hamborgervarer plus 14 engelske Eksportartikler, og heraf igen Totalindexnumbers ved Benyttelse af det simple aritmetiske Gennemsnit (Kolonne 8). Soetbeers Indextal er ført op til 1891, Tallene efter 1888 er dog mindre egnede til Sammenligning med de øvrige paa Grund af Hamborgs Optagelse i Toldforbundet 1888. Den store Mængde Priser (114) giver Mulighed for en yderligere Deling af Varerne i 8 Hovedgrupper: 1) Agerbrugsprodukter, 2) Produkter af Kvægavl og Fiskeri, 3) Sydfrugter, 4) Kolonialvarer, 5) Bjergværksprodukter, 6) Tekstilvarer, 7) andre Varer og 8) engelske Eksportvarer.

For at erholde et udelukkende tysk Indexnumber har Heinz af samme Materiale beregnet et Totalindexnumber, hvor den sidste Gruppe, de engelske Eksportvarer, er udeladt; samtidig er Standardperioden forandret til 1867—77 (Kolonne 9).*)

Et Par Aar efter Soetbeer offentliggjorte Kral (Kolonne 10) i sin Bog »Geldwert und Preisbewegung im Deutschen Reiche 1871—1884« en omtrent tilsvarende Undersøgelse paa samme Grundlag. Kral følger Sætningen: jo flere Varer desto bedre, og medtager ialt 265 forskellige Varearter. Med 1871 som Stan-

*) Offentliggjort af May: Wirtschaftskrisen, Berlin 1902.

dardaar dannes saaledes hvert Aar 265 forskellige Indexnumbers, ligesom hos Economist danner her den simple Addition Totalindexnumber, for Standardperioden bliver Totalindexnumber altsaa 26500. Varerne deles igen i 5 Hovedgrupper: Næringsmidler, Nydelsesmidler, Lægemedler, alle andre Raastoffer, Halvfabrikata og færdige Varer. Undersøgelsen standser med Aaret 1884.

Endelig er Hamborgerpriserne benyttet af Landau og Schmitz.

Landau (Kolonne 11) beregner i Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik (III Folge, 13) Indexnumbers for de 85 Varer, hvis Indførselsværdi er over 1 Mill. Mark. Totalindexnumber er lig det aritmetiske Gennemsnit af Indexnumbers. Som Standardperiode tages Tiden 1876—80. Landau har desuden af samme Materiale beregnet Totalindexnumbers henholdsvis for Fødevarer og Industrigenstande.

Schmitz's Undersøgelser er mere omfattende og fylder et Bind paa over 400 Sider: »Die Bewegung der Warenpreise in Deutschland von 1851 bis 1902«. Med Standardperiode 1879—88 beregner Schmitz Indexnumbers og Totalindexnumbers af 24 Hamborgervarer for Aarene 1851—85 (Kolonne 12). Ved Siden heraf beregnes en anden Række Totalindexnumbers af 29 Varer, hvis Priser findes i den tyske Rigsstatistik, altsaa paa et lignende Grundlag som Conrads Indextal i Kolonne 7. Standardperioden er ogsaa her 1879—88, Hensigten med dette Valg er at muliggøre en Overgang fra den tidligere Tabel (Kolonne 12) til den nye (Kolonne 13); Schmitz sætter Overgangsaaet til 1879. Af særlig Interesse ved Schmitz's Indextal i Kolonne 13

er Beregningen af et Totalindexnumber for de enkelte Maaneder. *)

For Tysklands Vedkommende findes saaledes 4 forskellige Angivelser af Totalindexnumbers, førte omtrent helt op til den nyeste Tid. England staar dog ikke tilbage; foruden Economist's Beregninger er Sauerbecks og Fauntains førte op til Dato.

Sauerbeck meddeler første Gang sine bekendte Indexnumbers i Aargangen 1886 af »Journal of the Royal Statistical Society«, hvori ogsaa hans senere Beregninger findes (Kolonne 14). Fra Handelsberetninger og ledende Firmaer tages ialt 45 Varepriser, dannet som Gennemsnit af 12 maanedlige eller 52 ugenlige Angivelser. Kun de Varer er medtagne, hvis aarlige Forbrugsværdi er mindst 1 Mill. £. Da de medtagne Varearter er mindre end 45, faar nogle enkelte Varearter større Indflydelse paa Gennemsnittet end andre; for Hveden er der f. Eks. 3 forskellige Priser. Iøvrigt bliver Totalindexnumber dannet som et simpelt Gennemsnit af de enkelte Indexnumbers. Som Standardperiode tages Tiden 1867—77; Totalindexnumbers er beregnet fra Aaret 1818, dog for 1818—46 paa Grundlag af et mindre Vareantal. Foruden et aarligt Totalindexnumber bliver der beregnet maanedlige Totalindexnumbers samt et aarligt Indexnumber for hver af følgende 6 Varegrupper: 1) Vegetabilier, 2) animalske Fødevarer, 3) Sukker, The og Kaffe, 4) Mineralier, 5) Tekstilvarer og 6) andet. Ved Siden heraf optager Sauerbeck Spørgsmaalet om Vægtens Indflydelse. Som Vægte benyttes Englands aarlige

*) Jfr. desuden min Anmeldelse af Schmitz's Bog i *Nationalek.* Tidsskr. 1903, S. 437 ff.

Produktion og Import af de forskellige (45) Varer; (Kolonne 31).*)

Board of Trade (Fauntain) har benyttet sin nye store Prissamling: »Report on Wholesale and Retail Prices« (1903)**) til at danne en Række Totalindexnumbers (Kolonne 15). Ud af Samlinger er der valgt 45 Hovedvarer, hvis Priser hovedsagelig er Import- og Eksportpriser. Som Standardperiode er valgt Aaret 1871. Foruden et samlet Totalindexnumber gives et Indexantal for hver af følgende 4 Grupper: 1) Kul og Metaller, 2) Tekstilvarer, 3) Føde- og Drikkevarer (igen delt i 3 Grupper) og 4) andet. Ved Beregning af Totalindexnumbers benyttes det aritmetiske Gennemsnit med Vægt (Forbruget i England).†)

Beregninger af Indexnumbers er for Evropas Vedkommende saa godt som udelukkende udførte paa Grundlag af engelske og tyske Priser, foruden disse Lande møder saa vidt jeg ved††) kun Danmark med en Opgørelse, der rækker til midt i 80'erne.

Falbe Hansen giver i »Nationaløkonomisk Tidsskrift« (III Bind) en Beregning af Totalindexnumbers paa Grundlag af det københavnske Markeds Gennem-

*) Den anvendte Formel er lig den tidligere nævnte, af Paasche benyttede.

**) Jfr. min Anmeldelse i Nationaløk. Tidsskr. 1904. 4. Hefte.

†) Den benyttede Formel er

$$I = \left(\frac{P_{a,x} \cdot V_{a,u}}{P_{a,s}} + \frac{P_{b,x} \cdot V_{b,u}}{P_{b,s}} + \dots \right) : (V_{a,u} + V_{b,u} + \dots)$$

††) Beaujon har i »Bulletin de l'Institut intern. de Statistique«, II Bind samlet en Række Indexnumbers fra forskellige Lande; selv har han her beregnet et Totalindexnumber (1871—83) for Østrig og Nordamerika paa et meget ringe Vareantal, henholdsvis 15 og 13 Varer. Af Pladshensyn har jeg ikke medtaget disse Beregninger i Tabel I.

snitspriser. Særlig Interesse frembyder Vareudvalget ved Medtagelsen af Arbejdsløn. Totalindexnumber er det simple aritmetiske Gennemsnit af 82 Varer plus Aarslønnen for 12 forskellige Haandværkere og Arbejdsmænd (Kolonne 16).

Ovennævnte Beregninger giver efter Falbe Hansens Mening mere den abstrakte Fordyrelse af Livet end den reelle Fordyrelse for visse Samfundsklasser; for at maale denne tillægger han de enkelte Varer en vis Vægt, der svarer til en kraftig Mands Middelforbrug. Disse Beregninger strækker sig fra 1839 til 1880. Der er her ialt kun medtaget 10 forskellige Varearter, der nogenlunde repræsenterer en Persons Forbrug til Føde, Brændsel og Belysning (Kolonne 17).

Amerika (U. S.) fik sine første Indexnumbers i Aldrichs »Report on Wholesale Prices, Wages and Transportation« (1893). Falkner benytter sig her af 223 Engrospriser, stammende fra et enkelt Tidspunkt af Aaret (1. Januar, 1. April, 1. Juli eller 1. Oktober) til Beregning af Totalindexnumbers fra 1860—91 med Aaret 1860 som Basis, og af 90 Priser til Beregning af Totalindexnumbers fra 1840—60 (Kolonne 18). Varerne blev desuden delt i 8 Hovedgrupper: 1) Føde, 2) Klæder, 3) Lys, 4) Metalvarer, 5) Bygningsmaterialer, 6) kemiske Produkter, 7) Husholdningsartikler og 8) andet, hver med sit Totalindexnumber. Senere fortsætter Falkner ovennævnte Række (»Bulletin of the Department of Labor«, Nr. 27), idet han dog for hele Perioden 1860—99 stadig kun benytter 90 Varepriser (Kolonne 19). For disse ny tilkomne Aar beregnes endelig et Totalindexnumber af 99 Varer paa 3 forskellige Maader, dels som et simpelt aritmetisk Gen-

nemsnit (Kolonne 21), dels som et aritmetisk Gennemsnit med Vægt for Fødevarer, Klæder, Brændsels- og Belysningsartikler (Kolonne 22), og dels som et aritmetisk Gennemsnit med Vægt for alle Udgiftsposter i et Husholdningsbudget (Kolonne 23). Forskellen mellem de to sidste Beregninger er dog ringe; i sidstnævnte medtages alle Udgiftsposter i Beregningen, men de Varer, der ikke hører til Gruppen Fødevarer, Klæder, Brændsels- og Belysningsartikler, forbliver uforandrede i Pris. Som Vægt er taget vedkommende Vares Værdi i Procent af de samlede Udgifter i en amerikansk Arbejderfamilie (Aaret 1891).*)

Ved Siden af Falkners Beregninger har Department of Labor (Bulletin Nr. 39) beregnet Totalindexnumbers af 261 Varer fra 1890 at regne. Totalindexnumber er her et simpelt Gennemsnit af de enkelte Indexnumbers, men da enkelte Varer, f. Eks. Hveden, har flere Priser, er der faktisk gjort Skridt hen imod Vægtberegningen. Standardperioden er Tiaaret 1890—99. Varerne er ligesom ved Falkners ovennævnte Beregninger delt i 8 Grupper af samme Omfang plus en ny Gruppe »Landmandsprodukter«. Det er Meningen stadig at fortsætte disse Beregninger (Kolonne 20).**)

*) Den benyttede Formel er identisk med Conrads tidligere nævnte.

**) Foruden de her nævnte findes endnu andre Beregninger for Nordamerikas Vedkommende; af Pladshensyn ere de udeladte i Tabel I. Commons meddeler i »Quarterly Bulletin of the Bureau of Economic Research« (1900) en Samling Totalindexnumbers (1878—1900) paa Grundlag af 66 Varer og beregnet saavel uden som med Vægt (Importen eller Forbruget i Nordamerika). I 1901 bragte Dun's Review en Fortegnelse over »the cost of a year's supplies of all the necessities of life for a single individual«; denne Fortegnelse findes i Statistical

Af endnu nyere Datum er de australske Indexnum-
bers. Paa Grundlag af Coghlan's Prisangivelser beregner
Wood i »Journal of the Royal Statistical Society«
(1901) »Changes in Average Prices in New South
Wales 1820—98«. Totalindexnumbers dannes af 18
Varer, omtrent udelukkende Fødevarer, med Standard-
perioden 1860—69. Beregningen sker dels uden (Ko-
lonne 24), dels med Vægt (Kolonne 25); Vægt er
Forbruget pr. Hoved i Aaret 1898.*)

Foruden de her nævnte Indexnumbers findes endnu
andre, der dog alle indtage en Særstilling, idet de
udelukkende er byggede paa Grundlag af Handels-
statistikken, dennes Priser og Omsætning. De falder
i to Hovedgrupper, alt eftersom man til deres Bereg-
ning kun benytter enkelte vigtigere Varer eller med-
tager alle de omsatte Varearter. I begge Tilfælde er
Beregningsprincippet: en Sammenligning mellem et eller
andet Aars Omsætningsværdi og samme Aars Omsæt-
ningsværdi beregnet til Standardperiodens eller det
foregaaende Aars Priser.**)

Abstract of the United States 1903. Endelig meddeler De-
partment of Labor (Bulletin Nr. 49) en Række Totalindex-
numbers (fra 1890) fra forskellige Dele af Amerika (U. S.)
med Vægtberegninger paa Grundlag af Husholdningsbudgetter.

*) Den benyttede Formel er identisk med Conrads tidligere nævnte.

**) Medtages kun enkelte Varer bliver Formlen:

$$I = 100 \frac{(P_{a,x} \cdot V_{a,x} + P_{b,x} \cdot V_{b,x} + \dots)}{P_{a,s} \cdot V_{a,x} + P_{b,s} \cdot V_{a,x} + \dots}$$

(benyttet af Giffen, Bowley og Coghlan) eller:

$$I = 100 \frac{(P_{a,x} \cdot V_{a,x} + P_{b,x} \cdot V_{b,x} + \dots)}{P_{a,x-1} \cdot V_{a,x} + P_{b,x-1} \cdot V_{b,x} + \dots}$$

(Flux). Medtages alle Varer og kaldes Omsætningsmængden V
og Omsætningsværdien pr. Mængdeenhed P , faas Formlen
 $\frac{100 \cdot V_x \cdot P_x}{V_x \cdot P_s}$ (Soetbeer og Mulhall) eller $\frac{100 \cdot V_x \cdot P_x}{V_x \cdot P_{x-1}}$ (Bois-
sevain).

Forfatterne Giffen, Bowley, Flux og Coghlan har kun medtaget enkelte Varer i deres Beregning, medens Soetbeer, Mulhall og Boissevain har benyttet sig af hele Omsætningen*). I Tabel I er kun medtaget Beregningerne efter 1880.

Kastes et Blik tilbage, vil man se, at de forskellige Forfattere ingenlunde benytter samme Fremgangsmaade ved Konstruktion af Indexnumbers. Særlig er der to Ting, der falder i Øjnene: Forskelligheden af det valgte Vareantal og Medtagelsen eller Udeladelsen af Vægt.

For at undersøge, hvad der er rigtig, maa man først og fremmest gøre sig klart, hvad Meningen egentlig er med en slig Række Indexnumbers; hvad fortæller de? Ser man hen til de forskellige Forfattere, vil man bemærke, at de i Almindelighed vil opnaa et af to: de vil snart maale Pengenes Værdiforandring objektivt, snart subjektivt.

Ved Pengenes objektive Værdiforandring forstaas den Forandring i en Krones Købeevne, der er forårsaget ved Omsætningsmidlernes (særlig Guld-mængdens) Bevægelser, Totalindexnumbers bliver et Maal for Omsætningsmidlernes (Guld-mængdens) Forandring. For nærmere at forklare dette vil jeg henvise til Jevons og Cournots Udtalelser. Jevons**) siger saaledes: »I

*) Kilderne er Giffen: *The fall of prices in recent years* (1879); Bowley og Flux: *Journal of the R. St. Society*, henholdsvis 1897 og 1900; Coghlan: *The seven colonies of Australasia 1901—02*; Soetbeer: *Jahrb. f. Nat. u. Stat., Neue Folge* 21; Mulhall: *History of prices since the year 1850* (1885); Boissevain: citeret efter Beaures *Théorie et pratique de la Monnaie* (1898).

**) Jevons: *A serious fall in the value of gold*. London 1863.

1845—50 kostede 1 Tons Kobber 88 £, i 1860—62 derimod 101 £; det er umuligt at sige, om denne Prisstigning er udgaaet fra Guldets eller Kobberets; ligeledes naar en Vare *a* falder i Sammenligning med andre Varer *b*, *c*, *d* og *e*, kan det saavel skyldes *a* som de andre Varer, men der er dog mere Sandsynlighed for, at Forandringen skyldes *a*, naar den er steget i Forhold til 5 Varer, end naar den er steget i Forhold til 2. Hvis Størstedelen af *b*, *c*, *d*... er steget i Værdi, og kun en lille Del er falden, er det mere sandsynligt, at en enkelt Grund i *a* skulde have medført Stigningen, end at Majoriteten *b*, *c*, *d*... skulde være paavirkede, by separate but concurring causes. Ved at tage et tilstrækkeligt Antal Varer og tage Gennemsnittet af Prisbevægelsen, vil man finde, hvormeget der skyldes *a*«. Cournot*) siger billedligt: Har man et System af Punkter, og alle Punkter med Undtagelse af ét eneste har bevaret deres relative Stilling, maa man antage det for mest sandsynligt, at dette Punkt er det eneste, som er blevet flyttet fra sin Stilling«. Saa betydelige Økonomer som Lexis og Pareto**) erkender det logiske i ovennævnte Ræsonnement, men mener samtidig, at det ikke holder Stik i Livet, da de Aarsager, der bevirker Forandring paa Varernes Side som Transportlettelse og tekniske Forbedringer, næsten alle virker i samme Retning, hvorfor der ikke kan være Tale om en Udligning af disse.

Uden at mægle mellem disse to Opfattelser kan

*) Cournot: Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses, Paris 1838.

**) Lexis: Art, Preis i Wörterb. der Volksw., Jena 1898; Pareto: Cours d'économie politique, Lausanne 1896, § 389.

man hævde, at ved Konstruktionen af Totalindexnumber paa denne Basis er Antallet af Varer nærmest ligegyldigt, kun jo flere desto bedre; ligeledes synes det ikke her nødvendigt at medtage Vægt, selv om Medtagelsen paa den anden Side neppe vil gøre Skade.

Konstruktionen bliver derimod anderledes, naar vi gaar over til at betragte Totalindexnumber som et Maal for Pengenes subjektive Værdiforandring, det vil sige den Forandring, der er foregaaet i en Krones Købeevne for en given Person, den Forandring der er foregaaet i en Persons økonomiske Stilling paa Grund af Pengenes større eller mindre Købeevne; her er med andre Ord — Piersons*) — ikke Tale om at beregne Pengenes Værdiforandring i al Almindelighed, men derimod om at beregne den Indflydelse, disse Forandringer har haft paa Menneskets materielle Betingelser; det er ikke selve Forandringerne, men disses Følger, der her skal maales.

For at finde disse Følger maa man dels se hen til vedkommende Samfundsmedlems eller Samfundsklasses Forbrug og tillægge hver Vare en Vægt i samme Forhold, som det forbruges, dels bør man kun medtage de Varer, men ogsaa alle de Varer, som vedkommende Individ forbruger. Med denne Opfattelse af Totalindexnumber for Øje forlanges altsaa Medtagelsen af Vægt, samtidig med at Vareantallet er fastslaaet.

Saaledes søger man gennem Totalindexnumber at løse to helt forskellige Spørgsmaal. Lad os nu undersøge Svarene, de forskellige Beregningers Resultater,

*) Pierson: Indexnumbers and appreciation of gold, Economic Journal 1895.

om hvert af de to Spørgsmaal ogsaa faar sit individuelle Svar eller ej.

Til det Formaal omskrives Tabel I, idet vi søger at gøre Tallene enstydende ved at vælge en fælles Basis. For hvert Tiaar vælger vi dette Tiaars gennemsnitlige Totalindexnumber som Basis og beregner for hvert Aar nye Totalindexnumbers (Tabel II, S. 488—89); da hvert Tiaar nu har en forskellig Standardperiode, kan man i Tabel II ikke gaa over fra et Tiaar til et andet.

Ud af Tabel II vælges nu alle de Beregninger, der er foretagne uden Vægt, og som ikke er byggede paa Handelsstatistiken. De udvalgte Beregninger er omtrent alle udførte paa samme Maade, kun det benyttede Vareantal varierer. Da Maksimum og Minimum næsten i alle de forskellige Beregninger falder paa de samme Aar, er det utvivlsomt berettiget at nøjes med Totalindexnumbers Maksimums- og Minimums-Værdi, naar vi vil undersøge den Indflydelse, et forskelligt Vægtantal spiller. Tages saaledes f. Eks. Tiaaret 1881—90, kan man af Tabel II opstille følgende lille Tabel, grupperet efter det benyttede Vareantal:

Vareantal	Maks. Værdi	Min. Værdi	Kolonne
18	108	83	24
22	110	91	1
29	109	88	13
45	113	90	14
85	111	92	11
90	115	93	19
100	111	91	9
114	110	92	8
223	110	94	18

De forskellige Beregningers Maksimums- og Minimums-Værdier synes her omtrent overalt at være af

Tabel II.

Totalindexnumbers 1871—80

Aar	Kolonne-Nr.							
	1	2	3	4	8	9	10	12
1871	97	96	106	105	99	99	96	101
1872	106	103	109	112	105	106	105	112
1873	110	108	109	111	108	108	108	117
1874	108	112	101	102	106	106	108	108
1875	104	100	99	103	102	100	104	100
1876	101	102	99	101	100	100	100	98
1877	102	103	100	103	100	99	98	98
1878	95	98	95	90	95	94	94	91
1879	82	85	91	87	91	91	92	85
1880	95	92	92	89	95	95	95	90

Totalindexnumbers 1881—90

	1	8	9	11	13	14	15	18	19
1881	107	109	111	110	109	113	112	108	109
1882	110	110	111	111	107	112	113	110	115
1883	105	110	110	108	104	109	113	108	110
1884	100	103	102	100	100	100	102	101	102
1885	94	98	98	98	93	96	97	95	94
1886	91	94	93	93	88	92	92	94	93
1887	93	92	91	92	91	90	90	95	93
1888	100	92	92	93	96	93	92	96	95
1889	98	95	95	97	101	96	95	96	96
1890	101	97	98	98	108	96	97	94	93

Totalindexnumbers 1891—1900

	1	5	6	7	13	14	15	19	20
1891	109	128	112	109	114	109	110	113	112
1892	105	116	106	106	103	103	105	107	106
1893	104	99	106	102	99	103	103	108	106
1894	102	89	99	92	91	95	98	100	96
1895	94	87	99	91	91	94	94	94	94
1896	98	86	96	92	91	92	92	94	90
1897	96	90	98	92	93	94	93	92	90
1898	93	96	97	93	98	97	97	93	93
1899	94	98	93	111	106	103	98	98	102
1900	105	110	94	110	115	113	110	—	110

1871—80

med Standardperioden 1871—80.

Ponne-Nr.

i Tabel I

Aar

12	14	15	16	17	18	19	24	25	
101	104	95	94	99	110	110	94	93	1871
112	113	106	100	97	114	113	94	88	1872
117	115	113	110	104	109	110	95	96	1873
108	106	108	111	103	107	106	104	104	1874
100	99	103	106	100	101	101	112	105	1875
98	98	99	102	104	94	93	103	110	1876
98	97	100	101	107	93	95	108	110	1877
91	90	94	92	94	90	89	100	104	1878
85	86	90	88	92	87	86	92	96	1879
90	91	92	95	101	96	96	100	93	1880

1881—90

med Standardperioden 1881—90.

19	24	25	26	27	27	28	29	29	30	30	
109	83	90	110	115	105	115	113	107	105	107	1881
115	102	107	110	112	107	112	109	106	105	111	1882
110	106	104	108	110	105	108	105	104	106	111	1883
102	97	99	102	103	103	103	100	101	105	110	1884
94	102	100	95	100	99	98	98	98	96	97	1885
93	108	107	93	91	94	91	98	97	95	93	1886
93	102	99	93	89	93	91	92	94	95	95	1887
95	100	98	93	93	95	92	93	95	95	92	1888
96	96	96	97	94	97	94	96	98	99	94	1889
93	104	98	—	93	101	96	96	98	98	91	1890

1—1900

med Standardperiode 1891—1900.

20	21	22	23	24	25	29	29	30	30	31	
112	113	105	110	112	116	111	106	108	112	111	1891
106	108	104	106	106	113	105	103	104	106	104	1892
106	108	108	112	106	109	103	104	100	96	101	1893
96	100	102	102	98	94	97	98	94	86	96	1894
94	95	98	97	93	92	97	98	94	89	92	1895
90	95	97	96	93	94	97	98	97	93	92	1896
90	91	94	92	95	92	95	96	98	91	95	1897
93	93	95	93	97	90	97	96	100	96	96	1898
102	97	95	93	—	—	—	—	98	120	99	1899
110	—	—	—	—	—	—	—	105	111	115	1900

samme Højde, saameget mere mærkeligt, som Beregningerne er grundede paa meget forskelligt Materiale, hentet fra Evropa, Amerika og Australien. Særlig for Tysklands Vedkommende er Overensstemmelsen god. For de andre Tiaars Vedkommende vil vi nøjes med at nævne Tallene fra Tyskland:

1871—80			
Vareantal	Maks. Værdi	Min. Værdi	Kolonne
24	117	85	12
100	108	91	9
265	108	92	10
1881—90			
29	115	91	13
33	111	91	7
163	112	93	6

Resultatet af disse Undersøgelser viser saaledes, at det i det hele og store ikke spiller nogen videre Rolle, om man tager faa eller mange Varer, naar disse blot altid er hentede fra alle de forskellige Varearter, nogle Fødevarer, nogle Industrivarer o. s. v.

Med lidt god Vilje kan man spore en Tendens henimod en mindre Afvigelse fra 100, naar man benytter sig af mange Varer i Stedet for at faa; hvis noget saadant faktisk er Tilfældet, skyldes det, at man ved Medtagelsen af mange Varer medtager nogle, hvis Prisbevægelse er mindre end Prisbevægelsen hos de Varer, man først og fremmest vilde anvende. Sauerbeck*) viser saaledes, at Tilføjelsen af »færdige Varer« til Fødevarer og Raamaterialier bringer Totalindexnummers nærmere til 100.

*) Senate Report on Wholesale Prices, 1891.

Vægtspørgsmaalet spiller i Praksis en ligesaa ringe Rolle som Spørgsmaalet om Vareantallet. Af Tabel II udtages de Indexnumbers, til hvis Beregning der er benyttet Vægt; sammenlignes disse med Beregninger af samme Materiale, udførte uden Benyttelse af Vægt, vil man igennem en saadan Sammenligning kunne dømme om Spørgsmaalet. I Lighed med den tidligere Tabel kan man opstille følgende Sammenligning af Maksimums- og Minimums-Værdierne i 1871—80:

Beregningsmaade	Maks. Værdi	Min. Værdi	Kolonne
fuden Vægt	110	82	1)
\med —	112	85	2)
fuden —	112	87	4)
\med —	109	91	3)
fuden —	115	86	14)
\med —	113	90	15)
fuden —	111	88	16)
\med —	107	92	17)
fuden —	112	92	24)
\med —	110	88	25)

Her faar man saaledes omtrent de samme Værdier, hvad enten man benytter Vægt eller ej, kun synes det, som om Totalindexnumbers i det første Tilfælde er lidt nærmere ved 100; for at undersøge dette Spørgsmaal nøjere kan man danne følgende Tabel, hvor alle de forskellige Aars Totalindexnumbers sammenlignes. (se Tabellen S. 492).

Efter denne Tabel synes der faktisk at være en Tendens til, at Indexnumbers under 100 er størst ved Beregningen med Vægt, derimod synes Indexnumbers over 100 omtrent at blive de samme, hvad enten der benyttes Vægt eller ej.

Allerede Falkner*) har iagttaget, at Totalindex-

*) Bulletin of the Department of Labor, Nr. 27.

Kolonne	Antal Tilfælde, hvor begge de sammenlignede Indexnumbers er			
	over 100		under 100	
	og det største Indexnumber findes i Beregningen			
	uden Vægt	med Vægt	uden Vægt	med Vægt
1 og 2	2	3	2	2
4 og 3	3	1	0	3
6 og 5	0	2	5	1
14 og 15	4	5	3	7
16 og 17	2	2	0	3
21 og 22	2	0	1	4
24 og 25	3	6	6	5
14 og 39	1	3	2	2
Ialt	17	22	19	27

numbers med Vægt nærmer sig mere til 100 end Beregninger uden Vægt, og forklarer Sagen derhen, at Gruppen »Fødevarer« ved Vægtberegningen faar en større Indflydelse paa det samlede Resultat end ellers, samtidig med at »Fødevarer« svinger mindre i Pris end de øvrige Varer. Dette synes ogsaa at forklare ovenstaaende Tabel; stryges Kolonnerne 24 og 25, der alene angaar Fødevarer (se tidligere), saa bliver vore Tal ikke mindre overbevisende.

Tabel II giver Anledning til endnu flere Bemærkninger over Indexnumbers Konstruktion. Foruden de almindelig benyttede Indexnumbers har jeg anført nogle, som alene er konstruerede gennem Handelsstatistiken, dels Indexnumbers over Indførselsvarerne, dels over Udførselsvarerne og dels over begge Slags Varer tilsammen.

Da der som Regel er stor Forskel mellem et Lands

Indførsels- og Udførselsvarer, kan man ingenlunde her vente, at de ad denne Vej beregnede Indexnumbers bliver ensartede; tages saaledes Maksimums- og Minimums-Værdierne fra de handelsstatistiske Indexnumbers i Tabel II, faas følgende:

	Kolonne		Maks. Værdi	Min. Værdi	
England	27	{Indførsel	115	89	1881—90
		{Udførsel	107	93	
Australien	30	{Indførsel	106	95	1891—1900
		{Udførsel	111	91	
Frankrig	29	{Indførsel	111	95	1891—1900
		{Udførsel	106	96	
Australien	30	{Indførsel	108	94	1891—1900
		{Udførsel	112	86	

hvor Englands og Frankrigs Indførselsvarer synes at svinge langt stærkere end deres Udførselsvarer, medens omvendt Australiens Indførselsvarer bevæger sig mindre stærkt end Udførselsvarerne.

Tager man derimod Indførsels- og Udførselsvarerne under ét, synes Resultatet omtrent at blive det samme som ved de mere indviklede Beregninger af Indexnumbers; i al Fald tyder nedenstaaende to Sammenligninger herpaa (1881—90):

Kolonne	Beregnings- maade	Maks. Værdi	Min. Værdi
{ 8	alm.	110	92½
{ 26	Handels.	110	93½
{ 14	alm.	113	90½
{ 28	Handels.	115	91½

Selv om de af Handelsstatistiken konstruerede Totalindexnumbers saaledes ikke giver et fuldstændigt ideelt Totalindexnumber, saa synes de dog i det hele og store ret anvendelige, naar man blot tager alle de omsatte Varer under ét.

I Tillid til ovenstaaende Sætnings Rigtighed har jeg nedenfor beregnet Totalindexnumbers for Danmark, grundet paa vor officielle Handelsstatistik, der angiver den aarlig omsatte Mængde og Værdi. *)

Aar	Værdi i Øre pr. omsat %	Indexn. med Standardperiode	
		1881	1881—90
1881	8,6	100	112
1882	8,4	98	110
1883	8,1	94	106
1884	7,5	87	98
1885	6,9	80	90
1886	7,0	81	92
1887	7,4	86	97
1888	7,2	84	94
1889	7,5	87	98
1890	7,9	92	103
1891—1902			
1891	8,0	93	105
1892	7,8	91	102
1893	7,7	90	101
1894	7,5	87	99
1895	7,5	87	99
1896	7,8	85	96
1897	7,1	83	93
1898	7,1	83	93
1899	7,5	87	99
1900	7,9	92	104
1901	7,8	91	102
1902	8,1	94	106

*) Sammenligner man disse Beregninger med Falbe Hansens ovennævnte Beregninger i Tabel I, Kolonne 16, og sættes Standardperioden til 1876, faas:

Aar	Falbe Hansen	Handelsstatistiken
1874	109	115
1875	104	106
1876	100	100
1877	99	97
1878	90	94
1879	87	92
1880	93	93
1881	92	86
1882	88	84
1883	87	81
1884	82	75

Bevægelsen er den samme, kun svinger Handelsstatistiken stærkest.

Den her givne Prisbevægelse svarer i det hele og store til den Prisbevægelse, som de bekendte engelske Indexnumbers viser, saaledes faas:

Kolonne	1881—90		1891—1900	
	Maks. Værdi	Min. Værdi	Maks. Værdi	Min. Værdi
I	110	91	109	93
14	113	90	113	92
Vore	112	90	106	94

Fra Handelstabelværket 1902 skal endnu anføres en lille Tabel, hvis Tal er omregnede til Indexnummers med Standardperiode 1876—80:

	Samlet Indførsel		Samlet Udførsel				Hele Omsætningen	
	Værdi i Øre pr. Ø	Indexn.	Indenl. Varer		Udenl. Varer		Værdi i Øre pr. Ø	Indexn.
			Værdi i Øre pr. Ø	Indexn.	Værdi i Øre pr. Ø	Indexn.		
1876—80	7,2	100	17,5	100	9,8	100	9,5	100
1881—85	5,7	79	21,0	120	8,0	82	7,8	82
1886—90	5,3	74	21,7	124	8,2	84	7,4	78
1891—95	5,4	75	22,2	127	8,9	91	7,7	81
1896—1900	5,2	72	22,2	127	11,2	114	7,4	78

Tabellen viser i samme Tidsrum en Nedgang af c. 30 % i Danmarks Indførselsvarer og en Opgang af c. 30 % i Danmarks egne Udførselsprodukter, Grunden hertil skyldes Danmarks ret ensidige Udførsel, lutter Landbrugsprodukter. For øvrigt sporer man kun i ringe Grad Opgangen i Udførselsvarernes Pris i den samlede Omsætning; dennes Bevægelser følger ret nøje Indførselsvarenes Prisbevægelse.

Endelig er der Spørgsmaalet om Standardperioden. Første Gang, man har at gøre med Indexnumbers, er man let tilbøjelig til at tilsidesætte dette Spørgsmaal, idet man mener, at Standardperiodens Valg ikke kan have nogen Indflydelse paa det endelige Resultat; en nærmere Undersøgelse vil dog vise det modsatte. Grunden hertil skyldes selve Procentberegningen; ved Dannelsen af Totalindexnumbers adderes Indexnumbers, der saavel er over som under 100, uden at man betænker, at disse Størrelser faktisk ikke er »ensbenævnte«. Et Eksempel vil bedst vise vor Mening: falder en Vare fra 24 til 6, vil Prisfaldet blive regnet som 75 % (Indexnumber 25), men stiger en Vare fra 6 til 24, udgør Stigningen ikke numerisk det samme Beløb, men 300 % (Indexnumber 400); ved Dannelsen af Totalindexnumber spiller det nu en vigtig Rolle, om man vælger det første eller det andet Tidspunkt til Standard; thi »en ekstraordinær Bevægelse i nogle Varer paavirker det almindelige Gennemsnit i en langt større Udstrækning, hvis der beregnes fra en lav Basis opad end fra en høj Basis nedad«.*)

Enkelte Forfattere som f. Eks. Pierson**) tillægger dette en saa stor Betydning, at de rent ud forkaster Begrebet Indexnumbers som et Begreb, man næsten efter Forgodtbefindende kan faa til at gaa op eller ned, alt som man vælger Standardperioden forskellig. En slig Paastand er dog ikke berettiget; de forskellige Beregninger i Tabel I og II viser tydelig en saa god fælles Bevægelse trods de meget forskellige Standard-

*) Sauerbeck; Indexnumbers of prices i »Economic Journal« 1895.

**) »Economic Journal« 1896

perioder, at man ikke kan andet end hævde, at Standardperioden spiller mindre Rolle i Praksis; derfor tør man dog paa den anden Side ikke sige, at Valget altid er uden Betydning. Man behøver kun at sammenligne Conrads to Beregninger, Kolonne 5 og 6; i Tabel I, hvor Standardperioden er 1871—80, bliver Totalindexnumbers for 1901 henholdsvis 67 og 70, i Tabel II, hvor Standardperioden er 1881—1900, bliver Totalindexnumbers for 1901 derimod henholdsvis 101 og 89!

En Udvej til delvis at komme over den her bemærkede Vanskelighed er Benyttelsen af det geometriske Middeltal i Stedet for det aritmetiske; jeg skal dog her ikke komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal og forbigaa ligeledes her det — i alt Fald i den teoretiske Statistik — vigtige Spørgsmaal: den benyttede Gennemsnitsmetode.

I det 19de Aarhundrede har Prisbevægelsen haft et særligt regelmæssigt Præg, hvert Tiaar har sin Prisopgang og sin Prisnedgang; Perioderne

1849—1858
 1858—1870
 1870—1879
 1879—1886
 1886—1895
 1895—

nævnes i Almindelighed som Svingningsrummene, Grænseaaene angiver Prisminima, medens Prismaksima falder i 1857, 1863, 1873, 1880, 1890 og 1900.

Skønt ovennævnte Fortegnelse kun er beregnet af tyske Priser, er den dog i det hele og store ogsaa gyldig for de øvrige Lande. Paa Grundlag af Beregningerne i Tabel I og mine Totalindexnumbers for Danmark Side 494 kan man betegne følgende Aar som Maksimums- og Minimumsaar:

	Maks.	Min.	Maks.	Min.	Maks.	Min.
England	1873	1879	1881	1887	1890 ¹ / ₂	1897
Tyskland	1873	1879	1881	1887	1890	1895 ¹ / ₂
Danmark	1874	1879	1880	1885	1891	1897 ¹ / ₂
Amerika (U. S.)	1872	1879	1881	1886 ¹ / ₂	1889	1897
Australien	1875 ¹ / ₂	1879 ¹ / ₂	1882 ¹ / ₂	1887 ¹ / ₂	1890 ¹ / ₂	1894 ¹ / ₂

Forskellen mellem de enkelte Lande kan vel nok til en vis Grad hidrøre fra de benyttede Beregningsmetoders Forskelligartethed, men selv om man husker paa dette, synes det, som om Prisbevægelsen — hvad enten det gælder Op- eller Nedgang — gennemgaaende først viser sig i Amerika (U. S.), derefter i England, Tyskland og — maaske lidt senere — i Danmark, og sidst i Australien.

Følgende Oversigt, der deler mellem Opgangsaarene og Nedgangsaarene, viser, at Indexnumbers har

- c. 25 % Nedgang 1873—79, 6 Aar
- c. 5 % Opgang 1879—81, 3 Aar
- c. 20 % Nedgang 1881—87, 6 Aar
- c. 10 % Opgang 1887—90, 3 Aar
- c. 17 % Nedgang 1890—97, 7 Aar
- c. 25 % Opgang 1897—1900, 3 Aar

Nedgangsaarene i de sidste 30 Aar har pr. Tiaar udgjort omtrent de ²/₃ af Tiden, Prisnedgangen synes at have varet dobbelt saa længe som Prisopgangen.

Ser man hen til selve den numeriske Prisbevægelse, saa synes Nedgangen i de tre Tiaar at være aftagende (25% , 20% og 17%), medens Opgangen har været stærk tiltagende (5% , 10% og 25%). Prisnedgangen fra 1873 til 1900 har omtrent været 25% .

Som bemærket har mange af de tidligere nævnte Forfattere ikke ladet sig nøje med at danne et Totalindexnumber for alle Varer tilsammen, men har ogsaa dannet et Totalindexnumber for visse Hovedgrupper. I Almindelighed vil der dog knytte sig mindre Interesse til slige Gruppeindexnumbers, naar man ikke sammenligner dem indbyrdes, men nøjes med at beregne deres Bevægelser fra Standardperioden. Skal man sammenligne de forskellige Varegrupper, er det rimeligst at omskrive Tallene saadan, at vore Totalindexnumbers for alle Varerne under ét bliver lig 100, og de enkelte Grupper Totalindexnumbers beregnes i Forhold hertil.

Jeg har paa denne Maade omskrevet Sauerbecks Indexnumbers, jfr. Tabel III. Sauerbeck angiver Aaret 1900's Totalindexnumber for alle Varer til 75 og Indexnumber for Gruppen Vegetabilier til 62, alt set i Forhold til Perioden 1867—77 lig 100; i Stedet herfor sætter jeg de 75 lig 100, hvorved de 62 bliver lig 83.

Man opnaar herved at faa et bedre Indblik i de enkelte Varegruppers Prisbevægelse. I 1871 kunde jeg med 600 købe omtrent 1 Enhed til Pris 100 af hver Gruppe (idet der ialt er 6 Hovedgrupper) eller ogsaa 6 Enheder af en enkelt Gruppe. I Aaret 1900

Tabel III.

Sauerbecks Indexnumbers.

Hver Gruppens Indexnumbers er udtrykt som Procent af vedkom-
mende Aars Totalindexnumbers.

Aar	Totalindexn.	Vegetabilier	Animalske Fødevarer	Sukker, The og Kaffe	Ialt Næring	Mineralier	Tekstilvarer	Andet	Ialt Raanstoffer
1871	100	94	100	100	98	93	103	105	101
1872	109	93	93	95	94	117	105	99	106
1873	111	86	98	96	96	127	93	96	103
1874	102	103	101	103	102	114	93	94	98
1875	96	97	113	104	104	105	92	96	97
1876	95	97	114	103	104	95	89	100	96
1877	94	106	107	110	107	89	90	100	95
1878	87	109	116	103	110	85	90	101	93
1879	83	105	113	105	108	88	89	102	94
1880	88	101	115	100	107	90	92	101	96
1881	85	99	119	99	107	96	96	101	94
1882	84	100	124	95	106	94	87	101	95
1883	82	100	126	94	109	93	85	102	94
1884	76	93	128	83	104	90	90	107	96
1885	72	94	122	88	103	92	90	106	97
1886	69	94	126	87	104	97	91	100	97
1887	68	94	116	99	103	101	96	99	99
1888	70	96	117	93	103	111	92	96	99
1889	72	90	119	104	104	104	97	94	97
1890	72	90	114	97	101	111	92	96	99
1891	72	104	112	99	107	106	82	96	94
1892	68	96	124	101	107	104	84	99	96
1893	68	87	125	110	106	100	87	100	96
1894	63	87	127	103	105	102	84	102	95
1895	62	87	126	100	103	100	84	105	97
1896	61	87	120	97	102	103	89	103	98
1897	62	97	127	84	105	106	82	100	95
1898	64	105	120	80	106	109	80	98	95
1899	68	88	116	78	96	135	85	96	103
1900	75	83	113	72	92	144	88	95	107

er det anderledes; jeg har ogsaa nu Penge til at købe 1 Enhed af hver Vare ($83 + 113 + 72 + 144 + 88 + 95 = 595$), men kan ikke som tidligere for den samme Sum i Stedet for købe 6 Enheder af en enkelt Gruppe;

jeg kan købe $\frac{595}{83} = c. 7$ Enheder af Gruppen Vegetabilier, men kun $\frac{595}{144} = c. 4$ Enheder af Gruppen

Mineralier; m. a. O.: Sælgeren af Vegetabilier er nu økonomisk daarligere stillet, da han maa give mig 7 Enheder mod tidligere 6, og omvendt er Sælgeren af Mineralier nu bedre stillet end tidligere, hvor han maatte give mig 6 imod 4 nu. Jeg kan altsaa ved Hjælp af Tabel III maale de forskellige Producenters økonomiske Stilling til enhver Tid; jo mere mine relative Tal gaar under 100, desto daarligere bliver den økonomiske Situation, jo højere Tallene er over 100, desto bedre er den.

For Kornproducenterne (Gruppen Vegetabilier) har de sidste 30 Aar været ret skæbnsvangre; med Undtagelse af 70'nes sidste Halvdel har Udbyttet af Kornsalget stadigt haft en aftagende Købeevne. Det er derfor intet Under, at Landmanden har kastet sig over Kreaturhold, Mejeridrift o. l. (Gruppen animalske Fødevarer); Tabel III viser, hvor godt disse Varer er betalte, særligt i Aarene 1884 og 1897. Kolonialvarernes Producenter (Gruppen Sukker, The og Kaffe) har gennemgaaende været nogenlunde ens stillede gennem hele Tidsrummet, Tallene tyder dog paa, at Fremtiden ikke vil blive den bedste. For Grubeejerne (Gruppen Mineralier) har Tiden 1875—85 været ret ugunstig; det 19de Aarhundredes sidste

10 Aar har dog givet dem fuld Erstatning. Tekstilfabrikanterne (Gruppen Tekstilvarer) har stadig maattet lade sig nøje med mindre Udbytte pr. Enhed, men har paa den anden Side vundet ved en stærkt forøget Afsætning. Mindst paavirket af Prisforandringer er Blandingsgruppen »Andet«.

Bog anmeldelser.

WILLIAM SCHARLING. **Værdilærens Udvikling 1871—1900. Grænseværdilæren.** Kbh, 1903. (G. E. C. Gad). 157 S.

Det er en ualmindelig energisk Forfattervirksomhed, Prof. Scharling har udfoldet i de sidste Aar. Med kort Mellemrum er hans »Bankpolitik« udkommet i to Oplag, for ikke at tale om en tysk Udgave. I 1903 udkom »Værdilærens Udvikling« og et »Grundrids af Nationaløkonomiens Theori«, særlig med de juridiske Studerende for Øje. En »Handelspolitik« kan ventes i den nærmeste Tid, og umiddelbart derefter vil en større Nationaløkonomi følge.

Det er Frugterne af mange Aars Iagttagelse af det økonomiske Livs Udvikling og af den stadige Syslen med de derhen hørende teoretiske Spørgsmaal, som saaledes forelægges Offentligheden. »Grundrids af Nationaløkonomiens Theori« er tilgængelig for alle Interesserede igennem Bogladerne, men ved Betegnelsen: »Trykt som Manuskript« unddrager det sig nærmere Omtale i Pressen, og jeg maa derfor nøjes med at henlede Opmærksomheden paa dette Skrift uden at gøre Rede for dets Indhold. Derimod kan »Værdilærens Udvikling« gøre Krav paa en nærmere Redegørelse. Dette Skrift fremtræder som anden Del af en Værdilære, hvoraf første Del udkom i 1888 med Undertitel: Hvad bestemmer en Tings Værdi? Det var nærmest en kritisk Behandling af hele Værdilærens

Historie indtil omkring 1870, altsaa indtil det Tidspunkt, da den gamle »klassiske« Værditeori, som havde faaet sit endelige Udtryk i Stuart Mills Læresætninger, blev Genstand for Angreb, særlig ud fra Teorien om Grænse-nyttens, saaledes som den formedes af Jevons, Menger og Walras. Det nærværende Skrift behandler saa Udviklingen i den følgende Menneskealder, og det kommer ganske naturlig til helt igennem at dreje sig om Grænse-nyttens, idet Kampen for og imod denne Lære aabenbart er det mest fremtrædende Træk i det nævnte Tidsrumms Udvikling paa dette Omraade.

Forfatteren begynder med en kort Fremstilling af Værdilærens Standpunkt omkring 1870, og skildrer derefter det Angreb, Jevons rettede paa den ældre Teori, og den Opfattelse, der hos ledende engelske Nationaløkonomer som Marshall blev Frugten af den hele Diskussion. Derefter følger et længere Afsnit, som danske Nationaløkonomer have Grund til at være taknemlige for, nemlig en Redegørelse for Carl Mengers Teori. Hans berømte »Grundsätze der Volkswirtschaftslehre«, der udkom omtrent samtidig med Jevons' »Theory of Political Economy« (1871), er fuldstændig udsolgt, og der findes i Danmark næppe mere end et eneste Eksempplar deraf; det er gennem Mengers Disciple, først og fremmest Böhm-Bawerk, at man her i Danmark hidtil har kendt noget til hans Lære. Den frembyder stor Interesse ikke blot ved de slaaende Lighedspunkter med Jevons' Teori, saa at man ofte kan sige, at det er ganske samme Sætninger med og uden matematisk Klædedragt, men ogsaa ved de mange ypperlige Eksempler, grebne ud af selve det virkelige Liv, hvormed Menger underbygger og forklarer sine Læresætninger.

De følgende to Afsnit dreje sig væsentlig om Fr. Wieser og Böhm-Bawerk, og Forfatteren dvæler derefter kort ved forskellige Indvendinger, som Böhm-Bawerk i sin Tid har rettet mod ham, delvis beroende paa en Misforstaaelse.

I den sidste Del af Bogen gaar Prof. Scharling saa ud paa at bestemme den Betydning, Læren om Grænse-nyttens har for Værdilæren. Han er ingenlunde nogen Modstander af denne Teori; tvertimod anerkender han dens Rigtighed overalt, hvor der virkelig kan være Tale om Teoriens Anvendelse, men han hævder blot, at Grænse-nytteteorien ikke er den hele Værdilære, men kun et Led i den. Det er muligt, at en Del af de Indvendinger, han retter imod Teorien, vilde komme til at staa i et lidt andet Lys, hvis han havde medtaget den tredje af Teoriens Ophavsmænd i sin Fremstilling, Walras, der paa Grund af sin tørre matematiske Form saa ofte har maattet finde sig i at staa sidst i Rækken, og som vel nok heller ikke har haft Jevons' sprudlende Genialitet. Men i Hovedsagen vil det vundne Resultat vistnok komme til at staa fast i Fremtiden, at det ikke er to indbyrdes modstridende Teorier, der her er Tale om, men at Læren om Grænsenyttens uddyber og supplerer den ældre Teori og muliggør en klarere Forstaaelse af mange Fænomener, at den altsaa betegner en Berigelse af den fra tidligere Slægter nedarvede Erkendelse, ikke nogen Modsætning dertil. Et saadant Resultat kan Tilhængerne af Grænse-nyttelæren da ogsaa være veltilfredse med.

Forfatteren paapeger særlig et Omraade, hvor Grænse-nyttelæren vil kunne have Betydning, nemlig Læren om Forbruget, hidtil maaske et af de mest forsømte Afsnit af Nationaløkonomien. Heri er jeg fuldstændig enig. Han kunde have anført endnu et meget nyttigt og særdeles frugtbart Omraade for den nationaløkonomiske Tænkning, Skattespørgsmaalene, et Omraade, hvor Cournot allerede for to Menneskealder siden paaviste en Række interessante Problemer, som han løste med den for ham ejendommelige Elegance. Hvad Forbruget angaar, da vil man med dette som Udgangspunkt kunne tænke sig Efterspørgselen i et Samfund underkastet bestemte Love, afhængige af Fordelingen og af de subjektive Værdier, som de enkelte Samfundsmedlemmer knytte til de Varer,

der er Tale om, og man faar da de Efterspørgselsrækker, som særlig L. Birck opererer med. Ogsaa ad denne Vej naar man vel saaledes til det Resultat, at Læren om Grænsenyttten faar en overordentlig Betydning ved selve Fastsættelsen af Prisniveauet, ikke i Modsætning til, hvad man lærte i den »klassiske« Nationaløkonomi, men i Tilslutning dertil.

Der kan selvfølgelig i Fremtiden blive Strid nok endda; det var vel ikke godt andet. Men for Værdilærens Vedkommende turde det nærmest blive en Strid om et »mere« eller »mindre«, om Grænsenyttens Anvendelse skal forøges eller formindskes, ikke om denne Lov skal være eneraadende eller landsforvises. Dette »mere« eller »mindre« vil altid for en stor Del komme til at bero paa den enkelte Forskers Individualitet.

Det er saaledes en fredelig Løsning af Knuden, man er ved at naa henimod. Og til dette Resultat har Prof. Scharling bidraget sin Del ved sin rolige, ædruelige Fremstilling af hele Værdispørgsmaalet og dets Historie.

H. Westergaard.

Hages Haandbog i Handelsvidenskab. Anden Udgave ved MICHAEL KOEFOED og EMIL MEYER. Københ. 1904. G. E. C. Gad.

Med det i Slutningen af Juni udkomne 7de Hefte af dette store Værk afsluttedes andet Afsnit, Grundtræk af Nationaløkonomien. Det falder i 7 Dele: Indledning, Produktion, Ombytning, Fordeling, Forbrug, Økonomisk Politik og Finansvæsen. Af disse er kun Ombytningen gaaet nogenlunde uforandret over fra 1ste Udgave, men det synes ogsaa at være det eneste Afsnit, der har samme Forfatter. Det øvrige er saa betydelig omarbejdet, at det i Virkeligheden er et nyt Værk. Fremfor det gamle har det navnlig det Fortrin at være mere harmonisk, idet der ikke har været saa mange Forfattere om at skrive det.

Endvidere er det udvidet med ca. 50 % og har derved faaet Plads til flere helt nye Stykker; samtidig er nogle Smaastykker udeladt, oftest med god Føje, undertiden med mindre god. Endelig er Fremstillingen blevet mere realistisk og Stofvalget mere praktisk, men det kunde sikkert ønskes, at man var gaaet endnu videre i disse Retninger. — De 7 Hoveddele enkeltvis giver Anledning til følgende Bemærkninger.

Indledningen vil man sikkert have mest Glæde af at læse sidst, og navnlig maa det anbefales Lærere ved Handelsskoler at benytte denne Fremgangsmaade. Et saadant almindeligt Overblik over det økonomiske Samfunds og den økonomiske Videnskabs Betydning og Historie forstaas meget bedre, naar man har et Grundlag af konkrete Enkeltheder. Særlig gælder dette Litteraturhistorien; de forskellige Forfatters Betydning for Udviklingen af dette eller hint Afsnit af Nationaløkonomien kan kun forstaas, naar vedkommende Afsnit alt er gennemgaaet. I øvrigt maa netop Litteraturhistorien fremhæves som det bedste af Indledningen; den er meget indholdsrig og gør Indtryk af at være et selvstændigt Førstehaandsarbejde. Derimod er Skildringen af Samfundets Udvikling lidt for almindelig holdt; den ældre Udgave havde her et Fortrin ved en mere konkret Skildring af f. Eks. Lavenes og Landboforfatningens Historie.

Derefter kommer den egentlige Fremstilling af Nationaløkonomiens Teori; den er i Overensstemmelse med Traditionen delt i: Produktion, Ombytning og Fordeling, hvortil endelig er føjet: Forbrug. Mon denne Ordning nu ogsaa er den bedste, eller fører den ikke til Splittelse af sammenhørende Æmner? Det der staar S. 92 om Jorden som Produktionsfaktor, S. 121 om Prisen paa Raastoffer og S. 149 om Jordrenten, burde være behandlet i Sammenhæng; ja det, der staar helt henne i »Økonomisk Politik« S. 165 om Jordrentebeskatning, hører egentlig ogsaa med. Paa lignende Maade behandles Arbejdet

baade under Produktionsfaktorer, under Arbejdsløn og under Arbejderpolitik.

Under »Produktion« hævdes det, at Handelen er produktiv. Det er der jo mange Forfattere, der gør; men hvorfor skal man dog gøre Vold paa Sprogbrugen, ja ligefrem gøre Sproget fattigere ved at udviske Forskellen mellem nyttig og produktiv? Hvorfor kan Læger, Lærere, Videnskabsmænd og Købmænd dog ikke nøjes med at være nyttige? Uproduktiv er da intet Skældsord. — Det klassiske Befolkningsproblem behandles langt udførligere end i 1ste Udgave. Hvorfor egentlig det? Det er jo absolut ikke aktuelt; det moderne Befolkningsproblem er jo det stik modsatte, idet det knytter sig til den Aftagen af Fødselshyppigheden, som først har faaet Frankrigs Folketal og dermed baade dets økonomiske og aandelige Spændstighed til at stagnere, og som nu synes at brede sig til flere Lande. Men skal Spørgsmaalet behandles udførligt, da bør det ikke være saa blottet for Statistik og Historie om Fødselshyppighed, Dødelighed og Fordoblingsperiode. S. 98 har der indsneget sig en Slags Regnefejl, idet den aritmetiske Progressions Udgangspunkt sættes til Nutiden; hvis det var Malthus's Mening, at det skulde regnes fra hans Tid, er vi allerede saa vidt, at der i de næste 25 Aar kun kan komme en Forøgelse af Næringsmidlerne i Forholdet 5 til 6, ikke 1 til 2. — Kapitalens Dannelse og Maskinernes Betydning beskrives godt, og derefter følger et helt nyt, langt, livligt og i det hele udmærket Afsnit om Produktionens Organisation; lidt af Stoffet er dog henflyttet fra andre Afsnit. Der tales udførligt og klart om Arbejdsdeling, Stordrift, Produktionsforeninger og Aktieselskaber, men altfor kort om Karteller og Forbrugsforeninger; maaske de sidste kommer i en anden Sammenhæng. Særlig maa fremhæves den klare Adskillelse mellem Stordriftens tekniske og merkantile Fortrin. — Sidst i »Produktionen« findes et lille, ganske overflødigt Afsnit om Produktionsomkostninger, der bl. a. oplyser en om, at naar der er Vand nok, er

det ikke noget Tab at ødsle med det. Beslægtede Bemærkninger faar hist og her Lov til at beslaglægge $\frac{1}{4}$ Side eller mere.

»Ombytning« er som sagt ret uforandret. Afsnittene om Penge og Kredit er gode; men Værdilæren, der er tillæmpet noget efter Grænsenytteteorien, er lovlig abstrakt og bygger for meget paa tænkte primitive Forhold, der er for forskellige fra Nutidens faktiske Forhold til at kunne lette Forstaaelsen af disse. Værdiens Afhængighed af subjektive og objektive Momenter (Forbruget og Produktionen) synes mig noget sammenblandet. — Mon det stemmer med de faktiske Forhold i Danmark, naar det S. 133 hævdes, at Handelen støtter Produktionen ved at frigøre Kapitalen og overtage Varerne regelmæssigt, selv om Forbruget er uregelmæssigt? Mon vore Detaillister ikke snarere stiller lovligt store Fordringer i Retning af Kredit, og mon de ikke netop selv skaber Uregelmæssigheder i Afsætningen ved forcerede Indkøb under stigende Priser, forhalede under faldende? — Endelig: Mon Teorien om Vekselkursens Indflydelse ikke stammer fra en Tid, da Svingningerne var større, og mon Fremstillingen ikke giver Læseren et lidt for stærkt Indtryk af Metalforsendelsernes Hyppighed? Lidt mere om indiske eller lignende Vekselkursfænomener overfor Papir- eller Sølvfodslande, navnlig om den derved fremkommende Beskyttelse o. s. v., vilde sikkert være paa sin Plads i en Bog, der er beregnet paa praktiske Købmænd.

»Fordeling« begynder med et lille godt Stykke om, hvilken Fordeling der er den bedste. — Den teoretiske Behandling af Arbejdslønnen er sikkert saa god, som den kan være, men der er nu en Gang ikke noget videre at sige om det Æmne. Stærkt udvidet og forbedret er Behandlingen af de forskellige Lønssystemer og af Fagforeningerne; dog kunde en Del af den Plads, Arbejdslønnens Teori beslaglægger, være bedre anvendt til en endnu mere indgaaende Drøftelse af Akkordløn-Problemet o. lgn. og til en ligesaa fyldig Behandling af de danske

Fagforeningers Organisation som af de engelske. — Renten behandles lovlig abstrakt og lidet overbevisende overfor den, der ikke i Forvejen er Tilhænger af den moderne Teori; lidt konkret Rente-Historie vilde have virket forfriskende. — Jordrenten er helt omskrevet og betydelig forbedret, medens Driftsherregevinsten snarest er forkortet; denne Indtægt ses nærmest som Løn for den merkantile Disposition, hvad enten den er knyttet til Handel og Spekulation eller direkte til Produktionen — sikkert et frugtbart og rigtigt Synspunkt.

»Forbrug« er et helt nyt Afsnit. Det handler om Luksusforbrugets Betydning og om Muligheden af almindelig Overproduktion, to vanskelige og omstridte Spørgsmaal, som har faaet en meget tilfredsstillende Behandling.

»Økonomisk Politik« har en lovlig almindelig holdt Indledning, men samler sig iøvrigt om enkelte Hovedspørgsmaal, medens den ældre Udgave spredte sig for meget. — Under Socialismen kunde man have ønsket lidt mere om Karteller og om Stats- og Kommunedriftens Fremtrængen. — Fremstillingen af den engelske Arbejderbeskyttelseslovgivnings Historie er altfor lang; men af Forsørgelseslovgivningen navnlig i Tyskland og Danmark gives der et meget interessant, selvstændigt og anskueligt Helhedsbillede. — Ogsaa Toldværnsspørgsmaalet har faaet en forstandig, selvstændig og indholdsrig Behandling, nærmest fra frihandlerisk Synspunkt.

Endelig kommer »Finansvæsen«, der er stærkt udvidet, navnlig ved en lang teoretisk, men alligevel ikke abstrakt Fremstilling af Skatterne. Naar undtages Overvæltningsproblemet, der ikke egner sig til samlet Behandling, er Afsnittet ubetinget godt. Efter Teorien kommer en Række selvstændige og gode Oversigter over Finansstatistik og Skattelovgivning, bl. a. over de nye Skatter.

Alt i alt en god Bog, som sikkert vilde faa mange Købere, hvis den udgaves som Særtryk; vi trænge i høj Grad til en saadan Fremstilling af Nationaløkonomien. Indholdet er forstandigt, Sproget omhyggeligt, klart og

behageligt, og de store, tættrykte Sider hjælper en til let at faa Overblik over Stoffet.

Jens Warming.

Litteratur-Notitser.

— Professor Karl Büchers »Die Entstehung der Volkswirtschaft« er udkommen i 4de Oplag. Bogen er i sin Tid bleven udførlig anmeldt i Nationaløkonomisk Tidsskrift (Aargangene 1894 og 1898), og vi skulle derfor indskrænke os til paany at henlede Opmærksomheden paa de fortrinlige Afhandlinger, den indeholder. Uagtet Indholdet er en Række selvstændige Foredrag uden nogen tilsigtet Forbindelse, er der dog — navnlig efter de gentagne Revisioner og Omarbejdelser — udmærket Sammenhæng mellem Bogens enkelte Afsnit, af hvilke flere (f. Eks. Kapitlerne om Haandværkets Tilbagegang og om den sociale Klassedannelse) give det historiske Grundlag for Forstaaelsen af højst aktuelle Spørgsmaal. Særlig turde Bogen være at anbefale Studerende, der ønske samtidig at belæres om Samfundets store Udviklingslinjer og at trænes i stringent økonomisk Tænkning.

— Under Titelen »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 1879—1904« har Professor C. Nyrop i Anledning af Fællesrepræsentationens 25 Aars Jubilæum udgivet en historisk Oversigt, der dog ikke begrænser sig til de 25 Aar, men medtager et orienterende Rids af Organisationsbestræbelserne før Fællesrepræsentationens Stiftelse. Til Bogen er som Bilag knyttet en overordentlig nyttig Oversigt over herhen hørende Litteratur, systematisk ordnet og bl. a. omfattende det Mylder af Fagskrifter (selvstændige Bøger og Pjecer saa vel som Tidsskrifter), der have set Lyset i de sidste Aartier. Professor Nyrops kyndige Haand og aldrig svigtende Omhu spores overalt i Bogen.

— Snedkerlavet i København har fejret sit 350 Aars Jubilæum ved Udgivelsen af Lavets Historie ned gennem Tiderne. »Snedkerlavet 1554—1904, Livet i en dansk Haandværker-Organisation gennem 350 Aar« er skrevet af Industriforeningens Sekretær, Hr. R. Berg, der paa Grundlag af omfattende Arkiv-Undersøgelser her har samlet og ordnet et stort og højst interessant Stof til Belysning af Haandværkerforhold i Fortid og Nutid. Bogen kan med sine mange, fortrinligt udførte Illustrationer med Rette betegnes som et Pragtværk.

— Forlaget Björck & Börjesson i Stockholm har tilsendt Redaktionen et Skrift af G. H. Holmberg om »Kooperationen bland de jordbrukande klasserna«. I al sin Kortsfattethed og Fordringsløshed er den lille Bog særdeles orienterende med Hensyn til de forskellige Organisationsformer, der anvendes i de Lande, hvor Andelsbevægelsen har faaet Indpas i Landbruget.

— Som 4de Bind i Serien »Arbetsstatistik« har det svenske Kommerskollegium udsendt en tyk Bog om »Mindre, egentliga mekaniska verkstäder samt vissa specialverkstäder«. Hermed er den Undersøgelse afsluttet, der indledes med den i nærværende Tidsskrifts Aargang 1901 (S. 509 ff.) omtalte Redegørelse for den større Maskinindustri. Det nu foreliggende Bind, der ligesom det foregaaende er udarbejdet af den nuværende Chef for Kommerskollegiets arbejdsstatistiske Afdeling, Dr. Henning Elmquist, sammenfatter Resultaterne af den hele, ret stort anlagte Undersøgelse og giver desuden en Skildring af den svenske Maskinindustri's Udviklingshistorie og økonomiske Stilling i Fortid og Nutid.

Trustens Organisations- og Financieringsformer.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 20. Oktober 1904.

Af

Dr. L. V. Birck.

I.

»Ved en »Trust« forstaar vi en Sammensmeltning af flere Enkeltforetagender til et kollektivt Foretagende«, siger den forfarne Sekretær for Østrigs »Industrielle Centralverband«, Dr. Grunzel. Denne af Almenheden akcepterede Definition er urigtig, forsaavidt »Trusten« kun er en Organisationsform, i hvis Rammer den industrielle Sammenslutning ikke behøver at indordne sig, og som paa den anden Side anvendes ved Foretagender, der intet har med den industrielle Koncentration at gøre.

I engelsk-amerikansk Ret findes Trusten som et ejendommeligt Institut, der er beslægtet — hvad ogsaa fremgaar af Ordets literale Mening — med Romerrettens »Fideicommiss«, (Trust betyder Tillid og derefter overført Værgemaal). Trusten er det Retsinstitut, hvorved en Person, »the trustee«, bestyrer en Formue til Fordel for en anden (beneficiarius). Grænsen for Trusteens Raadighed er sat i det Overdragelsesdokument (deed of trust), i Kraft af hvilket

han bestyrer Formuen. I Amerika har Institutionen faaet en videre Anvendelse, idet Personer, der ikke selv vil eller kan anbringe deres Midler, giver disse eller en Del af dem i Trust til en anden — en Enkeltperson eller et Interessentskab (f. Eks. et agtet Sagsførerfirma) eller et Aktieselskab, en saakaldet Trustbank, der har gjort Bestyrelse af betroede Midler til Specialitet. Oftest vil Trustbankens Virksomhed nærme sig en Sparekasses, og flere saakaldte Trustbanker er faktisk Sparekasser. I sin Oprindelse er Trusten da et Fideicommiss, senere omformet til et Finansinstitut; i den Art amerikanske Finansinstitutter, Trustbanker, o: Banker, der har Sparekasseafdeling, og hvis væsentligste Forretning er Anbringelse og Administration af Formuer, indestaar der i Øjeblikket c. 4000 Millioner Dollars.

II.

Det var vistnok i England Tanken kom op, at give »Trusten« en videre Opgave end den blotte Bestyrelse af Formuer. En Del mindre Kapitalister var i Slutningen af 60'erne utilfredse med de smaa $3\frac{1}{2}$ pCt., engelske Consols da gav. Højere Rente tilbød forskellige industrielle Foretagenders og Jernbaners Aktier samt fremfor alt eksotiske Papirer, der tilmed var til Købs til en lav Kurs. Til Gengæld var Sikkerheden saa som saa; den enkelte uerfarne Kapitalist, der greb til slige Anbringelser, kom ofte til at købe i det gale Øjeblik og just de Papirer, der ingen Rente gav; og dog saa man, at kyndige Folk fik større Indtægter ved at anbringe Penge i 2den og 3dje Klasses Statspapirer.

Som Redning ud af dette Dilemna, hvor Kravet om Sikkerhed ^{stred} mod Kravet om høj Dividende, greb man til Trusten. Man gav en Del af sin Formue ved et formelig Overdragelsesdokument i »Trust« til 6 Trustee's, Tillidsmænd, der var kyndige Børsmænd. Til Gengæld fik man paa Navn lydende og uoverdragelige Certifikater. Trustformuen, der altsaa var tilvejebragt ved Indskud fra flere, anbragtes i oversøiske Papirer, Jernbaneobligationer og sydeuropæiske Laan. Spekulationen er den: alle disse Papirer vil ikke svigte paa en Gang; købt til en lav Kurs og med kyndigt Omdømme forrentes de saa højt, at selv om en Del af dem ikke giver Udbytte, saa vil de sikkert i Gennemsnit og over en Bank give mere end 3—4 pCt. af Købekursen.

Overskuddet, der skyldtes dels den høje Rente, disse anden Klasses Papirer gav, og dels en eventuel Kursavance, skulde fordeles som følger: efter at Tillidsmændene var aflønnede (med Procenter), fik Deltagerne i Trusten $3\frac{1}{2}$ pCt. paa dens Certifikater. Resten anvendtes til at amortisere Certifikaterne. Naar disse saaledes var afbetalte og havde faaet deres Hovedstol og billig Rente udbetalt af Trustens aarlige Overskud, skulde de af Trusten ejede Obligationer og Aktier sælges og Udbyttet heraf fordeles som Rengevinst til Trustdeltagerne.

I sin første Anvendelse var Trusten endnu en Art Venneselskab, der opererede med en begrænset Kredses Midler. Til Sikkerhed var der i Trustdokumentet bestemt, at ikke mere end 10 pCt. af Formuen maatte anbringes i samme Papir. Denne Trust fik Efterlignere, og hermed var den saakaldte »Investments-trust« skabt.

Som Eksempel skal nævnes den i 1868 startede »Colonial Governments« Trust, hvis 1 Mill. £ anbragtes i 5 pCt. Østrigere (købt til Kurs 66), 6 pCt. Argentiniere (Kurs 73), 7 pCt. Chilensere (Kurs 98), 7 pCt. Ægyptere (Kurs 87), 6 pCt. Tyrkere (Kurs 56), 3 pCt. Spaniere (Kurs 35) osv. Beregningen slog til, og man kunde give 6 à 7 pCt. i Rente af de Certifikater, som Trusten havde udstedt til sine Deltagere.

III.

Men Investment- (Anbringelses-) Trusten skifter Karakter; den faar flere og flere Efterlignere, og faar en ren kommerciel Farve.

De første Truster skabes alle i Tiden fra 1868 til 1873. I Slutningen af 80'erne dukker de op paa ny, men i ændret Form. De fra 6 til 9 Tillidsmænd er afløste af et Aktieselskab, et »Trust Company«, hvis Aktier er overdragelige og hurtig noteres paa Londons Børs; som saadanne blive de Spekulationspapirer.

Trustselskaberne specialisere deres Virkeomraade; der dannes Truster til Erhvervelse af oversøiske Papirer, Truster til Køb af Jernbaneaktier osv. Tanken er jo ikke usund. For Eksempel vil man iagttage, at dansk Skibsfart over en Bank er ganske lukrativ; men Skibsaktier er ikke ufarlige, fordi de svinge stærkt, og Udbyttet veksler fra 0 til 12 0/0. Et Selskab, ledet af Folk med Kendskab til Dampskibspapirer, kunde udligne Risikoen og dog give sikkert 5 0/0. Det var saadanne Iagttagelser, man gjorde i England.

Men en Direktion vil have større Myndighed end nogle private Tillidsmænd, og derfor bortfaldt Reglen om, at Trusten kun maatte anbringe 10 pCt. af sine

Midler i samme Papir. Direktionen for Trusten fik meget vidtgaaende Beføjelser med Hensyn til Anbringelsesmaaden.

De ny Selskaber lægger nu an paa Kursgevinsten, Gevinsten ved Køb og Salg af Papirer, som en beregnet og væsentlig Indtægtskilde; idet disse Selskabers Direktører lønnes med en høj Tantième, der ofte sættes efter at Aktionærerne har faaet mindst 4 pCt., er de interesseret i større Ekstraindtægter, og Trusten bliver i meget en Spekulant paa Aktier.

Anbringelsestrusten er nu bleven forvandlet til en Finanstrust, en Art Bank, der som eneste Forretning spekulerer i anden Klasses Sikkerheder. Hermed er det oprindelige i Trustbegrebet helt bortfaldet, og Trust bliver Navnet for særlige Arter Finansinstitutter; Trusteen, Formynderen, Tillidsmanden, er omformet til en almindelig Aktiedirektør og beneficiarius er en almindelig Aktionær.

Ved Trust forstaar vi nu i det følgende et Finansinstitut, der — ligegyldig Motivet — ene opererer i industrielle Papirer eller anden Klasses offentlige Papirer. Endnu en Ændring undergaar Finanstrusten; den fordeler sin Risiko forskelligt paa sine Deltagere; giver Masseformuen 6 pCt. (6000 Kr. paa 100,000 Kr.), saa udsteder Trusten 50,000 Kr. i fast forrentelige Obligationer paa 4 pCt. og 50,000 Kr. i Aktier. — Paa en Masseformue af 100,000 Kr. regner man altid at kunne faa 2000 Kr., altsaa altid at kunne forrente de udskilte Obligationer; og alt hvad der indtjenes herover, gaar til Aktionærerne, der saaledes in casu, hvis Masseformuen giver 6 pCt., kan have 8 pCt., noget mere i heldige Tider, noget mindre i daarlige Tider. Og da

Direktionen lønnes efter Aktionærens Overskud, bliver Fristelsen til at udstede Obligationer med fast, men ogsaa begrænset Rente, stor. Dertil kommer, at i Tilbageslagstider er det lettere at afsætte Obligationer end Aktier. Man gaar videre endnu, og deler Aktierne i to Grupper, Præferenceaktier, der f. Eks. mindst faar 4 pCt. og højst 6 pCt., og Stamaktier, der faar, hvad der bliver tilovers. Lad af 100,000 Kr. de 40,000 blive 4 pCt. Obligationer, de 30,000 5 pCt. Præferenceaktier og de 30,000 almindelige Aktier. Er Gennemsnitsudbyttet af de 100,000 Kr. 6 pCt., faar Obligationen 1600 Kr., Præferenceaktien 1500 Kr. og de almindelige Aktier faar 2900 Kr. eller $9\frac{2}{3}$ pCt. Er Udbyttet kun 4 pCt., faar Obligationen og Præferenceaktien som før; der bliver altsaa 900 Kr. til Stamaktierne, der saaledes kun faar 3 pCt. Man udskiller da Risikoen og lægger den paa Aktierne, fortrinsvis paa Stamaktierne, hvis Udbytte og hvis Kurs derfor bliver højst variabel. Herigennem bliver den simple Trustaktie et egentligt Spekulationspapir, og Selskabets Karakter af en Børsjobber paa Aktier end mere udpræget.

Denne Form for Finanstrusten vender tilbage til Amerika og faar der større Udbredelse, idet man der kaster sig over Mine- og Jernbanefeldtet.

Efter 1887, da Goshen har gennemført sin store Konvertering og bragt Consols Rente ned til $2\frac{3}{4}$ pCt., søger de mange smaa Kapitalister en sikker og dog mere lønnende Anbringelse, og Finanstruster rejse sig som Paddehatte; som Eksempel skal nævnes »The Trustee's Executors Securities Co« med en Aktiekapital af 600,000 £ og en udstedt Obligationskapital af 14 Mill. £.

Firsernes Truster kaster sig over oversøiske Papirer, Jernbane- og Statsobligationer i Sydamerika. Da Baring Brothers likviderer, er det fordi Firmaet er engageret i en Mængde Finanstruster, der opererer med argentinske Papirer paa en Tid, da Argentina er bankerot.

IV.

Endnu en Omformning undergaar Trusten, idet den bliver til en Emissionstrust, en Emissionsbank, der i meget har Lighed med den franske *Credit mobilier* og Bontoux's katolske Bank, for mange Foretagenders Vedkommende ikke blot i Plan og Operationsmaade, men desværre ogsaa i Skæbne. For at skaffe Anbringelsesmaader, naar de oversøiske Papirer er ilde sete, starter man selv almindelige Selskaber, industrielle, Bjærgværker og Jernbaner, og udsteder paa Basis af disse ukendte og nye Selskabers Aktier og Skyldbreve egne Aktier og Obligationer. Det før nævnte »Trustee's Executors« udstedte i Løbet af et Par Aar for 14 Mill. £. Naar egne Aktier ikke kan afsættes, udsteder man egne Obligationer. Men hermed bliver Finanstrusten et Middel i Gründerspekulationens Tjeneste; man opretter ikke længere Truster, fordi man har Penge, hvortil der ønskes Anbringelse, men fordi man mener, at Trustaktierne er lettere afsættelige end et eller andet obskurt Foretagendes Aktier. Trustens Formaal bliver da ikke den at anbringe eller spekulere med Penge, men at rejse Penge til ofte tvivlsomme Foretagender.

Enhver, der har fulgt Aktieinstitutionens Udvikling i de sidste Aar, vil have lagt Mærke til den saakaldte Overkapitalisering, der, bortset fra den rene Svindel, bestaar i at udstede Aktier — ikke i Forhold til den

virkelig anbragte Kapitals Anskaffelsesværdi, men i Forhold til Udbyttet. Saaledes — for at tage det groft — naar en faktisk indbetalt Kapital paa 100,000 Kr. giver f. Eks. 8000 Kr., og der da udstedes Aktier ikke til et Beløb af 100,000 Kr., men til et Beløb af maaske 200,000 Kr., idet de 8000 Kroners Udbytte kapitaliseres til en Rentefod af 4 pCt.

Nuvel, de emitterende Finanstruster anvender den Metode: Først emitterer de Aktier i almindelige Foretagender, og dersom Udbyttet er over 4 pCt., udsteder de flere Trustpapirer, end der svarer til den faktiske Kapitalbeholdning. Dette kaldes her »stock-splitting«, man splitter Aktierne i andre Foretagender. For Eksempel køber »The Stock Conversion & Insurance Co.« 500,000 £ i Jernbanepapirer, og udsteder herpaa: $\frac{1}{2}$ Mill. £ i $3\frac{1}{2}$ pCt. Obligationer, $\frac{1}{4}$ Mill. £ i 4 pCt. Obligationer og $\frac{1}{4}$ Mill. i almindelige Aktier, der hurtig kun noteres i en Kurs af 35. Giver disse Jernbaneaktier c. 6 pCt. (30,000 £), kan Trusten forrente baade sine $3\frac{1}{2}$ og sine 4 pCts. Obligationer og endda have en lille beskeden Dividende til den Kvart Million Stamaktier (1 pCt.).

I 1890—93 fallerer en Del af disse Selskaber, men saadanne kommer atter i den sidste Opgangsperiode efter 1895 frem paany: de emitterende og spekulerende Truster benyttes til at starte hele Industrier, ofte af tvivlsom Værd. Finansingenierne og Storbedragerne Whitaker Wright og Hooley brugte og misbrugte Finanstrusten; de startede en Række Selskaber, hvor Basis for det enes Obligationer var Besiddelsen af det andets ofte værdiløse Aktier. Saa nyttig og berettiget Finanstrusten end var i sin oprindelige Form som

Investment-Trust, som et Selskab, der med godt Skøn udligner Risikoen ved anden Klasses Papirer, saaledes at Smaakapitalister med samme Risiko kunde faa højere Rente, end Consols bød, — ligesaa farlige og skadelige blev de, da de gav sig den emitterende Kursspekulation i Vold, og hele Systemet kompromitteredes derfor, uagtet Trust-Ideen i sig selv var god og fornuftig.

Men Finanstrusten har endnu ikke naaet sin sidste Udformning. Det blev Amerika og Sydafrika, der gjorde den emitterende Trust til den kontrollerende Trust, og dermed til et Middel i den industrielle Sammenslutnings Tjeneste.

V.

Det Øjeblik, en Bank ligger inde — enten i Eje eller Haandpant eller i Depositum — med en Del Aktier i et Selskab, vil den kunne udøve en betydende Kontrol over vedkommende Selskab. Vi kender det jo herhjemme, hvorledes en Bank eller Finansgruppe (Konsortium) paa en given Tid helt kan diktere et Aktieselskab sine Betingelser; selvfølgelig brugte Finanstrusten ogsaa sin Magt i den Retning, og det blev ikke altid til Gavn for vedkommende Selskab. Naar en Finansgruppe pludselig interesserer sig for at understøtte et Selskab, kan man jo gaa ud fra, at det ikke er for Selskabets Skyld, men for at realisere en Gevinst.

Finanstrusterne udøvede — hver indenfor sit Speciale — en betydende Kontrol, ikke blot over et enkelt Aktieselskab, men over hele Forretningsgrene. Finanstrusten blev hermed kontrollerende.

Enkelte Selskaber holdt ret Kurs. I Tyskland dannedes der f. Eks. en »Schutz-Vereinigung« af Ak-

tionærer i sydafrikanske Guldminer, en Forening, der opererede under Finanstrustens Form, men hvis Maal kun var den fuldt ud legitime, at varetage egne Interesser overfor de sydafrikanske Magnater.

I Amerika benyttes den kontrollerende Finanstrust af Finansgrupperne i deres indbyrdes Kamp om Magten over Jernbanerne. Sagen er, at der skal for mange Millioner til at kontrollere en af de store Baner, som Erie- eller Pacifikbanen: for at regere en Bane, hvis Aktiekapital er f. Eks. 50 Mill. Dollars, er det selvfølgelig ikke nødvendigt at eje de 50 Mill. En Trust opkøber f. Eks. Halvdelen af Aktierne, in casu 25 Mill.; paa Basis heraf udstedes f. Eks. 15 Mill. i Trustobligationer og 10 Mill. i Aktier; ved at eje 5 Mill. af disse Trustaktier raader altsaa vedkommende Millionærer eller Interessegruppe over Flertallet og dermed Magten i Trusten, der igen har Flertallet og dermed Magten over Jernbanen. Og ofte vil endda Aktierne i Trusten være »splittede«, d. v. s. delte i Stamaktier og Præferenceaktier, og har blot den ene Del Stemmeret, er det jo kun nødvendigt at have Halvdelen af denne Del af Trustaktierne.

Intetsteds er Finanstrusten som Middel til Kontrol eller rettere til Magt over hele industrielle Brancher benyttet til en saa teknisk Fuldkommenhed som i Sydafrika.

Da Wittwaterrandminerne i Transvaal i Begyndelsen af 90'erne viste sig meget guldholdige, steg Kursen stærkt paa de Aktier, der var udstedte af Selskaber, der holdt »claims« i de Egne. Man udstedte nye Aktier paa forventede Udbytter, og ogsaa disse Aktier steg. Da gjaldt det for de ledende Minemagnater at

realisere denne Profit. Men dels var det ret farligt paa en Gang at kaste disse Aktier paa Markedet, og dels maatte man opgive Kontrollen over Minerne, samtidig med at man solgte Aktierne. Da var det, at man fandt paa Trusten som Hjælperen i Nøden. Finansmænd som Göerz, Robinson, Barnato og de Beer oprettede Trustselskaber, hvem de overdrog disse Aktier i de enkelte Mineselskaber til en meget høj Kurs. Istedetfor modtog de Stamaktier, Præferenceaktier og Obligationer, udstedte af Trustselskaberne; Obligationerne og Præferencepapirerne afsattes for en Del paa europæiske og amerikanske Børser og Magnaterne beholdt selv kun saa mange Aktier, som det var nødvendigt for at holde Flertallet i Trusten. Som ovenfor vist kunde man, ved at binde et Par Millioner i Trustaktier med Stemmeret, dirigere Trusten og derved holde Kontrol med Selskaber, hvis Kapital var det tidobbelte. Til sidst splittede man Trustpapirerne saaledes, at nogle havde Stemmeret, andre ikke.

Blandt den Art Kontroltruster maa jeg nævne: »Johannisburg Consolidated Investment Co.«, »Robinson South African Co.«, »Barnato Bank & Mining Corporation« og »Barnato Consolidated Mines«.

Andre Kontrol- og Finanstruster opstod paa den Maade, at et Firma dannede en Art Landbank, der ejede megen Jord; den solgte nu »Claims« til Minekompagnier, der oprettedes som Datterselskaber. Den beholdt selv disse Enkeltminers Aktier og udstedte paa Basis heraf Trustaktier og Obligationer. Som Eksempel herpaa nævner Max Jörgens i sin Afhandling »Financielle Trustgesellschaften«: »Consolidated Goldfields«, »Göerz & Co.«, »Randmines« m. fl.

Gennem Salget af Trustpapirer lykkedes det »Randbaronerne« at frigøre deres Kapital og at realisere store Gevinster uden derfor at tabe Magten over Minerne, hvis Aktier for en overvejende Del laa i Trustselskabernes Bokser. Randbaronerne, som disse store sydafrikanske Guldspekulanter kaldes, benyttede deres Magt dels til Spekulationsmanøvrer, der efter Kenderes Sigende hører til de mest umoralske, Fondsbørsens Mænd endnu har præsteret, og dels til at gennemføre en klog og profitabel Fællesdrift af de til forskellige Selskaber hørende Miner. Særlig berygtede for deres Kurssvingninger er disse Trustselskabers Stamaktier, der svingede mellem pari og en Kurs, der er næst til Nul.

VI.

Den i Afrika kendte Art af Kontroltruster var alt i 1880 benyttet i Amerika, hvor den tekniske og økonomiske industrielle Sammenslutning skete med den kontrollerende Trust som Organisationsmiddel.

Da den amerikanske Petroleumsring skal afløses af en faktisk Fusion, udnævner Ringens ledende Mænd 9 Tillidsmænd, »trustee's«, til hvem de overdrager deres Aktier mod til Gengæld at faa Modtagelsesbeviser, Trustcertifikater; disse Tillidsmænd raader altsaa over Aktierne i de enkelte Raffineringselskaber og kan paa disses Generalforsamlinger gennemføre en ensartet Ledelse; Enkeltelskabernes Udbytte indbetales til Trustherrerne, som her ud af betaler en ensartet Dividende paa Trustcertifikaterne. Da denne Form af Domstolene blev anset for ulovlig, opløste Petroleumstrusten sig, og de forskellige Korporationers Aktionærer fik deres Aktier igen; men straks efter lod Rockefeller den største

af disse, New Jerseyselskabet, særskilt opkøbe et Flertal af Aktierne i de andre Selskaber, og opnaaede derved det samme som man vilde have naaet ved en virkelig Sammenslutning.

Ved »The American Tin-plate Co« oprettedes et helt nyt Selskab, en egentlig Finanstrust, som opkøbte en Majoritet af Aktierne i de sammensluttende Selskaber, medens som sagt i »Standard Oil Trusten« et enkelt af Raffinaderierne fungerede som Trustselskab.

En tredje Form er en saakaldt »Voting trust«, d. v. s. de enkelte Selskabsaktionærer overdrog Stemmeretten til et Trustselskabs Bestyrelse, men beholdt iøvrigt deres Aktier; denne Adskillelse mellem Udbytte- retten og Stemmeretten, hvilken sidste jo gives i Trust, er interessant, forsaavidt som den kan omforme Aktien, der jo i Væsen er en Driftsherreandel, til en almindelig Obligation, d. v. s. et Skyldbrev, hvor Udbyttet blot ikke er fast bestemt, men svingende.

Trustens Form er som sagt forskelligartet. Vi har Faderselskaber, der har oprettet Datterselskaber og givet disse sidstes Aktier til sine Aktionærer eller solgt dem, men selv beholdt »the voting power«, Stemmeretten, og vi har Selskaber, der idet de lader de enkelte Foretagender beholde en retlig Eksistens og formel Selvstændighed, raader over dem alle ved at eje disses Aktier og til Gengæld ene udsteder sine egne Aktier og Skyldbreve. Atter andre Selskaber udsteder baade Trustpapirer og Aktier og Obligationer i de enkelte Selskaber, idet de blot beholder en Majoritet af de enkelte Selskabers Aktier i Trust, men lader Resten fa disse samt Enkeltelskabernes Obligationer være i Omløb hos Publikum. Snart er Trustselskabet et sær-

ligt ad hoc dannet Selskab, snart er det et enkelt af de sammensluttede Foretagender, der ved at opkøbe Aktier i konkurrerende Foretagender opfylder Trustens Funktion. Financierens og Gründernes Interesser, der er dominerende ved disse Sammenslutninger, vil imidlertid kræve Oprettelse af et nyt Selskab, blot for gennem Afsætningen af dettes Papirer at kunne realisere en Gevinst.

Hvor enten Trustselskabet eller det største af Enkeltelskaberne, der har opkøbt Aktier i andre Selskaber, tilintetgør disses Aktier, saaledes at dets Aktiver ikke er Papirer, men Fabriker, Jord, Varelagre etc., foreligger ogsaa retlig Fusionen, den retlige Sammensmeltning af flere Selskaber til et. I saa Fald har Trustselskabet ophørt at eksistere som saadant og er blevet et almindeligt industridrivende Aktieforetagende — d. v. s. naar det, vi populært kalder »Trusten« har naaet sit Maal økonomisk som retlig, har Hjælpe-midlet, Trusten, ophørt at eksistere.

En Undersøgelse af den rene Fusion ligesaavel som af Kartellet ligger udenfor min Opgave, der blot er den at belyse selve Trustinstitutionens retlige og finansielle Karakter. Derfor henviser jeg for Oplysninger om de industrielle Sammenslutninger til Jenks, Raffalovich og Grunzel, der giver gode Studier over amerikanske, engelske og kontinentale Industri-sammenslutninger. De engelske Verdenstruster vil ofte være en Blanding, vanskelig at artbestemme, f. Eks. vil J. & P. Coats engelsk-amerikanske Sygarnstrust dels være en Fusion af Enkeltforetagender, dels en Trust, forsaavidt som Firmaet Coats ejer Aktier i konkur-

rerende Foretagender og dels et Kartel, forsaavidt som Firmaet har Aftale ogsaa med tyske Sygarnsfabriker.

Heller ikke skal jeg her afhandle saakaldte Trustselskaber, som den tyske kartellerende Industri bruger, naar de kalder deres Hjelpeorganisationer som fælles Salgs- eller Indkøbs-Foreninger for Truster; i saa Fald maatte vi f. Eks. ogsaa regne Andelsmejerier og danske Indkøbsforeninger for Truster. Vi studerer jo ikke den industrielle Sammenslutnings Fænomener, vor Under-søgelsesgenstand er blot selve Trustselskabet, d. v. s. det særlige Finansselskab, der kontrollerer andre Selskaber, og hvis Aktiekapital har sit tilsvarende i Aktier og Obligationer, udstedte af andre Selskaber.

VII.

Medens de oprindelige Trustselskaber fremtræder som Foreninger af Laangivere, af Folk, der vil anbringe Penge og saaledes i den første Begyndelse som Investment-Truster ligner Sparekasser, optræder de i Tyskland og senere i Amerika og Afrika som en Gruppe af Laantagere, der som saadan har meget tilfælles med en Hypotekforening. Vore egne Kreditforeninger er i Virkeligheden store Truster for vore Jordbesiddere, som derigennem bliver forsynet med Kapital paa samme Maade som f. Eks. den tyske Elektricitets-Industri gennem Trustselskaber faar den nødvendige Kapital stillet til Disposition.

Medens man i Finanstrusten, førend denne indlader sig paa Emissionsvirksomhed, begynder med at have Kontanterne, som man derefter anbringer i alt eksisterende Papirer, vil vi i Finanstrusten af den senere tyske Type finde, at man begynder med at udstede Aktier

i visse nye Foretagender, som i sig selv ikke kan paaregne Kapitalisternes Interesse, og for at skaffe Kapital til disse Foretagender er det, at man starter Truster og udsteder og sælger disses Certifikater.

Ligesom 70'erne saa Anlægget af de store Jernbanelinjer, saa 90'erne Lokalbanelernes Net spænde sig over Europa. Efter at der i de fleste Stater var bleven vedtaget udførlige Regler for Lokalbanelers Anlæg, paabegyndte man Anlæggene; men medens man f. Eks. i Danmark væsentlig lod Kommuner og interesserede Lods-Ejere skaffe den fornødne Kapital, paakaldte man i Mitteleuropa i stor Stil Børsens Hjælp. Det var imidlertid vanskeligt at faa Aktier i ukendte Lokalbaneler afsatte i Berlin og Hamburg, og det gjaldt da at lokke Privatkapitalister paa anden Vis.

Atter her melder Trusten (der i Tyskland kendtes som »Treuhändlerorganisationen«) sig; for at skaffe Penge til Lokalbaneler oprettes Trustselskaber, der selv ligger inde med Lokalbanelens Aktier og til Gengæld udsteder egne Trustaktier og Obligationer.

»Kleinbahn«-Trusten kommer til at virke dels for at samle Kapital til flere smaa Anlæg, dels for at udøve Kontrol med Anlægget og Driften af disse Baner; herigennem kommer det sammensluttende Element frem, idet Kontrollen fører til, at flere af samme Trust kontrollerede Baner faar en ensartet Ledelse. Det gælder om istedenfor de mange ukendte Smaabaneselskabers Skyldbreve at faa et »Omnium«, et Fællespapir, der kan tiltrække en større Kreds' Opmærksomhed.

Den første af disse Truster var »Eisenbahnrentenbank« i Frankfurt, der fra 1887 anlagde en Række ungarske Baner. 1892 dannes »Algemeine Deutsche

Kleinbahnenbank«, der udstedte egne Aktier og havde Ret til at udstede 8 Gange Aktiekapitalen i Obligationer. Fra 1880 til 1900 anlagde tyske Jernbanetruster c. 9000 Kilometer Bane i Ungarn. I Belgien og Schweiz oprettedes lignende Truster med samme Formaal.

I Tyskland anlagdes fra 1892 til 1901 340 private Baner med 8500 Kilometer Spor; de deri engagerede Kleinbahntruster hidskaffede c. 510 Mill. Mk. ud af de 715 Mill., som Anlægene kostede. Særlig anvendes disse Truster til oversøiske og østerlandske Baneanlæg; f. Eks. havde den kendte østrigske Financier, Baron Hirsch, flere Trustselskaber til Anlæg af Baner i Lilleasien og paa Balkanhalvøen.

Oprindelig er det Hensigten blot at financiere, d. v. s. at skaffe Penge, der saa udlaanes til et Lokalbaneselskab, som lader en Entreprenør bygge Banen, og selv driver den, eller overlader Driften til en Forpagter; iøvrigt har vi ved Smaabanedrift tydelig adskilte Fraktioner: ¹⁾ Financieringen (besørget af Trusten), ²⁾ Bygningen (besørget af en Entreprenør), ³⁾ Besiddelsen (besørget af Lokalbaneselskabet) og ⁴⁾ Driften, ofte besørget af en Generalforpagter.

Men Trusten tvinges ofte til selv at anlægge Banen, og siden til selv at eje og drive en Lokalbane, selv om denne formelt bestaar som selvstændig, juridisk Person. Den samme Trust anlægger flere Baner: i Süddeutsche Eisenbahngesellschaft i Darmstadt har vi en Massetrust, der faktisk driver en Række Baner efter et Storselskabs Mønster, om end disse har en formel Selvstændighed. Trusten er Hovedselskab, Lokalbanerne og ofte Entreprenørselskaberne er da Datterselskaber, hvis Papirer det undertiden lykkes og ofte ikke lykkes

Trusten at afsætte. Nogle af disse Jernbanetruster lægger Vind paa at udstede Aktier, andre udsteder Obligationer. Det sidste levner Hovedaktionæren og Direktøren størst Gevinst, naar Foretagendet gaar. Men Betingelsen for Udstedelsen af Obligationer er rigtig nok den, at der er i alt Fald saa megen fast sikret Indtægt, at Obligationerne kan forrentes. Ved Krisen 1901—02 fallerede flere Jernbanetruster, fordi de ikke indtjente nok til at forrente Obligationerne. Foruden Jernbaner anlagdes der i 90'erne nogle Sporveje i Tyskland, hvis Kapital Trustselskaber som f. Eks. »Algem. Local & Strassenbahngesellsch.« i Berlin hidskaffede.

I Kleinbahntrusten har vi da et Finansinstitut, hvis eneste Opgave er at skabe et Fællespapir, hvorpaa der kan rejses Kapital til at financiere en Mængde Smaaforetagender, der hver for sig enten er ukendt eller ikke nyder Tiltro. Naar Kleinbahntrusterne ikke havde Held med sig, skyldes det dels, at Smaabaner ikke plejer at betale sig, dels at Trusterne var overkapitaliserede og bebyrdede med store Gründerudgifter, og endelig at flere af dem selv overtog Driften af Smaabanerne, og ikke lejede dem ud til en Forpagter, som i sikker Forpagtningsafgift vilde betale i alt Fald saa meget, som skulde til for at forrente de af Trusten udstedte Obligationer.

VIII.

Truster af samme Type som Kleinbahntrusten kendes ogsaa i Industrien. Edison har i Chicago en privat Trust til at financiere sig. Den i 1901 fallerede Leipzigerbank var f. Eks. Trust for nogle Masktørringselskaber; den tyske Montan- og Bryggeriindustri har

adskillige Trustinstitutter til Hjælp; men uadskillelig er Trusten knyttet til Fastlandets elektriske Industri.

Elektriciteten er 90'ernes Løsen, som Dampen var 70'ernes; Gründerperioden 1895—1900 gennemfører i Europa elektriske Lysanlæg og elektriske Transportmidler. De, der kommer først med at anlægge Fabriker for elektriske Dynamoer og Motorer, realiserer en stor Profit, og Aktieselskab dannes efter Aktieselskab. Imidlertid gælder det at faa disse elektriske Maskiner afsat, og for at fremme Afsætningen anlægges de elektriske Maskinfabriker selv Kraftcentraler, og da disse atter skal have noget at bestille, anlægges man Sporveje og Fabriker, der kan benytte Kraftcentralens Produkt, elektrisk Energi.

Men hertil kræves Kapital og atter Kapital, der skal fastbindes paa længere Tid. For Maskinfabriken er Dynamoen løs Kapital, der frigøres i Løbet af f. Eks. et Aar; for Kraftcentralen er Dynamoen fast Kapital, der først langsomt amortiseres. For at skaffe sig den vældige Kapital griber Dynamofabriken til Finanstrusten, der skal skaffe de Penge, der kan afkøbe Fabrikanten hans Maskine. Disse Finanstruster er emitterende, idet de udsteder Aktier i Kraftcentraler og elektriske Sporveje, som de selv beholder for til Gengæld at udstede og sælge Trustaktier. Den første Trust af denne Art var »Berliner Gesellschaft für elektrische Unternehmungen«, der som sit Formaal angav Tilførsel af Kapital til alle elektriske Foretagender, hvis Financiering var vanskelig ad anden Vej.

Den elektriske Trust havde et erhvervsmæssigt, ikke et finansielt Maal. Oprindeligt skulde disse Truster skaffe Kapital til flere Fabriker; men efter-

haanden som de enkelte Maskinfabriker udvidede sig, fik hvert af de større Selskaber sin egen Trust, ja enkelte Selskaber lapse sig med to à tre Truster. »Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft« i Berlin havde en Bank for elektriske Foretagender i Zürich, Siemens og Halske havde et Trustinstitut i Basel og et i Berlin, Schukert & Co. havde et i Nürnberg og et i Dresden, Union har to Truster i Brüssel og et i Berlin; Helios har Truster baade i Köln og Brüssel. Et mindre Selskab som Kummer & Co. i Dresden nøjes med én Trust. Disse Truster for de enkelte Fabriker har nok at gøre med at skaffe Penge til de Anlæg, hvortil deres Fabrik har Leverance af Maskiner. Firmaet Singer & Co. har en Trust, »Bank für electrische Industrie«, idet Firmaet er interesseret i at levere elektriske Maskiner til den mindre Industri.

Idet disse Truster forsyner elektriske Baner med Kapital, vil det i Virkeligheden blive det samme Selskab, der financierer, laver Maskiner, bygger Kraftcentraler, er Energileverant, anlægger, driver og ejer Sporveje og Lokalbaner samt raader over hele Industrier, der anvender enten Kraft fra Centralen eller har sin egen lille Station. Forholdet bliver her ret indviklet; Maskinfabrikens Tyngdepunkt bliver ikke længere Frembringelsen af Maskiner, hvortil den teknisk og finansielt er udstyret, men Drift af Sporveje, hvortil den ikke er saa godt beredt. Hvor store Summer der fastbindes, kan man se af, at syv elektriske Truster har en samlet Kapital af over 400 Mill. Mark. Et Selskab som »Electricitäts Aktiengesellschaft« har Hælften af sin Kapital anbragt i Aktier i Sporvejsanlæg, hvoraf en Del ikke forrenter sig. Krisen af 1901 fandt disse Sel-

skaber i en sørgelig Stilling: Lahmeyers Trusts Aktier var faldne fra 134 til 70, Kummers Trust var fallit, Helios havde tabt Hælvten af sin Aktiekapital, alle Selskaber havde været overkapitaliserede og belastede med unyttige Udgifter, og de elektriske Anlæg havde ikke svaret Regning. Fabrikerne havde anlagt nye Sporveje, ikke fordi der havde været Trang til dem, men fordi Fabrikerne skulde holdes gaaende. Det var ikke den naturlige Efterspørgsel, der som en Snor havde trukket Udbuddet efter sig, det var Maskinfabrikernes Trang til at »skabe« Udbud af Dynamoer, der havde fremkaldt en kunstig og derfor uholdbar Efterspørgsel. Her var Hovedfejlen: den naturlige Rettesnor, Efterspørgslen, kom ikke for Dagens Lys; Udbyttet af Maskinfabrikationen viste sig ikke ved Salget af Maskinerne, thi disse betales med Kraftcentralens Aktier, heller ikke ved Udbyttet af Kraftcentralen, nej Udbyttet af Maskinfabrikationen skal først vise sig i Sporvejsaktiernes Dividende, der maaske falder længe efter at Maskinen er afleveret.

Bortset fra, at de forskellige Trin af Produktionen fra Frembringelse af Raastof eller Maskine til den færdige Konsumvare eller Tjenesteydelse ikke kræver samme tekniske Ledelse og Financieringsmaade, har denne Forbindelse af alle Trinene i Produktionen under én Virksomhed den store Ulempe, at man ikke kan afgøre, om hvert enkelt Led i Produktionsprocessen foregaar hensigtsmæssigt, idet Profitten jo ikke fremkommer ved hver enkelt Virksomhed, men først som det fjerne Enderesultat af den samlede Virksomhed, naar dennes sidste Proces er til Ende, og Konsumvaren er i Forbrugerens Hænder. Som før sagt, har ogsaa andre

tyske Industrier benyttet sig af Trusten for at skaffe sig Penge; i den sidste Spekulationsperiode opstod der en Række saakaldte Industribanker, der var rene Truster, Aktieselskabet for Montanindustri udstedte 12 Mill. Mark i Trustaktier, Bank für Bergbau i Berlin opererer i Østrig og Rumænien o. s. v. o. s. v.

Ogsaa disse Truster viste sig ved Krisen af 1900 at være i alt Fald slet financerede og havde kaldt Foretagender til Live, der ikke havde Eksistensberettigelse.

De tyske Trustselskaber er da Institutter, der oprindelig skal skaffe Kapital til Foretagender, der er vanskelige at financiere, og som senere i højere Grad, end deres Formaal kræver, udvikler sig til Emisionsbanker, hvorved deres erhvervsmæssige Opgave tvinges til Side af Spekulationsinteresserne. Iøvrigt har de tyske Truster udøvet den samme kontrollerende Indflydelse paa de dem undergivne Selskaber som de amerikanske Truster og forenet Produktionen, ikke saa meget paa langs — ved at forene ensartede og konkurrerende Virksomheder — som paa tvers ved at forene de forskellige Trin i en afsluttet Produktionsproces.

IX.

I Amerika er det de store mellemstatlige Færdselsaarer, der sammenbindes og kontrolleres af Trusten. Enkelt-Staterne i U. S. of A., der nyder en meget stor Selvstændighed, har hver sine indbyrdes forskellige Trafiklove, saa at Jernbanelinjer, der som den store Southern Pacificbane gennemløber en halv Snes Stater, maa have en halv Snes forskellige Bevillinger. For at

bevare Enheden i Ledelsen af alle Sektionerne i Linjen oprettede Mr. Huntington Trustselskabet »Southern Pacific Co«, der ejede Aktierne i de enkelte Selskaber, der hver ejede sin Sektion af Linjen.

Af hel ny Dato er »Northern Securities Co«, et Trustselskab, der ejer Størstedelen af Aktierne i »Great Northern«, »Northern Pacific« og »Burlington Railroad«, og saaledes kontrollere 32000 Kilometer Banelinje eller over 10 Gange saa meget som samtlige danske Stats- og Privatbaner tilsammen. »Northern Securities« Direktører er d'Hr. Hill og Morgan, eller rettere var, thi nu er Kontrollen overgaaet til en anden Finansgruppe.

Dette Trustselskab er iøvrigt berømt, fordi det gav Anledning til den store Børskamp mellem Hill og Morgan og en anden Finansgruppe, der vilde kontrollere Burlington-Quincy-Linjen, en Kamp, der endte i en Børskrise i Wallstreet. Iøvrigt søger de forenede Staters Regering at lægge Jernbanetrusterne al mulig Hindring i Vejen. Staten Minnesota forbyder saaledes, at to parallelt løbende Linjer maa ejes af samme Selskab (ledet af Ønsket om at bibeholde Konkurrencen), og da Northern Pacific og Great Northern løber parallelt fra Minnesota til Stillehavskysten, har Minnesota lagt Sag an mod Morgans Jernbanetrust for »Restraint of trade«, for at lægge Baand paa den fri Omsætning, en Retssag, der ved dette Aars Begyndelse endnu ver-se-rede.

Af andre Jernbanetruster er »Pensylvania Co.« indflydelsesrig; iøvrigt holdes de fleste Jernbaneselskabers Aktier nu af Kontroltruster, der tillader Børskongerne

med Fastbinden af en relativt lille Formue at være ene-
raadende over Millionselskaber.

De fleste Trusters Domicil er Staten New Jersey, der har en Parodi af en Aktielov. Da alle Trusterne er overkapitaliserede og Midler til en ofte ublufærdig Spekulation, gælder det at være registreret i en Stat, der ikke stiller generende Spørgsmaal som Betingelse for Registrering. Da de faktisk ofte opererer udenfor New Jersey, vil deres Domicil der ofte være en Formalitet, og Finansgrupperne har derfor i New Jersey dannet en »Corporation Trust«, hvis eneste Opgave er at være Domicil for — 1200 Selskaber. New Jersey har stor Indtægt af sin Selskabsregistreringsafgift: denne Stat spiller samme Rolle for Grønderne som Greta Greens berømte Smed for andre Forfødere.

Den største Finanstrust er Mr. Morgans »United States Steel Co«, som satte Kronen paa den Trustbevægelse, der allerede havde samlet de store Grupper indenfor Staalindustrien. Disse »mindre« Truster, som Morgan nu amalgerede, var bl. a. Carnegietrusten, Staaltraadstrusten, Pladetrusten og »Federal Steel Co«; de var alle overkapitaliserede, hvad man kan se af, at f. Eks. Staaltraadstrustens Præferenceaktier i det Aar svingede fra 71 til 86, og »American Tinplate Co's« Præferenceaktier svingede mellem 77 og 92 o. s. v.

Ikke desto mindre nøjedes Morgantrusten ikke med af sine Aktier at give 100 mod 100 af Smaatrusterne Aktier, men fortsatte Overkapitaliseringen og Aktiesplitningen; »Federal Steel«, hvis Aktiver ikke havde en Værdi af 50 Ml. \$ og hvis Aktiekapital ikke desto mindre var 100 Ml. \$, fik herfor 60 Ml. i Præference- og 50 Ml. i Stamaktier. Carnegie var endnu klogere

og fik for sine Aktier lige saa mange 5 % Obligationer. Da Morgantrustens Værdier i hvert Fald opvejer de af den udstedte Obligationer, er Carnegies store Donationer, der gives i disse Obligationer, virkelig værdifulde og mere værd end hvis de var givne i Trustens Aktier.

Da Udgifterne ved Morgantrustens Financiering og Start androg flere Ml. \$, blev dens nominelle Kapital 14—1500 Ml. \$, ligelig fordelt mellem Præferenceaktier, Stamaktier og Obligationer. Den reelle Værdi af Trustens Ejendele kan ansættes til en Tredjedel af den samlede Kapital. I Aaret 1903 svingede da ogsaa Trustens Stamaktier mellem 22 og 40, og dens Præferenceaktier, skønt de var garanterede 7 %, akkumulativt (d. v. s. hvis de det ene Aar ikke fik 7 %, skulde de næste Aar have hvad der manglede i 7 %, foruden dette Aars 7 %, førend Stamaktierne kunde faa Dividende), stod svingende fra 69 til 88.

Morgantrusten koncentrerede Industrien baade paa langs og paa tvers, idet den opkøbte et Flertal af Aktierne i de Baner og Kystdampskibsselskaber, der skulde transportere dens Varer, samt næsten alle Jernminerne i Lake superior-Distriktet. Trusten kunde saaledes dirigere Produktionen af Staalvarer, lige fra Jernertsen var ud-dragen af Jorden, til den var bleven forvandlet til Staal-skiner og rullende Materiel; til Overflod fremdrog den selv sit Kul og besørgede selv sin Transport.

Atlantehavstrusten fulgte efter Staaltrusten; en Fin-anstrust oprettedes til Opkøb af et Flertal af Aktierne i »White Star«, »Dominion«, »American line«, »Atlantic Transport« og Leylandslinjerne, der tilsammen ejede

over 1 Mill. Tons eller 4 Gange saa meget som hele Danmarks samlede Dampflaade. Selvfølgelig overkapitaliseredes ogsaa denne Trust; bedst betalt blev Mr. Morgan selv, der som Hovedaktionær i Leylandlinjen fik 50 Mill. \$ kontant for 36 Mill. i Aktier. Londonerbladet Financial Times har udregnet, at Indtægten for Selskaberne i Gennemsnit var $1\frac{1}{2}$ £ pr. Ton, mens Trusten for at forrente sin Kapital maa tjene 3 £ pr. Ton. Aktierne, der introduceredes paa Markedet til 20 Dollars for Stam- og 75 Dollars for Præferenceaktierne, noteredes den 11. Juni 1903 i henholdsvis $4\frac{1}{2}$ og 19 Dollars.

Financier'ernes Napoleon havde i Atlanterhavstrusten fundet sit Russerfelttog; i Skibsbygnings-trusten skulde han finde sit Waterloo. For at skaffe Kunder til sine Staalplader havde Morgan i 1902 startet »U. S. Shipbuilding Co« med en nominel Kapital af 20 Mill. \$; gennem et Par inferiøre Bankinstitutter skulde Skibsbygningstrusten yderligere afsætte 16 Mill. 5 % Obligationer. Samtidig opkøbte Trusten Aktierne i det mindre Betlehem Steel Co.; herved var Skibsbygningstrustens nominelle Kapital vokset til 81 Mill. Dollars, hvoraf de 36 Mill. var fast forrentelige Obligationer. Denne Overkapitalisation var for grov; thi straks efter maatte Selskabet likvidere, et nyt Selskab blev dannet, og det gamle Aktieselskabs Aktier nedskrevne til en Tiendedel.

Nu var Morgan besejret, en Række Retssager førte til, at Morgan maatte trække sig tilbage og hans højre Haand, Mr. Swab, kom paa Anklagebænken for mislige Transaktioner.

Disse amerikanske Kæmpetruster havde det dob-

belte Formaalt, at sætte Kronen paa den industrielle Sammenslutning og at skaffe visse Finansgrupper Kontrollen over Foretagender, hvis Aktier androg for store Summer til at de kunde have købt dem. Vi har her Æskesystemet: oprindelig de enkelte Selskaber, der sammensluttedes i en Række specialiserede Truster — en for Skinner, en for Plader, en for Staaltraad o.s.v., og igennem en Trust, der ved at eje de mindre Trusters Aktier kontrollerede det hele.

Men disse fire Morganske Trustselskaber: »Northern Securities«, »U. S. Steel Co.«, »U. S. Shipbuilding Co.« og Atlanterhavstrusten, der tilsammen havde udstedt over 2 Milliarder Dollars i Trustpapirer, var selv den fikseste Financieringskunst for meget. Der kunde ikke blive Købere nok til dem. For at faa dem afsatte, oprettede Morgangruppen nye Trustbanker af den oprindelige Façon som Trustkompagnier; hvis væsentligste Forretning var Administration af Formuer og Sparekassevirksomhed. Disse Trustbanker, baade de ny oprettede og de bestaaende, maatte anlægge deres Deposita i Morgans Trustaktier. Herved hidførtes den Række Kriser, der fra 1900 til nu med Haardnakkethed hjemsøger New Yorks Børs. En af disse Kriser er bleven beskrevet af Prof. Scharling i dette Tidsskrift*). Alle disse »udvandede« Papirer banede sig Vej overalt, i Banker, Sparekasser, paa Enkeltmands Hænder; ja Mr. Raffalovich paastaar, at Forsikringsselskaber som Equitable og Mutual Life i sine Portefeuiller besidde betydelige Mængder af Trustaktier.

*) Aargang 1903, Side 1 ff.

X.

Trusten viser sig da at være et Finansselskab, hverken mere eller mindre, som i et finansielt, eller kontrollerende, eller endelig teknisk koncentrerende Øjemed ene har den bestemte Opgave at have Aktier i flere andre Foretagender, og med disse Aktier som Basis selv udstede egne Aktier og Obligationer. Det er en Art Bank, Trusten driver. Ikke den almindelige Bankforretning, thi dens Maal er ikke hurtig Omsætning af de Værdipapirer, hvori den har anbragt sine Midler. Som dette Finansinstitut kan den efter sin Oprindelse være en Trustbank, en Blanding af en Sparekasse og et privat Formynderi, den kan være en Anbringelsesanstalt, der anlægger Penge i anden Klasses Sikkerheder og udskiller Risikoen derved; den kan være en Finanstrust, d. v. s. en Spekulant paa Aktier, der tjener ved Kursgevinst, den kan være en Emissionsbank, der endog deltager med rigtige Banker i Gründunger, ofte af anden Klasses Foretagender. Den kan være et Kontrolinstitut til at beskytte legitime Aktionærinteresser, eller et Kontrolinstitut til at sikre en Finansgruppe Magten i et eller flere industrielle Foretagender. Den kan være et Middel til at bevare Magten i et Selskab, samtidig med at man frigør en Del af sin Kapital, og den kan være et Middel til at tilvejebringe ensartet Ledelse i flere Selskaber indenfor samme Industri, og oftest en aldrig hvilende Papirmølle i Financierens og Gründernes Hænder.

Det er som Middel til Sammenslutning at den er kendt af de fleste. Og ved en Overførelse af Navnet paa det finansielle Organisationsmiddel — Trust — til

selve den industrielle Sammenslutning, der kan gennemføres ved at benytte dette særlige Finansinstitut, faar industrielle Sammenslutninger i daglig Tale Navn af Truster.

Men det mærkelige er, at i det Øjeblik Koncentrationen virkelig er naaet til sin Fuldkommenhed og den saakaldte Trust har naaet sit Maal, navnlig naar der kun er ét Selskab, hvad enten nu det større Selskab har opkøbt alle de smaa Selskabers Aktier og ombyttet dem med sine egne, eller kontant har afkøbt deres Ejendele, naar der altsaa kun er et stærkt industrielt Selskab, der leder en hel Industri i koncentreret Drift — ja i samme Øjeblik dette er sket, og en fuldstændig Fusion indtraadt, saa eksisterer Trusten ikke mere. Der er da ikke Behov for et særligt Finansselskab; dette opløses f. Eks. som i tyske Truster ved at det industrielle Selskab opkøber og tilintetgør sine Trusters Aktier.

Trusten er da et Finansselskab, der kan bruges som et Hjælpemiddel i den tekniske Koncentrations Tjeneste, men i samme Øjeblik som Koncentrationen naar sit Maal, i samme Øjeblik har Trusten ophørt at eksistere — og kun Navnet er bleven tilbage.

I den oprindelig fornuftige Trustinstitution — enten nu dens Formaal var Anbringelse af mindre Kapitalisters Penge (Trusten af Sparekassetypen) eller Finansieringen af en ny Industri (Hypotekbanktypen) eller Kontrollen og Sammenslutningen af flere Foretagender under én Ledelse (Standard Oil-Typen), — i denne Institution er der overalt gaaget Spekulationens Orm. Trusten oprettes ikke i egentlige økonomiske Formaalets Tjeneste, hvori den opfylder en Samfundsopgave,

men ene som en aldrig hvilende Papirmølle, hvis Flod af Papirer, Aktier og Obligationer drukner al Tillid til den finansielle Ledelse, og hvor kun Gründergrupperne har Fordelen.

I Morgan-Trusterne krægedes et System ud i sin egen Karrikatur.

XI.

Vi har nu fulgt Trustens Udvikling — fra at være en beskeden Anbringelses- og Administrationsbank til at være identisk med en industriel Fusion. Livet har atter her vist, at det bryder sig fejl om Lovene og de retslige Institutioner, idet det med »Sædvanens« Fil omdanner Institutioner, oprettede i et Øjemed, til at benyttes i et ganske andet Formaals Tjeneste. Vi har gennemgaaet Trustens Financieringsmetoder og Organisationsform. Tilbage staar blot en Betragtning af de af Trusten udstedte Papirer, det være Certifikater og Andelsbeviser eller Præference- og Stamaktier eller Obligationer og andre Skyldbreve.

Trustpapiret viser sig at være et »*Omnium*«, d. v. s. en Art Generalnævner, hvori en Række industrielle Foretagenders Aktier faar et fælles og af alle kendt Udtryk. Som Penge forholder sig til Varer — naar vi ser paa Pengenes Egenskab af at være Generalnævner for Værdierne, — forholder Trustaktien sig til en almindelig industriel Aktie.

Trustaktien repræsenterer ikke bestemte konkrete Kapitalgoder, ikke Jord, ikke Maskiner, ikke Huse, ikke Varer, den repræsenterer blot andre Papirer, om hvis Bonitet Trustaktiens Ejer vil have Vanskelighed ved at dømme. Da nu end ikke det nominelle Beløb af

en almindelig industriel Aktie i vore Dage er et Udtryk for den virkelig anbragte Kapital (de reelle Kapitalgoders Anskaffelsesværdi), men kun et (ofte galt formuleret) Udtryk for Adgangen til en mulig Dividende, en mulig genkommende Indtægt, vil Trustaktien med sin Papirbasis i end højere Grad kun være et Adkomstbrev, der hjemler en Andel i Trustens Udbytte. Da tilmed Trustaktien er fremkommen ved »stock-splitting«, d. v. s. ikke en Gang udstedt i Forhold til Værdien af det Papir, der er dens Basis, men i Virkeligheden i Forhold til det Udbytte, Trusten indtjener ved at holde, sælge og købe Aktier i de industrielle Foretagender, vil man bekræftes i sin Ret til at betragte Trustaktien — ikke som en Driftsherreandel, der repræsenterer en given Værdi af Kapitalgoder, men kun som Bærer af en Ret til under visse Betingelser at faa en (varierende) Dividende.

Men herigennem faar vi ogsaa Øjet op for, at Forskellen mellem Obligation og Aktie kun er formel. De har det fælles, at de begge er Bærere af en Ret til Udbytte, de er begge undergivne Risiko, og ingen af dem kan paa Anfordring ombyttes med Penge hos Selskabet; naar de kan ombyttes med Penge, er det kun under den Forudsætning, at en eller anden vil udløse deres Ejer. Et Skøn over deres Udbyttes Størrelse, Sikkerhed og Varighed vil for begge Papirer afgøre, til hvilken Pris de kan omsættes. Og denne Pris stiger ikke i Forhold til Paalydende, men ene i Forhold til Udbyttet, og varierer tilmed efter Rentefod, Kapitalrigelighed og Tilliden til vedkommende Papirs Fremtid. Et Trustpapir vil saa godt som aldrig staa i Pari: en Truststamaktie gaar sjælden op over 35 pCt. af Pari.

Der er en Forskel, men denne er en Grads-, ikke en Artsforskel. Det er Forskellen i Risikoen og i Udbyttet. Aktien bærer større Risiko end Obligationen og forholder sig til denne som en 2den Prioritet til en 1ste. Obligationens Udbytte er fast, Aktiens er varierende, og Aktien kan intet faa, førend Obligationsejeren har faaet sin faste Rente — hvis der da er nok til denne. I Opstaaelse er der iøvrigt ingen Forskel heller, idet det ofte vil være en Tilfældighed — d. v. s. Markedets Tilstand, der vil afgøre om Papiret, Trusten udsteder, kaldes Akt e eller Obligation.

Vi har da som foreløbigt Resultat:

- a) Der er ingen reel Forskel paa Trustaktie og Trustobligation: de er begge Skyldbreve, kun at den sidste har en fortrinlig Retsstilling fremfor den første.
- b) Ingen af dem er Repræsentant for reelle konkrete Kapitalgoder af samme Værd som deres Paalydende, men de kunde ligesaa godt lyde paa en gammel Støvle som paa 100 Kr.; de er blot Bærere af en Ret til under visse Betingelser at faa Udbytte og i Værdi ene bestemte efter dette Udbyttes Art, Sikkerhed og Varighed.
- c) Dette Udbytte er ikke hidskaffet direkte fra en producerende Virksomhed, men kun indirekte, idet Udbyttet gennemløber Trustselskabets Kasse. Trustaktionæren vil da savne ethvert Overblik over den Produktion, hvori hans Indskud er anbragt, og hvorfra han i al Fald faar sit Udbytte. Trustaktionæren kan da ikke kaldes Driftsherre.

Oprindeligt sondrede Økonomien mellem Herre og Arbejder; senere splittedes Herren i Jordejer

og Kapitalist; denne sidste spaltedes igen i Kapitaltilskyder og Driftsherre; den sidste i Driftsleder (Direktøren) og Aktionæren. Tendensen i Livet som i Videnskaben har været den at udsondre Driftslederen som en selvstændig Person. Aktionæren er da kun en risikobærende Kapitaltilskyder; men heri skiller han sig ikke fra en almindelig Laangiver; ligesom denne kan han ikke tabe mere end det indskudte Beløb, ligesom denne kan han ogsaa tabe saa meget. (Her tager vi endda ikke det under Overvejelse, at mangen en Aktie slet ikke repræsenterer et Kapitalindskud, men kun en Gründer- eller Financier-Andel; Aktionæren er i saa Fald ganske vist Udbyttensynder, men højst uegentlig Kapitaltilskyder.)

For Trustaktionæren gælder dette mere end for nogen anden Aktionær; han har absolut intet med den producerende Virksomhed at gøre, idet Trusten har skudt sig ind som Mellemmand mellem det kapitalanbringende, udbyttensynde Publikum og de producerende Virksomheder, der benytter Kapitalen og skaber Udbyttet.

- d) Men just herved aabenbares det, at de producerende Virksomheder, naar de først en Gang er skabte, er selvstændige sociale Organismer, der i meget ligner andre saadanne Organismer som f. Eks. Kommunerne. Det industrielle Selskab, Minen, Fabriken, Jernbanen, bestaar uden Hensyn til Aktionæren, der selv har skaffet Kapitalen eller udløst den Person, der har skaffet Kapitalen; Aktionærens Formaal er blot Udbyttet. Forsaavidt staar Aktionæren i samme Forhold til den producerende

Virksomhed som Ejeren af en af Kommunen udstedt Obligation staar til Kommunen, kun at Kommunens Kreditor staar uendelig sikrere og bedre end den Aktieselskabets Kreditor, som kaldes Aktionær.

Vi har da visse sociale Organismer, hvis Samfundsopgaver det er at producere givne Varer. Disse Organismer trækker fornøden Kapital til sig ved at laane, og giver derfor en Udbytte, der deponeres hos Trusterne. Paa Basis af disse Udbytterettigheder og uden Hensyn til den faktisk indbetalte Kapital udsteder Trusten Aktier og Obligationer som Bærere af en Ret til en Del af det Udbytte, Trusten faar af sine Aktionærer. Trustaktionæren bliver derfor en Person, der kun er af Interesse for de virkelig producerende Virksomheder i de Øjeblikke, han fournerer dem med Kapital, men derefter kun staa som en til Tider besværlig Kreditor, men ikke — selv om det retlig ser saaledes ud — som en Medejer eller Deltager i Driftsledelsen.

- e) Endelig forstaar vi, at i de Virksomheder, der berøres af Trusten, maa den klassiske Sondring mellem Jordejer, Kapitalist og Arbejder opgives og afløses af en Sondring mellem vedkommende Aktie- (eller Andels-) Selskabs Embedsmænd og Arbejdere paa den ene Side, og en dividende-nydende passiv Klasse, omfattende Ihændehavere af Aktier og Obligationer, paa den anden Side.

XII.

Gennem vor Forstaaelse af, at de industrielle Storvirksomheder er selvstændige sociale Organismer, der i meget kan ligestilles med f. Eks. Kommunerne, og

af, at Trustaktien i Realiteten ikke er Bærer af en Medejjerret, men kun af en Udbytteret (i Lighed med den kgl. Obligation), faar vi et Streifyls kastet ind paa den Strid, der stander mellem Socialisterne i deres Spaadom om Staten som eneste Driftsherre og den liberalistiske Hævdelse af Enkeltmandsdrift og privat Eje over Produktionsmidlerne.

Ser vi paa de Virksomheder, til hvis Financiering Trusten benyttes, Storindustrien og Transportvæsenet, finder vi, at her er Striden mellem privat og social Drift løst i den sidstes Favør. Ikke Enkeltmænd, men særlig ad hoc dannede, af Enkeltmænd uafhængige sociale Organismer varetager paa disse Omraader Produktionen. Det er et Misbrug af Ord, at tale om Privatdrift ved en Institution som Staaltrusten. Dette er en særlig Organisme — i Betydning, Opgaver og Magt større end mangen en Stat.

Ser vi derefter paa Trustaktien som Udbytteandel, maa vi indrømme, at Trustaktionæren hverken kan siges at eje eller at raade over Produktionsmidlerne. Disse er i kollektivt Eje, i Eje og Brug af de særlige sociale Organismer. Enkeltmand har kun Udbytteret.

Altsaa indenfor disse store Erhvervsgrene, der berøres af Trusten, finder vi, at de har Uret, der hævder privat Eje over Produktionsmidlerne og privat Drift som en Nødvendighed.

Men — bortset fra Handel, Landbrug og den mindre Industri, der stadig arbejder under en Ordning, betinget af Enkeltmandsdrift og Enkeltmands private Eje over Produktionsmidlerne — har Tiden ikke givet Socialisterne Ret i deres Haab om Staten som eneste Driftsherre og Kapitalejer.

Ikke som eneste Kapitalist; thi Statsdrift lader sig meget vel forene med privat Udbytteret, idet Aktionæren omformes til Ejer af Statsobligationer; om den Retstitel, hvorefter jeg faar 4 pCt. i aarlig Dividende, kaldes en Sporvejsaktie eller en Kommuneobligation, er mig ligegyldigt.

Heller ikke som eneste Driftsherre; thi — i berettiget Tvivl om, hvorvidt de i politiske Formaal skabte sociale Organismer, Stat eller Kommune, virkelig egne sig til at varetage Produktionen — har man vedblivende ladet den industrielle Produktion besørge af selvstændige sociale Organismer, dannede med økonomiske Virksomheder for Øje.

Socialismen er paa Forhaand umulig i de Erhverv og paa de Omraader, hvor Faamandsdrift og privat Eje over Produktionsmidlerne er gældende: den er mulig der, hvor Faamandsdrift er afløst af Drift af selvstændige sociale Organer og den private Ejeret er afløst af en Udbytteret. Men den socialistiske Produktionstankes Realisation er stadig fjærn, saalænge Striden staar — ikke om privat contra social Drift — men om det skal være den politiske Organisme eller særlige økonomiske Organismer, hvem Produktionens Opgaver er betroet.

Og denne Strid lempes ikke ved, at det demokratiske Valgprincip hersker i de politiske, det aristokratiske og oligarkiske i de økonomiske Organisationer, rent bortset fra, at den økonomiske Organismes Grænser ikke falder sammen med den politiske, den historiske Stats Grænser.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæver følgende Udtalelser:

Professor N. C. Frederiksen fremhævede, at det ved Bedømmelsen af det hele Trust-Spørgsmaal var af Vigtighed ikke at sammenblande de finansielle Trusts med de store industrielle Selskaber. Det var ikke Trustbankerne, der havde dannet de store Sammenslutninger; Trustbankerne var tvært imod meget forsigtige Instituter, der ikke gav sig af med at spekulere. »Northern Securities Co« var et Undtagelses-tilfælde. — Trusterne var i Virkeligheden ikke andet end en umaadelig Udvidelse af Aktieselskabs-Principet. Hvorfor blev den store Staal-Trust dannet? Fordi Morgan var nødt til det; han var saa haardt trængt i Konkurrencen med Carnegie, at han var ved at opgive Ævred; ved Dannelsen af Trusten reddede Morgan Situationen. Taleren ansaa Trusterne for et uhyre Fremskridt; at Promotor tjente mange Penge, var sandt, men heri var der intet urimeligt, det var Betaling for en overordentlig samfundsnyttig Virksomhed. I Mod-sætning til Indlederen ansaa Taleren Staten New Jersey's Aktielov for den bedste af alle.

Kontorchef Emil Meyer bemærkede i Anledning af Dr. Bircks Slutningsudtalelser, at det næppe var ganske rigtigt at opstille en Forskel mellem Trust-Aktier og almindelige Aktier ud fra den Tankegang, at Trustpapirerne ikke repræsentere Værdier men kun andre Papirer; denne Forskel var kun af formel Natur. Ogsaa paa et andet Punkt havde Indlederen efter Talerens Opfattelse uddybet Forskellen mellem Trusten og Aktieselskabet mere end berettiget, nemlig ved særlig at fremhæve Trustaktionærene som kun udbytte-nydende, men uden reel Indflydelse paa Selskabets Ledelse; Trustselskabets Aktionærer indtog i saa Henseende ikke nogen ejendommelig Stilling; det anførte gjaldt i Virkeligheden mere eller mindre alle store Aktieselskabers Interessenter. Endelig troede Taleren, at Indlederen gav Overkapitaliseringen ved Dannelsen af Aktieselskaber et videre Omfang end berettiget. Det kunde ikke indrømmes, at Anskaffelsesværdien var den reelle Værdi; Anskaffelsesværdien kunde være større end den reelle Værdi (f. Eks. hvis man byggede et Hus for dyrt), men den kunde ogsaa være mindre end den virkelige Kapitalværdi; denne sidste maatte

beregnes ved at kapitalisere Udbyttet, og om Overkapitalisering var der kun Tale, hvor man paa dette Punkt viste Letsindighed.

I sine Slutningsbemærkninger indrømmede Indlederen overfor Kontorchef Meyer, at det kunde være meget tvivlsomt, hvad der rettest burde anses for Overkapitalisering; det kom an paa, fra hvilket Synspunkt man bedømte Sagen; Taleren var for sit Vedkommende mest tilbøjelig til at søge den egentlige Værdi i Reproduktionsomkostningerne.

Træk af de tyske Enkeltstaters Forfatningsforhold.

Af

K. A. Wieth Knudsen.

Sætter man sig den Opgave at vinde et Overblik over de nyere politiske Bevægelser i deres Selvstændighed inden for de enkelte tyske Forbundsstater, da kan man roligt simplificere Løsningen ved straks at se bort fra alle de monarkiske Enkeltstater, der kun har ét Kammer; de rummer nemlig alle 14 tilsammen kun faa Procent af Tysklands Befolkning, og selv om der fandtes noget videre politisk Liv i dem, vilde dets Betydning altid blive en Størrelse af lavere Orden i Forhold til de øvrige Forbundsstater^{*)}). Af disse udgaar i en Oversigt som den antydede Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Strelitz, da disse Stater slet ingen Konstitution eller Kamre har og derfor heller ingen

^{*)} De tiltrækker sig da ogsaa selv i Tyskland kun Opmærksomhed ved særlige Lejligheder. Saaledes er Lippe i disse Dage blevet berømt paa Grund af et Kejsertelegram, der forbyder det derværende Militærkontingent Edsaflæggelsen til den nye Tronfølger, hvis Arveberettigelse er tvivlsom. Men Kejserens tilsyneladende Indgreb i Arvefølgen, paa hvilket Omraade Lippe er ligesaa souveræn som Preussen, er endnu mere omstridt.

Politik i moderne Forstand. Tilbage bliver altsaa Preussen, Bayern, Sachsen, Württemberg, Baden og Hessen-Darmstadt, idet Elsass-Lothringen paa Grund af sin statsretlige Stilling i Riget maa behandles særskilt.

Forholdene i disse Stater plejer ikke at vække den Opmærksomhed, hvormed man hjemme i Danmark følger de tyske Begivenheder, der afspejler sig i den tyske Rigsdag. Men bagved og tildels uafhængigt af disse, der paa en let iøjnefaldende Maade sætter sine Spor i Verdenspolitiken, regeres der i Enkeltstaterne paa næsten alle den indre Kulturs Omraader; Grunden til, at Udlandets Interesse er saa uretfærdig fordelt mellem Riget og Enkeltstaterne, maa derfor søges i, at Materialet til Bedømmelse af de sidstes selvstændige Forhold er saa uensartet og vanskelig tilgængeligt.

De nævnte Enkeltstatsers selvstændige Betydning fremgaar allerede deraf, at de respektive Landdage giver Finanslove over Budgetter, der selv for de mindstes (Hessens) Vedkommende figurerer med et større Beløb end f. Eks. det danske, skønt Danmark har over dobbelt saa mange Indbyggere*). Endvidere sorterer jo, som bekendt, Kunst og Videnskab, Skole-, Kirke- og Politilovgivning mer eller mindre direkte under disse Landdage, og paa de fleste af de nævnte Om-

*) De tyske Enkeltstatsbudgetter opgøres i Reglen brutto, og da $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ af samtlige Bruttoindtægter skyldes Erhvervsindkomster (navnlig Jernbaner, men ogsaa Skove og Bjergværker), ville Budgetterne synes forholdsvis større end det danske, der kun opfører Overskuddet af Erhvervsindkomsterne paa Budgettets Indtægtsside. Til Gengæld mangler de tyske Stater Militærbudgettet, som gaar paa Rigets Konto. Flere andre Omstændigheder vanskeliggør en nøjere Sammenligning mellem Beløbene paa disse tyske og de danske Finanslove.

raader kæmpes der haardt fra Aar til Aar. Men dette gælder ikke mindre de naturlige og kunstige Samfærdselsveje, og ved Flodfartens uanede Opsving er der her for Rige som for Enkeltstater — man behøver blot at tænke paa Kejser Wilhelms Kanal og »Mittellands«-Kanalene som storartede Repræsentanter for, hvad der er opnaaet, og hvad der ikke er opnaaet — skabt nye og vigtige Konfliktspørgsmaal.

Endelig maa man ikke glemme, at det ene Led i Rigsregeringen, Forbundsraadet, dannes af Enkeltstatsregeringerne, saa at Landdagene derigennem kan faa Betydning i samme Grad som de ved deres Beslutninger formaar at binde disse Regeringer.

Vi vil nu kaste et Blik paa de Forfatninger, inden for hvis Rammer den lovlige Udvikling paa alle disse Omraader er nødt til at bevæge sig.

De skriver sig med Undtagelse af Preussens Forfatning af 1850, der forøvrigt er den mest forældede, alle fra den hellige Alliances Tid, idet den ældste er af 1818 (Bayern), den yngste af 1831 (Sachsen), og skønt de er undergaaet utallige større og mindre Forandringer, navnlig i den sidste Menneskealder, bærer de endnu tydelige Præg af Datiden. Dette viser sig i Almindelighed ved den stærke Stilling, som de tildele Regeringerne, over for hvilke Forfatningerne principielt kun aabner Adgang til en Kontrol, ikke til en Deltagelse i Statsmagten. Og denne Kontrol er begrænset til bestemte Omraader, saa at Regeringen i Reglen har frie Hænder, hvor ikke Forfatningen udtrykkelig sætter Skranke. Uden dette in mente er det umuligt at forstaa alle de Nederlag, som de fleste friere

Bevægelser i de tyske Lande er udsat for, saa snart de kommer i Berøring med Statsmagten.

Hvad Enkeltheder angaar, er det bemærkelsesværdigt, at den Forfatningsparagraf, der stiller enhver Borger lige for Loven, er tilsidesat i alle Staterne, idet en hel Klasse Mennesker dels samtidig med, dels adskilligt senere end de respektive Grundlove har faaet en Række Særrettigheder, hvoraf de værste er: arveligt Sæde i 1ste Kammer, absolut Militær- og større eller mindre Skattefrihed*), den uskyldigste: Retten til at anvende Prædiketet »Vi« i officielle Skrivelser, naar de ikke er til Kongen. Denne Klasse omfatter de saakaldte »Standesherrer«: væsentlig Medlemmer af de Familier, der før det tyske Riges Fald 1806 havde Sæde i den tyske Rigsdag, altsaa i deres Egenskab af at være direkte Medlemmer af det tyske Rige vare rigsumiddelbare, men ved Forbundsakten i Wien 1815 stilledes under de respektive Landsherrer i de tyske Forbundsstater, altsaa blev middelbare i Forhold til Riget. Saaledes eksisterer denne Fortidslevning under Navn af den mediatiserede Rigsadel med alle sine Klasseprivilegier, hvortil foruden de nævnte hører Jurisdiktion (helt ophævet i Preussen) samt delvis Lærerkaldelsesret og Kirkepatronat. Desuden har forskellige lavere Adelsklasser visse Privilegier, der navnlig er knyttede til Besiddelsen af Grossgrundeigendom. Hvis det behøver en nærmere Forklaring, at saadanne Institutioners Bestaaen i høj Grad er egnet til at forhale en moderne Retsbevidstheds Gennemtrængen og demoralisere de politiske Begreber, da vil en Forklaring

*) Hvor denne, som i Preussen 1891, er ophævet, er det kun sket mod tilsvarende Kapitalerstatning!

maaske være at finde implicite i den følgende Beskrivelse af den øjeblikkelige politiske Status. Skelettet i denne er givet med Kamrenes faktiske Sammensætning.

I de forskellige Staters 1ste Kammer sidder nu for Tiden:*)

Preussen. a) Overhovedet for Familien Hohenzollern og for 14 mediatiserede, 34 Grever og Fyrster, som havde Sæde i Herrekurien i den forenede Landdag af 1847, 29 Personer, som er arvelig berettigede til Sæde ifølge særlig kgl. Forordning, 2 Indehavere af de største Landsemdeder i Kongeriget Preussen, ialt 80 arveberettigede; desuden 198, som kaldes paa Livstid, nemlig b) 57 kaldede ifølge kgl. Tillid, 2 kaldede paa Præsentation fra Herrekurien, 7 Grever fra de 8 Proviñsialstænder af 1823, 83 præsentationsberettigede »ifølge gammel og udstrakt Grundbesiddelse«, 10 universitetspræsenterede, 46 kaldede fra Byer, som Kongen har tildelt særlig Præsentationsret og endelig 13 iøvrigt præsentationsberettigede.

Saaledes tæller 1ste Kammer for Øjeblikket 278 Medlemmer; Tallet veksler noget, dels ved at enkelte Stemmer (i Øjeblikket 24) »hviler« ifølge Familie- og Embedsfusioner, dels med Antallet af fuldmyndige Prinser (i Øjeblikket ingen), dels fordi Kongens Kaldesret**) i Virkeligheden er ubegrænset.

For alle Dyrkere af Kontinuitet og historisk Udvikling er her aabenbart en Pragtblomst, til hvilken man skal lede længe om Magen. Denne Privilegiernes Symfoni under Direktion af en paa mange Omraader

*) Kürschner; Handbuch des Reichs und der Einzelstaaten, 1904.

**) I Analogi med den engelske Konges over for Overhuset.

enevældig Monark brydes desværre af forskellige Forfatningsbestemmelser, som daarlig lader sig bringe i Samklang med den, men som en »doktrinære Liberalismus ohne Verständniss für den unschätzbaren Werth einer historischen Entwicklung des Staatslebens« *) i sin Tid fik indført med det Resultat, at »die Verfassungs-Urkunde trägt im Ganzen und Grossen einen eigenthümlichen Doppelcharakter.« *)

Bayern. 17 (sytten) Prinser, 20 mediatiserede, 2 Kronembedsmænd, 2 Erke- og 1 Biskop, Præsidenten for det protestantiske Konsistorium, 28 arvelige og 17 kongevalgte Medlemmer, ialt 88 »Reichsräte«.

Sachsen. 2 Prinser, 1 Medlem fra Leipzigs Universitet, 5 Ejere af visse »Herrschafter«, 4 gejstlige fra forskellige sachsiske Stifter, 12 Riddergodsejere, valgt paa Livstid af deres Klasse, og 12 kongevalgte Riddergodsejere; endvidere 8 kongevalgte Byborgmestre, der udnævnes for hver Landdagssamling og endnu 4 kongevalgte Medlemmer paa Livstid, ialt 48.

Württemberg. 4 Prinser, 19 Standesherren, 2 arvelige Grever, 6 kongevalgte paa Livstid, ialt 31.

Baden. 3 Prinser, 6 mediatiserede, den katolske Erkebiskop, 1 kongevalgt evangelisk Prælat, 8 Medlemmer valgt paa 8 Aar af den grundbesiddende Adel, 8 Medlemmer udnævnt af Kongen til hver Landdag og 2 Professorer, valgt af Universiteterne, ialt 29.

Hessen. Overhovedet for Familien Riedesel, 16 mediatiserede, den katolske Landsbiskop, en evangelisk Prælat, Giessens Universitetskansler, 2 Medlemmer valgt af Landadelen og 12 valgt af Kongen, ialt 32.

*) v. Stengel. Das Staatsrecht des Königreichs Preussen. p. 30.

Som man ser, har de 17 Standesherren her faktisk Veto over for enhver Lov, der ligger under den hessiske Landdags Competence; noget tilsvarende gælder aabenbart i Württemberg.

Men foruden disse legale Forrettigheder nyder denne Adel ifølge Praxis i Forbundsstaterne, navnlig Preussen, ved alle højere Embedsbesættelser og Forfremmelser i Diplomati, Ministerier og Hær en uhørt Begunstigelse, der f. Eks. for Militærets Vedkommende lader sig paavise statistisk ved at sammenligne Procentantallene af adelige Officerer i de fra »Oberleutnant« til »General« opadstigende Charger (man faar da en kraftigt stigende Række Tal); men det vilde føre for vidt at komme nærmere ind herpaa ved denne Lejlighed. —

I 2det Kammer sidder (Aar 1904):

	Preussen	Bayern	Sachsen	Württ.	Baden	Hessen
Privilegerede	—	—	—	23	—	—
Konservative.....	207	—	56	22	—	—
Centrum.....	95	84	1	19	23	7
Nationalliberale ..	78	42	22	11	26	22
Frisindede Fraktioner*).....	34	20	1	26	7	2
Agrarfraktioner**)	—	1	—	4	—	1
Polakker	13	—	—	—	—	—
Antisemiter	—	—	—	—	1	1
Socialister	—	11	—	5	6	7
Løsgængere	6	1	1	3	—	10
	433	159	81	93	63	50

For at rykke en Forstaaelse af disse Tal nærmere er det nødvendigt at se lidt paa de tilsvarende nu-

*) Freisinnige Vereinigung, Volkspartei, »Demokrat«.

**) Bauernbund, Bund der Landwirte.

gældende Valglove, der er ret forskellige. Fælles for dem alle er naturligvis de almindelige Fordringer (vedrørende borgerlig Ære, Fattighjælp og Indfødsret) til den valgberettigedes Person, endvidere Alderen 25 Aar, i Preussen undtagelsesvis 24. Valgretten »hviler« for alle Militære. Men medens Württemberg og Baden ikke har flere væsentlige Indskrænkninger, navnlig ikke Fordring om nogen Skatteansættelse som Betingelse for Udøvelse af Valgret, kræver Hessen en eller anden direkte Skat, Bayern en eller anden direkte Statsskat, Sachsen desuden 6 Maaneders Ophold i Valgdistriktet; den sidste Bestemmelse findes ellers kun i Preussen.

Stiller man nu Staterne i Rækkefølge, ordnet efter Antallet af valgberettigede, udregnet i Procent af Befolkningen, ser man straks, hvorledes Tallene aftager næsten parallelt med ovenstaaende Valgretsindskrænkninger; for at imødegaa den Indvending, at Talforskellen kunde bero paa Ejendommeligheder i Køns- og Aldersfordeling inden for Staterne, anføres tillige de tilsvarende Tal fra Rigsdagsvalgene, hvor Alderen 25 Aar er absolut eneste Indskrænkning ud over de selvfolgelige (se omstaaende Oversigt).

Hvor overordentlig meget den tilsyneladende uskyldige Fordring om 6 Maaneders Bopæl i Valgdistriktet betyder, ses af, at Antallet af landdagsvalgberettigede i Preussen er mindre end Württembergs, skønt det ene Aar, Valgretten er fordelagtigere i førstnævnte Stat, normalt skulde tilføre Antallet af valgberettigede c. 0.8 Procent af Befolkningen. Endnu tydeligere viser det samme sig for Sachsen i Forhold til Bayern; man kunde ogsaa vente, at Bestemmelsen vilde virke stren-

Valgberettigede i Procent af Befolkningen :

	Landdags- valg ^{*)}	Rigsdags- valg ^{**)}
Württemberg	20.4	22.3
Baden	20.0	22.4
Preussen	19.3	22.2
Hessen	18.3	23.1
Bayern	18.2	22.0
Sachsen	15.8	21.7

gere i det fuldblods Industriland Sachsen med den mere stedbevægelige Arbejderbefolkning end i Preussen, men en Del af Forskellen synes dog ifølge det tilsvarende forholdsvis lave Tal for de sachsiske Rigsvalg at ligge i andre Omstændigheder, rimeligvis Aldersfordelingen, maaske ogsaa Fremmedbefolkningen, der er forholdsvis talrig i Sachsen.

Virkningen af denne tilsyneladende nogenlunde udstrakte Valgret — man bør dog erindre, at de anførte Tal betyde, at $\frac{1}{15}$ (Württemberg) indtil $\frac{4}{15}$ (i Sachsen over 150,000) af de rigsdagsvalgberettigede er udelukkede fra Landdagsvalgret til 2det Kammer — har man nu i de enkelte Lande søgt at svække paa forskellig Maade. I Württemberg har man, som det ses af Oversigten S. 557, tildelt 2det Kammer 23 privilegerede Stemmer, nemlig 13 Medlemmer valgt af den riddergodsbesiddende Adel, de 6 protestantiske Generalsuperintendenter, 3 katolske gejstlige og Universitetskansleren. I Bayern, Baden og Hessen bestaar Ind-

*) De sidste, hvorom Efterretninger foreligger, er: Württ. 1900, Preussen 1898, Baden 1899—1901, Hessen 1896—99, Bayern 1899, Sachsen 1897—1901.

**) Tallene herfra refererer sig til Folketællingen 1900, og er altsaa, da Valgene foregik 1903, en lille Smule for store (højest 0.5 skal trækkes fra alle 6 Tal), medens Tallene for Landdagsvalgene saa vidt gørligt er beregnet efter Valgaarets Befolkningstal.

skrækningen i, at Valgene foregaar indirekte*) (genem Valgmænd). I Preussen og Sachsen endelig har man indført et af de mest fortvivlede Systemer, nogen Valgaritmetiker endnu har fundet paa: Treklassevalg. Tanken i dette — Timokrati — tør vel forudsættes bekendt, men næppe dets i Sandhed storartede Enkeltvirkninger.

Disse kommer først frem i det indbyrdes Antal af valgberettigede i hver Klasse. Det var ved sidste Valg for

	Preussen (Valgaar: 1898)	Sachsen (Valgaar: 1903)
Klasse I....	3.3 pCt.	3.5 pCt.
— II....	11.3 —	15.8 —
— III....	85.4 —	80.7 —

Da hver af Klasserne har lige stor Indflydelse paa Sammensætningen af »Haus der Abgeordneten«, idet de hver vælger det samme Antal Valgmænd, betyder disse Tal, at én enkelt I Klasses Vælgers politiske Mening i Preussen har lige saa megen Vægt som 25 III Klasses Vælgere, og (rent bortset fra I Kammer) at faa Procent af Landets Befolkning kan hindre et hvilketsomhelst Fremskridt, f. Eks. en Forfatningsforandring; i Sachsen kan der regeres alene paa dette lille Parti, idet der eksisterer den mærkelige Bestemmelse (Grundlovens §§ 86, 92 og 103), at kongelige Lovudkast og Budgettet kun betragtes som forkastede, naar $\frac{2}{3}$ er imod dem i et af Kamrene.

Systemet har endnu to betydningsfulde Ejendommeligheder. Den ene er, at enhver Skattelov influer

*) Baden har i Sommer efter over 30 Aars Forhandlinger derom faaet direkte Valg mod forskellige Indrømmelser til I. Kammer.

paa dets Virkninger, idet Skatteforhøjelser, navnlig progressive, forskyder Klasserne til Fordel for de højestbeskattede, medens Skattelettelser for de lavestbeskattede paa samme Maade virker til Ugunst for disse. I begge Tilfælde formindskes nemlig Antallet af Vælgere i I Klasse, idet deres samlede Skattesum i Forhold til hele Landets forøges. Den anden Ejendommelighed er Systemets fuldstændig uensartede Virkninger i de forskellige Valgdistrikter, hvoraf der i Preussen er 25404*). Paa Grund af Distrikternes fuldstændig forskellige Rigdom er nemlig Skattegrænsen mellem Klasserne i dem højst forskellig, hvilket fremgaar af følgende Sammendrag fra den sidste officielle preussiske Valgstatistik:

I 4342 Distr. betalte den første Vælger i I Kl. en Skat af under 300 Mk.							
- 15477	—	—	—	II	—	—	—
- 2006	—	—	—	III	—	—	over —

Altsaa i henvend $\frac{1}{6}$ af Landets Valgkredse havde samtlige Vælgere i I Klasse hver for sig (og langt mere naturligvis tilsammen) et lavere Skattebeløb end Vælgerne i III Klasse fra ialt $\frac{1}{12}$ af Valgkredsene (med en Befolkning af flere Millioner Mennesker). Alligevel havde hver Vælger fra de første ifølge Systemet 25 Gange saa stor Indflydelse paa Kamrets Sammensætning som hver af Vælgerne fra de sidste.

Denne Ulighed gaar dog aabenbart ikke altid i demokratisk Retning; thi det er mere end en god Vittighed, naar man har sagt, at Systemet gav en polsk Landarbejder, hvis Kommuneskat i et ludfattigt polsk Distrikt bringer ham op i I Klasse, større Indflydelse end den preussiske

*) Distrikterne er paa 750—1750 Personer med 3—6 Valgmænd i hvert.

Ministerpræsident, hvis Embedsgage i Berlin over for Distriktets fyrstelige Bankierindtægter ikke kan drive det til mere end III Klasse. Paa den anden Side er der ikke mindre end 2151 Kredse med hver kun 1 — én — Urvælger til I Klasse, saa at Systemet for en Del kan udarte til noget, der lader sig sammenligne med *rotten boroughs'* Udnævnelsesret, saa meget mere som der ofte falder 2 Valgmænd (i Distrikter med indtil 1750 Indbyggere) paa én Klasse — disse »vælges« i saadanne Tilfælde af 1 højestbeskattet.

Hvis den brede Befolkning vilde finde det ret trøstesløst at deltage i det politiske Liv under saadanne Former, da vilde det være det, som er lettest at forstaa. En Undersøgelse af Valgdeltagelsen bekræfter en Formodning i denne Retning. Gennemsnitsdeltagelsen i Preussen var ved sidste Valg, der ikke i nogen Henseende adskiller sig væsentlig fra de nærmest foregaaende, 18.4 % af de valgberettigede imod 75.5 % til Rigsvalgene; men for at faa det rette Indtryk af det første Tal maa man se paa Deltagelsen i de enkelte Klasser. Den var henholdsvis 46.2 %, 30.6 % og 15.7 %, men naaede i Flertallet af III Klasses Distrikter ikke 10 % (i 965 Distrikter kom det af Mangel paa Deltagelse i en af Klasserne overhovedet ikke til Valg), og bringes kun op til de gennemsnitlige 15.7 % ved enkelte Landsdeles voldsomme Deltagelse — naturligvis Nordslesvig (50 — 60 %) og Polen (60 — 75 %), hvis særlige Aarsager er velbekendte.

I Sachsen er Gennemsnitsdeltagelsen betydelig større: 36 %; men Rigsvalgene møder op med 83 %. Ser man paa de enkelte Afdelinger, faar man Tallene 66 %, 51 % og 32 %, men i $\frac{1}{4}$ af Valgkredsene var

den kun halvt saa stor for III Klasses Vedkommende, medens den ofte gik op til 80 % i I Klasse. I Sachsen har man nemlig søgt at hindre Systemets værste Udskejelser ved at tilføje absolute Skattegrænser mellem Klasserne, saaledes at ingen Vælger, der betaler 38 Mk. i Skat, kan sættes lavere end i II, og ingen, der betaler 300 Mk., lavere end i I Klasse; herved forrykkes altsaa Skattesummerne, der i det rene System skal være ens for de tre Klasser, hvilket da ogsaa tilnærmelsesvis er Tilfældet i Preussen; men i Sachsen var Summerne (1901) henholdsvis 8.9, 6.4 og 4.6 Mill. Mk., saa at altsaa I Klasses Medlemmer i Virkeligheden tilsammen betaler dobbelt saa megen Skat som III's. Det indbyrdes Antal af valgberettigede i Klasserne (se S. 560) viser dog, at denne og andre Forholdsregler i Realiteten kun virker som Skinforanstaltninger i demokratisk Retning.

Kort sagt: man skulde ikke synes, at Reaktionens Interesser kunde tænkes bedre betjente. Imidlertid suppleres denne Valgaritmetik af en Valggeometri, o: uretfærdig Valgkredsinddeling, der tager, hvad der endnu maatte være levnet af Fornuft og Rimelighed i de tyske Valglove. Dette følger allerede af, at de i Almindelighed ikke har forudset eller senere bødet paa Valgkredsenes Størrelsesforskydninger, hvilke navnlig er gaaet ud over de større Byer og Industricentrer (den største sachsiske Valgkreds var f. Eks. 5 Gange saa stor som den mindste) altsaa i Regelen atter over Frisindet og Demokratiet. Dette er en af Grundene til, at Valgdeltagelsen ogsaa i Bayern, Baden og Hessen er forholdsvis ringe, skønt de her bestaaende Indskrænkninger — navnlig indirekte Valg — i Ondartethed

naturligvis ikke kan sammenlignes med de preussiske og sachsiske. At denne Valgmaade dog er overordentlig upopulær, ses ved Sammenligning med Württemberg.

Valgdeltagelsen udgjorde pr. 100 valgberettigede:

	Ved de sidste bekendte Valg til:	
	Landdag	Rigsdag
i Württemberg	71	75
- Baden	53	79
- Bayern	39	71
- Hessen	32	75

Altsaa kun i Württemberg, hvor alle Valgforhold er nærmest tilpassede efter Rigsvalgrettens, er der en Deltagelse, der kan maale sig med Deltagelsen i Rigsvalgene sammesteds. Men man maa ikke glemme, at kun de 70 af Württembergs II Kammer vælges paa denne Maade — som Modvægt staar jo her de 23 privilegerede Medlemmer.

Vi forstaar nu bedre Oversigtstabellen S. 557; navnlig er det interessant at lægge Mærke til, at Konservatismen kun trives frodigt i Ly af det preussiske og sachsiske Treklassevalgssystem, medens den fører en hensygnende Tilværelse i de andre Kamre.

Til yderligere Oplysning meddeles en tilsvarende Oversigt over de forskellige Partiers Stemmetal, udregnede pr. 100 af Helheden. Sammenholdt med den første Oversigt efter Rigsdagsfraktioner giver den Bidrag til det nys berørte Spørgsmaal om Valgkredsinddelingens Uretfærdighed. Vi tilføjer ogsaa her de tilsvarende Tal for Rigsvalgene, men medens vi tidligere uden væsentlige Indskrænkninger har kunnet bruge Riget som en Generalnævner, hvori alle Ulighederne gaar op, eller som en fælles Maalestok, der kan tjene til

Vurderingen af adskillige af Enkeltstatsforfatningernes særlige Afvigelser fra hinanden og fra Rigsforfatningen, maa her tages det Forbehold, at den til Rigsdagen helt ændrede Valgkreds-Inddeling og -Størrelse i sig selv kan give Anledning til uberegnelige Forskelligheder baade i Retning af, at svagere Partier i de store Rigsdagskredse ikke kan optræde selvstændigt, men udebliver eller kaster deres Stemmer paa aandsbeslægtede og derved tilsyneladende gaar tilbage; men ogsaa, at de præsterer en stærkere Deltagelse, f. Eks. fordi Rigskredsbeliggenheden giver dem større Haab end Landskredsinddelingen gjorde, skønt — eller maaske snarere netop fordi — Rigsdagskredsinddelingen er endnu uretfærdigere end Landdagskredsinddelingen. Endvidere er Partibetegnelserne ikke aldeles kongruente i Rige og Enkeltstater, og ligesom i Oversigten S. 557 er smaa aandsbeslægtede Partier slaaet sammen for Over-skuelighedens Skyld. For Sachsen og Hessen mangler i den officielle Statistik de fornødne Oplysninger, medens Badens kun omfatter Valgmændenes, ikke Urvælgernes politiske Farve, som jo ikke behøver at have nøjagtig samme Afskygning for begge Parter. Med alle disse Forbehold gengives omstaaende Tal.

Endnu mangler paa dette Sted Beskrivelsen af et for det moderne Tysklands Forfatningsliv særlig karakteristisk Træk, som man nødvendigvis maa tage i Betragtning for at kunne dømme rigtigt om den politiske Status i det tyske Riges Enkeltstater. Det er Konfessionernes Indflydelse paa Partiforholdene, navnlig det katolske Befolkningstals Forhold til Centrums Styrke

De forskellige Partiers relative Styrke udgjorde pr. 100 i:*)

	Preussen		Bayern		Württemb.		Baden	
	Landdag	Rigsdag	Landdag	Rigsdag	Landdag	Rigsdag	Landdag	Rigsdag
Konservative ...	25.2	18.5	2.1	1.4	3.2	4.8	1.2	0.7
Centrum	16.0	20.0	48.2	43.2	24.2	24.8	32.0	40.7
Nationalliberale.	10.9	11.6	20.4	15.7	(19.6)	16.9	34.5	31.4
Frisindede Frakt.	3.2	9.5	2.3	3.8	24.6	17.2	12.1	2.8
Agrarfraktioner.	0.4	0.8	11.4	12.8	6.4	8.7	—	2.4
Polakker	13.2	6.1	—	—	—	—	—	—
Antisemiter	0.1	2.4	—	0.4	—	—	1.4	—
Socialister	12.2	28.7	15.3	21.7	18.7	27.5	17.9	21.9
Løsgængere	13.7	2.2	0.3	0.8	3.3	0.1	—	0.1
Ubekendte	14.9	0.2	—	0.2	—	—	—	—

i de forskellige Lande. En Redegørelse herfor er imidlertid betinget af en hel Forundersøgelse, til hvilken Materialet ofte vil vise sig utilstrækkeligt, og Besvarelsen kan derfor ikke finde Plads i denne summariske Oversigt, skønt Spørgsmaalet er fristende. Dets Rækkevidde følger af, at Centrum som Parti atter og atter, ogsaa i Aar paa den katolske Kongres i Regensburg, har udgivet den Parole, at det er enhver god Katoliks Pligt at stemme paa Centrums Kandidater uden noget andet Hensyn.

En Antydning af, hvad Problemet betyder og kan komme til at betyde, skal dog meddeles fra Bayern. Under en Kampagne til Fordel for direkte Forholdstalsvalg oplystes det nemlig fornylig, at Indførelsen heraf vilde skaffe Centrum knap 44 pCt. af II Kammers Mandater, naar man lægger de sidste Valgerfaringer til

*) Da Decimalen er opstaaet ved Afrunding, behøver Kolonnernes Summationer ikke at give nøjagtig 100.0 som Resultat.

Grund for Beregningen. Men efter Antallet af katolske Vælgere skulde Centrum kunne beherske godt og vel 71 pCt.

Parolen følges altsaa langt fra — endnu, men skulde den trænge igennem, vilde Følgerne saa vel for Riget, hvor det allerede længe har heddet: »Centrum er Trumf«, som for de katolikstærke Enkeltstater kunne blive uoverskuelige.

Krise-Litteratur.

LAURITS V. BIRCK. **Bidrag til en Teori om de økonomiske Perioder.** København 1903. Holger Ferlovs Forlag. (67 S.) — LAURITS V. BIRCK. **1869—1902.** Et Rids over den sidste Menneskealders økonomiske Svingninger. København 1903. Holger Ferlovs Forlag. (108 S.)

EINAR EINARSEN. **Gode og daarlige Tider.** En Under-søgelse med særligt Hensyn til den økonomiske Udvikling i Norge og Danmark i den sidste Menneskealder. København og Kristiania 1904. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. (285 S.)

FRANTZ PIO. **Økonomiske Depressioner.** København 1903. (130 S.)

JENS WARMING. **Gode og daarlige Tider.** Besvarelse af en Konkurrence-Opgave. København 1903. G. E. C. Gad. (118 + XIII S.)

Der er ingen Tvivl om, at Konkurrencen i Anledning af den statsvidenskabelige Docentplads har afgivet et nyt Bevis for, at der blandt den yngre Slægt er en voksende Interesse for at give sig i Kast med Løsningen af nationaløkonomiske Problemer. Hver af de fire Afhandlinger viser, at Forfatterne med Alvor har syslet med de Spørgsmaal, som Opgaven giver Anledning til. Det maa da ogsaa siges, at Opgaven var heldig valgt, naar det gjaldt at bedømme Konkurrenternes Modenhed for en økonomisk Lærervirksomhed. Dens Ordlyd var følgende: »Efter en kort Fremstilling af Hovedtrækkene i et eller flere af de nordiske Landes

økonomiske Udvikling i den sidste Menneskealder samt en Paavisning af den Indflydelse, som de i dette Tidsrum i Europa forekommende økonomiske Kriser har øvet derpaa, ønskes det undersøgt, hvilke Bidrag der herved er givet til Krisernes Teori«. Opgaven var heldig, fordi den gav de konkurrerende Lejlighed til baade at vise, hvorledes de forstod at samle og bearbejde et økonomisk-statistisk Materiale, og hvorledes de var i Stand til at behandle de teoretiske Spørgsmaal, der stod i Forbindelse dermed.

Der vil i det følgende ikke være Tale om en gensidig Afvejning af de fire Konkurrenceafhandlingers indbyrdes Værdi. Dette har været Censurkomiteens Opgave. Ikke heller skal her forsøges nogen grundig Indgaaen paa de forskellige Forfatteres Behandling af alle de Spørgsmaal, der har foreligget for dem. Det vilde dels kræve en Plads, der gaar langt ud over en Tidsskriftanmeldelses Grænser, og dels vilde man let gøre Uret imod Forfatterne, som i den meget begrænsede Tid af knap 3 Maaneder har skullet levere saavel en statistisk Fremstilling af en Menneskealders økonomiske Udvikling som en teoretisk Forklaring af denne Udviklings Betydning. Kriseproblemet er et saa kompliceret Problem og staar i den Grad i Forbindelse med alle andre økonomiske Foreteelser og med hele den nuværende økonomiske Samfundsordnings Organisation, at en Behandling, der kan kaldes virkelig alsidig, kræver lange Tiders Forarbejde. Hensigten med de følgende Linjer kan derfor kun være at henlede Opmærksomheden paa de fire Arbejder, som hver for sig fortjener at læses af alle, der interesserer sig for

Spørgsmaalet, og at fremhæve nogle af de Bidrag, som Forfatterne har givet til dets Løsning.

I en ældre Periode var man ved Behandlingen af Krisespørgsmaalet mest tilbøjelig til at lægge Vægten paa Sygdommens akutte Udbrud: Krachet, Fallitterne, den pludselige Erhvervsstandsning; men man er mere og mere gaaet over til at betragte denne pludselige Eksplosion som et Symptom ved Sygdommen, et Symptom, der ikke engang altid behøver at være til Stede, og som i og for sig ikke er vanskeligt at forklare, naar selve Sygdommen er konstateret. Sygdommen, det, der ligger bag ved det pludselige Udbrud, er de periodiske Svingninger i det økonomiske Liv, Op- og Nedgangen. Det, som en Kriseteori først og fremmest maa forklare, er det Forhold, at den økonomiske Udvikling ikke alene ikke bevæger sig i en lige Linje, men at Op- og Nedgangen ikke kommer en Gang imellem som en tilfældig Afbrydelse, men er et stadigt Fænomen, saa at Udviklingen kan siges altid at foregaa gennem periodiske Op- og Nedgangsbevægelser — ganske vist af højst forskellig Styrke. Alle Forfatterne er enige om at behandle disse Opgangs- og Depressionsperioder, denne stadige Skiften mellem »gode« og »daarlige« Tider. Allerede af Bøgernes Titler vil man se, at dette Synspunkt er lagt til Grund af dem alle.

Det er da Paavisningen af det periodiske Kredsløb og Forsøget paa at finde dets Aarsager, der har ligget dem paa Hjerte saavel i den statistiske Fremstilling som i den teoretiske Undersøgelse. Til dette Arbejde har hver af de fire Forfattere bragt sit særlige Tem-

perament og sin Opfattelse af det økonomiske Studiums Metode og Maal.

Warming har navnlig stræbt efter saa indgaaende som muligt at beskrive og forklare Kredsløbets Fænomener. Han er egentlig ikke naaet til et ledende Synspunkt, men han har leveret værdifulde Bidrag til en samlet Beskrivelse af, hvorledes den op- og nedadgaaende Bevægelse i sine Enkeltheder forløber. Foruden de faktiske økonomiske Forstyrrelser har han med Rette lagt særlig Vægt paa det psykologiske Moment. Idet dette i høj Grad staar i Forbindelse med Forbrugets Styrke eller rettere sagt Forbrugstilbøjeligheden i de forskellige Perioder, kommer han ind paa Spørgsmaalet om Luksusforbrug, i Henseende til hvilket han lægger et sundt realistisk Blik for Dagen. Han fremhæver, hvorledes et øget Forbrug kan vise sig gavnligt i en Depressionsperiode, hvor der trænges til Afsætning fra Lagrene og Beskæftigelse af de ledige Arbejdskræfter, men hvorledes et udvidet Forbrug i den »gode« Tid baade bevirker, at Spekulationen stimuleres, og at mange Forbrugere, naar de daarlige Tider kommer, paa Grund af manglende Opsparinger endda er ude af Stand til at fortsætte det rent sædvanemæssige Forbrug. Konklusionen er derfor saa langt fra at være et Forsvar for Luksusforbruget eller en Tilslutning til Læren om den permanente »Underkonsumtion«, at den meget mere maa siges at indeholde en stærk Opfordring til Opsparen i de gode Tider. Ogsaa Kredittens Betydning for det periodiske Kredsløb er behandlet saavel af Warming som af de andre Forfattere, men det forekommer mig, at de alle — med Undtagelse af Birck — har lagt for ringe Vægt

paa dette Moment. Der sigtes herved ikke alene til det af alle Kriseteoretikere behandlede Forhold, at enhver Depressionsperiode forstærkes derved, at Producenterne arbejder med laant Kapital, som de skal forrente og afbetale med faste Pengebeløb til Trods for faldende Priser og manglende Afsætning, og at dette Forhold yderligere forværres ved at Kreditten i saadanne Perioder har Tendens til at trække sig tilbage. Lige saa stor Betydning har Kredittens varige Virkning paa hele Produktionens Gang. At Kapitaldannelsen foregaar gennem Kreditten som Mellemed, saaledes at de, der opsparer Kapital, og de, der anlægger Kapital, ofte er forskellige Personer, og at Tendensen til at opspare og Tilbøjeligheden og Løjligheden til Kapitalanlæg har svært ved at holde Skridt med hinanden, er et saa vigtigt og vægtigt Led i hele den nuværende Samfundsordning, at det fortjener en fremskudt Plads ved enhver Behandling af økonomiske Forstyrrelser. Nyere Kriseteoretikere, f. Eks. Pohle («Bevölkerungsbewegung, Kapitalbildung und Wirtschaftskrisen») og Cassel («Om kriser och dålige tider» i *Ekonomisk Tidskrift*) har haft Ret i at fremdrage den stadige Mulighed for Misforhold mellem Sparetendens og Kapitalanlæg, selv om det ikke kan nægtes, at en udelukkende Dvælen ved dette Moment som Kriseaarsag ogsaa kan fremkalde Ensidighed i Betragtningen.

Birck har med en vis springende Livlighed stillet Op- og Nedgangen i Relation til alle mulige økonomiske Foreteelser, og hans Fremstilling har derfor mindre sin Force i den systematiske Undersøgelse af det bestemte Fænomen end i de interessante Strejflys, der kastes over en Mængde Forhold paa Økonomiens Omraade.

Rentefodens Indvirkning paa Kapitaldannelsens Form, Indtægtsfordelingens Indflydelse paa Forbruget, de Forstyrrelser, som det tekniske Fremskridt kan fremkalde, Kreditmidlerne og Bankernes Metaldækning som Grundlag for Omsætningen og Prisbestemmelsen — disse og mange andre Spørgsmaal berøres i hastige, ofte træffende, ofte paradoksale Vendinger. Det paradoksale ligger dog mange Steder mindre i selve Tanken end i den korte Ytringsform. Et Eksempel er hans Udtalelser om den væbnede Fred. De er blevet opfattede, som om han ansaa de uhyre Omkostninger, den fremkalder, som et økonomisk Gode paa Grund af de produktive Kræfter, som den sætter i Bevægelse. Men hans Mening er tydelig nok den, at medens den væbnede Fred er et permanent økonomisk Onde, vilde en pludselig Afvæbning dog i det Øjeblik, da den indtræder, bringe en kriseagtig Forstyrrelse i de tilvante Produktionsformer. En lignende Karakter har hans Betragtninger over Muligheden af en for stor Kapitalopsparing. Hovedmeningen med det paagældende Afsnit er dog væsentlig det ubestridelige, at en Opsparen, der bringer Rentefoden til at synke stærkt, forøger Driftsherrernes Tilbøjelighed til at gaa paa Eventyr i vovelige Foretagender. Som ovenfor berørt er Birck den af de fire Forfattere, der har beskæftiget sig mest med Kredittens Betydning for Svingningerne og Kriserne. Han har imidlertid navnlig hæftet sig ved en enkelt Side deraf, nemlig den Rolle, som Kreditmidlerne spiller i Omsætningen, og den Indflydelse, som Kredittens Udvidelse og Indskrænkning har paa Prisdannelsen. Det paagældende Afsnit resumerer i Hovedsagen hans tidligere Arbejde om Kreditmidlerne. Det indeholder mange træffende

Bemærkninger, men han har selvfølgelig ikke helt mestret dette vanskelige Spørgsmaal.

Pio har med megen Energi, men med stor Ensidighed kastet sig over et enkelt Spørgsmaal: Opsparingens Betydning, d. v. s. Spørgsmaalet om, hvorvidt Depressionerne har deres Oprindelse i, at de, der raader over Indtægterne, forbruger for lidt og sparer for meget. Siden Malthus', Sismondis og Rodbertus' Dage har man behandlet Spørgsmaalet om Overproduktion i den Betydning, at der virkelig produceres mere, end Forbrugsevnen tillader, saa at en Forøgelse af Forbruget og en Indskrænkning i Opsparingen vilde være et Gode. Det er altsaa ikke Spørgsmaalet om, at noget saadant ganske midlertidigt kan være Tilfældet i et vist Afsnit af en Depressionsperiode, men at det optræder som et konstant Fænomen. At gaa ind paa de Tankefejl, som i det hele og store ligger til Grund for denne Opfattelse, vilde her være for vidtløftigt, saa meget mere, som Pio egentlig ikke angriber Opsparingen som saadan, men en særlig Form, som han kalder den kumulative Opsparing. Han erkender, at Samfundet til enhver Tid behøver en vis Opsparing og Kapitaldannelse som Grundlag for den fremtidige voksende Produktion. Hvad der efter hans Mening fremkalder de periodiske Afsætningsstandsninger, er det Forhold, at de, der har opsparet og anlagt Kapital, vedbliver at spare, efter at Kapitalanlægget har givet sig Udslag i færdige Forbrugsartikler, i Stedet for at forbruge Kapitalanlæggets Frugter. Det er selvfølgelig rigtigt, at naar Kapitalanlægget forøger Samfundets Produktivitet, saa at Frembringelsen og altsaa Udbudet af Forbrugsartikler stiger, saa maa ogsaa

Efterspørgselen efter disse Produkter stige, hvis deres Værdi ikke skal synke. Men det er vanskeligt at se, hvorfor det netop skal være nødvendigt, at denne Efterspørgsel udgaar fra de samme Personer, som har foretaget Opsparingen og Kapitalanlægget. Den voksende Befolkning og den stigende Velstand kræver ikke alene et fortsat, men et stigende Kapitalanlæg, og det er ikke i og for sig nogen Kriseaarsag, at dette Anlæg foretages af Udbyttet af tidligere Tiders Opsparing. Spørgsmaalet er, om Samfundet som Helhed har Evne og Vilje til at købe den forøgede Varemængde til lønnende Priser, og dette Spørgsmaals Besvarelse kræver en Undersøgelse af Opsparingens Indflydelse paa Arbejdslønnens Højde, paa Udnyttelsen af den fulde Arbejderstyrke og paa Varernes Produktionsomkostninger. Ifald den fortsatte Opsparing gennem det rigeligere Kapitaludbud fremkalder en forøget Efterspørgsel efter Arbejde og gennem det tekniske Fremskridt en Nedsættelse af Varernes reelle Produktionsomkostninger, saa frembringer den af sig selv en tilstrækkelig Efterspørgsel efter sine Produkter. En Verifikation af Læren om den kumulative Opsparing har Pio ment at finde i Iagttagelsen af, at det i Depressionstider særlig er de faste Kapitalanlæg og de Artikler, der bruges til disse — Jærn, Tømmer, Cement o. s. v. — der synker i Pris. Denne Iagttagelse er vistnok gjort af de fleste, der har beskæftiget sig med Depressionerne, og er lagt til Grund for snart sagt de aller fleste Kriseteorier; men til en Paavisning af den kumulative Opsparings Skadelighed kan den ikke benyttes. Overflødigheden af de nævnte Artikler er et forbigaende Krisefænomen, der kun beviser, at der er

indtraadt en Standsning i Efterspørgselen, og denne Standsning kan meget vel forklares ved, at man ved Anlægene har overvurderet den tilstedeværende Spare-tilbøjelighed.

Einarsen er i Modsætning til de andre den strængt systematiske Forfatter. Med en overordentlig Flid har han samlet og ordnet et stort statistisk Materiale, og i Belysning af dette har han systematisk fremstillet, kritiseret og forkastet en stor Del af de forskellige i den økonomiske Litteratur fremkomne Kriseteorier for til Slutning at meddele sin egen Forklaring. Hans Fremstilling af de forskellige Teorier er objektiv og derfor lærerig for dem, der vil gøre sig bekendt med de forskellige Meninger, der har været fremsatte. Den kritiske Behandling bestaar i Grunden af to Dele. Den ene støtter sig paa hans statistiske Materiale. Det undersøges, hvorvidt saadanne Kriseaarsager som f. Eks. slet Høst, ringe Fiskemængde o. s. v. har været til Stede i Depressionsøjeblikket, og for saa vidt dette ikke har været Tilfældet, forkastes den formodede Kriseaarsag. Den anden Del af Kritiken gaar ud paa at undersøge, om den formodede Kriseaarsag kan foranledige de periodiske Op- og Nedgange. Idet dette Synspunkt — forøvrigt med Rette — stadig lægges til Grund, kan Kritiken forekomme den, der grundig vil belæres om de paagældende Teoriers Værdi, vel kortfattet. Idet f. Eks. Læren om den almindelige Tendens til Overproduktion behandles, gaar Einarsen ikke synderlig ind paa, hvorvidt en saadan Tendens er mulig. Det, som det for ham kommer an paa at vise, er at saafremt den var mulig og virkelig, vilde den dog ikke indeholde nogen Forklaring af de periodiske Bevægelser.

En almindelig Tendens til Overproduktion vilde kunne forklare en permanent Depressionstilstand, men de periodiske Opsving vilde den ikke kunne forklare. Det er som ovenfor bemærket rigtigt, at de forskellige Teorier forkastes, naar de ikke kan forklare Periodiciteten; men Paavisningen af, at de ikke kan bruges som Forklaringsgrund, er ikke altid lige overbevisende. Som et enkelt Eksempel kan nævnes Forfatterens Behandling af hvad han kalder »Fejltagelsesteorien«, d. v. s. Læren om, at Afsætningsstandsningerne skyldes urigtige Beregninger af Forbruget fra de producerendes Side. Han hævder, at denne Teori saa langt fra at forklare Kriserne selv tiltrænger en Forklaring. »Hvorfor finder ellers ret fornuftige Folk paa saadan en masse og til visse Tider at begaa Fejltagelser? Efter de store Tals Lov burde dog disse Fejltagelser gensidig udjævne hinanden.« — Selvfølgelig tiltrænger Fejltagelsesteorien en Forklaring, men den behøver ikke, som Einarsen mener, at være af ydre, objektiv Natur. Det subjektive, psykologiske Moment er netop her af stor Betydning. Paa det økonomiske Omraade — som paa mange andre — er Menneskene tilbøjelige til at gaa i Flok. Som allerede Max Wirth har bemærket, er de originale Hoveder paa Forretningslivets Omraade faa, Efterlignerne utallige, og der ligger heri noget, der kan forårsage, at Kapitalanlægene ofte faar en meget ensidig Karakter. Birck fremhæver i sin Afhandling, at enhver Gründerperiode har sin »Kæphest«. Den aandelige Smitte er kort sagt et selvstændigt Fænomen, som har sin positive Virkning paa Omvekslingerne i Forretningslivet.

De fremførte Indvendinger mod Einarsens kritiske

Metode rammer dog kun Enkeltheder. I mange Tilfælde er hans Kritik skarp og træffende. — Sin egen Teori har han udtrykt i de Ord, at Kriseparadokset er en Følge af Værdiparadokset. Ved dette sidste forstaar han det Forhold, at høj Værdi er et Udtryk for Knaphed, lav Værdi for Rigelighed. For den enkelte Forretningsmand er det imidlertid den stigende — eller i alt Fald den ikke faldende Værdi, det kommer an paa, d. v. s. hvis hans Virksomhed ikke skal give Tab, maa det, som han sælger, ikke have lavere Værdi end da han købte det; eller hvis han er Producent, maa hans færdige Vare ikke have lavere Værdi end Raastofferne o. s. v. havde, da han anskaffede dem. Men idet Fremskridtet skaber forøget Rigelighed af Varer, er den første Virkning af ethvert Fremskridt den, at Værdierne synker i Værdi. Det lave Prisniveau gør i og for sig ingen Skade, men idet Forandringen, Nedgangen, bevirker Tab for Producenter og Handlende, fremkalder den Depressionen. Den heraf bevirkede Produktionsindskrænkning foraarsager atter en Prisstigning med paafølgende Produktionsudvidelse. Saa falder Priserne igen og paa denne Maade fortsættes Kredsløbet stadigt.

Forklaringen mangler noget i at være ganske overbevisende. Det forholder sig jo rigtigt nok, at Værdi er et Udtryk for Knaphed, men al Knaphed er relativ, nemlig i Forhold til Efterspørgselen. En forøget Varemængde synker i Værdi, saafremt Efterspørgselen ikke stiger i samme Forhold, og det fordrer en særlig Forklaring, at dette ikke er Tilfældet. Ifald Fremskridtet i Vareproduktionen gaar Haand i Haand med et Fremskridt i de enkelte Individuers Indtægter og deraf følgende Købeevne, er det ikke muligt at se,

hvorfor Værdierne skulde falde. Man kan pege paa, at Omsætningsmidlernes Mængde ikke holder Skridt med Varemængdens Stigen, men det er jo aldeles ikke paa Forhaand givet, at de ikke gør det, og Einarsen behandler i hvert Fald Pengemængdens Bevægelser som et Fænomen for sig.

Det vil af de foregaaende Bemærkninger — der paa Grund af Emnets store Omfang nødvendigvis har haft en noget aforistisk Karakter — ses, at den afholdte Konkurrence har haft den heldige Virkning, at vi har faaet en fyldigere Behandling af Spørgsmaal, der staar i Forbindelse med Kriserne, end der tidligere har foreligget i vor Litteratur. Der er nu et Grundlag, som der kan arbejdes videre paa, og det naturligste vilde vel være, at en eller flere af de konkurrerende Forfattere paatog sig det Arbejde at give en Fremstilling, saadan som den kan blive, naar man ikke arbejder under Trykket af at skulle være færdig paa ganske kort Tid.

Emil Meyer.

En nordisk Toldforening.*)

Af

Prof., Dr. Will. Scharling.

Den Tanke, som ligger til Grund for den i Aar dannede »Nordisk Forening til økonomisk Samarbejde« : at der imellem de tre nordiske Lande bør finde en nærmere økonomisk Samvirken Sted end imellem noget af dem og det øvrige Udland, og at dette fornemmelig maa finde sit Udtryk i en i alt Fald partiel Ophævelse af de Toldmure, der skille hvert af dem fra Omverdenen, synes at være en Tanke af den Art, om hvilken Digteren synger, at »den haver den Skæbne, den aldrig skal dø«. Thi skønt den tilvisse har fundet den mindst mulige Opmuntring fra de tre Regeringers Side og skønt de til disse rettede Opfordringer om at bidrage til Tankens Gennemførelse i alt Fald ved en Undersøgelse af Muligheden heraf og af den virkelige Beskaffenhed af de Vanskeligheder, som alle erkende forbundne dermed, endnu ikke ere blevne efterkommede, dukker Tanken med en forbausende Sejglivethed atter

*) Efter to Foredrag, holdte d. 9. og 15. Novbr. 1904 i Handels- og Kontoristforeningen og i Dansk Ingeniørforening.

og atter frem — og bæres stedse frem af de paa dette Omraade dygtigste og sagkyndigste Mænd i alle tre Lande, navnlig paa de nordiske nationaløkonomiske Møder. Det er nu godt 40 Aar, siden det første Møde i Gøteborg 1863 drøftede Spørgsmaalet; og derefter vedtoges paa de senere Møder baade i 1866 og 1881 Resolutioner til Gunst for et lettet Varebytte imellem de skandinaviske Lande, med Opfordring til Regeringerne om at lade undersøge, hvad der i saa Henseende kunde gøres — en Opfordring, der paa det sidst afholdte Møde i København 1888 gentoges med forøget Styrke efter en indgaaende Forhandling om Sagens store Betydning saa vel som store Vanskeligheder. Og da Udviklingen syntes paa afgørende Maade at ville gøre denne vedholdende Tro paa Muligheden og Vigtigheden af en skandinavisk Toldforbindelse til Skamme, idet den alt i en lang Aarrække bestaaende partielle Toldfrihed imellem Norge og Sverige fuldstændigt ophævedes i 1897 — rejser Spørgsmaalet kun faa Aar efter paany sit Hoved og vinder hurtigt Tilslutning fra en Række ansete og sagkyndige Mænd i alle tre Lande.

Denne Tankens mærkelige Livskraft og fortsatte Levedygtighed finder sin Forklaring ikke blot i dens egen Sundhed og Rigtighed, men ogsaa deri, at den er saa naturligt grundet i hele det 19de Aarhundredes økonomiske Udvikling, at den fremtræder som en deraf fremgaaende nødvendig Konsekvens, i den Grad nødvendig, at klartseende Økonomer endog i dens Virkeliggørelse se den eneste Mulighed for i Længden at bevare de tre forholdsvis smaa Staters økonomiske Selvstændighed.

Grundprincipet i det 19de Aarhundredes storartede

økonomiske Udvikling, der stiller det saa højt over alle forudgaaende i Arbejdets produktive Kraft og dermed i dets Resultater, er jo nemlig Arbejdets Deling, d. v. s. enhver Virksomheds Opløsning i dens enkelte Operationer og disses Fordeling mellem lige saa mange Arbejdere. Denne Arbejdsdeling, — hvis store Betydning til at forøge Arbejdets Produktivitet først er kommen til klar Bevidsthed med Ad. Smith, der opstillede det bekendte Eksempel om Naalefabriken, hvis 10 Arbejdere, naar de arbejdede hver for sig, næppe vilde kunne frembringe 200 Naale om Dagen, men ved at dele de forskellige Operationer imellem sig kunde producere 48,000 Naale daglig, — havde vel allerede forlængst for saa vidt gjort sig gældende i Praksis, som den havde ført til de mange forskellige Haandværk; men det er dog først dens bevidste Gennemførelse i Storindustrien indenfor hver enkelt Fabrik, der har stillet det 19de Aarhundredes Produktivitet saa højt over Fortidens. Støttet af de Opfindelser og Maskiner, hvis Fremkomst lettes ved selve denne det komplicerede Arbejdes Reduktion til lutter simple og enkelte Bevægelser, medens de paa den anden Side kræve Arbejdsdelingen yderligere fortsat, er Industriens Opgave bleven en stadig gentagen Frembringelse af de samme Typer, hvorved der fremkommer en Masseproduktion, hvis Afsætning kræver et udstrakt Marked. Dette Marked maa være saa meget større, som hver enkelt Virksomhed faar en mere begrænset Specialitet, hvortil den maa indskrænke sig for helt at kunne udnytte sine Maskiner og sine Arbejdskræfter. I hvilken Grad denne Industriens Specialisering i det 19de Aarhundredes sidste Halvdel er trængt igennem og har givet Udviklingen

dens Præg, vil tilstrækkeligt fremgaa af følgende Tal: medens man i det 16de Aarhundrede højt regnet kendte ca. 300 forskellige Erhverv, udviste allerede en i Slutningen af det 18de Aarhundrede i Preussen optagen industriel Statistik ca. 1400 Erhverv. Men omtrent 100 Aar senere angav den tyske Industristatistik af 1882 ikke mindre end henved 4800 industrielle og over 1600 kommercielle Erhverv, — og 13 Aar senere var det samlede Antal af disse ved Tællingen i 1895 stegen til ca. 11,000. Alene under Maskinfabrikation opførtes nu henved 300 forskellige Arter af Fabriker. Medens de tyske Maskinfabriker endnu i Aarhundredets Midte producerede alle Slags Maskiner i Flæng, er der senere ikke blot opstaaet særlige Fabriker for Frembringelse af Landbrugsmaskiner, men endog særlige Fabriker for hver enkelt Art af Landbrugsmaskiner. Men den Fabrik, der ikke har det udstrakte Marked for sig, som behøves til Afsætning af en Specialfrembringelse, maa vedblivende sprede sin Produktion over flere eller færre Omraader, alt efter Markedets Omfang, — og i samme Grad give Afkald paa Arbejdsdelingens og den fulde Maskinudnyttelses store Fordele og følgelig staa som den svage og let overvundne i Konkurrencen med Specialfabrikerne.

Den frembrydende Maskinindustri og den dermed følgende Arbejdsdeling krævede da forbedrede Samfærdselsmidler baade til Lands og til Søs, og eftersom Jernbanenettet voksede og Dampskibslinjerne udvikledes, voksede ogsaa det Marked, hvormed der kunde regnes. Snart strakte da ikke engang hele det hjemlige nationale Marked til; det gjaldt om at faa Adgang ogsaa til fremmede Markeder, som den foregaaende Tids pro-

hibitive eller dog stærkt protektionistiske Politik havde lukket for Udlandet. Frihandelspolitiken blev da den udadsøgende Industris naturlige Krav, og England, hvis Industri var tidligst og stærkest udviklet, gik i Spidsen med at gennemføre dette Krav, og aabnede, da det ikke behøvede at frygte andre Landes Konkurrence, frejdigt sit eget Marked for denne. Efterhaanden fandt det Efterlignere, først i de større og stærkest udviklede Industrilande, derefter ogsaa i andre Lande, og i 50'erne og 60'erne trængte Frihandelspolitiken mere og mere sejrrigt igennem.

Den fik saa meget stærkere Vind i Sejlene, som den i første Linje havde virket ubetinget og øjensynligt til Gavn ved Haand i Haand med den nationalpolitiske Bevægelse at fjerne de Toldmure, som Fortidens politiske Tilstande havde skabt indenfor de enkelte Landes Grænser, og dermed tilvejebragt et iøjnefaldende økonomisk Opsving. Storbritannien blev en Toldenhed med Irland; det stærkt splittede Tyskland samlede sig til en økonomisk Enhed i »Zollverein«; Schweiz's Kantoner forenedes 1848 til en Toldunion med fælles Grænse udadtil; Toldgrænsen imellem Østrig og Ungarn faldt i 50'erne, og det nydannede Kongerige Italien gjorde Ende paa de italienske Smaastaters Særpolitik. Ogsaa Danmark udvidede sit Toldterritorium; i 1850 faldt den tidligere Toldgrænse imellem Kongeriget og Hertugdømmet Slesvig, og 1853 indlemmedes ogsaa Holsten og Lauenburg i det danske Toldterritorium. Intet Under, at de gavnlige Virkninger af disse indenlandske Toldskrankers Nedbrydning skabte Tilbøjelighed til at gaa videre og sænke de internationale Toldmure.

Bevægelsen blev dog kun kortvarig. Fra Midten

og navnlig Slutningen af 70'erne rejste sig paany en stærk protektionistisk Strømning, og Toldmurene forstærkedes atter og voksede i Højde. Medens man tidligere nærmest havde fæstet Blikket paa Fordelene ved det store, aabne Marked, begyndte efterhaanden den anden Side af Sagen, den dermed følgende større Konkurrence fra Udlandets Side, at lægge stærkere Beslag paa Opmærksomheden. Det gik Staterne om-trent som Manden, der afløste Plankeværket om sin Have med et Rækværk, fordi det morede ham at se paa de Forbigaaende, men da de gjorde Gengæld ved at se ind i hans Have, atter skyndsomt satte et Plankeværk udenom Rækværket. Beskyttelsespolitiken blev atter mere eller mindre fremherskende; at værne og bevare Indlandets Marked for Indlandets Produktion blev mere og mere Hovedsagen: »Amerika for Amerikanerne« — «Sverige for Svenskerne» blev ret almindelig Stikordet.

Men samtidig følte man dog Trangen til og Nødvendigheden af at tilvejebringe et større Marked end det hjemlige; og Haand i Haand med Beskyttelsespolitiken gik da i de store Lande Kolonialpolitiken, Bestræbelserne for at sikre sig Eneraadighed over et nyt Marked, som man helt eller dog i det væsentlige kunde tilegne sig eller over hvilket man kunde udstrække sin »Interessesphære«. Medens Østrig-Ungarn i Slutningen af 70'erne fik sig et nyt, stort Marked i Bosnien og Herzegovina, og Frankrig sikrede sig Hovedindflydelsen i Tonkin, Tunis og Madagascar, søgte Tyskland og England at vinde Herredømme over store Strækninger af Afrika. Hvorvidt denne Kolonialpolitik virkelig svarer Regning, og om de Ofre,

som den kræver, opvejes af de Fordele, den bringer, er ganske vist et aabent Spørgsmaal, som der dog ikke her er Grund til at gaa ind paa. Her maa det være tilstrækkeligt at pege paa Sammenhængen imellem denne Politik og den nyere Tids Genoplivelse af Beskyttelsespolitiken, — en Sammenhæng, som ikke mindst tydeligt har lagt sig for Dagen i Chamberlains toldpolitiske Planer. Et større Hjemmemarked — det er Hængslen, hvorm Nutidens Handelspolitik drejer sig.

For Danmark staar den her nævnte Udvej til en Udvidelse af Markedet ikke aaben. Ved Monarkiets Opløsning indsnævredes det danske Hjemmemarked til $\frac{3}{5}$ af sin forrige Størrelse. Og derefter har Toldmurene rundt omkring hævet sig til større Højde, medens derhos dets Udførsel ved andre Foranstaltninger er bleven fortrædiget og besværliggjort. Det var ganske vist Frygt for Smittefaren, der paaberaabtes som Grund til, at England i Febr. 1892 lukkede for Tilførselen af levende dansk Kvæg og at Tyskland i Oktbr. s. A. udstedte det Forbud imod Indførsel af Kvæg fra Jylland til Hertugdømmerne, som i Febr. 1893 udstraktes til hele Danmark; men det er dog et Spørgsmaal, om disse Forbud saa vel som senere Paabudet om Karantæne og Tuberkulinprøve ikke tillige vare Udtryk for Ønsket om at indskrænke Danmarks Konkurrence med engelske og tyske Agrarer. Allerede tidligere var jo vor Svineudførsel til Tyskland ramt af et Forbud, som atter gentoges 1895. Det lykkedes vel Danmark at neutralisere Virkningerne af disse Forbud ved med stor Hurtighed og Energi — men tillige med ikke ringe Bekostning — at gaa over til Udførsel af slagtede

Kreaturer. Men lignende Vanskeligheder kunne ogsaa møde paa andre Punkter. Stedse stærkere lyder derhos den Klage, at Danmarks Industri vanskeligt kan hævde sig overfor den udenlandske Konkurrence, fordi dets stærkt begrænsede Marked ikke tillader den Specialisering og dermed følgende Arbejdsdeling, som giver Konkurrenterne deres Styrke.

At det derfor for et saa lille Land som Danmark vil være af særdeles stor Betydning, dersom dets Hjemmemarked kan gøres dobbelt eller endog fire Gange saa stort, som det nu er, kan ikke være tvivlsomt. Men ogsaa den Omstændighed, at der ved en eventuel Forbindelse med Norge og Sverige i alle Underhandlinger med fremmede Magter om Handels- og Skibsfartsforhold bliver Tale om et Marked paa 10 Millioner Mennesker, vil give de skandinaviske Lande en ganske anderledes Styrke i de ofte vanskelige Forhandlinger, end hvert for sig vil kunne gøre gældende, naar det optræder for sine egne smaa Interesser. Naar vi se, at selv saa store Stater som Tyskland og Frankrig klage over, at de hver for sig ikke kunne optræde med fornøden Styrke overfor de store Verdensmagter, England, Amerika og Rusland, naar disse Bekymringer endog give sig Udtryk i Bestræbelser for at tilvejebringe en »mellemeuropæisk Toldforening«^{*)}, og naar vi se, at selv Storbritannien nu ikke mener at kunne »være sig selv nok«, men stiler henimod et »Greater Britain«, — hvor meget mere maa det da ikke for

*) Se Schmoller: Die Wandlungen in der europäischen Handelspolitik des igten Jahrh. (i Jahrb. f. Gesetzgebung etc. 1900, S. 373 ff.).

saadanne Smaastater som Danmark, Norge og selv Sverige være af den største Betydning at kunne optræde som en Enhed, hvor det gælder Underhandlinger om kommercielle og industrielle Interesser med fremmede Magter?

At indsigtsfulde og sagkyndige Mænd i Sverige og Norge, som have fuld Forstaaelse af Tidens økonomiske Krav og økonomiske Farer, se paa denne Sag med samme Øjne som vi og ville stræbe at vække Stemning for en Sammenslutning af de tre Lande til et fælles Hjemmemarked for i alt Fald store Produktionsomraader, fremgaar tilstrækkeligt af selve Dannelsen af den nordiske Forening til økonomisk Samarbejde. Men det er paa den anden Side forstaaeligt, at den Omstændighed, at der i en længere Aarrække har bestaaet en saadan Forbindelse mellem Norge og Sverige, og at den for 7 Aar siden fuldstændigt er ophørt, hos mange kan fremkalde den Mening, dels at Fordelene ved en saadan Sammenslutning dog ikke har været saa store, som man nu vil gøre gældende, dels at i hvert Fald Vanskelighederne ved dens Opretholdelse har vist sig altfor store.

Overfor denne Formening vil det være nødvendigt at gøre opmærksom paa forskellige Momenter, som her komme i Betragtning. Først maa det erindres, at den gensidige Toldfrihed ikke har faaet Lov til at virke saa længe, som det ved første Øjekast kunde synes. Thi den i 1825 indrømmede frie Vare-Udveksling imellem Norge og Sverige gjaldt kun de over Landgrænsen ind- og udførte Varer. Men saa længe der ingen Jernbane førte over denne Grænse, der tilmed paa en lang Strækning dannes at en Bjergkæde, fik

denne Vareudveksling kun Betydning for selve Grænse-distrikterne, medens den ingen Betydning kunde faa for de fjernere Egne eller for Landene i deres Helhed. Først efter at der i Begyndelsen af 70'erne var opnaaet Jernbaneforbindelse imellem Kristiania—Stockholm—Gøteborg, og særlig efter at den nye Mellemrigslov af 1874 havde udstrakt Toldfriheden til ogsaa at gælde de søværts ud- og indførte Varer, der hidtil havde betalt halv Told, kunde der med virkelig Grund tales om et fælles svensk-norsk Hjemmemarked.

Dernæst maa det bemærkes, at Affattelsen af den nævnte Lov af 1874 ikke var heldig, idet Udtrykket »Varer af indenlandsk Tilvirkning« gav Anledning til mange Tvivl og deraf opstaaende Usikkerhed, idet det var vanskeligt at afgøre, hvor stor Bearbejdelsen af et indført Halvfabrikat skulde være, for at det færdige Produkt kunde siges at være af indenlandsk Tilvirkning. *) Udfærdigelsen af de herefter nødvendige Certifikater eller Tilvirkningsbeviser gav derhos — ligesom ved Handelstraktater med tilsvarende Bestemmelse — oftere Anledning til Strid, der atter vakte Missstemning, og paa det nationaløkonomiske Møde i 1888 faldt der derfor fra forskellige Sider ret bittre Ord og haarde Domme over den lidet heldige Lov. Navnlig blev det gjort gældende, at den i Virkeligheden mere skyldtes

*) Midt i 80'erne forsøgte nogle Spekulanter at benytte sig af Mellemrigslovens Bestemmelser til fra Norge at indføre udenlandske, ublegede Bomuldstøjer, som blev overgydt med svagt farvet Vand for derefter at indføres toldfrit til Sverige som færdige Bomuldstøjer af norsk Tilvirkning. Dette gav Anledning til Frd; af 1. Juli 1887, som søgte at stoppe en saadan Trafik.

politiske end økonomiske Hensyn, og at der derfor ved dens Udarbejdelse var lagt altfor liden Vægt paa disse sidste, og Indlederen, Professor Fahlbeck, udtalte endog, at »i Virkeligheden taaler Mellemrigsloven daarligt en Kritik ud fra økonomiske Synspunkter«. Desuagtet erklærede paa samme Møde Professor Morgenstjerne, at »hvor ufuldkommen Ordningen og hvor usikker dens Fremtid end kan være, kan ingen forstandig Mand være blind for, at ogsaa denne Ordning har været en Løftestang for norsk og svensk Industri paa mange Felter«. Det har da ogsaa vist sig, at dens Ophør i 1897 straks fremkaldte en meget betydelig Nedgang i Handelsomsætningen mellem de to Riger (fra over 75 Mill. Kr. i 1897 til knap 45 Mill. Kr. i 1898).

Men endelig maa det bemærkes, at selve denne Ophævelse ligesom den Misstemning, Loven i sin Levetid fremkaldte, utvivlsomt nok saa meget skyldtes politiske som økonomiske Grunde. Det maa erindres, at de forskellige Mellemrigslove — som fremhævet paa Mødet i 1888 af den tidligere norske Finansminister Helliesen — nærmest skyldtes Sveriges Initiativ, og at Norge stadig kun temmelig modstræbende var gaaet med dertil. I 1859 forkastede endog det norske Storting det i Henhold til en fælles svensk-norsk Kommission udarbejdede Forslag til en ny Mellemrigslov istedenfor den lidet betydende og uheldige Lov af 1825, og det skyldtes atter svensk Initiativ (den senere Finansminister Wörn), at der i Slutningen af 60'erne paany aabnedes Forhandlinger om Udvidelse af Mellemrigsloven; men »den norske Regering var ganske nølende og tilbageholdende«, og der hengik derfor adskillige Aar, før man naaede til Mellemrigsloven af 1874. »Det ses

saaledes«, sagde Helliessen, »at det ikke er fra norsk Side, at man har drevet paa at faa disse Ting i Stand; tværtimod er vi snarere puffet frem, medens derimod Iveren fra svensk Side har været stor, til enkelte Tider endog meget stor, for at faa dette i Gang.«

Det kan næppe undre, om end beklages, at man i Norge paa en Tid, da man klagede over, at Norges fulde Selvstændighed og politiske Ligeberettigelse savnede Godkendelse fra svensk Side, og beherskedes af Misstemning herover, var tilbøjelig til at se Sveriges Bestræbelser for at skabe et fælles Hjemmemarked som dikterede af et Ønske om at faa Indflydelse paa Norges indre økonomiske Forhold og derfor stillede sig »nølende og tilbageholdende« overfor en Sag, der dog var til Gavn for Norge selv. At særlig den beklagelige politiske Misstemning, som i 90'erne traadte saa stærkt frem, har haft en væsentlig Andel i Mellemrigslovens Ophævelse, er der vistnok god Grund til at tro. Under alle Omstændigheder har jeg senere hørt baade Svenskere og Nordmænd sige, at Forhandlingernes resultatløse Bristen i 1895 kom som en Overraskelse for begge Parter, for hvilken ingen af dem vil bære Skylden. Jeg har det bestemte Indtryk, at man egentlig fra begge Sider gerne vilde have Sagen taget op igen, og de forandrede politiske Stemninger ville maaske nu muliggøre et saadant Skridt. Men det er altid noget vanskeligt at faa begyndt paa at gøre noget om igen, som man vel for sig selv erkender, men dog nødig vil vedgaa, at have gjort Fejl i. Allerede af denne Grund vil det maaske falde nok saa let at faa genoptaget Spørgsmaalet om en Mellemrigslov som et nyt Spørgsmaal — nemlig om en Mellemrigslov for

alle tre Lande. Og i saa Henseende vilde Danmarks Deltagelse i saadanne Forhandlinger utvivlsomt lette disse: der vilde ikke fra norsk Side kunne være Frygt for, at en Overenskomst med Sverige, som det politisk helt selvstændige og uafhængige Danmark kunde gaa ind paa, skulde kunne gaa Norges Selvstændighed og politiske Ligeberettigelse for nær eller rumme en Fare for disse.

Ogsaa i en anden Henseende ville de Erfaringer, der ere gjorte under og med den ophævede Mellemrigslov, være til afgjort Nytte: man véd nu, hvilke Mangler og Ufuldkommenheder der hæftede ved den tidligere Ordning og hvad man maa undgaa for at skabe et varigere Værk.

Der er endnu et Forhold, som man maa gaa nærmere ind paa, naar man paa den ene Side rigtigt vil forstaa de Fordele, en skandinavisk Toldforbindelse og det derved skabte større Hjemmemarked kan bringe hvert af de tre Lande, og paa den anden Side vil holde sig fri for Illusioner i saa Henseende, der kun kunne skade Sagen, naar de senere maatte briste.

Det er nemlig klart, at det nye Marked, der ved en — om end kun partiel — Toldforening aabnes hvert af de tre Riger i de to andre, hidtil ved Toldsatser mere eller mindre utilgængelige Lande, ikke er et nyt Marked i samme Forstand som et hidtil for Europæere utilgængeligt oversøisk Marked, der aabnes for et enkelt privilegeret Lands Handlende, ikke et hidtil uoptaget Marked, der ligger og venter paa en Forsyning med

Varer, som hidtil have maattet savnes, men at hint Marked tværtimod i Øjeblikket allerede er betjent og tildels fuldt optaget, og altsaa for saa vidt maa erobres fra de nuværende Indehavere deraf. Gør man sig imidlertid først dette klart, saa ligger den Indvending nær: men saa er det jo kun en Bytten Gaarde, der tilbydes; de norske og svenske Producenter, som fortrænges af danske, ville til Gengæld fortrænge andre danske Producenter fra deres hidtidige Marked i Hjemlandet — og omvendt. Resultatet vil da blot blive en Fordel for nogle danske Producenter paa nogle andre danske Producenters Bekostning, og lige saa omvendt i de andre Lande. Overfor denne tilsyneladende saa nær liggende Indvending maa da følgende bemærkes.

For det første er hverken det danske, svenske eller norske Marked fuldt beslaglagt af indenlandske Producenter, men en ikke saa ganske lille Del er optaget af og forsynes ved Tilførsler fra udenlandske Eksportører, som netop paa Grund af den gennemførte Arbejdsdeling og Specialisering af Produktionen, som deres Hjemlands større Marked muliggør, kan optage Konkurrencen med de indenlandske Producenter, trods beskyttende Toldsatser. Ophæves disse da for danske — henholdsvis norske eller svenske — Producenter, vil der bydes dem en Mulighed for at fortrænge det øvrige Udland og altsaa for dem alle tre til at erobre sig et hidtil af andre Udlændinge optaget Marked, uden at svenske, norske eller danske Producenter i nogen Maade lider derunder.

Men dernæst maa det bemærkes, at der ganske vist ogsaa vil finde en »Bytten Gaarde« Sted, saa at en Del af det hidtil af Danske betjente danske Marked

tilfalder svenske og norske Producenter samtidig med, at danske Producenter skaffe sig Afsætning i Sverige og Norge. Men denne Omfordeling af Afsætningen bestaar ingeniunde blot i en Omfordeling af Kunderne, som tilsidst lader enhver beholde det samme Antal som hidtil, og den bestaar heller ikke blot deri, at nogle danske Fabrikater faa en større Afsætning, medens andre til Gengæld miste en Del af deres. Den vil derimod have sin naturlige Grund deri, at danske, norske og svenske Fabrikater ved at gaa over til en Specialisering af den fælles, hidtil for hver især ret brogede Virksomhed, fordele selve denne imellem sig saaledes, at den bliver mere fordelagtig for hver af dem. Og dette vil blive Tilfældet, selv om virkelig ingen af dem faar flere Kunder end før, fordi det samme Kundetal nu modtager et Produkt, hvis Fremstilling koster hver af dem mindre end før. Skandinaviske Maskinfabriker t. Eks., der nu hver for sig maa tilvirke alle Slags baade industrielle og Landbrugs-Maskiner, fordi enhvers Omraade er for lille til en enkelt af disse Fabrikationer, og derfor hver især kun er forholdsvis lidet produktive og arbejder dyrt, ville da kunne dele selve Virksomheden saaledes imellem sig, at hver i sin Specialitet bliver langt mere produktiv og producerer væsentlig billigere end før. Og netop herigennem aabner sig da ogsaa en Mulighed for en Udvidelse af Kundekredsen, fordi det billigere Produkt nu kommer indenfor Rækkevidden af Kredse, der tidligere maatte undvære det. Det er derfor ikke blot Producenterne, for hvem denne Ordning bliver mere fordelagtig; men idet hver af dem med samme Kapital og Arbejdskraft kan producere mere end før, frem-

kommer der — til Bedste for Konsumenterne — en større og rigere Produktion end før, som atter virker ud i videre Kredse og kan bringe Liv og Opsving i alle tre Landes samlede økonomiske Virksomhed.

Hermed skal det ingeniunde være paastaet, at en saadan Omdannelse paa flere eller færre Punkter af den bestaaende Produktion ikke vil kunne gribe forstyrrende ind i adskillige af de nuværende Bedrifter og paaføre dem Tab. Det maa tværtimod indrømmes, at der vil være forskellige Producenter, som ville være for utilbøjelige til Forandring eller for kapitalsvage til at kunne gennemføre en saadan, til at de kunne faa Gavn af de nye Chancer, som aabnes dem, og derfor snarest ville have Tab af dem. For saadanne danske Fabrikanter, der kun kunne hævde sig overfor svenske og norske Konkurrenter i Læ af beskyttende Toldmure, vil disses Bortfalden selvfølgelig blive en Kalamitet, naar de ikke paa deres Side forstaa eller formaa at udnytte de Fordele, som den nye Situation byder dem, — og der vil endelig ogsaa være dem, hvem denne paa Grund af deres Produktions Art og Beskaffenhed ingen Fordele byder. Det vilde være taabeligt at ville nægte, at der i hvert af Landene vil findes adskillige, for hvem en skandinavisk Toldforening kun vilde skabe Vanskeligheder og økonomiske Tab. Men ganske det samme er jo Tilfældet hver Dag ogsaa under de bestaaende Forhold. Hver Gang en ny Fabrik, et nyt Handelsfirma startes af unge, dygtige Mænd, udrustede med en personlig Uddannelse, som mange af de ældre savne, og med en Kapital, som ikke staar til disses Raadighed, hver Gang en ny Fabrik opføres med Nutidens bedste Maskiner og Materiel, — saa rummer dette en

Fare for de ældre Bedrifter og vil efter Omstændighederne kunne paaføre ikke faa af dem Tab. At det samme vil kunne blive Tilfældet som Følge af en skandinavisk Toldforening, bør derfor ikke afholde os fra at arbejde for den. Man kan nu engang ikke lave en Omelet uden at slaa Æg i Stykker, — men derfor bestemmer man sig ikke til at give Afkald paa Omeletten. Vil man have en Tilstand, hvor alt og alle er skærmet imod nye Anlægs og nye Loves og nye Om sætningsforholds forstyrrende Indflydelse og deraf mulig resulterende Tab, — ja, saa maa man vende tilbage til de sluttede Laug, til deres stillestaaende og stagnerende Produktion og Samfundets dermed følgende fattige og tarvelige Kaar.

Men det er overhovedet en stor Fejl at betragte det økonomiske Samfund blot som noget bestaaende, noget givet, hvori der let kan bringes Forstyrrelse ved noget nyt; thi dets Væsen er netop en stadig Forandring, Udvidelse og Omdannelse. Hvert Aar ophører et Antal Virksomheder ved Indehavernes Død, hvert Aar startes et Antal nye Bedrifter, — men selv bortset herfra stræber en heldig, energisk ledet Bedrift stadig imod en Udvidelse eller afløser gamle Maskiner med nye, medens helt nye Foretagender dukke frem og bryde sig en Bane. Ifølge Norges officielle Statistik — til hvilken vi paa det Punkt ikke have noget tilsvarende — er Antallet af Fabriker i Løbet af kun 4 Aar (fra 1899 til 1902) vokset fra 3074 til 3433, altsaa med 359 eller med henved 12 pCt., og deres mekaniske Bevægkraft fra ca. 177,600 til ca. 233,300 Hestekræfter, altsaa med ca. 55,700 H. K. eller med over 30 pCt. Det er netop for disse nye Foretagender, at det vil have den

største Betydning, at de kunne indrette sig paa et indtil fire Gange saa stort Hjemmemarked og planlægge deres Virksomhed derefter; det er igennem dem, at Afpasningen af Virksomheden efter dette større Marked og dermed Industriens Specialisering foregaar, hvorved der for hele det konsumerende Samfund vil vindes ikke ringe Fordele samtidig med, at der kommer nyt og friskt Liv ind i hele dets økonomiske Virken.

Overhovedet maa man have aabent Øje for, at Vanskelighederne og Ulemperne ved en Udvidelse af Toldterritoriet knytter sig til en Overgangstid, der ganske vist kan blive tung og trykkende for adskillige, hvorimod Fordelene derved knytte sig til den blivende Tilstand, som indtræder efter en kortere eller længere Overgangsperiode. Men selv denne staar i Almindelighed nok saa skræmmende for Forhaands- Forestillingen, som den viser sig i det virkelige Liv. De Eksempler paa en Forandring af Toldterritoriet, som ere foregaaede i nyere Tid, synes at godtgøre dette. Jeg skal ikke særlig dvæle ved den tyske Zollverein og Oprettelsen af den schweiziske Toldunion, der begge saa ubestrideligt har virket til Gavn for den økonomiske Udvikling i begge Lande; men der er Grund til at minde om, at Elsass-Lothringen før 1870 ansaa det for absolut nødvendigt at have en Toldmur imod Tyskland for at skærmes imod dets Konkurrence; men dennes Bortfalden ved dets Indlemmelse i Tyskland vides ikke at have virket svækkende eller ødelæggende paa Elsass-Lothringens Industri. Og jeg vil minde om den Forandring, som i vort eget Land fandt Sted i 1850—53 ved Toldterritoriets Udvidelse først til Slesvig, dernæst ogsaa til Holsten; den følgende

Tid viste, at Danmarks Industri ikke havde taget Skade derved.

Og her møder os da endnu en Betragtning af stor Betydning. Hvilken Mening man end har om Beskyttelsespolitikken og dens Virkninger for Samfundet, ville alle let blive enige om, at den i hvert Fald forudsætter et producerende Samfund af ikke altfor ringe Omfang, saafremt den ikke skal tilintetgøre al Konkurrence og dermed Initiativ og Sporen til Fremskridt. Enhver vilde finde en særlig Toldmur omkring Bornholm eller Lolland-Falster simpelt hen latterlig og meningsløs, og enhver vil kunne indse, at, dersom vi i Øjeblikket havde saadanne særlige Toldmure om hver af vore Øer eller dog om Øerne og om Jylland hver for sig, saa vilde det være et uhyre Fremskridt at faa disse Toldmure hævede og Landet samlet til ét Toldterritorium. Men noget ganske lignende gælder med Hensyn til Fjernelsen af Toldmurene imellem de tre nordiske Lande. Det er ubestrideligt en mislig Side ved Beskyttelsessystemets Anvendelse paa et lille Land som Danmark, at Konkurrencen paa ikke faa Omraader bliver altfor begrænset, ja, at Beskyttelsen paa adskillige næsten bliver Monopol-skabende. Denne mislige Side formindskes i høj Grad, ja falder tildels helt bort ved Toldterritoriets Udvidelse. De, der nu finde Betænkeligheder ved det bestaaende danske Beskyttelsessystem, ville have langt mindre Grund til saadanne overfor et fælles skandinavisk Beskyttelsessystem, der dog giver Plads for en i det hele tilstrækkelig Konkurrence indenfor selve Toldomraadet, medens den paa den anden Side næppe paa noget Punkt tør befrygtes at blive overvældende.

Thi ogsaa dette er selvfølgelig et Moment, der maa tages i Betragtning: Toldmurens Bortfalden imellem Lande, af hvilke det ene er det andet afgjort overlegent i Udvikling og økonomisk Virkekraft, vil kunne rumme betydelige Farer for det svagere Land, der er udsat for kun at blive det udvidede Marked for den mægtigere Nabo uden selv at kunne vinde sig et Marked i dette. Men i al Almindelighed tør det vistnok siges, at de tre nordiske Lande ere hinanden temmelig jævnbyrdige paa det økonomiske Omraade; og for saa vidt hvert af dem kan have sine særlige Fortrin paa visse Omraader, supplere de netop for en væsentlig Del hinanden, saa at hver af dem vil have Fordel af den lettere Forbindelse med de to andre.

Ganske vist erkendes dette ikke fra alle Sider, men der høres Stemmer, som ikke ville indrømme de tre Landes Producenter Jævnbyrdighed, men paastaa, at der paa forskellige Omraader kan befrygtes en overvældende Konkurrence fra den ene eller den anden Side. Navnlig synes det norske og svenske Landbrug at frygte det danske Landbrugs Konkurrence ved fuld gensidig Toldfrihed for Landbrugsprodukter*), medens omvendt enkelte Brancher af vor Storindustri, navnlig vel Tekstilindustrien, frygte Virkningerne af Konkurrencen med den svenske Industri. Disse Bekymringer have naturligvis deres Berettigelse; men Spørgsmaalet er netop, om de ere vel grundede. Den nydannede nordiske Forening har ikke sat sig til Opgave at ud-

*) Jfr. J. Smitt: En nordisk Toldunion (i nærvær, Bind S. 113—42) og Nationalökonomiska Föreningens Förhandlingar 1903 S. 124—30.

arbejde og fremsætte Forslag til en Toldforening, men derimod dels selv at undersøge, dels og fornemmelig at søge at formaa de tre Landes Regeringer til at lade undersøge, hvorvidt Forskellighederne i deres økonomiske Virken og i de Forhold, hvoraf denne betinges, ere saa store, at den i sig selv saa ønskelige Toldforening maa opgives eller om den dog ikke i alt Fald paa nogle Omraader kunde gennemføres.

Fra alle Sider synes man enig om, at en egentlig Toldunion, d. v. s. en fælles, ensartet Toldlovgivning udadtil med fri Vareudveksling indadtil, i alt Fald for Tiden og vistnok for en længere Tid ikke lader sig gennemføre, fordi de tre Landes Toldpolitik nu hviler paa saa forskellige Principer, at en Fællestarif maa anses for uigennemførlig. Hvert af Landene vil desuden forbeholde sig Frihed til at afpasse sine Toldsatser efter Landets finansielle Behov og kunne forandre dem, eftersom den finansielle Status kræver det. Men dette forhindrer ingenlunde, at der kunde tilvejebringes en partiel Toldforening, som gav fornøden Frihed til en saadan Ordning. Thi som den nuværende danske Finansminister paa Mødet i 1888 stærkt gjorde gældende: »de fleste af de store Kasseartikler i alle tre Lande falder under to Kategorier, dels saadanne Indførselsartikler, som ogsaa under en Toldforening fremdeles vilde blive indførte fra Udlandet, navnlig oversøiske Varer: Sukker, Kaffe, The, Tobak, Kryderier, Ris, Sago, Petroleum samt ved Siden heraf spirituøse Drikkevarer, — dels de store Produktionsafgifter, Afgifterne paa Brændevin, paa Øl (eller Malt) og paa Roesukker, hvilke Afgifter i denne Sammenhæng maa behandles ganske under et med Indførselstolden ... Nu er det

klart, at der ikke vilde være noget til Hinder for, at alle de her nævnte Kasseartikler, tilsammen en halv Snes Stykker, ogsaa under en Toldforening holdtes udenfor Fællesskabet, saaledes at hvert Land for deres Vedkommende beholdt sine egne Afgifter og selv tog hele Indtægten deraf«. At dette lader sig gøre, fremgaar tilstrækkeligt deraf, at netop saaledes var Forholdet under den tidligere bestaaende svensk-norske Mellemrigslov, der udtrykkelig undtog de vigtigste af de ovennævnte Artikler fra den frie gensidige Indførsel. Og naar den nys nævnte Taler yderligere tilføjede: »I og for sig vilde det jo ikke være uforeneligt med en Toldforenings Væsen, om man foruden de rent finansielle Artikler ogsaa holdt andre bestemte Arter af Varer udenfor Fællesskabet, saafremt man med Hensyn til saadanne Varer mente foreløbig ikke at burde udsætte dem for de andre Landes Konkurrence«, — saa var det jo ligeledes netop det, som skete ved de i 1887 og 1890 stedfindende Revisioner af Mellemrigsloven.

Det er nu 16 Aar, siden det nordiske national-økonomiske Møde i København, der talte mange praktiske Mænd, baade Handlende og Industridrivende o. a. i sin Midte, enstemmig vedtog følgende Resolution: »I den Erkendelse, at saa vel den nuværende almindelige økonomiske Tilstand som særligt de nordiske Landes egne Produktionsforhold gøre en handelspolitisk Tilnærmelse imellem dem ønskelig, opfordrer Mødet de nordiske Rigers Regeringer til at nedsætte en fælles Kommission til at undersøge de herhen hørende Forhold«. Nu have atter et betydeligt Antal af praktiske Mænd i alle tre Lande i Forening med teoretiske Nationaløkonomer sluttet sig sammen

for at føre denne for Nordens Fremtid saa vigtige Sag videre, idet den af dem dannede »Nordiske Forening til økonomisk Samarbejde« har sat sig den dobbelte Opgave: ved indgaaende Undersøgelser at arbejde for en alsidig Udredning af Tanken om en mere eller mindre udstrakt Toldforbindelse til Styrkelse af de tre Nationers Stilling indbyrdes og udad — og at udbrede Forstaaelsen af dens Betydning i videst mulige Omfang. Og vi opfordrer enhver, som med os ønsker at bidrage hver især, hvad der staar i hans Magt for at styrke og fremme de nordiske Landes økonomiske Udvikling og at hævde dem en selvstændig økonomisk Virken under den nuværende, for de smaa Staters Uafhængighed, ja endog for deres fortsatte Bestaaen saa ugunstige, ja faretruende Verdenskonjunkturer, til at støtte os i dette Arbejde ved at indmelde sig som Medlem i Foreningen*) og dermed baade yde os en moralsk Støtte, som vi ville sætte megen Pris paa, og den fornødne pekuniære Hjælp til at udføre det betydelige Arbejde, som maa gøres for at bringe Sagen fremad. Thi hertil haves ingen andre Ressourcer end de aarlige Bidrag fra Foreningens Medlemmer; det herved bestemte Beløb sætter altsaa en Grænse for Omfanget af det Arbejde, som vil kunne blive udført.

*) Den danske Bestyrelse bestaar af følgende Medlemmer: Folketingsmand Pastor Bjerre, Grosserer V. Høffding, Overretssagfører Just-Lund, Højskoleforstander Dr. Jens Nørregaard, Direktør C. A. Olesen, Landstingsmand, Kancelliraad Pagh, Professor Dr. jur. Will. Scharling. Sidstnævnte er Bestyrelsens Formand; dens Sekretær er Overretssagfører Just-Lund (Skindergade 28, Kbhvn., K.), til hvem Indmeldelse af nye Medlemmer bedes sendt. Det aarlige Medlemskontingent er 10 Kr.

Boganmeldelser.

Toldpolitiske Stridsskrifter.

DANIEL CRICK. **Le Procès du Libre-Echange en Angleterre.** Bruxelles 1904. Misch & Thron. (298 S.).

C. A. VINCE. **Mr. Chamberlains Proposals, what they mean and what we shal gain by them.** With a preface by JOSEPH CHAMBERLAIN. London 1903. Grant Richards. (87 S.).

A. J. BALFOUR. **Economic notes on insular free trade.** London 1903. Longmann, Green & Co. (32 S.).

Mr. Chamberlains Felttog for Indførelsen af Beskyttelsestold i England har givet Anledning til en rig Litteratur, der alt omfatter 100 Bind ved Siden af et stort Antal Afhandlinger. Ogsaa Økonomerne har taget Stilling. 13 Professorer, hvoriblandt Alfred Marshall, vovede sig ud med en afgørende Erklæring imod Beskyttelse, der indeholdt saa mærkelige Paastande, at jeg aldrig vilde have vovet at sætte mit Navn derunder. Paa den anden Side gik nogle Økonomer til den modsatte Yderlighed; og atter bekræftes det, at i Toldspørgsmaal taler man ikke som Videnskabsmand, men som Partimand — i al Fald, naar Toldspørgsmaalet har politisk Aktualitet. Blandt de beskyttelsesvenlige Professorer var Direktøren for den højt ansete London school of economics, Mr. Hewis, der nedlagde sin Stilling som Universitetslærer og blev Agitator for Tarif-Reform-Ligaen.

Man har sendt os nogle Skrifter — af forskellig Værdi. En belgisk Forfatter, Mr. Crick (en Flamlænder)

har flinkt og let givet os de Argumenter, der benyttes paa begge Sider, saaledes at man kan se Gangen i den store Proces, Frihandlere og Beskyttere fører med det engelske Folk som Jury. Efter en historisk Fremstilling af de engelske Toldforhold giver han os først Mr. Balfours Program, dernæst Chamberlains Program, og endelig Frihandlernes Argumenter. Mr. Balfour er Frihandler, men erklærer, at for at Frihandel skal eksistere mellem to Lande, maa de begge være fri for Beskyttelsessatser. Frihandel kan ikke være ensidig. Han ønsker derfor en Beskyttelsestold som Kamptarif. Chamberlain udtaler sig for Agrartolden: hans Maal er Gensidighedstraktater mellem Moderlandet og Kolonierne.

Jeg anbefaler alle, der interesserer sig for den engelske Tariffkamp, at læse Daniel Cricks Bog; den gengiver Argumenterne ganske nydeligt. Ser man disse Argumenter igennem, faar man et virkelig smukt Arsenal, om man end ikke bliver klogere.

Mr. Vince, der iøvrigt er Chamberlains Fortrolige, optrykker i sin Brochure, »Mr. Chamberlains Proposals«, en Række Artikler, han har skrevet i et engelsk Blad.

I den første Artikel opstiller han »the imperial problem«, Chamberlains Kamptanke om den økonomiske Sammenslutning af alle Kolonierne og Moderlandet til en Art »Toldforening«, eller rettere Indførelsen ved Traktat af en Art Mellemrigslov. — efter svensk-norsk Mønster. Den økonomiske Sammenslutning begrundes i Trangen til et stort engelsk »imperium«. (Herimod gør de liberale med Rette gældende, at det engelske Storrige ikke kan sammenlignes med det romerske Rige; dette er et Misbrug af Ordet »imperium«). I en følgende Artikel gives nogle Tal, der viser, at Englands Udførsel og Kolonierne er i stærk Tilbagegang.

I Afsnittet »Nogle økonomiske Misforstaaelser« paa-viser Forfatteren først, at Økonomien har sin Begrænsning, idet en Toldpolitik ikke alene kan afgøres af økonomiske Hensyn, men ogsaa af politiske. Derefter giver han de

kendte Beviser for, at en Told ikke behøver at falde paa Konsumenterne, men kan væltes over paa Udlandet, og benægter endelig, at »Eksporten betaler Importen« i den Forstand, at man kan lade Eksporten skøtte sig selv, fordi Importen vil drage denne efter sig.

Hvad vil Korntolden koste os, er det næste Problem, Forf. undersøger. Her paastaar han, at Kornprisen ikke skal stige med hele Toldens Beløb; dernæst opstilles nogle Tal, om hvilke jeg ikke skal udtale nogen Mening ud over den, at de næppe vilde findes i en Økonoms Afhandling, men alligevel er mere hæderlige end de Tal, Politikerne i Reglen bruger. Korntolden vil paa den anden Side gøre meget godt:

- 1) stimulere kolonialt Landbrug,
- 2) atter sætte England og Irland under Dyrkning,
- 3) gøre Riget selvforsynende med Hensyn til Brødstoffer.

Et Par gode Bemærkninger om Toldtraktater og om, hvor lidt Værdi Mestbegunstigelses-Klausulen egentlig har, er oplysende. Ligeledes er der enkelte gode paa Statistik støttede Iagttagelser om det alternerende i Eksporten af Raavarer og af færdige Varer. Endelig bør man læse en Artikel om »the theory of dumping«, d. v. s. Læren om, hvorledes tysk og amerikansk Industri virkelig og med Fordel kan »dumpe«, d. s. afsætte sit Produktionsoverskud paa det engelske Marked og til Priser, der er lavere end Produktionsomkostningerne. Dernæst indeholder Artiklerne en Mængde Statistik, der som det meste Statistik ligesaa godt kan bruges til at bevise som til at modbevise.

Mr. Vincés Bog er skreven i politisk og agitatorisk Øjemed, den er følgelig fuld af Overdrivelser, Ensidigheder og Misbrug af Tallene. Men den røber Behændighed og har en Del rigtige Bemærkninger. Det samme gælder en Række Artikler i »Daily Telegraph«, der under Titlen »imperial reciprocity« er udgiven som Bog. Den siges at have Mr. Chamberlain til Forfatter. Den er ren Agitation, og dens Tal er ikke altid paalidelige, endsige den Brug, der gøres af disse Tal.

Højt op over disse voluminøse Indlæg staar her Arthur Balfours lille Pjece »Economic notes on insular free trade«. Den engelske Førsteminister bekræfter heri, at han er en tænkende Hjerne og Filosofen blandt Ministre.

Hans Pjece, der er fremkommen som et fortroligt Memorandum til hans Kolleger i Kabinettet, fortjener at læses af forstandige Mænd.

Forf. begynder med at erklære sig for Frihandelen, men indrømmer, at der er Strid mellem de internationale økonomiske Love og den enkelte Nations Interesse. Ja, de historiske Nationer eksisterer paa Trods af disse Love, der jo vilde forudsætte en Udvandring af Kapital og Arbejde, en Affolkning af de ugunstigst stillede Lande.

Da England i 1846 blev »Cobdenitisk«, var det ikke saa meget to økonomiske Idéer, der havde kæmpet, men to modsatte Idealer, der var Skalkeskjul for to modstridende Interesser, — om England skulde være afhængig af Landbrug eller af Industri.

Englands naturlige Forhold gjorde det nødvendigt, at Landet med en stadig stigende Befolkning indførte ikke blot Luksusartikler, men meget Korn og Kød; paa den anden Side var der stadig store Kapitaler, der søgte Anbringelse. Derfor kunde England, der tilmed havde et industrielt Forspring, gøre Frihandel til sin Erhvervspolitik, en fri Handel, hvor den engelske overlegne Industri eksporterede til Europa og for sin Eksport købte en stor Import af Fødemidler. Men Forudsætningen var rigtignok den, at England kunde vedblive med sin Eksport. Cobden og hans Mænd forudsaa ikke, at Europa ikke vilde følge Englands Eksempel. Englands Frihandel er nu ensidig. Mr. Balfour tror vedblivende paa Frihandel, men ikke paa ensidig Frihandel, det er nemlig ikke Frihandel, men kun fri Indførsel, og ufri, hindret Udførsel.

Som Eksempel tager nu Forf. tre Øer: den første Ø er fattig, med begrænset Jord og kun egnet til at frembringe faa Ting. Under absolut Frihandel frembringer den f. Eks. kun Sukker og tilbyder sig derfor, hvad dens

Beboere skal bruge af andre Varer. Nu lukker alle andre Lande for Sukkeret — hvad skal vor Ø gøre? Den er hjælpeløs. De, der har Penge, kan for en Tid købe fremmed Gods, men Producenterne af Sukker kan ikke sælge deres Varer. En anden Ø kunde frembringe al Ting; der er nok af Jord. Under fri Handel bliver den ensidig i sin Produktion. Naar de omliggende Lande gaar bort fra Frihandel, ja saa er Øen ikke ruineret; efter en Del Tab og Omlægninger af sin Produktion lærer den at stole paa sig selv og selv at producere alt hvad den bruger. En tredje Ø — og det er de britiske Øer — er rig paa Mineralier, har tilstrækkelig Kapital og Arbejde; men den har kun Middelfjord og kan ikke brødføde en stadig voksende Befolkning, hvorfor denne kaster sig over en Eksportindustri for at blive i Stand til at købe Korn fra Udlandet, saa meget mere, at den kan ernære en større Befolkning, end den kunde, hvis den skulde brødføde sig selv. Hvis nu de andre Lande lukkede for dens Markeder, hvad saa? Straks vilde den lægge sin Produktion om, fordi det gjaldt at finde, hvor der var lavest i Nabostaternes protektionistiske Gærde. Men havde Udlandet tilsidst lukket overalt, ja saa er Forf. ikke i Tvivl om, at den tredje Ø maatte indskrænke sin Befolkning, d. v. s. Folketallet vilde under Elendighed og Ulykke gaa tilbage.

Naar England ikke er naaet dette Tilbagegangens Punkt, skyldes det tre Aarsager; ¹⁾ fremmede Lande skylder England en Del Penge, ²⁾ der er større Lande, der ikke har Protektionisme og hvor England altsaa har et Marked, og ³⁾ de protektionistiske Lande er ikke absolut beskyttede; Tolden er høj, men ikke prohibitiv.

Med Hensyn til Indkomst af fremmed Kapital-anbringelse, behøver den ikke altid at være af det gode.

Sæt nu, at der i Tyskland er Told paa en eller anden Vare, og en engelsk Eksportør taber sit Marked for denne Vare. Han anbringer nu sin Kapital i en Bedrift i Tyskland og frembringer den samme Vare, som han før producerede

i England og med engelsk Arbejdskraft. Hvad vil da Følgen i dette Tilfælde være af, at der blev lagt en prohibitiv Told paa den givne Vare i Tyskland.

¹⁾ Den i England anbragte Kapital vil for en Del blive værdiløs, nogle Arbejdere, der havde lært vedkommende Fag, vilde finde deres specielle Dygtighed værdiløs. ²⁾ Den engelske Arbejder, der mister sit Arbejde, og den tyske Konsument, der maa betale mere for sin Vare, taber. ³⁾ Den tyske Arbejder, der nu faar mere Beskæftigelse, og den engelske Kapitalist, der gik til Tyskland, vil vinde. ⁴⁾ England vil lide ved at en tidligere Eksportindustri fik en Rival indenfor den tyske Grænse.

Overalt ser vi nu — fortsætter Mr. Balfour — den industrielle Protektionisme, der tager Kapital og Arbejde fra Landbruget hen til Industrien. Amerika og Kanada vil en skønne Dag ikke have Korn at eksportere og end mindre være villig til at købe europæisk Industris Frembringelser. Stillingen bliver værre og værre for England. Men — kan man indvende — den beskyttede Fabrikant er ikke farlig uden for sit Hjemmemarked; da han lever og virker i et beskyttet Land, er hans Raamaterialier og hans Arbejdere dyrere, da Beskyttelsen fordyrer alle Ting. Dette er rigtigt, men der er tre Ting, man skal huske, er nødvendig for en Industri:

- 1) at Arbejdet kan gaa jævnt hele Aaret,
- 2) at der kan produceres efter en høj Skala,
- 3) at der er en fast Afsætningsbasis.

Disse tre Ting har en toldbeskyttet stor Industri; den har i Hjemmemarkedet sin faste Afsætningsbasis, den kan i Kraft heraf baade arbejde jævnt hele Aaret og producere (efter *the increasing returns* Lov) billigt. Den kan tilmed holde to Priser, en høj for sit sikre Indlandsmarked og en lav for sit udenlandske Marked, hvortil den sender sit Overskud.

Hefte — 32 Sider stort — er skrevet af en Mand, der ikke er oplært Økonom, men det er til Gengæld skrevet for Mænd, der kan tænke. Der er egentlig ikke

noget urigtigt, der kan paapeges, end ikke en Tendens er der. Det er en hæderlig og klog Mand, der har set det, der ikke kan nægtes, at England har tabt sit industrielle Overherredømme, ja det Monopol, som Kullets Nærhed og Forspringet gav det, og som nu spørger sig selv: hvor bærer det hen? Han har maaske Uret i at lægge hele Skylden for Englands vanskelige Stilling i de andre Staters Industripolitik. Der er andre mere virkende Aarsager, men den Aarsag, hvorpaa han lægger Vægten, er visselig tilstede.

Laurits V. Birck.

Kapitelstakster i ældre og nyere Tid. Udgivet af STATENS STATISTISKE BUREAU. (Statistiske Meddelelser, Fjerde Række, 15. Bind, 1. Hæfte). København 1904.

Helt udenfor Rammen af Statistisk Bureaus øvrige Arbejder falder dette Hæfte om Kapitelstakster paa Grund af dets historiske Karakter, og ikke mindst af denne Aarsag er der Anledning til at gøre det til Genstand for en nærmere Omtale her.

Kapitelstakster for ældre Tider er et af de meget faa historiske Emner, som kunne underkastes en nøjagtig statistisk Behandling, og da de tilmed have stor Interesse for Historien, er det kun naturligt at finde saadanne Bearbejdelser foretagne allerede for over 100 Aar siden; jeg behøver blot at nævne Udgaver af Holck (1776) og v. Westen (1783). Men disse forskellige Bearbejdelser, som i lange Tider opfattedes som virkelig gode, forældedes efterhaanden og gjordes dernæst ubrugelige ved den Kritik, Prof. Scharling underkastede dem i 1869 i sin Bog »Pengenes synkende Værdi« (p. 234 ff.); til Gengæld samlede og bearbejdede Prof. Scharling da Kapitelstaksterne for Sjællands Stift tilbage til Aar 1600. Dette Samlerarbejde er det nu, Statistisk Bureau har fortsat ved Udgivelsen af nærværende Hæfte, hvori Kapitelstaksterne for alle Landets Dele ere

samlede og bearbejdede saa langt tilbage, man har kunnet komme, et stort og sikkert meget brydsomt Arbejde.

Hæftet falder i en Tabel- og en Tekst-Afdeling. Tabelafdelingen indeholder igen to Tabeller, en med de originale Kapitelstakster og en med disse omsat i Nutidens Maal og Mønt. For Omsætningsmetoden gøres nærmere Rede i Tekstafdelingen, og det ses heraf, at man ved Reduktionen af Mønterne har fulgt den Mønt-tabel, som findes i Danm. Stat. III, saa at altsaa Kapitelstaksterne i Hæftets anden Tabel fremtræde omsat i Kroner og Øre, hvad der altsaa vil sige, at man har omsat de originale Takster fra Tiden før 1874 til et vist Kvantum Sølv, og derefter omsat dette til Guld efter Forholdet 1 : 15,67. Da nu dette Forhold ikke har været gældende i tidligere Aarhundreder, blive de omsatte Kapitelstakster i anden Tabel før 1874 ikke virkelige, men beregnede; de efter dette Aar opførte Kapitelstakster ere derimod de virkelige noterede. Forskellen mellem de beregnede og de virkelige Priser bliver naturligvis mindre, jo nærmere Værdiforholdet mellem Guld og Sølv har ligget 1 : 15,67; størst er Afvigelsen for Tidsrummet 1601—20, da Værdiforholdet var 1 : 14,00.

Der fremkommer saaledes en Mangel paa Ensartethed i denne Tabel, som sikkert vil blive den hyppigst anvendte, men det vilde vistnok ogsaa have været meget vanskeligt at undgaa dette. Idet det nemlig forudsættes som givet, at Kapitelstaksterne maatte omsættes til Kroner og Øre, som Følge af de praktiske Hensyn, en Institution som Statistisk Bureau nødvendigvis maa tage, vilde man intet andet Middel have til at faa de virkelige Priser frem fra Tiden før 1874 end at omregne Sølv til Guld efter enhver Tids Værdiforhold mellem de to Metaller. Denne Metode, som Bureauet ogsaa har haft sin Opmærksomhed henvendt paa (se p. 113), vilde formentlig teoretisk have sine Fortrin, men dens praktiske Gennemførelse forudsætter et Arbejde, som vilde være ganske umuligt paa Grund af

de meget faa Oplysninger, man har herom fra Danmark for ældre Tider.

Af de mange interessante Oplysninger, Hæftet indeholder, skal her nævnes nogle enkelte.

Det synes, som om man selv langt tilbage i Tiden har sat Kapitelstaksten ved Nytaarstid, saa at altsaa disse ældre Kapitelstakster kunne betragtes som Udtryk for en Efteraarspris, idet Underretning om Priserne jo maatte indhentes noget før selve Takstens Fastsættelse. I selve Takstens Dannelse paa Grundlag af Indberetningerne synes der derimod at være sket Forandringer i Tidens Løb. Men selv med denne Mangel give Kapitelstaksterne sikkert de bedste Oplysninger, vi have eller kunne vente at faa om Kornpriserne i ældre Tider; de give National-økonomerne et godt Materiale til Bedømmelsen af Prisbevægelsen paa vigtige danske Landbrugsprodukter, og de give Historikeren et Hjælpemiddel til dansk Landbrugs Historie og Oplysning om dets vekslende Kaar i 300 Aar.

Uden at skulle komme ind paa Prisbevægelsen, saaledes som den viser sig i Kapitelstaksterne, skal her blot nævnes, at de laveste Priser i samtlige 300 Aar falde i Tiden 1721—40, naar man regner med Gennemsnit af 20 Aar; i en særlig Tabel ere Priserne for disse 20 Aar sat lig 100 og for den øvrige Del af Perioden i Forhold hertil. Det ses da, at Tidsrummet 1861—80 fremtræder med de højeste Priser for Korn, 3 à 4 Gange saa høje som 1721—40. Særlig illustrerende for den meget forskellige Rolle, Smør og Flæsk nu, i Modsætning til tidligere Tider, indtage i Landbrugets Økonomi, er det, at medens Kapitelstaksten paa disse Varer nu til Dags staar i nøje Forbindelse med Markedsprisen, saa at den stiger og falder med denne, havde den i ældre Tid en Tilbøjelighed til at rette sig efter Sædvanen.

Endnu mange Momenter vilde kunne fremdrages af Hæftet til Belysning af forskellige Spørgsmaal, som Forholdet i Pris mellem de forskellige Kornsorter o. s. v.

samlede og bearbejdede saa langt tilbage, man har kunnet komme, et stort og sikkert meget brydsomt Arbejde.

Hæftet falder i en Tabel- og en Tekst-Afdeling. Tabelafdelingen indeholder igen to Tabeller, en med de originale Kapitelstakster og en med disse omsat i Nutidens Maal og Mønt. For Omsætningsmetoden gøres nærmere Rede i Tekstafdelingen, og det ses heraf, at man ved Reduktionen af Mønterne har fulgt den Mønt-tabel, som findes i Danm. Stat. III, saa at altsaa Kapitelstaksterne i Hæftets anden Tabel fremtræde omsat i Kroner og Øre, hvad der altsaa vil sige, at man har omsat de originale Takster fra Tiden før 1874 til et vist Kvantum Sølv, og derefter omsat dette til Guld efter Forholdet 1 : 15,67. Da nu dette Forhold ikke har været gældende i tidligere Aarhundreder, blive de omsatte Kapitelstakster i anden Tabel før 1874 ikke virkelige, men beregnede; de efter dette Aar opførte Kapitelstakster ere derimod de virkelig noterede. Forskellen mellem de beregnede og de virkelige Priser bliver naturligvis mindre, jo nærmere Værdiforholdet mellem Guld og Sølv har ligget 1 : 15,67; størst er Afgangelsen for Tidsrummet 1601—20, da Værdiforholdet var 1 : 14,00.

Der fremkommer saaledes en Mangel paa Ensartethed i denne Tabel, som sikkert vil blive den hyppigst anvendte, men det vilde vistnok ogsaa have været meget vanskeligt at undgaa dette. Idet det nemlig forudsættes som givet, at Kapitelstaksterne maatte omsættes til Kroner og Øre, som Følge af de praktiske Hensyn, en Institution som Statistisk Bureau nødvendigvis maa tage, vilde man intet andet Middel have til at faa de virkelige Priser frem fra Tiden før 1874 end at omregne Sølv til Guld efter enhver Tids Værdiforhold mellem de to Metaller. Denne Metode, som Bureauet ogsaa har haft sin Opmærksomhed henvendt paa (se p. 113), vilde formentlig teoretisk have sine Fortrin, men dens praktiske Gennemførelse forudsætter et Arbejde, som vilde være ganske umuligt paa Grund af

de meget faa Oplysninger, man har herom fra Danmark for ældre Tider.

Af de mange interessante Oplysninger, Hæftet indeholder, skal her nævnes nogle enkelte.

Det synes, som om man selv langt tilbage i Tiden har sat Kapitelstaksten ved Nytaarstid, saa at altsaa disse ældre Kapitelstakster kunne betragtes som Udtryk for en Efteraarspris, idet Underretning om Priserne jo maatte indhentes noget før selve Takstens Fastsættelse. I selve Takstens Dannelse paa Grundlag af Indberetningerne synes der derimod at være sket Forandringer i Tidens Løb. Men selv med denne Mangel give Kapitelstaksterne sikkert de bedste Oplysninger, vi have eller kunne vente at faa om Kornpriserne i ældre Tider; de give National-økonomerne et godt Materiale til Bedømmelsen af Prisbevægelsen paa vigtige danske Landbrugsprodukter, og de give Historikeren et Hjælpemiddel til dansk Landbrugs Historie og Oplysning om dets vekslende Kaar i 300 Aar.

Uden at skulle komme ind paa Prisbevægelsen, saaledes som den viser sig i Kapitelstaksterne, skal her blot nævnes, at de laveste Priser i samtlige 300 Aar falde i Tiden 1721—40, naar man regner med Gennemsnit af 20 Aar; i en særlig Tabel ere Priserne for disse 20 Aar sat lig 100 og for den øvrige Del af Perioden i Forhold hertil. Det ses da, at Tidsrummet 1861—80 fremtræder med de højeste Priser for Korn, 3 å 4 Gange saa høje som 1721—40. Særlig illustrerende for den meget forskellige Rolle, Smør og Flæsk nu, i Modsætning til tidligere Tider, indtage i Landbrugets Økonomi, er det, at medens Kapitelstaksten paa disse Varer nu til Dags staar i nøje Forbindelse med Markedsprisen, saa at den stiger og falder med denne, havde den i ældre Tid en Tilbøjelighed til at rette sig efter Sædvanen.

Endnu mange Momenter vilde kunne fremdrages af Hæftet til Belysning af forskellige Spørgsmaal, som Forholdet i Pris mellem de forskellige Kornsorter o. s. v.

Hæftet er ledsaget af flere oplysende grafiske Fremstillinger.

Axel Nielsen.

J. P. Trap: Kongeriget Danmark. Tredje omarbejdede Udgave. Under Medvirkning af V. FALBE HANSEN og H. WESTERGAARD, udarbejdet af H. WEITEMEYER. — 1ste Binds 1ste Afsnit: Indledende Beskrivelse af Danmark. Redigeret af MICHAEL KOEFOED og H. WEITEMEYER. København 1904. G. E. C. Gad.

Det er et lidet taknemmeligt Hverv at være statistisk Forfatter. De færreste Læsere ane, hvilket betydeligt Arbejde der kan ligge bagved nogle faa, hurtigt læste Linjer, og hvilke omfattende Undersøgelser der ofte behøves for at kunne give en forholdsvis kort Fremstilling af Udviklingen i et vist Tidsrum. Og det saaledes ydede Arbejde har som oftest kun en kort Levetid; man forlanger af et statistisk Værk, at det skal give en Fremstilling af det givne Øjebliks Forhold, og efter faa Aars Forløb er et statistisk Værk, der har kostet mange Aars Arbejde, allerede forældet.

Disse Betragtninger paatrænge sig uvilkaarligt en forstaaende Læser overfor den nye, tredje, Udgave af Traps Danmark. Thi skønt det kun er omtrent 25 Aar, siden den anden, stærkt omarbejdede og meget udvidede, Udgave af dette fortjenstfulde Værk udkom, har det nu atter været nødvendigt at undergive det en omfattende Revision, og der er vist næppe mange Linjer, som ere gaaede uforandrede over fra den forrige til den nuværende Udgaves nu afsluttede 2den—5te Del, der indeholde den statistisk-topografiske Beskrivelse af samtlige Landets Sogne. Man behøver kun at sammenligne de to Udgaver for nogle faa Sognes Vedkommende for at skønne, at det er et meget betydeligt og dygtigt udført Arbejde, som Værkets egentlige Bearbejder, Cand. mag. Weitemeyer, her har udført. Og dog synes Udviklingen i saa smaa Dele af

Landet ofte at være ret stillestaaende, navnlig for de rene Landsognes Vedkommende. Kommer man til Købstæderne eller til Amterne som Helhed, mærker man allerede mere Forandringerne, som for de større Købstæder endog kunne være meget betydelige, selv i et Tidsrum, der ikke udgør en Menneskealder. Det er saaledes ret betegnende, at Afsnittet om Byen Aarhus er vokset fra 28 Sider i anden til 49 Sider i tredje Udgave — hvad der ganske vist tildels skyldes den større Righoldighed paa fortræffeligt udførte Afbildninger. Naar man blot ser, at den i anden Udgave anførte Assurancesum for Byens Bygninger (1874) var 8,3 Mill. Rdl. (16,6 Mill. Kr.), medens den i tredje Udgave er opført med 61,2 Mill. Kr., saa vil man forstaa Nødvendigheden af en saa betydelig Forøgelse af Teksten.

Men har saaledes allerede den specielle Del af Værket krævet et gennemgaaende Revisionsarbejde, vil det let forstaaes, at den almindelige Del, der betragter Land og Folk i deres Helhed og fremstille de større Hovedtræk, har maattet saa godt som helt udarbejdes paany. De Forfattere, der have delt denne »Indledende Beskrivelse af Danmark« imellem sig, ere da ogsaa helt andre end de, der nævnes som Medarbejdere i Fortalen til anden Udgave. Og det kan straks siges, at hver især har ydet noget fortrinligt paa sit Omraade. Selv en saa lille Afhandling som Havebrugskandidat Andreas Madsens om Havebrug, hvor der paa ca. 3 Sider er givet en i al sin Korthed anskuelig Fremstilling af Havebrugets Udvikling her i Landet fra de ældste Tider til Nutiden, med Angivelse af de vigtigste af de Planter, som efterhaanden have holdt deres Indtog i de danske Haver, læses med Interesse. Betegnende for det Opsving, som Havebruget har faaet i den sidste Menneskealder, er saaledes den lille Meddelelse om, at det første Handelsgartneri i Stege blev anlagt i 1870'ne, medens der nu i og om Byen findes ca. 100 Td. Ld. Handelsgartneri, ca. 10 Væksthuse og over 300 Varmebedsvinduer, — og at der i København 1866 kun fandtes 6—8 Blomsterudsalg, medens Tallet

nu maa angives i Hundreder og er i uafbrudt Tilvækst. Ikke mindst betegnende for den skete Udvikling er det maaske, at der i anden Udgave slet ikke er fundet Anledning til særlig at omhandle Havebruget.

At de egentlig statistiske Afsnit, navnlig »Befolkningen«, har maattet sammentrænge en betydelig Mængde Tal i den forholdsvis korte Behandling af de mange herhenhørende Forhold, er en Selvfølge. Men det er utvivlsomt lykkedes Prof. Westergaard ved en passende Begrænsning og Afrunding af Tallene at gøre det muligt selv for en lidet statistisk anlagt Læser at faa Syn paa det karakteristiske i Udviklingen paa de mange forskellige Omraader. Selv for den, for hvem Tallene hurtigt svinde bort, vil saaledes det Hovedindtryk dog vistnok blive staaende, at Folketallet i det nuværende danske Monarki om 6—7 Aar sandsynligvis vil være lige saa stort som det daværende Monarki havde første Gang i 1801, og derefter atter efter Norges Afstaaelse naaede før Hertugdømmernes Afstaaelse i 1864, nemlig henved 2,8 Mill. Mennesker, idet Folketallet i de nu tilbageblevne Dele af Monarkiet, der i 1801 kun var lidt over 1 Mill., i det 19de Aarh. er vokset med ikke mindre end $1\frac{1}{2}$ Mill., og i det første Tiaar af det 20de formentlig vil indvinde Resten. Og den højst ulige Maade, hvorpaa denne Forøgelse har fordelt sig imellem Land og By, karakteriseres træffende derved, at »Bybefolkningen og Landbefolkningen fra 1801 til 1901 tiltog med omtrent det samme Antal, nemlig ca. 760,000; men derved voksede Landbefolkningen til det dobbelte, medens Bybefolkningen femdobledes«. Der kunde maaske til yderligere Belysning af Udviklingens højst ulige Gang være tilføjet, — hvad der fremgaar af den sammesteds meddelte lille tabellariske Oversigt —, at Forøgelsen (ligeledes i meget afrundede Tal) var henholdsvis for

	1801—80	1880—1901
Bybefolkningen	ca. 370,000	ca. 390,000
Landbefolkningen ..	ca. 670,000	ca. 90,000

Det maa derhos, som det fremhæves, erindres, at alle de i de sidste 40 Aar opstaaede »Stationsbyer« ere henregnede til Landbefolkningen, ikke til Bybefolkningen.

Og hvor letter det ikke Hukommelsen, naar det med Hensyn til Talforholdet imellem de to Køn anføres, at der for hver 20 Mænd findes 21 Kvinder, uagtet der fødes 21 Drenges for hver 20 Piger.

Ogsaa Konferensraad Falbe-Hansen er det lykkedes paa et forholdsvis lille Rum ikke blot at meddele saa godt som alle de Tal, der høre med til at angive vort Landbrugs nuværende Status, men tillige at karakterisere og udmaale den i de sidste omtrent halvandet hundrede Aar stedfundne Bevægelse saavel som dennes Retning ud i Fremtiden. »Gennem hele det 19de Aarhundrede er Bondegaaardsjorden især ved Udstykning til Huslodder bleven formindsket; ikke mindre end henved 40,000 Td. Hartkorn er paa denne Maade gaaet bort fra Gaardenes Klasse. Udstykningen af Bøndergaardene har bevirket, at disses Gennemsnitsstørrelse er bleven formindsket; før var Gennemsnitsstørrelsen 5 Tdr. Htk., nu er den gaaet ned til omtr. $3\frac{2}{3}$ Td. Htk. Bedrifternes Gennemsnitsstørrelse er alligevel ikke bleven formindsket, thi Dyrkningen er bleven mere intensiv, og Udbyttet af $3\frac{2}{3}$ Td. Htk. er nu større end af 5 Tdr. Htk. for blot 50 Aar siden. Prioritetsgælden og Skatterne og andre Byrder er ganske vist ogsaa voksede i disse 50 Aar, men dog ikke mere, end at Nettooverskudet alligevel er tiltaget, og det maa antages, at alt i alt er Gaardmændenes Nettoindtægter blevne forhøjede betydeligt. Noget andet er det, om ikke deres Fordringer til Livet er stegne lige saa meget som deres Indtægter ... Smaa Landbrug (»Huse«) paa under 1 Td. Htk. udgøre Hovedmassen af vore Landbrug; de findes i et Antal af 170,000 (en Del af disse besiddes dog af andre end egentlige Landbrugere). Til disse Ejendomme hørte et Tilliggende af noget over 40,000 Tdr. Htk. Det er knap $\frac{1}{9}$ af Landets Hartkorn, og i nationaløkonomisk Henseende har altsaa Husmandsland-

bruget ikke saa særdeles stor Betydning; det kommer langt efter Bøndergaardene og de store Gaarde. Men overalt hvor det kommer an paa Personernes Antal, er Husmændene de afgørende; de udgøre en samlet Befolkningsgruppe paa omtr. 200,000 Mand (her er medregnet de jordløse Husmænd, men ikke de Husmænd, der have et Jordbrug, som maa ligestilles med et Gaardbrug) og er den største Befolkningsgruppe her i Landet. For saa vidt kan det siges, at Danmark ikke længer er et Gaardmandsland, men et Husmandsland«.

Langt mindre tyngede af de saa mange Læsere skræmmende Tal ere de andre Afsnit, som belyse Danmarks Hovederhverv: Haandværk og Industri samt Handel og Skibsfart (ved Kontorchef Adolph Jensen), hvortil endnu slutter sig Fremstillingerne af Skove og Skovbrug samt Jagt (ved Prof. A. Oppermann) og Fiskeri (ved Dr. C. G. Joh. Petersen), og saadanne Læsere ville derfor vistnok have særlig Glæde af disse vel skrevne og interessante Afsnit og særlig de to førstnævnte Skildring af Industriens og Handelens Opkomst i det 19de Aarhundrede fra det næsten intet, hvortil de ulykkelige Begivenheder i Aarhundredets første to Tiaar havde reduceret dem. Naar Forfatteren imidlertid slutter sin Skildring af Industrien og dens Udvikling med en Udtalelse om, at »Industrien i Danmark i det væsentlige staar i et tjenende Forhold til den hele Samfundsvirk-somhed. Saaledes er det og saaledes maa det ifølge Forholdenes Natur være. Det er som det tjenende, det understøttende Erhverv, at den danske Industri skal bedømmes og dens Udviklingsmuligheder vurderes«, — saa forekommer denne Paastands Rigtighed Anmelderen noget tvivlsom, for saa vidt den synes at afstikke vel snævre Grænser for vor Industris Fremtidsmuligheder. Alt i alt tør det maaske nok siges, at Industriens Fremskridt i Danmark i det 19de Aarhundrede have været forholdsvis lige saa store som i andre, langt mere »industrielle« Lande, nemlig naar man tager i Betænkning, at alt, hvad vi nu

have, i Løbet af kun 80 Aar er skabt af saa godt som intet. Og i hvert Fald maa det vistnok siges, at ifølge Forholdenes Natur er der sat nok saa snævre Grænser for vort Landbrugs Fremtidsudvikling som for vor Industri.

Naar det endnu tilføjes, at Trafikvæsen, Pengevæsen og Pengeinstitutioner samt endelig Social Lovgivning have faaet en i al deres Korthed indgaaende Behandling ved Kontorchef Cordt Trap, samt at Fremstillingen af Landets Geologi og Overfladeforhold samt af Klimaet er tilfaldet saa sagkyndige Forfattere som Prof. N. V. Ussing og Direktør Adam Poulsen, vil det ses, at der i Virkeligheden her paa et snævert Rum er leveret en hel Danmarks Statistik in nuce. Denne fuldstændiggøres yderligere ved en forholdsvis ret omfattende Fremstilling af Forfatning, Forvaltning og Finanser, for hvis Paalidelighed Direktør Michael Koefoeds Navn giver tilstrækkelig Borgen. At gaa nærmere ind paa Enkeltheder i de forskellige her nævnte Afsnit vilde dog føre videre og kræve større Plads, end det kan tillades en kort lille Anmeldelse.

William Scharling.

E. SCHWIEDLAND. **Ziele und Wege einer Heimarbeitsgesetzgebung.** Zweite ergänzte Auflage. Wien 1903. Manz'sche Buchhandlung. (349 S.)

I Hjemmeindustriens Regulering vil det 20de Aarhundredes Socialpolitik faa en haard Nød at knække. Der er ingen Sammenligning mellem Vanskelighederne ved denne Opgave og ved den, der med større eller mindre Held er løst gennem den moderne Fabriks- og Værkstedslovgivning. Fabriken har saa at sige Vinduer ud til alfar Vej, den er altid at finde, den arbejder i faste, forholdsvis let overskuelige Former, og den er i sin store Almindelighed økonomisk stærk nok til at kunne bære eller indrette sig

efter en Tvangsregulering, der lader alle rimelige hygiejniske og andre socialpolitiske Krav ske Fyldest. — Men Hjemmeindustrien — hvad er den? og hvor er den? Den historiske og teoretiske Indledning i Dr. Schwiedlands Bog er oplysende ogsaa i den Forstand, at den klart viser Umuligheden af at begrebsbestemme Hjemmeindustrien. Under dette Udtryk sammenfattes de mest forskelligartede Driftsformer, delvis af ældre Oprindelse, delvis — og maaske fortrinsvis — fuldt moderne; ofte Driftsformer, der staa i nøje og nødvendig Sammenhæng med den tekniske Udvikling paa de mest forskellige Omraader, (Landdistrikternes Industrialisering er f. Eks. i mange Egne en Følge af Jernbanerne, der muliggør en stærk Spredning af Lagerarbejde). Og hvor er den hjemmeindustrielle Bedrift? I dens højere, mere udviklede Former kan den selvfølgelig paavises i det enkelte; den egentlige »Liefermeister«, »Contractor«, som baade har Borgerskab og skilter med sin Forretning, lader sig vel inddrage under en Løvs Ramme; men »Sitzgesellen«, der skjuler sig paa en femte Sal i en Baggaard, hvor der holdes Værksted efter alle Kunstens Regler, ikke sjældent saaledes, at flere slutte sig sammen i en hel Koloni, — hvor er han, naar Løven og Tilsynet søger ham? Og ved Siden af de praktiske Vanskeligheder ved at danne en Lov-Ramme, passet til efter denne Livets Mangfoldighed, er der de erhvervs- og socialpolitiske Betænkeligheder ved at gribe ind paa et Omraade, hvor det ifølge Sagens Natur er umuligt at overskue Konsekvenserne. At anvende »Arbejderbeskyttelse« der, hvor Arbejder og Arbejdsgiver flyder sammen, det er saa sin egen Sag, og her er i hvert Fald den yderste Varsomhed nødvendig.

Det er ikke den mindst fortjenstfulde Side ved Dr. Schwiedlands Bog, at den lægger Vanskelighederne ved en Regulering af Hjemmeindustrien blot. Men ved Siden heraf yder den værdifulde positive Bidrag til Spørgsmalets Løsning, bl. a. gennem Skildringen af den Række Forsøg, der rundt om i de forskellige Lande er foretaget — med

større eller mindre Held. Forf. gør opmærksom paa, at ligesom Hjemmeindustrien har været en almindelig benyttet Driftsform i adskillige Aarhundreder (ja saa langt tilbage som til det 13de Aarhundredes norditalienske og franske Silkeindustri), saaledes ere Bestræbelserne for at regulere den paa ingen Maade udelukkende et moderne Fænomen. Men der er den Forskel, at medens man i ældre Tid søgte at lovgive paa dette Omraade udelukkende ud fra et rent erhvervspolitisk (merkantilistisk) Synspunkt, er Nutidens Foranstaltninger overvejende dikterede af social-reformatoriske Hensyn.

Under sin Omtale af de forskellige Former, hvorunder man nutildags søger at afbøde de værste Ulemper ved Hjemmearbejdet, begrænser Forf. sig ikke til Lovgivningsforanstaltningerne (disse have som bekendt især i Australien og flere af de nordamerikanske Stater naaet en betydelig Udvikling), men han dvæler tillige udførligt ved de Resultater, der er opnaaet gennem Arbejderorganisationernes Virksomhed. Interessant er her f. Eks. Afsnittet om Anvendelsen af Kontrolmærker, saakaldte »Union Labels«, der paahæftes Varer, der ere forfærdigede »under fair and sanitary conditions«. En nærmere Beskrivelse af dette eller andre benyttede Systemer vilde imidlertid optage for megen Plads paa dette Sted.

Et egentligt Princip for Hjemmearbejdets Regulering opstiller Dr. Schwiedland ikke. Og vistnok med Rette. Sociale Reformer, der udarbejdes i Studerekammeret, vil sjælden lykkes. Forfatteren har gjort Ret i at samle og fremstille i systematisk Orden de praktiske Erfaringer, der foreligge. Som Materialesamling og som Vejledning ved fortsatte Eksperimenter vil hans Bog være af største Betydning.

Adolph Jensen.

WILL. SCHARLING. **Handels- og Toldpolitik.** Første Halvbind. Kbh. 1904. G. E. C. Gad. (256 S.)

Hvis man ikke turde gøre Regning paa, at dette Værk vil foreligge komplet om nogle faa Maaneder, vilde der være al Anledning til allerede nu at gøre udførlig Rede for det første Halvbinds Indhold og Værdi. Som det nu er, skal jeg blot foreløbig henlede Opmærksomheden paa den Berigelse af den danske nationaløkonomiske Litteratur, som her er fremkommet. Læseren vil her dels faa en Redegørelse for Handelsstandens Organisation (Handelskamre, Børser osv.) og for den indenlandske Handelspolitik (et Emne, som hidtil kun har været lidet behandlet), og dels en Skildring af den udenlandske Handelspolitiks Historie indtil det i denne Henseende saa mærkelige Aar 1860, hvorved man saa at sige faar Nøglen til hele den følgende Tids Udvikling, der vil blive Genstand for det andet Halvbind.

H. Westergaard.

MAX JØRGENS. **Finanzielle Trustgesellschaften.** (Münchener Volkswirthschaftliche Studien, 54. Stück). Stuttgart & Berlin 1902. J. G. Cotha. (XII + 160 S. — Mk. 3.60).

Dr. Jørgens har skrevet et virkelig højst fortjenstfuldt Arbejde om den ejendommelige Art af Finansinstitutter, der kaldes Finanstruster. Naar Forfatteren iøvrigt er saa grundig, vilde han have gjort vel i at beskrive det Retsinstitut, hvorudfra Trustselskabet har udviklet sig. Forf. fortæller om Finanstrusterne i England, Sydafrika og Tyskland, forsaavidt disse der ere forbundne med Lokalbanernes eller den elektriske Industris Finansiering. Da jeg har taget en Del af Forf.'s positive Oplysninger og benyttet dem i et Foredrag, der gengives andensteds, skal jeg ikke her referere. Jeg tror iøvrigt, at Forf. skulde have fortalt noget mere om de sydafrikanske Mineselskabers Transaktioner, der ikke er uden Interesse til Bedømmelse

af moderne Børsmoral. Endelig vilde Forf. have gjort vel i at have medtaget de amerikanske Truster, særlig i deres Form som Trustbanker, og ogsaa de store industrielle Truster, fordi en Medtagen af disse vilde have vist os, at de er af samme Natur som den engelske Finanstrust. Det er iøvrigt den væsentligste Anke, jeg har mod den flinke Bog, for hvilken jeg personlig er meget taknemlig, og bag hvilken der ligger et brydsomt Arbejde i de vanskelig tilgængelige Aktieselskabs-Arkiver.

L. V. Birck.

Litteratur-Notitser.

Fra Bogforlaget John Murray i London har Redaktionen modtaget et Bind Afhandlinger om »The organization of agriculture«. Forfatteren, Edwin A. Pratt, har aabenbart set sig godt om i baade den gamle og den nye Verden og skaffet sig en ikke ringe Sum af positiv Viden om Landbrugets Udvikling og Tilstand i de forskellige Lande. Han meddeler sine Erfaringer i en højst behagelig og let læselig Form og yder i et særskilt Kapitel det danske Andelssystem al skyldig Honnør.

— Den finske nationaløkonomiske Forening (»Ekonomiska samfundet«) har udsendt 4. Binds 1. Hæfte af »Föredrag och förhandlingar«. Hæftet indeholder blandt flere læseværdige Afhandlinger to Foredrag (af Dr. J. N. Reuter og Ingeniør O. Donner) om de toldpolitiske Reformplaner i England; det første behandler fortrinsvis Spørgsmaalet fra et politisk, det sidste fra et økonomisk Synspunkt. Af større almen Interesse er ogsaa en Afhandling af Dr. J. J. Sederholm om Aarsagerne til Nordamerikas industrielle Overlegenhed.

— Den svenske »Nationalekonomiska föreningens« Forhandlinger for Aaret 1903 indeholder Foredrag af Dr.

A. Raphael om »Medling i tvistar mellan arbetare och arbetsgivare«, af R. Benckert om »Den ifrågasatta nya banklagstiftningen«, af Dr. K. Hildebrand om »Stockholms bostadsfråga« og af Direktør S. Palme om »Ett tullpolitiskt närmande mellan de tre skandinaviska folken«.

— Som Særtryk af »Ekonomisk tidskrift« er udkommen en Afhandling af K. Key-Åberg om »Sveriges industri och utførsel« — en statistisk-geografisk Oversigt, der i det væsentlige støtter sig til officielle Oplysninger. Afhandlingen, der er ført op til Aar 1902, er ledsaget af flere oplysende grafiske Tavler og et industrielt Oversigtskort over Sverige.

— Under Titelen »En nordisk Toldforbindelse« har den nystiftede Nordisk Forening til økonomisk Samarbejde udgivet tre Afhandlinger af Professor Bredo Morgenstjerne, Overretssagfører Just Lund og Direktør Sven Palme. Spørger man om Tendensen i denne lille Bog, vil Svaret være vanskeligt at finde, for saa vidt man ved »Tendens« tænker paa saa principielle Ting som Frihandel eller Beskyttelse. Forfatterne af de tre Afhandlinger have aabenbart været sig bevidst Farerne ved at komme nærmere ind paa Karakteren af den Toldforbindelse, hvorfor de slaa til Lyd og som den nævnte Forening har sat sig til Opgave at bane Vejen for. Bogen vil derfor næppe vække Strid eller overhovedet sætte Lidenskaberne i Bevægelse, end ikke hos dem, der mulig kunde føle sig ængstede ved de statsretlige Konsekvenser af en skandinavisk Toldforbindelse. Men de tre Afhandlinger ville læses med Interesse, ogsaa af dem, der paa Forhaand stille sig tvivlende overfor Sagen.

Notitser.

I.

Fransk-italiensk Traktat om Arbejder- lovgivning.

Den 15. April 1904 afsluttedes mellem Frankrig og Italien en Konvention, som paa Grund af sit ejendommelige Indhold har Krav paa Opmærksomhed. For første Gang er det her lykkedes to Stater at tilvejebringe en gensidig Overenskomst af socialpolitisk Indhold.

Tanken om at gøre Arbejderbeskyttelsen til Genstand for internationale Overenskomster er gammel, og mange ere de Forslag, der i saa Henseende have været under Debat. Vi behøve kun at minde om Daniel Legrands Forslag til det franske Senat i 1841 og til Kabinetterne i Paris, Berlin, Wien, St. Petersborg og Turin (1857), om de fra Schweiz i 1880 og 1889 udgaaede Forsøg paa at bringe en Konference i Stand, om den kejserlige tyske Rundskrivelse af 4. Februar 1890, der løb den schweiziske Plan overende og resulterede i Berlinerkonferencen af 15. Marts 1890, om det nye (frugtesløse) Forsøg af den schweiziske Forbundsregering i 1896 — ikke at tale om de talløse Kongresbeslutninger, der i Tidens Løb have holdt Sagen i Erindring, eller om Dannelsen (i 1900) af den internationale Forening for Arbejderbeskyttelse, der siden 1. Maj 1901 har et meget energisk ledet Bureau i Basel.

Af direkte Forsøg paa at tilvejebringe Arbejderbeskyttelsestraktater af bestemt Indhold kendes kun tre: Bismarcks Underhandlinger i 1871 med den østerrigske Regering, Millerands Forhandlinger med Belgien i 1900 (begge resultatløse) og de Underhandlinger, der indlededes i 1902 fra italiensk Side, og hvorefter Resultatet nu foreligger i den fransk-italienske Konvention af 15. April 1904.

Konventionens Indhold falder i to Hovedafdelinger. Den første angaar kun de i Frankrig arbejdende Italienere og de i Italien arbejdende Franskmænd, og tager dels Sigte paa at lette Overførelsen af Sparekasse- og Alderdomsforsikrings-Indskud fra det ene Lands til det andet Lands Kasser, dels paa at gøre franske Arbejdere i Italien og italienske i Frankrig ligeberettigede med de paagældende Landes egne Arbejdere lige overfor Ulykkes- og Invaliditetsforsikringen. Efter de hidtil gældende Regler har det f. Eks. været saaledes, at hvis en italiensk Arbejder under sit Ophold i Frankrig blev dræbt ved et Ulykkestilfælde under Arbejdet, havde hans efterladte kun Krav paa Erstatning, hvis de boede i Frankrig paa det Tidspunkt, da Ulykken indtraf. Denne og flere lignende Indskrænkninger ville nu bortfalde i Henhold til Konventionens Bestemmelser. Paa Grund af den paagældende Lovgivnings Uensartethed i de to Lande ere Enkelthederne i Overenskomsten naturligvis ret indviklede, og der kan derfor ikke være Tale om at referere dem paa dette Sted. Her skal kun tilføjes, at der ikke alene er taget Hensyn til den bestaaende Lovgivning, men f. Eks. ogsaa truffet Bestemmelser, der sigte til at ordne Forholdene under Forudsætning af, at det under Forhandling værende franske Invaliditets-Forsikrings-Projekt bliver til Lov.

Den anden Afdeling af Konventionen er af større Interesse, da dens Bestemmelser synes at maatte medføre ret vidtrækkende Konsekvenser. Denne Afdeling tager i Principet Sigte paa intet mindre end at binde de to kontraherende Stater til et vist Mindstemaal af Arbejderbeskyttelse, ja paa et enkelt Punkt forpligter den ene

Part sig endog til at yde den anden Stats Arbejdere en Beskyttelse, som den ikke yder sine egne. Vi skulle først forklare dette specielle Punkt lidt nærmere.

Der arbejder i Frankrig en Mængde italienske Børn, og den Maade, hvorpaa de franske Arbejdsgivere (f. Eks. i Glasfabrikationen) skaffe sig denne billige Arbejdskraft, er ikke altid dadelfri. I stort Omfang lejes disse Børn af Agenter, som føre dem til Frankrig og saa at sige indsmugle dem i Fabrikerne paa Trods af Fabriklovens Forbudsbestemmelser. Fabriktilsynet har hidtil staaet ret virkningsløst overfor den Misbrug, der her gaar i Svang; man har kunnet konstatere en haarrejsende Dødelighed blandt disse Børn*), men komme Systemet til Livs har man ikke formaaet, bl. a. paa Grund af Vanskelighederne ved at kontrollere Ægtheden af de i italiensk Sprog affattede Aldersbeviser, der af Agenterne medgives Børnene til Forevisning for den stedlige Øvrighed. Frankrig har nu ved Konventionen forpligtet sig til at træffe virksomme Foranstaltninger til Beskyttelse af disse unge Italienere; bl. a. skal der oprettes særlige, fortrinsvis af Italienere bestaaende Tilsynsraad. Lignende Forpligtelser har Italien paataget sig til Gunst for de i dette Land værende franske Arbejdere, men da der arbejder 200,000 Italienere i Frankrig og kun 10,000 Franskmænd i Italien, er det klart, at Profitten var paa Italiens Side. For nu af faa Overenskomsten i Stand, har det sidstnævnte Land maattet gøre en Række Indrømmelser af mere principiel, men derfor ikke mindre betydningsfuld Natur.

*) Paa det af den internationale Forening for Arbejderbeskyttelse i 1901 afholdte konstituerende Møde fremlagde Præsidenten for den italienske Sektion, Professor Toniolo, en Rapport om »Handel med italienske Børn«. Det oplystes her, at Dødeligheden blandt unge italienske Fabrikarbejdere i Frankrig udgjorde 50 pCt.! Formodentlig er dette dog ikke saaledes at forstaa, at der aarlig dør 50 pCt., men saaledes, at kun Halvdelen af dem, der udvandre, atter vende tilbage.

Der er meget betydelig Forskel mellem den franske og den italienske Fabriklovgivning. I Frankrig er Lavalderen for Børns Arbejde i Fabriker 13 Aar; Børn og voksne Kvinder maa ikke arbejde om Natten og kun 6 Dage om Ugen; Arbejdstiden for Børn og Kvinder maa ikke overskride 10 Timer daglig, og det samme gælder voksne mandlige Arbejdere, der beskæftiges i Arbejdslokale sammen med Kvinder og Børn; Tilsynet udøves af en Stab paa 121 Fabrikinspektører. I Italien var det indtil Aar 1902 tilladt at lade Børn over 9 Aar arbejde i Fabriker, efter det fyldte 12te Aar endog uden Begrænsning af Arbejdstiden; Natarbejde var kun forbudt for Børn under 12 Aar; for voksne Kvinder bestod slet ingen Indskrænkninger. Ved den italienske Fabriklov af 1902 skærpedes Reglerne betydeligt, uden at Beskyttelsen dog kom paa Højde med Frankrigs. Lavalderen sættes til 12 Aar; den daglige Arbejdstid begrænsedes for Børn mellem 12 og 15 Aar til 11 Timer, for voksne Kvinder til 12 Timer; Natarbejde blev forbudt for Kvinder og Børn, og der paabødes for disse Arbejderklasser en Hviledag om Ugen. Det Punkt, hvor den italienske Fabriklov staar mest tilbage for den franske, er imidlertid Organisation af Tilsynet, hvilket bl. a. kan skønnes deraf, at der i hele Italien kun findes to Fabrikinspektører. Det er klart, at den italienske Lov af 1902 havde al Udsigt til at blive en Reform paa Papiret, saa længe der ikke fandtes nogen virksom Kontrol, og Frankrig har da benyttet Lejligheden til at binde den italienske Regering til ret vidtgaaende Foranstaltninger paa dette Punkt: Ansættelse af et større Antal fagligt uddannede Fabrikinspektører, Udgivelse af aarlige Redegørelser om Fabriklovens Gennemførelse m. v. Desuden har Italien traktatmæssig forpligtet sig til Opretholdelse af de ved Loven af 1902 indførte Beskyttelsesregler. Naturligvis har saa til Gengæld Frankrig forpligtet sig til at opretholde den her bestaaende legale Tilstand.

Konventionens Slutningsbestemmelser aabne Udsigt

for en videre Udvikling af internationale Overenskomster paa det socialpolitiske Lovgivningsomraade. Konventionen gælder nemlig for 5 Aar, men det er fastsat, at hvis den ikke formelig opsiges fra en af Parterne, betragtes den efter Udløbet af det nævnte Tidsrum som fornyet for et Aar ad Gangen. Italien har imidlertid lovet at forberede en Nedsættelse af Arbejdstiden for voksne Kvinder til 11 Timer, og for at lægge Pres paa den italienske Regering i denne Retning har Frankrig paa Forhaand gjort Konventionens Fornyelse betinget af, at elleve Timers Arbejdsdagen for Kvinder virkelig er gennemført i Italien inden 5 Aar, dog kun for saa vidt det samme til den Tid er sket i alle til Italien og Frankrig grænsende Lande. Af disse Lande er det kun Belgien og Luxemburg, der endnu ikke have indført elleve Timers Dagen, og i hvert Fald Belgien vil være stærkt opfordret til at følge Italiens Eksempel og søge ad traktatmæssig Vej at opnaa Begunstigelser og Beskyttelse for sine talrige i Frankrig arbejdende Undersaatter; under eventuelle Forhandlinger herom vil Frankrig næppe forsømme Lejligheden til gennem Fremtvingelsen af elleve Timers Arbejdsdagen i Belgien at hindre Italien i at løbe fra sit Løfte med Hensyn til dette Punkt.

Endnu en interessant Paragraf findes i Slutningsbestemmelserne. Dersom et af de kontraherende Lande deltager i en international Konference om Afslutning af Traktater vedrørende Arbejderlovgivning, skal ogsaa det andet Land deltage. Nu har den schweiziske Regering indbudt til en saadan Konference (angaaende Natarbejde for Kvinder og Forbud mod Anvendelse af hvidt Fosfor ved Tændstikfabrikationen), og Frankrig har stillet sig gunstigt til Tanken. Italien vil da være traktatmæssig forpligtet til ogsaa at give Møde.

II.

Tyendeholdet i de forskellige Erhvervsklasser.

I den Bearbejdelse af den danske Folketælling af 1901, der nu foreligger afsluttet med et for kort Tid siden udkommet Tabelværk*), er Tyendeklassen delt i to Grupper, nemlig dem, der arbejde med i Husbondens Erhverv, og dem, der udelukkende eller dog overvejende ere beskæftigede ved Husgerning. Denne Adskillelse, der ikke er gennemført ved tidligere Folketællinger, giver Mulighed for at benytte Tyendetallene som en Art Velstands-Maal eller til at illustrere de forskellige Erhvervsklassers sociale Trin. Naturligvis vil Antallet af Hustyende i det enkelte Tilfælde afhænge af en Mængde Omstændigheder, der ikke kunne bringes indenfor Rammen af den statistiske Klassificering, men i Almindelighed vil dog den Befolkningsgruppe, hvor man træffer mange Tjenestefolk, være bedre situeret end den, der kun har faa, og det har derfor sin Interesse at se, i hvilken Rækkefølge Erhvervene ordne sig efter det gennemsnitlige Antal Hustyende.

Det hele Antal af Hustyende er for Danmark i 1901 opgjort til omtrent 94000, herunder medregnet 21000 »Husholdersker«, der i visse Samfundsklasser i stort Omfang træder i det egentlige Husgerningstyendes Sted (f. Eks. i Arbejderbefolkningen og hos de mindre Landbrugere). Som Grundlag for Sammenligningen har man taget Antallet af Personer, der holde eller kunne holde Tyende, d. v. s. alle voksne Forsørgere med Udeladelse af dem, der ere optagne i en andens Husstand (voksne Børn, der bo hjemme hos Forældrene, Haandværkssvende i Huset hos Principalen osv.), og ved Tyendeprocenten forstaas da Antallet af Husgerningstyende (og »Husholdersker«) for hver 100 saadanne Forsørgere.

*) Statistisk Tabelværk, 5. Række, Litra A. Nr. 4: Folketællingen i Kongeriget Danmark den 1. Februar 1901. Anden Del.

Denne Tyendeprocent bliver for hele Landet under ét omtrent $11\frac{1}{2}$. Den er større i Byerne end paa Landet, og karakteristisk nok er den meget høj paa Frederiksberg, næsten 18 pCt., medens den i Provinsbyerne gennemsnitlig er 16, i København $10\frac{1}{2}$ og paa Landet $9\frac{1}{2}$.

Naturligvis findes der et forholdsvis stort Tyendehold i de Erhverv, som man plejer at sammenfatte under Benævnelsen »immateriel Virksomhed«. Den gennemsnitlige Tyendeprocent er her $26\frac{1}{2}$, højest paa Landet ($30\frac{1}{2}$ pCt.) — hvor der ved Siden af de kvindelige Tjenestefolk holdes et stort Antal mandlige Tyende (Kuske o. l.), der falde udenfor Erhvervs-Medhjælpernes Kreds — lavest i København ($20\frac{1}{2}$ pCt.). Det kunde synes underligt, at Tyendeholdet i de immaterielle Erhverv er mindre i Hovedstaden end i Provinsbyerne, men det maa erindres, at det i den store By med dens mange Bekvemmeligheder er lettere end i de mindre Byer at undvære fremmed Hjælp i Huset. Maaske gælder det ogsaa for visse Samfundsklasser, at det at holde Tjenestepige betragtes som en Art social Nødvendighed i Provinserne, men ikke i København. Gaar man til de enkelte Erhverv, finder man følgende karakteristiske Række, hvor de vedføjede Tal angive den gennemsnitlige Tyendeprocent: gejstlige Embedsmænd 153, Læger 127, Sagførere 99, Officerer 67, civile Embeds- og Bestillingsmænd 57, Folkeskolelærere 22, Kunstnere o. l. 18, Underofficerer 4.

En endnu større Forskel i Tyendeholdets Størrelse finder man indenfor Landbrugserhvervene. Tyendeprocenten udgør nemlig for Godsejere 554, Proprietærer 186, Forpagtere 57, Godsforvaltere og Forstembedsmænd 57, Gaardmænd 15, Parcellister og Bolsmænd 5, Husmænd 4, Landbrugsarbejdere $1\frac{1}{2}$.

Af Haandværks- og Industrierhverv anføres følgende; Tallene angive Tyngdeprocenten for selvstændige Næringsdrivende, altsaa ikke Svende, Arbejdere osv.: Bryggere 68, Bagere 63, Maskinfabrikanter 56, Møllere 43, Slagtere

22, Snedkere 13, Tømrere, Smede og Malere 12, Skræddere 11, Murere 8, Skomagere 7, Vævere 3. Det paafaldende store Tyendehold hos Bagerne staar vist nok i Forbindelse med, at dette Fag halvt er et Handelserhverv, hvor Grænsen mellem Hustyende og Erhvervstyende ofte kan være flydende. For de fleste Haandværks Vedkommende er der en ret betydelig Forskel mellem Tyendeholdets Størrelse i Byerne og paa Landet; Tyendeprocenten udgør f. Eks. for Skomagere i Byerne 9, men paa Landet kun 5; for Smede: i Byerne 18, paa Landet 10; for Tømrere: i Byerne 23, paa Landet 8; for Murere: i Byerne 20, paa Landet 3.

I Handelserhvervene finder man gennemgaaende et langt større Tyendehold end i Industrifagene, men Handelserhvervenes høje Tyendeprocenter ere dog vist nok i ikke ringe Grad paavirkede af Vanskelighederne ved at sondre mellem Erhvervs- og Husgerningstyende; blandt mange Smaahandlende og i Beværternæringen findes der ofte ikke nogen virkelig Adskillelse mellem de to Grupper af Tyende. For selvstændige Næringsdrivende i de egentlige Handelserhverv er den gennemsnitlige Tyendeprocent 43; højest staa Apotekere med 174, derefter nævnes som typiske Fag: Grosserere 102, Købmænd 78, Boghandlere 66, Urtekræmmere 62, Manufakturhandlere 51, Spækhøkere 48, Ekviperingshandlere 30, Detaillister 22, Høkere og Hørkræmmere 18, Møbelhandlere og Marskandisere 13, Fiskehandlere 9, Sand- og Grønthandlere 4.

Tyendeprocenten for de Erhverv, der henhøre under Gæstgiveri, Hoteldrift o. l., er naturligvis meget høj, 80 pCt., altsaa omtrent dobbelt saa høj som Gennemsnittet for de før nævnte Varehandels-Fag (43 pCt.). Betydelig mindre er Tyendeholdet derimod i de Erhverv, der repræsentere Pengeomsætning og Forsikringsvirksomhed, Kommissions- og Transportvirksomhed, hvor den gennemsnitlige Tyendeprocent er 30, altsaa omtrent som for de immaterielle Erhverv. Trafik-Etaternes Funktionærklasse (Jernbane-, Post- og Telegrafvæsenets Funktionærer) have en

Tyendeprocent af 24, omtrent dobbelt saa høj som Handelsbetjente, Kontorister o. l. (13). De fast ansatte Arbejdere under Trafik-Erhvervene have en Tyendeprocent af omtrent 3; de have oftere fremmed Hjælp i Huset end den almindelige Arbejderklasse (baade Landbrugets, Industriens og Handelens), men paa den anden Side naa de ikke saa høj en Tyendeprocent som f. Eks. Underofficerer og heller ikke saa høj en Procent som selvstændige Husmænd eller Fiskere.

Hos de Folk, der overvejende leve af Kapitalindtægter, Pensioner o. l., skulde man paa Forhaand vente at træffe en høj Tyendeprocent; den er dog for hele Landet under ét kun godt 13, men dette kommer af, at der under denne Gruppe er medregnet de mange Aftægtsfolk paa Landet, hvis Tyendeprocent er meget lav (ca. $1\frac{1}{2}$); for egentlige Kapitalnydere finder man en Tyendeprocent af 22, for Pensionister 25.

Nationaløkonomisk Forening.

Den 20. Oktober afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaltolddirektør Rubin fremlagde Regnskabet for Aaret 1903, hvorefter Kassebeholdningen ved Aarets Begyndelse havde udgjort 2558 Kr. 76 Øre; Indtægten i Aarets Løb var 1612 Kr. 39 Øre, Udgiften 1366 Kr. 39 Øre, saa at Regnskabet sluttede med en Kassebeholdning af 2804 Kr. 76 Øre. Hertil maatte imidlertid yderligere lægges Nationaløkonomisk Tidsskrifts Reservefond, 752 Kr. 35 Øre, der henstod paa en særlig Konto hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. Foreningens virkelige Formue ved Udgangen af Aaret 1903 var saaledes 3557 Kr. 11 Øre.

Ved det derefter stedfindende Bestyrelsesvalg for Foreningsaaret 1904—05 genvalgtes: Sekretær i det kgl. danske Landhusholdningsselskab H. Hertel, Grosserer O. B. Muus, Folketingsmand, Direktør N. Neergaard og Generaltolddirektør Marcus Rubin, medens Kontorchef i Nationalbanken Emil Meyer valgtes i Stedet for Professor Westergaard, der ikke ønskede Genvalg.
